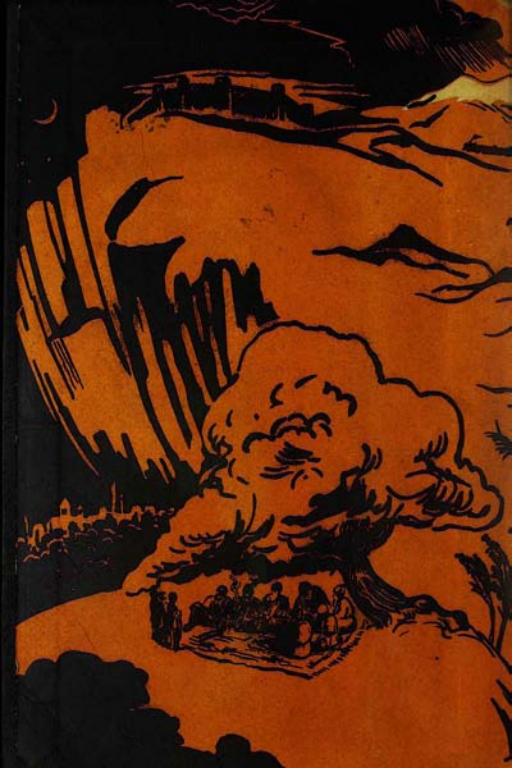
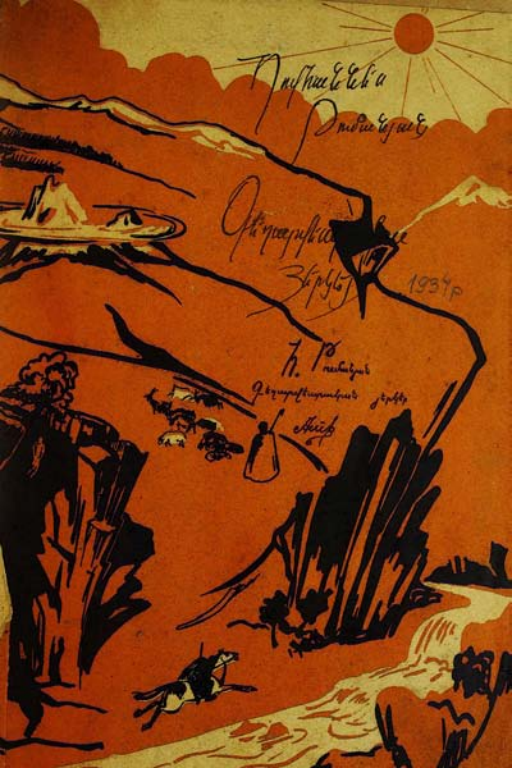

Thyru & Co
D. M. & Co

Thyru & Co
D. M. & Co

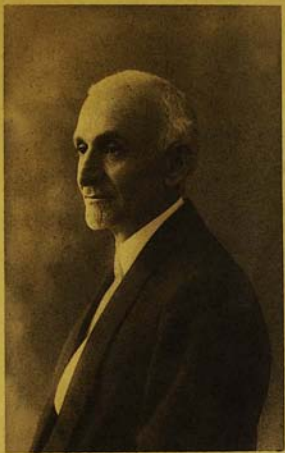
1934p

H. P.

Thyru & Co

Thyru & Co

100

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Առնի՛ր, ներքնկամ դարձյալ ձեզանով,
Քրմիդում ե՛ նոզիս աշխտմով լրջված,
Ու զեր՛մ բղձնորս, բարեօրջ նալածված,
Ձեզ մոտ եմ քառում նախառն յերամով

Ձեզ, ձեզ վերաբերման, ամպամած լուսնի,
Կյանքի զոխարապրան ամպերի տակից
Ուն ձայնի եմ տալիս ու ծանրաբարձիծ
Հագուս ձայններ ձեզ բերում եմ վեր:

Քեզ մեզ եմ գտել, իմ հիմն առաժառկան,
Վեհափառ դայակ մանուկ որերես,
Այնժամ ել չեղիք ինձ նամզիս տալիս՝
Սրտիս տեղանքին խռնելով քառուն...

Ո՛վ, վար կանչում ես գիշեր ու ցերեկ
Հազար ցավերով, հազար մեղերով,—

Վազեկարապյանն նշեց, որ քննարկ
Քեզ մեզ եմ գտնի, հայրենիք եմ հեզ:

Գալիս եմ, բայց վաղ աւրախ յերեւոյ
Բա ծաղիկներին ծաղիկ ավելցնեմ,
Այլ դառն նեծուքյան հառաչանքներով
Եղ անգործդախտը ձերեղդ լցնեմ:

Զարեհ, ա՛յ ձօռեհ, սեղ, լայնաբերան,
Սրբոյս եւ խառնակ վերեւի երման.
Ասե՛՛ծու հարկածի մեհերն եւ դաւ ել,
Ձեզ մոտ եմ գալիս, ազգաւ եմ յերկր

Դուք եղ խոսեցե՞ի, դուք եղ պատմեցե՞ի,
Ձեր անգուսկանիքով յեկե՞ի չափովեցե՞ի,
Դուք ե՞լ եք, ճանմե՞մ, եմբե՞մ ճե՞մ ու խոք,
Ինչե՞նք իմ անգուստիսին անալոք...

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն Ք

Լեռնե՛ր, ներքնիված դարձյալ մեզանով,
Քրնդում ե հոգիս աշխուժով լրցված,
Ու չեմ ըզներքս, բախտից հաղանված,
Ձեզ մոտ եմ բռնչում հախուռն յերանով:

Ձե՛զ, մեզ վերաօքն, անպամած լեռներ,
Կյանքի արժեքության ամպերի ակից
Յես ձայն եմ տալիս ու ծանոթախիժ
Հոգուս ձայները մեզ բերում մըվեր:

A^m 9962 Քեզ մոտ եմ գալիս, իմ հի՛ն արտաքյուն,
Վեհափառ դայակ մամուկ արեխ,
Այնժամ ել չնյիւր ինձ հանգիստ տալիս՝
Սրբիս ականջին խոսելով բառում...

Ո՛վ, վա՛ր կանչում ես գիշեր ու ցերեկ
Հազար ցավերով, հազար մեղերով,—

1890

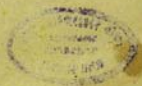
Վազկութաբյան հրգե՛ր բեղերով
Քեզ մոտ եմ գալիս, հայրենի՛՛ք իմ հեզ:

Դալիս եմ, բայց վո՛չ ուրախ յերգերով
Քո ծաղիկներին ծաղիկ ավելցնեմ,
Այլ դառն հեծուքյան հառաչանքներով
Սո՛ղ անդրմուղաբար ձուրերդ լրցնեմ:

Ձարե՛ր, ա՛յ ձուրեր, սեվ, լայնաբերան,
Սրբիս ես խորունկ վերերի նրճան.
Աստու հարվածի հեգներն եմ դռս ել,
Ձեզ մոտ եմ գալիս, ուզում եմ յերգել:

Դու՛մ ել խոսեցի՛՛ք, դու՛մ ել պատմեցի՛՛ք,
Ձեր անզուհեղներով չնկե՛մ չափվեցի՛՛ք,
Դու՛մ ե՛լ եմ, սեանեմ, եմքան մեծ ու խոր,
Ինչքան իմ հոգու բախիժն անավոր...

Մ Ա Ր Ո Ն

Ա

Մեր գլուզն են ե, վոր հըղարա,
 Լեռներն մեջ միգաղաւ,
 Խոր ձորերն քարափին
 Ձեռք աքժած եակափն
 Միտք ե ահում աղբարդեմ.
 Ինչ ե ուզում չը գիտեմ...
 Գառ չենք ետեղ մենք ուտում,
 Ա. քերտեանդ ազոթում,
 Ժամ ենք գնում ամեն որ.
 Բայց միշտ ցավեք նորանոր,
 Միշտ մի աղետ, մի վշտաւ
 Դալիս են մեզ աւազակաւ:
 Անա դառնեմ մեզ մի դեղք:
 Մի դառնութիւն, վոր լերքեք
 Լիշտաւակով աղբարդի
 Մըրտիս հանգիստ չի տալի:

Բ

Մեր գլուզից վեր մինչ ետք
 Կա ուտենի մի աղճոր:
 Մեծ անտառից նա դառժած,
 Մարդու կացնից ազատժած՝
 Կանգնած ե դեռ ու չողին
 Լոճ ե տալի մըշակին:
 Գիծ, լեռնալիւն մի վըտակ
 Խոխոյում ե նըրա տակ,
 Խաղում կանաչ ծաղկերին:
 Մն ատմական կեռ որին,
 Յերբոր չողից նեղանում,
 Գընում ելինք լողանում:
 Տըկչոր, ալիւսով խըճաղով,
 Աղաղակով, աղմուկով
 Խաղում ելինք, վազվըզում
 Դուլն-գուլն ժանրիկ աղաղում,
 Կամ նետում են ի նն

Քիթեանիկին վտակքի,
 Ա. միշտ հոգնած ժամանակ,
 Մն մեռաժոր ծառի տակ
 Նըստում աղբուր մի քարի,
 Գերեզմանին Մարտի...

Մարմ, անբմիտ, վաղամեռ,
 Դու ժանկութիւն իմ ընկեր,
 Վերջան ենք մենք խաղացել,
 Իրար սիրել ու եեծել...

Գ

Ժիր եր Մարտն, դուրեկան,
 Լոր եր իննք տարեկան,
 Նըրանց տունը լերք մի որ
 Յեկան լերկու լեկաժոր:
 Ա. Մարտի ծալքիկը
 Յերբոր լերակ, դրակ վեջը
 Խոնչին նըրանց տալիին,
 — Ենորակալ ենք մենք, տալն.
 Տալաներըդ լի հաց լինի,
 Դուռներըդ միշտ բաց լինի.
 Հաց չենք ուզում մեզանից.
 Հող աղճեք մեզ մեր տանից...
 Մն ժամանակ Մարտի
 Լալքիկն տառվ արաղի
 Լեջը քածակն ու տաղ.
 — Կամքըդ լինի, տեր Աստժած...
 Նըշանեցին Մարտին,
 Տըվին շորան Կարտին:

Դ

Չորան Կարտն տարերի
 Մի Լովիլ եր վիթխորի.
 Բոլ-բուսաթին նալիլիս

Մարգարէս զարգանայ եր գալիս,
Բայց զգաւնչը ահաւանան
Միբում, փաբում եր նըբում:
Շատ եր սիրում է Մարան,
— Լալիս է, առում եր, Կարան,
Քերում է ինչ ամեն որ
Կանգնեա, չամի՛լ ու խընկոր...»

b

Մին էլ Կարան ազմուխով
Յնկավ գուռնով թըբումով:
Ու Մարային զուգեցին,
Յնքսին ջող ձըբեցին,
Հինա զըբին մեղքեցը...
Յնկավ խալով տըբաբը,
Տարով ժամում կանգնեցրեց.
— Տէր ես, վորդակ, Կարցըբեց:
— Տեր եմ, առավ մեր Կարան...
Լուռ կանգնած եր միշտ Մարան...
Հալին էլ յնկավ ու ձեռին
Նսպեա սընեց իր փեսին.
— Զապացիդ միշտ չեթի լինի,
Մեջքըդ ամուսը բերդ լինի...»
Իսկ յերբ Շնչեց շնաբան հաճ-ն,
Նըբան փեսի առն տարան:
Պըտակեցին Մարային,
Տըվին չորան Կարային:

a

Քե զըբացի չար խանգով,
Գիր ու կապով, բըթմանջով
Մանուկ սիրաբ կըտըցին,
Կամ թե նըբա կանգնեցին
Են անուգի չար խալան
Քըսեց գիրի ճըրագում...
Եղ յիմացով վոյ վոջ պարզ,
Միայն փոքրիկ նըբաւաբ
Մարան առեց իր ճարգում.
Փախավ, յնկավ յնա հոր տուն,
Յնկավ լացեց նա վըշտառ.
— Յնա չեմ գնալ նըբա մտա.
Յնա սիրում եմ մայրիկին,
Յնա չեմ ուզում լինեմ կին...»

b

Հալըինն եմում բարկացավ,
Մեծեց նըբան ու առավ.

— Դուքս իմ տանից, սեղեմ,
Յնա չը նայեա գնդի մեղ,
Վա չը գնեա էլ առնա,
Մըբոտեցիք ահաւա...»
Լալով, ծածկած իր դեմքը,
Քաղեց Մարան հոր լեմքը:

c

Ու Կարանով իր հորից,
Փախած չորան Կարայից,
Մոված, պատառն չորերով,
Կորչում եր նա սըբերով:
Կուչ եր գալիս խըզմալի
Ոյաղի չուրջ առաջի
Կամ թափառում մեռ մեռակ
Մեր կանգնում շարանակ:

b

Շատ ամիսներ անց կացան...
Դիմաց սարից մի չորան
Ձեն եր առլիս մի որ մեղ,
Քե՛ իմացեց, վոր եսպեա
Կարմիր չորով մի խիզան
Ընկավ ձորը, մի կանան...
Դուքս թափկեցինք մենք գլուղից,
Հեռու կանգնած, լերկլուղից,
Տեսանք, անեղ են ձորում
Վոնց եր լալիս ու գոռում
Մարայի Կալին ախոր,
Մալը ճըլում սըզովոր:
Շատ լաց յեղավ է Կարան...
Մեռավ, զընաց մեր Մարան:

b

Սակալն անբախտ նըբա դին
Պաղի կոչքին չը զըբին:
Գլուղից Լեռու մինչ կտոր
Կա ուռնի մի սըզովոր:
Են մեռնովոր ծառի տակ
Փոս փոքրեցին մի խորին,
Առանց ժամ ու պատարագ
Մեջք զըբին Մարային,
Են սե քարն էլ տալեցին,
Քերին վըբնն քաղեցին:

b

Շատ եմ անեղ, յերբ սըզովոր
Մալը մենակ, սեալոր,

Կորսնալով են քարին
Ձեն եր տալիս Մարտին...
— «Մ՛ի գեղ ինձեց, Մարտ լճն,
Մ՛ի անիճեց, Մարտ լճն,
Մ՛ի փախար դու, Մարտ լճն,
Տուն արի, տուն, Մարտ լճն,
Խճի ես քընել, Մարտ լճն,

1887

Ձես զարթնում ել, Մարտ լճն...
Կորսնալով են քարին
Ձեն եր տալիս Մարտին.
Տունի եր ծըխում, ձով վառում,
Վոր գիշերվան խափարում
Փայլվելում եր մեն մենակ
Հեռվից լերկար ժամանակ:

ԼՈՌԵՑԻ ՍԱՔՈՆ

Ա

Բ

Ան Լոռու ձորն ե, ուր հանդիպակաց
Ժայռերը՝ խորունկ նոթերը կիտած՝
Դե՛մ ու դե՛մ կանգնած, համառ ու անթարթ
Հայացքով իրար նայում են հանգարտ:

Նըրանց զուգերում՝ զազազած զալի՝
Գալարվում և գիծ Դեմ-Քեզը ձուլի,
Խելագար Բըռնում քարերի զըլիւով,
Փըրփուր և Բըջում անդուսդ լերախով,
Բըջում ու զարկում ժուռուտ ափերին,
Փընարում և ծաղկած ափերը հին-հին,
Ան գոռում գիծ-գիծ.
— Վա՛շ-վ՛բէշ, վա՛շ-վ՛բէշ...

Մու՛թ անառիճերից, հազար մենքով,
Քաղքերն անանդխտ՝ հրապտա փայլերով
Դե՛ի հառաչքին արևազանգ տալի,
Մազրում են նըրա գոռոցն անուշի
Ան կըրկնում գիծ-գիծ.
— Վա՛շ-վ՛բէշ, վա՛շ-վ՛բէշ...

Գիշերը լուսնի լերկչուտ շողերը
Հենց վոր մըտնում են են խափար ձորը՝
Ալիքների հետ խաղում զոգալով,
Անհալա ու մըտալլ մի կյանքի գալով՝
Վաղի լի առնում ամեն բան ենանդ,
Շընչում ե, ապրում և ձուլիս և անդ:

Ան աախտի վըրա աղթում մի վանք,
Ան ժալի գըլիխն հըսկում և մի լերդ,
Մու՛թ աշտարակից, ինչպես զարուբանք,
Բու՛ի կըրկնն և տարածվում մըրթ-մըրթ.
Իսկ քարի զըլիթից, լուս, մարդու նըման,
Նայում և ձորին մի հին խաշարան:

Ան ձորի միջին անա մի արնակ:
Անանդ այս գիշեր Մազոն և մենակ,
Հովիվ և Մազոն, ունի մի ընկեր.
Մառանի նըման՝ նա լիլ այս գիշեր
Գընացել և առնա Մարերի նըրան —
Դուլդիցը հեռու, հազար ու մի բան.
Ով գիտի՝ պարկում չընալիք չը կար,
Ա՛ղ եր հարկավոր վաշխարի համար,
Ուղեց գոքանյի ձըվանից ուռնի,
Քե նըշանածին շատ եր կարտանի,
Վաշխարը Բողի՝ զընացել և առնա:
Այն ինչ՝ համկալը անց առավոտը
Դողի սարերը քընց իր հոտը:
Ան Մազոն անցուն,
Քաց սըրբիները հանել ե, քերք,
Գուլպան բուխարու վըրա կախ արել
Ան Բինկը արվել
Մեն-մենակ Բըթվել:

Քեկուց և մենակ լինի փաթախում,
Անհալա Մազոն ընչից և վախում:
Հազա մի նալիք հըսկա հառակին,
Վա՛ց և մեկնըվել: Աստ ուղղին
Կաղնըքի լինի անառում ընկած:
Իսկ լի՛քն անդից վեր կացավ հանկարծ,
Գըլուխը միտած մառախը մեռն՝
Ձեն արավ, կանչեց զալում չըններին
Ան բիթա, վալքերի կանգնեց. ինչպես սար,
Անձամ կի՛մանա, թե ընչի համար
Թե՛ դոլ, թե՛ զազան, անց գառարի վախից,
Հեռու լին փախչում նըրա փաթախից:

Ու իրեն նշման իրեն ընկերներ
Աղբում են սիրով լերնիսոց խմբի:
Աստու գիշերը զայիս են նանգեն,
Փես են նամարում, գառում են սղեն,
Շընուն ու գընուն խառնում են իրար,
Անում են: խաղում, խընդում միայն...

9

Բալց խուլ ու խաղար սղում են գիշեր
Մենակ և Մաքան ու չունի ընկեր:
Բուխարու կողքին լուս թինկը աղված
Մշտանում և նա... ու մին էլ, նանկարծ,
Վարակից վարակ, են ձորի միջին
Միան լեկան աստի գըրուցները հին...
Միան լեկան ու մեր Մաքան սղում
Սկսով մշտանել չարքերի վըրա,
Քե ինչպես ուրախ խըմբով, միասին,
Մուռ վառներով, գիշերվան կիսին,
Քուրքերի կանանց կերպարանք ասան,
Յերևում են միտ միանակ մարգվանց...
Կամ ինչպես քաղերն ալլերի մըթնից,
Յերբ նայում և մարց քարափի գընից:
Կամ թե ուշացած անցնում և ձորով,
Քարում են, կանչում ծանոթ մայրներով,
Ու մարգվանց նշման խընուլց են սարքում,
Ջուռան թն անում, թըմբուկ են զարկում...
Ու աստի խուրերն անցյալի նովից
Ուրվանայն-դերկիտ հընչեցին նորից.

— Կանեն՝ Մաքմ, մեզ մոտ արի,
Արի մեզ մոտ Կարանիք:
Տէս, ինչ ուրախ պար ենք զայի,
Սիրման-ջանել Կարան-աղլիկ:

Ինձ մոտ արի՝ և՛վանել անեմ...
Ինձ մոտ արի՝ բըլիթ ասեմ...
Յես քու նոքերն... լես քու նանն եմ...
Յես էլ աղից բարեկամ...

Մաքմ, Մաքմ, մեզ մոտ արի.
Նս աղլիկը, անճ, ինչ լաթն ու...
Տէս, ինչ ուրախ պար ենք զայի,
Տարա-նի-նան... ասարա-նի-նան...:

Ու խոլ պտուկներն աղբից, ալլանդակ,
Անկթեթ չարքով, խուռներում, անկարգ,
Մանրալարծ լեկան Մաքուի դիմաց
Յերևութ լեկան, անցնում են կամաց:

Քաղար ու զանգաղ, ըտովներն արի,
Չար մըղիաներով մանա ու սենես...

b

Մըրընթաց պարմ թե զայլ գիշարի
Շնչառիկ անցով փարախի մոտով,
Անցմեջ նանկարծ մոտակա մայրից
Անդունդը մի քար զըլլերից վառով,
Գիշերվան նովից անբժիկ էր զոլում,
Յերկուտ մուկիկը վաղց պուռնախում,
ՔՏ Վոլխարների թուլ մընչոցն էր ալն,—
Մաքուին թըլցաց, թե մի գառնաման
Յեկով ու կանգնեց փարախի վըրա,
Կանգնեց ու լրանց...

Ականջ գըրով նա...

2

— Ո՛վ նոց թափեց քուխարիկից...
Նս մօ նորից լիսանակից...
Նս մօ կըրորից անցով թեթե,
Շունչ և քաղում զըռուն լեռն...
Ո՛վ ես, ե՛նի... Թնչ ես անում.
Ի՛նչ ես լրան, ձեն լես նանում...:

Գառախան չը կա, լըռության միջում
Ջարպան և միան մըրափան վըլլում,
— Հա, խմացա, Գեվան կըլնի.
Ի՛մ չան ակից մօ սիրա կանի...
Վախեցնում ե... հա, հա, հա, հա...
— Գեվմ...:

Ձեն-ձուն չըկա:

Միայն անուր լըռության միջում
Ջարպան և խուլ, մըրափան վըլլում,
Յեկ մօ կըլնի զարթուն այս ժամին.
Գընած և ալխար, զըռուն և քամին.
Անցուն չարքերը չեն միայն զըռած,
Վըխում են ուրախ՝ ձորերը զըռած,
Քաղարում կաղված գիվան նանգես
Վաղում, վաղվըում ըտովներն արի,
Մինչև վոր մենակ մի մարց կը զանեն,
Միջով-քըրքիջով... փարախը մըռանն...

Ալքերը նանգող կըրակին նառած՝
Մանրը և չընում նովիթ անառած՝
Ու վալլի նոգին լեռնական մարդու
Արեկնում և կապանն անարկու:

Ո՛վ է մեղավոր: Միտք եմ տնում, միտք,
 Ու չեմ հասկանում ով է մեղավոր:
 Բայց իմ կարն ինչքով հեշտանն եմ տեսնում —
 Աղբյուր չի լինիլ հաղես ամեն որ:

Մինչ իր կամքին՝ ինչ տեսն՝ անի,
 Մշուր խոսելու իրավունք չունի:
 Յես չստեմ, դու ես կարգացող մարդ ես,
 Են վճիռ Աստվածն է կարգ դրել հաղես...

Յերկուսն էլ հայ են, ունեն մի հավատ,
 Ել ընչի՞ մոտիկ, կամ էլ թնշ Բավադ:

1890

Նրա արինք կարմիր է մեղից,
 Թ՛՛՛ ավել Լուսար զուրս կըզու մեղից:

Թե չե՛ Բավադ ես, ինչ ուզես՝ տես,
 Յես չկարենամ քեզ մի խոսք տալ...
 Մ՛հ, մի խոսեցին, Աստված կըտիրես,
 Թե չե մի զալաղ կըգտնում յես ել...

Լոկն մերունին: Իբրս զեմ ու զեմ
 Թիկնած էլինք թեմ կըբռնի շարժը,
 Մեր առջև շարն եր թըլլում խափարյուն,
 Մեր զեմը խաղում գիշերվան շունչը:

Գ Ե Պ Ի Ա Ն Ն Ո Ւ Ն Ը

I

Հընչում եր փրկորուն վրասին արեաթի,
 Արեք խաղում պայծառ կապույտում...
 Ասանց հոգների ու սասնց վըշտի
 Քաղում էլինք մենք են լերալ հավում,
 Ու թընդում եր Լեյա երեալը մաղրող:
 — Ձեա կարող, չե՛, չես կարող...

Ձեի կարենում թընծեմ յես Նրան:
 Ճերմակին առյու՛ժ Ժաների յեսե
 Մածկըվում եր նա աչքես անդուման,
 Կըրկին հայանըվում հաղուկ ու թեթև,
 Ու թընդում եր միշտ երեալը մաղրող:
 — Ձեա կարող, չե՛, չես կարող...

Մին էլ յես հարպիլ մի շարժում արի,
 Բընեցի Նրան: Հանկարծ նա հըլտց,
 Ձեաքումըս դառավ ճերմակ աղաթի,
 Ու թիկն արավ, ու թըռավ, զընամբ:
 Գընամբ հախըլով են լերալ հավում,
 Մուղից, չըթացավ պայծառ կապույտում...

II

Վեր թըռա թընից, զուրսը նայեցի:
 Արեք ուրախ զարկել եր սարին,
 Բընությունն անող, Թարմ ու նազելի
 Հուզվում եր, ժրպտում մանուկ արևին:
 Գիշերն անցել եր, բայց իր յետից
 Մըռալլ եր թողել զեա ցած՝ Լովխում:

Շղպես առկա՞վին անցած լերաղից
 Քափար մի բան կար Նրաստե իմ սրբում:
 Թեկուղ լերաղին չես էլ հավատում,
 Բայց սառը տեղում, քո սասնից Լեյա,
 Միտքդ մի համառ կապեմ ե մըտնում,
 Թե՛ մի մահաղույժ սե ջոթ է գալու...

Համարին լերաղում աղաթի գառավ,
 Աղաթի գառավ՝ իմ մեղից թըռավ...
 Լոկ լերաղ եր այս: Բայց լերաղն թնշ է,
 Յերաղ թե իրոք — այլ միթե մի՞ն չե,
 Յերաղն էլ լերբոր կարող է կանչել,
 Կարող է Լուդի, խընդացնել, սանջիլ...

Համարին աղբում եր — Համարին մեռավ...
 Յերաղը լեկավ — լերաղը թըռավ...
 Կանգը լերաղ է, լերաղն էլ մի կյանց,
 Յերկուսն էլ անցվոր, լերկուսն էլ պատրանց:
 Յե՞վ թե հաստատուն մի բան կա անձան,
 Աղբը իմաստուն Լուդին չի՞ միայն նա,
 Վեր թե հարթընի է թե լերաղում
 Աղբում է, տեսնում, ըզգում ու Լուզվում...
 Ու... գիր է գալիս անա իմ սասնից,
 Թե՛ կրկնա Լեկանց — ըստաում է ինձ...

III

Տե՛մ, տե՛մ, զեպի առն
 Թըռվում եմ արթուն,
 Հարպես լերաղում:
 Շարժըս ամեն բան
 Ըլտալ, ինձ Նըման,
 Անցնում է, վազում:

Ելլամ գլխիս մէջ
Գալիս են անգիւղ
Ու երնում իրար
Զանազան զնոցեր,
Հուզեր ու ճշտեր,
Գալիս ու խափար...

Տեսնում եմ նորան՝
Կանգնած է զարման
Շողերի միջին,
Ու ժրպտում է ինձ
Իր պատահանից՝
Մաղիւր լանջին...

Տեսնում եմ մեռած,
Մազիւմ զարգարած,
Նրբած զազաղում.
Տըխալի մի որ,
Արտասուք, սրգովոր,
Սնկեր ու քաղում...

Տեսնում եմ, անհ, զնոցի սուն.
Ու մուռ իրիկուն
Մեր սան զնձ յնաւ.
Մի սև-սև կանգնած՝
Կուտակված՝ կանգնած
Մեր զըռանն անա...

Գրաւիս է գալիս
Աշխարհը գլխիս,
Յերկինքը մըթնում...
Վաղ՝ կանգնած են լուս,
Ու ներսից աշխուր
Ձախեր են թընդում...

IV

Վառանքի շմբ, լինակ... զե վեր կան... վեր
կան...

Դուրս ետեց զմերս աղբաւում ու հոգնած
Նըրս մոր ձայնը... խուկնի ծրխի սակ
Անգիւր ընկած զազաղը ճերմակ,
Ու չուրջնա մըթնեց: Տեղս կորցրի...

Մարդից, արհից, աշխարհից նստի,
Մի անասկ ճորում, սկզ ու խոր իջում
Տարվում էի յն, խնդրում, չարխում.
Բարձր էին ասիւն, վաղորդ ու զրծար,
Մի քուփ չը կար զնձ թանկու կամար,
Զը կար կնիզանի ձայն, ըսով՛՛՛, նըլսն,
Վոր կարճալի կանչի ոգնաթլան...

V

Հն, հն, հն, հն, հն, զգալիք զըրբիւմ
Մի ծիծաղ անցած փողոցի միջով:
Յնա ուղիք լինա, աշխուր լուս արի,
Տեսա աշխարհը ու լուսն արհի,
Տեսա՝ նըստաւած ժողովի լըլընիւմ,
Անապրիքի թեքված՝ իրար սկանչում
Քոտում են ուրիշ թանկի վըրս,
Ու ժմանք ժրպում, ժրպում աշխարս...
Իսկ կողքին նըստած աշխուր մի ժող
Քրտում էր ինձ միայն, կանգարս.
— Մի լար, սիրելիս, յերիս չնա զու,
Ինչան էլ վոր լար — իլուր ես լուս.
Փոռ ձայնը յերեք էլ չի լըլիւ նա,
Վոչ կը կանգնա, վոչ էլ յնա կը զու:
Ապուխ կամեցած Աստված, յերեմի,
Վոր նրա որը չուտած խափարի...
Մենք հոգեզննեա՝ անեար ու լընջին,
Ի՞նչ ենք Աստուծո կամքի ստալին...
Բաց է այս կամքն ամենքին կամար.
Մեր, յերիսաւարդ, մեղավոր, աղբուր, —
Ամենք, ամենք, աշտակ ինչ վոր կան,
Ապուր թե եղուց ամենքը կերթան.
Ով վոր կը մընա,
Թող նա պարծենա:

VI

Յնա լըսում էի... Ու կանգնած յն էլ
Ուղեցի կաշակի՝ հըզոր մարի նա.
Անեար, սկանա սկա մըսանել,
Թե մալը լով է, միայն մենք՝ աղես,
Մենք խնդ, կարճամիտ, ու չենք կանգնում
Ինչպես է գալիս է ուր է ստանում,
Թե՛ հ՛ կյանք, հ՛ մալ — անցավոր, ունայն
Մի մեծ անգիւրի ձեռն են միայն,
Ինչպես վոր անա շերտիկն ու տալարս:
Ապուրն ինչ է վոր, — մի յերեմի է նոր,
Ապուրն էլ կանցնի, յերեմի կը գտնա,
Յնվ ապուխ կըրկին միմեույն է նա:
Յնվ աշխարս անգիւր՝ աշխուր ու յերեմի
Փոփոխվում են միայն, միայն մընում է մեկ —
Մեկ մեծ ժամանակ: Նապես է հոգին
Փոփոխում է միայն կնիզն աշտաքին —
Մարմինն՝ աշտաքան որին նըմանակ,
Իսկ ինքը անգիւր, ինչպես ժամանակ:
Կամ ես սիրուն, — անասուս մի զնա,
Վոր կապար ալիք ու ծրփանք ունի.

Դալիս են ալիք, անցնում են անենա,
Անցնում են զնայի անգուղան ավիտանի,
Ուր ամեն ալիք, ուր ամեն մի կաթ
Աղբում է դարելով անվերջ, անընդառա...

Ազադես փոխվելով հասում են, զընում,
Դընում անուանի անհառ ասումանում,
Դնայի գերազանց զինակն լերշանիկ,
Այն լերշանկության, սիրո հայտնիք,
Ուր չը կան ժառանգիկ և զոչ ըզգացում,
Ուր զողջին մի մեծ կյանք և միացնում...

Յեզ Բնչ և սիրո խառնալ զերին,
Ինչ լերշանկության խորհուրդը խորին, —
Հալվել, միանալ,
Իրեն ծառանալ...

Յեզ անշուշտ մի որ, անդերելով կյանքում,
Յերկրում թե ալլուր, զերն՝ լերշնցում,
Մե անուշտ ճամբով, զորով նա զնայ,
Յես էլ կը Բըւլիմ՝ աշխարհը Թողած,
Ու կըզգամ նըրան, կապրեմ նըրա նես
Մի ուրիշ անվերջ կյանքով լերշնալես...

VII

Բայց լես միշտ Թաքուն մի հույս ունելի,
Թե կարող եր նա լինել... կենդանի...
Մի տեղ մի անգամ եղպես և լեզել.
Տարել են մեկին, ուղել են Թաղել,
Երբմի փոթի մեջ դարթնել և անկարծ,
Կարող եր և մեզ լինել պատահած...

VIII

— Վճշ, զճշ, նա զընայ, էլ լես չի գալու,
Յեզ եղպես դու միշտ մեզք ես մընալու:
Թեկուղ և հազնես լերկաթի աղբին,
Փընտրես՝ կանչելով աշխարհ բովանդակ,
Ոչ լես անդիպել նըրան զոչ մի տեղ,
Վոչ մի աշխարհում, զոչ մի ժամանակ...
Մե պող զիսկն էլ, զոր տեսնում ես զես,
Մե էլ հույի տակ կը ծածկեն կիմա,
Կըզան, կըզանն տարիքն, անտարբեր,
Ու նա կը փըթի, նա հող կը դառնա.
Դուանն էլ աղբող աշխարհի կամար
Պատարկ մի նշյուն, անխորհուրդ մի. բառ...
Մե էլ կը կորի, ինչպես զոր չը կա
Անունն ու հեռը են կին աղլըկա,
Վոր մեզինք առաջ հազար տարիներ
Նույնպես սիրահար ու ժրպես ունենր

Յեզ Բնչ և ժառող, և Բնչ իրեն կյանք. —
Յեզմական մեք, մայներ, շարժումներ.
Հաղթանականը լանի կերպարանք,
Նա լուս է, անյարժ, հաստատ, աներեր...
Անդուք մի մայն եսպես իմ կանչում,
Տանջում եր հույն, խորտակում, ճընջում:
Ճիզ էլի անում նըրան լուսեցնել,
Միտալս էլ հեռը պոկել, հեռացնել
Ու զըննել մի մայն, մի ճընջյուն, մի բառ,
Վոր կյանքի, հույնի նըրալլ ունենար...
Ուղեցի Վասովմե՝ մին աղաղակել,
Բայց չի զոր նա լեր են ժանն ուղարկել:

IX

Մի անուան ցավի ճըրժուտի նըման
Մազավում էլին զանդերը Թաղան,
Ու ժամի ճըխտ կամարների տակ
Կանգնած եր աղբն աշխուր պատարազ.
Տըխուր պատարազ, աղխուր մեղեդիք,
Տըխուր աղթքներ ու աղխուր ժառանգի,
Մեջ տեղը ենթակ դառաղը նըս
Նըրած սեռաղող սեղանի վըրա,
Ու նա դադաղում, ասես թե ճընած,
Հարսնական ենթակ չորով պենդված,
Անփութ, անզգամ կյանքին ու ճալման,
Իր դադաղն տեսն վարդերի նըման...

Եստեղ՝ բանջված մի նոր տաղանալով՝
Ուղեցի զըննել մըաքի մի Թափով,
Թե Բնչ եր աղբող, են Բնչ եր լինում,
Ինչ եր պատանել, նա ժըր եր զընում...
Յեզ իսկույն, ասես, դիպա մի ջարի:
Մըաքերըս հասան: Առանց մըաքերի
Կանգնած էլի լես խորտակված ու պող:
Լուս եր: Հոգևոր լերդերը մենակ
Մազավում էլին վըսած ու խաղող:
Յես լըսում էլի, լըսում շարունակ:

«Մե անցավոր լերդի վըրա
Լըցան սրերն պանդըխտության,
Յերկնաաղբող զընում և նա,
Հազած ժառքին անապական,
Անմահացած ճակահանցուն՝
Միանալու իր Աստվածն:

Մեռեղ, Վերին Յերուսաղեմ,
Ոթնանում Կըրեյտակաց,
Ուր զոր Յենուգն ու Յեղիաս,
Ապաքակերդ կան ծերացած,

Են աշխարհում անտրեքական
Արդարքն ապրում են համխառն:

Յաթնասանդան լուս խորանում,
Ուր ցավ չը կա, զոչ անություն,
Ընտրելու նշանն ուղարկում,
Խաղում են միտ անվերջ, անձն
Բերկրանքներով հարազատներ,
Աստու զգալով աշխ առաջ:

Ենակ ներանք, միտ բախումով,
Հալում են Հոր լուս յերեսին,
Նշքա առն պաշտառով
Նշքանց համար, զոր թողնցին.
Ու իշխում են, մրիթթարում
Մեկ տրամալի ես աշխարհում...:

Թափան, կախարչված, տարված են յերգին,
Վերացավ, թռավ իմ վշտառ նային
Դնդի յերջանիկ մի ուրիշ աշխարհ,
Անհայտ ու անու, անմանթ, սամբ...
Ենկ են աշխարհը հերտուլի յեր-
Վոչ սուղ կար ննանց, զոչ վաղնք, զոչ սեր,
Վոչ կարելի յեր կորցնել մի բան
Ենկ զոչ անձնալ ջաղ պահալթյուն.
Վարդեն գերեզման և անախաթյուն՝
Լուս եր ու զատարկ, անփառք ու անհուն.
Վարդեն հայացք մեռելի աշխ՝
Մի միտք ունի միտ առանց հուզմանքի,
Հոգեկեն մարդուն անհայտ խորհրդով
Հավիտյան սառած, խաղաղ, անվերջով...
Ու անյարժ կանգնած, գալուկ ու լլոխի,
Համկերնժի էլին, անմարմին մարդիկ,
Տըժգույն, անարև, ազա լուսի մեջ
Աղոթում էլին անմալն ու անվերջ,
Աղոթքն էլ սակալն զոյնի յեր խընդրում.
Վոչ ազատություն, զոչ մեծ, զոչ խընդում...

X

Հանկարծ լլուսթյունն ինձ ուղի թերավ,
Աչքիս առնից հերաչք թռավ:
Պատարալն արդեն վերջացրել էլին,
Դադաղը շարժվեց, թընդաղ անդին
Մասանիլ յերգը մահվան սարսափի,
Են լացն ու կոճը, արնեքզը մահի,
Վորով մեռելին հրամայեա են ապիս
Դնդի գերեզման համար զընելիս,
Երբ ծառ և լիճում վերջը մարման

Դնդ զան Աբարի — զբրիտը մահվան,
Արևակում ցափառ իր նիշը հետին
Ու թույլ, հուսահատ ընկնում և գետին:

XI

Դուրս յեկանք զուղը, հալեցի վերին
Վերեն, ինչպես միտ, փալում եր արև.
Բոլորն աշխարհում կարգին ու հանգարս,
Ու ինչպես յերեկ՝ ննդեն ամեն մարդ...
Բայց յերկնին ենքան պալմա եր ննար,
Ենկ պաշտառություն ենքան եր տրտում,
Տըժմությունն ենքան խոր, անդիտավոր,
Վոր թըվում եր ինձ, թե ինչ կապալուստ՝
Վերջին հերամեյա տարվ աշխարհին՝
Մարում եր նշքա անապոյ նային...
Ու մըտքով անցավ հանկարծ ակումա,
Թե արդյոք նշքա աշխարհ անձալ
Հալում են ներքև, անման են ինձ էլ,
Թե զոնց եմ ցավիս տակին կորացել...
Ենկ կամ վերն և նա. են յզն և պալմա,
Վոր զըմբով խաղով, աշխարհ ու կապառ
Կըլում և, մըտնում թուխտ անդի յետև,
Ազառ, յերկնալու են մեզն և թեթև,
Թե են ազալին, զոր նիմա թըռավ,
Անփուլի հալերով ինչ՝ ոգում կորավ...

XII

Հանգուցրե մացեր, մի եք սշտում,
Ինչ եք վորնում ախ մաթ սանձում.
Ան մեր կյանքի սանձաճը վերջին,
Ես սե ու արխուր թումբերը չընչին...
Լուս գերեզմաններ. քանի՞ սղավոր
Ձեր յեղբերներին կանգնել են մի որ,
Ես զատարկ կյանքին, անհաստատ բախտին
Անձեքներ տարվ թեկվել, ևնացել,
Երբ զոր սիրտի զաղաղ մըթին
Վեր են իջնցրել ու զեճը մահկեն...
Ենկ վերջան ըզներ, սրբաբ ու զգայունք
Թաղված են, մարած մեր լուս փառնում.
Ան է՝ մի նոր բարձրացած սե թումբ,
Դեռ թայց և նայը, դեռ խանկ և թուրում,
Իսկ մենք ուղում ենք ուրիշին թաղել,
Վոր ապրում եր դեռ յերկու որ առաջ...
Ենկ անուշառ մի որ սրբա յերկն էլ
Կը մահկի նույնպես մաճաղը կանալ,
Կանի հավասար քարին ու նային,
Ինչպես զըրացու անկողինը նին:

Նըրանից նետ դե լե՛կ՝ իմացիք,
 Քե ո՛վ ե թագմած ջուս զոտի տակին,
 Ի՛նչ ցեղից եր նա, Բ՛նջ միրքեր ունեք,
 Անտ՛ ներսն եր, գեղանի մի կէն,
 Անկոյ մի լուհիլ, անկըլտում ազան,
 Աղքատ, թե Լարմաւ... — Լա՛ն, Նըլան չը կա...

XIII

Յե՛կ... Ի՛ջում եր նա ընդմիջ իմ աշխից,
 Կանգից, արևից, ես լուս աշխարհից...
 Կորացա, վերջին համբուրբս տը՛կի,
 Ու են համբուրբ զապաղում զը՛րի
 Յընդում, սեր, ըզներ, ամեն, ամեն բան...
 Ին՛ լիս ցաշիցին, մի կողմը տարան:
 Իսկույն նետնից խուլ զըրզըտըր,
 Բարո՛վ ու Լողո՛վ լըցրին են փուր,
 Դողալն ել, ինքն ել ծանկիցին Լանկարծ,
 Ասես թե բընո՛վ աշխարհ չեր լիկան,
 Յե՛կ այսունտես լերքե՛ք, Լա՛վխան
 Ել չի տեսնելու արեւ Նըրան...
 Լուսաղկներն նեմած ժուս լիկան մի-մի.
 — Մ՛հ, Աստօմ Նըրա Լողուն զողորմի.
 Մի որ ել մենք ենք ետդես զընալու,
 Բ՛վ ե աշխարհիս վըրս մընալու.
 Կանքն ել ե դատարի, մարն ել ե դատարի,
 Անցա՛վոր են զողջ — բախտ, վայելք ու փառք...
 Ասացին՝ Լանդիստ Լողոց Լանելո՛վ,
 Ու գարմուլ Լանդիստ զըուլց անելո՛վ
 Դընացին իրենց արները անկոյ:
 Շուրջնա նայցի, չեր լալիս վո՛լ վո՛ք.
 Յերկինքն ել ենդես պալեմա ու Լանդարտ.
 Յե՛կ ինչպես լերե՛կ, ենպես ամեն մարդ...

XIV

Յե՛կա՛վ գիշերը: Ի՛մ Լողմած Լողուն
 Ի՛լա՛վ տանջալի մի խաղաղութուն:
 Վալք ընկա, ինչպես ուժաթա՛վ մի բան,
 Վոր զգում ե միայն կարտ Լանդըտայան,
 Բալց ճըղնում ե դես, աշխատում ունալն,
 Ուղում ե Լիշիլ, թե Բ՛նջ բան եր ալն.
 Մի խառն լերմոյ եր, մի աշխարհք ուրիշ,
 Մի՛նու մի ճ՛ճի եր, ծաղ՛բ, Բ՛Յ պատիճ...

Մըրա՛վոր տակալն ծանըր ու զանգալ
 Ձոքնից ին՛ վըրս՝ սե թե՛րը կալ,
 Միա՛ջու իր թե՛լը կարեց ու թընա՛վ,
 Անկուն, խա՛վարչալն ջատում կորա՛վ.
 Մա՛հ, մեռել, լիքի՛մ — Թե՛թե նետացան,
 Ու նետանալո՛վ փոփեցին, գարնան
 Ամպեր, ըտափերներ, կուտը լերերուն,
 Դողացին, Լանգան, ու մըթնից նետում...
 Կարեասն մի ջուս լիկա՛վ ին՛ վըրս,
 Յե՛կ լիս մյուս անգամ լերաղում տես...

XV

Հընչում եր փըրքբուն վըտակն արծաթի,
 Արեւ խաղում պալեմա կապույտում.
 Ասանց կորուսալի ու ոտանց վըլա՛ր
 Կանգնած ելի լիս ալն լերալ Լա՛վտում:
 Շուրջնա լուլաններ, անվճը՛լ լուլաններ,
 Լիքն եր անառաղ արուլ բուրմունքա՛վ,
 Յե՛կ լերե՛մական ներգալնա՛կ Լաներ
 Փառք ելին տալի Բո՛վական լերալո՛վ.

«Փառք անպատում մըլիթարչին,
 Փառք խորուրդին անմահության.
 Նա լի կըրում Լուլալ վերջին
 Ու լողն անշի՛թ, արարչական.
 Փառք խորուրդին անմահության:

Նա տանում ե բարբը ու անվերջ
 Դեպի աննունն ու Լա՛վխան,
 Վիշալ Լանդում ե Նըրս մե՛կ,
 Աղբում սերը անապական.
 Փառք խորուրդին անմահության...»

Ու լըտում եմ լիս ալն խաղաղ սղում
 Բընջուլը ու զը՛վարթ Լայնը սիրելի,
 Անկայտ ու անտես կանչում ե նա ին՛,
 Կանչում զերաղանց մի ուրիշ կյանքի.

«Արք ին՛ նետ, իմ թըլվոն,
 Յես քեզ տանեմ մի աշխարհ,
 Ուր չը կա ծա՛ր, անխառնում,
 Ու սերն անվճը՛լ, անհատում...»

Արք, Թըրք, զընենք ին՛ նետ,
 Անցա՛վ, անճգ, անհուլ, անհատ...»

ՊՈԵՏԸ ՈՒ ՄԱԻՍԱՆ

Նշտած եմ մի սր ու միայն եմ տեսած.
Միայն եմ տեսած միայն, ու չեմ կարենում
Մի հրնար գլանեմ ցավերս հոգում...
Վեր կենամ, առի, մեկի ձառ գրեմ,
Ներկին պարզ անեմ, զրախը թարթի,
Միմիկ զոր տեսնեմ ինչ կերի ետքը:
— Վաղճուկ Գառնաթի գլխից սրբազան...
Ոնտ նայեմ տեսնեմ իմ ծանոթ Մուսան:
— Վեր կաց, բանաստեղծ, կանչում ե արդեն,
Վեր կաց, ներքնովիք, դուրս արի անդեն:
Տանձվում են անա լեղրալըճը թըլճուտ,
Հեծում, կառնվում աշխարհից աշխարհ:
Յերկինք են հասել արցունք ու արյուն...
Ան՝ ջեղ համար բերել եմ ամբում,
Հույս տուր վընտարին, ըստփիթի վորթին,
Ուժ տուր պանդուխտին իր լերկար համբին:
Նայիր՝ աղկիկը բնչպես ծաղկել է.
Աչքերի ժըթից պաշտառ ծաղկել է
Նյանքի արևը ու սիրտ ե հուզում,
Անձըվոր սիրտ լեղրել է ուղում...
Ուրախ ու անհոգ գարունն էլ անա
Բազմել է կանաչ սարերի վըրս,
Ջորերը լըթվել, փըռվել հովիտում.
Հովքերն լեղրում են, ծաղկունքը փըթթում...
Դու էլ ըստփովիք, լեղրիք ջեղ նըման,
Վաղճուկի չըթեղ գալուստը գարնան:
— Ներիք եր, Մուսան, լերկինքը վընա,
Ել համբերելու սիրտ ու տեղ չըկա,
Անպես կանեմ ջեղ, զոր դու մոռանա
Արյուն ու գարուն, պոետ ու Գառնաթ:
Անձված լինին այն արև ու տարին,
Յերբ գերի դառա լես ջու ջընարին.
Բեղ կես ճըտերիմ դառնալու արից
Ջերկված ճընացի կյանքում բուրբիք...
— Այն տաղմեղը, այն ձբբեն հուզա,
Վոր ուղկել եմ...

— Այ խորերս,

Ան լես էլ այդ եմ լալիս.
Ինչու այս ձիբքն ելիր տալիս:
Ջըգիտվիր միթե ամեմ,
Թե ինչ աշխարհ պիտի լես դամ:
Թոյ լինելի մի կեղեցիկ,
Հավաքելի միայն փոյ ու փոյ.
Առաջ թեև տպալանն ու Եցեց,

Նըղառնալի չուսով լես մեծ,
Վե՛հ բարերար
Ազդի համար,
Մեռած որս էլ պըսակ տալին.
— Ե՛րբ վորս աղկից — միակ հալին:
Կամ թե տերտեր լինելի Թոյ,
Խալը վըգիս մեռել Թաղոյ,
Մուփրի վերե միայն նշտելի,
Իմ աղբուստը զըրբուտելի,
Ազնի էլ աչքը արնակեր վըրսա.
— Իմ փըրկողը դու լես, զոր կաս:
Անա աշտես բան լինելի ծաղկ,
Գընար աղբեր լի ու անպարտ,
Կամ արնալուծած մի Եթի կիմար,
Վոր աղբում է լոկ իր համար,
Ուսում-ջընում, լեխում-ուսում.
Լի՛, զե՛, ինչպես աղբակույտում
Հանգիստ աղբոյ վորդը պարարա:
Նըլինելի հարգի մի ծաղկ,
Նուխիսի լիթն զըրախ ամեմ
Նառարի լինելի հուզար անգամ
Բան թե կիմա իմ զըրաղմը:
Անա կյանքում այս ե բանը.
Թե լե՛ լինել ի նե՛ն գերի
Մերկ Մուսալի ու լեղրերի,
Վորդիք ու կին
Թագած բախտին,
Մերևութի ծաղր ու ծանակ,
Ուժից ընկնել անժամանակ —
Թե պոետ եմ... Ե, վնչ, Մուսան.
Մի անարգար պատիժ ե սա:
Յե՛ղ ինձ ծախիկ
Փռնված ծաղկիկ
Դես չառ վաղուց նըղառնելին,
Նըրսի՛ արին, խըրտառնելին,
Թե աշխարհին ճըտիկ արա.
Ետան էլ խնդալ խեղճիս վըրս...
Իսկ լես, սի՛, լես,
Միայն խե՛թ արդեն,
Գիշեր-ցերեկ թերթում զըրբեր,
Երևում ելի դառարի լեղրեր,
Միայն ջու ջամով ելի թըղում
Ու միայն բախտից կեսու փոխում:
— Այ աղբերիս, ինչ ես տեսի,

Այն ժժը բախան ես դու ափսոսում,
Վոր չեմ աղվել քեզ իմ մեղքով: —
Առաքանային չըրդք միբոցով
Այս ցած կյանքից նշառ ու անթիկ
Քընչել լերկից, վերել, վերել,
Շափեր, նազեր զողջ մուսախու,
Դրժուք ինչն, դըրախտ դընալ,
Անուան բոցալ, թովի լերկից: —
Վժը բախանք եմ լես քեզ գըրկել:
— Ո՛ր, Վժը բախանք... մի, սնեքն,
Ան՝ շարեմ, հիշիք ու տես:
Ինձ մի անգամ առան տարան
Հալապուրի ուսումնարան,
Շատ խոսեցին,
Համոզեցին,
Քե կամարտես այս պըրպըսում,
Առանտառը նեառ քոցում,
Ուր ժըր գընառ,
Տեղ կուսնանառ,
Լեզվ փոզով անց բուզգալաների:
Պաղեկինք ել տարեցառերի
Միշտ կամեցինք դու ունիկը,
Վերջը վըրան ե... աղիկը:
Բայց դու լեկար միաքըս մըտաք,
Ինձ չըթողիք անընդ դադաք,
Դավթաքն աչքիս գըրկով գածան,
Քիվ, կուտրակ, թըվառնալան
Ուղեկիս մեջ դարան ժողդեր,
Քիչ եր մընում սիրառս պալթեր:
Յեզ լես խրանած, խենթ լերեխա՝
Փոզ ու աղիկ թողի, փախա,
Քե չեմ կարող, լես չեմ կարող,
Յես գըրող եմ, գըրող, գըրող:
Մակալն ելի բախառս մըղառաց:
Ջեռառ ըրանեց տարավ նանկարծ
Ու պիտերի աղվով պալառան:
Վոչ լի որ կար ինձ ե ժոչ տան:
Մեծափորըս աչքան սիրեց,
Լին գըրլավթն ինձ չըվերեց,
Ընկերներս ել ինձ գոս աղվին —
Վոնց պըրկել խընդրառաղին:
Բայց դու ելի լեկար գըտաք,
Պաղաղ գըրիս մեջը մըտաք,
Յես ել՝ հիմարս՝ խեղճանթ
Վե՛ն բաց արի անհեքի նա,
Քե թո՛չ քան ե՛ խեղճ գըղապցուն
Դերի լինել՝ ժողջ տարին բուն
Տանել, քերել ու թարմել:

Այլու պըրկեն անուրդ անել...
Այս բուրբը քիչ եր կարենս,
Այնքան արիք, առանի պես,
Վոր գըրեցի մեծիս պարսավ:
Նա լի — կորի, կորի, առավ,
Մենք ենք առի լի քեզ փոզ ու վարձ,
Դու՝ Մուսայի խելջով ընկած՝
Վեր ես կենում մեք զեմ խոսում:
Այգալես պիտեր մենք լենք ուղան:
Մակալն Առաված մե՛ն ե դավթով:
Հալանի կանառը ընկա չուտով:
Լեզվ եր, ախի, պառնակակ
Կաղերմ աղառ, գըրեքս թեթի:
Հեռա լեկար, մըտաք կանառը,
Թարմերս արի խոսնուփընթըր,
Քու լերեխից նենց նույն տարին
Իմ պալառից ինձ դուրս արին:
Այգալես լեղա լես խալառակ,
Համ ել ընկա պարաքերի առի:
(Հո պեռա՛ պարաքն ել գիտես:
Այ լոկ պարաք լի ուրիշի պես,
Այլ աղապին մի մե՛ն առակ,
Վե՛ն ու վըրիս Եանր ու բարակ):
Վժը մեկն տան, վորը թողնեմ:
Յերբոր տեսան չընորց չուսեմ,
Այնուհետև քանի անգամ
Մանթ, ընկեր, լեզվ քաղեկամ՝
Տըրտըրալան աղվին խորուրդ:
— Այ քեզ մե՛ն ժամ, լեզվ ժողովուրդ,
Փարթամ քելիլ, նարզ, մեծարանք,
Հարսառալիս, նանգիս, նշառ կյանք...
Իսկ լես՝ անփոր, անխել, հիմար,
Վողջ մեքեցի լոկ քեզ նամար,
Գառառա կյանքից, բախանք փախած:
Դանձանակի թեփլին թողած,
Գընարն առառ,
Գոհա գառառ,
Յերզ ու առավով մըտա նանգես:
— Հի՛լ, Մուսայի ընկերն եմ լես,
Ջույն աղվի լես ժողովուրդան:
— Հա, հա, հա, հա, բիբա չըրըռաց
ժողովուրդը միաբերան,
Քըրցել ե խելցն այս խեղճ ուղան:
Հեռու կորի, խենթ պատանի,
Վոր անպիտան գըրի, քանի,
Ունք ու միաքըս աղվի լերկից՝
Մի լես նալում ես աշխարհին...
Մենք ժողովի ենք — գործ ենք անում,

Յենթ-մենթ բաներ չենք նախանում:
 Յեա գուցեի: — խաժար ամբոյի,
 Գալսում ես դա չոյ փայլ ու փայ,
 Ձեռ նախանում դու պոետին:
 Յեա, յերկրնքի ջրհորով զորդին,
 Յերգում եմ սեր, երջարտութիւն...
 Աւ գընացի իւրմարդաբաւուն...
 — Տեր խճարգոյր, պոետ եմ նոր,
 Բերել եմ մեզ վառախաւոր,
 Ան կարգում տեսնի՞ դրոնք,
 Ձեր նախդասում տեղադրեք:

«Սևորակ աչքեր, սևորակ աչքեր,
 Հայտնում եք ինձ դուք որ ու գիրք,
 Նայում եք անթարթ իմ նպա խորքում...
 Ինչու չեք ջընում, ինչու չեք փակում.
 Բառասաններ արգեն տանջանքից նոցնի՞
 Ուղում ե ջընել, նովխաւն ջընել...
 Դուք էլ ջընեցեք, սևորակ աչքեր,
 Յերկն տնցել է, գիրքը ե, գիրքը...»

— Վոյնել, կոյնել ե: Պսակով անկեղծ՝
 Դուք վառ չեք գըրում, պարսն բանասանգ.
 Ամեն մի աղում տաւն են վանկերը:
 Բայց ինձ աղաւս են թըլում նախերը:
 Հաղա մի աղկեք, ուղկեք յե կիս,
 Տեսե՛ք՝ թի վորքան տաւուն դուրս կը գա:
 Ուղկում եմ յե միշտ մեր պոետներին,
 Ապալես եմ պոետ չինել բարբին:

«Սևորակ աչքեր, սևորակ աչքեր,
 Հայտնում եք ինձ դուք ինչպես եղբւր...»

Յեա խելուն ինչպես նայեմք քաղցի՞
 Փախա խճարգոյր ու իրեն աչքից,
 Յերգերըս ուղիք տարա աղգարան:
 Դուրս յեկով աղպես մի-նոր յերգարան:
 Անթամ ճարակոյ մի թուշ պուրկիցիսա,
 Հայտնի ջըննապաւ, բազմապես ու խիսա,
 Մառտի վըրդովման, անաշաւ նոցով
 Մաղբի տաով ինձ իրեն շակարկով...
 — Յեա գնեմ եմ, տաով, բանասանգութիւն,
 Զըգկեցնում ե ինձ այլ յերգի Մուսան:
 Վոյ ճըտեք են պոետ, վոյ միքք ե վոյ
 խելք:—

Բանք ու նախք — և ան տեղ յերգ:
 Լնց-նոր դուրս յեկան այս խալ աղգան էլ
 Դրկից այս տեսակ բանք ե նախ:

Ուրիշ բան էլին կն պոետները...
 Նըրանք էլ մնան, տարան նախերը
 Տաղանք ու յերգեր... ամեն, ամեն բան
 Մըտով նըրանք նա խալար գերեզման...
 Դարեւոյ անպատ... էլ ձգ է ջընում...
 Ել ուրիշ պոետ մեք չենք շնորհում...
 Վորքան ծաղում ենք, նըրանք չեն լըում,
 Վոյ էլ մեր ուղան բանքն են գըրում:
 — Ո՞վ ջընաների, կույնքի յերկիր:
 Դու մի նովտար, իմ նեղ վորդերի:
 Յեա այն նախաւցալ յովերից նուխոյս
 Լըակ եմ նախա պոետաներ պոետան:
 Սպանում են դեռ ծաղով ու թուխով,
 Ապա պըրկեմով նըրանք անանով,
 Լովում են նըրանք վառասանք աղգար,
 Աւ նորից... նույն կն կըրիք վառթար...
 Յերգում եմ ան նառապոյ որով,
 Վառ Ամբարալի ծաղար յաղեմով,
 Պոսում ես դու այն յըգերի մասն,
 Վոր միշտ անանգալ տաղիկն յուսն,
 Ձեռ նըրկում նըրա ծաղման նախդում,
 Միայն կնարին, աղու յերեւով
 Յեկում են մըտալ, տեսում ջընեմ՝
 Դըլկների վերս արեւ կանգնում,
 Աւ նույն են յըգում,
 Որկները են յերգում,
 Լին արկներգութիւն ու կն նըրկներ...
 Բայց միթե նըրանք աղում են աննե,
 Յեկ աղպես աննաշա աղար էլ ջեղ նեա...
 — Ինչ նըրել, Մուսա, ինչ կույր ու ջըրես,
 Ինչ բանք ես դու ջեղերից նըրարում...
 Յեա այն եմ տաւում, թե մեր աղարում
 Գոտաները վոյ աղբիւր են, ցովել,
 Վոր իրենց յերգի ջընար ես աղկել...
 Յեա էլ... ինչ տեսն... մեղավոր եմ յեա,
 Մուլլ ու անընդորդ, անպոետ, սեկրես.
 Մեր յեկեք տանքից վորքան նախատում —
 Բայց յեա՝ միշտ նախա, չնի նովտաւում,
 Միշտ լըանքի մի մեն պարանի,
 Մեր մեկ շատ խելք ու շատ անմանի:
 Մի որ ինանից արավ նորք ու փորե.
 — Ունիս, նաքըրեց, մի պաշտան կամ գորե:
 — Բանասանգ եմ յեա, տաղի ճըպարտ:
 — Դըմար է, տաով, յերբ անգորե ե ճարդ:
 — Բանասանգ եմ յեա, կըրկներ ճեկ էլ:
 — Հաւաքանք, տաով, պարապ ես յեղեր...
 Յեկ յեղ ջընկերս յերբոր՝ ուղաւացով
 Սա յեղ պոետական մի ճարդ ե, տաով,

Այնպես նիւթակցեց մեր ազան փառփառ,
Վոր և հասարակ և մեծ զնափառ,
Ով ժոր իմացավ,
Միժաղը պըրծավ:
Բայց վերէն ալիւն պարզեց խնայէրը,
Յերբ հոգւած զբոցեց մեր լըրագիրը:
Բանաստեղծն, տաւով, Թոյ մի գործ չինի,
Վոր հացի վարակի գառնա արծառնի:
Քե չե համարի ու մընա պոռն՝
Խնչ հաշիվ ունի ազգը Նըրա նա:
Ազգը հո Նըրան չի խնայում զբըրի,
Քերթնե էլ փոյ չունի՝ Քե ժոր վընարի...
Թոյ զընա աղբի իրեն զբըրնով...
Ապապես ենք գտաւում մեր մաշուր խըղճով:
Ներընչման համար
Ապապես և հարմար. —
Ով սովից մեռել՝
Նա չե լավ զըրելի:
Կարող ենք մենք էլ
Ապապես մաշարակել
Ու ծաղրել մի-մի,
Վոր առաջ գիմի...»

— Ով ախոս-լերկեր, մաշարակի մաղդիկ...
Դե լեկ, սիրելիս, տանեմ զեզ լերկիկը:
Անտաղ լերկանիկի վոգիներին նա
Ջըղուրթ կը խընդաւա ու կերպես հալեա:
Կամ կուզես Թըղոցնեմ, հանեմ Վոլիմզուս,
Վոր նեկտար ըմպես, հաշակես ամբոս:
— Իմ աչիքով Մուսա,
Այ կոպես խոսա:

Իրավ, այս կյանքից լես շատ եմ զըզվել:
Ինչ լերանաթուռն՝ լերկընչում սուղվել,
Այն լըճնաղներին, վորոնք, անկասկած,
Նըման չեն խսկի մեր հաւոց կանանց —
Վենեկ միտ ընկեր
Ու սիրա լերկեր
Հորինել,
Ձանել:

Յերկնային լընչին հոգանը Թոյած,
Կամ, գոռներն հանդիսա մաշարից կախած,
Նըստի Գոռնասի լերկանիկ զըլիսին
Ու բարձրից նայել այս հիմար խալիսին:
Բայց լես ունիմ կին, շատ լերկեանեց,
Նըրանց բանն ալնաեզ Բնչկա եւ լինեք...
— Ո՛ր, լերկ Գոռնասի գաղաթ վերանաս,
Ջափակներ ու կին պիտի մոռնաս:
— Ո՛վ դու անիրավ, Բնչ եմ արել զեզ,

Վոր ինչ իմ տանից ալոպես բաժանես:
Ձե, լավ և կըրկին, վոր լերկում մընամ,
Մաղբի, նեղութուն մի կերպ զիմանամ...
— Բա կամքը լինի, ապա քանաստեղծ:
Հարկի ուր կուզես՝ լերկիկնք Քե լերկիկը,
Բայց միտ, ամեն անգ լերկի դու անկեղծ,
Մաշուր, սըրտալի զու լերկը լերկիկը:
Կանգնիր միտ վերե,
Ու՛ ինչպես արե՛
Նալիք լուսավոր,
Գոյնառ ու նրդոր.
Բա կուզես և դա.
Յեզ, ինչ հալաւա,

Բայր գանձերը, գոհարներն անգին
Չարժեն կարեատե զու ներընչականքին:
— Այ, դու ստաւա, Քլ կուզես խալել,
Մեծ-մեծ խոսքերով ալքերըս կապել:
Այ, դու կնքմամբ, սիրուն անդիտան.
Յեա լավ եմ տեսնում ալժըմ ամեն բան:
Դու ինչ ես մենակ միամիտ զըտել:
Հապա դե խալիք ուրիշի մա էլ,
Այ, թեկուզ մեզ մա, նենց իմ կընկանք —
Առա՛ թե մենակ փողը չի բանը...
Բայց Բնչ եմ տաւում, հաւոց զըրաղը
Վաղուց և արգեն հանաչել փողը:
Յեզ լերկար, լերկար մեր վոյ՛ հանճարով
Մըտանել ենք մենք զըմար սրերով՝
Գըրողի պըռակի,
Քե փողի ջըռակի...
Յեզ լավ ենք վընեկ...
Դե՛, զընա, Մուսա.

Գըրագարանս չինում եմ կասա,
Թըղում եմ և զեզ և զու պըռակին,
Յերկըրապազում եմ փողի ջըռակին:
«Փողի ջըռակը, փողի ջըռակը,
Բարձրաբընում և մաղրու հասակը,
Դեղեցկացնում և չըրել աղբիկին,
Մըրբապործում և գարն ու ապտեղին,
Նըրա ումն է՝ վոր գարնընում և լով
Անասուններին հարգի ու խելոց,
Կուլսին, գառաթին մոտեցնում իրար,
Չարին, վախտավին չինում բարեբար,
Գընում հակապը լերկ ավազակի,
Կանգնեցնում արժան անգիսեան փառքի,
Նա չե միտ չարում գառաղի լեզուն,
Նա չե հասցընում աղոթքն Աստընուն,
Նըրա վըրա չե աշխարհը կանգնած,
Նա մեք հոգին է, մեր լերկերոյ Աստված:

Գոհան էլ բընով թե խոսել է զառ,
Տաճել է սաստիկ, զըզլացել է շառ,
Յեզ ալքոմ առա խելքի չե լեկել,
Մկան է նրբան արնուժյուն չերգել,
Յերզըս զոր լըսեց իմ զըծբախտ Մուսան,
Իսկույն Լափաքեց իր փառա-փուսան.

[1901]

Ա Ն Ո Ւ Շ

ՆՍԵՆՐԳԱՆՑ

(ԷԼՄՐԱՐԱՐԱՆ ԳԵՇԵՐԸ)

Բազմած լուսնի նուրբ շողերին,
Հովի թևին՝ թռչելով՝
Փերինները սարի զըլկին
Հափաքվեցին գիշերով՝

— «Յեկճք, ցուլքճք, սեզ սարերի
Չըքնաղազեղ զոպիններ,
Յեկճք, լանել սիրաւորի
Սերը զողբանք վաղաճես:

Ոխան աղբյուրից ջուր է տանել
Կույս ասփորով, լուս ու ժաճել,
Ոխաջ ծաղկից ծաղիկ ցաղել,
Կապել սիրս ծաղկնփունջի՝

Ջուրն ու ծաղիկ ասաղունք զըրել,
Խընդիրք արել ասաղերին,
Փափազ սըրտով խընդիրք արել՝
Բարի ժըղասն իր սերին...

Ափսոս, Անուշ, սարի ծաղիկ,
Ափսոս իդիթ ցու լարին.
Ափսոս բայեզ թելիկ-մելիկ,
Ափսոս էզ ծով ալքերին...»

Ու նրանց նա՝ ցոգ-արցունքով
Լըցված սըրտերն ու ալեք՝
Սարի ծաղկունք արխաւր այւնով
Հասալեցին են գիշեր:

«Վուշ-վուշ, Անուշ, վուշ-վուշ, ցուլիկ,
Վուշ ցու սերին, ցու լարին...
Վուշ-վուշ, Սարս, վուշ-վուշ, իդիթ,
Վուշ ցու սիրած սարերին...»

— Դեհ, ժընաս բարբով,
Անաբա, անիբով,
Յես ալքան տարի
Ինչ վոր ցեղ արի,
Բարբն ուրացար,
Փաղաղաւտ դարձար...

— Յեկճք, ցուլքճք, սեզ սարերի
Չըքնաղազեղ զոպիններ...»
Ու փերիններն հապես արխաւր
Յերզում էլին վաղ գիշեր:

Կանչում էլին իրաւայի
Հընչյուններով դուրթան,
Ու նեց շողաց ցուլն արևի՝
Անուս, անուս լըքացան:

Եր սաղվեցին ական աղբյուրի,
Մըսան կաշինն հասաբուն,
Ու լուսալին վըսակների
Ալիքները պաղաղաւուն:

ԱՌԱՋԻՆ ՑԵՐԳ

I

Կանչում է կըրկին, կանչում անգագար
Են լըքնաղ լերկրի կարտար անջուն,
Ու՝ թևերն առա փըռած սիրաբար՝
Թըռչում է անգին, թըռչում գեղի տուն:
Ուր վոր հայրենի սլախի առաջ
Վազմեց կարտավ ըսաղասում են ինձ,
Ու իքնառն լերկար գիշերը նըստած
Քստած են Լուսու կին-կին ցաղերից:

Դեպ են սարերը, վոր վես, վիթխարի,
Հարքած շարքերով բըռնած շուրջաղբի,
Հըսկն շուրջաղբի բըռնած լերկընքում,
Հըրնվում են, տեսն են մեծ անքանքում
Պերն Արագածի նազելի դըստեր,
Վոր Դե-Ալ, Դե-Բեթի է ալլ ինքաններ,
Քուլ-խու ինքաններ հընոց ալխաւրի,
Փաթըջըրին բերին անտառիկ Լուի:

II

Մէջին ծանօթներ, Մէջին կանանց սարեր,
Անկէկ տեսաւ ու միտքս ընկան,
Առաջն լեզուն լեզուներէն որեր,
Մերկի զննէր, վոր կիմի չըկան:
Անցնէ են, զոնց վոր ծագողն զոնց
Վոր անցած գարնան կային ձեր լանջում:
Անցնէ ձեր գլխի լեզուն ձուռնի պես,
Բայց լեզուն եմ յետ՝ նըրանց եմ կանչում:
Վաղձուքն ձեզ, կյանքիս անդրանիկ նուշեր,
Վորոքս լեզուս զոգնում եմ ձեզ,
Քրտուն կարտառ ժընարում ձոր ու լեռ,
Դուք լեզուն ձայնով կանչում եմ հանգստ:
Դուք լեզուն կըրկին շրմից, խափարից,
Դուք լեզուն տանեմ, յաղափեմ, լընեմ,
Կանգնով չընկնեցե՛ք, աղբնեցե՛ք նորից,
Լըցրե՛ք պետի խաւարը զընեմ...

III

Յե՛մ ձուք ալբերից ժամուս ժալերի,
Քաղուս ծըմակի լըռն խորքերից
Մանուկ հասակիս չընչուն ծիծաղի
Արնագանքն ան լըսում եմ նորից:
Քընդում եմ զըզուրք ալմուկը բիւնի:
Բարբառում եմ ծուխն իմ ծանօթ ուրբից,
Ու բոլորն, ան, նորից կենդանի
Յե՛նում են՝ ալիսով զազորդան ձուքից,
Ու թմրեմ, ցոլապատ լեռների լանջում...
Սմա... ախա՛նք աբա, — Լո՛վի՛ք եմ կանչում...

IV

Ազլի, անասումս, նըստի զըրանում,
Ի՛նչ ես զուրս գալիս, խելքս ալ անում,
Ալուկ ես չիմել, չեմ անգրասանում,
Քաղեր կաղերով:
Չորի լափերով,
Վոյաբարս անտեր,
Ընկնէ եմ անդեր:

Աման, երեցիք սիրաբա զու սիրով,
Վառա կաղերից թեր-թիւ ժողերով,
Ել չեմ զիմանալ, կըրփախնեմ զոտով,
Այ սարի աղլիկ,
Այ սիրուն աղլիկ,
Այ դու կարծաթաւ,
Քալաւալ Անուլ:

Գու կերն ու մերը թե վոր ինձ չըսան,
Արին կըրփախեմ յետ զետի նըման:
Սարերը կընկնեմ կորչեմ անգրաման,
Այ ան ալբերով,
Այ ծով ալբերով,
Ունցերը կամար
Աղլիկ զեղ Լամար:

V

Յերգում եմ Սարն, ու չի կարենում
Աղլիկը անգրիսա նըստի զըրանում:
— Են ձի եր, նանի, վոր կանչում եր ձեզ,
Դու չես խաւանում... ախա՛նք աբա, ախ...
— Լերք ե, Անուլ, ներս արի դաղն,
Քանի զուրս թըռչես, նայես դեռ ու զեն,
Տեսնողն ել կտաք — Ի՛նչ աղլիկ ես ա...
Հազար ժողի ժող կերթա կըրտա:
— Մըսիկ ալբ, նանի, են սարի լանջին,
Ի՛նչ անիս ալուկ եմ ալիս կանանջին...
Նանի, թող զընում զաղեմ ու կուտեմ,
Են սարի լանջին զլան զըրանում տեսեմ:
— Լանգիս կաց, Անուլ, դու հաստ աղլիկ՝
Ի՛նչ անիս լանջ յորանների ժող,
Նըստի զըրանում, զու զարին ժողիկ,
Պարկիտ կաց, աղլի, ամաթ ե ամաթ:
— Այ, սիրաբա, նանի, չը գրեմ ընի,
Մին լաց ե լինում սեռանեմ, ալբեր,
Մին թե ե անում, ալում ե թըռչի,
Չըգրեմ թե ձեր, չըգրեմ թե ուր...
Նանի լան, նանի, յետ Բնուկ անեմ,
Ի՛նչ անի անգուն, անանգիսա բուղ-
Նանի լան, նանի, կուտը թող անեմ
Աղլուրը զընում աղլիկների հետ...

VI

Կըմերն ուսած՝ թըրքաւով
Չուրն են իջում աղլիկներ,
Երեւում իբար ութի, տարով,
Յերգը զընում սարն ի վեր:

— Անդի տակից լուր ե գալի,
Դու ե տալի փըրփըրում:
Են Լա լարն ե նըստած լալի
Հանգուր-հանգուր են սարում:

Այ պալ լըրեր, զուլա լըրեր,
Վոր գալիս եք սարերից,

Դախ՝ անցնում եմք ու չորեր,
Յարս էլ խըմաց եղ չըբից՝

Յարար խըմաց, շարար հովցով
Վառված սիւսը են շարի,
Յարար հովցով, շարար անցով
Անցուն ցավը չիզարի...

— Ազի՛, ջու շարն լեկով անցով
Վառված, տարված ջու սիրով,
Երված չիզարն՝ լեկով անցով,
Չընտանցով պաղ չըբով...»

Անդի տակից շուր ե գալի,
Դու ե տալի, փըրփըրում.
Ա՛խ, իմ ազիզ շարն ե շալի
Հոնգուր-հոնգուր են սարում:

VII

Ու պտուղ նանի սըրտի մեջ հանկարծ
Ջնն աղված Թաջուն մի խովար հառված.

— Են լըբը եր՝ Անուշն իր հուժը տառվ,
Ազրուրը զընաց ու լիս չըգտառվ...

Անգերն լեկել են սարերը պտանել,
Չորերը լըցվել, իրար փաթաթվել,
Հազար շար ու շառ, հազար հարամի,
Հազար ջանեխներ զըխտում են հիմի...»

Ու լեկով տեղից պտուղը հանկարծ.

— Ո՛րս հորար, Անուշ, ալ ժողըզ հարած...»

Ու ձորի զըլիխն, ձեռքը նակատին,
Կանչում ե, կանչում անուս զավակին.

— Ազի՛, սեսսիբու, ջու աղը կըսորի,
Ազի՛կը մենակ ձըրը կըմըսնի:

Անուշ հոխել ե, աշխարհը ձըթնել,
Ինչ ես կորցըրել, չես կարում զըսնել...

Ազի՛, հէ՛ Անուշ, ալ ազի՛, Անուշ...»

Մընկանը զարկում, հառաչում ե տվուշ,»

Ու ձորի զըլիխն ժողոված կանգնած
Նալում ե ներքե սիրտը սեպնած:
Անգերն լեկել են սարերը պտանել,
Չորերը լըցվել, իրար փաթաթվել,
Հազար շար ու շառ, հազար հարամի,
Հազար ջանեխներ զըխտում են հիմի:

VIII

— Թա՛, կանչում են ինձ... մերս կիմանա...»

— Ջե, Անուշ, ջիլ էլ, մի ջիլ էլ ձընա...»

— Ջե, Թող չես գնում... մի, Բնչ խենթ եմ լիս...
Դու ինձ չես սիրում, չես սիրում ինձ պես,
Հենց չես եմ մենակ շալիս ու տանջվում,
Դու սարի լանջին խաղեր ես կանչում...
Վաղուց, վաղուց ես գու ինձ ժողացել...
Յես լըբը եմ լեկել հառել ջարացել
Ու ձընում եմ ջեզ, ձընում, անիթով,
Ենան ձընացի՝ աշըս շուր գտառվ.

Ինձ չես լըսում,
Ջես տփռում,
Ել չես տառում
Ինչ կըլենեմ լիս...
Յես կը վառվեմ,
Հուր կը գտնում,
Յես կը հալվեմ,
Ջուր կը գտնում,
Յես չը գիտեմ
Ինչ կը գտնում,
Թե վոր մին էլ
Նազես ձընում...

Առում են՝ ուսին
Ազի՛կը եր ինձ պես,
Մընում եր շարին,
Ու լեկով նա տես
Քեզըզ զողալով
Անուշս կըսացավ,
Դարդից չըբացավ,
Ուսնիք զարկավ:
Ջըրերի վըրս
Դըլուխը կախած
Դես զողում ե նա
Ու շալիս կամաց,
Ու ամբողջ տարին
Մի միաց ե անում,
Թե շաղ շարին
Վճաց ե ձուռնում...

— Ա՛խ, Անուշ, Անուշ, եղ Բնչ ես տառում.
Բա գու չես լըսում.

Են, վոր լանջերին խաղեր եմ տառում,
Ո՛րմ նես եմ խոսում...

Են, վոր գիշերով չըլու լիմ փըլում,
Են ձեմ եմ կանչում...

Են, վոր ժողոված նրստած եմ ձընում,
Ո՛րմ նես եմ լիսում...

Են, վոր հառաչում ու ախ եմ ցալում,
Են ձեմ եմ հիշում...

Ախ, Անճու, Անճու, անտառածած Անճու...
Արքեպեոս, անճու
Հառաչեց հովիթն ու սրբախն ընկա՛մ,
Հաղկեցամ՛, հանգամ՛...

IX

— Անճու, ալ աղլի՛, Անճու, տե՛ն սրի...
Կանչում եմ մերը, հառաչում, կանչում:
— Գալիս եմ, գալի՛ս, գալիս եմ, նանի՛...
Ձորից աղլկա մենն եմ զոգանջում:
Ու ժողերն անկարգ աղժած թիկունքով
Ու ցրված իկնած ալաների վերան,
Դուք լնկա՛մ թեթև ամպերի տակից
Անուշ՝ փախած լնդիկի նըման:
Նա կուժը գառաբն լնա բերով կըրկին,
Իսկ ուսին տարած ուսալոր չըկա,
Թողել եմ ել չըրի լնդիքին...
Ախ, անհոգություն ջանել աղլկա...
— Նանի, վախեցի, գանգառում եմ նա,
Ծեղ ուղում եմ լնա, չի կարողանում:
— Նանի, ներքում լնա մարդիկ տեսա,
Կարծեցի՛ թուրքեր ելին լողանում...
Անիծում եմ մեր մերը բարկացած
Իրեն ճառացիա, վախճում Անուշին,
Ու աննեթ տալով իշնում եմ ցած՝
Դուստր լնա բերած լնա կուժը ուսին:

ՅԵՐԿՐԾԵՐԻ ՅԵՐԻ

X

(ԱՄՔԱՐՔԱՆԱՆ ԱՌԿԱՐՔ)

Համբարձում լնկա՛մ, ծաղկունքը աղժած
Ջուղել են հանգր նախալն զորգերով:
Փռնա՛մ-փռնա՛մ աղլիկներ սարերը լնան
Վիճակ հանելու ալիսում լնդերով:

Համբարձում, լնկա՛մ,
Ծալա ջան, լնկա՛մ,
Մե սարեր, լնկա՛մ,
Ծալա ջան, լնկա՛մ:

Յերգ ու բուր խառնած,
Թե-թեի ըրում
Ջուղում են լնաներ,
Մաղիկ են քաղում,
Մաղիկ են խաղում,
Խնդրա թիթեռներ:

Համբարձում, լնկա՛մ,
Ծալա ջան, լնկա՛մ,
Նա՛մ սրեր, լնկա՛մ,
Ծալա ջան, լնկա՛մ:

Ծեղով համբարձում
Մաղիկ զարգարված,
Մեր բախտին հարցում:
— Ը՛վ եմ մեղ զըրված:

— Ալ ջան աղա, լորան աղա, մե՛ն ես դու:
— Աստված գիտի, ալիսար գիտի՛ ի՛նչ ես դու:

Դե հանք, աղլի՛,
Վիճակն ի բարին,
Ծեղերով զոգանջ
Նա լնդի՛մ լորին:

— Բեղը ծիւծիւ, բուր թիւ-թիւ են լարի,
Ի՛նչ զարդ ունեմ քանի՛ նա կա ալիսարին:

Համբարձում, լնկա՛մ,
Ծալա ջան, լնկա՛մ,
Հուր սրբոսեր, լնկա՛մ,
Ծալա ջան, լնկա՛մ:

Թընդում են լնդեր, խընդում են սրբոսեր,
Ու լուրջ բուրած վիճակ են հանում:
Ծեղում եմ մեկին իր լնդան ու սեր,
Միտի մուրաղը սրբառն եմ մընում:

XI

Ջրառլուս եմ ալիս վիճակը նորից
Բուռնա՛մ զըլիսն ծաղիկ, Մաղիկներ,
Թընդում լնան գլուխում ճառաղ սրբոսերից,
Հեղը զըլզըլում են ծաղկառ սարեր:

Ալ թուխ մաղա՛մ աղլիկ,
Ալ սարի սովոր աղլիկ,
Ջիղալին գլուխ գիղի
Բեղ սրի ո՛վ վոր աղլիկ:

— Վե՛, ի՛նչ սե վիճակ քեզ բա՛մն ընկա՛մ,
Մաղախ ծաղիկ, ծաղիկ Անուշ:
Քու մեղ կուրի, ո՛վ վոր հանցի՛ր...
Ու վող մընացին մաղա՛մ, աղուշ:

— Մուս բան ե, ծաղիկ, դու մի հա՛մառար,
Լո՛վ դառա՛նական մի լար խոսք ես սա:

Մերաջ մի կտորի սուտ բանի համար,
Բու խաղըզ խաղած, լան գլուխում սասա:

— Ա՛խ, չէ, չես գիտեմ, չես բախտ չի ունեմ.
Յես լերքեճ, լերքեճ բախտ չեմ ունեցել...
Յես միշտ ել ետգես անբախտ կըլինեմ.
Մանուկ որդիք են զես ինձ անիծել...
Ասում են՝ մի որ, չես որորդացում,
Մի պատով դարձիչ մեք գտան է գալի,
Իր խաղն սասում է ու բաժին ուզում,
Իմ նանը նըբուն բաժին չի տալի:
— Կորի, սասում է, կորի մեք գլուխից,
Յերեխաս նաքից, նեապցիբ, գընա...
Ու դարձիչն ենանց անիծում է ինձ,
Թե՛ դըբա որը լացով անց կենա...
Ա՛խ, են դարձիչն անեծքին անգույթ
Ու ես վիեակին տեղյակ է Ասովան.
Մերաջս ել միշտ փակի, սիրաջս ել միշտ մուծ,
Ի՛նչ կա, չըզխեմ, իմ առջև պահված...

— Մի արքամիբ, Անուշ, մի լինիբ համառ,
Մեր մեռցով հանած մի անմիտ վիեակ,
Մի խելառ դարձիչ, մի անեծք հիմար,
Ու լալիս ես դու եղպես արքաանեք...
Հանգիստ կաց, քուրիկ, մի վախիբ եղբուն,
Կյանքը չեղ համար վառ դարուն է զես,
Նոց քո նորախա մառաղ կուսաթյան
Առաջն զես կան լերջանիկ որեր:
Սուտ բան է, քուրիկ, դու մի հովաասար,
Հոկ պատահական մի չար խաղ է սա.
Մերաջ մի կտորի սուտ բանի համար,
Բու խաղըզ խաղած, լան գլուխում սասա:

(ԽՈՇԱՐԸ ՅԱՐԴՈՒՆ Ե)

Աղի, բախտավոր,
Նընեկ քու սեղին,
Բու սարի սովոր
Մեռն աշխարհի:

Համբարնում, լալլա,
Յալլա լան, լալլա,
Սեր-որեր, լալլա,
Յալլա լան, լալլա:

Մեռնեմ դարունքիդ,
Մաղկած դարուն ես,
Մարի պես մեկընդ
Կանգնած լար ունես:

Համբարնում, լալլա,
Յալլա լան, լալլա,
Մար-արեր, լալլա,
Յալլա լան, լալլա:

(ԱՆՈՐԸ ՄԱՆԱ)

Ա՛խ, իմ բախտը կանչում է ինձ՝
Չեմ նախանում գեղի ուր...
Դադում է պաղ նըբուն մեծից
Իմ սիրտը սեռ ու արխուր:

Դուք ել, սարի սիրուն ծաղկունք,
Թառուն մի ցավ ունիք լուռ,
Այնինքնորդ լիքն է արքունք,
Սիրանեքը սեռ ու արխուր:

Ա՛խ, ծաղկիններն ես արխուրում
Տանջվում են միշտ ետգես զուր,
Տըբորվում են ու թառամում
Սիրանեքը սեռ ու արխուր:

(ԽՈՇԱՐԸ ԶԵՆՈՒՅ)

Համբարնում, լալլա,
Յալլա լան, լալլա,
Վառ ցավիբ, լալլա,
Յալլա լան, լալլա:

ՅԵՐԵՐԵՐԻ ԵՆԻԳ

XII

Ձըմբան մի գիշեր կար մի հարանիք,
Հըրեմում եր անգույնը ամբարից գլուղի.
Դյուզն ելին ինչի հովիվ պատանիք
Աղիկն տեսնելու, պարի ու կորի:
Ու պալից նեա լեն չըբաղարակ
Բաց արին մեկ տեղն արևակ դըլխասուն,
Ջուռնալին փընց կորի լեղանակ,
Անկ ու լանկ իրարով անցան:
Հարան են տալի — շըալի՛ հա, քալի...
Ու դուռ քաշեցին զառով լերիուրին.
Մինը մեք Սարուն, իսկ մյուսն Անուշ
Անգրանիկ լեղալլա, զառնարած Մարի:
Վալլ գլուղը կանգնեց պարըզդի նման,
Ջուլվեց, բաժանվեց լերիու բանակի,
Ամեն մի բանակն ընտրեց փախան,

Կանգնեց թիկունքին աղզերանց մեկի:
Դռոււմ են, գոյում լերիւս բանակից:
— Մըրտապիկն կացնը, մի վախեց, աղզերք,
Իսկ նորեկ Լարսի փառքի ջամակից
Նայում են կանգնած Լարսն ու աղլըկերք:
Ու առջանում են աղզերքը սաստիկ,
Փնէրը Լափը խըրում են դասին,
Դեպքն են զարկում ձեռները Լասալի,
Իրար են Լանում Քափով մոխրին...
Ազաթ կա սակախն են մաթ Լորերում,
Ու միշտ հընազանդ հընոց ազաթին,
Ամբոխի առին իղիթն իր որում
Դեպքն չի զարկիլ ընկեր իղիթին:
Ու իրար բռնած Մարնն ու Մասին
Քայում են, ընկնում խաղաղաբուկի,
Հանում են գետին, յենում միասին,
Դըժփաք է իբրև Լաղթիլ մեկ մեկի:
Իզուր է գտում ամբոխը Լարսում,
Ջուր սըրտաարքով նայում աղլիկներ,
Յե՛վ զուր է Անուշն իր չունը կըտած,
Սառել ու կանգնել ինչպես մի պատկեր:
Անուշը կանգնած... Մարնն նըկտոնեց,
Քունը առով սիրաք ու զարկեց արագ:
Աղբերի առին ճըտըը պտոնեց,
Մոռացով ընկեր, ազաթ ու ախարք:
Ու մինչպես Մասին ընկերախաղի,
Կտակի տարով Քաղած էր իրեն,
Ուժ արավ Մարնն, ծընկեց կառաղի,
Դեռնեց ընկերին ու չոցեց վըրնն:
Ամբոխը Քափից Լարս-Լըրոցով,
Վեր Քըռոցեց Լանի փաշխաններին,
Յե՛վ ուրախության ազմուկ գոռոցով
Լաղթողին փեսի Քախիս ձառ բերին:
Յընձուխյան Լախից, ծափերի զարկից
Շարժում են զոգում պատեր ու սնորք,
Իսկ նորեկ Լարսի փառքի ջամակից
Նայում են կանգնած Լարսն ու աղլըկերք:

XIII

Վեր կացավ Մասին. իրեն կըտառում,
— Քոչ գն, գտում է, վոր բըռնենք նորից,
Քե չե նամարդը, արևս եմ լերզում,
Նի չի պըրծնելու լերքեք իմ ձեռից:
Վեր չի գցել ինձ... ինձ խաբել է նա...
Մելլան բաց արքե, Քոչ մին էլ մեկ գա...
Ու ամեն կողմից ուրախ հըրտում,
Քունախի ծաղրով կանչում են, գոռում:

— Չե՛լավ, եչ չե՛լավ,
Վեր չի գըցել գնա,
Մասին Քոչ ելավ—
Քաղաղաբուկն էր...
Հն, Հն, Հն, աղզերք,
Շատ էլ լավ կանի:
Մե՛ղք Քափ աղվեց,
Քոչ մին էլ բըռնի...
Հն, Հն, Հն, աղզերք,
Մե՛ղք Քափ աղվեց...»

XIV

Յե՛վ աղմուկի Լարսանքի տանից
Դուրս լնկավ Մասին սաստիկ վերաժուր:
Արյուն է կաթում սեռնված սըրտից,
Դընում է ըշտապ, քալիլը ձուրը:
— Ամթ քեզ, Մոսի, Քուն ու նախառնեք,
Ամթ քեզ նըման զոգած իղիթին,
Մի անունդ հիշի, մի բուխ ճըտիկ,
Դեռ քու թիկունքը չի տեսել գետին:
Ինչպես վեր ընկար դու սարի նըման,
Յերբուր նայում էր. վոչ զուրը կանգնած...
Դու... կու՛չ գառ տակին Մարտի ծընկած,
Նըրանից նետո լերեսա կանձոց...
Յե՛ված էր ես քանն իսկի քու զըլխին...
Մաղբառեց գառաք բովանդակ գեղին...
Դե մեռիք ելի, գետինը ճըտիք,
Տանը վեր ընկի՛ր ի՛նձի պըտաբեր...»

XV

— Վն, վն, Մասի Լոն, ինձ մի ըտպանիք,
Սըրտանից նետո չեմ սիրիլ նըրան...
Վախենում եմ յես... զամեղ տեղը դիր...
Սիրտըս զոգում է տերեխ նըման...»
Քընդորում էր լալով լնդրուր առաջին
Անգոր ու զալուկ իր քալիլը չոքած,
Մասին՝ փալլըրտուն խոնջալը ձեռին՝
Ուղում էր ձորթիլ նըրան աղքը բաց:
— Դե ի՛մ անունով լերզվիր, անըզգամ,
Վոր էլ Մարտին դու չես սիրելու:
Քե չե՛ տեսնում ես խոնջալը Լանում՝
Մինչև գառառիկ սիրտը եմ խըրելու:
— Քու վոսի նոգն եմ, Մասի Լոն, Մասի,
Դու քու լնտրիլն լերզում ես առյուտ...
Յես էլ Մարտին չեմ սիրում՝ սախ,
Տեսնում ես չոքած ինչպես եմ լալիս...
— Դու խաբում ես ինձ, սուտվիլ խաբեքս...

Ձեռ սիրում ասիր. են թնշ և հապա,
 են թնշ և հապա, վոր տեղն ենք մշտնում՝
 Հնկնկում ես դու գիշերում մըթնում.
 են թնշ և հապա, վոր դու լիքապում
 Վարս ջան, Մարմ, Մարտ յես ասում...
 — Մտնի ջան, Մտնի, գիտովդ շուտ դամ.
 Ինչ մի ըստանիր, ինչ թագ ես անգամ.
 Ել չեմ սիրիլ յես, լիքս դու յես ուզում,
 Ել չեմ կանչիլ յես նըրան լիքապում...
 Ինչ մի ըստանիր, դամեղ ասք հետա...
 Բու քույրը չեմ յես... իմ Մտնի չես դու...

XVI

Ու են հարսանքից թըշնամի զարևան
 Ախպեր աղգերքը ես գեղցի համար.
 Հնկեր, բարեկամ զընացին, յնկան,
 Կըրկին հալաւթան յեղով մի ըշնար:
 Անկտորում Մտնի ել վեր Մտնի եր,
 Վոր՝ աչքը դեռ բաց, ես լուս ախարցում,
 Իրեն հարապա քրոջը տեսներ
 Խամարդ ընկերի — Մարտի զըրկում,
 Գուցե գիշերս ել՝ իր կերպից անցուն՝
 Ուզում ե ջանել քըրքի ըստանի,
 Մարտի անունն ու սերը թաքուն
 Խանչաւե ծնրով սրտիցը անի:
 Թ՛վ գիտի, գուցե կենց ես գիշեր ել
 Ինքի՞ զտոթեներն, անհալս ու համոռ,
 Մեկմեկու հոսից վոշիւր են քըշել,
 Մեկմեկից վըրեմ աննելու համար:
 Կարող ե նույնպես գտառնել հանկարծ,
 Վոր մեկի գեղը, աղցունքը չընկի,
 Գիշերվա ժամին չըրով բըռնկած,
 Յերկնաւառ բոցով աստղերը խանկի:

ՆՈՐՐՈՐԴՆԵՐԴ

XVII

Ամպերը զանազ ուղտերի նըման
 Խոր են շուր խըմած խորից բարեբանում.
 Բարոտ թիկունքից Ձաթնկաղ լիքան
 Խոր և արեւ գըրողուցը հանում:
 Դուռում ազմուկով իրար են անցնում,
 Կըտեր ծերերին կանայք հովաքված,
 Տըղերքը գեղի քարափն են վազում
 Լըրացանների կիտերից բըռնած:

XVIII

Յեկավ վիթխարի ծնրունի մի մարդ,
 Կանգնեց վըրջովման աղգերանց միջին.
 Մտաք դեպի լոր մեկնելով հանդարտ
 Ետեւ նա դառանց դու տալով յիշիթին,
 — Ես գիշեր, կեսը կըրկեր գիշերվա,
 Դես յնի կըղցրեկ աչքս տեղի մեջ.
 Բուսն ել ե կորել, ջանս ել են վազվա,
 Ամեն մի բանից մընացել եմ խեղե...
 Հն, հալս կեսը կըրկեր գիշերվա,
 Ետեւ վերկացավ ես կըրան վըրա.
 Հն չե՛ կանչեցի, ձեռն աղվալ յեղով.
 Ետեւ զազաղեց, շունը վեր կալով...
 Հե՛լ գեղի, ասի ինքըս իմ միջում,
 Ի՛նչ ե մընացել աստղվան աղգից:
 Բընում ելի վաղ մեռակ ախալում,
 Մի՛ ձեռն լըսելիս վեր թըշում տեղից...
 Ես ելի ասում, քընել յնի գես.
 Կը լինեք դառը գիշերվան կեսը...
 Յերկու մարդկային սև կերպարանքներ
 Ետն առնե փախած՝ ցած ի՛նչն գեսը...
 Ես վոր լըսեցին, դես ու գեն ցըրված
 Տըղերքը կեղով լորը ներս մշտան,
 Ու մշտի տակին, լամբիցը նըսված,
 Յերկու մարդու թարմ վոտնասեղ զըտան:

XIX

Ամրով մի ամիս խուսըրը գինավառ
 Մարեր ու լորեր վոտնասեղ աղվեց
 Չորան Մարտին զըտանելու համար,
 Վոր սարիցն ի՛նչով Անուշին փախցրեց:
 Մի ամսից կեսո աղգերն յնկան տուն,
 Գովելով նըրա աբարքը հարդիկ.
 — Հալս ե աղգին, ալ իգիթություն,
 Ան թե ինչպես կը փախցնեն աղլիկ:
 Մենակ Անուշի ախպերը — Մտնի
 Մընաց հանգերում. լիքված կերով նա,
 Ուր վոր ել լինին՝ նըրանց միտսին
 Դըտնի՝ կտառի, սիրաւ հովանա:
 Մնաց հանգերում: Յե՛կ աւա մի որ,
 Բազմոր կանանց մեջ, մըթան կես, թաքուն,
 Ետերը գտառած, տիւր, զըլտակոր
 Անուշը լորից յեկավ հորանց տուն:

XX

— Աղլի, Կըրգիւղ, թե հողի սիրես,
 Մի գաղից զըցիւր, տես թնշ և ասում.

Ու նըրանց առջև ահեղի բացվում,
Քըլլում է ձորը արյունով լըցված:
Դուրսը գառարկից մի ուղեմարմուն,
Բարափի զընթին կանգնած անձամբեր,
Լճու, սըրտաբարձր ակունք են զընում,
Նայում են ներքև... Լեն չի գտին զեռ:
Դերկն է մենակ անզընդում՝ Լուզված՝
Քըլլածին վողբով սոգում զեղի ցած:

XXIV

Ու մարգապանը զուրս լինով ձորից,
Դեմքը ալլալվում, ժալլվածքը մուր:
Սարսափ է կախում արևոտ աշիկից,
Յեզ կերպարանքը փոխված է բարբ:
Ասանց նայելու մարդկանց յերեսին,
Ասանց խառնու, սեպկնած, գոման,
Մտածյով արահն, կախ աղվով սընին
Սև իրացանը, ան անի նըման:
Գաղանկից նուշնդու ամբոխը մեխված,
Վոչ վոթ Ժըղընտու չի Լամարնակվում,
Մենակ մի Լուզի անզուսոց կատապտ՝
Հարմի է կանչում, յերեսը պոկում:
Մնում յուրանի պատով նանն է նա՝
Ծաղից խերապար բառալում, լալիս:
Տարաբխու ծընող, վազում է անա,
Ձորիցն է աշխուր գոտոցը գալիս:

XXV

Սըղավոր կանայք նըրա յետևից
Հարնչ կանչելով ձորը վաղեցին,
Իրենց կարցրածն էլ հիշելով նորից՝
Դիակի շուրջը կարգով շարվեցին:
Իզիթին վաղի սըրտաուսլ վողբով
Լոց ու կոծ արին Լեն Լենի աղված:
Տըղերքն էլ մըթին, լուռ ու զըլխակոր,
Մընացին մոտիկ քարերին նըստած:
Վոլբացին անշունչ դիակի վըրս,
Անտեր մընացած վախարի մասին,
Անտեր անենքով հիշեցին նըրա
Աննար մընացած խեղճ յարի մասին:
Յեզ նըրա մասին, վոր ընկերները
Հանդը զընալիս Սարս կը կանչեն,
Վոր սարից փախած աված լընները
Կըտերը պիտի վռնան, կըլանչեն:
Մանըր յամբոխը, զըլխուր մեխած,
Ոնորջում զըրած պիտի մըրտաի,
Յերկար խանչալը, պատիցը կախած,

Գառնեում մընա ու մանդը պատի...
Վոր Լով սարերի սոփորած նանը
Ել սար չի զընուլ սոսանց Սարսի,
Սև յարի Լուզան կը նըստի տանը,
Անցած որբը միտը կը թերի:
Յեզ անն մի խոսք, մի հիշողություն
Կըտրառում էլին սիրաը ձեր նանի,
Յեզ աղալում էր նա մնում վողբուն
Մի անգամ խոտի, աշը բաց անի:
— Ընչի՞ լին խոսում, ընչի՞ լին նայում,
Ի՞նչ որ ու արև, կանց ու լուն՝ վողբի,
Դու ի՞նչ զերկվածան ընչի՞ լին խըլում,
Քըլլածի վողբի, գալածան վողբի...
Բալց լեյնի բացվում աշիկը փակված,
Շուրթերը սառել, չորացել էլին:
Նըրանց արանքից սառաները բաց
Միտալ շարքերով յերեսում էլին:
Ու նա կատապտ՝ Լանդուքն անենքով
Մոտս լեզով զուշման յերկընթի դիմաց,
Յեզ Լուշուլում էր, է կուրքը ձենում,
Յեզ լալիս էլին Լեն Լենի աղված...
Եմարմիր արևից ընկած, Սարս լան,
Կանանչ սերից ընկած, Սարս լան...
Արև Լանդով, Սարս լան,
Դիկերս ընկով, Սարս լան...
Դիկեր ընկով, Քաներացով մութը
Ու Նըվաղեցին Լեները սըրտում,
Հաղնեցին, Լանդան... Մերուկ Դերկը
Սըղում էր մենակ խավար անզընդում:

Սըղվոր գետը
Մեր Դերկը,
Միտը քըրքըրած,
Ջուրը փըրքըրած,
Բարսա ավին,
Լեռ քարափին
Դու ձենում է,
Հենենում ե...

XXVI

Յեզ մի քանի ընկեր-աղբերջ
Ջորում, գետի յեղերքին,
Փոս փաղեցին ու սըրտաթնկ
Հոգին աղվին Լովի դին:
Մոտ ու մաղիկ՝ աղվալվալով
Բուլք խընկեցին զյարական,
Մեր Դերկն էլ անշ ձենով
Յերգից վըսած շարական:

Ու աղգեքքը աշխուր ու բուն
Վերագործան զերթի տուն,
Ջորում Բոզած մի սև բլբուլ,
Մի գերեզման անանուս:

ՎԵՆԵՐՈՐԿ ԵՆԲԿ

XXVII

Գարունը լեկավ, հաճեցը լեկան,
Մարեր ու ձորեր ծաղիկներ հազան.
Մի աղլիկ լեկավ, մի մենակ քաղվոր,
Գետի լեզերքին չբռնում է ձորը,
Ելբրում է ձորը, խնդում ու լալիս,
Յերգեր է առում ու ձան է գալիս:

— Միտան աղլիկ, Բնչ հա լալիս
Եղպես մենակ ու ձորը,
Խնչ հա լալիս ու ձան գալիս
Ես ձորերում ամեն օր:
Քե լալիս ես՝ վարդ հա ուզում՝
Մալիս կը գա՝ մի ջիշ կաց,
Քե լալիս ես՝ լարդ հա ուզում,
Ախ նա զընաց, նա զընաց...
Արատավերով, լարով եղպես
Յես չես գարնին էլ զերիդ,
Ինչու իզուր հանգցընում ես
Ջանել կրթակն աշերիդ:
Նըրա անբախտ չիբի վըրա
Գազ իուր տես աղբուրի,
Դու էլ զընա նոր սեր արա,
Եսպես է կարգն աշխարհի:

— Ծնարակով եմ, անցվոր տեղեր,
Ատաված պահի ջու լարին.
Շամբիդ վերջում կանգնած է զեռ
Անուշ ծիծաղն աշերիդ...
Ուրախ սըրտով դուք ձեր սերը
Վարիցեք անթառամ,
Ինչ աքցունք է ավել Տերը,
Յես պիտի լամ, պիտի լամ...»

Ու ձան է գալիս,
Յերգում ու լալիս:
Յերգերը անկապ, լերգերը աշխուր,
Աքցունքի նման հոտում են իզուր.
Բայց լալիս է նա ու լերգեր առում,
Ու միտան են անմիտ արտունջն է խոտում,
Քե ինչպես հանկարծ աշխարհը փոխվեց,

Ինչպես գառարկվեց կյանքում ամեն բան,
Մարերը Թաղին վարք ու անդրան,
Քե ինչպես հանկարծ նա զընաց նետու,
Ել չի գառնալու, էլ չի գառնալու...
ԵՅԵՍ գառ, լեռ, իզիթ,
Յես գառ, անիրավ,
Կարտած լարիդ
Աչքը իուր գառով:
Վոյխարդ են արավ
Ետև տուր, տան արի,
Փախիք գիշերով
Ու Բաքուն արի...

Ախ, են կանանչ արի լանջին
Ով է ջընած են աղեն,
Վըրեն քաշած սև լաբընջին
Գուռը հանած են աղեն...
Ջան, իմ լարն է, լանին մեռնեմ,
Մաղկի հառով նա լարել,
Մարի լանջին, հովի միջին
Մուշ-մուշ, անուշ ճըրափել:

Վեր կաց, վեր, իզիթ,
Վեր կաց, անիրավ,
Վոյխարդ ընդ կիթ,
Որը հառ գառով...
Ազի, լան, արի,
Գու գառն մեռնեմ,
Բուխ չըտան, արի,
Կարտառ ամենեմ...

Տեսեք, տեսեք, դափ ու զուռնով
Խնչ լարանիք է զուռն գալի,
Մարգիկ ուրախ, Բան ու ձյանով
Ձի լեն խաղում, լափ առլի...
Աղիք, աղիք, մըտիկ արքե,
Ես Բնչ տեսիլք չես տես.
Մի վեր տեսել եսպես լարանիք —
Վալ լարա ունեն, վալ փեսա...

Բերում են իրեն
Ամեն, մեր տան զեմ...
Վեր զըրեք, վըրեն
Հուսահատ քանդեմ...
Յես էլ եմ գալիս,
Եզ էր եք ամենում...
Ինչ էլ Բաղեցեք
Իր գերեզմանում...

Ա՛խ, չէ, ամառն, ասում են դա
Մի գիտե՛լ ե լճու, հասած,
Արշունը չոր գեմքի վրա,
Աչքերն անթաքթ, սիպտակած:
Նա սիրուն էր, անուշահոտ,
Աչքերը լի էին ազով,
Նա գալիս էր ցաղստ, շաղստ,
Հանաքներով ու խաղով...

Արք, ջան իգիթ,
Արք, անխնայ,
Կարտատ խորիզ
Աչքը խոր գառով:
Ել ձի ուշացնի,
Յես շատ եմ կացել,
Ել ձի լացացնի,
Յես շատ եմ լացել...

Տես կը խըռովեմ,
Լաց կըլծեմ լես Ել...
Չեմ խոսիլ քեզ հետ...
Չեմ սիրիլ քեզ Ել...

XXVIII

Անլռելի վրլլըլում ե
Գըղտը խուրը Դերեզի,
Նըրա ափին կանաչում ե
Մեծակ լիլիթն իգիթի:

Նըրա չուրջը հեղ սիրունին
Թընդացնում ե վուր ու լաց,
Ձեն ե տալիս իր Սարուին
Ու պըտըտվում մուրոված:

1901 — 1902

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹԸ

I

Ապում-Մընըր, գարձով դուցազուն
Քառասուն տարի իշխում էր Մասուն.
Իշխում էր տեղ, ու Նըրա որով
Հավքն էլ չէր անցնում Մասուն տարեով:
Մասուն տարեթից շատ ու շատ հեռու
Թընդում էր Նըրա հըռչակն աւարիւ,
Քոսովում էր իր փառքն, արարքն անվեներ.
Հազար բերան էր — մի Ապում-Մընըր:

Ու հասում ե դիշեր-ցերեկ
Արցաւեքն անբախտ աղլլիւ,
Բայց իր սիրտն աղաւն լերեք
Ձըկմ, չըկա ու չըկա...
Վըլլըլում ե գետը — վճւշ, վճւշ,
Ու հարմանք ե տալիս հաղ,
Ու կանչում ե՛ ՎԱՐԻ, Անուշ,
Արք, ամենի խորիզ մաս...
— Անուշ, ալ աղլլի, Անուշ, ամեն արի...
Կանչում ե մերը վերեթից, կանչում,
Լճու են լորերը, լճու են առելի,
Դուշման Դերեզն ե մեծակ մըռընչում:

Վուշ-վճւշ, Անուշ, վուշ-վճւշ, ցուրիկ,
Վճւշ ցու սերին, ցու լարին,
Վուշ-վճւշ, Մարծ, վուշ-վճւշ, իգիթ,
Վճւշ ցու սիրտն տարերին...

XXIX

Համբարեման գիշեր, են դուլթիլ գիշեր,
Կա հըրաշալի, լըլլանիլ վալլիլան.
Բացվում են վտակ լերիլլընքի դըռներ,
Ներքե պապանմում, լըռում ամեն բան,
Ու աստվածալիս անհաս խորհըրզով
Լըցվում բովանդակ Նըրա աուրը գըթով:

Են վե՛ն վալլիկննին չըքնաղ գիշերի՝
Յերիլլընքի անճւն, հեռու խորքերից
Անմուրաղ մեռած սիրահարների
Աստղերը Բըռած իրար են գալիս,
Դալիս՝ կարտով մի հեղ համբուրվում
Ալիտարեթից հեռու, լազուր կամարում:

II

Եսպես, տաճոր առյուծի նըման,
Մասուն տարերում Նըստած էր իշխան
Քառասուն տարի: Քառասուն տարում
Ա՛խ չէր ցաղել նա գետ իրեն որում.
Բայց հիմի, լերը վոր լեկավ ծերացավ,
Են անտե սիրաը ներս աղաց մի ցավ:
Սկըսով մըտածել դուցազուն ծերը.
— Հասել են կյանքիս աշխան որերը,

Եւստով սև հոգին կերթամ չես գերի,
կանցնի ծրխի պես փառքը Մընեբի,
կանցնեն և՛ ածուռ, և՛ սարսափ, և՛ ահ,
իմ անտեր ու վորը աշխարհի վըրս
Վտարի կը կանգնեն հազար քաշ ու զև...
Մի ժառանգ չունեմ՝ իմ անցման լեռն
Իմ Թուրը կապի, Սասուն պահպանի...
Ու միտք եր անուս իշխան ծերունի:

III

Մի՛ որ ել՝ են գորշ հոնքերը կիտած
Յերբ միտք եր անուս, լեղկնքից հանկարծ
Մի հուր-հրեղան հայտնվեց քաշին,
Վտանքը ամպոս կանցնեց առաջին:
— Վոզլճւն մեծագոր Սասաւ իշխանիս:
Գու ձեներ հասավ Ասարծու գահին,
Ու շուտով Նա քեզ մի դավակ կըտա:
Բայց լավ իմանա, լուսնբի արգա,
Վոր որը վոր քեզ ժառանգ և արվել,
Են որ կը մեռնեք քու կիներն ել, դու ել:
— Իւ կամքը լինի, ասով Մընեբը,
Մենք մահիրն ենք միշտ ու մահը մերը,
Բայց վոր աշխարհում ժառանգ ունենանք,
Մենք ել նըրանով անմեռ կը մընանք:
Հըրեշտակն հստեղ ցալցածով նորից,
Ու ես լեղկանիկ ավանան որից
Յերբ ինչը ամիս, ինչը ժամն անցավ,
Այուս-Մընեբը դավակ ունեցավ:
Դավիթ անվանեց իրեն կորյունին,
Կանչեց իր տիպեր Ձեռով Ուսնին,
Յերկիրն ու վորդին ավանդեց նըրան,
Ու կիներն ել, ինքն ել են որը մեռան:

IV

Ես գարում Մըսըր անհաղթ ու հըզոր
Մըսրա-Մեյիքն եր նըստած Թագավոր:
Հենց վոր իմացավ ել Մընեբ չը կա,
Վեր կացավ կըզով Սասունի վըրս:
Ձեռով Ուսնը անից սարսափում՝
Թըշմաճու առաջն լիլով զըլիտարց,
Աղաւանք արավ, ընկավ գոտները:
— Դու լեղիք, ասով, մեր զըլիխ տերը,
Ու քու ջըլաքում քանի վոր մենք կանք,
Գու ծառան լինենք, քու խորշը միշտ տանք,
Միանք մեր լեղիքը քարուքանդ լանեռ
Ու քաղցըր աշտով մեզ մըտիկ անեա:
— Ձե, ասով Մեյիք, քու ամբողջ ազգով

Անց պիտի կենաս իմ Թըրի տակով,
Վոր եղուց-եւր, ինչ ել վոր անեմ,
Վոշ մի սասունցի Թուր լուսնի իմ զեմ:
Ու զընաց Ուսն՝ բուր-բովանդակ
Սասունը բերավ, քանց Թըրի տակ:
Մենակ Դավիթը, ինչ արին-շարին,
Սառ չեկավ զուշման Մեյիքի Թըրին:
Յեկան քաղցին՝ Թե զոռով տանեն,
Թափ տըզով, մարդկանց զըցեց զես ու զեն,
Փոքրիկ հըկույթը մի քարի առով,
Աղաւաճ քարից կըրակ զուրս Թըռավ:
— Գեաք և սպանեմ ես փոքրիկ ծուռին,
Ասով Թագավորն իրեն մեծերին:
— Թագավոր, տախ, զու եւթան հըզոր,
Թըրիք տակին և վոշ Սասունն ետը:
Ինչ պիտք և անի քեզ մի լեղիս,
Թեկուչ իր տեղով կենց կըրակ զառնա:
— Դուք գիտեք, ասով Մըսրա Թագավոր,
Բայց Թե իմ զըլիխ փորանք զա մի որ,
Ես որը վըկա,
Մըսրանից կը գա:

V

Ես վոր պատանեց, մեր Դավիթ իշխան
Մի մահուկ եր զես լոթ-ութ տարեկան:
Մանուկ եմ ասում, բայց ենքան ուժեղ,
Վոր նըբա համար Թե մարդ, — Թե մըժեղ,
Բայց վալ խեղճ վորդին աշխարհի վըրս,
Թեկուչ Այուսի կորյուն լինի Նա:
Ձեռով Ուսնին ունեք մի շոր կին:
Մին-լեղիւ լրանց, մի որ ել կարգին
Իրեն մարդու հետ սկըսով կըզվե:
— Յեա մենակ հոգի, հազար ցավի տեր,
Ինչ ես ուրիշ վորդին տաւ բերել,
Նըստեցիք զըլիխ պարագ հացակեր...
Հըգեմ զուխը... լես գերի Նո չմ՝
Ամենքի քեֆի լուսնից Թըշմեմ...
Մի կուս կորցըրու, կարգիք մի լանի,
Դընա իւ համար աշխատանք անի...
Ու հետն սկըսով վորդալ ու կոծել,
Իր որը սըզալ, իր բախան անիծել,
Թե անբախտ լեղավ աշխարհի միջում,
Վոշ մի տեր ունի, վոշ մարդն և խըզուս...
Դընաց Ուսնը լեղիքի վտի
Մի զուլվ գոռնաման բերավ լեղակթի,
Յերկաթի և կու զալակին զըրած,
Ու արավ Սասա քաղցի զառնարած:

VI

Քչեց գառները մեր հովիվ հրահան,
Յեղավ Սասունի սարերն անըման.

«Մէջ խան, սարեր,

Սասունն սարեր...»

Վոր կանչեց, նըրա ձկնից աւաժոր
Դըղորդ-ղըմըղըմըն ընկավ սար ու ձոր,
Վայրի գաղաններ բընեքից փախան,
Բարեքար ընկան, գառարկուն լեզան:
Դավիթը ընկավ նըրանց լեռնից,
Վարին մի սարից, վորին մի ձորից—
Աղկես, նաղասառակ, գել, լեղնիկ բըռնեց,
Հաժաքեց, քերավ, գառներին խառնեց,
Իրիկվան քչեց վաղ Սասուն քաղաք:
Կաղնան աւ զոռնաց, աղմուկ, աղաղակ...
Բաղըջըքի հանկարծ մին էլ են տեսնե՝
Դալխ են հըրեն անհամար գաղան.

«Վալ, հարավ փախե՛ք...»

Մեծեր, երեխեք

Սըրտառեք լեզան,

Դործները թողան,

Վորը տուն ընկավ, վորը ժամ, խանութ,
Ու ամուր փակեց դուռն ու լուսամուտ:

Դավիթը լեկավ, կանգնեց մեղանում.

— Վա՛հ, ես մարդիկը ի՞նչ վաղ են քընում.

Հէ՛լ ուլաւոր, հէ՛լ գառնաւոր,

Յելնք, լուսավ քաղեք զըռնեք.

Ով մինն ունեք—տասն եմ բերել,

Ով տասն ունեք—քըսանն արել...

Ետևով լեկեք, լեկե՛ք, տարե՛ք,

Ձեր գառն ու ուլ զոռներն արեք:

Տեսավ լին գալի, գուռ լին քայ անում,

Ինքն էլ մեկնրդեց քաղքի մեղանում,

Դըլուխը դըրավ մի քարի՝ մընաց

Ու մուլ-մուլ քընեց մինչև լուսաբաց:

Լուսին իշխաններ լեյան միտին,

Դընացին Ձեռով Ուանին սարին.

— Տո Ձեռով Ուան, ա՛մ մախ տարան,

Ես խնե՛ք բերել, արել գառնարան,

Վոչ գառն է լեղում, վոչ զեմն ու աղկես,

Դաղանով լըջընք մեր քաղաքն եպուս.

Ասավանկ կըսերե՛ք՝ դիր ուրիշ բանի.

Թե չե՛ս ես խալիխն լեզառեք կանի:

VII

Յեղավ Ուանը, Դավթի ձառ զընաց.

— Հորեղբայր Ուան, հեռու լեկ, կամաց,

Ուրեք կըքախան: — Մին էլ հնաւից

Մի քոչ նաղասառակ, աղանջները ցից,

Երանեց ու անից դուրս պըծավ հանկարծ:

Դավիթն էր. լեղավ, լեռնից ընկան

Նն սարը քընեց, լեռ քերավ ու ձոր,

Բերավ, ուրբին խառնեց նորից նոր:

— Ո՛ք, ի՞նչ զըմար է, հորեղբայր Ուան.

Ասավանկ սիսե՛լ է են տեսն ուրեք,

Ամա քաղալուկ ես ուրեք, վոր կան,

Փախչում են, ցըրվում վաղ սարերն ի վեր.

Նեղան եմ լեռնի վաղել, լարչարվե՛լ,

Մինչև հաժաքել ու տան եմ բերել...

Նայեց Ուանը, վոր Դավթի հաղին

Վառնաման չի լի մընացել կարգին,

Ստանկն է մաղկել, մինչև բուռն է հասել,

Մի որվա միջում ենքան է վաղել:

— Դավթի խան, ասով, չե՛մ թողնի եպուս,

Բաղալուկ ուրեք լարչարում են քեզ.

Եզուց նախիրը կըտանես արտա:

Ասով Ուանը ու մուռն ասավոս

Դընաց, նորից նոր մեր Դավթի վախի

Մի խախ նոր աղբին քերավ լեռնաթի,

Յերկաթի մի կոռ հարչուր լըջաղկան

Ու չինեց Սասուն քաղքի նախիրաղան:

VIII

Քչեց նախիրը մեր նախորդ հրահան,

Յեղավ Սասունի սարերն անըման:

— «Մէջ, խան սարեր,

Սասունն սարեր,

Ի՞նչ անուշ է

Ձեր լանջն ի վեր...»

Վոր կանչեց, նըրա ձկնից աւաժոր

Դըղորդ-ղըմըղըմըն ընկավ սար ու ձոր:

Վայրի գաղաններ բընեքից փախան,

Բարեքար ընկան, գառարկուն լեզան:

Դավիթն էր. ընկավ նըրանց լեռնից,

Վարին մի սարից, վորին մի ձորից,

Գել, ինձ, աղուռ, աղ, վաղը բըռնեց,

Հաժաքեց, քերավ, իր նախիրին խառնեց

Ու ասալն արավ գեղ Սասուն քաղաք:

Վառնաց, մըղընյման, աղմուկ, աղաղակ...

Վախկոտ քաղըջըքի մին էլ ի՞նչ տեսնե,

Հենց քաղքի վըրա անհամար գաղան...

— «Վալ, հարավ, փախե՛ք...»

Մեծեր, երեխեք

Սըրտառեք լեզան,

Դործները թողան

Փախան, նորա ընկան առն, ժամ կամ
խառնութ,

Ամուր փակեցին դուռն ու լուսամուտ:

Դավիթը յեկավ կանգնեց մեկզանում:

— Վա՛հ, ես քաղաքացիք էմ զի վաղ են քընում:

Հէ՛յ կովտաներ, հէ՛յ գոմշատներ,

Յեյք, շուտով բացեց դռներ,

Ո՞վ մինն ուներ — տառն եմ բերել:

Ո՞վ տառն ուներ — քըռանն արել:

Շուտով յեյք, յեկէք, տարէք:

Ձեր յեյն ու կով գոմերն արեք:

Տեսա՞մ յին գալի, դուռ չեն բաց անում,

Ինքն ել մեկնըմեց քաղցի մեկզանում:

Դըլուխը դըրավ մի քարի, մընաց:

Ու մուշ-մուշ քընեց մինչև լուսաբաց:

Լուսին իջխաններ յերան միասին,

Դընացին Ձենով Ուանին տարին:

— Աման, քեզ մատաղ, աչ Ուան արդեր,

Մեր յեյն ու մեր կով թող մընան անտեր,

Միտն արանից ազատ արա մեկ:

Վոչ արքն ե խկում, վոչ գոմեյն ու յեյ,

Մի որ ես քաղցին փորձանք կըրերի,

Արջերոց կանի, կըտա կավերի:

IX

Դավիթ չըդատավ, մի կըրանկ դատավ:

Ճարը կըտըրված՝ Ուանը բերավ

Նեա-աղեղ յինեց ու աղվով իրեն՝

Դընա, վորս անի տարերի վըրեն:

Դավիթ նեա-աղեղն առավ Ուանից,

Հեռացավ Մասնա քաղցի սանձանից

Ու գտավ վորսկան: Գնաց, մի կորկում

Լոր եր սպանում, ճնդուկ եր զարկում,

Մըթանը գընում իրեն ինք ծանոթ

Աղջտա, անվորդի մի ձեր կընկա մա:

Վիշապի նըման, յերկւոր, առապեն

Մեկնընում, քընում կըրակի կողքին:

Մի որ ել, յերբ վոր իր վորսից դարձավ,

Գտավով վըրենն աստիկ բարկացավ:

— Վա՛յ Դավիթ, սասավ, մաշա տանի քեզ,

Դու պետք ե են ինք գավակը լինեա՝

Ձեռից ու խաթից ընկած մի ձեր կին —

Յես եմ ու են արան Ասաբու տակին,

Ինչու յես գընում, տափում, արբորում,

Իմ ամբողջ տարվան ապրուստը կըտրում:

Թե վորսկան ես դու — նեա-աղեղըդ առ,

Մընձեկա գընից մինչև Սեպանաք

Բու ները մեռին մի աշխարհ ուներ,

Վորսով մեյը լի վորսի սար ուներ:

Յեղնիկ կա նեաղ, աշխարհ ու պախա:

Կարճ ես — գընա, նեաղ վորս արա:

— Ի՛նչ ես, աչ պտտով, ել ինն անիծում:

Յես Զարի եմ դես, յես նոր եմ լըսում:

Վթրեղ ե նապա տարը մեր վորսի...

— Դընա, իրեղբայրդ — Ուանը կասի:

X

Հորեղբոր չեմքում մյուս որը ձեղն

Դավիթը կանգնեց աղեղը մեռցին:

— Հորեղբայր Ուան, ինչու յես տակ՝

Իմ ները վորսի սար ե ունեցել:

Ապշում կա նեաղ, յեղներու, կըխտար:

Վեր կաց, Հորեղբայր, տար ինն վորսատար:

— Վա՛յ, կանչեց Ուան, եզ քու խոսքը չեր,

Եզ ո՞վ քեզ տաով, յեղուն պապանակեր:

Մն տարը, վորքի, գընաց մեր մեռից:

Մն աղբի վորսն ել գընաց են տարից:

Ել չկան աշխարհ, յեղներու, կըխտար:

Գանի լուսեղեն քու ները դես կար:

(Ել զիգի որեր — վճրեղ եք կորել)

Յես շատ եմ նեաղ վորսի միս կերել...

Բու ները մեռավ, Ասաված խրոսովեց:

Մըտա Թագավոր զորքեր ժողովեց:

Յեկավ, մեր յերկիր քա՛րուքանդ արավ:

Ես տարի վորսն ել Թալանեց, տարավ:

Յեղնիկը գընաց, յեղներուն գընաց...

Մեր զիբն ել նալաթ կապես եր գրած:

Անցել ե, վորդի, քու բանին գընա,

Մըտա Թագավոր մեռող կիմանա...

— Մըտա Թագավոր ինն էմ ինն կանի վոր...

Յես ինն եմ նարցնում Մըտա Թագավոր:

Մըտա Թագավոր թող Մըտը կենա,

Իմ ինք տարերում էմ զորք ունի նա...

Վեր կաց, Հորեղբայր, նեա-աղեղդ առ,

Կապարեղդ կապի, գընանք վորսատար:

Յեկավ Ուանը ճարը կըտըրված,

Դընացին տեսան՝ ել էմ վորսատար:

Անտառը խորացած, պարիսպն աղբրած,

Բալդեղը արած գետինն նավտար...

XI

Դիմբը նառավ, մընացին նեաղ:

Ձենով Ուանն եր, իր նեան ու աղեղ

Դըրավ գլխի տակ, նանգիտա խըրճմփաց:

Դավիթը ժընաց ճղաթի ծովը ընկած:
 Մին էլ նկատեց, զոր մութը նկատում:
 Մի թեմ, փայլփայլեց կրթակ և փառփառ:
 Ան յուսը բռնած՝
 Վեր կացավ, զընաց:
 Դընաց ու զընաց, բարձրացավ մի սար,
 Բարձրացավ, առավ մի մեծ մարմար քար
 Գրեց պատըղան,
 Ան միջից փառան
 Բըխում և լուսը պարզ, քաղա-քուղա,
 Բարձրանում, իջնում յետ քարի վըրտ:
 Վար իջավ Դավիթ նկատեցից կրթիկն,
 Վար իջավ, կանչեց Ձենով Ուանին:
 — Յեյ, Կրեկրայր, քանի՞ քընեմ,
 Յեյ, են պայծառ լուսը մի առա:
 Լուս և իջիլ բարձրը սարին,
 Բարձրը սարին, մարմար քարին:
 Յեյ, Կրեկրայր, անուշ քընից,
 Ան քնչ յուս և բըխում քարից:
 Յեյ, խաչ քաչեց Ուանն յերեսին:
 — Ե՛յ, վրդի, առավ, մեռնեմ իր յուսին,
 Ան մեր Մարութա սարն և զորավոր:
 Ան յուսի տեղը կանգնած եր մի որ
 Մասնա աղավեն, Մասնա պահապան
 Մեր սուրբ Տիրամոր վանքը Չարիսփան:
 Մըլապան, յերբ վոր կըսեմ եր զընում,
 Անտեղ եր քու ներն իր աղթքն անում:
 Բու ները մեռավ, Առաված խըռովեց,
 Մըստա Թագավոր զորքեր ժողովեց,
 Մեր վանքն էլ յեկավ քանդեց են սարում,
 Բայց զեռ սեղանից յուս և բարձրանում...

XII

Դավիթը ես էլ յերբ վոր իմացավ,
 — Անուշ Կրեկրայր, Կրեկրայր, առավ,
 Վորք եմ ու անտեր աշխարհի վըրտ,
 Վեր լուսնեմ՝ զու ինն ներություն արեմ:
 Այ յեմ իջիլ յետ Մարութա սարից,
 Մինչև յընենեմ մեր վանքը Կրեկր:
 Բեզանից կուղեմ նիսկաւորուր վարպետ,
 Նիսկաւոր բանվոր ճըլակ նըրանց նեմ,
 Վոր քան՝ ես չարաթ կանգնեմ ու բանեմ,
 Առավան կարգով մեր վանքը յիննեմ:
 Գընաց Ուանը ու բերավ իր նեմ
 Հինց Կալուր բանվոր, նիսկաւորուր վարպետ:
 Վարպետ ու բանվոր յեկան կանգնեցին,
 Չըրբ՝ ինն իս թըրբ՝ ինն, Կրեկր յիննցին,

Առավան կարգով, փառքով փառավոր
 Բարձրը Մարութա վանքը Տիրամոր:
 Յըրգած միտանց յետ Կրեկր, յիննեմ,
 Կրեկր, Բընդապին աղթքը, լարական:
 Ան յերբ յնն արավ ինք վանքը Կրեկր,
 Յան իջավ Դավիթ Մարութա սարից:

XIII

Համբավը սարան Մըստա Մեկեքին.
 — Հաղած յետ առի՛լ Դավիթը կրթիկն
 Հոր վանքը յինն, ինքնան և դառնի,
 Դու սիտը տարվան խորի՛լ յետ առի՛լ
 Մեկեք զալըացավ:
 — Դընացե՛ք, առավ,
 Բաղին, Կալըապին,
 Մուղին, Չարիսպին,
 Մասնա քար ու նոց առնի ու վեր արեց,
 Իմ սիտը տարվան խորա՛լը բերեց:
 Բառսուն կուլա աղթիկ բերեք արմապան,
 Բառսուն կարն կընիկ, վոր յերկանց աղան,
 Բառսունն էլ յերկար, վոր ուղանք բառան,
 Իմ առնն ու զընան զարավալ գառնան:
 Ան Կալըապին առավ զորքեր:
 — Դըլիթի վըրտ, առավ, իմ տեր:
 Դընում նիմի քանդեմ Մասուն,
 Կանայք բերեմ քառսուն-քառսուն,
 Բառսուն բեռով գեղին վանիկ:
 Տեղը յընիկն Հայոց աղթի:
 Առավ, Մըստա աղթիկ ու կին
 Գար բանեցին ու յերգեցին:
 — Մեր Կալըապին զընաց Մասուն,
 Կանայք բերի քառսուն-քառսուն,
 Բառսուն բեռով գեղին բերի,
 Մեր նակաթին չարան չարի,
 Կարմիր կովեր բերի կրթան՝
 Դարնան յիննեք լից ու յորթան:
 Ջան Կալըապին, քա՛լ Կալըապին,
 Մասնա Դավթին զարկեց զեռին:
 Ան Կալըապին փըրքով, ուռած,
 — Ծնորակալ եմ, քույրեր, գոռոց
 Մինչև զալու զեռ Համբերեց,
 Ան ժամանակ պիտի պարե՛ք...

XIV

Նաղե յերգով,
 Հոռով-զորքով
 Դու Կալըապին ճըռավ Մասուն:
 Ուան յընե՛ք՝ կապից լիզուն:

Այ ու հացով,
Հաց ու թացով
Ասա՛ն լերով,
Երեղիքք արավ.

— Ի՞նչ վոր կուզե՛ս ուս, անք, ամեն.
Հարց աղջիկներ կանայք Սասման,
Դասը դադար գեղին վոսկին,
Միայն թե զըթա մեր խեղճ ազգին,
ՄԷ կտորիք, մԷ տար մառու,
Վերե՛ Ասոված, ներքե՛ր՝ դու...
Ասով, քերով շարան-շարան
Հարց աղջիկներ, կանայք Սասման,
Ու Կոզրազին կանգնեց, չուկեց,
Մարագն արավ, դուռ փակեց:
Բառսուն կուս աղջիկ, սիրուն արմազան,
Բառսուն կարճ կերնիկ, վոր լերկանք ազան,
Բառսուն ել լերկար, վոր ուզտեր բառնան,
Մըսա Մեյիքին զարավալ գառնան:
Դեղ-դեղ կիտեց զեղին վոսկին,
Սե սուղ կալով Հայոց ազգին:

XV

Հէյ, մը ես, Դավթթ, Հայոց պահապան,
Բարը պատըմի՛ — զուս արի մեկան:
Բանգած հոր վանքը վոր չինեց նորից,
Յած իջավ Դավթթ Մարտիթա սարից,
Ժանդասած, անկոթ մի լեզրիկ զըտով,
Դընաց՝ պառավի շաղգամը մըտով:
Գառա՞ն եր. լեկավ՝ անե՛նք, աղազակ.
— Վա՛յ, խեղճ Դավթթ, շաղգամի տեղակ
Դու կըրակ ուտես, ցավ ուտես, ասով.
Բու աշնն աշխարհում մենակ լինձ տեսով.
Կորեկըս արիք գեանին կովասար,
Ես եր մընացել ձըմեղման պաշար,
Ես ել կըտում ես,
Ել վճեց ապրեմ լես:
Թե կըտրի՞մ ես դու, աղեղդ մա, զընա,
Բու հոր աշխարհին տիրութուն արա՛,
Բու հոր գանձը կեր,
Թողել ես անտեր:
Մըսա Թագավոր զըրկել է՝ տանի:
— Ել լինձ ես վըրես բարկանում, նանի,
Եզ քնձ ես ասում, լես չեմ հասկանում,
Մըսա Թագավոր մեր քննձ ե տանում...
— Մըսա Թագավոր մեր քննձ ե տանում...
Մըսա Թագավոր քու աշնն ե նսնում,
Դանդաղը Դավթթ. զըրկել է չըրեն,

Յեկել են Սասմա քաղաքի վըրեն
Բաղին, Կոզրազին,
Սյուզին, Ջարխազին,
Թալան են տալի բովանդակ Սասում:
Բառսուն քու վոսկի խարա՛լ են ուզում,
Բառսուն կուս աղջիկ սիրուն, արմազան,
Բառսուն կարճ կերնիկ, վոր լերկանք ազան,
Բառսուն ել լերկար, վոր ուզտեր բառնան,
Մըսա Մեյիքին զարավալ գառնան:
— Ի՛նչ ես, ալ պառավ, ել ինձ անիծում.
Յուց տուր մի տեսնե՛մ՝ — վճրակ ես ուզում.
— Վճրակ ես ուզում... Մանըս տանի քեզ.
Դու պեսք ե են հոր զավակը լինե՛ս...
Յեկել ես՝ հստեղ շաղգամ ես լափում...
Վոսկին Կոզրազին մեր տանն ե շափում,
Աղջիկներ փընկ մարագն են լըցրած:
Շաղգամը Թողեց Դավթթ ու զընաց:
Տեսավ՝ Կոզրազին իրենց տան միջին
Չափում ե վոսկին թեզած առաջին,
Սյուզին, Ջարխազին պարկերն են բըռնել,
Ձենով Ուանն ել չըլինքը ծըռել,
Կանգնել է նեռու, մեռները ծոցին:
Տեսավ, աշտերը արնով լըզվեցին:
— Վեր կաց, Կոզրազին, նեռու կանգնիր դու,
Ի՞մ հոր վոսկին ե — լես եմ լափելու:
— Կոզրազին ասավ՝ — Ե՛լ, Ձենով Ուան.
Կըտաս — տուր խորջը ես սխալ տարվան,
Թե չե՛ կը զընամ, միրուքս վըկա,
Մըսա-Մեյիքին կը պատմեմ, կը գա,
Ձեր Սասմա լերկիք քար ու քանդ կանի,
Տեղը կը վարի, քաստան կը ցանի:
— Կորեք, անզգամ դուք Մըսա չըներ.
Բու լճը իմացել դուք Սասմա ծըռեր...
Մեռած եք կարծում դուք մեզ, թ՞ չըվաք.
Կուզե՛ք մեր լերկիք զընեք խորջի տանի...
Բարկացավ Դավթթ, չափը չըզըրտեց,
Տըվավ Կոզրազնի զըլուխը չարեց,
Չափի փըլըսնեքը պատն անցավ, զընաց,
Մինչև որս ել դեռ զընում ե թըռած:
Ու լերան՝ Թափած վոսկին Թողեցին,
Հայոց աշխարհից փախան զընացին
Բաղին, Կոզրազին,
Սյուզին, Ջարխազին:

XVI

— Վա՛յ, վա՛յ, նորեկներ, ինձ ասե՛մ լես լեզ.
Մենք ունենք հստեղ զեղին վոսկու զեղ.

Եւ ճան տուցին բազմութիւնն եւ որ
Բաթման ջրերն լեկով ու չաքնց,
Ով լեկով, խրմեց — գեւա ջրամաքնց,
Սասան ջրադաշտ մընացին ծարավ,
Ձեռով Ռանին զարմանքը տարավ,
Բուրքը ուն տաւ, սարը բարձրացավ,
Սարը բարձրացավ, տեսավ, Բն լեկով,
Ճերմակ վերանից դաշտը ճերմակել,
Ասեւ՝ եւ գիշեր ձընեղ լեկել,
Մոխրակ ձյունով պտակ եր Սասան,
Լեզին չուր կարնց, կապ ընկավ բեղուն,
Հարակ կանչելով՝ փախով տուն ընկավ,
— Վա՛, փախե՛ք, լեկավ... Եւ, հարակ
լեկավ...
— Ինչը, Կորեղար, Բնչը, Բնչն լեկավ...
— Յա՛ ու կըրմակը Դավթի պէնն լեկավ,
Մըրա Թաղավոր լեկել եւ լեկել,
Յեկել, մեր գաւախն բանակ ե զարկել,
Թիվ կո տաղերին, Թիվ լիւ զորքին...
Վա՛ մեր արևին, վա՛ մեր աշխարհին...
Յեկ, վտակին տաննեք, աղլիկներ տաննեք,
Չորքնք տաղին, պաղտաւնք աննեք,
Դուցե Թե զըթա,
Մեզ սըրի չըտա...
— Դու կանց, Կորեղար, դու զարկ մի անիր,
Գընա, ջու ողում զու հանգիստ ջընիր,
Հիմի յե կեղնեմ, Սասան դաշտ կըրթամ,
Մըրա-Մեկըն պատասխան կըտամ,
Ու զընաց Դավթի ծանոթ պտաղին,
— Կանի ջան, տաւ, ժանգոտած ու կին
Յերկաթի կըտոր, անթարոց, չամփուր,
Ինչ ունե չունե՛ս՝ Կավաքի, ինչ տուր,
Մի ել ել զըտիր, վոր վըրեն նստեմ,
Կըտիվ աի զընամ Մըրա զորքի զեմ,
— Վա՛, Դավթի, տաւ, մաւ տանի ջեղ-
Դե պեաք ե եւ ինչ զավակը լինեա...
Ուր ե ջու ինչ Կորեղանն ձին,
Ուր ե ջու ինչ Թուր Կեմակին,
Ուր ե ջու ինչ զաւին վտակի,
Կա՛ պատրաստին իր ալ բազկի,
Ուր ե ջու ինչ ծալ-ծալ կապն,
Դուրքը պղպտա, Թամը սաղափն,
Վոր լեկել եւ, ալ խեթ ու ծուռ,
Ինչից կուգես ել ու չամփուր...
— Ինչ եւ, Կանի, ել բարկանում,
Զանկ եմ յե, չեմ իմանում,
Յե ջեղից եմ լըտում ետոր,
Ձե՛նք ու զըրան ձը եւ ինչ ինչ:

— Կորեղար, զընա Կարցուր,
Ուր եւ, տա, Կանի, լեկ, տուր,
Բան ե, Թե վոր չըտա սիրով,
Անչը Կանի՛ր՝ խըլիք զոտով:

XIX

Դավթի զընաց Ռանի ծաւ,
— Մի Կորեղար, ինչ Կեման,
Տուր ինչ ինչ Կոր Կըրեղանն ձին,
Տուր ինչ ինչ Կոր Թուր Կեմակին,
Տուր ինչ ինչ Կոր զաւին վտակի,
Կա՛ պատրաստին իր ալ բազկի,
Տուր ինչ ինչ ծալ-ծալ կապն,
Դուրքը պղպտա, Թամը սաղափն...
— Բու Կոր մալման տարուց — սրից
Դուրս չեմ Կանի ձին ախտից,
Վո՛ սընգուկից Թուր-Կեմակին,
Չըրա՛ չաղիկ, վտակի զաւին...
Ինչ Թաղ, անման, մի սպանիր,
Կուգե՛ — Կըրեն, զընա Կանի:

XX

Հաղավ Դավթի զընե՛ն ու զըրան,
Կապն զաւին, Թուր-Կեմակին,
Կա՛ն ել իր Կաղմ բազկի վըրա,
Յեկով, Կեմով Աղուծ ինչ ձին,
Կանչեց, իր ձին տաղատանց,
Ձեռով Ռան լալով լեկեց,
— Ափա՛ս, Կաղմը ափսոս Կըրեղեն մեր ձին,
Ա՛խ, Կըրեղեն մեր ձին,
Ափա՛ս, Կաղմը ափսոս մեր վտակի զաւին,
Ա՛խ, մեր վտակի զաւին,
Ափա՛ս, Թանկ կապն, վոր Կաղն տարավ,
Ա՛խ, վոր Կաղն տարավ...
Դավթի բարկացավ,
Ձին ջընց, զարմով,
Ռանը վտակեց,
Իր լեկը փոխեց,
«Ափա՛ս, Կորեղուկ Դավթըս կորավ,
Ա՛խ, Դավթըս կորավ...»
Եւ վոր իմացավ,
Դավթի մեղմացավ,
Ի՛նչ, Ռանի մեղքը Կարեղեց,
Ձեռով Ռանն ել, ինչպես Կալ ու մեծ,
Որմեց, խըրտեց Կըրան Կալարար,
Դեղի Սասան գաւա զըրավ Կանաղար:

XXI

Սասունցի Դավթին ունեւ մի ջեռի,
Անունը Քարոս, ահից ամպաւս:
Սա յի իմացով համարժէ կըմփ,
Մի բարդի ուսին գալիս և ահա:
Դալիս է՝ նստից բարձրը գոռուով:
— Ի՞նչ էք վեր լինել ևս գալար միջում,
Բառի զըլխանի մարդիկ էք կամ մփ,
Սասունցի Դավթին վոր չէք նստալում...
Բա չէք իմանում, վոր նստել և նա
Դալու՝ խաղաղանի էր մին թնափոր:
Չըգփեցէք, հիմի ուր վոր է՝ կըգա,
Յնկել եմ սըրբեմ մնլաւոր նսոր:

Առով ու՝ ջաւից էր ուսի բարդին,
Մըրից բանակից մի ջընան վըրան...
Դավթին էլ ահա սարի գազաթին
Կանգնած՝ գոռում և վիլապի նըման:

— Ո՛վ ջընան էք՝ արթուն կացէք,
Ո՛վ արթուն էք՝ լելէք, կեցէք,
Ո՛վ կեցել էք՝ զնեք կապեցէք,
Ջնեք էք կապել՝ մի թամբեցէք,
Ջի չեք թամբել՝ լելէք, նեմէք:
Հնառ չաւեք՝ թի մենք ջընան —
Դավթի գող-գող լեկով, զընաց...

Ծաղիս կանչեց, ապանգաւեց,
Ու, ինչ ամպից կեծակ զարկի,
Մըսրա զորքի մեկ տեղ զարկեց,
Շողացնելով Քուր-Կենեակին:

Ջարդեց, փըլրեց մինչև կեսօր:
Կեսօր արինն լելով նեղել,
Բըլեց, տարավ հաղարավոր
Մարդ ու գիտակ վողջ միասեղ:

Կար զորքի մեկ մի աշխոր,
Այխարք տեսած ու բանապետ:
— Տըզերք, առավ, համբա տըզեք,
Գընամ խոսեմ թա Դավթի նա:

Գընաց, կանգնեց Դավթի առաջ,
Ծաղիս խոսեց նի մերունին:
— Դալար կենն հուսոց, ո՛վ քաջ,
Սարքդ կըտրուկ միշտ քառ մեռին:

Մի մերունուս խաղքին մըտիկ,
Տես, քառ խելջը ինչ և կըտրում,

Ի՞նչ նի արել ջեղ ևս մարդիկ,
Հէր ևս սըրանց զառ կոտորում:

Ամեն միւր մի մար վորդի,
Ամեն միւր մի տան ճըրտդ,
Վորը կինն և թուլի նստեց,
Այլը համբին, խեղճ ու կըրտի,

Վորը մի տան լեք մանակներ,
Վորը իջնոց աղքատ ու ծեր,
Վորը լացով, ջոզն լերեւին
Նորադրանկ ջանել նարին...

Թաղավորը գոռով-թըրով
Հաճաքել և, հստեղ թերել,
Նեղճ մարդիկ ենք՝ պակաս սրով,
Մենք ջեղ վընաս թի նեք արել:

Թաղավորն և քառ թըրումին,
Կըսի՛մ ունեւ — իր նառ արա,
Հէր ևս քալում Քուր-Կենեակին
Սա ահաբանկ խալիս վըրա:

— Լով ևս առում զառ, մերունք,
Առավ Դավթին ախորին,
Բայց թաղավորն մը և հիմի,
Վոր սե կապեմ նըրա որին:

— Մեծ վըրանում ջընան և նա,
Մն, վոր միջից մախը կեծի:
Մն մախն էլ ևս մախ չի վոր կա,
Դալարին և էր թերանի:

Ասին, զեղի մեծ վըրանը
Ապանգաւեց Դավթին իր մին,
Բըլեց, զընաց ու զընանը
Դոռաց կանգնած արարներին:

— Ո՛ւր և, առավ, թի և կորել,
Դուրս կանչեցէք, զառ ապարեղ,
Թե ման չունի՝ ման եմ թերել,
Դըրոց չունի՝ զըրոզն եմ թա...

— Մեկիքն, տարն, քան և մըտել,
Ոխտը սրով պետք և ջընի:
Յերեք որն և զիս ահեղացել,
Ջորս որ էլ կա, քունը առնի:

— Ի՞նչ, թերել և աղքատ ու խեղճ
Քալիսն լըցրել մաքս արունի,

Ինքը մըտել վըրտնի մէջ
Ոխտը սրով նանգիտա ջընճ...

Քընել-մընել չեմ հասկանում,
Վեր կացրեց շուտ, դուրս դա մեղան,
Մնակս դըրտն յետ ջընայնեմ,
Վոր չը գարթին ել նովտան։

Յեւան՝ մարդիկ հարսնաւոված
Շամփուք դըրին թեմ կըրակին
Ու գարկեցին խոր մըրափած
Մըստա-Մնէթի բաց կըրեցին։

— Ո՛ք, ել նանգիտա քուն չունի մարդ
Ես անիծված լըվի մեռից,
Քոր մըռընչաց հըսկան նանգարա
Ու շուտ թեկով, ջընեց նորից։

Յեւան, բերին մեծ դուքանի
Քոփը դըրին թեմ կըրակին,
Ու կառ-կարմիր, կեծկըծալի,
Երկնած աըվին մերկ թիկունքին։

— Ո՛ք, ել նանգիտա քուն չունի մարդ
Ես անիրավ մոծակներեց։

Անցը բացով հըսկան նանգարա,
Ուզում եր յետ ջընել նորից։

Տեսով՝ Դովթին, Դըսին տեղ
Վեր բարձրացրեց մըռընչալով,
Փընեց վըրին, վոր թըռցընի
Են անդըրին մի փըչելով։

Տեսով, տեղից մած չի գալի,
Ջարմանքն ու ահ պատեց նոգին,
Արնոս աչքերն ըսպառնալի
Հառեց խոժոռ Դովթի աչքին։

Նաթեց թե չե, զգաց՝ իր մեջ
Տաւը գոճիլ ուժ պակասեց,
Պառկած տեղից վրա նստեց
Ու ժպտալով նսեղ խոռեց։

— Բարեւ, Դովթի, հոգնած ես դեռ.
Յեկ, մի նստի, խոսնէր կարգին,
Հետո դարձաւ կըռիվ կաննեց,
Յեթե կըռիվ կուգնս կըրկին...

Իր վըրանում քընակալը
Բառաւն գաղ խոր հոր եր փորել։

Յանցով փակել մուք բերանը,
Վըրնե փափուկ խալի փըռել։

Ուժ վոր հաղթել չի կարենում,
Շաղմեղով կանչում եր նա,
Նըստեցնում եր իր վըրանում
Են կորստան հորի վրա։

Ի՞նչով Դովթի միտքը ցած,
Դընաց նըստեց... ընկավ հորը.
— Հն, հն, հն, հն, քառ-քառ խընդաց
Մըստա գածան թաղավորը։

— Դե, թող հիմի զընա՝ խափար
Հորում փըթի, նըքան մընա։
Ու անպին մի Հաղացաւ
Բերավ, դըրավ հորի վըրա։

XXII

Քընեց են գիշեր Զննով Ուանը,
Գիշերն յերազում յերեաց մերին՝
Մըստա յերկընքում արեւ հառապած,
Սե անդ եր պատել Սաւառ սարերին։

Սաւառի վախեցած վեր թըռավ տեղից.
— Վն, կընիկ, ասով, մի ճըրագ արեւ,
Դընաց մեր անփորձ Դովթիք մեռից,
Սե անդ եր ի՞նչ Սասունի վըրա։

— Հոգեմ զըլուխդ, ասով կընիկը,
Ո՛վ գիտի՝ Դովթին ուր ե քեֆ անում...
Դու ինչ քեզ համար քու տանը ջընած՝
Ուրիշ համար յերազ ես տեսնում։

Քընեց Ուանը. Վերկացավ դարձաւ.
— Կընիկ, Դովթիք նեղ տեղն ե ընկած.
Մըստա վառ ասաղը չողում եր պաշտառ,
Մեր ասաղը հիվանդ ցուլում դաղացած։

— Ի՞նչ յեղով քեզ, մարդ, գիշերվան կիսին.
Բարկացավ վըրնե կընիկն աղմուկով,
Քաշ քաշեց ել յետ Ուանն յերեսին,
Շուտ թեկով, ջընեց խըռոված հոգով։

Մի ուրիշ պատկեր ափին տեղ.
Տեսով յերկընքի բարձրը կամարում
Վառվում եր Մըստա ասաղը փառանեղ,
Սաւառ ասաղիկը սուղվեց խափարում։

Զարթնեց զախեցած: — Տաճըզ քանդվի,
կի՛ն,
Յեւ զճաց լլուսիցի քո՛ւ եչ կարճ խնային:
Կարավ մէն-մենակ մեր խնային տեսեր:
Վեր կաց, չնաւ արա, զինչեղբն մի բեր...

XXIII

Յելավ Ռան, գոճը մշտավ:
Զարկեց ճերմակ միտ մեջքին:
— Ե՛ր, ճերմակ էի, մինչ յՅրբ, ասավ,
Կընացընես Դավթի կըզմին:

«Մինչև լուս կընացնե՞ս,
Ու էին աշխարհ փորը գետին:
— Մեջքդ կտալի, լուսն թնչ ա՛նեմ,
Լալին Լաւնեմ ին թժ նային:

Կարմիր միտ մեջքին զարկեց:
Սա ել յերես փորը գետին:
— Զնն կարմիր էի, մինչ յՅրբ զու ինձ
Կընացընես Դավթի կըզմին:

«Մէ ժամի մեջ, կարմիրն ասավ,
Կընացընեմ Դավթի կըզմին:
— Լեզի գառնա, սև ժա՛ւ ու ցամ,
Ինչ աշխարհ եմ զե՛զ նն գարին:

Հերթը լիկավ սկին Լաւաւ:
Գնաին յերես փորը սև էին:
— Ե՛ր, իմն Սուսի, մինչ յՅրբ, ասավ,
Կընացընես Դավթի կըզմին:

«Յեթն ամուր մեջքին մշտաւ,
Վտաղ զընես ասպնդակին,
Մինչև մկնել զտաղ լուս ասա,
Կընացընե՞մ, ասավ սև էին:

XXIV

Սև էին քաղեց Ձեռավ Ռան,
Զախը զըրավ ասպնդակին,
Արն ել մինչև լուս ասա զընես,
Կանգնեց Սաւաւ ասրի զըլիին:

Տեսավ Դավթի նշմուշն տեսեր
Մարերն ընկած խըրխընջաւով,
Ներքն Մըսա զորքը լուսած,
Ինչպես ա՛նեմք ճգնուն մի ծով:

Ոխալ զամէի կաշի Լաւով,
Վեր լըզաւորի իրեն զտիցի,
Կանգնեց Ռան, ամպի նշմաւ
Դառաց Սաւաւ ասրի ճերթից:

— Հէ՛ր-հէ՛ր Դավթի, վերակ եւ զու-
հիւրի խալը զու աշ քաղի,
Սարք ճերմաւոր անուշը ամուր,
Լճալ զուրս լիկ արեգակի:

Ձեռք զընաց զըզըմըստով
Դավթի անանջն ընկավ Լորում:
— Հնիւ-հնիւ, ասավ, Լորեգալուր ե,
Սաւաւ ասրից ինձ ե գառնա:

Ո՛վ Մարութաւ Ասպնդակին,
Խալ զաւարտասի իմ աշ քաղի,
Ձե՛զ եմ կանչել եւ ինչ ժամին...
Կանչեց, անպից լիկավ վտալի,

Ենպես զարկեց լուսացաւորին՝
Քարը լիկավ Լաւաւ կըտար,
Կըտարները լիկակեց թըռուն,
Ու գնում են մինչև Խալ:

Յելավ Լորից, կանգնեց անպ:
Մարտակ կալավ զն Մեխլեքին:
— Դավթի արեգի, լիկ զես Խալեզ,
Սեղան նշմաւն, խառնեց կարգին...

— Ել լիկ նշմաւի ին քու Լալին,
Դու աշմարդի, վախկոտ ու ննդ-
Շուս, զննջը առ, Լեմբը քու էին,
Դուրս լիկ մեղաւ, կըտի՛մ ա՛նեմք:

— Կըտի՛մ ա՛նեմք, ասավ Մեխլեք
Ինձ ե միտն զարկն ասպնին:
— Քանն ե, զարկի, կանչեց Դավթ
Գընաց, կեցավ զալարի միջին:

Յելավ, կանգնեց Մըսա-Մեխլեք,
Իր զաւրդն ասավ, Լեմավ իր էին,
Գընաց, զընաց մինչ Դիւրքերցի
Ու Լեմալից լիկավ կըրկին:

Յերեք Լաւաւ լիկը եր քալում
Հըսկալական իր մըղունդը:
Յնկավ, զարկեց, կըրավ փորով
Ու լիքերաց լիկերի գունդը:

— Յերկիր քանդկնց կամ ժամջ լեղամ,
Ասին մարդիկ շատ աշխարհում:
— Ձե, առաջին, արնի ծարավ
Հրկաններն են իբրար զարկում:

— Մեռավ Դավիթ եւ մի զարկինց,
Ասավ Մելիք իրն զորքին:
— Կենդանի լիմ, ամպի տակից
Դոռաց Դավիթ Մըսրա-Մելիքին:

— Հայ-հայ, մտիկ տեղից լեկա,
Տես, վճռեղից չիմի կըգամ:
Ու վերկացավ, կանգնեց հըսկան,
Իր ձին նեմով լերկրորդ անգամ:

Յերկրորդ անգամ քնեց Հալար
Ու բաց Թողեց ձին Հալարից:
Բուք վեր կացավ, տեղ ու տորափ,
Աբար աշխարհ զոգաց Բափից:

Յեկավ, զարկեց. զարկէ մեկից
Մտիկ մարդիկ զող իրջացան:
— Դընաց Դավիթ Սասա տանից,
Դումեց զոռոզ Մըսրա արքան:

— Կենդանի լիմ, կանչեց Դավիթ,
Մին ել արբ — ներքն ինձ նստով,
— Հայ-հայ, մտիկ տեղից լեկա,
Կանչեց Մելիք ու վեր կացավ:

Յերկրորդ անգամ նեմով իր ձին,
Դընաց մինչև հողը Մըսրա,
Ու նստեղից, զորքը նեռին
Քընեց, լեկավ Դավթի վըրա:

Յեկավ, զարկեց բուր ումով,
Մանրը զարկով հըսկալիան:
Փռլին լեղավ Սասա զառից,
Բըռնեց լերեսն արեգական:

Յերեք գիշեր ու յերեք որ
Փռլին կանգնեց ամպի Նըման,
Յերեք գիշեր ու յերեք որ
Բոթը արվին Դավթի մահվան:

Յերբ զոր անցավ լերեք որը,
Են ամպի պես կանգնած փռում
Կանգնեց Դավթի, ինչպես սարը,
Դըրգուս սարը մեզ-մըջուլում:

— Մելիք, ստավ, մեռ ե ներթը:
Մարտափ կալով զոռ Մելիքին,
Մահվան գողը ընկավ սիրտը
Ու տալ արավ զոռոզ հաղին:

Դընաց խորանկ մի հոր փորեց,
Ինչով, մըտով վինն են խավար,
Վըրն քաշեց քառասուն կաշի
Ու քառասուն խաղաքի քար:

Մըսրնչալով լեղավ տեղից
Են տալուի տալուի վորդին,
Իր ձին նեմով ու փոթորկեց,
Քաղաց, չոգաց Թուր-Կենեակին:

Ասալ վաղեց մադերն արևակ
Մելիք պստավ մալըը խալու:
— Դավթ, մալըս մա վտաիդ տակ,
Եղ մի զարկը ինձ բաշիթը դու:

Յերկրորդ անգամ Թուրը քաշեց.
Են անգամ ել լեկավ ջուրը:
— Դավթ, լեթե կուզես, կանչեց,
Իմ սըրսին զմեկ լերկրորդ Թուրը...

Վերջին զարկի ժամը նստով,
Յեկավ Դավիթ յերկրորդ անգամ:
— Ես մի զարկն ու Ասովան, ստով,
Ել մարդ չըգու, պետք ե վոր տամ:

Ես անգամ ել ջեռի Թորան
Ասալ լեկավ նեռն արած զեմ:
— Դավթ, ստով, լավ իմանա,
Կըլեռք պիտի զըցեմ, քաշեմ:

Մորանելի լերկու կեսը
Քե կավասար լեկան իբար,
Ել չտեսնես իմ լերեսը,
Դավիթ լես ել դու ինձ նամար:

Ասով, լեղավ ու փոթորկեց,
Քըռավ, ցուլաց Դավթի հուր ձին,
Ձին փոթորկեց, փալաստակեց
Ու ցած իջավ Թուր-Կենեակին:

Անցավ քառասուն գոմի կաշին,
Անցավ քառասուն քարերը ցած,
Միջից կըտրեց ժամա հըրիյին,
Որտը զալ ել գենը զընաց:

— Կենդանի լիմ, մին էլ արք,
Գոռաց Մելիք Նորի աակից,
Դավիթ լսեց, շատ զարմացավ
Իբնի գարեկից, Քուր-Կենակից...

— Մելիք, առավ, քնի մալ մի քնի,
Ու քնի աղվով Մելիքն իբնի,
Միջից լիզով ճիշտ լերկու կնա,
Մեկն ընկավ գնան ու մյուսը՝ գնն:

Ես զոր տեսավ Մարտ քանակ,
Ջուր կըտըրվեց ա՛ն ու վախից:
Դավիթ կանչեց. — Մի վախենաք,
Ականջ արեք խալս գնա ինն:

Դուք ըստնչաք ճարգիկ, առավ,
Ջուրն ու խավար, ջաղցած ու մերկ,
Հագար ու մի կըրակ ու ցավ,
Հագար ու մի հոգսեր ունեք:

Ինչ էք առն Ննա ու սպեյ,
Մեկն թափել հոտք գալստեր:

1909

ԹՄԿԱՐԵՐԴԻ ԱՌՈՒՄԸ

ՆԱԽԵՐԳԱԼՔ

Հնի, պարսններ, տկանի՛ արեք
Թափառական աշուղին,
Մերան տիկնայից, խանի՛ արդերք,
Լավ ուղ զըրեք իմ խաղին:

Մենք ամենքս էլուր ենք կյանքում
Մեր ծննդյան փուլ որից,
Ներթով գալիս անց ենք կենում
Ես անցավոր աշխարհից:

Անց են կենում սեր ու խնդում,
Գնացելու թյուր, գնան ու գալ,
Մահը մերն է, մենք ճանիքն,
Մարգու գործն է միշտ անձան:

Դարն է անձան, լավ իմացեք,
Վոր խոսում է զարեպար,
Յերնեկ Նըրան, զոր իր գործով
Կապրի անվերջ, անգագար:

Ձե՛ զոր մենք էլ ունենք տուն-տեղ,
Մենք էլ ունենք ճանուկ ու ձեր...

Ջանկացե՛լ եք խաղալ ու խալս
Հոգադորն որ ու կյանքից,
Քե՛ զըզկն էք ձեր հանդ ու գալս,
Ձեր հունն ու փունջ, զոր ու ցանքից...

Դարենք լիկան ճանապարհով
Ձեր հայրենի հողը Մարտ:
Բայց թե մին էլ զենք ու զոռով
Վեր եք կաթել գուք մեկ զըրա,

Հորում լինեն ջառուռն զալ խոր
Քե՛ ջաղացի ջորի տակին, —
Կեննեն ձեր զնմ, ինչպես ետոր,
Սառած Դավիթ, Քուր-Կենակին:

Են ժամանակ Աստված գիտի,
Ով մեզանից կընի փոշման:
Մենք, զոր կեննենք անկ ճարտի,
Քե՛ գուք, զոր մեկ արիք գուշման...

Ջարն էլ է միշտ ապրում անձնա,
Անե՛ք Նըրա լար գործերն,
Վորդիդ լինի, թե Ներն ու մեր,
Քե՛ ճուրաղով սիրած կին:

Յես լավության խոսքն եմ ասում,
Վոր ժղպում է մեր սրտին:
Ո՛վ չի սիրում, թեկուզ գուշման,
Լավ արարքը, լավ ճարգին:

Ե՛լ, լավ կենաք, ակնն՛ արեք,
Մի քան պատմած հիմի մեկ,
Քոսքըս, տեսեք, ժը է գնում,
Թա՛ զորսկանի գլուխի պնա:

1

Հաղիք Շահը զորք հավաքեց,
Ջորք հավաքեց անձամար,

Անկա՛մ Քըմա բերզը պատեց,
Ինչպես գիշերն են խա՛ւար:

— Լէ՛ր, քա՛յ Քաթուլ, կանչեց Շա՛ւր,
Անձա՛ն ելի՛ր քեզ կարծում:
Անկ, բերե՛լ եմ լին քու մա՛ւր,
Ի՛նչ ես թառել աճրացում:

— Մի պարծենա՛, զոռոզ Լազի՛ր,
Գառախանեց են իշական:
Գլխո՛վը շատ ամպեր կանցնեն,
Մարը միշտ կա անասան:

Ասա՛մ, կանչեց ի՛ր քա՛ղերին,
Քա՛ւրը կապեց Լա՛վուհին,
Քըռա՛մ, անձա՛մ նըմուշ ի՛ր մին,
Դաշա՛ր ի՛նչա՛մ արյունին:

Ա. ցառառն սր, ցառառն գիշեր
Կըռի՛մ աղվի՛ն անգագար,
Ընկա՛ն քա՛ղեր, անթի՛մ քա՛ղեր,
Բերդի գլխին Լա՛վաւար:

Իրան, Քաւրան վող լնկել են,
Քաթուլն անկաղթ, աննրկուն,
Ջորջ ու բարան խորտակվել են,
Նըրա բերզը միշտ կանգուն:

Ա. միշտ ուրախ, Լազթանակո՛մ
Ի՛ր ամբոցն է դառնում նա:
Սպասում է նմանո՛ղ կինը,
Ջանել կինը սնայա:

II

Են տեսակ կին,
Յես ի՛մ Լազին,
Քե աշուղն էլ ունենար,
Առանց զենքի,
Առանց զորքի
Շաների զեմ էր զընար:

Սիրո իննոց
Կրակ ու բոց
Անգես աշեր թե ժողառն,
Մարդու Լուսար
Որժա պես վառ
Գիշերները լույս էր տան:

Վարդի թեթեւ
Անգես չուրթեւ

Քե Լազթութուն քեզ մաղթեն,
Ել քեզ վո՛չ Շա՛ւ,
Վո՛չ ա՛ն ու մա՛ւ,
Վո՛չ զենք ու զորք էր Լազթեն:

III

Ա. կըռվի գալառւմ Շա՛ւր առաջին
Արին մի անգամ գո՛մքը սիրունին:
Նըրան՝ ի՛ր տեսքով, Լուսակո՛մ, ախն,
Ձի Լանին չըճնող Լաւրին Իրանին:

Մո՛մ են աշերը Զա՛վաթի գրտեր
Ա. կորում է մարզ Նըրա Լաւացքում,
Ճակաւը ներմակ են նուկնից էլ զեռ,
Վոր բարձր Արուլի գաղաթն է ծանկում:
Նա լի չու՛նչ, Լազին իշխան Քաթուլի,
Նըրա սիրտը ե Լարաւ են իշական,
Նըրա ժողան է քա՛ղին ու՛մ առից,
Վոր դաշան է իջնում առլուծի նըման:
Քե տիրես, մեծ Շա՛ւ, զու Նըրա սըրտին,
Քաթուլն էլ անգոր կընկնի վառից առկ,
Լանգիւս էր տիրես և Քըմուկ բերդին,
Վոր լին կարենում ետան ժամանակ:

IV

Անգես է տակ իննոց եղ մասին
Ճարտի բլուրլուրը, անձա՛ն Ճիրգուարին:
Ի՛նչը կըլաղթի կյանքում ներսին,
Քե չը լինին
Կինն ու գինին:

Արեւի նման ճակաւը պարծառ,
Լալում է խըրդառ, կանգնած ինչպես սար:
Ո՛վ կանի Նըրան գետնին Լա՛վաւար,
Քե չը լինին
Կինն ու գինին:

Գարում է տես կըռվի զընալիս,
Դեաքնեցից վերև թըռում ման դալիս:
Ո՛վ ցած էր բերի Նըրան թըռչելիս,
Քե չը լինին
Կինն ու գինին:

Քհկուլ և արար ալխար՛ի գա վըրան,
Կերթա զեմ ու զեմ, տուր չի տու իրան,
Ոռաւտեմ Զա՛ւն էլ չի Լազթի Նըրան,
Քե չը լինին
Կինն ու գինին:

V

Ու զըրկեց Շուր իր թովի լորպին:
Գընա տես, առավ, Քըմկա տիրունհն,
Յերգի իմ սերը Նըրա առաջին,
Գառմի իմ փառքը ու զանեղ անհուն:
Քառասնի նրան իմ վռնիկի գուր,
Քառասնի նրան ամեն, ամեն բուն,
Ինչ վոր կարգը և խոստանալ Շուր,
Յերկրակալ Շուր իր սիրտն կընկան:

Ուր անկը կըտով չի մանիկ սրջան,
Նմազ և աշուղն իրեն սաղի կես:
Յեզ անա մի որ ենք, թափառական
Մի ազգառ աշուղ ճըտով Քըմկաբերդ:

VI

Գոռում են, զոգում Քըմկա ձորերը,
Կանգնած և Քաթուլ Շուրի նանդիման:
Ջարիում են, զարկում զուշման զորքերը,
Աբյունը հասում են Քըռի նման:

Ջարիում են, զարկում զուշման զորքերը,
Աբյունը հասում են Քըռի նման:
Յերգում և աշուղն իր Շուրի սերը,
Անուն զանեղը ու փառքն անասման...

Լըսում և ճառաղ Քըմկա տիրունին:
Յեզ վրդովում են իր միտքը թազուն
Դավաճան զորքի ամաթը խորին
Յեզ սրջառական փառքն ու ձեռնաթյուն...

Լըսում ես դու, տիրուն տիկին,
Այ նազանի աննըման:
Նայի Շուրին, իրեն զորքին,
Այխաբիքի տերն անասման...

Մեզ պես աշխար մարդ և նա լի
Միջուններին միշտ գերի:
Բու հակառակն թազ և վարի,
Լինիս չքեղ թազունի...

Լըսում և չքնաղ Քըմկա տիրունին
Գիշեր ու ցերեկ, նորից ու նորից,
Ու զարևով նա լուս, զալուկ, ճըտախճ,
Ու քունը փախավ սիրուն աշգրից...

VII

Դարևով իր կըռվեց իշխան Քաթուլը,
Դարևով նաթմական իրեն զորքի կես,
Սըրբեց, պատյանը զըրավ կես թուրը,
Յնձության լախից զազաջ Քըմկաբերդ:

Քընչուց և սարքի Քըմկա տիրունին,
Յերեկ և արեւ խավար գիշերը:
Լեզուի նման հասում և գինին,
Ու քեթ և անում Ջավախքի սերը:

Գըտուլա և զալի չըքնաղ տիրունին,
Անցնում և, նկում սեղաններն ամեն,
Հորդորում, խնդրում, վոր ուրախ լինին,
Վոր լինի ու առաւ բաժանկներ քանեն:

— Հապա լըրքեք, իմ քալ կուրեր,
Բաժանկներդ լիւլի,
Յմենք — Աստված կըտուլի անի
Թուրը իմ քալ Քաթուլի:

— Մի, Յեր Աստված կըտուլի անի
Թուրը մեր քալ իշխանի,
Նըրա չուքը միշտ նանապազ
Մեր զլիխը անպակաս:

Ու թընդում և Քըմուկ բերդը
Նա աղմուկից խընդության,
Վորսում են սալն ու լերդը
Դու ձախներով նաթմական:

— Նա միքն ամպից արծիթն և իշխում,
Սարի արծիթը չնշատի թափով:
— Նա Քըմկա բերդից Քաթուլն և իշխում,
Քընձուս նաթմ լըրքն լընում սարսափով:

— Նա Քըմկա ձորում սև անպն և զոռում,
Նա չանթն և լալթում ենպես աւարկու:
— Նա Քըմկա ձորում Քաթուլն և կըռվում,
Նա թուրն և զալում ենպես աւարկու:
Ինչ սարի արծիթ կուսանի քալին,
Ինչ Շուր կըկանգնի նրա առաջին:

Ու չի զազարում լերդի կես վարար
Կախիթի գինին խնդաղար հոռի,
Քըմում են տիկնոջ թանգ կյանքի նամար,
Վոր են ժաշներին ծաղիկ և բուսեր:

Ելածուս են կոմոզ քաղերի փառքին,
Վոր կըսովի դառաւս կանգ չեն խընաւում,
Յեզ ընկանների առբը հիշատակին,
Վոր լեռնըքիցն են ալծի իրենց նաւում...

Պըտուս ե գալի ծաղիկ տիրուկին,
Անցնում ե, հըսկում սեղաններն ածեն,
Հարդարում, խընդարում, վոր ուրախ լինին,
Վոր լիքն ու առատ բաժակներ քաճեն:

— Ո՞ք տիրուկ, Աստված վկա,
Ոչ չենք կարող մենք խըմել:
Ոչ ուժ չըկա, ել տեղ չըկա,
Շատ ենք խըմել ու հոգներ...

Ու հանգչում ե Քըմուկ բերդը:
Պապանծում ե ու մարում,
Հարբած, հոգնած տերն ու գործը
Մըրափում են խափարում:

VIII

Լուս ու խափարախն կամարների տակ,
Հոգնած ու ջընած բազմութեան վըրով
Քոչում են, թռչում, սե, չարազուշակ
Յերազներն տեղ անվերջ խըմբերով:

Յերազ ե տեսնում Քաթուլ իշխանը,
Վոր վիշապ ուն լինել ե աւա,
Յեկնի փաթաթվել, իր բերդը պատել,
Դըրուխը դրել թա պալի վրա:

Ու բարձրանում ե հըրեն տնայի,
Իրեն գլուխը բարձրացնում ե վեր,
Բարձրացնում մինչև բարձունքը բերդի,
Մինչև Քաթուլի պալատն ու տըներ:

Պառկած ե իրեն Քաթուլ իշխանը
Նաղելի կնոջ գլուխն իր կըրծքին,
Ու իբր առում ե՝ վեր կաց, խմ հընչաակ,
Քաղ, վոր սպանեմ թա եզ հըրելին:

Նաղես ե առում Քաթուլ իշխանը,
Ու գարուարներով տեսնում ե հանկարծ,
Իրեն սիրելի կընոջ գըլխի տեղ
Ոնի գըլուխն ե կըրծքին ծանրացած...

IX

Ն՛, հըսկեցե՛ք, թ՛նչ եք զնում,
Բա՛լ գինվորներ Քաթուլի:

Ո՞վ ե, տեսե՛ք, տանջվում մըթնում,
Թուն չի աչքին ծառ գալի:

Ձը լին՞ թե հաղթաւորում,
Ճարը հառած թըշնամին
Դով ե գնում մաթն ու մեռած
Կես գիշերփա ես ժամին:

Վեր կացե՛ք վեր, ամբողջ գիշեր
Մարդ ե գնում ու գալի:
Հե՛յ, գարթնեցե՛ք, առյուծ քաղեր,
Պահպաններ Քաթուլի:

Վեր կացե՛ք, վեր, հարբեցրել ե
Իր հաղթական հլուրերին,
Բաց ե անում դուռն ու գորպաս
Ձեր զավաճան տիրուկին:

Դժժ... զժժ... լեռ՛ք... կոչնակ... պանակ...
Ջենք տոնք չմա... ձի հեծե՛ք, ձի...
Ճըռընչում են, գըղըրդում են
Դարպասները լերկաթի...

X

Բաց արով ցերեկն իր աչքը պայծառ
Աշխարհի վըրա, Զավաթի վըրա,
Ավերակ բերդին, սե ամպի նման,
Մուխն ու թըշնամին չուցել են աւա:

Հաղթութեան փառքով ու գինով հարբած
Քընած են բերդի ե՛ գործերն ե՛ տեր,
Ու հավիտյան ել մընացին քնած,
Դովին անտեղյակ, ցավին անտարբեր:

Նըստած ե Շահը, նըրա առաջին
Ան իրիկվան ճեֆի սեղանը:
Նայում ե Շահը անտեր զահուլքին,
Մաքաթն անցնում ե աշխարհի բանը:

Աշխարհում հաստատ չկա վոչ մի բան
Ու մի հավատալ լերբեք վոչ մեկին:
Վոչ բախտի, փառքի, վոչ մեծ հաղթութեան,
Վոչ սիրած կնկա արված բաժակին...

Ու չի գտնու՞թյամբ հարցընում ե նա
Դարուկ, մարմարեան Քըմկա տիրուհուն:
— Պատասխան առը թնձ, մասնիչ սեռայա,
Միթե Քաթուլը քա՛լ չե՛ր ու սիրում...

— Քաջ էր ու սիրուն ջեղերից արագին:
Մի բարեկր ու ազնիվ աղամարդ էր նա:
Կեռն ձառնութեամբ ամբողջ չէր տակ:
Ձեր լեզու կշռեցում յերեսք խաբերա...

Ընդես տիկինը աղմուկ պատահեաւ:
Նստեալ ցաւումից մըշտնայաց Շաւր:

— Լէլ, գտնի՛ն, զոտաց զազանք նշման,
Դանիւն խելուն ժամ պահէր:

XI

Դանիւն յեկով վտայց զըլուխ
Կարմիր կապան ու արշուն,
Ու գուրս տարան իր պաշտպանի
Քշմկա չըջնալ տիրանում:

Տարան տնտակ են ժն ջարից:
Վար կանգնած է մինչ կար,
Նստաւոր ցուրի մերից
Դըլարեցին գեղի մար:

Գնլ ու ազնիւ յեկան կանգից
Ազան սիրար լափեցին,
Յին ու աղամուկ իշան առաջից,
Ան աչքերը կանցցին:

Անցով տնտան ու տնտնում
Նստաւոր աշխարհից:

1902

Ինչպես ծաղիկն անցած զարեան,
Վար չի ծաղիկն էլ նարից:

Անցով զաւում են մեծ արքան
Իրեն փառքով ու զորքով:
Անցով Քաթուխ են կաթախան
Ու իր քաղերն են կարգով:

Ու նրանցից մնալ տնտան
Ու զրույցը կառավ մեզ,
Վար մեղանից կնառ լիլ զն
Պետք է խոսիք միշտ կապի:

XII

Լէլ, պարսններ, տկամ արեք
Քաթառական աշուղին,
Սիրուն տիկնայի, շունչ աղբերք,
Լով ուլ զրեք իմ խաղին:

Ամենքս կապիս կտար ենք կշանում
Մեր մեղանցան փուլ արից,
Ներթով զալիս անց ենք կնառ
Ու անցավոր աշխարհից:

Անց ենք կնառ... միայն տնտան
Դարեն է խոսում լով ու վառ:
Ուր, լերանի՛ ով մարդ կըլտ
Ու մարդ կերթա անառառ:

ՀԱՏԱՄԵՐ «ՀԱՆՈՒՄՆ ԲՅՈՒԼՅՈՒՆ»-ԻՑ

ՆԵՐՍԵՍ ԿՆԵՇԵ

«...Ձերն ու պաշտա զարեան մի որ, կանգնամուր մի տան որ,
Միևարեկ տակ ծաղկան ծաղկուրդը բոլորմուր
Սպասում էր իմ ազնիւքին՝ Վաղարշիւմ ին յեկա,
Ննդես ուրախ, ինչպես կար, վեր, միևարեն բարձրացա:
Լէլ աշխարհը ժախտ տակին, խոր յերկինքը իմ վերեն,
Հոգիս վեր յերկններով — յերգը կանց ինքն իրեն:
Ձըջնալ կալեր՝ թըռած տնտան աշխարհներէ գեղի ցած՝
Մարտում էին զիսիս վեր իմ յերկնին զմայլած:
Ինչպես լեզով՝ են կալերից միւր կալից ու թըռով:
Տարից ու ինձ կալիւնակից, թեկն արավ ու տարավ...»

Այլքս մին էլ բաց եմ անում անձանկան մի գրախոսում,
Բաց եմ անում — չեմ կրթանում, փակում — ու չեմ հաժառում:
Հիացած եմ տեսածներէջ, ու մընում եմ տեսածներ,
Մտածում եմ թե տակալին ինչի՞ր պիտի տեսնեմ դեռ...
Ու գընում եմ, գընում առաջ, առաւ թըռչում ողբ մեջ,
Թըռչում թեթեւ, հեղա ու անթեւ, անհոգ, ուրախ ու անգիւրջ:
Անա ծագկած բազմաբուրբան մշտադարբ թըփերէջ
Մի նազանի հուրի փերի էեմ եւ առնում զեղի ինձ,
Միտք աղժամ են լեզուի լեզունկութիւնն ըզմալի,
Վարար թողած ազատ հովին՝ լերգ եւ տաւում ու գալի:

(ԱՊՈՍՏՈՐ ՓԵՐՈՆ)

«Յես ու աստղի ցոլքը պարծառ
Քաղում ելինք շրթափին,
Յես ու աստղի ցոլքը պարծառ
Քընած ելինք մինչ արփին...»

Հանկարծ ընկան վըճէտ, ցոլուն իր աչքերը ինձ վըրա,
Տեղըս կանգնած քար կրտսիցի, չունչս հառա՛մ ու սառա;
— Ո՛վ ես, կանչեց, դու հոգածին, մի հաժարանկ դու հոգի,
Ես կողմերով անց չի կացել դեռ թըռչունը լերկընճի,
Ի՛նչպես մըտար ես գըրախառը դու ժաւացու մի թուլլ մարդ,
Բո հայացքով չըփոթում ես մեր սըրտերը անարատ:
Դե լնկ, լեթե մի մարդ ես դու մեր լեզուին արժանի,
Յեկ, ջո լանջին, ես ծառի տակ պիտի նընջեմ լես հիմի:
Բայց վա՛յ՛ լեթե հաղթվես աղկար հրապուլքէջ ու կըփէջ,
Պիտի գըրկվես անգառանալի ես լերկնալին վախլէջ...»
Ասով, թեթեւ թիկնեց լանջիս, փակեց աչքերն աստղափառ,
Ու ըստինքը աստվածալին խաղում ելին վեր ու վար:
Աըրած իր հուշ թարմութիւնից ու իր զեղից զերբնական
Գըլուխս իջով, անգիտակից համբուրեցի լես նըրան...
«Ափսոս...» կանչեց. ըսթափվեցի. չըփացել եր նա անհեռ:
«Ափսոս, թըվառ...» զոգանջում եր ու մարում եր սըրտիս հեռ:
Ես ժաժանակ զեռի. ափից մի ուրիշը լերեաց,
Ենցան թեթեւ, ենքան ջընջուլլ, վար անձարմին ինձ թըվաց:
Գալիս եր նա, ծիծաղելով, գըվարթ, ալիտու՛մ ու ազատ,
Ու հընում եր են ձըժակում անուշ ծիծաղն իր արծաթ:

(ՅԵՐՈՒՐԴ ՓԵՐՈՆ)

«Հնա, հնա, հնա, հնա,
Ի՛նչ խենթ ե նա...
Ա՛խ, ի՛նչ խենթ ե են փերին:
Լոգ ե տալիս վեր ու վար,
Ջըրի տակի տնկերին
Կուգի հասնի անպատեհաւ:
Միծաղում են պարկեմները
Վոյջ նըրոտաւ փըրփուրին,

Միեմպում են ծաղիկները
Փունջ փունջ կիսված ափերին...

Վերև հախց, Հառապեցին դեմքս աչքերն իր սև սև,
Միտաքս զոգաց, խոտարնցի իմ աչքերը լես ներքև:
— Թ՛վ էս, սառվ, զու բախտավոր, Թ՛նչ հըրաշքով ներս ճըտար,
Նստեց բընով վոտ չի զըրել գես ճանացու մի տար:
Ով էլ լինիս, յերբ լինել էս մեր աշխարհը յերջանիկ,
Արի զըմբուխս ես զաբարսւմ հաղես հանգչենք մենք հիմիկ,
Բայց տես, յեթե ինձ համարես՝ կը կորցընես ենքան բան,
Վոր վոգրալու բով չեն աչքերդ ու վոչ կյանքըդ բավական:
Ասավ ու ևնա ընկողմանեց իմ հոգիներն ճընկներին
Համակ յույս-կյանք, համակ իրենվանք ու բուրավան են փերին:
Նայում ելի, հարում՝ հարում, ճըթում աչքերս ու ճըթում,
Քըլում եր Թե նա սանելով չուրթերիս եր ճառենում...
Մին էլ, կարենս յերազի մեկ, սաք համարալը ըզգացի,
Ու զընկաց չուրջս հանկարծ հընչուն մենք կանացի:
— Ափսոս, Թլվոս, մի համարալով զու կորցըրիք ենքան բան...:
«Ափսոս, Թլվոս...» զըրեցում եր են անտառը գլուխակուն:
Կանգնած ելի ապշած, մենակ, հախտանելով ինքս ինձ,
Մին էլ հանկարծ ըսթափում եմ ուրիշ զընգույլ մի մեկից:

(ԱՍՏՐՈՐՈՐ ՕՐՈՐ)

«Իմ ցուլերը,
Շուշանները,
Շըթթունքներով էյունաթուր,
Ջով, բուրավոս
Ջնփյուտի ևնա
Ուղարկել են ինձ համար...»

Մի ալլ աչլիկ, բուսած մենակ սաղարթագեղ ծառի սակ,
Վարդես մինը են յեղմի յուշաններից ըսպիտակ:
Բայր ուճս հովաքելով յեղվիս կապը խըզեցի,
Աղաչելով, աղերսելով ևնաը հագես խոսեցի:
— Գըթն, չըթնագ, սառ տեսեմ, ճը եմ ընկել արդյոք լես,
Յով ձվ էք զուք, վոր տանում եք անորինակ ինձ հագես:
Յես՝ հոգիներն — չեմ դիմանում մեր հըմալցին գերբնական,
Դուք արեք, դուք, ձվ անմաններ, մի սաք ինձ հոր փորձության:
— Նստեց ես զու, ուր հոգիներն վոտ չի կոխել գես, սառվ,
Ուր՝ անույս են յերկրավորի չընկին կիճքը, վիշտն ու ցավ:
Ուր հագածինն ալցելում ե՛ր լոկ կարճատև ցընորքում...
Բայց զու հըռաթիք, աղնիվ հոգի, վոր լես հանգչեմ քս զըրկում,
Մակախ յեթե ինձ համարես, ենքան ևնա կը զըզլես,
Նլ լես զըտնիլ ինչ կորցընես՝ ամբողջ կյանքդ Թնկուլ տուս...:
Ու ես յըրբորդն ենքան սիրուն, կախարդիչ եր սառվել,
Վոր են յերկու փորձից ևնա ճաղա խոտաւաւս լես զանել...
— Այ՛բւմ զընա, ևնգ հոգիներն, ու սառադիր կարտոնից...:
Կանչեց վըլսով, կըլսամբերով ու ևնացավ իմ ճառից:

Սեւ չըմարտեմ միտք եմ անում են վաղը երում դուրսանան,
 Քե կարճատեւ մի հանուշիքի ինչպէս աղփի ենքան քան...
 Միտք եմ անում ու զընում եմ, վորտեւում եմ ամեն տեղ,
 Ո՛ր դնացին, ճւր չըգացան վողինները են չըգեղ...
 Եւ վոչ մի տեղ չեմ հանդիպում ին նըրանցից վոչ մեկին,
 Անուն ցափից ու կարտից տառապում ե իմ հոգին:
 Ետըջրս արգին մըուշապատ, դատարկ ու բոռ անգոր,
 Հուսահատված մեն եմ տալիս հառաչելով սըրտախոր,
 Մին եւ հանկարծ անեղ թընդաց — սշմա, հասեղից սըրտն ամբ...
 Աւ մըթնեցին իմ այցերը, կորով՝ չուրջրս ինչ վոր կար,
 Մին եւ տեսա կըրէկին կանգնած միմարեկի քարձունքին,
 Դարձյալ կեզտառ ես քաղաքում, չուրջրս ամբոխն անգլին:
 ... Հուր կարտով ամեն տարի միշտ նուիս սըը են սրեն
 Ուբախ ուբախ, ինչպէս հոսր, դիմում եմ ին միմարեն,
 Յերգում եմ ի ի պայծառ հուսով ու կարտով գերազանց,
 Աւ յերգերըս, ու մտքերըս նըմիբում եմ վող Նըրանց,
 Բայց, ախ, չըկա, եւ չի դալիս հըրաշք հաճըը են ծանոթ,
 Վոր ինչ կըրէկին տանի տանի են գըրտախոր, նըրանց ծառ...:

[1914]

II

ԱՐԿԵ ՍԵՎ ԱՇԽԱՏԱՌՈՒՄ

Դընաց, զընաց Արեգն արի, զընաց, ընկավ մի աշխարհ,
 Յերէկնըը սե, դեախնըը սե, սե քովանդակ ու խափար:
 Առաջ զընաց. դեմն անգլին մի սե ամբոց կանգնեց բուռ.
 Են ամբոցից մի մեն յեկավ, մի մեն աղբուր ու աղբուր:
 Վերն նայեց, տեսավ չարմաղ մի աղջիկ ե լուսեղեն,
 Հետը լալիս հուսակըտուր, հետը կանչում ե իրեն:

ԱՂԵՐԿԵ

Ափսոս, կարիքն, ախ ճւր յեկար
 Ես աշխարհըը սե ու մութ.
 Վճի անարեն մարգն եր արգըս.
 Տըմեց հաղես ցեղ խորհուրդ:
 Փախիբ, չուսով, անտ աղղա,
 Քե չի՛ հառեղ վոր մընտա,
 Սե, մարդակեր Դեմը կը գա
 Այժմ կանի ցեղ մառ մառ:

ԱՐԿԵ

Բայց մզ ես դու, սիրուն աղջիկ,
 Ինչ ես հառեղ դու շինում,
 Յեմ քնչու ին հաղես աղի
 Արցունք թափում, լաց լինում:
 Ինչ ե արեւ հաքան սիրուն,

Ետքան քնջուլը մի ետէ,
Վար փակէն են ժուքն ու անգուռն
Եւ ամբոցում մեն-մենակ:

ԱՂԶԻԿ

Իմ անցանքը ես ե, ափսոյ,
Վար սիրուն եմ յես ետքան.
Մըրս ամառ Սև Ղան լիկով
Մեր աշխարհը աննման,
Յեկով բլունի Լափըլտովեց
Հայրենական իմ վայրից,
Բերով ես սև բանաւմ փակեց,
Ջրկեց պայծառ ուրբից:
Նըրս Բըշտա գերին եմ յես.
Եստեղ, անգուռն իմ բանաւմ
Լուռ ու մենակ փակվում եսդես
Մաշում եմ յես անխընդում:
Բալց, ճիւ, Նըրս ժամն է անա,
Հիմի կը գա նա Նորից...
Փախիք, փախիք, անաւ ալըզ,
Ես սև ու ժուք աշխարհից:

ԱՐԵԿ

Յես չեմ վախում, ջուլքիկ անգին,
Յես չը գիտեմ ան ու ժու,
Յես կը մընում բանաից սակին,
Ինչ սև հըրեց կուչի գա:
Ու կը մեռնեմ եստեղ յես ել,
Վար ել չապրեմ ես սրից,
Կամ կը փըրկեմ ինձ Լեւ ճեղ ել-
Ես սև ու ժուք աշխարհից:
Միտն գաւ սաւ, քե վար Լամփով,
Վար կազմից ե նա գալու,
Ու վճրեղ եմ իմ նեւերով
Նըրս կլանքին վերջ տալու:

ԱՂԶԻԿ

Անա են սև սարի սակից
Նա կերես անափոյ.
Նըրս ձենից, բերնի Լուրջից
Մասանում են սար ու ձոր:
Յաթը ազաւ զըլուխ ունի,
Միջի զըլուխն ախա զարկես,
Ու չես կըկնիլ զարկըդ Նորից,
Ինքն ել խնդրի Թեկուզ ճեղ,
Լափը, անա գալիս ե նա

Անդառնելի ու խաղաղ...
Գընա, կըտրիճ, իսկ լես ետեղ
Ազոթում եմ քեզ նամար...

Սև աշխարհքը էլ ավելի մութը կոխեց անմակեր-
Դե՛ր մենից զարուարելի գողաց լեռնինց ու լեռնիկը,
Յեկավ Սև Դեն, ինչպես սև ամպ, Լուր ու կըրակ շաղ առավո-
Յեկավ անունն կատաղությամբ, ինչպես պըրծած մի սև ծով:
Դե՛ս չառ նեղից նա Նըլմարեց իր թըլնամուն լուսավոր,
Ու նեղավոր մութի միջից խուշ զարտաց անդադուն:

ՍԵՎ ԴԵՎԸ

Ո՛վ ես խեղախ դու Լոգանին,
Ի՛նչպես մըտար իմ Լոլլը դու,
Վճեց-լի ետեղ ջո տկանիլին
Գտնե անունն իմ անարկու:
Միթե աչքով դու չը տեսար
Գլուզ ու քաղաց վաղ՛ առավո-
Մարդ եմ կերել Լոգար Լոգար,
Քեզնից էլ քա՛ղ ու վիթխարի:
Իսկ դու մ՛ի ես, չընչին մարդուկ,
Վոր կոխիմ դալիս իմ դեմ:
Աստ տեսնեմ, վոր խմանամ՝
Ինչ հիմարի պիտի ուտեմ:
Յուզց աուր տեսնեմ՝ թնչ ունես դու,
ՏԵ՛ս, լես ունեմ լոթը պըլուխ...
Գտաց Լըրեյն եմ անարկու:
Արնակելով կըրակ ու ծուխ:

ԱՐԵՊԸ

Դալիս եմ լես, ով անեռունի,
Վոր մեն մենակ կըսվեմ քեզ հետ,
Կըրծցումս ունիմ մի սիրտ արի,
Ձեռքիս ունիմ լոթը սուր նետ...

Ասով, Լալիեց զիլ աղեղը, ժողնաց վիշապն անպին,
Քաղալիելով տեղն ու տեղը, անիծելով Արեգին...
— Մի՛ն էլ զարկի՛ր... մի՛ն էլ... մի՛ն էլ...
Մըռնչում եր Լոգեմարը:
— Յես իմ մորից լի՛ն եմ ծընվել,
Մի խոսք ունեմ ու մի զարկ:
Գատասխանեց Արեղը քա՛ղ, փըլեց վիշապն իր Լոգին.
Ու արևի լուսը ցուլաց Սև աշխարհի լեզերքին:

ՇՈՒՆՆ ՈՒ ԿԱՏՈՒՆ

I

Փաճանակով Կատուն հոն եր,
Շունն էլ գլջիկն զգլակ չունի,
Միայն, գիտեմ զո՞վ զորդիանց զորդի
Ճանկել էր մի գառան ձորքի:
Յեկով մի որ, ձեռովան ձրտին,
Կառվի կուշտը տարավ ձորքին:

— Բարաջողում, առաւ Փիտ,
Դուրիքս ձրտեց, ի սեր Աստ,
Աս ես ձորքին ու ինձ համար
Մի զլակ կարի գլջիկս հարմար:
Վարձիդ համար միամիտ ձընն,
Համա, համա շատ չուշանա:

— Աչքիս վըրս, ջեռի Քուշի,
Մի գլջիկ ա, ես մի ցարժ չի:
Քու թանկապին խաթիւ համար
Ուրբաթ որը համեցեց տար:
Փաղի ձախն ալիւնորդ ա,
Մեր մեկ խառն էլ ամսի ա:
Ի՞նչ մեծ բան ա, ու՜մ հեր որնեամ,
Միայն, միայն մի գլջիկի վար:

Ուրբաթ որը ջեռի Քուշին՝
Ուստից առա՛ջ ցարժաց կուշին
Քափ-Քափ տարավ՝ ծանղըր ու մեծ,
Ուստս Կառվի չեմքում կանգնեց:
— Ուստին ձըր ա... փափախա ձըր ա...
— Մի ջիւ կեցի, իրես կերես:

II

Ուստին չեկավ ցարժը հագին,
Շունը տեսավ, բնդի տակին
Իրեն-իրեն ջիւ փընթփընթաց,
Ու ձուլատարու վըրս թընդաց:
— Յուրաջ տարակ... ջան աղնային,

Ձեռ թող տեսւմ մի չունչ ցալմն:
Հնա բան ես չի, հըրս նոր եմ
Յըրքում աղվի, թե վոր կարեմ:

— Դե հեր որնեամ, եսնեց առա,
Եղ բարկանեմը էլ ընչիս ա:
Փաղ եմ աղվի, չուտով կարի,
Թե չի՛ առա եզուց արի:
Համ առում ես, համ չես կարում,
Համ խառում ես, վըրես գոռում,
Համ, համ, համ, համ,
Քանթ, սիպեր, գընում ու զամ...
Ասով Քուշին ու նեղացած
Վերադարձով գլջուրը բաց:

III

Մին էլ չեկավ, դարձաւ չը կար:
Ես տեսա՞նք գիլական իւրա:
Ել տեղատիվ, տեղադր խառեր,
Ել հին ու նոր, էլ հերն ու մեր,
Ել զոչ Փիտ, էլ ցալաւ Շուն...
Բանը հասավ գիլանբաշուն:
Շունը մինչև գնաց, չեկավ,
Ուստս Կատուն կառըրն ընկավ,
Դըրուին առավ ու մի գիլիք
Հնդի կարավ, նն կորչիլն եր...

IV

Նն որմանից մինչև որս էլ
Շունն ես բանը չի ձուլացել,
Մարում հըրս դնս գտնում ա:
Վերեղ Կառվին դառնում ա,
Վեր ու թըռչում, վըրս վազում,
Իրեն ձորքին լիս ա ուզում:
Իսկ սևերես Կատուն հանկարծ
Յեռ ա գառնում ու բարկացած
Փըլապնում ա: ձըքում նոր եմ
Յըրքում աղվի, թե վոր կարեմ:

ԱՆՐԱԽՑ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ

Մի որ Չըզիկն ու Ճախ լեկան
Քե՛ լեկ գառնանք վաճառական:
Ասին ու խելք խելքի աղվին,
Հաճան կացան, պաշման զըրին.
Բայց՝ արի տես... վոր փող չունեն,
Շատ միտք արին, թե ինչ անեն.
Վերջը լեկան Փըշի մտը,
Ընկան նըբա մեռն ու վառը,
Ու մարտեով,
Շահով, կարգով,
Փող վեր առան բաժակներն,
Ինչքան պետք էր իրենց բանին,
Ձիգջը՝ մընաց, արեպա՛ն գառավ,
Ճալը բուրբ փողերն առավ,
Առավ, նստեց նավի միջին,
Հասավ Մըսըր, Ձինու՛մային,
Պարս, Հընդըստան,
Արարըստան...
Ե՛լ Թանկագին ժիրմանի լալ,
Ե՛լ մարգարիտ, զըմբուխ ու լալ,
Հընդու խուրձա՛, փըստա՛, բաղա՛,
Յեզ... վճը մեկի անունը առավ.
Ինչ վոր տեսավ, աչքը սիրեց,
Առատ-առատ նավը լցրեց:
Նավը լցրեց հազար բարով
Ու լեռ՝ լեկած հանապարեով
Ուրախ-ուրախ առն էր գալիս:
Ճամփին ծովում սարսափելի
Ազնիծում, մըրթիկ լիւով,
Ջարեկեց, առավ աղբանք ու նավ,
Միայն սովադարսը ձալը ննոր
Աղաավեցավ մերկ ու աղվիր:
Աղաավեցավ՝ փառք էր Ասեռն.
Բայց թի՛չ աըբավ խեղճը գա տուն.
Դե՛ — Թի՛չ ասի պարագասերին,
Վեց լերևա էր ընկերին...
Ընկերն ենտեղ՝ զուռը կըտրած,
Աչքը համփին, վիզը ճըռած,
Համբու՛մ է սրն որի վըբա,
Քե՛ մեր Ճալը լերբ պիտի գա...
Յերկար նախեց,
Ճամփին պանեց,
Շատ լավ ու վատ լերազ տեսավ,
Մի՛նչև պարագի որը հասավ,

Ու՛ մարտեղի Թուզթը մեռին,
Փուլը աընկվեց կըտեր ձերին.
— Ե՛լ բարեկամ, Թի՛չ բանի լեզ.
Ե՛լ լեզ տուն, թե պարտք ունեք...
Դործ ըընենցիք, նորս ողորմի,
Յես ավեք զե փողս հիմի:
Թուզթ էք ավել՝ վախա իմացեք,
Ամոթ, արուռ, ա՛ն ունեցեք...
Թալան հո լի՛ր... մեղք եմ լես ել...
Ախպեր, ետեա բան էք տեսել:
Վտակի տա մարդ իրեն մեռով,
Ձը կարենա աանի զոռով...
Մըսնից նեսա զե արի զու.
Ու մեռ մեկնի աղքատ մարդու...
Դորգառում էր վողջ Թառակում,
Հալալում էր, խալաառակում.
Ամեն մարդ էլ, ով վոր լըսում,
Հենց մի բերան են էր աըսում.
— Ա՛լ ամոթ մեղ, Չըզիկն ու Ճալ,
Ինչ ենք լըսում. — վալ, վալ, վալ, վալ.
Անուններըզ վաճառական
Ու հս տեսակ խալաառակ բան...
Վալ, վալ, վալ, վալ,
Չըզիկն ու Ճալ...
Չըզիկն ետեա միտ լըսելիս
Միտը բերնով դուրս էր գալիս:
Բարեկանում էր իրեն մըտքում,
Անիծում էր, լըջում, թըջում.
— Ա՛լ զու տունը քանդվի, Վ Ճալ,
Ա՛լ զու գառնա զըրողի փալ,
Ես Թի՛չ բան էր, վոր զու արիլ,
Դըլիխս հս Թի՛չ փարձանք բերիլ...
Ու խընդրում էր ամեն անգամ.
— Մի՛ նեղանա, Փուլ բարեկամ,
Շատ ես կացել,
Կեց մի քիչ էլ.
Թուզթ ըստացա լերեկ Ճալից,
Քե՛ զուրս լեկա Արարիայից.
Վարանդ վոր է՝ չուտով կըգա,
Դեռ մի բան էլ ավել կըտա...
— Յես լե՛մ ուղում ավելն, ախպեր,
Կանխիկ համբած իմ փողը բեր.
Շահ էք զըրել,
Վախա էք զըրել.

Ինչ դըրած ա, նն եմ առած,
 Զեղնից ավել բան չեմ ուզում:
 — Չէ, ապա Փաշ,
 Քե վաղ, Քե ուշ,
 Փաշն իր կարգին, լուսն իր կարգին,
 Իսկ պատվիրդ... ին իմ նազին...
 Յես նախ ունեմ... տանեց պարտեց ենք...
 Բայց չի արար մենք էլ ճարգ ենք...
 Չէ, չու արածն ով ժողովուրդ,
 Իր Աստվածն էլ նա կուրանա...»

Ջեզեր հապես ըզու անով,
 Շատ նախ արվով, շատ խոստացով,
 Շատ առաջ տաով պարտադատերին,
 Շատ ըստանց իր ընկերին.
 Բայց ընկերը չըված, չըված:
 — Ես թնչ ցավ եր, Աստված վըված.
 Ինչ իմ բանն եր՝ ճշտա մեկը,
 Վոր խաղաղակ լինեմ վերջը...
 Ինչպես պըրծնեմ ես կըրակից,
 Ես անազին պարագի տակից.
 Ել թնչ տանեմ,
 Վենց ըստանեմ.
 Նա յժրը կը դա, Թնչ իմանեմ,
 Վեր լուսն ընկնեմ... ճեմ ժող գնամ...»
 Շատ միտց արով,
 Դես գնն թըռավ,
 Ինչ վոր ունեք տանը, նազին,
 Վաղ չեմ անեց, աղվով պարտեցին,
 Յիվ մերկացով,

1886

Ել չը պըծավ:
 Վերջը տեսով, վոր նոր չեղավ,
 Քենք տաով, ինքն էլ փախով,
 Փախով, կորով, վոր էլ ենպես
 Դատարկ, արմանկ ու աներես
 Վաչ պատանի պարտադատերին,
 Վաչ չերես չուր աշխարհին.
 Անուսնեան իր նամուսից
 Չըղջիկը՝ մերկ, փախած լուսից,
 Յերկնեքը գնա գնն թաղում,
 Դերերն է միշտ մըթնում թըռչում,
 Վոր չերես իր թալ-թուշին,
 Վաչ պարտադատեր ապա Փուշին,
 Զախ էլ ծովում,
 Զըլում, ծըլում,
 Զուրն է մըռնում,
 Դուրս է պըրծնում,
 Քենքն առլիս,
 Ման է գալիս,
 Քե մի զուցե բախար բանի,
 Կարուստն էլ ին իրից նանի,
 Իսկ Փաշն արգեն նախը նառած,
 Զանկ ու տառած սուր պատրաստած,
 Կողքովն ով վոր անց է կենում՝
 Բալում է փնչն ու նարցըրում,
 Քե չիմ տեսել մեկն ու մեկին,
 Են լիքը ձային կամ Չըղջիկին.
 Բա նն որից մինչև որս էլ
 Մեկը մեկին գնա չնն տեսել:

Ա Խ Յ Ա Մ Ա Ր

Միմապախիտ Վանա ծովի
 Փաքիկ գլուխից տառափնա,
 Մառն է մըռնում գաղաղազի
 Ամեն դիշեր մի աղլա:

Մառն է մըռնում, առանց նավով,
 Բաղուկներով անապի
 Զուրը նազում, լուչ է տալի
 Դնուկ կըղզին դիմացի:

Քաղաք կըղզուց պարզ ու պալատ
 Մի լուր կանչում է նըրան,

Մի վառ փարոս նըրա նամար,—
 Չը ճուրի իր համարն:

Միբուն Քամարն ամեն դիշեր
 Անպես կըրակ է անում,
 Յեվ ըստատում է անամբեր
 Անտեղ՝ ժողով գարանում:

* .

Մըփում է ծովն արեմածան,
 Մըփում է սիրտը աղլի-

Դռնում է ծափ անկաշախն,
Նա կրավում է կատաղի:

Յեզ Թամարը սրբադատաբար
Արգեն լլուսում է ծափի
Ջրի հոգիումն, ու վաղ ժամանակ
Միտուց ալրավում է սաստիկ:

Լռուց: Մովի խավար ասին
Կանգնեց սե-սե մի ըստվեր...
Անտ է նա... իրար զըռտան...
Կասկածավոր լուս գիշեր...

Միայն այլքը Վանա ծովի /
Մեզմ գիշարում են ասիերքին,
Հրերը լույսով հեռանում են
Նըշտանքներով անմեկին:

Նըրանք սաես փըսփրում են...
Ու սաստիկը կաթարից
Ակնարկելով թամբասում են
Կիր, անամոթ Թամարից...

Թամբասում են կուտի սրբադատ...
Ժամ է արգեն... ու կըրկին
Մինն արկնեծ ծափ է ծըռնում,
Մյուսն աղոթում լիզերքին...

«Ո՛վ է ջահիլն խիզախը,
Վոր անց նարքած իր սիրով,
Սըրտից նանած անն ու վախը
Մոփ անցնում է գիշերով:

1891

Մոփ անցնում է մյուս ասիերից
Մեր Թամարին նամարում...
Ազլիկ խելի նա մեր մեռից...
Ինչի տեղ է մեզ զընում...»

Ծաղես տաին վերավարված
Կըզզու միջի ջահիլներ
Ու Թամարի մեռած վառած
Լույսը նանգըրին մի գիշեր:

Մարմնիցով խավար ծովում
Լույսը պըզան սիրահար,
Ու բերում է նազը, բերում
Հառաչանքներն — «Ա՛խ, Թամար...»

Մաս է նախը. խոյ խավարում,
Ժալուրի տակ սեպացած,
Ուր ամենի ծափ է զոռում,
Մերթ կարչում է խըլացած,
Ու մերթ լլուսում ուժասպառ,
«Ա՛խ, Թամար...»

..

Առավոտյան ծովը ծըփաց,
Ափը լըզեց մի գիտի,
Նըրա շուրթին, պաղ, կարկնած,
Անեց մեռած ժամանակ
Մոռել էլին լիզու բառ.
«Ա՛խ, Թամար...»

Այն որվանից սըրա նամար
Կըզզին կոչվեց «Անթամար»:

ԱՆԻՍԱՄ ԼԱՐՍԵ

Վաղ ժամանակ մի նալ ձնում
Մի նարգիսը նարան է լինում:
Նըրա բերնից կեսուր-կեսուր
Չեկն լլուսել մի շուշ, մի բառ,
Չեկն տեսել շուրթը մի որ...
Ծաղես խոնարհ ու նարգիսը:
Մի որ մենակ ողում նըստած,
Իր նախ ժաղերն արևակ թափած,
Աղառ, անփուլթ սանրում, հյուսում,
Հետն էլ մենակ լիզել եր առում:
«Անթամար» բանա,
Մեկը անբախա

Յես մի գերի անխընդում.
Միտուն շորեր,
Ջահիլ որեր
Ինչ եմ անում ես բանասում:
Երեկ ծըռին,
Ճյուղքի միջին
Մըլըլում է, Թըրթըռում,
Թըլում՝ սիրած.
Ընկերն առած,
Աղառ, կանաչ արտերում:
Ա՛խ, սե ըլի,
Չըթի, փըլ

Մընձած որը աղկա,
 Յա՛մ ու խընդում
 Փաղձած սրբառում,
 Միմայ չը կու, շախ չը կու...
 Մին էլ խնկարծ բազմեց դուռը,
 Ան Ներս ճշտավ ձեր կեսուրբը:
 — Հճ, պճ, պճ, պճ, կանչեց խեղճը,
 Գնաին պատահ, ճշտեմ ձեռքը...
 — Հազույ գտանաւ,
 Թառմար արու:
 Մի տես, մի տես,
 Քն լըբրի պես
 Գըլուխը բաց,
 Ազատ Նշտած՝
 Վճեց է կանչում,
 Ձի ամանում...
 Լեզուդ լալիքի,
 Մաղաղ թաղքի,
 Գըլիւիդ կըլիւի
 Մանրը միլի:
 Ասով-շատով,
 Մին էլ տեսով՝
 Մանրը գըլիւին
 Հարսն տառլին
 Հազույ գտավ,

1898

Յերգիկը Քըռով,
 Ան վերացով,
 Վճր, նապակով.

Են եր ու են.
 Քեզն են սրեն
 Հանդերն ընկած՝
 Հազույ մընաց.
 Միշտ էլ են ին
 Մանրը գըլիւին,
 Չալիկ-մալիկ,
 Լեզուն լալիկ,
 Թառու ու լուռ,
 Մալմը, աղխուր:

Բայց իբր խնկարծ
 Միան է գալիս,
 Վոր գլխաբաց
 Յերգ տանիս՝
 Իր կեսուրբ
 Բացեց դուռը,
 Վեր է թըռչում
 Սրբառաբերով
 Ան դեռ էջում.
 — Հճ-պճ... Հճ-պճ...

ԱՐԾԻՎՆ ՈՒ ԿԱՂՆԵՆ

Յեզավ՝ մի անգամ անտառի միլին
 Արծիթն ու Կաղնին ետեւ զինեցին,
 Քն վերն իրենցից շատ տարի կապրի,
 Վերն է դիմացկուն ու պինդ ալեկի:
 Արծիթն ասով՝ լես, Կաղնին էլ թե՛ լես:
 Յերկունն էլ խառն ու չըպարտ ետեւ՝
 Մեծ-մեծ պարծեցան, աստիկ զինեցին,
 Վերը եւ տեսակ պայման կապեցին:
 Ժամանակ գըրին ինդ խորուր տարի
 Արճան Լավքերի, արճան անտառի,
 Վոր թե վորտեմ են որին Լանեն,
 Են որը մին էլ զան իրար տեսնեն:
 Ան Արծիթն խելուխ Կաղնուց նապակով,
 Հըղըր թինը լարմեց, վերացավ
 Դեպի ամպերը, դեպի ժառանգը,
 Ար անց է կացնում իր լավ արբըր:
 Կաղնին էլ փընեց ճյուղերն արմատի,

1898

Ան ետեւն Լուսկու կանգնեց անտառում,
 Վոր վաղ չընկնի էլ ինդ խորուր տարում:
 Դաբեր անց կացան: Յե՛մ անա մի որ
 Արծիվը ինձով ձերացած, անգոր,
 Մըլտը կըտած, արխար, նալով,
 Քուլ-Քուլ թինը Լալիվ ջաղը տալով
 Տեղ Լալով մի կերպ, Դալեց դեռ ու զեն,
 Տեսով, վոր Կաղնին ընկել էր արդեն.
 Ճյուղերը թին դեռ թալմ ու կանաչ,
 Ընկել էր անեղ փոթորիկ տալի:
 — Հճ, կանչեց. գտաւ, պարծենկատ Կաղնի,
 Դե լավ Լանայիք ինձ ու թեղ կիմի.
 Հինդ խորուր տարուց մի ժամ էլ դեռ կա,
 Ընկել եւ արդեն, անկատարում չըսկա:
 — Հինդ խորուր տարի աղբիլ եմ կանգնած,
 Եղջան էլ կապրեմ դեռ ետեւ թեք ընկած,
 Մի՛նչ լըռանա մի Լաղըր տարին.
 Գտառախան աղձով ընկած վերթաբերին:

«ԱՌՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ»

Վազմեց, յերբ ժամ եր յերկրին յերկնքը
 Ու լրտամ եր գեա՝ մարդկանց Տերն-ինքը,
 Են լազ ժամանակ յերկու մանուկներ
 Ունեցին մի շար, մի անտիրտ խորթ մեր,
 — Գործը, զընացնը, աշխատանք արեց,
 Աշխատանք արեց ու յնկեց կերեց-
 Ինչ եք վեր թափել անգործ ու անբան,
 Հասած աղզերք եք ինչ-վնց աարեկան...
 Եսպես բարկացաւ մի որ խորթ մերը,
 Ճիպտաներ աղվնց, զըրկեց իւրթերը,
 Անհաղթաւ իւրթեր, ամառվան լող որ-
 Կես արին, փախան, ընկան սար ու ձոր,
 Կըրտաց յետեից՝ լալով, անալով,
 Փոքրիկ վորբերը՝ ցարեքաւ դաւով,
 Վազ ելին տալիս անտառի միջում,
 Վազ ելին տալիս ու իրար կանչում.

— Գործա, զըտամբր:

— Չեմ:

— Գետրես, զըտամբր:

— Չեմ:

— Վալ-վալ, վալ-վալ:

— Վալ-վալ, վալ-վալ...

Ետա վոր ժամ յեկան՝ խեղճերն լողնեցին,
 Յեկան՝ խորթ մորը լալով պատմեցին-
 — Կանի, ալ Կանի, կորան իւրթերը...
 — Վալ, գետրեսն անցնեց, ճշլաց խորթ մերը,
 Թող դուք կորչեցիք իւրթերի տեղակ,
 Ատանկ ձորի մեջ, անժամ ցարի տակ,
 Մի արջ պատաներ, մի գազան, մի գե,
 Վոր յնի տեսել մեր լուսը մեկ եր...
 Դե, յեա զընացնը, գնացնը, կորեց,
 Մինչև իր զըտանք իւրթերը թերեք՝
 Այլ յեա յերեւոյ, ալ ալ յեա փռչեր,
 Թե յե կըսպանեմ յեա մեկ ես գիշեր...
 Ու հիպտան ել յեա իրենց թաթերին,
 Հողմած ու սոված, արցունքն ալ յերկն
 Փոքրիկ վորբերը անտառի միջում
 Դիւրեման կիսին լալիս են, կանչում.

— Գործա, զըտամբր:

— Չեմ:

— Գետրես, զըտամբր:

— Չեմ:

— Վալ-վալ, վալ-վալ:

— Վալ-վալ, վալ-վալ:

Ատեր իւրթերը իր կան ու իր կան,
 Ձորները կըրտած՝ խեղճերը յեկան,
 Լալով լողնեցին.

— Տեր Աստված, ասին,

Ինչ կընի, զըթառ՝

Դան թեւեր տա,

Թեւեր տա՝ Թըռչնեց,

Թըռչնեց ու կորչեց,

Վոր ել իր տեսնի մեկ մեր խորթ մերը,
 Մինչև վոր զըտանք կորած իւրթերը...

Հնց ասին-շատին անմեղ բերանով,

Աստված վորտայ եր զըթառ ձայնով.

— Ան մեկ թեւեր, սիրուն յերեկեց,

Թըռչուններ դառեց, Թըռած ժամ յեկեց,

Վոր ել իր տեսնի մեկ մեր խորթ մերը,

Մինչև վոր զըտանք կորած իւրթերը:

Գիշերը քնեցնեք ձառերի երաւին,

Մեղն ու ծըղաղը արեց անկողին,

Աղբուստ ել ասեց իմ ի տեղանից,

Յերբ վոր գաղաղաւուն յեղաք մեր տանից...

Եսպես վերեկն ինչ կանչեց Աստված,

Փոքրիկ վորբերը փոխվեցին Կանչարծ

Ու թեւեր տաան,

Թըռչուններ դառան:

Ու թեւեր տաան՝

Թըռչուններ դառած

Դեռ մինչև ետք,

Ընկած սար ու ձոր,

Մըլում են մընչում,

Մեկ մեկու կանչում.

— Գործա, զըտամբր:

— Չեմ:

— Գետրես, զըտամբր:

— Չեմ:

— Վալ-վալ, վալ-վալ:

— Վալ-վալ, վալ-վալ:

Փ Ա Ր Վ Ա Ն Ա

I

Բարեբազան Արուսն ու Մըթին սարեր
Մեկը մեկը՝ աշված կանգնել զնափառ,
Իրենց ուսերին, Ջափաբեկց ել զիր՝
Իրանած պանում են մի ուրիշ աշխարհ:

Ասում են՝ եմտեղ արծըլի նըման,
Միծգան, կապուտակ յերկնքի ծայում,
Նրստում եր են սեղ սարերի արջան
Իրեն Փարվանա հերձակ ամբոցում:

Փարվանա արջան մի աղլիկ ուներ.
Ու զոչ մի զօրական գետ իրեն սրում
Ենցան գեղեցիկ յեղնիկ յեր տեսել՝
Իր զօրան աննկիտ Մըթին սարերում:

Աշխույժ մանկույթամբ զարգարում եր նա
Մերուքյան սրերն ու սարերն իր նոր,
Ու ապրում եր ծեր արջան Փարվանա
Իրեն են ջընջուչ ծաղկով բախտավոր:

Մեծ բախաղ սակախ աղին եր դեռ.
Յեկավ են որն ել նստավ յերջանիկ,
Ու զըրեկց արջան ուրախ դեպքաններ
Ամեն մի ամբոց, ամեն արջուհիք:

— Վճրակց ե, առավ, են քաջը, քե կա,
Իմ չընայխարելիկ զըստերն արժանի,
Բող առնի իր ձին, զենջըն ու զըրտ՝,
Գեմ, ցույց առ իրեն, իր բախաղ տանի...

II

Հագած, կապած զենք՝ ու զըրտ,
Ձիանց հեծած ամենի,
Ան յեկել նախազգիչ են
Կըտրիճները կովկասի.
Մեր Փարվանա Բազավորի
Ապարանքի նանդիման
Կազմ ու պատրաստ ապաստում են
Մտալի ժամին ճըրջուքյան:
Հապտում ե զոչլ աշխարհքը՝
Յեկած, կխաված Փարվանա,
Քե զժր կըտրիճն արշույճ պիտի
Են սիրունին սիրանա:

Հընչեց փաղը Ան փունջ-փունջ
Դըրանիկներ, նաժիլաներ,
Ան աղլիկն իր նազելի
Ու Բազավորն աքենի:
Հայրը ինչպես ծառլ մի ամպ,
Աղլիկն անուշ մի լուսին,
Ամպ ու լուսին իրար փարված՝
Գուրս են դալի միտան:
Հասնում ե զոչլ աշխարհքը.
Կըտրիճները, քարացած,
Անբաղնիքի մեջ են ընկնում՝
Եւ աշխարհքից զերացած:

— Նախը, զըտարիկ, իշխանագուն
Եւ քաջերին բախտանջ,
Այժմ պիտի նանդես զուրս գան,
Քայքայք մշանեն ջո առաջ.
Մեկը իրեն ուժը ցույց առ,
Մյուսը՝ չընարհան իր բաղիկ,
Վերը՝ նարպիկ կիտրավը,
Վերն ել Բափը իր զաղբի:
Իսկ յերբ կըտրիճն առնի զապար,
Հարանի լինին քաջն ու զուտ,
Ու յերբ անցնեն ծեր աղլիկից՝
Կըտրիճները զարագան,
Ըտարիք, զարկիք, ննաքից խնւորն
Անապիճներից աննապիճն,
Վոր զոչլ աշխարհ մայիլ մընա
Անպաշտպան ջո բախան:

Ասով արջան նեղը լըզեց,
Նըլան աշվով պալաւորին,
Ան ինչ՝ աղլիկն առաջ յեկավ՝
Կարմիր խնւորն իր ննին:
— Գուցե, նալիկ, տկար լովին
Հաղթի մի զնա աշմարդի,
Բայց չի կարող լինել յերեւե
Նա սիրելին իմ սըրտի...
— Ո՛հ, Փարվանա, չընայ զնիքի,
Ի՞նչն ե նախն քո սըրտին, —
Մընաջում են կըտրիճները,
Մընաջում կըրկին ու կըրկին: —
Գեմն եւ ուզում, զոսկի, արեմք,

Անգին քարեր ու գունձր,
Ա՛ստղ եւ ուղում, էլ յերկնքից
Վեր կը բերենք քեզ համար:
— Ինչիս են պետք զօսկին, արեւթ
Յեզ կամ տաղը բերկընցի,
Վոչ էլ գտար եմ պահանջում
Սեր-ընկերից իմ կյանքի:
Յես նըբանից հուր եմ ուղում,
Անշի՛ չուրը սըբբազան,
Ո՞վ կը բերի անշի՛ չուրը,
Նա չե ընարած իմ փեսան...

Ասով աղլիկն, իրար անցան
Կըտրվենքը քաղարի,
Ջիանք անած, թըռան հաղենդ
Գնդի չորս կողմն աշխարհի:
Քըռան, շատով զըռանն, բերեն
Անշի՛ չուրը աղլիկն:
Բայց... տարիք են գալիս, զընձւմ,
Նըբանք չը կան ու չը կան:

III

— Հալքիկ, ինչու լիս չը գարևան
Են քաղիքը սիրաանն:
ՄԲՔԵ, հալքիկ, ինձ ձուռացան,
Ել չեն բերիլ հուրն անշի՛:

— Վճ, իմ զըտարիկ, կը գտն անշուշտ—
Ու կը բերեն եւ տարի:
Կըտրվենքով արյունըռուշտ
Լիքն եւ ճամփեն քաղիքի:

Ո՞վ իմանա, պետք ե անցնեն
Մութ աշխարհքից, սև չըբից:
Ո՞վ իմանա, պետք ե փախցնեն
Յոթըլիանի գնդերից:

Անց ե կենում դարձյալ տարին.
Նայում ե կուրն ամեն որ.
— Ո՛ր ե, հալքիկ, յՋր կը գա Նա,
Մարից թըռած ձիավոր:

Միշտ յերգում լիս անանում եմ
Են նըբանի տաղաւ,
Հուր կարտով թըռած իմ գնձ.
Լուսանում ե... ու չըգտ:

— Կը գա, դարբիկ իմ Թանկագին,
Հեշտ չի բերվում հուրն անշի՛:
Շատ-շատ անգամ բերող հոգին
Ինքն ե ալքում նըբա մեջ...
Անց ե կենում դարձյալ տարին.
Նայում ե կուրն ամեն որ.
Վոչ ձի տարից, զոչ ձի ճամփում
Ձի բերում ձիավոր:

— Հալքիկ, հալքիկ, մԲՔԵ չը կո
Ես աշխարհում անշի՛ չուր.
Քառանում ե սիրաւս անա,
Գալ ե այս կյանքն ու արխուր...

Ել չի խառում. ձուլի, արբառում,
Հուս ե արջուն աղնոր,
Սե-սե ցավերն իրեն սըբառում
Միտք ե անում զըլիակոր:

IV

Ծագն անցան շատ տարիներ.
Տըբուր աղլիկն արգալի
Նայից, Նայից տարերն ի վեր,
Ճամփաներին ամալի:
Հուշը հատով... ու լաց յեղով.
Ենքան արավ լաց ու կոծ,
Վոր լի՛ կըտրից արտասուքը,
Մածկեց քաղաքն ու ամրոց.
Մածկեց, կորան, ինքն էլ նեւը...
Ազժըմ ենտեղ աղըռնաւուք
Ետը Փարվանս լի՛ն ե ծըփում
Հըռամկ, ինչպես արտասուք:
Ու են վընիս չըբերի տակ
Յուլց են տալի միւր հար
Մեր արգալի նըբանկ ամրոցն
Ու չենքերը փառավոր:

Ասում են, են թիթեաները,
Վոր գիշերվա խավարում,
Վորտեղ չըբալ, Վորտեղ կըբալ,
Վորտեղ լուս ե ննց վառվում,
Հաժաքվում են, չուրը պատում,
Մեջն են ընկնում խեղաքար,
Ասում են, թե՛ են Փարվանս
Ջուրիներն են սիրավոր:

Ընտաղելուց թե են տակ,
Դարձել թեթե թիթեաներ,
Ու տաղավրի հար տեսնելիս
Մեքն են ընկնում տեսմաներ:

1909

Զուգ ե տեսմ տմեն մինը
Շուտով տանի, տիրանա...
Ու աղվում են, աղվում տնվերի
Կրտսերները Փարվանա:

ԼՈՒՍԱՎՈՐՁԻ ԿԱՆԹԵՂԸ

Կես գիշերին կանթնդ զառ
Կախ ե ընկած լերկընդից,
Լուսավորչի կանթնիցն տնտար
Հայոց մըթնած լերկընդից:

Կախ ե ընկած առանց պարտն
Արաղածի կտաարին,
Ու սեղանից հըսկալական
Լույս ե տալիս աշխարհին:

Լույս ե տալիս լերկմը դարձր
Ու զտոգում են միշտ անշիշ
Սուրբի մաքուր արցունքները
Յուզի սեղանի նորա մեկ:

Վոչ մարդկանն ձեռն կը հատնի
Են աւազար թարմունքին,

1909

Յեզ զոչ ջամին կը հանգցընի՝
Վիշաղ-ջամին տեսլին:

Յերբ պատում ե մութ խավարը
Ձընաշխարհիկ մեր լերկերին,
Յերբ տիրում ե ահն ու զախը
Քույլ, կտակածա սըբտերին,

Ով տնեկ ե լիքը տիրով
Ու հաժառով տեսաւան,
Ով նայում ե զառ հայտերով
Դեպի Հայոց աղապան,—

Նա կը տեսնի են մըշտաժառ
Զուր կախմած լերկընդից,
Ասե՛՛ Ասե՛՛ աշքը պալմառ
Հեզում ե ցած լերկընդից:

Հ Ս Կ Ա Ն

ԿՈՎԿԱՍԻ ԱՅՍՍԱԿԵԼԵՐԻՑ

(ՀԱՅՎԱՍ)

Լազ չեմ հիշում թե զոր դարում,
Հին ժամանակ, մեր աշխարհում
Ասում են թե՛ կար մի իշխան.
Մի մեծ իշխան երգան ուժեղ,
Վոր թե մարդիկ նորա աշքում՝
Թե հասարակ նանն ու մըժեղ:
Ինչ զոր աներ ու կամենար,
Որենք եր են լերկերի համար.
Ով եր գըլիից ձեռն վեր կալած,
Ով դուրս կը դար նըբա գիժաց:
Ունեք տնթիվ ու տնցանակ
Վաշխարի հառ, մարդի բանակ,
Կալի նախիր, խալի բարակ,
Յերմամունքն ձիւս, Զորու,—

Ես բուրբը սըբմած, փըռված
Մինչե ծովի ափը հեռու
Մինչե ուր զոր ջըլեր, տաներ,
Իր աշխարհի սահմանն են եր.
Ով եր գըլիից ձեռն վեր կալած,
Ով դուրս կը դար նըբա գիժաց:
Մի անգամ ել ես իշխանը
Յերբ նըստած եր իրեն տանը,
Լեզապատառ ներս ընկավ տան,
Իր հատերի վերակացուն.
— Աղբած կենա, մեր տեր իշխան,
Հաղմ ետպես հրաշք մի բան.
Արածում եր ծովի ափին
Բազմաթյունը ջու հատերի,

Մին ել տեսնենք՝ ծովի միջին
Մի վիթխարի մարդ ե գալիս
Մի վիթխարի մարդ եմ առում,
Վոր մենք իր մաս չու յենք չընչին.
Մովը մինչև ծածկն ե հասում,
Իսկ գլխուիք մտալի միջին:
Յեկամ, կանգնեց մեր հանգիման
Ու վորտայ մտալի նըման.
ԷՄժ է, առավ, հապես ըրում
Քաղնում աղբանքն իմ հանդերում.
Կարեք խելուխ, դուք մարդուկներ,
Ձեռքս քանի չի հասել դեռ...
Են ժամանակ վեր կացա լիս
Ու պատասխան աղվի հապես.
Էնդ սևակնած, մութ մտալերում
Ջուր ես եղանակ բարձր գոռում.
Ով ել լինես, ուսկից ել դուս,
Ես մի քանը լով խմանա,
Դու, թերկնախոս, անեղ հրակա,
Մեծ իշխանի աղբանքն ե սա.
Ո՞վ ե գլխից ձեռ վեր կալած,
Ո՞վ դուրս կը գա նըլուս դիմաց:
Բայց ինձ խելի չը լսեց ել
Են աննառնի անգունակը,
Են մտալերից ցած կըսացավ,
Ձեռք կոխեց ծովի առկը,
Դուրս հանեց մի ձուկն անագին
Ու դեմ արավ արեգակին,
Վոր խորովի... — Լազիվ հոքան
Գառմեց ևճիվն իշխանական
Ու վեր ընկավ շունչը փչեց:
Խիստ զալրացավ իշխանը մեծ.
— Ո՞վ է, առավ, համարձակվել
Իմ անբուժյան սանձանն լիկել
Ու եղաես ել վըրես հալում...
Ինձից ուժեղ չեմ հանալում
Յես վոչ մի տեղ ու վոչ մեկին...
Սաղես առավ ու զալրացին
Հըրժմալից՝ զորքերը քան:
Հըրժմալից՝ զորքերն իկան.
— Նեցեք մեր տեր, մեր Թագավոր,
Թահալթ, անձա, աննապուր...
— Աղբեք, առավ իշխանը սեղ.
Յեխե խելուխ ու գընացեք,
Մանուկ ու ծեր
Իմ աղբանքեր,
Ո՞վ է, տեսեք, վըրես հալում
Ու իմ ուժը չի հանալում:

Յուլց աղվեց դուք, վոր վոչ մի տեղ
Ձը կա վոչ վոք ինձից ուժեղ...
Ասով՝ զորքերն իրենց կարգին
Փող փըշեցին, Թմրուկ զարկին,
Նըբըթիկացավ, զըբընդացավ
Ճամփա ընկան դեպի մեծ ծով:
Հասան, տեսան — ալ քեղ հրակա,
Դըլուխն հասեղ, վտաներ չըկա.
Դընձ, գընձ, Թե վոր գընանա...
Յեղալոր ու մին ձըգված հապես,
Հըսեղալական զընով զընած:
Սասեղ, ննանդ գիլքեր բըռնած՝
Դես չոքեցին, դեն պոսկեցին,
Հն զարկեցին ու զարկեցին.
Տեսան տեղից ժած չի գալի,
Մըռժմում ե զարհուրելի,
Մըռժմոցից, ինչ վոր խոսում,
Մարգիկ իրար ձեն լեն լըսում:
Մոտ գընացին, ելլ՝, ելլ...
Դարձալ տեղից ժած չի գալի,
Կամաց կամաց սիրտ առնելով,
Դոռգոռալով, հարալ տալով,
Դուրս Թափվեցին Թագուսաներից.
Յեխան վըրեն, դեսից, դենից,
Վորը վտին,
Վորը զըթին,
Վորը լանջին,
Վորն սկանջին,
Փարի վըրա, միլքի միջում,
Ձի լեն զըլում, նիլակ ետում,
Ջարկում, զարկում,
Ձըգում, Թըքում,
Հալոում են հապես, ննալես...
Մին ել հրական են սարի դես
Վըրա նստեց մեծ, անարկու.
Ինչ պատանեց՝ վոչ տեսես դու,
Հաղարնեղով մարդն ու իր մին
Տակօն լեզան կոտորվեցին.
Վորն ել գլխից, զըթից, լանջից,
Կամ ուսերից, կամ սկանջից
Ներքն ընկավ — Թե մարդ, Թե մի,
Նըրա որն ել դու խմացի:
Շատ զարմացավ Հըրեշ-հըսկան,
Թե, Տեր Ասոված, արդյոք հոքան
Մանըր-մուճըր Թնչ քաներ են
Վոր լիկել են Թափվել վըրեն:
Տեսավ, ինչ վոր կենդանի կան
Վազ են առի Թե լիս դնան.

Բառն արավ իր բռնովը մեծ,
Իրար խառնեց, վաղ չափացեց,
Գլխովն ածավ
Ու վեր կացավ,
Լեզվալեզուներն իրիկունջ
Գլխաց հասավ իրենց առնը,
Տանը իր պես մեծ, առաջին
Մի մեր ունը, բարի մի կին:
Գլխաց հակա մարդ պատմեց
Քե իրեն հեռ ինչ պատահեց,
Ու գլխովն իրենց բարձր՝
Անից խելատ անի-միտվոր:
Բարի կինը կնոջ վոր տեսավ,
— Ամեն, վորդի, վա՛յ ինչ, առավ:
Ի՜նչ ես տեսա եղ խեղճերին,
Բա չիս տեսնում, թե ցու մեռին

1908

Վնոց են գալու: Ասենք մեծ ես,
Միթե պիտի փոքրին տանջես:
Մեծ թե փոքր, ինչ էլ լինի,
Ամեն աղբաղ լուռն կենդանի,
Վոր մեզնի է արևի տակ,
Ես այլաբանում միտաստակ,
Մինչ պակաս, մյուսը ավել,
Վաղ էլ գիտեն խելագար, ցավել:
Չը պարհենա լերերն վա՛յ վոր,
Քե ինչն տեսալիք մի բան է լույ:
Միշտ ուժեղից ուժեղը կու,
Իսկ ամենից ուժեղը՝ մառ...
Բաց թող, վորդիս,
Բաց թող՝ զընամ,
Աղբն աղաս
Ուր կամենան:

ԱՐՏՈՒՏԻ ՅԵՐԳԸ

(ԵՐԴՈՎԵՐԿԱԿԱՆ ԱՎԱԼԳՈՒԹՅՈՒՆ)

Մի մարդ տեսավ զարեան մարդում
Վեր հախրելով,
Ճղճալովով,
Վնոց եր արտառն տնու՛յ լերդում:
«Մա վոր, առավ, ես վաղի տեղ
Օնրդ է առա՛մ եսքան չքեղ,
Հազա թե մեր տանը լինի
Ի՜նչ գրախա՛ն մեն կընանի:»
Ու ներշնչման տենդի միջին
Բանեց մարդի սիրուն լերդին,
Բանեց փակեց նեղ վանդակում:
— Տեսե՛ք, կիմի վնոց է լերդում:
Բայց ի՜նչ. զերի, վանդակի մեջ,
Թռչնակը լուռ նայում եր խեղճ
Հեռու հեռու հոխ՝ մարդերին:
Միան եր լերում կյանքը իր կին,
Օնրդ վոր աղաս,
Ես ցողաղաս
Թարմ արտառ,
Թավիլ խառում
Ման եր զալի,
Սորս տալի...
Միան եր լերում,
Տըխրում, ալիքում,
Ու հառաչում,

Ցավում ճշում
Մաղան՝ կարտան աղատաթյուն:
«Վնո, վաթան... վնո, վաթան:»
— Գուցե սրա կուտն է աղբաս
Կամ թե փայտն վանդակն է վառ,
Վոր իր զըվարթ լերդը թողնե՛ր:
Միտք արավ տերն ու վաղ՛ի փոխեց:
Փայտն կուլիս կին բանախ տեղ
Վտկի վանդակ լինեց լըճեղ
Ու կերակուրն, են որից վեր,
Արավ շաքար ու թանձր ճրգեր:
Մակա՛ն մարդի քրեջու՛յլ զերին
Մշտիկ շարավ թանձր ճրգերին:
Վտկի բանալից՝ նեղ ու խավար,
Մընում եր միտքն անդադար
Դեղ վեր, զեղ վեր...
Ու կիլում եր
Քե մալխի
Արշալույսի
Ջինձ լերերնցում
Վնոց եր լերդում,
Խորմունկ, անվերջ,
Հազա ետի մեջ:
Անփուլ լողում,
Քընդում, խառում...

Միան եր բերում,
Տըխում, աշխում,
Ու են կրանքի հուր կտրումով,
Նեղ վանդակում, կտրած սրբումով
Հընում եր վաղը իր գերութան.
«Վալ վաթան... վալ վաթան...»
— Վերն ե սրա լավ վաթանը,
Վոր չի կենում իր հոխ տանը,
Վոչ մի ուրախ յերգ ե յերգում
Ես վաթանն թանկ վանդակում:

[1908]

Ասով մարդը ու յես տարով
Քողեց հանգում: Գնդին թըռավ,
Կտրտալի մըռավ են պերն
Մաղիկներին, խոտերին մեջ,
Ապա վերն,
Դուրս արև
Ճախեց, խընդաց.
Ողում թընդաց,
Հսեց յերգը... Սակախ հորն
Ել տալի՜մ յերգը չեր են...

ՀԱՐՒ ՎԵՐՋԸ

Կենում ե մի սար,
Մե սարում մի ծառ,
Մե ծառում փըշակ,
Փըշակում մի բուն,
Բընում յերեք ձագ,
Ու վըրնն կըլում:
— Կուկու, կուկու, իմ կուկուներ,
Յէրք պիտի դուք առնեք թեկեր,
Թընչեք, զընաց,
Ուրախանաց...
Յերգում եր մարիկ կըլուն.
Մին ել, ընչ՝ Աղվեսն լեկավ.
— Ես սարը իմն ե,
Ես ծառը իմն ե,
Մառում փըշակ կա,
Փըշակում մի բուն,
Ես ձգ ե լեկել
Տիրացել թագուն:
Ախ դու կըկու, կիմար կըկու,
Գանձ փոքրիկ ձագ առնես դու:
— Յերեք լառ ձագ, ապա Աղվես:
— Յերեք լառ ձագ ցույց կը տամ քեզ:
Ու չես տեսի, դու, առանթ,
Մինը ծառա զըրկես ինն ձուռ:
Ջըզի չուտով մի լառը ցած,
Թե չե կացինս իջրեն սըրած,
Դընամ բերնեմ,
Մառը կըտրեմ...
— Վալ, ի՞նչ կարես,
Ասոված սիրես,
Ես մինն ահա
Տար քեզ ծառա,

Միտն թե եղպես
Մի լընչիկ մեզ
Բընով տեղով,
Ամբողջ ցեղով:
Խնդրեց մարիկ կըլուն ու ձագերից մինը
Ջըզեց ներքին Աղվեսը հոփ, առավ զնաց:
— Վարվալ, դու-դմե,
Իմ լավ կուկու.
Վեր սե սարում,
Վեր առտառում,
Վեր թըփի տակ
Կտրար մենակ...
Վարվալ, դու-դմե,
Իմ խեղճ կուկու...
Լաց եր լինում մարիկ կըլուն, մին ել, ընչ՝
Աղվեսը յես լեկավ:
— Ես սարը իմն ե,
Ես ծառը իմն ե,
Մառում փըշակ կա,
Փըշակում մի բուն,
Ես ձգ ե լեկել
Տիրացել թագուն:
Ախ, դու կըկու կիմար կըկու,
Գանձ փոքրիկ ձագ առնես դու:
— Յերկու լառ ձագ, ապա Աղվես:
— Յերկու լառ ձագ ցույց կը տամ քեզ:
Ախ, չարամիս դու ավազակ,
Ինչ խաբար ե, յերկու լառ ձագ.
Ինչ, ուզում ես ետեղ գտով
Լըցնես ամբողջ կըլուններով...
Ջըզի չուտով մի լառը ցած,
Թե չե կացինս իջրեն սըրած,

Գնամ քեզեմ,
Մտռը կըտրեմ...
— Վա՛յ, չը կտրես,
Աստված տրեմ,
Ու ել առ տանք,
Ու թող զագոր՝
Վերջինը գեթ
Մընա ինձ հետ...

Ազաւեց ժարիկ Կըվուս ու յերկրորդ ձագն
էլ ձգեց ներքեւ: Ազգեսը լնփ, եւ ել աստով ու
գնաց:

— Վայ-վա՛յ, վա՛յ-վա՛յ,
Ընչի համար
Յնկա եւ սար,
Բուն չինեցի
Ձագ նանեցի...
Ազգեսն յեկավ,
Տարավ կերտով,
Յերկու, յերկու,
Կուկու... կուկու...

Լաց եր լինում ժարիկ Կըվուս:
Ու միջոցին — զա՛, զա՛, զա՛, Ազաւե՛ն անց
եր կենում են կողմերով: Լռեց Կըվուս լացի
ձայնը:

— Նպղես տխուր ու զարուհի
Ի՞նչ եւ լացիս, Կըվու ջարիկ:
— Ինչպես չը լամ, ա՛ս անամներ...
Ազգեսն յեկավ են սրբաամեն,
Գըլիս եսպես փորձանք թերտով,
Ձագուկներըս տարավ կերտով:
— Վա՛յ, իմ աչքին, անխելք Կըվու,
Ի՞նչպես իզուր խորվել եւ զու
Սուս խոսքերից չար Ազգեսի:
Վա՛ց թե սարը ի՞նչ է՝ կասի:
Ո՞վ է աղվել են լըբրին սար...
Սարն ամենքինս է հաճաւար...
Ո՞վ էր թողնի վեր կենա նա
Ամբողջ սարին զա տրեւոտ,
Անունը առ սրբած կացնի,
Մրան, նրան սուս վախեցնի,
Ու մինն հար, մյուսը յերկ,
Ձագեր ասնի, սաթի մեկ-մեկ...
Սե գրողի են տարաւին
Ո՞վ է աղել սրբած կացնի:
Մին ել վոր զա ու ապամաւ,
Մի վախենա, ջըլի գնա:

Նպղես ասով Ազաւե՛ն ու թաւով զընաց: Ան
կրկին Ազգեսն յեկավ:

— Ու սարը ի՞նչ է,
Ու ձաւը ի՞նչ է...

Հագիվ եր ասել, Կըվուս ընդց գրուիչը հա-
նեց՝

— Սուս եւ ասում, զու, խորերս,
Անխելք զագան, անկուտ, աղան:
Ո՞վ է աղել հասեղ քեզ սար,
Սարն ամենքինս է հաճաւար:
Ի՞նչ եւ յեկել սուս տեր զարեւել,
Յես ել կիմար՝ միշտ եմ կարեւել,
Ձագուկներըս աղվել եմ քեզ...
Կարի, զընա, զու չար Ազգես,
Հերիք ինչքան սուս եւ ասել,
Հիմի գիտեմ, չեմ վախում եր:
Կացին չունես ձաւը կըտրես:

— Ո՞վ ասով քեզ,
— Ազաւե՛ն ասով:
— Ազաւե՛ր լնփ:

Ու Ազաւե՛ն վրա բարկացած Ազգեսը պաշը
ջաւեց, նետացավ: Գընաց մի գաղտնի սուս-
մանաւորի ասով, վեր ընկավ, իբրեւ թե սաս-
կել է: Ազաւե՛ն ել կարմեց, իբրով սասկել է.
Թաւով, յեկավ վրեն ի՞նչով, վոր աչքերը հանի:
Ազգեսը լնփ, հանկարծ բռնեց:

— Հա՛-զա՛, զա՛-զա՛,
Ազգես աղա...

— Ա՛յ զու հաւաճան շարտեղու,
Վա՛ց թե Կըվուսն ասել եւ զու,
Թե յես կացին չունեմ սրբած...
Կացին չունեմ... դե կիմի կաց...
— Վա՛յ, քեզ մեղա,
Ազգես աղա,

Յես եմ ասել, չեմ ուրանում,
Ինձ ջըրջըրբ, ինձ կեր հում-հում,
Տնւր ինչ պատիժ սիրտըզ կուլի,
Բաց մի վերջին խոսքըս լնփ:
Յես են սարում, ենց զեմ ու զեմ,
Նպղես մի թանկ պատուաւ ունեմ,
Վոր չես զընել զու քո սրած
Վոյ մի թաւում կամ անտաւում:
Ընչի համար են անպին
Գանձը կորչի լոյշ տակին:
Արի զընանք, հանեմ ասով քեզ,
Ննջան ուտես, ենջան ուտես...
Թե չը լինի ու սուս զուրս զամ,
Յես եւ հասեղ միշտ կամ ու կամ...

— Դանձ, տա՛մ Ազգեալ: Քե կը լինի,
չառ լա՛մ, թե չի լինի, ելի քեզ կուտեմ:
Դնացին:

Վերջից թռչելիս Ազգեալը նկատել էր, զոր
մի թփում պտկած էր գլուխացու շուներ: Ազ-
գեանն տարա՛մ, տարա՛մ, դուրս քերա՛մ ուղիղ
են թփի վրա:

— Ա՛յ, առեց. ես թփումն ե իմ պահուստը:
Ազգեան ազա՛ն վրա ընկա՛մ թփին. շուներ
վեր թա՛մ, կոկորդից քանեց ու գրեց տակին:
Ազգեալ խեղդեղծ սկսեց խոխոսք:

[1908]

— Ա՛յ, լես... մի, լես...
Ջգուլը Ազգես,
Փորձանքի մեջ
Ընկնեմ եսպէս...
Ա՛յ, անիրա՛մ
Դու սե Ազգեա՛մ...

— Ինչքան ել զոր լինիս զգուլը,
Չարի համար թե վաղ, թե ուշ,
Եզ ե պահեմ, Ազգես ազա:

Նե, զա՛մ, զա՛մ, զա՛մ...

Գառախանեց Ազգա՛ն ու թա՛մ:

ԵՍՊԵՍ ՉԻ ՄԵՆԱ

(ԷԻՆ ԱՐՈՒՅՑ)

Լինում ե թե չե, մի գիտի հաստատ:
Անձ Բնն ե հաստատ աշխարհի վրա... —
Աշխարհում հաստատ մի քան կա մենակ,
Ան ե, զոր հաստատ վոշ մի քան չկա:
Լինում ե իբրեկ գլուխացի մի ժարդ,
Ազգես, որական ապրուստի կարոտ:
Ունենում ե սա մի խելոք տղա,
Տանում ե ծառա տալի մեկի ծառ:

Տարիք են անցնում: Ես խելոք տղան
Ենպես ե աշխի՛մ ու միք ծառայում,
Վոր տերն ել սրբա վարձը շատացնում,
Ինչպես իրենը՝ ենպես ե նալում:
Հիշում ե մի որ հալը իր վորդուն
Ու վեր ե կենում զալի տեսութուն:
— Հը՞, վճեց ես, վորդիս, հիմի լիլ ենպես
Ել մերկ ու արկոր, ել քաղցած հս յժաւ:
— Ձե, լա՛մ եմ, հալիկ, ապրուստս միշտ կա,
Բայց թնձ անես, վոր... ենպես չի մընա...:

Դընում ե հալը: Տարիք են անցնում:
Առա՛մ ե զընում տղանն որն որին,
Վերջը բարձրանում, պայտան ե հասնում,
Դառնում ե ծառա մեծ թաղավորին:
Հիշում ե մի որ հալը իր վորդուն
Ու վեր ե կենում զալի տեսութուն:
— Հը՞, վճեց ես, վորդիս, ել թնձ ես ուղում,
Լողում ես առաւ ես լիճը ծովում:
— Հե, լի լեմ, հալիկ, դու հանգիստ գընա,
Բայց թնձ անես, վոր... ենպես չի մընա...:

Դընում ե հալը: Տարիք են անցնում:
Ենքան ե սիրում մեր խելոք ծառան,
Վոր թաղավորը քերում ե սրբան
Իրեն տերութիւն յերկրորդն ե անում:
Հիշում ե մի որ հալը իր վորդուն
Ու վեր ե կենում զալի տեսութուն:
— Հը՞, վճեց ես, վորդիս, ել թնձ ե մընում,
Թա խոսքով են վաղ շըստում—վեր կենում:
— Հե, մեծ եմ, հալիկ, նաղիր եմ անա,
Բայց թնձ անես, վոր... ենպես չի մընա...:

Դընում ե հալը: Տարիք են անցնում:
Ես բարի յերկրի թաղավորը եմ
Մի որ անժառանգ ընկնում ե մեռնում,
Դան ու աշխարհը մընում են անտեր:
Ժողովք են կանչում յերկրի մեծերին:
Ժողովք են զալի, խորհուրդ են անում,
Բերում են իրենց խելոք նաղիրին
Առա՛մ ու փառա՛մ թաղավոր զընում,
Ու մեր գլուխացին լըսում ե մի որ, —
Դարձել ե իրեն վորդին թաղավոր:
Դալիս ե. — Վորդիս, ել թնձ ե պակաս,
Ամբողջ աշխարհում մի դու լես, վոր կաս...:
— Փառք Աստու, հալիկ, ունեմ թաղ ու զա՛ն
Բայց թնձ անես, վոր... ենպես չի մընա...:

Դընում ե հալը: Տարիք են անցնում:
Իր զահին բազմեմ ինքնակալը նոր
Մահվան ու կյանքի վճիռ ե անում
Բուռը հաճաքած աշխարհը բարդ:

Բուռը հաճաք աշխարհը թեկուզ,
 Թողնելու չես վաղ՝ զարմալ աշխարհին:
 Մեր Բազումորն էլ մի անգամ հապես
 Մտնի՜ն և ընկնում, աժանգում հոգին:
 Հրում և ձերուկ հալը մի որ էլ,
 Վոր իր Բազումոր վորդին չըմբռնաց:
 Ինչ տակ հոգի — զալիս և զբռն
 Ել ինչ մըղկառոց, էլ ինչ սուղ ու լաց...
 Զորքով, աշխարհով, մեռով, հանգստով
 Արցալին վառել Բազում են անում
 Ու վեր են կենում՝ զբուռաց անելով
 Ամենքը իրենց աշխարհ են դնում:
 Տարիք են անցնում, հալը մի անգամ

[1906]

ՄԻ ԿԱՅԻԼ ՄԵՂԲԸ

Մի գյուղացի իրենց գյուղում
 Խառնութ սարքել, բուն եր Եսթում:
 Որման մի որ մտնիկ գյուղից,
 Մտնակն ուսին, շունն չետից
 Ներս և մշտնում մի զրո չորան.
 — Բարի որ քեզ, ալ խառնութդան,
 Մեղքը չունեն,
 Մի քիչ տաս մեզ:
 — Ունեմ, ունեմ, չորան տխուր.
 Ամանդ ժուր և, ամանըդ բեր,
 Ինչ տեղից վոր ինքդ հուղես,
 Ես սընաթին քաշեմ տամ քեզ:

Նաղես հանգիստ,
 Նաղես սիրով,
 Մեղքից անուշ
 Լավ խոսքերով

Մեղք են քաշում. մին էլ հանգարծ
 Մի կաթ մեղքը ծորում և ցած:
 — Տը՛ղ, են կողմից մի էան զալի,
 Ես կաթիլին վեր և զալի:
 Շանեկ վըրա, Բաքուն-Բաքուն,
 Ես խառնութի տիրոջ կատուն
 Դուրս և ցատկում,
 Թաթով զարկում...

Բայց ենեց կառվի ցատկելու նեա
 Հովիթ չունը խելուն և լեթ-
 Հաթ և անում,
 Վեր և կենում,

Դալիս և զորդու չիբիմի վրա:
 Դալիս և տեսնում՝ մարմար մաշտառան,
 Բայց վըրեն գրած... շեպես չի մընա...

Դընում և հալը: Տարիք են անցել.
 Ո՛վ հարա մեզնից հալի՞նք իմանա...
 Մե որից ես որ անվերջ, զարեղար
 Զրույցն տուն և — շեպես չի մընա...
 Ու չիլա չըբեղ աղանն արցալի,
 Վոչ նրա քաղաքն աշխարհի վըրա,
 Մերն և աշխարհը ու կյանքը հիմի,
 Բայց մեր աշխարհն էլ... հապես չի մընա...

Խեղճ փեսիկին
 Դընում տակին
 Ձեռաց խեղդում
 Ու չըզըրտում:

Վեղզեց, խեղզեց, վա՛յ, իմ կատուն.
 Այ սատկես զու, շան զորդու շուն,
 Բարկանում և խառնութդանը
 Ու մեռն ընկած մտնիկ բունը
 Տուր՝ թե կըտաս շուն հակառին,
 Ետև և տալի կառվի կողքին:

— Վա՛յ, մեզ մասնդ, տալան չունըս,
 Իմ աղբուսա՛ր, տեղը՛ս, տունը՛ս...
 Տունըդ քանդվի, ալ խառնութդան,
 Անխիղճ, լիբր, չոր, ֆըլան, ֆըստան,
 Վանց թե զու իմ շանը զարկես,
 Դե, զարկելը հիմի զու տես...
 Դուռում և մեր աղգահալը,
 Մեծազուլի իր՝ մաշակը
 Յես և տանում ու ցած բերում,
 Խառնութդանին չեմքում փըռում:

— Հաղանեցին... հա՛յ, ոգնութիմն...
 Ու Բալից Բալ, ու տանից տուն
 Ձեն և տալի մեկը միտին.
 — Հէ՛յ, ոգնութիմն... լուղանեցին...

Վերի Բալից, Ներքի Բալից,
 Ճամփի վըրից, գործի տեղից,
 Ճիլով, լալով.

Հարաւ տարով—

Եւ ինքն ու մեր,

Քիւր ու ախպեր,

Կին, երեխան,

Ընկեր արդեւ,

Ջոջան, աներ,

Քաւոր, սանկեր,

Քեւի, փեսա...

Ինչ իմանաս եւ՛ ձգ եւ սա,

Գոյիս են ու անգիրջ գոյիս,

Ո՛վ գալիս է՛ տուր քե տալիս.

— Տէ, կոպիտ արջ, տէ, վալրենի,

Ես տեսակ եւ բան կըլինի.

Դու առուստուր լեկուր անես,

ՔՔ իր չեմքում մարդ ըստանես...

Մին առում են — տասը զարկում,

Աղցան անում, մեղեղ ձրգում,

Իր շան կողքին լեկուր ու մեկ:

— Դէ, մեր մեռելն լեկեք տարեք:

Ու հստեղից բոթը զընում,

Դընում մոտիկ գլուղն եւ հասնում.

— Հէլ, ողնեցե՛ք,

Մեռած էս չեք,

Հապանեցին մեր գլուղացուն...

Ինչպես շընաւանի մի բուն

Քանդես, քաղնես,

Են ճանճի պես

Ամբողջ գլուղով որդու կապում,

Ե՛թէն են անում, դուրս են քափում

Ամեն մինը առած մի բան.

Վորը մեռին մի հրացան,

Վորը լեղան, ցաքատ կամ սուր,

Վորը քի, բաւ, վորը շամփուր,

Վորը կացնով, վորը փետով,

Վորը միով, վորը վառով,

Վորն անգըտակ, վորը քորիկ —

Դեպի դուշման գլուղը մոտիկ:

— Տէ, եպես եւ անիրով գլուղ.

Վոյ խիզն ունեն, վոյ աւ-խիզուղ.

Մարդ զընում եւ առուստուրի

Հափաքում են քալում սըրի:

Քէ մեր գեղին, միլի մարդին,

Ձեր նամուսին, մեր ազաթին...

Դնանք, զարկենք...

Ջարդենք, կըսկենք...

— Հմի, հմի, տոմջ, դէ, մեղ տեսնե՛մ...

Ու դուրս լեկան իրարու դեմ:

Հա զարկեցին ու զարկեցին,

Կոտորեցին, կըրակեցին.

Ինչքան ավել կոտորեցին,

Ենքան ավել կոտորեցին,

Ջարդեցին իրար,

Ջընլեցին իրար,

Կորան, զընացին

Գնանին հափասար:

Դու մի տալի, մեկը մեկից

Եսքան մոտիկ, սամաւակից

Ես գլուղերը հարկ են տալի

Ամեն մինը մի արքայի:

Մի տերութիւն քաղափորը,

Յերբ լում եւ ես բորբը,

Արձակում եւ հըրովարտակ

Ժողովըրդին իր հըպատակ:

— Հալտնի լինի մեր տերութիւն,

Ջինվոր, բանվոր, աղնըվական —

Ամեն շարքին

Ու աշխարհքին,

Վոր անարեն ու զափան

Մեր դըացի ազգը գաժան,

Յերբ մենք քընած կլինք սիրով,

Մեր սամանը մըտավ զառով,

Ու կոտորեց սուրը մեռին

Մեր սիրելի զափակներին:

Արդ, սըրահար ու հըրակեղ

Մեր վորդիքը կանչում են մեղ,

Յեկ մենք, ընդդեմ մեր իսկ կամքին,

Գառվեր արվինք մեր բանակին,

Քընգանոթով մեր ավերող

Ու Աստուծով մեծակարող,

Հանուն արդար ու սուրբ Վոյի

Մըանի հողը մեր վոսթի:

Մլուար նուխպես իրեն ինքթին

Դըրեց զորքին, ժողովըրդին.

— Մարդկանց առաջ եւ Աստուծու,

Բողոքում ենք մեր զըրացու:

Վարժուցի դեմ եւ չար, եւ նենգ,

Վոր՝ վոսթելով ամեն որդեք,

Բորբոքում եւ կոթի ու վե՛

Հին հարեան ազգերի մեկ,

Քանգում սիրտ գալը կապած:

Արդ՝ տկամա մենք ըստիպում,
 Հանուն պատմի, արդարության,
 Հանուն թափված անմեղ արյան,
 Հանուն ազատ մեր աշխարհի,
 Հանուն Աստուծո՛ւ ե իր փառքի —
 Բարեբաղնում ենք մեր մայրն անա
 Աւ մեր սարքը նորա վերա:

Աւ բանեց կռիվն անեց:
 Շարնգ, զորսա կռակ, նետեց:
 Կրքակն ընկավ զին ու քաղաք,
 Արյուն, ափեր, հիշ, աղաղակ,
 Ամեն կողմից սարսափ ու բոթ,

1900 փետրոս
 Մեանիք ըստում

Ամեն կողմից մեռելի նա...

Ամառ, ձմեռ,
 Վոչ տարիներ
 Մշտնա՛ն անբուն,
 Դաշտերն անցան,

Աւ, կռիվը չբազարան,
 Մովը լինավ համատարան:
 Մովը լինավ — ափի նա ցավ,
 Մաղկած լիկիլիկն ամառացավ...
 Իսկ մայրս մարդիկ իրար
 Հարցնում եյին սարսափանք,
 Թե վճարեցից արդարեւ մաղեց
 Եւ ընդհանուր աղետ մեծ:

ԱՂԱՎՆՈՒ ՎԱՆԲԸ

Անկթեմուրն լինավ, նարն ու սարն լինավ,
 Անորենն լինավ, լինավ ու լինավ:
 Հափաքեց, կիսեց մեր ազգը Հայոց,
 Փաթաթեց, պատեց, խնայեա վիշապ-ան,
 Կանգնեց Սևանա ափին նավատուն,
 Ետեց, ուր՝ ուղղը ու միաքն Ասարծուն՝
 Անուանն է խորնում, մեռնեմ իր գործին,
 Ունանա վանքը մովի լեզուքներն:
 Են վանքում, Հայոց ազգին պտնաղան,
 Ազոթք էր անում ծերուկ հայր Ուն-
 Ազոթք էր անում իր հոգու համար,
 Իր ազգի համար, աշխարհի համար:
 Յերբ անավ խաղաղ վանքիցը իրեն
 Անորեն մարդու եւ գործն անորեն,
 Քրտովեց արդար ծերունու հոգին.
 Ճերմակ միջուցով, իր ցուպը մեռերն,
 Դառնացած, զոժգուն մարդուց ու կյանքից,
 Ազոթքը կիսատ դուրս լինավ վանքից,
 Ինով Սևանա լեռներ կապույտ,
 Աւ քրքրման լայնով, միամիտ, անփութի,
 Են վնա-վնա, ծեփուն լըբերի վերա
 Ցամաք վտանքով զընում էր անա:
 Տեսով Կրքաչը Անկթեմուրն ափից,
 Տեսով, ստանեց անը սարսափից:
 Գնալից: ազալից իշխանը թաթար-
 — Յնա արի, սառվ, լնա արի, արգանք,
 Յնա արի, սառվ, ե՛վ դու Աստուծո՛ւ մարդ:
 Յնա լինավ մեր հայր Ունը հանգարտ,
 Իր ցուպը մեռին, լըբերի վերով,
 Աւ սառնե լիսով թաթարը սիրով:

— Ի՛նչ եւ ուղում դու, ե՛վ սարք արեւոր,
 Դանն, իշխանութուն, թե կյանք փառավոր...
 — Թա փառն ու զաննը հարկավոր լնն ինն,
 Իմ ժողովուրդն եմ ուղում լն շնչերից:
 Ուղում եմ թողնեմ՝ դընան ուր կուզեն,
 Աւ ազատ իրենց կյանքի ձենն անեն
 Եւ լնն աշխարհում, արին սակիւն...
 Ասով սարք մարդը մեծ ավազակին:
 Ժողովուրդ կուզեմ... լավ, լինի եղաւ:
 Եւ վանքովը մին ժողովուրդ սամ շեղ,
 Դընա ինն համար ազոթք արա, ծերւ:
 Ասով Անկթեմուրն ու աղվով պատմեր,
 Վոր գերի Հայոց ազգը մի թիկից
 Են վանքը մըտնի սարքի լեռներից:
 Ինչքան ժողովուրդ մըտնի են վանքը,
 Նրան է բաշխում ենքանի կյանքը:
 Հրաման արով իրեն գործերին
 Աւ լաց թողնելի նա ազգի գերին:
 Մշտուն է գերին, մշտուն է մի ծերից,
 Անցել է թիվը հարյուր հազարից,
 Զի լցվում սակաւն հասարակ մի վանք...
 Ապուն է թաթարն — արմենը ու զարմենը:
 — Թողք, կանչում է իրեն գործերին,
 Հարձանք է սալի նորից նա գերին:
 Դալն է գերին, գալն է նորից,
 Անցել է թիվը հազար հազարից,
 Զի լցվում սակաւն են վանքը կըրկին,
 Զի կանգնում հալի հասանքն անպին:
 Յերբորդ անգամն է կանչում գործերին,
 Դալն է անցնում մընացած գերին:

Անցնում ե գերին, անցնում ջարեշար,
 Եւ մարդ չըմաց, զընաց ինչ զոր կար,
 Դառարկ ե սակաւն վաւերը տակաւին...
 Քեմուր զարուարած դառնում ե չորս գին.
 — Զմերթուն՝ եմ աղբյուր, թե յերազ տեսա...
 Հայանցեց ինձ չմա, քնչ չըրաչք ե առ...
 Գընում են, տեսնում մարդիկն իր զրբկած —
 Մեր հայր Ռանը՝ ազոթքի չոքած,

1912

ԱՂՋԿԱ ՍԻՐՏԸ

(ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ)

Հին արեւելքում, մի կին ջաղագում
 Ժաշկով մի ջահել աղջիկ եր ծագելում.
 Հարուստ եր կերը զալում սիրունի,
 Անուսն զանձի տեր ու շատ անձանի.
 Բայց սիրո համար խեղճ ու չեն չըկան.
 Մի աղքատ աղջա սիրեց աղջկան,
 Աղջիկն ել նըրան սիրեց կաթոգին
 Յե՛վ ուղում ելին լինեն մարդ ու կին.
 — Կա թե չըկա,
 Նա լե, զոր նա...

— Զե, զոր չե, կանչեց ծընողը փարթում.
 Իմ աղջիկն, առա՛վ, սե հալին կրտամ
 Ա. մերկ աղքատին աղջիկ չեմ առլ յեա:
 Առա՛վ ու կանչեց են լեա ջարի պեա:
 Բայց սիրո համար ջար ու սար չըկան,
 Սիրում եր զըմոված աղջին աղջկան,
 Աղջիկն ել նըրան սիրում կաթոգին
 Յե՛վ ուղում ելին լինեն մարդ ու կին.
 — Կա թե չըկա,
 Նա լե, զոր նա...

Սասարկ բարեկացով հարուստն անկոտորում,
 Փակեց աղջկան մեծ աշտարակում
 Իր սիրած աղջից ու կանչեց հետա,
 — Քոզ հազեմ, առա՛վ, մառան իրարուս
 Բայց սիրո համար փակ ու բանն չըկան.
 Սիրում եր անձերն աղջին աղջկան,
 Աղջիկն ել նըրան սիրում կաթոգին
 Յե՛վ ուղում ելին լինեն մարդ ու կին.
 — Կա թե չըկա,
 Նա լե, զոր նա...

Այնքն յերկընթին, միտքն արցունքառ,
 Ա՛վ զոր հալ աղջից մըտել ե իր մառ,
 Իր սուրբ ազոթքով, կամքով Կերինի,
 Փոխել ե խնայն զարմարեւ ազաֆի,
 Բայց դառնունից թողել ամենքին,
 Քընդրել զեւ իրենց լանկեր կըրկին.
 Ա. Կի՛մի վաճառում ել չըկա վոյ-վոթ,
 Ինքն ե ազոթում մենակ, ծընկալաթ:

Տեսով իր ձեռքին վոյ մի հար չըկար,
 Համառ հարուստը կերսից խեղաղար,
 Իրեն աննըման զա՛վալը միջին,
 Կըրակի մառնեց աշտարակն են կին:
 Բայց սերը վարեց չըրգին ե ձըգել,
 Ի՛նչ՝ անի ենտեղ չըրգինը մեկ ել:
 Ա. թե՛ ընցերի սաստկութան միջում
 Աղջիկն երկելով ճըլում եր կանչում,
 — Կա թե չըկա,
 Նա լե, զոր նա...

Ա. երկեց Կի՛մից աշտարակն անդ,
 Երկեց նըրա կեռ են սիրունն անմեղ,
 Հող-մոխիթ զարձով: Իր սիրտը մենակ
 Զերկեց չըրաչքով ու սառ մոխրի առկ
 Մընաց կենդանի... Են մոխրի վըրեն
 Արտասուք թափեց սիրաւոր աղջին
 Ա. կորով, գնաց, կեռա՛ւ, շատ կեռա՛ւ,
 Իր սրբ լարու, նըրան փըմարեւու,
 Մենակ, սառը,
 Անձրիթիթաւ:

Ա՛վ ջընջուլլ զազանիթ, մ՛վ սիրուն չըրաչք,
 Երկած աղջկա սիրուն մոխրի տակ,
 Իրեն մոխրի առկ կենդանի լեւ դեա —
 Վոյ վոթ չըգիտեր, վոյ վոթ չըգիտեր...
 Ժամանակ անցավ եւ աշխուր զեղջից,
 Արցունքով թըրլված են մոխրի առկից,
 Են միշտ կենդանի սըրտից թըրթըռում
 Բուռով խաշխաշի ծաղիկը սիրուն,
 ԿարճԷր, թեթե՛ւ,
 Բայց... սիրտը սե...

Մըզա՛վոր աըզան հաւանաւ, Բըլժոս
Նըրժում եր մօրս աշխարհից աշխարհ,
Զոր դըմնում սակախ կյանքում ել նըրան,
Ամեն տեղ վիշտն եր սիրածի մահման,
Վոր հար, Թն դարթուն, Թն ջընի միջում,
Ճանշում եր նըրան, անդադար տանջում,
Բայց սիրո համար վերջ ու մահ չըկան,
Տըղի հառաչքը հասով աղջըկան
Աման կյանքում
Են աշխարհում:

Հասով, ու շարժած, կարոտ, կարեկից,
Քըռով աղջիկը անմոռ աշխարհից,
Միրով ու բուլբով, Բարձ, անուշահոտ,
Յերազով լեկով սիրած աըղի մոտ:
— Լըսի՛ր, իմ աըզ՛վոր, շփր ինձ, ասով.
Իմ մօրսի տակից մի ծաղիկ չուսով
Ու են ծաղիկ մեջ իմ սիրուն ե, վոր կա,
Կարոտ, խենթ սիրաը Զանել աղջըկա —
Լիքը սիրով,
Յերազներով...

[1918]

Ու՛մ ունի իր մեջ նա կախարդական
Ու քաղցր արեցում ենքան ու ենքան...
Պամիր ու իւրմիր ուժը են ծաղիկ,
Նա ցեղ կը փրկի, նա ցեղ կը փրկի...
Մոռացնել կըստ իմ հուր սերն ու ինձ,
Հոռու կը տանի եղ կողիս կյանքից,
Ու կապրես անվիշտ և դըմարթ հոգով,
Կը խնայես ընդմիշտ անխառն կյանքով
Ազատ հեղձում,
Յերազներում...

Ո՛վ սիրուն իշխա՛ք, Լ՛վ ցընու՛ց դադանից
Տըզան են որից դարձով լերշանիկ,
Հարքած նվիրական են ծաղիկ ուժով,
Միշտ նոր կարոտով ու նոր աշխուժով,
Իրեն իբրեւեթի վիշաը մոռացած,
Նա կոչա ու կողիս կյանքից հեռացած,
Աղբում եր ուրախ, հոխ վախճանքով,
Լեն ու լի սըրտով, անկաշկանդ սիրով
Ազատ հեղձում —
Յերազներում...

ՄԱՂՆԿՆԵՐԻ ՑԵՐԳԸ

Մեծ գոխ ընկավ, Լընհախ ընկավ,
Հոգը չընչեց, գեփուտն լեկավ,
Արեն լերով վառ հառադած,
Հարցումնք արավ հոգին հակված.
Արևը. — Միրուն աղլիկ, Թն զըրկեմ ցեղ:
Աղլիկը. — Յես ծաղիկներ կուչեմ պես-պես:
Արևը. — Այ աղբուրներ, այ գետակներ,
Մոռցի ներքե քընած եց գետ:
Դուրս եկեք, դուրս,
Շմա, գեղի լուս,
Նոր աշխուժով
Ու նոր ուժով
Կարկանդեց
Ու կանչեցեք
Հոգում քընած սիրուններին՝
Մաղիկներին ու միջերին:
Ջրերը. — Վաչ-վաչ, վաչ-վաչ,
Նա ինչքան ուշ...
Աղլի, աղլի, միշտ-ծաղիկներ,
Պանի քընեք, վեր կացեք, վեր,
Երեկածաղիկ,

Մընկածաղիկ,
Արեցուրիկ
Շար-շարուրիկ
Հասիկ, Կափուկ,
Ամանկուրուկ,
Հարա-մարա,
Աղափարա,
Կոնդեղ, Էանդուկ,
Քուրդ, Հարճաուկ,
Հարանածաղիկ,
Վախճաղիկ,
Խալխաշ, մընուկ,
Վարդ, լերիցուկ,
Մուկ-վաղմուուկ,
Գուս, վաւլըուուկ,
Շըրման, մըրման,
Շուշան, սեւան,
Աղբեմ-շաղբեմ,
Բուրեմ-մարեմ...
Պանի քընեք հոգի միջին,
Յեկեք ետեղ, սարի լանջին,

Առի ափին, հով ըստփերում,
Ժառի տակին, հովիտներում,
Կանաչ խոտով,
Անուշ հոտով,
Միմազեցեք
Ու ծաղկեցեք:

Մ ա գ ի կ ն ե բ. — Բարե, բարե, կարմիր արե,
Ախ, Բնշ լով ե գեպի վերե —
Ազմա, լեւա, տաք,
Կապույտ, հրաճակ...

Ա բ ե ը. — Մերում եք ինչ...

Մ ա գ ի կ ն ե բ. — Ախ, հնազա եմ սիրում,
հնազա,

Ել առանց քեզ չեմ ապրիլ ինչ...
— Յես քեզ հետ եմ ուր վոր դընտա...
Յես կը արթնեմ վոր հեռանա...

Ա բ ե ը. — Ապա լիթե ձեզ համարեմ...

Մ ա գ ի կ ն ե բ. — Յես համարեցի կը կարմրեմ...

— Յես կը բուրեմ...

— Յես կը մարեմ...

[1918]

Ք Ա Ջ Կ Ի Վ Ի Վ Ը

(ԺՈՂՈՐԴԱՆԵՐ)

Ծախեններում, գետին մոտիկ,
Գեղափետուր ու խառուտիկ,
Բարձրադրուհեք, ցրցունապարզ
Ո՞վ ե հեծում տեղ ու նպարա, —
Կի-վիվ, Կի-վիվ...

Գեղափետուր ու խառուտիկ
Քաջ Կիվիվն ե գետին մոտիկ,
Իր գիւղորներն արթնան չորս դին —
Ուրուրն ու բուն, բազնն ու ցին:

Ուրուրն ու բուն, բազնն ու ցին
Լազլադի գեմ արշավեցին:
Քնին արավ Լազլադն ահից.
— Էման, առավ, մի դիպեք ինձ,
Ինձ ու մանրիկ իմ ձագերին.
Շահի միջին, առվի լեզրին
Մի հատ վտախ կանգնած եպես՝
Քաջ Կիվիվի Ջրբորն եմ լես:

Ուրուրն ու բուն, բազնն ու ցին
Ազոսով գեմ արշավեցին.
Քնին արավ Ազոսովն ահից.

[1914]

Ա բ ե ը. — Ախ, անուշներ,
Ախ, քընցուշներ,
Ազրեմ-չապրեմ, բուրեմ-մարեմ.
Բաժակներդ բացեք իմ գեմ,
Հազար գունի, հազար ձեի,
Գայթա, ծավի ու ծարավի,
Լըցնեմ չողով,
Գոտար ցողով,
Ջերմ լիթերով,
Նուրբ թըրթիտով,
Կանգի հուրով,
Խուճկի հոտով,
Ախ, անուշներ,
Ախ, քընցուշներ...

Ա գ ի կ ն ե բ. — Ես Բնշ անթիվ ծաղիկներ կան.
Վալի դեղին, կարմիր, դեղձան,
Մուր, ծիրանի, հերձանի, պուտ-պուտ,
Ալ, նարընջի, ծավի, կապուտ,
Բացվել, լըցվել, ծաղիկն են վառ,
Նոր փունջ կապեմ նըրա համար:

Էման, առավ, մի դիպեք ինձ,
Ինձ ու մանրիկ իմ ձագերին.
Մուր ձերին, սարին, քարին —
Սկեր հազած ծընած որես
Քաջ Կիվիվի Սկերցն եմ լես:

Ուրուրն ու բուն, բազնն ու ցին
Սադի վըրա արշավեցին:
Քնին արավ Սազը ահից.
Էման, առավ, մի դիպեք ինձ,
Ինձ ու մանրիկ իմ ձագերին.
Տիգթի միջին ու մարգերին
Որոր-չորոր, խոտարն ու հեղ,
Քաջ Կիվիվի Տընտեսն եմ լես:

Ուրուրն ու բուն, բազնն ու ցին
Կըռուճկի գեմ արշավեցին.
Քնին արավ Կըռուճկն ահից.
Էման, առավ, մի դիպեք ինձ,
Ինձ ու մանրիկ իմ ձագերին.
Ամեն աշխարհ, վոր աշխարհին
Գարունը քա՛ թանա հանդես —
Քաջ Կիվիվի Ազուրն եմ լես:

Ուրիշ հուլիս բերենք պաննեզ...
Կերթաւ կասես եղ անպետքին.
Բանի, դարձի ժամանակին
Ո՞վ փոխանակ աշխատելու,
Ուշք ու միտքը առ խնդարու,

1916 Քարժ

ՔԱԳԱՎՈՐՆ ՈՒ ԶԱՐԶԻՆ

(ԶՈՒՂԱՅԻ ԳԱՆՈՒՅԸ)

— Լի, լավ մտերմութե,
Ասեղ, հուշմանք,
Մասնիք, մարշան.
Աղաքանջան...
Հանգ, ձու բերեք,
Առեք, արքեք,
Քունջիկ-մունջիկ
Հարսն ու աղջիկ,
Նման կը տամ,
Լանք կը տամ...
Սպաս կանչելով փողոցից փողոց,
Իրեր քն շարի մի թափառական,
Չարչաւ կերպ մըտամ, ինչպես վիշապ-սն,
Անցնում եր ինքը՝ Եան-Արաւ արջան:
— Լի, մի կուգի քեզ ու ասեղ,
Դուրս լինեք, դուրս, ինչ մտա, ասեղ...
— Զարչի ախպեր, շարչի ախպեր,
Ասեղ ունի, եւ կողմը բերս
Կանչեց մի կին՝ հալ դալթական,
Ու մտա զընաց շարչին կընկան:
— Ո՞, Բնչ ասեղ, խկն ունի ջիւտ...
Թափը մի հաց...
— Վալ, քանկ ե խիստ...
— Ե՛, մի խոսիր, ջուրիկ, եղպես,
Եանի կշանքը քն կը սիրես:
— Աման, հոգիս դուրս Եանի,
Ատման Եանից Կեանս պտի.
Արեղ աղբի, շարչի ախպեր,
Նոյ անունը բերան մի բեր:
— Վա՛ն, եսքան ել շարչ լինի մարդ...
Ինչ ե արել Եանը ձեզ վտա:
Դարան թուրքի սրբից փռնկել,
Չոր Զուլալի ջարից պոկել՝
Բերել ե ձեզ աղաւ Փարիս,*
Ալքն ել քաղցրը միշտ ձեզ վըրտ...»

Գարապ շըրճի, լիւրդի, պարի,
Սըրապ Նըրա թուշն համբուրի,
Նա կուտ վաղի, եւ կուտ ցատկի,
Վերջը եղպես պիտի սասակի:
— Ո՞վ, Կերթե ե, շարչի ախպեր,
Մի խոսեցնիք ինչ զըրանից:
Յերենկ զըրա վտը կտարեր՝
Չըզար հաներ ձեզ մեր տանից:
Յեկամ վարար Կերթի պես,
Չարկեց մեր լին, մեր լի Զուլան,
Վոչ Ատարժան Կայից, վոչ մեզ,
Սըրբեց բերով վոչ՛ սեղանան:
Թոյ արինք փակ մեր տուն ու ժամ,
Բանալինքն Արապն անինք,
Սարի ուսից վերջին անգամ
Յեա Կայեցինք ու կանչեցինք.
«Ատմանմէն Վերին Կաթան,
Քեզ ամանաթ մեր սուրբ վաթան.
Ուր վոր զընանք մեր վաթանից՝
Մեզ դարձրու գերութունից:»
Աղալեցինք աղբուրով,
Յեա շուտ լինանք ու անց կացանք.
Մեծով, կոծով, կըրով, սըրով՝
Մով Արալի ափը հասանք:
Արալը եմ, Արալն լինման,
Դուրս ե լինել իր ափերից.
«Անցեք», լինով մեզ կըրաման.
Եանն ե կրաման տալիս վերից...
Յեանը սմար, առաջը շնար,
Սմար, վախճանան, իրարանցման,
Բառաշում են մեծ ու պուտար,
Իրար զըրկված՝ գետը լըցվում...
Նա սե սըր, վոր մեծը տեսանք,
Թա թըլանմին թոյ չըտեսնի...
Ա՛խ, լիւր պիտի մին ել տեսնենք՝
Մեր անեմը լերկինք հասնի...»
Ու գալիս են շարչու զըրին
Կիսովս պանդուխտ, գերի հայեր.
«Անեմք Եանին, իրեն գանին:»

*) Գարսաւաւանի են գտնուող, ուր շնակեցին Զուլալի Կարիքին:

Անձնու՜մ են յերկինքն ի վեր
 Ետև են զայն իրենց բընում
 Զարյու աշերն ըստանալի,
 Ձեռն ու վտար զոչ են լինում,
 Առ սեպնում հարց և առլի.
 — Ետնի առջև հարցա ենար
 Դուռում ելիք միարերան,
 Քն ապրում եք զուգ բախաժոր
 Առ սրհում եք թախան ու Բրան...
 — Մուտ եր, ախար, Դու մեզնից մեկն՝
 Ինչ Թագընենք մենք քեզանից,
 Բայց մեր սիրա՞ր վճից չը ծածկենք
 Ան մարդակեր չար գողանից:

[1917]

ԱՆՔԱՆՔԱՆԻ ԿԵԿՈՒՆ

I

Անում ե մի սար,
 Առ սարում մի ծառ,
 Ան ծառում փշակ,
 Փշակում մի բուն,
 Բընում յերեք ձագ
 Առ վրան հըկուն:
 — Կու՛գու, կու՛գու, իմ կու՛կուններ,
 Յճըր դիտի զուգ առնեք թևեր,
 Թըռչե՛ք, զընա՛ք,
 Առախանա՛ք...
 Միշտ առաժուռ ու իրիկուն
 Ձեն եր առոյ՜մ մարիկ հըկուն:
 Մին ել, ըն՛ը, սոված-սոված
 Դեւը լիկով ըսեխը քացի:
 — Առ սարը իմն ե,
 Առ ծառը իմն ե.
 Մառում փշակի կա,
 Փշակում մի բուն.
 Առ ձգ և լիկել
 Տիրացել Թագուն:

Հա՛յ, զու, կըկու, աքիմար կըկու,
 Բանի աքկոր ձագ ունես զու:
 — Յերեք հառ ձագ, ծառա՞յ եմ լես:
 — Յերեք հառ ձագ ցույց կըտամ քեզ...
 Առ չիս սսել զու, առամոթ,
 Մինը ծառա զըրկես ինձ մառ...
 Ձես իմացել զու առկալին
 Առ աշխարհիք սրենքը ինն,

Մուտ եր... Առ միշտ, քանի վոր կա
 Ետն ու դերի, ըստբու՛կ ու տեր,
 Ձի լինելու յերկրի վրա
 Վո՛չ չիտակ խոսք, վո՛չ կյանք, վո՛չ սեր...
 Մաճնայց չարչի՛ն, արեն չըզբտեց,
 Դուրս լիկով առկից Ետն-Արան առնե՛լ,
 Հաջող ցույց, ինձ յեղաակի,
 Դերի ծերունին փըզկեց առնուտե՛լ,
 Փըզկեց... Առ միշտ քանի վոր կա
 Ետն ու դերի, ըստբու՛կ ու տեր,
 Ձի լինելու յերկրի վրա
 Վո՛չ չիտակ խոսք, վո՛չ կյանք, վո՛չ սեր:

Վոր ես յերկրում առնեն, ինչ կան,
 Ինձ համար են, իմ սեփական.
 Ընդգե՛մ ես զու մեր աշխարհքին,
 Նըքա չափն, կամքն, կարգին,
 Առ՝ ձգ սարսափ՝ ընդգե՛մ ես ինձ,
 Դու եզ հառած, փոքրիկ բընի՛ց...
 Ձըզբի չուտով մի հառը ցած,
 Թե չե՛ կացինս հըրեն սըրած,
 Դընում թերե՛մ
 Մառը կըստե՛մ...
 — Վա՛յ, չըկարես,
 Առաժած սիրես.
 Առ մինն, ա՛ռ,
 Տար քեզ ծառա,
 Միայն թե եղպես
 ՄԲ չընչի՛ր մեզ
 Բընով-առկով,
 Ամբողջ ցեղով:
 Առով, ձըզեց մի հառը ցած,
 Առ գեւը, հափ, առով զընաց:

II

— Վա՛յ-վա՛յ, զու-զու,
 Իմ լավ կու՛կու,
 Վճր սև սարում,
 Վճր անասանում,
 Վճր Թըփի տակ
 Կըսար մենակ...
 Վա՛յ-վա՛յ, զու-զու,
 Իմ ինչե՛կ կու՛կու...:

Յապես կըկուսն իրեն բընում
 Բերան բերան լաց եր լինում,
 Մին էլ տեսա՛մ՝ ցինգիբր տալով,
 Մտա ու մըտալլ, ննիկիսլով
 Վեր սև սարից, վեր խոր ևսրից,
 Յեկով դաժան զնլը նարից:

— Ես սարը ի՞նչ ե,

Ես ծառը ի՞նչ ե.

Մտում փըլակ կու,

Փըլակում մի բուն,

Ես ձգ ե լնկել

Ցիւրացել թաքուն...

Հալ, զու կըկուս, աշխարհ կըկու,

Բանի՛ք աշկուր ևալ ունես զու:

— Յերկու ևառ ևալ, գերից եմ յես...

— Յերկու ևառ ևալ, ցուց կըսում քեզ.

Ինչ ես ստում ես աշխարհին,

Ասովանագիր նըրա կարգին,

Վեր աշխարհ զնմ ես զընում—

Ինչ ու զլիս ևալ ես ևանում...

Ձեռ իմանում, վար առանց ինձ

Զալ չըզիտի զուրա զա ձըվթ...

Հալ չարամիտ զու ավագու.

Ինչ ե միտըզ— յերկու ևառ ևալ...

Ինչ, ուզում ես հասեզ, զոռով

Լըցնես քեզ պես կըկուսե՛րով...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Զալ ևանցի...

Գնլը տարավ,

Տարավ, կերավ.

Յերկու, յերկու,

Կուկու, կուկու...

III

Ես միջոցին, կուկու-մեկին,

Խաղով-ձաղով սունամերիկ

Ազգանս :

Անց եր կենում են կողմերով:

Կըկվի ևնը զոր չըլտեց՝

Տեղն ու տեղը լիս ուղղուցեց:

— Եղպես աշխարհ ու զարուհիկ

Ինչ ես լալես, կըկու ցուրիկ:

— Ինչպէս չըլամ, ալ սունամեր.

Գնլը լնկավ են սըրտամես,

Գըլիսես ևալես փորձանք բերով,

Զաղուկներըս տարավ, կերավ:

— Վալ ե աշխին, ունիւնք կըկու,

Եզ Բնլ. . . խաղով ես զու...

Գիլի խոսքին մարդ էլ չըլի.

Վնց քե սարը ի՞նչ ե՝ կուսի.

Ըվ ե աշխին են լըրքին սար...

Մարն սանիքին ե ևալաւար...

Ըվ Թալ կանի՝ վեր կենա նա՝

Ամբող սարին զա տիրանա,

Անունը տա սըրտե կացնի,

Սըրտե-կըրան սուս վարեցնի,

Ու մինն ևառ, մյուսը՝ յերկի,

Զաղեր տանի, ուսի մնկ մնկ:

Սե զըրողի են տարածին:

Ըվ ե աշխին սըրտե կացնի:

Մին էլ վոր զա ու ըստանա՝

Մի վարեւար՝ զըլի զընա:

IV

Ասով՝ իրեն ևամիկն զընաց:

Կըկուս մընաց, մընաց, մընաց,

Միւնի, աւա, լնկավ էլի

Գնլը տարան, զարուհիկ:

— Ես սարը ի՞նչ ե,

Ես ծառը ի՞նչ ե...

Խաղը կիտառ բերնուկն եր անց՝

Կըկուս բընից կուկին ևանց.

— Սուս ես ստում, զու խաղերա,

Անիկեզ զաղան, անկուլա, ազա,

Ըվ ե աշխին հասեզ քեզ սար,

Մարն ամենքին և Լավասարս
Ի՞նչ եւ յեկեղ սուս տեք զարեկէ,
Յնա ել, հիմար, հիշա եմ կարեկէ,
Ձագուկներդ աքլոյ եմ չեզ...
Կորի գընա, չար աներեւ,
Հերիք՝ ինչոյն լաց եմ յեղէ,
Հիմի գիտեմ, չեմ վախում ել,
Կացին չունեն՝ ծառը կըտրես:
— Ո՛վ տառվ չեզ:
— Ազգեան տառվ:
— Ազգեալ՝... չեզ...»

Y

Ու ազգեալ վրա
Դառն ու դառարկ զնը գընաց:
Դընաց ենքան
Ման յեկա՛վ, մեծ,
Մինչև տեսա՛մ մի ծըմակից,
Մի Լանարի ծառի տակից,
Կոսիկ-մեռիկ,
Մանակերիկ,
Իր սուր գընչով,
Քախիլի պընչով
Դուրս յեկա՛վ են վոչ ու փուլը,
Յնակիցն էլ յեկար պոլը:
— Հը՛, Լանիս ընկար, լիքը ապաստար,
Վանաց զնը կատաղությամբ:
— Հա՛, անըզգում, չարախզում,
Վեց քն կըկոխէ տակ եւ զու,
Քն յնա կացին չունեմ սրտեմ...
Կացին չունեմ... զն հիմի կաց...»
Ու բաց արա՛վ նըրա վըրա
Ըսեին, ինչպես մի ծագարաւ:
— Կնց, ըսգաֆր, ձգ ծագկախի,
Մարգարի լլաննք մի քաղ.
Ի՞նչ եւ տառ, ներգություն,
Չեմ հասկանում... ձգ ե կըկուն...
Յնա նոր ծարը եմ, ծառեղ վոչում
Նց անունով չեմ Լանարում...»
— Ձեա Լանարում, զու խարերեմ,
Նց մեմ մու եւ վագում Լազա
Ճագնա մեռեկ,
Անծածանակ...»
— Ա՛յ անկարգ լոքը, չեզ ինչ՝ ում մա...
Մակախ, Քեկ մեք անծանոթ,
Քաջքընկու քան չունեմ յնա,
Իսկույն և եթ պատեմ ու տես
Ճառեղ ծառիկ կա մի ծըմակ,

Նն ծըմակում մի զեք զըմակ
Ունեմ ծանկած,
Բայց անիման
Մի բընություն ունեմ Լազն՝
Բանը մեռեկ կուլ չի գընում.
Ուզում ելի ընկեր գըռեմ,
Յեզ հանկարծ զու յեղար իմ զեմ,
Յեթն կըզուս, աշխա վըրա,
Աքի գընանք՝ անուշ արա,
Դեք զըմակը՝ ինչոյն կուգնա,
Քն չե՛ կուգնա...
Ի՞նչ կարգ և սա,
Ի՞նչ բարք և սա,
Ամեղ ծարգու
Բըռեկ, Քն դու...»
Դեք զըմակը վոր յըլքսից՝
Դիկ բերնի չարը վագն:
— Դը՛ մ... զը՛ մ... զը՛մակ... ներքը, խնդրեմ,
Հանցավոր եմ, տառվ, չո զեմ,
Միտք զորեցիկ...
Յնա կարեցիկ՝
Նն անպիտան ազգեան եւ զու...
Ներգություն, ի սքր աստուս,
Ներքը ու յեկ, չուտով գընանք,
Ուտենք, ուտենք, մի լիտանք,
Մըլում և սքրա ու քըքքըռում,
Քն իմանա՛մ՝ վնց եմ սքրում
Մըմակ,
Դըմակ...
— Ա՛յ, եղ խոտք եւ նա մի անգամ
Ներում եմ չեզ, նոր քարեկամ:
Բընությունա ել Լազն և միշտ.
Ինչոյն զով եմ կըրնչ ու վիշտ,
Ձանց եմ արեղ մեռուողի
Սըխարմունքը տունն մեկի:
Յեզ դու տառ, Լազնց սքրեմ,
Յեթն քարի յըկենց Լազն,
Նա աշխարհից ինչ տի ասունք:
Լազն եւ ե՛ քարի լինենք,
Սքրենց իրար,
Ներենց իրար,
Մի-մի քան էլ իքնե Լազի,
Ուտենք Լազն — ընկերովի:
— Բարությունը... եւ, եղ Լազում
Հենց յնա էլ եմ Լազն կարծում,
Յեզ պատրաստ եմ ուտեմ ենքան
Վոր ինչ նոթի ու սովեմ կան,
Վազ լիտան... ծըմակ... զըմակ...

Ո՛ւֆ, չեաւ արա՝ զընմեց, զընմեց...
 Բայց վար չընեք դուք զան անհիմար...
 — Երեմբ... Է՛ր Է՛ր... դու անհոգ կաց.
 Ենպես մի Թուզմ ունեմ ժառա,
 Վար ինչ տեղ ել զընեմ վառա,
 Երեմբն ել չը համարակվեն
 Վերես անին կամ հարմակվեն
 Զարմացում ե գուցե թեղ սա,
 Բայց՝ թնչ անեա, ախպեր, առա.
 Են ախարհում թանի վար կաւ,
 Ախարհքի նաւ պիտի զընաւ.
 Առանց մեծի Կըրամանի՝
 Մարդ չի կարող մի թալի անի:

VI

Ենպես՝ խաղաղ, դարդ զիշերով,
 Դեք զընմար միտա Կիշեով.
 Հասան,
 Տեսան՝
 Ճըլմարիս վար, մի ծառի տակ,
 Հարդի վըրա մի զեք զընակ,
 Գիշի աչքերն ննց վար ուտան,
 Ասես մի-մի կըրակ դառան.
 Իսկ ազգեւը Երեսեց նեաւ:
 — Ինչեւ եղպես յես կացար դաւ:
 — Բա, ննց ինքի Կիշեցի յես,
 Վար ես շարաթ մեծ պաւ ե մեղ:
 Ախ-վախ, ես մեր աղաթը նին,
 Երեսով կենաւ սահմանդին:
 Մըտիկ մի առլ ել ինչ վրա,
 Դաւ, համեցեք, անհոգ արաւ:
 Առա՛վ՝ զեղը աղաւ ցառկեց
 Աւ զընակին Ենպես զարկեց,
 Վար շաղ անցով ամբողջ հարդը,
 Տըրմեք, տակից մեծ Թախարդը
 Բացվեց ու պինդ վիզը կարով:
 Դեմս սկսեց զրախը Թախ տալ, միգ տալ...
 Ազգեւը՝
 — Յես ել եմ ընկել ու եղպես արեւ...
 — Վախ...
 — Վալը թեղ նեաւ կառեմ. և սկսեց ուտել
 առաջը ընկած զմեղը:
 — Ինչ ես ա ու, ընկեր ազգես.
 ՏԻ՛ վար ետք մեծ պաւ ե մեղ,
 Իսկ ազգեւը հանդիսա ուտում,
 Յեմ ուտում եր և խըրատում:
 — Դընակն լերեք պաւ չի, ով գել:

Գաւն եղ ե, վար վիզը ե ընկել:
 Յեմ ետքից, լեթե աղքես,
 Ինչեց խըրատ լինի Թուլ թեղ.
 Յեթե լերեք զընակ հարկի
 Աւ ազգեւը Կըրամարկի:
 Առ՛վ՝ պաւ եմ, լի լեմ, կամ կառաւ,
 Մի փարմանք կա տակին անհոգաւ.
 Հա՛վ իմացիք,
 Ըզգաւ կացիր...
 — Վալ անհոգի

Դըրա համար նեաւ կացար,
 Դըրա համար սարը մեացար...
 — Այն, ալ, զըրա համար:
 Յեմ լսիք ինչ, պարեմ Կիմար.
 Ծարվանիչ, լեթե աղքես,
 Ինչեց խըրատ լինի Թուլ թեղ.
 Յեթե լերեք տեսնա դաւ թալ
 Մի անասաում հարդ կա Թախտ
 Աւ վըրեն ել մի գեք զընակ,
 Դիացիք—չար թաւ կա դաւ տակ:
 Ծաղես տեղում հարդն թնչ ունի.
 Հարդը հարդ ե ու կըլինի
 Կամ ժառագում, կամ ախտում,
 Վալ թե Թախտ խար անասաում:
 Աւ զընակն ել իրեն կարդին
 Կըլնի ախտը տան Թարեքին,
 Կամ վալիարի վըրից կախմտ,
 Վալ թե ետեղ՝ հարգում Թաղվտ,
 Ինչ ել լինի՝ զընակն, աւա,
 Յեմ համով ե ե՛ փորին շաւ.
 Լինի հարգում
 Թե Թախարգում—
 Գեաք ե անեղ մի Կընարգով,
 Դեղ պես ախտար մեծի մեղքով:
 Մինչ ազգեւը հանգարա ուտում,
 Յեմ ուտում եր և խըրատում՝
 Սարի ուտից լուալ թալկեց,
 Հանդ ու անասա կընեղով լացվեց,
 Հաղար-հաղար կանչ, մեծ ու ծաւ:
 Մին ել տեսնե ել ժարդ, ել շուե
 Վեր եւ կացել,
 Իբար անցել
 Աւ գալես եւ ժառիկ գուղից.
 Ազգեսն լերով իր լերկուղից,
 Դարմով գիշին վերջին անգամ.
 — Լըթիք, առա՛վ, գել թարեկում.
 Ծարվանից, լեթե աղքես,

Իմանից խըրատ լինի թող թեղ:

 Ասով կըրունկն արով գիշտ:
 Ուր եք, սարեր, ձեզ եմ գալիս:
 — Ազգես ախպէր, ազգես ախպէր,
 Գտնե՛ք ծոցիդ են թուղթը բեր,
 Հըրամանը բեր չընկերի:
 Վառաց գելը զողորմելի:
 — Ի՞նչ թուղթ, Ի՞նչ բան,
 Ի՞նչ հըրաման
 Կըրարցնի ես թըշնամին,
 Կամ թե խառնակ ես նեղ ժամին
 Կարգացող կտ,
 Կառկացող կտ...
 — Բա անտեր ես թաշնամ, զընամ:
 — Վա՛ն, ինչեւ յես անտեր մընամ:
 Ի՞նչքան տեր ե գալիս թեղ, ա՛հ...
 Անտերն յես եմ, վոր, ա՛յ, ետգես,
 Ատանց ընկեր ու տաանց տեր
 Գիտի զընամ ընկնեմ նանդեր...»

VII

Ենքան թափից ու ժառանգից,
 Ենքան մարդկանց ու շուն առկից՝
 Ձեռ խմանում ինչ հըրաշքով,
 Գոյատ ու կաղ, մի նառ աշգով

 Թե չորս վառը ունեւ մարից՝
 Մի չորսն էլ փոխ տառով նորից
 Աւ չունչն ենակող քաշից մին էլ,
 Վոր են յնկող մարդն էլ, չունն էլ
 Մընացել են՝ ով գիտի ուր:
 Զարգված, հոգնած, աղխուր-աղխուր
 Նրանց, միջի նանդիստ տառով,
 Աւքի յնկավ ու միտք արավ:
 — Ես էլ կլանե՞ք՝ բարով-խերով,
 Լիցը մարդով ու չընկերով,
 Մոված տեղըդ մի կըտար բան
 Ձեն թող անում՝ տանես բերան:
 Բարեկանդ էլ ազգեսի պես...
 Էլ չու՛ր գնաս, էլ չե՛նց ապրես...
 Ախ, աղմուրդի, ախ անխրով:
 Բակի ունեւ, թե ինչ արավ:
 Հարա չ. ու կաց, գել կառնե ինձ,
 Թե մի և նկէս կընկնես նորից,

Մն բանն անեմ, տառված վըկա,
 Մարդը կաթը զըրթիցդ դա:
 Ասով, պըրծով,
 Աւ վեր կացով,
 Ենթար սովից ծունկը կըտարծ,
 Մառախի ցավից նանդած, նառած,
 Կաղին առով,
 Ժընդժընդաղով
 Գընաց՝ ենքան ժան գա կըրկին,
 Մի՛նչն էլ չեղ են
 Ժանկը զըցի
 Աւ զընընի:
 Ել քար ու քուլ, էլ սար ու ձոր,
 Ման յնկավ ժան, որվան մի որ
 Մի բացատում մին էլ տեսավ—
 Կեռիկ-մեռիկ,
 Մանամերիկ,
 Իր սար զընչով,
 Թախիլի պընչով
 Ազգեսն, առես, գեանից թուռով:
 — Հա՛, վերջապէս,
 Գըտել եմ թեղ:
 Կանչեց գելը ճամփեն բըռնած,
 Աւ իր Լեւոյից ենդան վառնաց,
 Վոր ով լսեց, գազան թե մարդ,
 Հոգին գարնավ կորկի լառ:
 Բայց ազգեսը նանդարա ու պաղ,
 Գիլին ետգես գարնավ խաղաղ:
 — Դու մի խելոց մարդ ես, կարեես,
 Բայց խոցեղըդ վայել չեն թեղ:
 Մի նոր մարդի վոր պատանեն,
 Բարե կըտան, բարե կառնեն,
 Լեստ կառնե՛
 Ինչ վոր կուզեն:
 Ի՞նչ բան է սա,
 Վոր յես տեսա...
 Եսքան անկերթ,
 Կաղիս ու բիրտ...
 Արշոց գիտես,
 Թե ով եմ յես,
 Ինչ ցեղից եմ,
 Ինչ տեղից եմ,
 Ուր եմ զընում,
 Ինչ եմ անում...
 — Գիտեմ, գիտեմ ինչ ցեղից ես:
 Ենեում Լիմի թաղեմ մի թեղ,
 Վոր խմանա, թե վոնց գիտեմ...
 Լիլիք՝ ինչ ես արել իմ գեմ:

Մըտիկ արա, արարքըդ տես,
Դու անգգամ, խորլան ազգես,
Վոր ինչ պատիժ տամ թեզ հիմի,
Ինքը ել տես՝ եղբ զպարծի.

Վառա կարած,

Պոլլա կըստած,

Անքա հանում...

— Այ՛, ալի, աչքըդ հանած.

Դըրանից ել զիմըզ կանգնած

Ո՛վ ե՛՛ ո՛վ չի՛ չես նախաշում,

Բերնից խոտից չես անաշում...

Վճնց թե ազգես... ճ՛կ ե ազգես...

Հընգու լեկած ջըծիչի եմ լիս.

Իմ արվեստի սիրուց հարբած՝

Յերկրե յերկիր ժամ եմ դալի,

Քե վարանդ կա ունեար հիմանդ.

Կաղին առողջ վառ եմ առի,

Համբին լեզու, կուրին աչքը...

Ո՛վ չի լըսել իմ հըրաչքը...

— Կնց... կարծես թե... մի որ... լիս ել...

Մի տեղ եղպես թան եմ լըսել...

Հընգու... Հընգու...

Վճ, ես ես դու...

— ...Ես ամենն անփող, անվարի,
Հոգուս խաթիր... և դու... հանկարծ...

Եղպես կաղիս... արտա՛... շառա՛...

Բա՛վանի եր... մընա թարա՛...

— Վճ, կնց, վարպետ, ի սեր առած,

Վերջին զըծախա զեղբից կես,

Յերբ փըշացան աչքերս եղպես,

Հա՛վ չեմ տեսնում առաջն լիս:

Դու ջըծիչի ես, ջա՛վ հիմանա,

Մեզ կը ներես ու կը թառ

Մեր հանգիւրում, վարանդ կուգես,

Առաջ կաղիս, համո՛վ կուտես

Կըկի՛ ձագեր, լոր, սա՛ղ ու թա՛ղ,

Քե հիմանդ ես հարցընում,

Մտիկ տուր ինձ—տես իմ որդա—

Տուր ըստ աչքես, առու՛յզ վառըս,

Յերկար պոլլա, փայլուն բուրբըս.

Հոգուդ ել և

Ոգուս ել և

...

...

...

Վոր ջըծիչի համար չըկան

Ես աշխարհում արքա, իշխան,

Հարուստ ու տեր, խենթ ու խելոք,

1922 համա-տպ

Հոգի համասար հիմանդ ես լիս...

Յե՛վ դու քանի հիմանդ ես զես,

Յես եմ հասնոյ իշխան ու տեր,—

Ինչ վոր տեսն—պիտի լըսես,

Այլ կերպ՝ բռնել չեմ կարող լիս

...

...

Ի՛նչ խոտք ունեմ լիս դրա զիմ.

Քույն ել վոր տես՝ պիտի խըմեմ.

[— Անպուզ հանիր— թերանդը թա՛ց.

— Փառ և կաղան,

— Իսկ յերանդ (մեկնում ե)

— Քույն և զարկը...

Բախա ես ունեցել—

Վոր զեսն եմ անցել.

Փիչ ել վոր մընա,

Պիտի համար—

Իսկ վոր հնացա՛վ

Ու չնացա՛վ

Յա՛վին ել ճար—

Շատ և զըծար—

(Գնլը զնցն և մանում

Ազգեսը կրակում ե))

— Դեղի միջին թաղընեմ,

Կրակի ջաղիկ հարցընեմ,

...

... Թո՛ղ զառնաս,

Հո՛ղ ելի՛ր՝ լիս հո՛ղ զառնաս:

Հոգւս, բժիշկ, պար արի,

Ես ինչ խելոք ճար արի...

...

— Ի՛նչ ես տեսն, վարպետ ախպեր.

— Քեզ եմ տեսն, քիչ ել կոց զես:

...

Սար ու ճար ու գիլի փոր:

Դըրա վերջն ել կա մի որ:

Եսոր դու լիս, եղպո՛ց՝ լիս,

Անհաստառ և կյանքն եղպես:

...

...

Կաղիս, վճն ես աղբիւն.

Կըկուս կերթա՛ չինի բուն,

Բա՛ւը չինի ձագ հանի,

Ազգեսն յերթա, հե՛մ անի:

...

...

— Վարպետ, չե՛նչըս... վարպետ, մեռա՛...

— Դուրս արի տես... վարպետն ճար ու...

...

...

ՀԻՆ ՈՐՀՆՈՒՅՑՈՒՆ

Կանաչ, վերթաթի ընկուղենու տակ,
Իրենց հասակի կարգով, ծալպատակ,
Միասին բազմած,
Մի շերտի կազմած,
Քեֆ հյին անում
Յնվ ուրախանում
Մեր հըսկա պապերն ու մեր հայրերը՝
Գլուղի տերերը:

Մենք, առույզ ու ժիթ գեղջուկ մանուկներ,
Յերեք զաւընկեր,
Նըրանց առաջին զըլխարաց կանգնած,
Ձեռքներըս խոնարհ սրբաներին դըրած,
Ձիւ, ուժեղ ևնեով նըրանց ըսպատում—
Տաղ հյինք սառւմ:

Յերբ զվարժանախ մեր լերդը լընայ,
Մըռաւի թամազեն բիթերն ուրջեց,

Նըրա հետ վերցըրին լիք բոժակները
Բարբ մեծերը
Ու մեզ որհնեցին.— «Ապրեք, լերեխեք,
Բայց մեզ պես չապրեք...»

Ժամանակ անցավ, նրանք էլ անցան,
Ձըվաբթ լերպերըս վըլաւի գարման.
Ու յես հիշեցի մեր որը լալիս,
Քե մեզ որհնելիս
Ինչու սապցին.— «Ապրեք, լերեխեք,
Բայց մեզ պես չապրեք...»

Քաղաքաւթյան ևնե, մեր անբնիտ պապեր,
Ձեզ տանջող ցավը մեզ էլ ե պատել:
Այժմ, աղիւրաթյան քե քեֆի ժամին,
Մենք էլ որհնելիս մեր զավակներին՝
Ձեր խնայն ենք սառւմ.— «Ապրեք, լերեխեք,
Բայց մեզ պես չապրեք...»

1987

ԳՈՅԻԱՆԻ ՑԵՐԳԸ

Արի, գութան, վարք, գութան,
Որն եկել է, ճաշ դառել,
Առ չուս տուր, խոփիդ զուրբան,
Որն յալ ե Աստված, հորովի:

Քայի, չեղը, ուսիդ մասնով,
Քայի, ցաշենք, վար անենք.
Ճիպաին ալու, զըլի, հոտաղ,
Մեր սե որին ճար անենք:

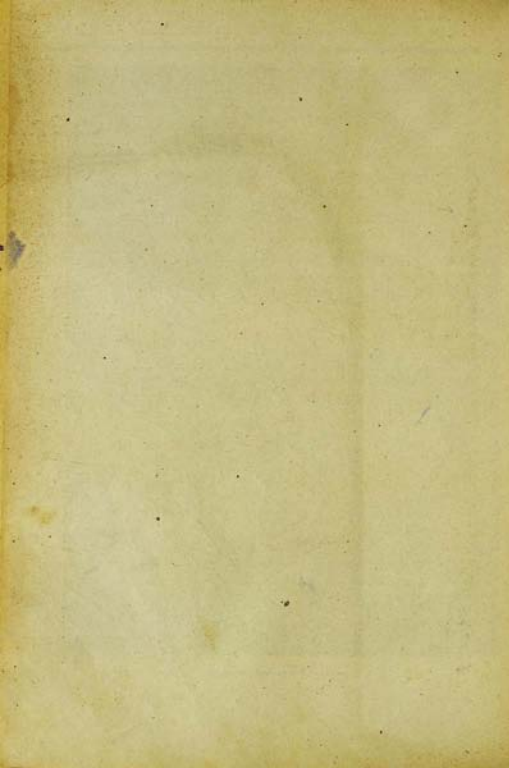
Գարեջատերը զանգառ զընաց,
Քյոխվեն կը գա, կը ծեծի,
Տերտերն որհնեց, անվարձ ժընաց,
Կը ըսքվանա, կանխի:

Են որն եկան թովի աբին,
Հարկ են ուղում տերաւթյան.
Ինչ տամ կտրին ու բեզլաբին...
Վարք, վարք, իմ գութան:

Ձեռըս պալտա, ուժըս հառած,
Հաղար ու մի ցավի տեր,
Ինչ են նալում մերկ ու սոված
Մի տուն լիքը մանուկներ:

Արի, գութան, վարք, գութան,
Որն եկել է, ճաշ դառել,
Առ չուս տուր, խոփիդ զուրբան,
Որն յալ ե Աստված, հորովի:

1987 թվական

ԱՄԱՌ-Ա ԳԻՇԵՐԸ ԳՅՈՒՂՈՒՄ

Հուսընկա գիշեր,
Յերկինքը պայծառ,
Անհամար աստղեր
Յայցում են զառ:

Քընած ե արշեն
Հովաի մեկ զյուզը,
Մըքնած ու լուռ ե
Գյուղացու հյուզը:

1897

Հոգնած զյուզական
Հոտանիքն առա
Մտաւում, հաշում
Կամ հըտորի վըբա

Յերկընքի գիմաց
Գրկված են քընած,
Վերկիցն, առա,
Ժըպտում ե Ատմած:

Կ Ա Լ Ի Ց Ե Ր Գ

(ԼՈՌԵՏՈՂՈ)

Կալ արա, գնանք,
Ա՛ թեղը Զան.
Հորովե՛լ,
Հորովե՛լս:

Արի ման արա,
Այ քեզ մեռնեմ,
Դարման արա,
Հաղեզ առնեմ:

1899

Վաթիզ արա,
Վաթիզ զուրբան,
Ութիզ արա,
Այ աղպեր Զան:

Երկա, երկւ,
Կալն երկա,
Հարեւ ես, հարեւ,
Հորովե՛լս:

Ա Ս Տ Ղ Ե Ր Ի Հ Ե Տ

Ել, աստղեր, աստղեր,
Յերկընքի աչքեր,
Վոր աղպեր վառ վառ
Ժըպտում եք պայծառ.
Ժըպտում ելիք զուք,
Յերբ յեա գեռ մանուկ
Աշխուշ ու հայտառ,
Ձեզ նըման պայծառ

1890 հուլիսի 17
Դեպ

Քըբըլում ելի
Ու ցով չառնելի...
Ժըպտում եք ալտոր,
Յերբ Թուլլ ու առադր,
Կարած հույսերիս
Կըսկի՛ն եմ լալիս...
Կը ժըպտաք նաև
Շիրիմիս վերեւ...

ՀԱՍԵՐԳ

Վրասեր ժայռից ներքև ե թռչում,
Թափ առած ընկնում ցաղերի գլխին,
Ջարկում ավազին, չալում ե, ճըլում,
Ճըլում անհանգիստ, փրփուրը բերնին:

Ինչպես ձերունին, ձենով պառաված,
Ջայռակցում ե ժիր թռուկի լերգին,

1890 գծա.

Այնպես ե ձերուկ անասուը կամաց
Արևագանջ առնի ջրերի աղմուկին:

Այն ինչ բընաթլան գլխով լամերգի
Ունկընդիրն անխոս, հովիտենական,
Ժայռը ճըռտիտ՝ իր ճըռտլ ճըռտի
Յանկից ընկած լլուստ ե նըրան:

ՄԻ ՎՈՐՈՆԻՐ

Մի վարունի՜ր՝ մի ժամանակ
Արամարածդ այս կըրծեի տակ,
Հառալանքով դուրս թըռտով նա
Ու գառարկ ե տեղը հիմա...

1890 աղբյուր 21

Ել մի կանչիր, մի լար իգուր.
Քո արցունքից միայն աղբյուր
Հին հին հույներ պիտի դարթեն,
Յե՛վ ինչ ողուս... մեջ ե արգեն...

..

Ա՛խ, լես լերանի
Կալածակ լինելի,
Վարտա հայթիւնով
Մըռուլ ամպերից
Ժայթքելի ըմբուս,
Ջարկելի ուժգին,
Գատակի խաղար

1891 հունվարի 13

Կամարը լերնի,
Յույց տալի մարզուն
Դազանիքը վերին,
Վար տեսնե՜ր՝ ախտեղ
Ինչ բան կա անեղ,
Կամ մի ե նըստած
Յե՛վ մը ե Աստված...

ՍԱՐԵՐՈՒՍ

Մու՛թը ինձով, գիտինն տառով
Քաշաքառ արերում,
Դազաթնների տեսքը կորավ
Ու խոր թաղվեց խաղարում:

Յերկինքն ամպած, ախուր ու սև
Լաց ե լինում միալար,
Հեռու, հեռու լերան յետև
Մազում փայլակն անդադար:

Ահա փայլեց ե ձուսիկից,
Լուսափայլից սար ու ձոր:

Վարժվելով սարի տակից
Դեռը վազում ե ոլըդտոր:

Մենակ, անքուն հովիթն ան
Կանգնած իրեն արխալում,
Արթուն աչքով հըսկում ե նա,
Դաղից լերկուղ ե ցալում:

Փայլակն ան փայլեց կրքին.
Նըրա կարմիր լուսի տակ,
Թինից հեռու լերանցին
Յերկու մարզու կերպարանք...

Ամպը գոռաց ու արբաքեց,
Ենձ անձրեւը սաստկացա՛մ,
Հովիթս՝ շնե՛կ հե՛լ...ս աղաղակեց,
Շունը թեկեց վեր կացա՛մ...

1891 -դրժիթ 15

Հրացանները վարտացին,
Վոյխարն ինչա՛մ ցանուցի՛ր,
Հա՛վարն ընկա՛մ, վաղ՛ զարթնեցին...
Գիշերը մճւթն, ակնակիր...

Ո Ի Ր Ո Ի

Դձւ յես իմ սիրուն
Ան յըջնաղ ուրուն,
Վո՛ր զըրկում ե ինձ
Գիշերը թընից՝

Դձւ յես զըրկաբաց
Հայտնը՛վում հանկարծ,
Ուղում ես զըրկե՛լ
Ու հանկարծ մեկ ե՛լ
Մա՛վարի միջում
Սահում ես, կորչում...

1891

Դձւ յես ծիծաղով
Կամ ծանոթ ձայնով
Մեր սիրած լերդի
Իմ լուս սննդակի
Մոտից հեռանում
Գիշերվա մըթնում...

Ան, իմ սիրուն,
Դձւ յես արն ուրուն,
Վո՛ր զըրկում ե ինձ
Գիշերը թընից...

Կ Ա Ն Զ

Ենթե կաս, Աստ՛ված,
Ենձ յես ստեղծե՛լ
Արտասուք ու լաց,
Հեծե՛լ, անխե՛լ
Թե չար նախանձի
Թուլնո՛վ մահացու
Դու յես վարակե՛լ
Պարզութունն հոգու
Թե դու յես տան,
Վո՛ր կյանքը յաղես
Լինի անապատ
Տանջանքի հանդես, —
Մեղմացրու մարդկանց
Կիրքն ամբարտա՛ման
Ենթե Աստ՛ված ես
Դու խաղաղութան:

Բայց սրածուրբան
Աւարկու ձայնից
Սլացա՛մ անդորր
Իմ աղսթքն անքի՛ծ.
Ենձ յես, վալրենի
Կրքից կատաղած,
Անբարիշտների
Գարբից փախած,
Քո անվան հուսով
Կովեցի լերկար,
Պարծեցու թեղնով
Մակալն Դու յեկար
Ել ինչձւ իմ յես
Տառաղում ալքան,
Ենթե Աստ՛ված ես
Դու անմեղութան

Տէր արագա՛հաս,
Աստ՛ված արդարի,
Ո՞ւր ես, յեթե կաս.
Ես աղսթք արի,

Ինչձւ տակավին
Չես պատժում չարին
Ու՛րժդ ե պակասում,
Թե չենք աղերսում:

Քե չարագործին
Դու չես ամեն սուր,
Վար խաղաղ հային
Սարսափի իջուր:
Քե դու չը գիտես,
Վար այստեղ, շերիւում

1901 փետրվար

Մարդը ժպտերես
Մարդ և գիշատում.—
Դե արբ ու անս,
Զարկիք ու շանթիք,
Յեթն Աստված ես
Դու վերեփինդիք:

ՈՐ. ՇԻ ԱԼԲՈՍՈՒՍ

Դ՛նչ ես ուզում, վար թողնելի
Քե այլոքում հիշատակ.—
Սիրո հրդեհ փոխորդելի

1892 հունվարի 6

Ուրախութիւնն, թե տանջմանը...
Դու խնդրում ես, բայց վարձի:
Սիրես լիճն և բարձրից:

Ի Ս Ս Ե Ր Ը

Յես սիրելի եմ վարդը աղճաղին
Սիրուց տանջված այտերի,
Միշտ ապշում խաղաղութիւնն
Զուլդ սևորակ այճերի:

Յես պանելի եմ սրտիս խորքում
Մի լուս գազանից սիրային,

1892 Շարտի 18

Յե՛վ ախ շերտից, վոյ մի շերտում
Հայտնելու չեմ այլաբանին:

Բայց և պանել տնկարող եմ,
Ո՛ր, պրծվար և համբերել,
Զուտել՝ ինչով քաղցաւոր եմ,
Զուտել՝ ինչպէս եմ սիրելի:

Սըրտիս թաղուհի,
Կարտեղի եմ ջեղ:
Ախ, Բ՛նչ կը մենի
Հանկարծ հայտնելիս
Յե՛վ, թեկուզ խելուհի
Դարելու չը գտնաս:

1892 հունիսի 26

Թշուղես գիշերվան
Կարճատեղ շերտի:
Միտին թե տեսնեմ
Գտնելիքդ մեկ էլ,
Միտին թե տեսնեմ,
Վճեց եմ կարտեղի:

ՔՐԻՍՏՈՍՆ ԱՆԱՊԱՏՈՒՍ

Անապատի մեկ խաղար ու տխուր,
Ծրված քարերից մի քարի վըրտ,
Դիտելիք նշտան, մասիտ ու լուս՝
Այլաբանի մասին մտածում եր նա:

Նրա հակառը մութն եր ամիսի
Բան անապատը գիշերվա մթնում,
Մտածում եր նա՝ սեր—լուս ծավալի

1892 հունվարի 18

Մարդկային կյանքի մութն անապատում:

Այճի տառիկ անց էլին կենում
Սըրտի, արթունով խաժաղում ազգեր,
Անտր ու աղկար լաց էլին լինում
Աղքատը, ալքին ու վարդը անտեր...

Յե՛վ անապատում մի քարի վըրտ
Միտնալ նշտան մշտածում եր նա...

Ի Ն Ձ Մ Ի Խ Ե Ն Գ Ր Ի Ր

Ինձ մի խնդրիր, ինչ ինչ լերդի
Իմ աղբյուրայինն ահագին,
Ազնկաւոր նըրա մաշից
Կը խորտակի՞ թաւ հոգին...
Վա՛յ, քեզ համար այսպիսի լերդ
Յերգելու, ինչ ինչ լերդի:

Յես լերդիցի սարի վըրտ
Ու լորացան խոտ ու վարդ,
Անապատ եւ աշտակ հիմա,

1892 ժողով

Սե՛, առայի ահապատ...
Հառաչանքից ալքման սարում
Սի մաղիկ չի գալարում:

Բույր ու գեփյուռ ինչ հոգելի
Յեմ աղբյուրային գոգեման,
Վոր մի պաշտառ լերդ հյուսելի
Ու լերդիցի քեզ համար...
Բայց իմ սիրտը բռնանք են զես
Հուր հառաչանք, սե գիշեր:

ՀԱՅ ՈՒԻՏԱՎՈՐԻՆ

Գնաւ բարձր, մի ախտաւոր,
Յերանի քեզ, հայ ախտաւոր,
Վոր կարտաւ ու սիրտաւ
Ու խոտ հեռւ գեղ Արարատ,
Ձեփյուռներով, մաղկաւոր թաւով,
Ինչպէս ծնող սիրտաւորով,
Քեզ հոգելու հարստաւ հոգան
Գնաւ սարերն ու Արարատ,
Ու կարտաւ ալքի նըման
Քեզ կը մոլոր վերա Սեան,
Վոր լեռների չուքերի կես
Ծաղ եւ ահուտ, խաւարով վեռ վեռ,
Փալլիլով եւ ձգքանքներով,
Հորինում եւ լուսերի ծով,
Յեմ մերթ վտով ու սիրտաւոր
Սեանում եւ, ինչպէս մութ աղջ...

1892

Հապա են սերն, են սար հեղան,
Են սարերի սարն ու աղբան,
Հապա, լերդի ծոցը մըտան,
Յերանի պաշտաւ աղբի փաթթան,
Ան կանգնեց ծանր ու աղտում
Բու առաջն ու թաւ սրտում...
Ս, նա աղբն քանի սե գար
Պերե գաղաթով իր մշտնապատ
Շողջողում եւ, փալլաւորում,
Յեմ ախտաւոր հայի հոգում
Հապաւոր լեռն ծնում Թանգեր
Յեմ սիրտի լերդ՝ Բե գեռ
Են լերդանաւ Մաղապ կատար,
Ուր հին աղբանն առով գաղար,
Դաղար կանան փառքերն մեր հին,
Վոր նորափայլ իջնեն կըրկին...

Ն. ԲԱՐԱԹԱՇՎԻԼՈՒ ԴԱՍԲԱՆԻ ՎԵՐԱ

Մերթաւորութիւն, պաւոր Վրաստան,
Ինչեւ չեւ սիրտի զեմքը պաշտան,
Շարժման աղբան հանգան պետի
Շարժեց վերստին ցավը թաւ սրտի,
Բե նորա մըթին գերեզմանը խոր
Վորը հոգել համար լաւ եւ ահաւոր...

Կը Թաղես, այլ, գարնայի թաւ լերդին,
Բայց նորա վտանք պաշտանքներին

Ձեզմ գերեզման եւ վա՛յ եւ վախան,
Նրանք կնիզանի կըման հալտարան,
Յեմ զու նրանցով պաշտ մի ալ սր
Թաղես քեզ մաղապ ցավորը թաւ:

Յեմ քեզ, աղբաւոր լերդիցի լերդի,
Հեզ մաղկաւոր լերդի մտերիմ,
Քեզ, վոր առնչվել եւ ահաւորաւ սրտով
Հալտանալան հանգիստ աղբաւոր:

1893 ապր. 25

ՅԵՐԿՈՒ ՍԵՎ ԱՍՊ

Վաղուց թողած քարեր ու հանաչ
Գաւը իրենց հանգըստութեան,
Յերկու սև ամպ, հոգմի առաջ
Գընում ելին հալածական:

Հոգմը սակայն չար հասանքով
Բաժնել, ինկել չի կարենում,

1894

Ինչքան նրբանց լայն լերկընքով
Դեռ ու գին եր քըլում, տանում,

Ու անդադար գընում ելին
Փըլված հոգմի կատաղութեամբ,
Իրար կըղած ու միասին,
Յերկու սև ամպ, յերկու սև ամպ...

ՄԻ ՀԱՌԱԶԱՆԲ^{*)}

Յես սեռաւ հսկա
Տաղանդի մի գործ՝
Անուշա Գոնաստի
Ափերն աշկոծ.
Տեսաւ Ժամփնչա
Ժալանքը մեծ մեծ,
Տեսաւ, հիացա
Ու սիրտս բացվեց.
Ու նըրա միջից,

1894

Վարդա ժանգաղից
Արծիվը գերի,
Մի կարոտալի
Հառաւանջ թռավ,
Մուխ գարնավ, կորավ
Դեպի ժալանքը
Իմ հայրենիքի,
Դեպի վալսերը
Իմ անցած կյանքի:

ԱՅՎԱԶՈՎՍԿՈՒ ՆՎԱՐԻ ԱՌՋԵՎ

Յելած՝ սվիտանի անդուստլ ալիքներ
Մանրը հորձանքով գարկելով դեպ վեր
Անանում ելին, գոռալով անեղ
Յեզ ժըրբիկն ուժգին չընչում եր ախտեղ
Անեղը ու անվերջ
Տարածութեան մեջ:

1894

Կանգնեցնք, գուցե վըրիկնը մեռքին
Կախարչ ձերունին հուզված առերեքին.
Ու լուռ, կընդանց հանճարի մայրին,
Մուխ ալիքները փոթորկի ժամին
Կըտավի վըրա
Կանգնած են ահա:

Յեթն մի որ, անուշ ընկեր,
Գառ ալցելու իմ չիբմին
Ու նորարուշա վառ ծաղիկներ
Տեսնես փըզված չորս կողմին,

Դու չը կարծես թե հաաբակ
Մաղիկներ են վառեղի տակ,
Կամ թե գարունն է ախ բերել,
Իմ նոր տունը գարգարել:

1894

Նրանք չերգած իմ լերդերն են,
Վոր սրտումը ին տարա,
Նըրանք սիրա ախ խաղերն են,
Վոր գնա չառած ին մեռա:

Նրանք իմ վերմ համարւլներն են,
Այն ալիքաքից ուղարկված,
Վորի համբնն քա առաջն
Դերեղմանով է փակված...

*) Այժմագովիտ. ԵՄԻ ծաղի ափերը՝ Նկարի առին

Գ Ի Շ Ե Ր

Յեկով գիշերն՝ սփռածն
Անտիթաւ սրտերի
Յեկ սարերի կերպարանքը
Փռվեց անդր սովերի:

Հազարաւոր խորին քնից
Գազանկներն անն անդ,
Մութն ու խաւար հորիզոնից
Մալեց լուսին փառանդ:

Յեկ լերկնջում բարձր կախած
Մի փուն սարի կապարին,
Մունջ նայում եր նա գեղի ցած՝
Տխուր ներկոյ աշխարհին:

Նըրա փափուկ, արծաթաներ
Հով լողերը իրանց նա
Քափում էին նախաստեր
Ներս ու թմբիւր քաղցրափն:

Սակայն գիշերն այն հեղ լերկնջում
Հանգստութան փոխանակ

[1895]

Ան ու սարառի է միշտ քերում,
Գազանի հարկած ու տանջանք:

Գիշերային լուսիսն ձեկ
Մանջր անջոց է լսում,
Յեկ ազանդ, և լաց անկեր,
Յեկ... վաղ լեզվով լի տափում:

Են համարողն է, համարի տակին
Չարչարում և կխամուն,
Են մեղքն է իր զավակին
Վաղում, կանչում... և չըկա...

Կույս աղիկն է լըկված ձեկ,
Այնքալ խոր բանասում...
Են կարինն է հայրենասանդ
Քիզախ հոգին-ափանդում...

Յեկ կյանքն աշխարհ ծանր ու խաւար
Մի գիշեր է անվար...
Յեկ ձգ գիտե, վաղի համար
Կըլտանաւ բարի որ:

Ա Ն Դ Ս Ր Զ Զ Ա Մ Ր Ո Ր Դ Ն Ե Ր

Իմ անցած կյանքն ու հին տարին,
Յերկու անգոր ծերի նշան,
Ջըրույց տալով գընում էին
Դեպի աշխարհն հովերձական:

Մինն ստում եր.—Յն ունեյի
Քարն ու բուրսն ծաղիկներ,
Ու բուրբ ճարգիկանց աղվի
Գարնան գըրկում տառաւոր:

Մյուսն ստում եր.—Յն ունեյի
Շատ ըզգացումն է կորով,
Ու վաղ լիսն է շըրտնց աղվի
Մի րանդիւր լերկերով:

Մինն ստում եր.—Յն թողնի
Ջընն ու սե են հովտում,
Մյուսն ստում եր.—Յն՝ թախտի
Մի սիրա բեկված ու աղբում:

Մինը տալ.—Բայց կը ծաղիկ
Են հովտը նորից նոր,
Մյուսը ետեղ վաղին լուսով,
Ու գնում եր գըլխակոր...

Ծաղիս իմ կյանքն ու հին տարին,
Յերկու անգոր ծերի նշան,
Ջըրույց տալով գընում էին
Դեպի աշխարհն հովերձական:

1897

ՅԵՐԿԱՐ ԳԻՇԵՐՆԵՐ

Տանջվում եմ անքուն գիշերն անկողնում,
Տանջվում եմ անքուն, վառապան, աշխարհ,
Յեղ մշտնադարձ հազիւ անպիտան ինն թողնում,
Յեղ գիշերը մեծ, գիշերը լերկաբեր:

Ն'հ, անցած, զընաց կ'ջընորդ, և սեր,
Յեղ ույժ, կ'յետանց, կորած ինչ վոր կար,
Յեղան սե սրեր ու ծանրը հոգսեր
Ու դարձրին այսպես գիշերը լերկաբեր:

Ա՛խ, մի ժամանակ, և դեռ նոր եր ախ,
Մայրական գիշեր եր աշխարհն ինն համար,
Հըրճմանքը սըրտիս չի թշվում ունայն,
Վոչ գիշերն այսպես առաջակալի, լերկաբեր:

Տանջվում եմ անքուն այժմ անկողնում,
Յեղ հուսկընտար, հոգսն, ուսուսպառ
Նայում եմ, նայում, դեռ չի լուսանում.
Ա՛խ, այս գիշերներն ինչքան են լերկաբեր:

1897

ՏՐՏՄՈՒԹՅԱՆ ՍԱՂՄՈՍՆԵՐԻԹ

Ա

Բ

Տէր, մինչև լերը մեր աչքերը Քեզ մընան.
Մեր գուժն հասավ հեռու-հեռու ազգերին,
Աշխարհ լըցվեց մեր ազազով, մեր կական,
Ու չի անցել մեր տանջանքը տակավին:

Աստված, ինչպես ծախ սրբաբան, անցան,
Վաղեքըստ, ինչպես խելով, չորացան,
Միտաքս ցամաքեց, ընկա խոտի պես,
Ճամփես ճոռացա անպիտան վըրտես:

Ինչու, Աստված. վորքերն արդուք հայրական
Գուժը կորնեն հոտորածի ես ձորում,
Քե տարագիր պանդուխտները կըլսառան
Վաղորդութունդ ոտար-ոտար ավերում:

Հացըս նախատինքն լեղավ ոտարի,
Հանգիսաբա ճամփում հալածանքների,
Հրանցի ցերեկն ազազով ու բոթ,
Գիշերը լացի մինչև առավոտ:

ՄԻՔԵ, Աստված, դեռ բավական չըտեստար
Նախն ավեր, վիշտ ու ցավեր, հեծութուն,
ՄԻՔԵ, Աստված, հանելի չեն քեզ համար
Ազոթք ու սեր, կյանք ու ազգեր գլխաբերում:

Տըքնեցի, ինչպես բու ավերակում,
Ինչպես միայնակ հընկզմակ՝ տանիքում...
Աստված, տանջանքից ու մեղքից հառան,
ՄԻՔԵ չըհասավ ժամը փըրկութուն:

1898

..

— Ինչու եղպես ինն ճոռացար,
Աստված ազնիվն ինն մի որ:
— Ինչու եղպես մեղ ճոռացար,
Գանգատվեցին սար ու ձոր:
— Ո՛հ, մի հարցնեք, հին ընկերներ,
Ինչու ել չեմ լերկում մեղ.
Շատ եմ փախկել այն սրից վեր,
Ենպես մի ցավ ունեմ լուս...
— Ինչ ե ցավըդ, մի էար անենք,
Աստված ազնիվն անենքդեր,

— Ինչ ե ցավըդ, տուր մենք տանենք,
Աստված սարերն ու ձորեր:

Ո՛հ, չե, սիրուն, ել զոչ մի սեր
Ճար չի անի իմ սըրտին,
Գուց ել, անուշ սաք ու ձորեր,
Ձեք դիմանա ես դարդին:

Ա՛խ, իմ դարդը... Բայց վճեց անեմ.
Վոր իմ դարդը իմանաք.
Միտաքս խորն ե, թե բաց անեմ,
Միտաքս խորն ե, լեզուս՝ փակ...

1900

ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ ՄԵՌԵԼԸ

Ուր զօր կանգնում, նրասում եմ լին,
Ամենուրեք, անմեկիմ,
Աչքիս առնի զբոսն և միշտ
Մի լուս զազաղ թանկագին:

Ո՛ր, մի հարցնե՛ք՝ եմ զազաղում
Ով և զառնի եմ զխոհ,
Կամ թե ինչու լին չեմ թաղում
Նըբուն ընդմիջս հոգի տակ:

Վհ, չեմ կարող լին հաժախ
Թե մեռած և նա հավես,

1902 Արտաթուղ

Թե նա զընաց, ել լին չի գալ,
Թե նա չը կա ել ինչ նեա...

Յեղ ուր կանգնում, նրասում եմ լին,
Նա միշտ աչքիս առաջին...

Ու յերբ խոսում, ժըպտում եմ ձեզ՝
Հապտում և իմ հոգին...

Հապտում եմ ամեն վարկյան,
Թե ուր զօր և՛ իմի նա
Պիտի չընչի ու մանկական
Իր աչքերը ինչ բանա...

ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹՅՈՒՆ

Դալիս եմ, ահա, առում և Առաժան,
Ոգնեմ աղքատին իր ծանրը կրումում,
Ձեմ թաղնի նրան հավիտյան լըջում,
Նա ինչ ապագին կանչեց նեղ սրում:

Վհ ձեզ, հըգործեր, զոր իր խըրհիթում
Ճնշեցեք խեղճին, ալբուն ու զորին,
Ու՛ր փն, անպատիժ, ասիք ձեր սրտում—
Ով և վերից նալում մեր համփին:

Միթե կարծում եք՝ չիք անանում, լըսում,
Նա, զոր անդեցեց աչքեր ու ականջ:

1902

Միթե կարծում եք ումն եր պակասում,
Յեթե համբերեց զատելուց առաջ:

Իմ աչքերն անթաթ ձեր համփի վրա
Հըսեցի եմ արթուն լին ձեր զործերին,
Ել չեմ զանդադրի. դալիս եմ ահա,
Յես, ամբ զարաթյանց, և հուրն իմ ձեռին:

Յես հուր եմ ձըպում ճընշումի հոգին,
Նրա համարեակ լեզվով ձեզ դատեմ,
Յես ուժ եմ ասլիս աղքատի բազկին,
Նրա թիկունքին՝ գալիս եմ ձեր դեմ:

Դու քո համփն զընա, քույրիկ,
Յեղ թող լին նա պաշտոս,
Ինչ մի ժըպտա, ինչ մի սիրիք,
Յես ընկեր չեմ քեզ համար:

Յելած կյանքի ամեն համփից,
Կարտանբով անմեկին,
Ազալ, անվերջ ու անհանգիստ
Թափառում և իմ հոգին:

Մի մեռք չըկա, մի գիրկ չըկա,
Պալի նըբուն իրեն մեջ,

1902 ապրիլ 29

Ենեթ, խեղազար զընում և նա
Ձըպառաքներով իր անվերջ:

Յեղ մի գիտի՝ զեռես ամեն
Բանի հոգի կը առնի,
Յեղ մի գիտի՝ ինչ մեթ, անեղ
Անապատում կը հանդիմ...

Դու քո համփն զընա, քույրիկ,
Յեղ յերբ լիննեք մենք նեռու,
Ազոթք արա, զոր մլուս անգամ
Ձը հանդիպե՛ք իրարու:

Պանդուխտ եմ, քույրիկ, ժամակ որերից-
Դընում եմ դեպի մի անհայտ լեռնի՜ր՝
Կըտրված կյանքի ամեն կողերից,
Մենակ, տարագիր:

Հալածում են ինձ անցած որերը,
Ներկա ժամերը հանգիստ չեն տալի,
Հալածած են վաղուց իմ թույլ վտանքը,
Ու սիրտս ազնվի:

Բայց զընում եմ յես հալածված երբից,
Ամեն վայելքից ու բախտից հեռու,
Նույնիսկ հալքերի հոգից ու ջրից
Թնչդես լեզվե՛րու:

Յե՛վ դու հանդիպած իմ զըժար համբուս
Ասում ես՝ արդեն բախտավոր եմ յես.

1902

Իզուր եմ փախչում, իզուր գտնադառնում
Ու տանջվում աշտվես...

Ո՛վ դու միամիտ Բայց. լեռնի՜ք վրիպ,
Ձե՛մ լեզի յերբեք յես այգքան ջատաղ,
Վեր կարենայի ախ դաման բռնաւում
Կնե՛կ բախտավոր:

Ձե՛մ լեզու, ցույցի՛կ. բուր որերը
Տառապանք յնրին, կորուստ ու կշտկի՛ք,
Յե՛վ կյանքի հանույթն, և կընո՞ղ սերը
Հնկան իմ սըրտից:

Յես ել վերավոր զընում եմ փախած
Անհայտ որերի խավորի ընդդեմ,
Ամենքից զըզված, ամենքին թողած,
Փեղ ել կը թողնե՛մ...

ՄԵՐ ՆԱԽՈՐԴՆԵՐԻՆ

Յերան՛ք լեր մեզ, զովման լերդի՛ներ,
Դուք յերգում եյի՞ք վաղ առավոտյան,
Յերբոր յերազներն ապրում եյին դեռ,
Վտկի յերազներն հալի փըրկու՛թյան:

Ձեր թարմ յերգերում կար մի հայրենի՞ք,
Քըրճիս, վնասպանն, թեպետև գերի,
Յե՛վ մեր քընարի ձայներն յերջանի՛կ
Լիճը չըրե՛վանքով գալոց որերի:

1902

Ա՛խ, նա հայտվեց մեր աչքի առջև
Յե՛վ մեր ըզգալուն սըրտերն իրեն նեռ,
Վտկի յերազներ՝ միտմի՛ն նըման՝
Մեր անապատում չըցացան անհետ:

Յե՛վ մենք խորտակված մեր կյանքի ձեղից,
Անհայտ ու դալուկ, հակառնե՛րես ցած,
Հնկնում և քընար մեր մասալ մեռքից,
Հնկնում են սըրտից և՛ յերգ, և՛ Աստված:

ՀԱՅՈՑ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ

Մեր համփեն խավոր, մեր համփեն գիշեր,
Ու մենք անհատնում
Մն անույտ մըքնում
Յերվար գարեհով զընում ենք զեղ վեր
Հայոց լեռներում,
Դըժար լեռներում:

Տանում ենք ինչուց մեր գանձերն անդին,
Մեր գանձերը ծով,
Ինչ վոր գարեհով

Յերկնե՛լ և, ծընե՛լ մեր խորունկ հոգին
Հայոց լեռներում,
Բարձր լեռներում:

Բայց քանի անգամ չե՛կ անապատի
Որդունե՛րը սև
Իրարու լեռն
Յե՛կան գարկեցին մեր քարվանս ազնիվ
Հայոց լեռներում,
Արևոտ լեռներում:

Ու մեր քարվանք չըփռթ, ստեփանք,
Բաւանդան, չարգված
Ու հաւաքած հաւաքած
Տանում ե իրեն վերքերն անեամար
Հայոց լեռներում,
Սուղի լեռներում:

1909

S P S Ո Ւ Ն Ջ

Որքա անդրառույ, սիրուր, անձնաւի,
Ու գնում եմ լին ունայն տըրտունջով
Իմ սիրած մարդկանց, իմ լավ հայտերի
Գերեզմանների շարքերի միջով:

Բազիլ եմ նըրանց, Տիտուր ե համբան:
Յեզ իմ հայրենի աշխարհում ոտար,
Ոտար ու մենակ անցվորի նըման,
Վար չուսի ընկեր, վոչ սեղ ու դադար:

Ոտար են չուրջից ու չեն հապանում
Վոմանք քո վիշտը, վոմանք քո լեզուն,
Անտարքեր՝ զաւթ լերշունիկ սրին:
Ջը գիտեն նըրա կարտառ անքուն...

1909 պոետ. 18

Ու մեր աչքերը նայում են կարտա՝
Հնուս տաղերին,
Յերկընքի ձերին,
Քե լՅրբ կը բացվի պայծառ տապաւն՝
Հայոց լեռներում,
Գանալ լեռներում:

Ձընիքն մարդուկներ, լրբորեն նանդիտ,
Անսիրտ, փաքրդի, զըծծի ու կոպիտ,
Մեռնում են, մարում նըրանց հայացքից
Յեզ հոգու ձըգտում, և սըրտի ժըպիտ:

Նի ժւմ տառլին սիրալը բաց անես,
Միւմ համար լերդես սըրտաւի լերդեր,
Վժր չըգին սիրես, կլանըքդ նվիրես,
Նի ինչպես տալես անսեր, անընկեր...

Յեզ որքա ալտաես աշխուր, անձնաւի,
Ու զընում եմ լին ունայն տըրտունջով
Իմ սիրած մարդկանց, իմ լավ հայտերի
Գերեզմանների շարքերի միջով:

..

Հայոց վիշտը անունն մի ծով,
Քաղաք մի ծով անալին,
Մե սե փոփում տառապելով,
Հոյ և տալիս իմ հոգին:

Մերթ զալրացելու ծառս ե լինում
Մինչև լերկինք կապուտակ,

1908

Ու մերթ հոգնած սուգվում, իջնում
Դեպի խորքերն անհատակ:

Վոչ հառակն ե գանում անվերջ
Ու վոչ հառնում լերկնջին...
Հայոց վիշտի սե ծովի մեջ
Տառապում ե իմ հոգին:

..

Ժամանակն անվերջ, տիեզերքն անունն:
Ու նրանց միջում հալիսան սիրուն
Կանգը՝ հարաշարժ հասանք ե վարար...
Նորանոր ուժեր ենում են իրար,

Յեռնում են Թափով,
Իջնում տաղանալով
Ու կենդան, կայտառ,
Միշտ նոր մեկ մեջ,
Անգույ, անդադար
Հասում են անվերջ...

1907

Մե լալն հոսանքի, մեծ աղմուկի տակ
Հալիսան անշարժ, համբ ու անգիտակ,
Անտարքեր են տաք, լեռան պայծառին,
Անցնող որերին, աղբալ ալիսարին՝

Հզորն ու սկար
Ընդմիջա հալտաար,
Անխար հալում
Մեծ հանդըստի մեջ,
Հալում են, մալում,
Հանդում են անվերջ...

Ը Ն Տ Ր Ե Ա Լ Ը

Հուզու սրբազան կըրտով զառած
Իջում եր Մովսես լիբան գազաթից,
Իջում եր անկ պապապաներն առած,
Շըլքալից անոպ Աստուծո ձառից:

Ա մինչ կանխասես այցա՞ն իր հոգու
Տեսնում եր գարսն իր Ժողովրդի,
Ա մինչ կըրճում եր... ան հերքից
Ձախեր բարկութիւն ու խռն ազմուկի...

Ա տեսով Մովսես լիբան բարեւոյցից,
Ժողովուրդն նկտեղ ներքն, նսխում
Աստած է շինել զսուրաց, արծաթից,
Գարում է շուրջը ու հարած գոռում:

— Էնչի՞նչ մեզ բերով Մովսես անապատ,
Լի Յեղիպատից ինչի՞նչ հանեց մեզ...
Ո՛ր է մեր սրխառն ու սոխը առատ...
Նստեղ անդիտա եր ու լիճն եր նեղիս...:

Գոռում է ետդես ու հարած պարում:
Ա... սուրբ Սինայի ձրոտլլ ամպերում
Կանգնեց ժաղպահն, նուրից զեղի զեր,
— ԷՄԲԹն այս ամբոխն իմ լիզրախն է, ՏԵՐ...

[1907]

Ա Ղ Վ Ե Ս Ը

(ԺՈՂՈՎԱՐԳԱԿԱՆ)

Ազգեսն լնկով բարձր սարից,
Հարցմունք արով լիճը Թառից.
Մեծ խորոզ է հարկավոր ինն.
Քաղցած ազգեսն, աչին ծաղիկ:

Ազգեսն հազի՞ ջուրճը զեղին,
Պշտուտ կու գա շուրջը զեղին,
Ջուր կըտըրգից առախն լեղին.
Դեղին ազգեսն, աչին ծաղիկ:

Ազգեսն սասով պառավ առախն.
«Մըտիկ չեմ տա մեռից փետին,
Կարտեղ եմ Բըմփլիկ հուտին.»
Անփախ ազգեսն, աչին ծաղիկ:

Ազգեսն լնկի, նստել զեղին,
Յերկար աչին ծըռել զեղին,

— Լըսում եմ հախըզ լեռների գլխին,
Մովսեր եմ պատում, անցնում անապատ,
Հըրեղին սուրճով ասնում իր ուղին,
Նա միշտ կապահատ, նա միշտ Լուսնատ...

Տանջանքի միջից նըկատում եմ լես
Յերկիլն ամպալաց հեռու մըլուշում,
Իսկ նա փոքրոցի, կույր ու կարեւտես,
Դերութիւն սըխառն ու սոխն է կիւում...

Յեզ լերը ամպերում խռում եմ ջեղ հեռ,
Քեզից փըրկութիւն պառավ եմ բերում,
Նա նստեղ ցածում մոլի, աննեթԵթ
Վտիկ լի պաշտում ու հարած պարում...

Ինչի՞նչ լնն, Աստածն, թ զն պապապաներ,
Իմ ասնջանքն ինչի՞նչ... Դալից գալըտած,
Ա մեծ խորուրդի ջարչա առխապաներ
Ժալեղի գըլից Թալից զեղի ցած...

Բայց... մըլտ առա՞մա, լերբոր զեռ քընտ,
Հանդիւմ եր ամբոխն ազմուկից հոգնած,
Իր ցուղը մեռքին բարձրանում եր նա
Դարձիւլ միտմունք զԵՐ՝ զեղի Սինա:

Այժ է ձըղի մեր խորուղին.
Են գող ազգեսն, աչին ծաղիկ:

Մին ել կանչեց առաւր պառավ.
Ամսն, ԼասԵժ, առաւով, կերավ...
Գըլիխն ես ԲՆ՝ փորձունք բերով
Անտեր ազգեսն, աչին ծաղիկ:

Ա, իմ խորոզ, կարմիր խորոզ,
Ման կու գալիք գոռոզ-գոռոզ.
Փետուրդ արով զեղ զար ու փոս
Են շար ազգեսն, աչին ծաղիկ:

Ազգեսն, ազգեսն, փոքրիկ զաղան,
Վտանըրդ կարն ու խիտ զաղան,
Շընեքն ամեն ջեղ չը Լասն,
Ճարպիկ ազգեսն, աչի ծաղիկ:

ԿԱԲԱՎԻ ԳՈՎՋԸ

(ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ)

Արև բազմեց թուխ առջերևն,
 Կաթով թըռավ կանաչ սարեն,
 Կանաչ սարեն՝ սարի ձերևն,
 Բարև բերավ ծաղկըներեն:
 Սիրունի՛կ, սիրունի՛կ
 Նախշուն կաթավի՛կ:

Բա բուն կուսած ծաղկըներով՝
 Շուշան, նարգիզ, նունուֆարով,
 Բա անդ լըցված ցոլ ու շաղով,
 Քընես-կինես չերզ ու տաղով:
 Սիրունի՛կ, սիրունի՛կ
 Նախշուն կաթավի՛կ:

1907

Բա թև փափուկ ու խառափիկ,
 Գլխով կըտուց, կարմիր առափիկ,
 Կարմիր-կարմիր առափիկներով,
 Կը չորորսա ճառիկներով:
 Սիրունի՛կ, սիրունի՛կ
 Նախշուն կաթավի՛կ:

Յեր կը կանգնես մամուս քարին,
 Տաղեր կուսես ծաղկըներին,
 Սարեր ձարեր զըզարթ կանես,
 Դարզի ծովն սիրա կը նանես,
 Սիրունի՛կ, սիրունի՛կ
 Նախշուն կաթավի՛կ:

Ա Ր Ա Գ Ի Լ

(ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ)

Արազի, բարով լիկար,
 Լճի, արազի, բարով լիկար,
 Դու մեզ զարնան նշան բերիր
 Մեր սրտերը ուրախ արիր:

Արազի, լերը զընացիր,
 Դու մեզանից լերը զընացիր:

1907

Լճ փչեցին բուռ ու բարան,
 Մի՛ ու ծաղիկ անեն տարան:

Արազի, բարով լիկար,
 Լճի, արազի, բարով լիկար,
 Բունըզ չի՛րիք են է՛րն ծաղիկ
 Մեզ մոտ Թե՛ս ամբողջ տալին:

ԴԺԱՐ ՏԱՐԻ

(ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ)

Վարի, զութան ջան, վարի,
 Շատ ե զըժաբ ես տարի,
 Գաղին տարան քոխովի զուռ,
 Լարկ են ուղում,—Տե՛ր նա, տե՛ր...
 — Կըտամ, քոխովա, փոշ չունեմ:
 — Զունես, Ենի՛ն կըտանեմ:
 — Աման, քոխովա, քեզ զուրբան,
 Ենի՛ն զընա թոզ զութան:

Դարնան անենք վար ու ցանք:
 Կալը կուսենք, բերենք տանք:
 Դարունքը լեռ դառավ էլ,
 Դու՛թան լըծվեց—կորովի՛լ...
 Վարի, զութան ջան, վարի,
 Դաղենք ցարեն ու գարի,
 Տանենք անենք քոխովի փեշ,
 Վար լըտանի մեր զամեշ:

[1908]

Ճ Ա Խ Ա Ր Ա Կ

(Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Յ Ա Վ Ա Ն)

Մանի, մանի, ճախարակ,
 Նշտենք բանի, ճախարակ,
 Անտերին տեր ճախարակ,
 Վերքերին ներ, ճախարակ:

Լուսնակը գուրս է լինել,
 Աչքերին լուս է լինել,
 Լուսնի լուսով մանեմ լես,

[1908]

Միգտակ վառուք անեմ լես,
 Աղքատ որով ու լացով
 Վերքեր պանեմ մանածով:

Մանի, մանի, ճախարակ,
 Նշտենք բանի, ճախարակ,
 Անտերին տեր, ճախարակ,
 Վերքերին ներ, ճախարակ:

Գ Ա Ր Ն Ա Ն Ա Ռ Ա Վ Ո Տ

(Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Յ Ա Վ Ա Ն)

Բարի լուսի գանգեր գարկին
 Զընգընդալնն անձւոյ, անձւոյ,
 Լուսը բացվեց մեր այխարհքին
 Ճըզընդալնն անուշ, անուշ:

Հովտում առան խոխոջում է
 Գըլըլըլալնն անձւոյ, անձւոյ,
 Քամին բարակ չընկընկում է
 Զըլըլըլալնն անուշ, անուշ:

[1909]

Կուսնին լինով յերամ կապած
 Կըսկըռալնն անձւոյ, անձւոյ,
 Կաքով քարին առջ է կարգում,
 Կըլկըլըլալնն անուշ, անուշ:

Հարսն ու աղջիկ նանդերն լելան
 Շորորալնն անձւոյ, անձւոյ,
 Մազկանց բուրձունքն անմահական
 Մըլըլըլալնն անուշ, անուշ:

Վ Ա Յ Ր Ե Ջ Ք

Քառասուն տարի քըռած ճանապարհ՝
 Շիտակ, անվեներ
 Գընում եմ լես վեր—
 Դեպ Անույաը սուրբ, այխարհքը պայծառ:

Քառասուն տարի ճամփա՞ն անարկու
 Անցել եմ նայես
 Ու հասել եմ լես,
 Քաղաքությանն եմ հասել լես հոգու:

Քաղել եմ ներքն, մեծ լերան տակին,
 Յե՛վ փառքը, է՛ գանձ,

1908 7/20 փաթ.
 (Բաժանո՛ւ)

Յե՛վ փնն, է նախանձ.—
 Ամենը, ինչ վոր ճընչում է հոգին:

Յե՛վ են ամենը, արդ նայում եմ լես—
 Տեսնում եմ նորից
 Իմ լերան ձերից.—
 Մնդես հասարակ, դատարկ են ննպե՛ս...

Յե՛վ լես իմաստուն ու քնաղս քնքի,
 Անուշ ձիծալով,
 Յնրկով ու տաղով
 Ի՞նչում են զըլաբթ իմ լերան լետե:

ՍՈՒԱԿԻ ՎԻՇՏԸ

(ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ)

Մի որ տեսա՞մ սառ Բըռչուն
Սոխակ կուտար կուց-կուց արուն.
— Ինչեւ, տա՞մ, սոխակ սիրուն,
Ինչեւ կուտաւ կուց-կուց արուն.
Ինչեւ, մինչ լճրը դու յերեսուն
Տըխտար կուտաւ չոր Բըփերուն:
Այխարհ տանն զառ քա սիրուն,
Եղ հրովբան քա յերգերուն,
Հագա ինչեւ դու որն ի բուն,
Ես լուս ու ժու՞թ առա՞վառուն,
Ես շատ անուշ զով հովերուն
Ախ ու զախով կուտաւ արուն:
— Ի՞նչ կըրտես, սառ Բըռչուն,
Եկե՞թ ու խերս դու ջընտրուն.

[1910]

Ջրմեա նստեց մեր սարերուն,
Կըսեց չըրիկ աղբյուրներուն,
Կըսեց հոսիկ ծաղիկներուն,
Կըսեց մենիկ իմ ձագերուն,
Ի՞նչպէս չըլտմ կուց-կուց արուն:
Եյի տա՞մ սառ Բըռչուն.
— Հերից դու լուս, սոխակ սիրուն,
Հերից դու լուս կուց-կուց արուն.
Եյի կուգա քեզ նոր գարուն,
Արե ծագե ես վայրերուն,
Հալին ձլուներ մեր սարերուն
Բացվին չըրեր աղբյուրներուն,
Ու շուրջ առած քա ձագերուն
Բարե կուտաւ ծաղիկներուն:

ԿԱՔԱՎԻ ՎՈՂՐԸ

(ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ)

Ա

Կըտուցը լիճը արին
Կաթովը նըստել քարին,
Ձեն ե տալիս, կըղկըղում,
Կանգատ անում հովքերին.

Ա՛յ քուրիկներ,
Ա՛յ հովքեր:

Բուն շինեցի ես սարում,
Ջազ հանեցի անընթան.
Ի՞նչո՞վ խաղա մարգերում,
Յեկան կարան ու տարան,
Ա՛յ քուրիկներ,
Ա՛յ հովքեր:

Են կարկաշուն զըղիկը
Սուր զանակով զարկեցին.
Են կարմըրիկ կըտուցը
Հուր կըրտակն ձըղկեցին,
Ա՛յ քուրիկներ,
Ա՛յ հովքեր:

Են մանրաքաղ տոսերը
Կըստտեցին ծուկն ի վար,
Են խառուսիկ փնտալը
Վարն արին մար, վարը սար,

Ա՛յ քուրիկներ,
Ա՛յ հովքեր:

Են, վար սարերն եր հասել,
Քամին լիկով գում արավ,
Են, վար մարերն եր անցել,
Հեղեղն լիկով ու տարավ,
Ա՛յ քուրիկներ,
Ա՛յ հովքեր:

Բ

Ել զճեց անեմ, ել ք՞նչ անեմ են բընում.
Հանգիստ չունեմ, դադար չունեմ են բընում.
Ջորը մենակ՝ լիմ դիմանում են բընում,
Գիշերն անտալ՝ չի լուսանում են բընում.
Անցած սրերն յեկել նորից են բընում,
Գնլ են գառել, ուտում են ինչ են բընում:
Ել չի մընում իմ սըրտիկը են բընում,
Ծա՞վով լիճը, լացով լիճը են բընում:

Գ

— Սե կաթովիկ, մար զիտի դու նըստես հիմա
— Ջորուկ քարդի ծառի վրա:
— Սե կաթովիկ, քե վար նըստ տերը դա՛ մար
— Լացող ուտու հուղթին աղբյուր:
— Սե կաթովիկ, են տեղից ել քլեն վար ք՞ճը
— Կըրակ կըլնեմ, կերեմ ինչ լիս...

Վաչ կաքավիկ,
Մե կաքավիկ,
Զաւիկ-ժաւիկ
Սիրուն կավիկ:

Վաչ քո հուսին,
Են խորոսին,
Վաչ սըգավոր
Իր ժոր սըրտին:

1910

Նչ չես կարգում
Հանց ու արտում,
Մեր սարերից
Կերթաս արըտում:

Վաչ կաքավիկ,
Մե կաքավիկ,
Վաչ իմ կարած
Սիրուն կավիկ:

ՄԱՆՈՒԿՆ ՈՒ ՋՈՒՐԸ

(ԺՈՂՈՎՐԳԱԿԱՆ)

Անպատ սարեն ուրախ ձենով
Ջուր է գալիս անցնում շինով:
Մի թախ ժանտիկ գուրս է վազել,
Զնաքն ու լերես պաղ լըզացել,
Լըզացել է ձեռքն ու լերես,
Ու գարնել է՝ խոսել կապիս:

— Դու վճր սարեն կուգաս լըբիկ,
Իմ պաղ լըբիկ ու անուշիկ:
— Յես են սարեն կուգամ մըթին,
Վոր էին ու նոր էլունն է գլխին:

[1911]

— Դու վճր տունն կերթաս, լըբիկ,
Իմ պաղ լըբիկ ու անուշիկ:
— Յես են տունն կերթամ գվարթ,
Ուր ափերն են չուշուն ու վարդ:

— Դու վճր ալդին կերթաս, լըբիկ,
Իմ պաղ լըբիկ ու անուշիկ:
— Յես են ալդին կերթամ գալար,
Վոր տերն է միւր մեջն ալգնդան:

..

Տաղով եկավ
Ախով գնաց Մալաթ Նովան.
Յերգով եկավ
Վերգով գնաց Մալաթ Նովան.

1910 ապրիլ 7

Միրով եկավ
Մրով գնաց Մալաթ Նովան.
Միրով Յնաց Մալաթ Նովան:

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ ՀԵՏ

Վաղուց քեն իմ հայացքը Անհայտին է ու հեռում
Ու իմ սիրտը իմ մըտքի նեւ անհուններն է թափում,
Բայց կարտով ամեն անգամ լիրք գտնում եմ գնդի ցեղ՝
Մըղկում է սիրտըս անվերջ քո Թառառչից աղնկեղ,
Ու գաղթական զավակներից լաւ շարքերից ուստապա,
Յեմ գլուխներից՝ արիւմը, գտաւորիկ ու խափար:

Զարկված հայրենիք,
Զարկված հայրենիք:

Քընտրվում են մշտեցիս հանգեղ բանակները անհամար,
Տըբորում են քո լերերը, քո դաշտերը ծաղկավառ,
Ու խորագար զոնակները աղաղակով վայրենի,
Ավարներով, ամիրներով, խընչույցներով արշուներ,
Վոր դարձրին քեզ մըշտական սև ու սուղի մի նովիս,
Քեզն ու լալիան քո լերգերով, հայացքներով անմըպիս,

Վաղրք՝ հայրենիք,
Վորքք՝ հայրենիք:

Բայց ինն ու նոր քո վերքերով կանգնած ես դու կենդանի,
Կանգնած խոճմն, խորհրդավոր համփին նորի ու նրնի.
Հասալանջով սըբաթի խորքից խոսք ես խոսում Աստու հնա
Ու խորում ես խորին խորուսդ տանջանքներում չարաղես,
Քարում ես դու են մեծ խոսքը, վոր աթ ասես աշխարհքին
Ու պիտ գառնես են լերկիբը, ուր ձըղտում է մեր հոգին—

Հայսք՝ հայրենիք,
Հայսք՝ հայրենիք:

Ու պիտի դա հանուր կյանքի արշալույսը վառ հաղած,
Հազար հազար բուսուղայտառ հոգիներով հասաղած,
Ու լերկնալուս քո բարձունքին, Արարատի սուրբ լանջին,
Կենսամըպիս. իր լուրերը պիտի մըղտան առաջին.
Ու պոետներ, վոր չեն պըզտել իրենց չուրթերն անեծքով,
Գիտի դովեն քո նոր կյանքը նոր լերգերով, նոր խոսքով,

Իմ նմբ հայրենիք,
Հըզմբ հայրենիք...

1935

ԱՆԹԱՄԱՐԻ ԿՂՋՈՒՍ

Սըբաթի խորքերն	Վճնց է մի աղջիկ
Հովեն թե ծովեն	Մեզմ ու հանգարաթիկ
Մի ևնն եմ լլտում.—	Անվերջ արտասովում:
Վճնց է մի աղջիկ	«Թամմը... Ա՛խ, Թամմը»
Մեզմ ու հանգարաթիկ	Իզմը... վոր մի քառ...
Անվերջ արտասովում,	Ձի պատասխանում:
Կողիս աշխարհ է	Մերը վոր կորով
Մարդը միշտ չար է,	Միբար վոր մեռով,
Կյանք է կործանում,	Արցունքն է թուսում...
Վոր անցով դեռց	Սըբաթի խորքերն
Նի լիտ չի գառնում...	Հովեն թե ծովեն
	Մի ևնն եմ լլտում.—
Սըբաթի խորքերն	Վճնց է մի աղջիկ
Հովեն թե ծովեն	Մեզմ ու հանգարաթիկ
Մի ևնն եմ լլտում.—	Անվերջ արտասովում...

1935 հունիս 18 Աղթամար

ԲԱՐՁՐԻՑ

Իմ բարի սրբեր են մեծ խոհերից,
 Են մեծ խոհերի անուան խորերից՝
 Կամեցա՛մ լիբով իմ հըզոր հոգին,
 Վոր բարեբեց հալի Աստու աշխարհքին:

Ու պայծառ ցոլաց զհոյ վերին աթի՛ր՝
 Մարդկային ամեն հընարքներից վեր,
 Վեր ամեն շուքիցս շամանդագի՛ր՝
 Մինչև լուսեղեն վոյսթան անթախի՛ն:

Ու իր հարազատ բարձունքիցը լույս՝
 Անշար անաշտ, անզորք ու անուշի՛ր՝
 Գարզ, ամենաստեա հայացքովը հա
 շտապեց ներքև՝ աշխարհի վըրտ:

Տեսա՛մ աշխարհը՝ գեղեցիկ, անվերջ,
 Յե՛կ հայրենիքներն անուկ նըբա մեջ,
 Յե՛կ աստվածները ճըրտեց գանազան,
 Յե՛կ սուրբերը խիստ, իշարազ ու զածան:

Տեսա՛մ ուսում են ամենքն ամենքին
 Ամեն հայրենիք իրեն զավակին,
 Յե՛կ իր պաշտողին ամեն մի աստված,
 Յե՛կ հյանքը տանջանք, ցավ համաարան:

Ու վոյ մի լերկիր չըկա, հանգչելու —
 Խոր, արարչական հանգիստն անխըռով,
 Ու վոյ մի անկուտ չը կա չընչելու
 Շունչն աստվածային՝ լի անվերջ սիրով...

Անպատում վըշտով վերջստին հորից
 Իմ ես մեծ սըբաթն՝ աշխարհից ել մեծ, —
 Անասեման աշխարհ, և սեր ընդհանուր,
 Յե՛կ մարզը ուրախ, և լերդ ամենուր...

Ու ի՞նչով հորից ենաեղ հանգչելու —
 Խոր, արարչական հանգիստն անխըռով,
 Մտեղ հանգչելու, ենաեղ չընչելու
 Են մեծ խոհերով, են անվերջ սիրով...

1815

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Ու վեր կացտ լիս, վոր մեր հայրենի որենքովը չին՝
 Վերջին հանգիստը կարգում իմ ազգի անբախտ գոհերին,
 Վոր չին ու քաղաք, վոր սար ու հովիտ, ծովից մինչև ծով
 Մարտ են, մեռած, փըռված ու ցըրված հազար հազարով...

Ու կըրակ տառ հայոց հըղենի կարմիր բոցերից,
 Են խաղաղ ու պաղ լերկընցի ծոցում վտակի հորից
 Մախան ու Արան, Միփանն ու Սըբմանց, Նեմրուք, Քանդուրեց,
 Հայոց աշխարհի մեծ կերտները վտակի մեկ մեկ,
 Մուրք Արագածի կանթնեղն ել, ինչպես հնամուր արև,
 Անաս, աննըվուղ, միշտ վտա ու պայծառ, իմ գըլխի վերև...

Կանչենցի խոժու, մենակ ու հաստատ, Մախի Նըման,
 Կանչենցի թըլվառ են հայրենիքին՝ ցըրված հավիտյան
 Մինչև Միջագետք, մինչև Ասորիք, մինչև Մոջի Հայոց,
 Մինչև Հնչյակապետ, մինչև Գոմտոթի ափերն աբեկան:
 — Հանգեք, իմ վորդեր... իզճու են հուզմունք, իզճու և անշուն...
 Մարդակեր գազան՝ մարդը՝ զեա լերկար եպես կը թա...»

Այիջու Յեփրատ, Հախիցըս Տիգրիս՝ անեղ մեներով,
 Սուզուս կարգալով՝ անցան, զընացին խոր խոր հորերով,
 Անգերն ել լիսն Ջերավի հորից, հըսկա բարձրաթից,

Ճանապարհ ընկան Մազկանց սարերից, Լալիական պարից,
Բալլ-բալլ, բուրավետ, շարժվեցին զեղի կողմերը նեոս,
Գոհար ցողելու, ծաղկունք բուրբուր, բուրբունք խրնկելու
Մինչև Միջագետք, մինչև Ասորիք, մինչև Մոջ Լայսց,
Մինչև Լեյլապոտամ, մինչև Գոնատոսի սփերն ալեկոծ...
— Լանգեջ, իմ վարդեր... իզմար են հաղձունք, իզմար և անշահ...
Մարգարիտ գազան՝ ժարդը՝ զեռ յերկար եռուկն կը թա...»

1916

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՀԱՍԱՐ

Յերբ խոսում են Վրաստանի
Քըլմամանքից արյունոտ,
Զարմանք է ինձ պատում հարանի,
Յե՛վ խորին ցավ, և ամոթ:

Վո՛չ աղաքնն գիտեն նըրա
Վաստիները մինչ անգամ,
Այ ու Լացն և սիրել միշտ նա,
Միշտ աշխարհքին բարեկամ:

Թե՛ն պատած Լալար վերջով
Շատ ցավեր է նա տարել,
Բայց խալակիր իրեն ձեռքով
Դեռ վաճիր չի կատարել:

Յե՛վ իր ձեռքը յի՞թե Լամա
Տարածում է ի՞նչ վրկան,
Վո՛չ քե հաժան զարծի Լամար,
Այլ զեղ պայծառ աղապան:

Յե՛վ ինչպես չեն տեսնում վոժանք
Նըրա ընթացքն աննշխան,

Վենց են տաում. — իր բախտի տակ
Նա ընկել է անկանգուն:

Վո՛չ աղաքնն Կովկասն անասա
Պատ է կանգնած մինչ յերկին,
Վար լըհաղթի բուքը նըրան,
Խնչքան սուրա ժուլդին:

Վո՛չ աղաքնն Գոնատոսը Լար
Շուշի է Լուսում Լով ու զով,
Վար նա Լովնա մընա գալար,
Խորակներից աղաւով:

Յե՛վ չեն լրանել զեռ վըրացու
Յերդը զըվարթ ու անհոգ,
Վենց է ծաղրում նա ժաւացու
Ամեն Լարված աննոցու:

Յերբ խոսում են իր անկումից,
Քըլմամանքից արյունոտ,
Զարմանք է ինձ պատում անվերջ,
Յե՛վ խորին ցավ, և ամոթ:

1916

ԻՄ ԱՐՈՒՍՅԱԿԻՆ

Լուսաղջւում
Ի՞մ Արուսյակ,
Խո՛ւ գեղատես
Աւ ի՞նչ զըվարթ
Վաւճըռում ես
Ի՞մ սասաղապարդ,
Պայծառ ու պերճ
Գիշերվա մեջ...
Այ՛, քե՛ն

Ձեզով արե
Ես պաշ կյանքում
Աւ յերկընքում,
Բայց բուր արեդ
Աւ բուր ցերեկ
Միշտ արմեր
Սաքան լըջե՛ղ,
Հըրաշաղճի,
Մի գիշեր...

1916 Լովա 27

Յերազեցի շարունակ
Իմ կյանքի մեջ յես մանկուց,
Ու մշնացի միշտ մենակ
Պատրանքի մեջ՝ յես մանկուց:

Յես չըզտա վաչ մեկին
Յերազեցիք իմ չըծեղ,

1917 հունվարի 5

Յեմ վաչ մի մարդ, վաչ մի կին՝
Հերոսներեք իմ չըծեղ:

Յերազեցի շարունակ
Իմ կյանքի մեջ յես մանկուց,
Ու մշնացի միշտ մենակ՝
Պատրանքի մեջ՝ յես մանկուց:

Հիշում ես Բարձմե, աթլաճե՛ր, մայրե՛ր...
Ինչպես վար թողեր՝ ես ժամին ել զես
Վաղրենի, չըծեալ կանգնած են ու կան:
Յեմ հիշում են միշտ են դիմ աղջկան,

1917 հունի 31

Վար իր կուտակուն զվարթ ազմուկով,
Արծաթ միմաղով, հիշով ու թրգով
Հըցնում եր անտառն իրենց չըլնակ —
Ու... հիմա չկա... ու հիմա չկա...

ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՍ

Բազմած են չարլիս նրանց ամեն ար —
Բոլոր անհարզ մեծերն աշխարհի,
Յերազում են, պատմում ներգաղթանկ ու խոր

1917 հունվարի 20

Միտքն ու գաղանիքը մաշի ու կյանքի՝
Ու ետպե՛ր ինչ նետ, իմ տանն ամեն ար,
Վաչ հաց են ուղում ինձանից, վաչ չոր:

ԴՈՒ ԶԸ ԳԻՏԵ՝Ս...

Դու չը դիմես,
Ինչու լիմ լես
Անբուժելի
Տըխուր ետպես...

Դու չը դիմես,
Ինչու լիմ մեզ
Փընարիս նետ
Չըբզել ետպես...

— Ինչ ունեի՞ լավ ու պայծառ,
Հնկան, անպան մի-մի, մի-մի.
Որորտն ել՝ միակ վար կար,
Արևոտ թեզով ու թըլնամի...

1917 փետրվ. 5

Մըթենց նպաստ թերկինքն անուան,
Միտքս պատեց մեծ չափառուկ.
Միտան կորան չարլիս ու նետուն,
Փընարս ե լոկ Պաղեղ ե դուռ...

Քոյաջարում յես վաղել եմ
Յեղնիկն նետ յերազ, Անուշ,
Հըմարիս աարում թերաղել եմ
Ցընալիարիկն յերազ, Անուշ:

Հըմարիս աարը ամզ ե պատել,
Իմ արևի լուսը վտանկ,
Աստուռն ինչդիրք արի շատ ել՝
Ինչ չըսըզեց մուրազ, Անուշ:

Իմ ժուրալը շատ եր շքեղ,	Շատ են լեկել եսպես անցել,
Դըրախտ պիտեք ծաղաք ու զնդ.	Հազար ախոս են ժարգիանց էլ:
Յերդը հոսեր հառաչքի աեղ,	Յես էլ կերթամ, քիչ է Թացել,
Սերն ու բարին՝ Արազ, Անուշ:	Սաքան վաղ ու վրապ, Անուշ:

1917 Նոյեմբ. 20

ԱՍՏՈՒ ՅԵԼ ՊՈԵՏԻ ԳՐԱԶԸ

Գըրազ թիան ու աղճին
Յերկու Անուշ—երգ ու կին.
Գետն աշխարհ հիացեց,
Աստված՝ իրեն—պոետին:

Աղթիկ Անուշ, լերգ Անուշ,—
Մինը կարուստ, աս ու վուշ,
Մյուսը քընցույ ըստփանց,
Կյանք ու կըրճմանք, թեև ուշ:

1918

ԻՄ ՅԵՐԳԸ

Գուններ ունեմ անասկ, անծեր,	Յերկուս չունեմ, առ չունեմ յես
Յես հարուստ եմ, իմն, յես հարուստ:	Գողից, չարից, չար փորձանքից,
Մով բարության, չընտրեց ու սեր	Աշխարհով մին՝ ահա եսպես
Ճոխ պարզեմ եմ առել վերուստ:	Շաղ եմ տալիս իմ բարձունքից:

Անուն հանքը իմ գանձերի	Յես հարուստ եմ, յես բախտավոր
Սիրտս է առաս, լին ու ազատ:	Իմ ծընընդյան պաշտառ որնն,
Ինչքան էլ վար բաշխեմ ձըրի—	Ել աշխարհ չեմ գալու հա նոր,
Սերն անվերջ է, բարին անհատ:	Իր աղճման եմ տալիս իրեն:

1918 հունվար 5

Պ Ա Տ Ր Ա Ն Ք

Վեր է կացել են արուս	Յես կանչում եմ նորից նոր,
Մեր Չալակը իր թնից,	Ինչ թըգում է, թե կըգան...
Դընում է մութ անտառում,	Զհար... վաղուց են, մի, նրանք
Բաշ ախպերը յետից:	Մեր սարերից զընացել,
Զըրընգում են նըրանք խոր	Են զիլ ձեներն է մենակ
Են անտառում կուսպան,	Իմ ախանջում մընացել...

1918 սեպտ. 9

ՆՎԵՐ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՆՆԵՐԻՆ

Ես, չի լլոսել մեծ Շոթայի
 Յերգի ձեռք կաթողին
 Աս դարավոր ցափ ամենի
 Ձի խորամկնն են հողին:

Քընդում ե գնա նոր ձեռքերում
 Են քնարը դավանի,
 Քընդում ե գնա նոր յերգերում
 Վերադառանք գեղանի:

— Վաղձույն, վաղձույն ձեզ հին ու նոր
 Արի, բարի ընկերներ,
 Արարատի կողմից ետք —
 Յեղրաջրական յերգ ու սեր:

Հին որդի վերջալուսին,
 Արալուսին նոր կյանքի
 Յերգնեք սըրտանց ու միտանի
 Յերգը կանուր բերկրանքի:

Բերնըր հընչի մեր յերգը թող,
 Ջարի ձեռք խըլացնի,
 Հընչյուններով իր կախարդող
 Յերկըն յերկիր թող անցնի:

Ամեն կողմից թող ամենին
 Հըրապուրի ու բերի
 Բազմալեզու խըրտախանին
 Մեր կովկասի ազգերի:

1919 ապրիլի 18

Յիշենք՝ տեսով ու ճանաչով,
 Հնկեր, սխաղեր, մեր ու ջուր՝
 Մեր զլամանչով, ուրախ կանչով
 Դընանք գեղ կյանքն ընդհանուր:

Ետեմ, շատ սրցունք թափվեց մեզնում,
 Մեն մի կոթիլին — մի խըրտա,
 Անյուս, անպուլ են ե տառ —
 Համփա լուսնի գործը գառ:

Թող՝ ով կուզի՝ յերկար բարակ
 Ջուս աս խելքին մինչև ճուր,
 Մենք խմաստուն — սիրենք, խնայենք,
 Կյանքը ես ե, ինչ վոր կու:

Ջարկեք ուժգին մեծ Շոթայի
 Են քընարը վաղեւոր, —
 Մարդը ինչ աս — են հը շարի,
 Թող խմանա վաղ՝ աշխարհ: —

Յեանի քանի նոր ձեռով ե
 Քառում ճուսան ես յերկրում,
 Գաղափանքով պայծառ ու վեհ,
 Հազար ու մի յերգերում:

Վաղձույն, վաղձույն ձեզ հին ու նոր
 Արի, բարի ընկերներ,
 Արարատի կողմից ետք —
 Յեղրաջրական յերգ ու սեր:

Ջըզարթ յերամով դուք յեկեք ինձ ճուս
 Ինչպես զարանգվան որերը ծագիտա,
 Ինչպես տարազիր հավերժ յերգով
 Կանցնեք իմ հոգու աշխան յերկընցով:

1920

Յեկեք ու կերթաք, ինչվոր հը մընա,
 Ես լավ գիշերվան հիշատակն ե նա,
 ՁՄ վոր, հուշերն են թանկ գանակը մեր —
 Ա՛խ, Բ՛նչ գանձ բերիք ետք ինձ նըվեր:

Խ Ա Ք Ա Ն Ի

Ք Ա Ռ Յ Ա Վ Ե Ր

1

Անցա՛ զարը սըրտիս վրա՛ ջրբի պես.
Մենակ տատակ ու փուշ տաքա՛ ջրբի պես.
Իմ աշխարհում հանգիստ չտուա՛ ջրբի պես,
Ու զընացի, լես չըզտաա՛ ջրբի պես:

Քեզուզ մի զար սաղես սըրտով մըտերմիդ,
Զարբի սըրտով կենես տանից լերբես, ¹⁾

2

Մախըզ կենի պատուանից յերբես. ²⁾
Հավթըզ կերթա իրեն ըընից յերբես. ³⁾

Առաւ են՝ թե հազար տարին մի տնգաւ
Մի փըրկիլ է աշխարհ գալիս,—մի պատգաւ.
Մին, յերբ լեկաւ, ելնված լեկինք մենք մարից,
Մին էլ, յերբ զա, մեռած կընենք ցավերից:

1922 հուլիս

Ս Ի Ր Ի Ո Ւ Ս Ի Հ Ր Ա Ճ Ե Ե Տ Ը

Մերիւս, յերկնից անդ անցվոր,
Ո՛րկից յեկել,
Ո՛ր էս թեքել,
Ու եկում ես եղջան չըզոր,
Անառ թափով,
Աններ համփով,
Դարձր, զարձր հազարավոր:

Մերիւս, յերկնից չըթեզ գոհար,
Վոր խաղում ես,
Փազփաղում ես
Ճերմակ ու բիլ լուսով քո վառ
Ու զարգարում,
Զըզարթ վառում
Մեր գիշերվածն եակառ մառ,—

Ի՛նչքան աչք են վըրազ հառել,
Նայում են քեզ
Հիմա մեզ պես,
Ի՛նչքան աչք է նայել, մարել,

1922 հունիս

Յեւ կամ ԲՆչքան
Դեռ պիտի գան,
Վոր անհայտից կլանք չեն տուել:

Ո՛վ տաղիկն տաով վաղիկերթ
Քեզ մեր հոգից,
Մարգու ցեղից,
Կամ ծած աշտում պիտի տնկես
Մի որ հառնի,
Մարի, մըթնի
Հըրածելու չըզըզ հավես...

Թարի համփա, կլաքըզ մեր կին...
Յեւ թե տեսնես՝
Մեղնից ետես
Մի հարցում տուր չըզոր մահին,
— Մարգու քառթ
Սերունդ կանի
Մը հըրածելուն տատեղալին:

1) Հրգեհ — գմբախտաթյուն. 2) հոգիք. 3) կենանես

Ա

Անց կացան...
Որերս թըռան, անց կացան.
Ախ ու վախով, գարգերով
Սիրաբու կերան, անց կացան.

1890

Բ

Վերջացավ...
Կանգնա՛ւ ժաշկեց, վերջացավ.
Ինչ հույս արե՛ր փուշ ելավ,
Ինչ խընդուխտե՛ն՝ վերջը ցավ.

1890

Գ

Հիմի բացե՛լ են հանդես
Յերգիչները իմ ահաես.
Ջան, հայրենի ծղղրիզներ,
Ո՛վ ե լլառւա՛ւ հիմի ձեզ.

1916 հունիս

Դ

Յեա չեկավ...
Գընաց, զընաց, լեա չեկավ,
Անկուշա՛ւ ժաշկն, ահ հաշին
Գերի՛ ժընաց, լեա չեկավ.

1916 հունիս

Ե

Ո՛ւր կորան...
Մառիկներըս ձւր կորան.
Ինչքան լացի, ձեն տնի՛
Ձեն չխաղվին, լժու կորան.

1916 հունիս

Զ

Ծով ե իմ վիշտն, ահափ ու խոր,
Վիշն ահուհածով հազարավոր.
Իմ գայլույթը վիշն ե սիրով,
Իմ գիշերը վիշն ասաղներով.

1917 փետր. 9

/Է

Քանի՜ մահ կա իմ սրբառում,
Քափուր զահ կա իմ սրբառում.
ՁԾ զու լի՜ կա մահացու.
Մահի ահ կա իմ սրբառում:

1917 նոյեմբ. 7

Ը

Կյանքից նարթե անցա՛վոր,
Անա զարնչալ անցա՛վ որ,
Դու ժաղում ես զեղի մահ —
Մահը թըռնում անցա՛վոր:

1917 նոյեմբ. 10

Ց

Յնա լիկ՛՛ճ...

Փարնան ժաղուր զեա լիկ՛՛ճ,
Անցանք որեր, խի՛նչ ու սեր,
Դարե՛՛ճ, իրար հեա լիկ՛՛ճ:

1917 նոյեմբ. 11

Ժ

Հին աշխարհքը ա՛մեն որ
Հաղար մարդ է ժըռնում նոր,
Հաղար տարփան փարնն ու զորն
Ընկըա՛վում է ա՛մեն որ:

1917 նոյեմբ. 11

ԺԱ

Զուր իմ փախչում, ինձ խաբում,
Հաղար կապ է ինձ կապում.
Ամենքի հեա ապրում եմ,
Ամենքի շափ պառապում:

1917 նոյեմբ. 12

Ո՛վ իմանա՛ ուր ընկանք,
Փանի սրժա հյուր ընկանք,
Սերն ու սիրան ել լերբ չըկա՛
Կըրակ ընկանք, զմեք ընկանք:

1917 նոյեմբ. 30

ԺԳ

Քանի՜ ձեռքից եմ վառվել,
 Վառվել ու հուր եմ դառել,
 Հուր եմ դառել՝ լույս առվել,
 Հույս առաջ եմ ընդհանվել:

1917 թվա. 24

ԺԴ

Ի՞նչքան ցավ եմ տեսել լես,
 Զենք ու դավ եմ տեսել լես,
 Տարել, ներել ու սիրել, —
 Վառը՝ լավ եմ տեսել լես:

1917 թվա. 24

ԺԵ

Յնթազումըս մի ժաջի
 Մտալս լիկավ հարցմունքի.
 — Ասա՛ված պահի ջո վորդին,
 Վճնց եր համը իմ ձագի...

1917 թվա. 24

ԺԶ

Մընացել ե բերդը մեզ,
 Հաղթանակի լերթը մեզ.
 Անց են կացել՝ ով կալին,
 Հիմի կըգա ներթը մեզ:

1917 թվա. 25

ԺԷ

Վճնց ե ժըպտում իմ հոգին
 Ջարին, քարուն, — ամենքին.
 Լույս ե տալիս վաղ՝ կյանքին
 Ան են համ փխ առնելին:

1918 հունիս 4

ԺԸ

Ի՞նչ ես քըռում, խեղճ սիրտ:
 Հազար բանի լեռն, սիրտ,
 Յես վճնց հասնեմ հազար տեղ
 Քեզ պես թափով, քեքի, սիրտ:

1918 հունիս 25

ժԹ

Իմ սմբ, արթուն ակնհիւս
Մի խոր ձեն ե միշտ հընչում,
Անհուն, անցման կարտազ
Իրեն ժառ ե ինձ կանչում:

1918 հունի. 26

յ

Լինէր հետո մի անկում,
Լինէր ժանկուն արգար ջուն,
Յերազի մեջ լերջանիկ,
Հաշտ ու խաղաղ մարզկութուն:

1918 փետր. 2

ԻԱ

Մի հազգ զարկի լիս մի որ,
Քշումի, զքնաց վերազոր
Քշում ե միշտ իմ մըտքում
Քնշ արնոտ ու մոլոր:

1918 փետր. 2

ԻԲ

Յերկու չիրիմ իրար կից,
Հովերմական լուս զըրկից,
Քախում են պաղ ու խորում
Քն՝ ինչ սալուն ալխարհից:

1918 փետր. 4

ԻԳ

Ո՛վ ե ձեռքով անում, ձվ,
Հեռվից անթիվ ձեռքերով
— Զան, հայրենի անասուներ,
Դուք եք կանչում ինձ ձեր ջով:

1918 փետր.

ԻԴ

Անուն ամպին ու զամպին,
Մայր նըստած իր հըմբին,
Հոտու հանդում՝ մի արտառ
Նաչում ե միշտ իմ համբիբն:

1918 փետր.

ԻԵ

Կըլթացեալս եմ, արտարւմ
Արտուտները արտերում,
Քըշում ժամակ հոգուս հետ,
Զախում, ճիւղում յեթերում:

1918 Նոյեմբ.

ԻԶ

Քերտնն արևոտ Մարդակները եմ անբան
Հազար դարում հազիվ զուտով Մարդասպան.
Ձեռքերն արևոտ զընում ե նա զեռ կամկար,
Առ հետու յե մինչև Մարդը իր համբան:

1918 Նոյեմբ.

ԻԷ

Մեռան, մեռան... Յեմ, ահա,
Քառնըմբել եմ կյանք ու մահ.
Ձեմ հասկանում աշխարհքի
Եկան ու չըկան յես հիմա:

1919 Նոյեմ. 8

ԻԸ

Արեւելքի յեղեկներին իմով պայծառ իրիկուն,
Հեթաթական պաշտաներում ըստասում եմ իմ հոգուն.
Ինչ եմ չեմում ես ցեխերում, ազմուկի մեջ վալքերի...
Ա՛խ, թե հորից զըտնեմ համբան, զեզի ենտեղ, զեզի տուն...

1919 Նոյեմբ. 21

ԻԹ

Դու մի անհայտ Բանաստեղծ ես, չըտեսնըմբ մինչ հոր.
Առանց խնայի յերգ ես թափում հալացքներով լուսավոր.
Յես ել, տանք, զարմանալի Հնթերցող եմ ըստաւոր,
Վոր կարգում եմ եզ յերգերը եւքան հեղա ու եւքան խոր:

1919 Նոյեմբ.

Լ

Հէյ ազան մարդ, հէյ անգուժ մարդ, միաքըզ յերկար, կյանքըդ կարե,
Քանի՜ քանիսն անքան քեզ պես, քեզնից առաջ, քա առաջ.
Ինչ եմ տարել նըրանք կյանքից, թե ինչ տանես զու քեզ հետ,
Քաղաղ անցիւր, ուրախ անցիւր յերկու որման ես համբել:

1919 Նոյեմբ.

18

Ազատ սրբ, ազատ սերբ, ամեն բարիք իբ ձեռքին,
Տանջում, ամենվում, վարձում և ու զքծբախտ և նա կըրկին.
Ն՛յ անխելք ժաղ, յերբ աբ թողնես աղբաղն աղբի սըլտալի,
ՅՅբբ աբ աղբես ու վախին ևս աշխարհքը չնն ու լի:

1919 Նոյեմբ.

19

Քուն թե արթուն՝ սրիս շառը յերազ յեղամ, անցկացամ,
Յերազն ել, նուրբ ու խուսափուկ, վըռազ թեղամ, անցկացամ.
Վըռազ անցան յերազ, ժուրազ, ու չը հասա զոյ ձեկին,
Կյանքըս թեթև ամնուլ աըվան զըբազ յեղամ, անցկացամ:

1919 գեկտ. 8

19

Վժը աշխարհքում ունեմ շոտ ըսն. միաց եմ անում՝ Յս, թե են.
Մեկ տեղ կանգնած միաց եմ անում, չեմ իմանում՝ Յս, թե են.
Ասովան ինքն ել, տարախուսած, չի հասկանում ինչ անի.
Տանի, թողնի, — վժըն և բարին, վժը սանձանում, Յս, թե են:

1919 գեկտ. 8

19

Կորցըրել եմ, ժւր զըսնեմ,
Տեղը իմաց տուր՝ զըսնեմ,
Ման եմ գալի յես մըթնում
Քեզ ժոտ գալու գուռ զըսնեմ:

1920 փետր. 4

16

Ինչ իմանա ըստեղծողի գաղանթները անմեկին. —
Ընկեր աըվամ, իբար կապեց ևս աշխարհքում ամենքին.
Բանաստեղծին թողեց մենակ մեն ու մենակ Իրեն պես,
Վոր Իրեն պես մըտիկ անի ամեն մեկին ու կյանքին:

1920 ժաբթ

12

Յերենկ ևսպես՝ անվերջ քեզ նեա—իմ կյանքի նեա լինելի.
Հազար յերենկ՝ դաշտում մենակ՝ յերկընթի նեա լինելի.
Բալց ժվ կըտա են վախիժը՝ ինքըս ինչ ել չըղգալի,
Ու հալվելի, ծավալվելի, ամենքի նեա լինելի...

1920 ժախի 12

ԼԵ

Լուսը լուսին չա՛ մպխան է իմ լերեանն ճառագում,
 Սերը, ախ, արդեն տնդա՛յժ գարկված, դեպի մահն եմ յնա հակվում-
 Նազես են վառ արեգակի չաղերի տակ կենսածոր
 Կաշմանաւար կազնին վառքի չորանում է արեցոր:

1930

ԼԶ

Աստու, անհատ Աստու Նրման՝ միշտ տեղալուց հոգնել եմ յնա-
 Հոգիս ծարավ՝ սրբան-նրբան մշտիկ առալուց հոգնել եմ յնա-
 Մինչդ ղիտի դար իմ դեմը՝ նոխ ու չըռալլ անհալիվ,
 Մենն համքում ըստասելուց ու փընարելուց հոգնել եմ յնա:

1921 փետրվարի 7

ԼԸ

Յես չընչում եմ միշտ կենդանի Աստու չառնչը ամենուր-
 Յես չըսում եմ Նըրա անլուս կանչն ու հուճչը ամենուր-
 Վենացնում է ու վերացնում ամենալուր իմ հոգին
 Տինգերքի խոր մեզեզին ու մըրմունչը ամենուր:

1921 փետրվարի 14

ԼԹ

Արյունայի աղետներով, աղմուկներով տնարկուս,
 Արեւուտքի ըստուկները մեքենայի է վռակու՝
 Իրենց հզու անապատից խուսափում են խեղճներած
 Դեպ Արեւելքն աստվածային — հալբենիքը իմ հոգու...

1921 մայիսի 1

ԼԱ

Ամեն անգամ ջո աղվածից չերը մի քան ես դու տանում,
 Ամեն անգամ՝ չերը հալում եմ, թե Բնչքան է դեռ մընում, —
 Զարմանում եմ, թե՛ մի Շըռալլ, Բնչքան շատ ես աղվել ինձ,
 Ինչքան շատ եմ դեռ քեզ առաւ, վոր միտանց մենց նորից:

1921 մայիսի 2

ԼԲ

Հազար տարով, հազար դարով տառ՛ թե յես, Բնչ կու վոր-
 Յես չեղել եմ, կամ, կըլինեմ նոր ու հովես, Բնչ կու վոր
 Հազար ետես մենք փոխեմ, մեք խաղ է անցավոր,
 Յես միշտ հոգի, տինգերքի մեծ հոգու նեա, Բնչ կու վոր:

1921 մայիսի 3

ԽԳ

Ասի. շինեց լոկ ես ահաւնն ե ու անունը, վոր ունեն...
 Յերբ հասազեց անալթանիւր զո ժողիտը հազուս գեմ.
 — Ի՞նչ ե ահաւնն եդ անկայուն, ու անունը, վոր ունես,
 Գու Աստված ես, դու անճման ես, անանուն ես ու անթեա... »

1921 ժայիս 8

ԽԶ

Աստեղային յերպներէ աշխարհներում լուսակաթ,
 Մեծ խտերի խալանքների հետաներում անարտա,
 Անխելի վերաւելների ժըլուշներում նըրբազոս՝
 Յերբե՛ն, ասես, ըզգում եմ լես, քե կը հասնեմ նըրա մոտ...

1921 ժայիս 16

ԽԷ

Բարեք ե հընոց աշխարհն Հայոց ու Մասիսը յերկնափետ.
 Իմ խոր հոգին եմ բարձունքին խոսք ե բացել նըրա հետ —
 Անտա բանից, ընկզբանից, յերբ լըկան ել դեռ լըկար,
 Մինչև վախճանն անվախճանի ջընընում ե գարե գար:

1921 ժայիս 21

ԽԸ

Ո՛վ անհա Մին, վոր ամենին միացնում ես մի կյանքում,
 Ամեն կյանքում ու յերակում անտես, անկեզ բորբոքում, —
 Վոզի ազատ եմ ու հարազատ ես աշխարհում Քեզանով,
 Վոզիք Քո մեջ՝ անմահ, անվերջ՝ Քեզ եմ յերգում Քո նենգով...

1921 «գ. 3

ԽԹ

Իմ կընունքին յերկինքը՝ ժամ, արեւը՝ իմ սըրբազան,
 Միանանը՝ նարտա լեզավ, ամենքի սերն՝ ափազան.
 Մարը լեզավ կընթաւալըս, ցոյը՝ մյուսուն կենսափետ,
 Աւ կընթոյղս Նա ինքն լեզավ, վոր սահմանեց ինձ պետա:

1921 Եփեսոս

ԽՃ

Կյանքս արի հըրապարակ, վոսքի կոխան ամենքի.
 Խափան, խոպան ու անպըտուղ, անցավ առանց արդյունքի,
 Ի՞նչքան ծաղիկ պիտի բուսներ, վոր լըբոսով ես հոգին...
 Ի՞նչ պատասխան յե պիտի տամ հոգ ու ծաղիկ արժողին...

1921 սեպտ. 5

ԽԹ

Հէյ համփաներ, համփաներ,
Անդարձ ու չին համփաներ,
Ոգրիք անցան ձեզանով,
Ուր զընացին, համփաներ:

1922

Մ

Աղբյուրները չընչում են ու անց կենում,
Ծառափները աննչում են ու անց կենում,
Ու յերջանիկ ակունքներին յերազուն
Պոետները կանչում են ու անց կենում:

1922 հունիսի 9

ՄԱ

Տիեզերքում աստվածային մի համբարդ է իմ հոգին.
Յերկրից անցվոր, յերկրի փառքին անհաղորդ է իմ հոգին.
Հեռացել է ու վերացել մինչ աստղերը հեռավոր,
Վախ Յացած մարզու համար արդեն խորի՞ն է իմ հոգին:

1922 հուլիսի 8

ՄԲ

Մնացան շատ են ցավերն, ավերն իմ սրբում,
Մնացան սրբումս կորած լավերն իմ սրբում...
Չեմ ել չիտում շաբ ու խավոր ես ժամին՝
Յերբ են փայլել ուրախ սրերն իմ սրբում:

1922 հուլիսի 12

ՎԱՆՈՒՇԻ ԱՌԱՋԻՆ ՆԱԽԵՐԳԱՆՔԸ

Ո՛վ, վոր ներշնչված լուսնի լերդին
Հարնդվում ես միշտ մեզմ ա. կարեկից,
Հուզվում ես, խոսում սրբաբ ականջին,
Ծավեր ես հարցնում նշրա աշխարհից:

Վոր բերում ես զոչ աշխի հանդիման,
Սիրտը ծորեցում, վիշտը բորբոքում,

1880 Շ

Քեզ, կարեկցության զոգից աննշման,
Քեզ համար եմ ին իմ լերդը լերդում:

Վոր աբար աշխարհ գիտես հայրենիք
Ու չես հանաչում զոչ ոտար, զոչ խորթ,
Ուղարկիլ հոգուս քո լուսն լերդանիկ,
Տըխուր լերդերիս լեզիւր առաջնորդ:

ՎԱՌԱՋԱՆՔ ՊՈԵՄԻ ՎԵՐՋԵՐԳԸ

Արտեզ, բարեկամ, ծերունու արտում
Պատմության մասին խոսքս լրացավ:
Միտածամանակ գուցե քո սրտում
Որվան ինչույցի մայրը խլացավ:

Յեվ քո հայացքը փալկից չլացած
Ակամս ընկավ այն մթին ձորը,
Ու վոր, տակավին բախտից հալածված,
Քաղցած ու վշտառ զուշում է ծերը:

1880

Թերեւ է քեզ յուր ազգառ գափում
Ներկայանում է մառլ ծերունին,
Դուցե մի բողբ քո դատարկ հոգում
Նրա խոսքերը արձագանք տվին:

Դուցե ծերունու լերդը ցավաբ
Տրամաբյուն ազգից նախ քո սրտին,
Բայց այդ գեռ այն չէ, վոր ալքան տարի
Տանկից ալկելու լերիտասարդին...

ՎԱՌԱՋԱՆՔԻ 8

ԷՍՏՎԱՍ

Անս ծանրը կանաչ խճիրով
Հավաքված գետի լերդու լեզերքին,
Թով կատարները մեղմին հանելով
Իրար փաթաթված, շաղված են կորդին:

Նրանց խոնարհված ականջ են գնում,
Քե ինչպես իրանց սավերների տակ
Ջրուղ ծփալով գազանիք են պատմում
Ջրի հասակից կոտակներն հասակ:

Դիտում են, ինչպես արևի վերջին
Անգոր շողերը չլերերի միջում

Շտապ գողալով — իրիկվան պահին
Թալում են վերեւ է [հանկարծ] հանդուլում:

Իսկ այդ ժամանակ հսկա մայրերը,
Վոր լերդու կողմից կանգնած են պատրաստ,
Ձգում են իրանց լերդայն սավերը
Ու մութով լցնում ձորն անկասաստ:

Հրաշալի լե գիշերն այն ձորում,
Յնրք վոր-խավարի [մութ ալբերնում]
... ուղղանիկ մայրեր
Մինչև տապիրը բարձրանում են վեր:

Յերբ վոր չողջուուն զոնոր ստացերը
Պնուսմ են մասյ ճակատն յերկնքի,
Յերբ վոր պատում են Թեթև ամպերը —
Հալածակուններն ընկած փոթորկի:

Յերբ վոր լրացած լուսին փառանկ
Հեղանայ մեծով բարերանում [ե, հ]
Բարձր յերկնքում, ինչպես զոտ կանթեզ,
Կախում է խափար ձորերից [վերև]:

1890

Յերբ վեր է կենում զերեքման հովը,
Յեզ խառ ու տերև նշտորոր ստում,
Թեթև Թոխչով անցնում ձորովը,
Մերպ ու ալբերում չզվացնում, խառում:

Իսկ [Ձորագետը] բուրբ զգած,
Անասկանայի է նազար ու մին
[Ձալն] ու գոռոցով ազազով ձգած —
Լցնում է անով լուսի նոցին:

Մեթ ու խափար իմ հայրենիք
Անձևս զիշեր, լուս ու արուսմ...
Միաքս ախտեզ, ինչպես չըզիկ
Պրտափում է ու պըտըտում...

Պըտըտում է լուս, անձառնչ,
Տխուր, ժամուռ — չիբմաց վերս,

[1890]

Ավեր, անտեր հյուզերի լուրջ,
Ուր լուս չըկա, ուր ձայն չըկա...

Ու ինս գառնում կրկին մուր
Հուսակաուր ու գլխակար
Քաղչում դարկալ սրտիս խորքում
Իր հին ծանոթ ավերակում:

ՀԱՇՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կովկասի ամպած յերկինքը պարզեց,
Հեռու նարակում չողակի նման
Հսկա Մասիսի գագաթը փայլեց
Վթխարի Կալրիկ սարի հանգիման:

«Վողջման բարեկամ, Մասիսն զորոտաց
Քառչ կախակների ձայնով ահաբեր,
Յեզ մեծ Կովկասի յերկնքը հանկարծ
Քուլ զղրցացին — «վողջման ցեղ ընկեր»:

«Մենք հին փառքերով, ու նոր ցավերով
Ազգականներ ենք իրար խորթացած,
Մտաբերմում եւ զորքան ենք սիրով
Միասին կանգնել փոթորկի զիմաց:

Բայց ինչ փոխվել եւ մի ցանի դարում,
Նչ չես չողջուում ամպերից վերև,

1899

Հենց փաթաթվել եւ Թիպոս ամպերում,
Ձեռ ուզում տեսնել տեսնել սրև:

[Այստեղ սուր մեռչ, մտեցներ] ընկեր,
Մի նայի՛ր լուս, թնչ է կատարվում...
Մենք հո չեղբայր ենք դարերից ի վեր,
Մեզ հո միևնույն կրակն է ալբում:

... իմ հին ազգական,
Յեզ Քաղ զորոտան լուսները բուրբ —
Քաղ լինեն վկա մեր նոր նախաթյան
Քուսքը վերջացրեց Մասիսն ալբուր:

Կովկասի յերկինքն ամպեզ վերստին,
Ճալթեցին անթիվ կարճակներ անեզ,
Ան տեղ լուսները վողջմանում ելին
Յեզ ուրախության արցունքն եր նեղեզ:

Յերենկ թիթեռ լիս լինելի
Անուզ թիթեռ զարունջի,
Վոչ ցափն ու վիշտն իմանալի,
Վոչ անշատույնն այս կյանքի:

Բայց չեզ թիթեռ — զոչ՛ որն ահա
Մահն է զալիս յեղկելին,
Վոչ մի ծանոթ թռչի՛ վերա
Նի չի գտնում ընկերին:

Ն՛ի դիժ Լանդներ, վառ վառ ծաղիկներ
Բուռած մեր կյանքի ախուր համբի շուրջ,
Աղխարէք ծալրազան . . . դիժք է մեզ դեռ,
Հառաչքը որբոց և կյանքը անուրջ:

Ա՛հ, վաղուց զարթնած ու շատ տառազած
Յես անց եմ կենում այս աշխուր համբով,

Բուրմունքս [ջրբմած] պըստիս թափված,
Յերկինքս ել մի՛նած թուխպով ու ամպով:

Յես անց եմ կենում և ժպտում եք դուք,
Յրում եք տաժամ թախի՛նն իմ որբախ...
Վճհ, պարսր մընաց, մեր կյանքի ծաղիկունք,
Ժպտացե՛ք այգյուս ամեն անցորդի:

Յերանի նըրան, ով վոր ցընեմ
Ապրում և նանգիստ յերկրի մի խորում,
Ով վոր յերազներ ունի դեռ պահած
Գալաց որերի վռակի մըլուշում:

Ա՛հ, վաղուց արթնած՝ լիս շատ եմ նոզել —
Անուշա ցանկալույց, անվերջ կարոտից,
Յերազ ու անուրջ՛ հասել են, հանգել,
Ու պաշն է փըլում նեաժվոր մութից:

1895—6

Ս Ե Ր Ե Ն Ա Դ

Մեր շուրջն ահա՛վոր մըլուշ է ու ահ,
Յերկընդից կախված կապարի ամպեր.
Լալիս են, նեծծում ծառերն անտերև...
Մի՛ զարթի՛ր, հոգիս, մի՛ զարթի՛ր, ընկեր.
Մի՛ բանար աչերդ ու մի՛ նայածի՛ր
Գայժառ յերազի տեսիլն ըզլալի.
Ավճաղ, յերազներ,
Ուրախ յերազներ
Մի՛ գամ են գալի:

Յերանի նըրան, վոր աչնան ցըրտում
Քընած՝ կերպե՛ք արե՛ք զարնան.
Յերանի նըրան, վոր անձուկ բանտում
Քընած՝ կերպե՛ք որն ապատություն:
Վճի՛ զարթածներին [անուշա ու արտում]
Տանիվում են անցուն մըթնում տոսկալի...
Ավճաղ, յերազներ,
Ուրախ յերազներ
Մի՛ գամ են գալի:

ՎՈՒՄԻԿՆԵՐԻ ՎՈՂԲԸ

(ԱՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԿՐԹԱՆՈՒՆ ԿՐԹ)

Գնչը ցեղ չի, թե նման է մեր ցեղին,
Թե՛ր ցեղ չի, թե նման է մեր ցեղին,
Աստված եղբայր լինողը պատիվ ունի մեզ
Մեզինքն նմանք աստվածային աներես,
Գնան թերևս աստվածներին մեր աշխարհ,
Վեր չափելին մեր նախնիքը ծագվածաւ,

Մեր նախնիքը պատանիքը նմանին,
Մեր աստվածը սրբազան թերթեր լինելին,
Մեր նախնիքը պատանիքը նմանին,
Հիմի բացվին կոնսենսը ծառերի
Գրախ տեսնի նոր գաղափար մեզ գերի

Հայոց ազատութեան գրքը Նշանած
Ու միտք եր անում. — ինչ անեմ, Աստված.
Գրքը փող չունի, — փող չի վերաբերում,
Գրքին տանող չունի, — գրքը չի վերաբերում,
[Աստված ու անհայտ] յետ ինչպիսի գրքին.
Մահաւ. . . բան չկա, պետք է նամակներ.
Երբոր լըրանա ցառաւուն տարի,
Ազգը նորիցան պիտի կատարի:
— Կատարվածն այն աշխարհում լինելանի,
Ու ազգում են յերազները...
— Եղ ինչ ես նշանել, աչ ճարգ,
. անհայտ ու անգարգ.
Ենելն են ան [անհայտ] սրեր,
Գնաք են մեզ պաշար, նմանական չորեր...
— Ինչ մի խանգարիք, նոսաքի, աչ կին.
Կրկին անշուշտ անհայտ իր կարգին.
Դու միտքն ազատի ցառաւուն տարի...
Ազգը նորիցան պիտի կատարի...
— Կատարվածն այն աշխարհում լինելանի,
Ու ազգ...
— Հայրենի, ներս մըտով ուսանող վարդին.
Ինչ անեմ հիմի յետ իմ վարդանին.
Ասում եր՝ եղբայր եղ պարտք չկա,
Ով փող չըրերի, ուսման վարդն աս:
— Հն, վարդի. կըտանք, իրավ ես ասում.
Վարդանն եղ է ճարգ, աղբիւր է ուղում...
Բայց թող ազատի ցառաւուն տարի...
Ազգը նորիցան պիտի կատարի...
Վարդի Թաքի . . . աչ ցու վարդանը
[Ջրանմանը] զընա, կենց զու չի կեանք...
Կատարվածն այն աշխարհում լինելանի,
Ու ազգ...

— Գարն, զուք լըրվոր ունեւիք կարիք,
Ենան բան թող յետ մեզ ազատի.
Արար չի մեզք ենք... մենք եղ ենք մերը,
Դուսն մեզ կանգնեց խառնութիւն սերը:
— Հն կըտամ, կըտամ... Թն ես խանգարում,
Տեսնում ես նշանած [յետ բան] եմ գրում...
Դընա, ազատի ցառաւուն տարի...
Ազգը նորիցան պիտի կատարի...
— Վարդի Թաքի... Թն ինչ գրում...
Ինչ են ներս զուք մարդու խանգարում...
Կատարվածն այն աշխարհում...
— Եսա նամակներուց կըտանք չարն.
Դու պարտքը սխալի, պիտի վերաբեր,
Թե կենց միտք եղբայր Հայոց գրքը
Գրախ կըլանի լեռն ընկած փողը...
Դում եմ սխալի, նմանական թող արա,
Ձի կարչիւ ուղած փողը ինչ վրա.
Դն գունն ազատի... ցառաւուն տարի —
Ազգը նորիցան պիտի կատարի...
Ինչ թողով գրելու... վոր կողմը կըտամ...
Նապեա եղ ճարգին կըլանն անիւրով...
Կատ...
Հայրենի եղ եսեղ նաւով թերանը,
Ու մեծ գրքը կանգնեց զուսը.
— Դն, ճարգ նաւով, պարտաւորի, պետա,
Տեսնեք նամակներ ու արի ինչ նաւ —
Հն, աշխատանքում գրաւուն նամակ...
Ծարք, ծարգի ուս... Յեւրոպա...
Դըրող աշխատի աշխատի միտքեղ
Ենել ճարգը, խելուս զաշխատի, պաղեց...
Ենել եղ լըրաւանց ցառաւուն տարի...
Ազգը մեծ թաղում պիտի կատարի

ԳԱՐԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄՈՒՆ

XIX—XX

(ԵԹՈՒՐՈՍՏ)

Ինչպես լինում անց սարեր՝
 Պատում են մեզ լինում դարեր —
 Մեկի լեռն հեղթաթ հին-հին,
 Մյուսի լեռն լուս ու մըթին,
 Յեզ մենք նրանց նեղ արանքում

Հաց ենք լինում, սիրում, խընդում...
 Ամազ կանցնեն սեր, խինչ ու լաց,
 Յեզ խղճալի սերուն կարած՝
 Մեզ կըգտնեն լինում դարեր,
 Ինչպես լինում անց սարեր:

1901 թ. Եթուրոստ

.

Դու գընում ես Անգարն համբան
 Մըլադադար աշխարհի,
 դարար իմ Անուշ,
 Ուր անհայտ են, ուր վոր լըկան
 Ես չարիքի ու կարիքի
 Ամեն մի կիրք, ամեն հուշ,

Ուր լոկ վերին կարեկցություն
 Եսդն է կապում կողմ ու ցած
 Ես կյանքի հետ ապարախտ,

Ու վարկերում անձամբան
 Մարդն ապրում է հոգիացած,
 Միշտ լինումիկ ու անհոգի:

Ո՛վ, դու ժամկույց ժամանոթ
 Եղ լուս համբին լինուման,
 Քանի անգամ հըրաթի
 Անցել եմ լես, վտաններս ամպում,
 Հասել աշխարհն են լեզեմ —
 Բայց միշտ, ումազ, կարեառն:

ՌՈՒՍՏԵՍԻՆ

— Միտուց է հիմանդ, պեռք է բուժել.
 Պաղաղ ծոցում բնութան...:

Գրառք, ընկեր, ու հիշտ ալգոն
 Հիմանդ է նա անպայման:

Նրա ձախը դու լըսեցիր
 Ու խոսեցիր սըրապես,
 Բայց լես, անհույս, անուշաղբի,
 Միշտ կընգնել եմ նըրա հետ:

Քաղ էմ աղվել նըրան անկում
 Հազար համբան, հազար առն,

Միմազել եմ հազար անգամ
 Յերբ լալիս եր նա թաղան:

Ջըսպել եմ լես նըրան իմ մեզ
 Պալիթ խոսքով ու լափով,
 Ճընդել եմ լես նըրան անվերջ
 Կյանքի ամեն ապանաղով:

Ու, վերջապես, հոգնել է նա,
 Յեզ լըսում ես դու նըրան,
 Լուս հանդիստ է ուղում հիմա,
 Նույնիսկ թիկուղ գերեզման:

1901 թ. IX

•ԱՆՈՒՇԻՅ ՆԱԽԱԿԱՆ ՎԱՐԻԱՆՏՆԵՐ

I

Առաջինն ահա ցուան-փայլան՝
Բախա են ժողովում զնոյն ցան,
Մենակ նրանց ասալը անուն
Սևում կորով գաղաղամ...

Վե՛, զեղ խանչ շարան-իդիթ,
Վե՛, անմուտակ զու սերին,
Վե՛, են կանաչ-կարմիր թաղիդ,
Ինչ զուգ ընկամ փընթին...»

II

Վոյեպրը արթուն լընթին անմեծ
Դալիս է իդիթ ևոյիվը անկարծ...
Յե՛վ... զգում է նա, վար իրան զըրկում
Լալիս է աղիվին, ու . . . անկնկում.
— Ա՛խ, ինչ ուշացար, անգութ, անիրավ...
Անքան թաղի, աչքս խոր դառավ...

Ա՛խ, ինչ սիրում
Դու ինչ նըման
Իդուր եմ ինչ
Լալիս ախշան,
Աչքս լալով,
Սիրտըս խոցով,
Գիշերը եմ —
Ճանչվում եմ ինչ.
Աչքս զեղ ճառ,
Փափաղ — կարտ,
Մինչ առավոտ
Կանչում եմ զեղ...

[1900—1901]

Իսկ դու, անգութ,
Փըլում լընուդ,
Մարի լանջում
Խաղ ես կանչում...

III

Ա՛խ, ինչ լավ են սարի վըրտ
Անցնում որին անմեծ, անմեծ,
Անըրթալին, թեթևաստ
Անոյ ու ևոյին անմեծ անմեծ,
Անա բացվեց թաք առավոտ,
Վարչ է թափում սարին — ջարին,
Ես ինչ լողում ծաղիկ ու խոտ,
Երևում բարձունք լեզնալին

Ա՛խ, ինչ անոյ են սարի վըրտ
Ստում ժամին անմեծ, անմեծ,
Երվին փըլեց ևոյիվն ահա —
Աղիվն ու սերն անմեծ, անմեծ

IV

Ա՛խ, անոյն ուրախ
Յե՛ս սարի մեկ էլ...
Են ով է շարաք
Բո ճամփին փակել...
Դն զընտա բարով,
Դն զընտա բարով,
Յե՛ս էլ ինչ անցնիլ
Բո անցած սարով...

ԿԱԶԱՂԱԿՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

(ԼԻՆ ԶՐՈՒՅՑ)

Ջըրուլց կա թե Գիրտուր
Աղիվները անըզգամ
Ձեն աղվեցին Վոյմուտի
Մուգաներին մի անգամ:

— Յե՛կ՛ք, սարին, թե կարող եք
Մեզ նա լեզի ժըրցութուն...»
Ու ենքան էր [լիբր, ևամարմակ]
Նըրանց կոյը ժարտական,

Վոր անմաններն՝ առած իրենց
Բընաթները վոսկերը՝

Յած ևաթեցին Վոյմուտի
Բարձունքներից վե՛սափառ:

Մովալեցին վե՛ս լեզիբը...
Ու, ճըզնեղով, նրանց ճառ
Գիրտուր աղիվները
Նըզըզացին անմանթ:

Ճըզըզացին ինչպես [անմիտ]
Կալապակներ լեզվադար.
Յե՛վ լիբր լեզ լեզն ու լիբր,
Լանգով վե՛ն ու զալցար՝

Դարձել էլին նրանք արդեն
կաշապակներ լեզվանի,
Վար անշարժ գրվակներին
Անկ խրատ միշտ լինի:

Ջրանդրզնեն ճառենի վեճի
Մըզըզըզում՝ նրանց նեւ,
Վարնց Աստված ամալ լեզվի
Հուր ու չնորժ առնալնու:

ՔՈՒՆՆ ՈՒ ՍՈՒԿՈ

Քուրնն իջալ խոր ծըմակից,
Մուկը լեւալ գետնի տակից,
Գառակեցին ու սեր արին:
— Ո՛վ, առանց ջեզ
Ձեճ աղբիւ լիս:
Ասալ մուկը սիրահարին:
Քուրնի ջնջուլը սիրաջ մարեց:
Ու չնշաց ընդարձացաւ:
— Յես հաճախան ջոնն եճ, հոգես,
Յար, ուր կուգես, տիբիբ կյանքես...
Բայց, մի, թե ինձ հաճախես,
Են ժամանակ ինչ անեճ յես...
— Ի՞նչ ես ասեճ... հաճախանեճ...
Են ել յես ջեզ... մի, ինչ անեճ,
[Աղբում եճ] յես — չես հաճախում...
Վե՛, զուժ չունես զու ջո սրտում —
Հուր եճ փնառում Աստված վկա
Ես կյանքում սեր — չըկա, չըկա...
Ա՛խ, տեր Աստված, իճ սրտի մեջ
Ինչու գրիբ այս հարն անշեջ:
Ասաց մուկին ու լաց լեզալ
Խեղճ Քուրնի լացն ել լեզալ,
— Ով իճ մուկին, մեռել եճ յես,
Վար թոզ անեճ զու արտաւախ...
Ահա...

(Ու հառակեցին սիրա հաղցուրյունը)
Բայց մուկը ով, Քուրնը ով,
Վար իրար նեւ աղբին սիրով:
— Դե լե՛կ, Քուրնն ասալ լարին:
Քուրնը հասկնը մառնի ծառին,
Վերից չալս կարծիք արե
Սեր սոսափե ամեն տեղե
Ու մենք սիրենք, սիրենք անվերջ...
— Ձե, լե՛կ մահնը իճ բընի մեջ,
Մու՛թն, առանձին գետնի ծոցում
Սեր վախճանք իճ փափկացում:

— Ձե, ծածուճ,
— Ձե իճ բընում
Մեկը հաղես

Մյուսը նեղես
Մզմզացին,
— Դզմզացին —
Այն ինչ ժամեն անց են կենում,
Բայց վե՛ճ զե՛ն չի վերջանում,
Հե՛ չի վե՛նի ընդմիջու վե՛նի,
... մի կերպ վե՛նի,
— Դու պեսք ե ինձ լսես Քուրն
...
— Ձե, ասացիբ ինձ սիրում ես,
Դու պեսք ե իճ համըջ անես,
Վա՛յ, մի անխելը Քուրնն ես զու:
Դու ինչ գիտես, ինչը չունես զու:
— Վե՛, ինչը չունեճ, մի, խաբերա,
Աղբուս լեկիբ խոսում հոգա,
Թաք լեկար մութ ծըմակից
Ինձ հանցիբ գետնի տակից —
— Ձե զու լեկար ինձ ճառ,
... լիբ անաճոթ
...
Բայց չի վե՛նի ընդմիջու վե՛նի,
Գեսք եր մի կերպ կոչ վե՛նի —
Յե՛վ, հաճախու՛քու՛նը զուցե հասալ,
Մուկը իրեն բանը ճաալ:
Խեղճ Քուրնից աղու՛յ Քաց
Բընի ասալ մենակ կանգնած,
Սկիբըջ զե՛ն հասակ թվաց,
[Աղա]... [տխուր] զմզմաց:
...
Յերբուր տեսալ զուրս չի գալիս
...
Այն խաբերա, անզուժ, դամես,
Կեղծալոր, [լիբը], հաճախան,
Աղբ եր լեզուճ, աղջ ջո սերը,
Խաբերա լե՛ն վոզ՛ մկնըջ,
Վա՛յ իճ մաղիկ հասակին,
[Ու սկսեց վերե Քուրն]

Բազմն անիծել ու հառաչել
 . . . լացով բարձր հանչել]
 — Ափսոս խաբվեցի,
 — Ափսոս հապվեցի,
 Ախ...

Յեղ Բոլնակի ճնշուշ սըտում
 Անբույժ թաց այն խոր զերջը,

Յեղ իր անբույժ սիրտ լերզը
 [Խոր] անտառի Բաղ տեղեցում

Յերգում է դեռ ու հառաչում.
 Ափսոս խաբվեցի,
 Ափսոս հապվեցի,
 Ախ...

ՄՈՒԿԻԿԻ ՄԱՇԸ

Մուկն ու Բազմն արդերացան,
 Բուռ լինեցին՝ մեկը մըտան:
 Բազմն յերազ աղբառս զընաց,
 Յեղով տեսավ Մուկը մեռած:
 — Վալ, արդեր խնձ,
 Զարկեց ծընկանն,
 Ոխառ էավի մեկ տեղ նշտակեց,
 Հողը փորեց՝ աղվով զըլիխն.
 — Վալ, արդեր խնձ,
 Վալ, մուկիկ խնձ...

Միառ լեկավ նս Վոր տեսավ.
 — Այ սևափոր մորթուր, առավ,
 Հողն ինչու լին առլիս զըլիխի,
 Բազմը քե.
 — Քանի, Քանի.

Մուկիկի պես արդեր մեռավ,
 Այխարհքն հապես մընաց անտեր,
 Յես Վոր հողը առավ իմ զըլիխն
 Մեծ բան է...

— Ափսոս, ափսոս, ծըվաց միառ,
 Մուկիկի պես մարդը մեռավ...
 Մըվաց, ծըվաց, իրեն գարկեց,
 Քնը կտարեց, կախ աքավ:

Մառը առավ.
 — Միտիկ-միտիկ, լալ փետուրիկ,
 Ինչու լեզուր քնակուտը.
 — Վալ, չու առնը ջանդի, մառիկ,
 Մուկիկի պես մարդը մեռավ,
 Այխարհքն հապես մընաց անտեր,
 Բազմը քուխ հողաղբուխ,
 Միտիկ . . . քնակուտը,
 Մառիկը լավ տերևաթափ,
 Մենք Վոր լինինք զըլուր-մըլուր
 Մեծ բան է...

— Ափսոս, ափսոս, առավ Մառը,
 Մուկիկի պես մարդը մեռավ...

Գընաց լեկավ, զընաց լեկավ,
 [Ճյուղերն ննջան գարկեց իրար],
 Դեղնած տերևն են գարերին,
 Քափեց, թաց տերևաթափ:

Քարերն ափն.
 — Մառիկ-մառիկ, կանաչ քառիկ,
 Ինչու հապես տերևաթափ:
 Մառը առավ.
 — Վալ, մեր առնը Առաված լինի,
 Մուկիկի պես մարդը մեռավ,
 Այխարհքն հապես մընաց անտեր,
 Բազմը քուխ հողաղբուխ,
 Միտիկ . . . քնակուտը,
 Յես Վոր լինինք տերևաթափ
 Մեծ բան է...

— Ախ-Վալ, մի-Վալ, գարերն ափն.
 Մուկիկի պես մարդը մեռավ...
 Ու գտարն, զըրգըտարն
 Քափվեցին ցած չըրերի մեկ:

Զըրերն ափն.
 — Ինչ պատանեց, ալ խնձ քարեր,
 ԶՏ զուք մեր տեղն անժամ էլիք,
 Ինչու հար զըլուր-մըլուր:
 Քարերն ափն.

— Սլ քն չանժամ. լալ լեք ափի
 Մուկիկի պես մարդը մեռավ,
 Այխարհքն հապես մընաց անտեր,
 Բազմը քուխ հողաղբուխ,
 Միտիկ . . . քնակուտը,
 Մառիկը լավ տերևաթափ,
 Մենք Վոր լինինք զըլուր-մըլուր
 Մեծ բան է:

— Վալ-Վալ, Վալ-Վալ, — Ինչ խոցանեց,
 Մուկիկի պես մարդն էլ մեռնի...

Վնշ-վիշ արին ջրերը խոր
 Ա գրնացին պղզաոր-մըզաոր:

Գառաֆ լեկով. ես վոր տեսով,
 — Այ գրչլումն ջրեր, առավ,
 Դուք պարզ եյիք միշտ ու մարմանդ,
 Խնչու ետք պղզաոր-մըզաոր:

— Վնշ — քու տունը քանդվի, պառավ.
 Բա չես տեսի՜ ինչ պատանեք.
 Մուկիկի պես մարզը մեռավ,
 Այխարհքն ետպես մընաց անտեր. —
 Բազուր Թուխ հազաղլուխ,
 Մխիկը Թառ Թառհուտոր,
 Մառիկը լափ տերևաթափ,
 Քարերն ի ձոր գրչլոր-մըզոր,
 Մենք վոր լինինք պղզաոր-մըզաոր
 Մէծ բան ե...:

— Հոգն իմ գրչին, պառաֆ առավ.
 Մուկիկի պես մարզն ել մեռել...
 Զարկեց իրեն ու (ծըվտանց)
 [Յերեսն աբավ արյունըվիկ]
 Մազաքընուկ գլուղը վազեց:

Գլուղում տաին.

Գառվիկ...

Ինչու եղպես մազաքընուկ:

— Վնշ, քուտանամ, մի խոսեցնեք.
 Մուկիկի պես մարզը մեռավ,
 Այխարհքն ետպես մընաց անտեր.

Բազուր Թուխ հազաղլուխ,
 Մխիկն Թառհուտոր,
 Մառիկը լափ տերևաթափ,
 Քարերն ի ձոր գրչլոր-մըզոր,
 Զրերը խոր պղզաոր-մըզաոր,
 Յես վոր լինեմ մազաքընուկ
 Մէծ բան ե...

— Հէլ վախ, ափա՛ս, հազար ափա՛ս,
 Մուկիկի պես մարզը մեռավ,
 Այխարհքն ետպես մընաց անտեր:
 [Ափառացին] են գլուղացիք,
 Սե կապեցին, սուղ նըստեցին:
 — Վնշ, ձգ առավ, ձգ առավ...
 — Հազաղլուխ բողոնե առավ,
 Թառհուտոր մխիկն առավ,
 Տերևաթափ մառիկն առավ,
 Գրչլոր-մըզոր քարիկն առավ,
 Գրաոր-մըզաոր ջրերիկն առավ,
 Մազաքընուկ պառվիկն առավ,
 Մեն մուկիկը մեռել է...
 Ել ձգ մընաց ես ալխարհքում,
 Ել թնչ ապրենք ես ալխարհքում...:

Նապես տաին,

Ա մխախին

Յեյան գրնան

Գլուղաւովան

Քարիցն ընկնեն ու կոտորվեն,
 Բայց... լիս գարնան ճամփից նորեն:

Նորից լեկան են հովերը,

Հնովից լեկան են հովերը,

Վոր գարնանը կուգային:

Կանանչ կապա լին հազել,

Կանանչ ճամփա լին լեկել

Կանանչ մարդին ման կուգան:

— Կանչե, հովիկը՛ս, կանչե,

Կանչե, լավիկը՛ս, կանչե,

Կանչե, կանչիդ լիս գարնան:

Նորից լեկան են հովերը,

Հնովից լեկան են հովերը,

Վոր ամառը կուգային:

Կարմիր կապա լին հազել,

Կարմիր ճամփա լին լեկել

Կարմիր վարդին մեն կուտան:

Յերգե, հովիկը՛ս, լերգե,

Յերգե, լավիկը՛ս, լերգե,

Յերգե, լերգիդ լիս գարնան:

Նորից լեկան են հովերը,

Հնովից լեկան են հովերը,

Վոր աշնանը կուգային:

Դեղին կապա լին հազել,

Դեղին ճամփա լին լեկել,

Ա խաչամին ման կուգան:

Քառե, հովիկը՛ս, խառե,

Քառե, լավիկը՛ս, խառե,

Քառե, խաչիդ լիս գարնան:

Նորից յեկան են հաղթերը,
 Հեաղից յեկան են հաղթերը,
 Վար ձմեռը հուզային:
 Ճերմակ հուզու յեն հաղիչ,
 Ճերմակ համփա յեն յեկիչ,

Ճերմակ Այսնին ման հուզան:
 Ձենե, հաղիչը՝ ա, ձենե,
 Ձենե, հաղիչը՝ ա, ձենե,
 Ձենե, ձենից յես զուրբան:

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹԸ

(ՀԱՅՍՏԱՆԸ)

I

ԴԱՎԻԹ ՄԼԵՍ ԲԱՐՈՒՆ

Հար ձին նեմա՛մ սաղանդակեց
 Ասա՛ման հանչեց, ձենա՛մ յերգեց:
 Սասման քույրեր, բարա՛մ ճընաց,
 Քուրաթյուն եք աբել ինձ,
 Սասման մերեր, բարա՛մ ճընաց,
 Մերաթյուն եք աբել ինձ:
 Ախպեր աղզերք, բարա՛մ ճընաց —
 Մեր ախարհքին, մեր հանգին,
 Երնդում առեք, Թե հանդ զընաց,
 Չըմոռանաք մեր Դավթին:

Բարա՛մ ճընաց զուռ ու զըրկից,
 Մեծա՛մ փառքա՛մ... [մնաց բարա՛մ]
 Յես կըզականեմ մեր ախարհքից,
 Դուք աղբեցեք բախաւա՛մ:

Մովսաթի պապ աղբուրներ,
 Բարա՛մ ճընաց, մի ճընաց,
 Կըռի՛մ կերթամ, կը ծարա՛մեմ,
 Դուք [նոր] ճընաց, պապ ճընաց:

Մովսաթի անուշ հովեր,
 Բարա՛մ ճընաց [զով] ճընաց,
 Կըռի՛մ կերթամ, յես կըչպեմ,
 Գուք զով ճընաց, հով ճընաց:

Ե՛լ ներսում իմ նորիպեր,
 Բարա՛մ ճընաց Սասմա սուն,
 բերնո՛մ որնիք
 Քա ծուռ Դավթին, քա զորդուն:

II

ՊԱՍՏԻՆԵՆԻ ԴԱՎԻԹԻ Բ ՄԱՍԸ

Հիկա՛մ Մեյքն անբարտա՛ման ու պատերազմն արշա՛մու,
 Զազա՛մ կանգնի, ուրախ որման բաց՛կեց հայոց սառա՛մու:
 Գըտա՛մ կորցրած անպիտան ել յես ամենն իրեն հարկի տակ:

Վեր բարձրացավ կշտուրներից նույն բարդ բարդ, կապուսակ,
կշտուրի աղբիւրը գնեցի տեղակ առան մանգաղ, գերանդին,
Ջրը՝ նոյ, դրը՝ նոյ, դրը՝ նոյ, թընդաց մեր կանգին,
Դը՝ մը նա դը՝ մը, թընդաց կանգին, գուռնն՝) Էնչեցի գիւ, ուժեղ,
Քեզ, կեր ու խում, պար ու խընդում, ու կարսանիք ամեն տեղ:
— Աղբի Դավիթ, մեր ազգան, վեր մեզ աղբով ուրախ որ,
Իրեն կանանչ կարծիքն էլ թոյ կողես կազենք բաղդավոր...
Ու նըլանց Ձենով Ռան, Դավթին՝ արավ առն ու տեղ,
Աղբի ուղեց արմանավոր, թագավորի գարմ ու ցեղ,
Խընթ թագի թագավորի դուստրը խոսեց նըլան կին,
Ջընդացակ ու փաշան են Ջընդակիկ Սուլթանին:

2

Ռայց թե աղբի կողես չընդաց, անպարտելի փաշան,
Արի, գընանք կապուս բերդի թագավորի աղբիւր:
Խանդութ խանում... Կարի սաս, մի անընձն, մի անմե...
Խանդութ խանում... Կալում էլին սըրտերն ամեն մամի պես:
Ոխը տարի ճառասն Էրկա թագավորներ ամգանակ
Դուրդերն առան նըստան էլին նըլա բերդի պատի տակ,
Ռայց... (անտարբեր) գնդեցիւնին իր ամբողջ անգին,
Ու լեր զարկում կարծիք խնկարն է վոյ մեկի թիկունքին:

3

Ձենը լիւր, աշխարհը ընկավ, գընաց, Կասով Կապուս բերդ,
Քե մեծ կըսում Կալթեց Դավթ Մըրա տիրոջ անկեթեթ,
Ու Կալթեան լուրի վըրա քանդակ սիրաւ սիրունի:
— Ախ, Սասունցի քալ Դավթը իմ լինեք լիւրանի...
Երեկ աղբով խեղը թընով, ուժը թընով զեղ Սասուն.
Դավթն է միւս մըսի միջին, Դավթն է միւս լիւրացում:

4

Յերկու աշուղ կանչեց Խանդութ, վոսկի աղբով լիւրաստ,
— Գնացեք, ասով, Սասուն քաղաք, Զոխանց առնը քաղմաղթ.
Իմ գովեմ արեք Դավթի առաջ, սերբս սիրաւ ձըգեցեք:
Ու կըսեցեք այլի ջունը, սըրտի անգիտան... կըսեցեք.
Այա խնկից բարով արեք, ասեք՝ մինչ լիւր մընամ ցեղ,
Ձիւրդովում... թընամ՝ լիւր պիտի դառ ինչ տանես...)

Մաղներն առան աշուղները... տալ տակով Կալթեց Կալ
Մալ անելով լիւրն Կասուն Սասուն քաղաք, Զոխանց առն:
Բարով աղբին լիւրում նըստան են իմ Ձենով Ռանին,
Ու Յ, ասին, ասովանապա Զոխանց առնը [մեծ ու լինի]
— Ու է, ասով, Ձենով Ռան, ինչ էք ուղում դուք Սասուն:
— Մենք, ասացին, աշուղներ ենք Դավթին կուգենք դուրացում:
Խանդութ խանում գըրկել է մեզ՝ իր գովեմ անենք Դավթի մաս,
Գասանեք անտան են սիրունի անցուն սերբ ու կարտա:

*) Զուռնի թաթարները բերին Կապուսան Կ. Ք.

Ենն պակի տեր Զոխանց տունը, Զոխանց տունը ձեռն ու կին,
 Ենն պակեպին Աստված պակի և հաղթական զաջ Դավթին.
 Զոխանց պարծանք, զաջ Դավթի՛ն զժրն և արգրաք: Բարեկամ.
 — Զաջ Դավթի՛ն, զոր չսել էք, լես եմ, տա՛մ: Եննց զոր կամ.
 Ինչ զոր Դավթին պիտի տանք, իմ տառլին տանք զուք.
 Եսպես տա՛մ Զենո՛վ Ուան, աղաչեմքը
 Նշտտանցին ծաղաղաթիկ սպեղենն տառն ծընկերին
 Ա. երվելով, սրբովելով են խաթանի զովքն արին.

Որենյալ Աստված, տեր բարերար,
 Զու զորքն և շատ, զու զորեն արգար.
 Զու պահպանե՛ք զարին Դավթին,
 Կըսարին Դավթին, իր ծաղաթին.
 Իր ծաղաթն իրեն սըրտում,
 Իրեն սըրտում — Կապուշտ Բերդում...
 Որենյալ Աստված բանց ու բարից
 Ամենը տա՛ւ, զու եղջմարիտ:
 Զու, զոր ըսկչառեն
 Ըստեղծել էս
 Խանդութ խանում Դավթի Խանաբ,
 Զու արծանի անես իրար:
 Կալ զու տա՛նը զանգվի Խանդութ,
 Կալ [ջու զուսը փակվի] անդութ,
 Զու զու անեսա աշտարակում,
 Աշխարհք ամեն զու կըրակում.
 Աշխարհքն երվի թոչ զու սիրով,
 Զու Դավթին ես զրկել թարով.
 Բարով Դավթին [հազար բարի]

Հասակն տես՝ չիտակ, Դավթ, զբախի միջում կանգնած նովին,
 Մըծերն տես՝ չուխտակ, Դավթ, պանգակներ են ծոցի միջին,
 Ախ, ծոցի միջին.

Աչքերն տես՝ ծով են, Դավթ, ու կըցողան ասալ ու արև,
 Ախ, ասալ ու արև.

Ունքերն տես՝ սև են, Դավթ, սև անգերը ծովի վերև,
 Ախ, ծովի վերև.

Ծակառն տես՝ ենթակ, Դավթ, են նոր ձընած գալար սերուսի,
 Ակոխն տես՝ գերմակ Դավթ, լալ ծորգաբախ շարաց են սուրբ.
 Մածերն տես՝ երթում, Դավթ, կրունկն են ձեռնում նոյնն հովաթ,
 Կիզը տես՝ եռան, Դավթ, շոգման կլափն ու շուրթը լար...>

Լ Ի - Բ Ա Յ - Գ Ո

ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՐԴԸ

Տըխուր նըստած լուսամուտի առաջին,
 Կարում ելի մեռաց թորմին խոնարհած:
 Մակեց առեղն — արյուն ծորեց իմ մառից,
 Սիպակ, սիպակ վարդի վրա սաղարուր:
 Քուր, խուր սիպակ վարդը կարմըրեց:

Քեզ վրա լեր միացա դառնում նենց անվերջ...
 Դու նեռու լիս, նեռն, նեռն, կըզլի մեջ...
 Այժմ նեռեզ քո արյունն Քլ չի ծորում...
 Այլացան արցունքները իմ կարոտած աչքերում...

[Յերկմը, լերկար լալիս ելի ու կարում:]
 Տըրոփ, աըրոփ...
 Ձիու վառքի աըրոփուն լիք արզլոք ես...
 Թըռա առեղից... Դու յե... յեկավ վերջապես...
 Բալց, մի, նն լոկ իմ խեղճ սիրաներ աըրոփում:

Նորից նստած լուսամուտի առաջին,
 Թափվում էլի արցունքներըս [նն թորմին]
 Այ չինջ, վորպես մարգարիտներ ցուլըլուն
 Կարմիր կարմիր վարդի շուրջը ցուլըլում:

[1916]

ԵՐԵՒԻ ՆԸՄԱՆ

Յերեխի նըման մըռա լիս աշխարհ,
 Անվերջ միամիտ, անխելք աննըզվեր.
 Մըրսումըս ինչ կար, մեռքիս ինչ վոր կար՝
 Բամենցի մարզկանց անսեր, անսարքեր:

Յերեխի նըման խարեցին ինչ շատ,
 Յերպուն ու խենթ յերեխի նըման.
 Ամեն հաճույքիս նալեցին միշտ խենթ,
 Վըրգովմունք ափին ամեն մի վարկչան:

Յերեխի նըման տանջեցին ինչ բիրտ
 Ընվեր, մերձավոր, և յեղբայր և կլն
 Սես ել հուսահատ, զըզված խորատիրտ
 Յերեխի նըման Թողի ամենգին...

Յեզ ահա հապես՝ հոգնած ու վըլտոտ,
 Դադարկուն լեզա, ամենքից փախա.
 Ամենքից փախած գալիս եմ նեզ մոտ —
 Յեզ դուք ել, ալմզ, ինչպես յերեխա:

ԻՄ ԱՐՓԻԿԻՆ

Ա՛խ, Արփիկ-լան, զոր արփիկն
Բացվում նայուս յերկընդում,
Գինու ջանի արփի բացվեց
Քեզից առաջ ես կյանքում...

Քո լույս ու հույս չազով-չազով
Թաքմ չազախման իմ սըրտում
Անցումս զախով, Թաքումս զազով
Ծառն անպիտան է պղծաբանում...

Բայց զու փառքը, խաղած, չաղած,
Կրանքը լինի քեզ յեզնի,

1917 I/1

Ծառն, ժողոված, հույս քոց անպիտան
Արեւմտացի մութի զեմ:

Տիեզերք է իմ մեծ նային,
Դու իր արփիկն բացավաս,
Նա անպիտաններ ունի ճշմարիտ,
Դու անբախտներ ու պայծառ:

Ա՛խ, Արփիկ-լան, ջանի-ջանի
Միշտ կա Թաղված զուրից առկ,
Քանի արփի կա զեզնի
Մուգված խաղարկն անհասարկ...

ՔԵ ԼԻՆԵՑԻՆ

Քե լինելի անպատում մեռած նայեա,
Մեռած նայեա,
Բախտ կը լինի ինձ անպատում, միայն թե քեզ նեա,
Միայն թե քեզ նեա...
Ինչ թե ըլնելի միանեման անքն աշխարհի,
Տերն աշխարհի,
Դու կըլնելիք անհասարկ զարդն իմ Թաղի,
Զարդն իմ Թաղի:

1917 նոյեմբ. 30

Կանցնեն սրերն, Անուշ Լան,
Կանցնի քո ներն, Անուշ Լան,
Ու կըսանի իրեն նեա
Իր ցափն ու սերն, Անուշ Լան:

1917 նոյեմբ. 7

Ծաղը՝ անասկ ծաղի պես,
Մերը՝ անասկ սովի պես:
Ծաղի միջին ու սովի
Անբախտ Մալաթ Նովի պես:

Յերկար, յերկար ման ինչ
Վաղով, մղաքով յես կյանքում,
Յերկու, յերկու քան սըրտս
Զար ու զըմփար ես կյանքում:

Վաղուց, վաղուց կար սաղմոս,
Բայց կյանք սղմի յես քանիս:
Դարձավ, զարձավ ինձ Աստված
Գեղեցիկը ու բարին:

Գըստերի, զըստերի իմ անպիտան,
Դու գեղեցիկ ու բարի,

1917 դեկտ. 20

Անբախտ... իմ կյանքի
Ու իմ վշտոս քընարի:

Նայիք, նայիք սըրտաբաց
Ծառն արձակ աշխարհին,
Առատ, առատ տարածված
Գեղեցիկը ու բարին:

Ծառն, հաքման մաս ու շատ
Բախտը փրկված մեր կյանքում,
Մարդը, մարդը՝ միշտ անբախտ՝
Նորոգում է յերկընդում:

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՎՈԳՒՆ

Գալիս եմ թե՛ Վերաստանի
Զըքնազ վագուն յերկրագագու,
Գըրոյ՞լ վե՛ն ու գեղանի,
Գըրոյն արի՛ կայի՛ն հողու.
Յե՛վ ի՛մ սըրտի մե՛ջ ծըփում են, մըրցում
Սերն հարազատի ու մե՛ծ հիացում:

Համակ չընտրե՛ք ու քնջություն՝
Նայում ե՛ նա խոր սըրտիդ մե՛ջ,
Լուս հալացքի ծովում անուան
Ի՛ր սըրտիցան կըրակն անշնչ,
Ու չես հասկանում քնջությունն ե՛ շատ,
Թե սըրտիցունը իրեն անարատ:

Խաչ ե՛ բըռնած ի՛ր հույս ձեռին,
Վոր նըման չի՛ վոչ մի խաչի,
Ու վորթն, ասես, աստվածային

Գիտի չընչի՛ ու կանայի. —
Մի նըլանի մե՛ջ կապված շողազարդ
Յե՛վ ասնշնչե՛ր վե՛ն ե՛ կյանքը զըմարթ:

Մութի թեթև ջուղ ե՛ ի՛նչի՛
Գալծառությանն ի՛ր լերկնային,
Վըլտի տակից լույս ճաճանչել,
Լույսն ըստղովն Վըլտոֆ ի՛ր հին.
Զարիքը նույնիսկ, ասես թե անկար,
Նոր զարդ ե՛ զարկել ի՛ր փառքի համար:

Յեղարը ձեռքով կուզե՛մ առնել
Բախտի ձրգած ջողը տրտում,
Վոր նա նորից ի՛ր վոչ՞ գեղով
Ուրախ աղբեր են սուրբ հովտում,
Ուր վերին պոստն յերազեց նըլան,
Հստեղծեց ու թա հիացավ վըրան:

1918

Յերկու զարի տրանցում,
Յերկու քարի տրանցում,
Հողեն ի՛մ նոր ընկերի
Ու հին ցառի տրանցում:

1917 հունվ. 15

Աստա կըլինի կենը արզ.
Կընկնի եզի գինը արզ,
Կըրտըմբանա նրա տեղ
Ազատ, անկախ կինը մարզ:

1917 հունվ. 16

Մինչև հասր ի՛մ սրում
Մարդ չե՛մ ասեղ յես շարում,
Մարդը մերկ ե՛ ու անթնչի,
Միշտ ունի լուկ ի՛ր փորում:

1917 հունվ. 18

Հոգիս՝ տանը հաստառվել—
Տիկզերքն է վոզի պատել,
Տիկզերքի տերն եմ լիս,
Ո՞վ է արգելք նշկառել:

1917 թվա. 27

. . . . կյանքն ահա. —
Սընունդ, ժընունդ մինչև մահ.
Մնացածը վոզի նըրանց
Կամ հանույքն են է կամ ահ:

1918 թվառաթ 30

Նա մի առյուծ, լիս մի գառ:
Իմ սըրտի հետ խելազար
Անհավասար կըսվի մեկ,
Քարշ եմ գալի լիս տըկար:

1919 հունվարի 25

Մայա՞նն ասավ իր սիրունուն. — ժուռը ըզզուլը դիր հոգին,
Ո՞վ իմանա՞ Վոր սիրունի թիքն ես կոխում դու հիմի...
Հէ՛լ, Լան, մենք ել ըզզուլը անցնենք, մի իմանա, թե հիմի
են սիրունու թիքն ենք կոխում թե հուր լիզուն Մայամի:

1920 ապրիլի 6

Ամեն մի սիրտ ցավով լըցվեց մեր դարում,
Ծավոտ սըրտով աշխարհ լըցվեց մեր դարում.
Ծավոտ աշխարհն լիկավ լըցվեց բովանդակ
Իմ սիրտը բաց, իմ սիրտը մեծ մեր դարում:

[1921]

Առեծու բանան են առեարները — աշխարհներում բովանդակ.
Իրք ենանդ է ապրում տերը, պաշտպանների փակի տակ: —
Հարկավ՝ ազատ նա ժըզատում է ամենուրեք ամենքին,
Բայց դու նալիր խեղճ ու կըրտի մարդու գործին ու խելքին:

1921 թվառաթ 25

Հոգիս՝ տանը հաստատվել—
Տիեզերքն է զոչի պատեր,
Տիեզերքի տներն եմ չես,
Ո՛վ է արդյոք նշխարել:

1917 թվա. 27

. . . . կյանքն ահա. —
Մշտունց, ժընունդ մինչև մահ.
Մնացածը զոչի նշխարն
Կամ հանույթն եմ է կամ ահ:

1918 թվառաի 20

Նա մի առյուծ, չես մի գառ:
Իմ սըբաի հետ խելազար
Անևաժաար կընդի մեջ,
Փարշ եմ գալի չես աշխար:

1919 հունվարի 25

Քալաթն առավ իր սիրունուն. — ժողով ըզգույլ դիր հոգին,
Ո՛վ իմանա՛ զոր սիրունի բիրն ես կոխում դու հիմի...
Հէլ, ջան, մենք ել ըզգույլ անցնենք, մի իմանա, քե հիմի
Մե սիրունու բիրն ենք կոխում քե հուր լիզուն Քալաթի:

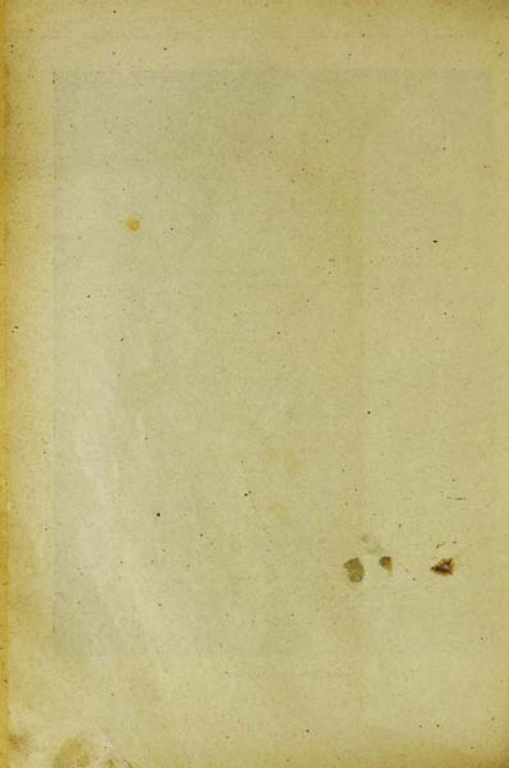
1920 ապրիլի 6

Ամեն մի սիրտ ցավով լըցվեց մեր դարում,
Յավոտ սըբաով աշխարհ լըցվեց մեր դարում.
Յավոտ աշխարհն չեկավ լըցվեց բովանդակ
Իմ սիրտը բաց, իմ սիրտը մեծ մեր դարում:

[1921]

Առանձն բանան եմ առևարները — աշխարհներում բովանդակ.
Իբր ենանդ է ապրում տերը, պաշտպաների փակի տակ —
Հարկավ՝ ազատ նա ժըզտում է ամենուրեք ամենքին,
Բայց դու նալիք խեղճ ու կըբակ մարգու գործին ու խելքին:

1921 թվառաի 25

— Ես է, վոր կա... Ճիշտ ես առում։ Քառը բեր՝
 Ես էլ կանցնի հանց յերազում, Քառը բեր՝
 Կանգնե հասում ե տիեզերքում զընդարնե,
 Մեկն ապրում է, մյուսն ըստանվում։ Քառը բեր՝

1929-թ. 14

(ՅՈՒՐԵՆԿԱՆԵՐ)

Մի հաճախ թրուով են ձորից,
 Առարար տրվով տառվորից,
 — Մահը թե կար աշխարհցում՝
 Ինչու երես յես մորից։

ՔՅԱՐԱՄԻ ՆՐԱԺԵՇԵ

(ՅՈՒՐԵՆԿԱՆԵՐ)

Գրեում եմ յես, մատիկներին վիշտ ու ցավ,
 [Լիքը մընա վարն ու բարը] աշխարհի,
 Ես որվանից իմ հաշիվը վերջացավ,
 Քոչ ծարուրվի

Ձեն զազարիլ համգաները մեր անցած,

.

Ձեն պակասիլ ազգ ու ցեղերն

Լալ ու գուար զառնա քարը աշխարհի

Յեզ ու մեղքը հոսն զաշտ ու կանգնեով,
 Աոր ձորերը կըտանն անուշ կաթնի ծով,
 Բար ու պրտուշ՝ իրմաններով, սարերով, —
 Գարուն ծաղկի շրմառն սառը աշխարհի։

Դարամե տառվ՝ սուտ է աշխարհըն անցավոր,

Դանի մարդու արավ եսկես խելացնոր,

Ո՞վ իմանա՝ ինչ որից կա մինչև հուր,

Ձի իմացվում թիֆն ու դարը աշխարհի։

ՏԻԵԶԵՐՔԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄԸ

Վոր հայացք ես ինձ արվել վերամբարձ՝
 Մուգվելու վերին սահմաններն արգիի,
 Վոր միտք ես արվել յերկնահեմ ու բաց՝
 Զափելու ա՛նց քացերն անշափի։

Վոր կապել ես մեզ, հոգիս քեզ արել՝
 Հոգուս անհունի կըրճվանցը տալով,
 Բարձրը հակառիս ժողիտ ես վառել,
 Վառել, զարգարել արգիների փայլով։

Անթարթափ աչքով, հարազատ հոգով
 Կարգում եմ քո վե՛ր ազգումներն անվերջ,
 Կարգում եմ պայծառ, ուրախ ցերեկով,
 Աւ գիշերները անավոր ու պերճ։

Աւ վերանում է վեր հոգիս զըմարթուն —
 Չըկա մոտ ու տար, չըկա վեր ու ցած,
 Տիեզերքն ամբողջ՝ հալլենիք ու առնե,
 Աւ յես մի ազատ՝ անառարբեր Աստված։

ԽԱՓԱՆԻ

Յեկ, հաջանի, ու կեռացիք եւ շարաքշան զընդանից,
 Ենն ու չնախրա, առցիք, զնա ցով ու հոգսի եւ տանից.
 Կյանք եւ առնչ յերկրեփոջը, դա չըզթա լի գտանչ զեղ,
 Սեա տուր իրեն աշխատ կյանքը, Թըտիք ազատ ամենից:

Նա վոր զընաց՝ սիրաւ ել զընաց ու լեա չեկով իր ժառից,
 Այցըս ճամփին ու ականջըս միշտ զըտանն եւ կարտոնից.
 Այցս եւ գտնուած մին ականջին, Թե լուր չունեն են որից,
 Մին ականջն եւ գիծուած աշխիւ, Թե չիս տեսնչ զու նորից...

Հոգուդ հովքը հանկարծ Թըտով՝ Թնչ եւ դու.
 Ճամփիդ կիտուած միջ վոր կորսով՝ Թնչ եւ դու.
 Յեթե ժառից եւ—կյանքը փոխ եւ աշխատ զեղ,
 Փոխ աշխատը՝ վոր լեա տարավ՝ Թնչ եւ դու:

1992 հուլիս

ԱՐՈՒՍՅԱԿ

I

Գալծառ /
 Աւ վառ
 Ետեր հագած
 Անպատկ,
 Զըփալթ
 Աւ վարդ
 Դարդասներից կապուտակ,

Ալիք, ալեկ,
 Աւ ալագից
 Ենրկնից գուտարը գալիագեմ,

Ելքե՞ղ, չէ՞ճի,
 Լըրտալուկ
 Դուրս եւ գալի սիգանեմ,

II

Ո՛վ, Թարմ, ուրախ,
 Ետաղ-շարժալ
 Գալծառ ու պաղ
 Լճիս:

Բարձրը սարի,
 Մաղի, չէրի,
 Միտ գերի
 Կճիս:

Անտառ-բույսի,
 Անտեր վարսի,
 Անտեր կույսի
 Լճիս:

Կանանչ-հերձակ
 Ալերդ համակ
 Կիրք, առ ու գարի,
 Լճից...

III

Մաղիք, ծաղիք, Արուսյակ,
 Զարկիք, գարկիք, Արուսյակ.
 Զարի, չարի
 Մաթն հարածիք,
 Արուսյակ,
 Լուս զերեկի
 Դուռը բացիք,
 Արուսյակ:

Հիմնին անցուն,
[Տըխուր] ժամերն.
Համփորքն անտուն
Համփի միկին
Մընում են քեզ,
Յերբ ախ ծագես:

Հալթը [Թառած]
Մառի հուլից,
Ծառը [սառած]
Մըթընալուղից
Մընում են քեզ,
Յերբ ախ ծագես:

Հանգզորն հեռու,
Քուլ հանդերում,
Յեղնիկն [անբախտ]
Քոր անտառում,
[Անբախտները
Մութ քանտերում]
Մընում են քեզ,
Յերբ ախ ծագես:

Մագիբ, ծագիբ, Արուսյակ,
Ջարկիբ, զարկիբ, Արուսյակ
Ջարի, շարժի
Մութն հարմիբ,
Արուսյակ,
Լույս ցերեկի
Դուռը բացիբ,
Արուսյակ:

IV

Անա ծագեց,
Անա զարկեց
Արուսյակը
Ալագեզ,
Լույսահանի
Ու վոսկեներ
Նաժիլաներով
Իբ լըժեզ:

Ջալը ձեռին,
Ցուլց վերին
Դարդասներից
Վազորդան.
Վարդ ժառներով
Յեռ քալեց ծով
Վարդուլը
Մե մըթան:

[Կանգնեց] չըզոր
Ու լուսավոր
Անախ ծովում
Հալուրի,
Ցուլց, ցալոց,
Հեռու նեանց
Քուրմերն [սառած]
Լույսերի:

Ու [լուսածին]
Մոր առաջին,
Ամենավոր
Համապարտ,
Թըռավ թեթև,
Արագաթև
Քընճուլը ժամակն —
Են Ջեփլուս:

Ցաղտ-լաղտ,
Անուշառտ,
Թնին աղավ
Ու զընաց,
Ջով հով աղավ
Ու խալտաղ
Դեպ ալխարհը
Քընճած:

Միլ ու ծագիկ
Մեղմիկ-մեղմիկ
Որորվեցին
Նազանքով.
Հաղար ձեն-ձուն
Որնեց Աստուն
Լիճը անհառ
Բերկրանքով:

Գիրքն հատած
Ու զունաղած
Քալվեց անգունդն
Իբ մըթին,
Ջարճերն ել լեռ
Փախան անհեռ
Փաղալները
Քավարլախն:

Ամեն մի տուն,
Ամեն մի քուն
Լըցվեց լուսով նորածին,
Ամեն անբան

Ու բռնական
Յեւով աշխարհ
Իր գործին:

V

Ու փառում եր սեզ գիցուին
Հաղթանակով աստվածային
Մութի գիմաց խուշ մեմին —
Արեւելի յերկընթում,
Լույս ու զգալի յերկընթում,
Լազուր ու վարդ յերկընթում:

Մարդ, անասուն, թռչուն, մրջյուն,
Ամեն մի ձեն, ամեն հենցուն
Ուզարկում եր նըրան վողջուն
Արեւելի յերկընթում,
Լույս ու զգալի յերկընթում,
Լազուր ու վարդ յերկընթում:

— Փառք յուսարեւ աստղին են պերճ,
Վոր փառում է խաղաղ, անշնչ,
Դալով, թալով աստղերի մեջ
Արեւելի յերկընթում,
Լույս ու զգալի յերկընթում,
Լազուր ու վարդ յերկընթում:

VI

Մեզը բացից
Հեղաբառ ու մեծ,

1922 Խալե — Գրասան

Հազած ուժով կըրտի ու Լուր,
Նըստած հառք իր վախենաւ,
Ճախ ուղեբը, հաւասար-հաւասար,
Առած իր շարքն ու վառի սակ,
Վեր բարձրացավ Արեւ պերճ
Ու հառապեց անեւանի մեջ:

Փառքից Լազուր
Մի սեզ Աստված,
Փշոնց Լազուրի ամենասեւ, —
Չափեց անխափն [ազան ու վեւ]
Ու նկատեց... հաղալիս նեւում
Շաղաղում եր ու վառվռում
Պերճանքերով կըրտապեց
Արուստիկ — շարժուց,
Շըքեց:

Կըրտից Լազուր,
Լուր գերկը բաց
Վողջ յերկընթում, արեւելքով,
[Առաջ] վարեց արագ մեւքով
Նըժուլցնեց իր վախենալիս,
Շաղ շաղ առավ ու կըրտալիս,
Հասավ, առավ իր գըրկի մեջ,
Հալեց, Լույսից իր փառքի մեջ:
.....
.....

ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ «ՀԱԶԱՐԱՆ ԲԵԼՐՈՒԼ»-ԻՑ

I

Յերբ զեռ շունչը արարչական ծավալում եր ողի մեջ,
Յերբ [չեռ նոր եր հույս աշխարհում կյանքը խաղում] պարզ ու պերճ,
Յերբ արեւում եր ամենաբնիկ սերն ու նաեղիստե անվրդով,
Յեզ ցառն ու զեղ զեռ միամիտ խաղում ելին իրար ճով,
Մուրք ու առատ են ժամանակ, արեւուսի կողմերում
Բարի Ալամ Բազմաբն եր իշխում ու տիրում:
Իշխում եր նա արեւի պես, զոր ամենքին կենսամիջ
Իրեն լույսն ու լիբժությունը չըտալում է անխափր,
Կամ քե գարնան անմրեի պես, զոր Թափվում է Լազուրասա,
Հովաքում է ու լիացնում, չի հարցնում լավ ու վատ:

— Ո՛վ լուսեղեն, զընեբըզ բաց,
 Հոգ ու ջրբի առաւ Աստփա՛ն,
 Ո՛վ, վոր ետան բարեք ու փառք՝
 Աշխարհքն անծնը, եովերն անառկ
 [Հասեղենի էս], փշուկ, ւըցրեկ,
 Ո՛վ զըթառառ, ցեղ եմ իընդդէմ —
 Ինչպես վորդիս իր մոր զըբէին
 Գընաց՝ կարող, ալքն աշխարհքին,
 Նըրանք ել թող իրենց կանգից
 Կարող զընան լիցն աշխարհքից.
 Դըբոխտ ալդին կըտրի լոր փուշ,
 Իրենք գազան լար ու աղաւթ:

Ետես կանչեց ու, մի սարափ, փոխկեց զըրախան են անուշ,
 Մտեց կըտրեց կողիս մացառ, վորթեց — բազուկ, վորդը — փուշ.
 Պանեարդ մարդիկ զարեան գազան զուրկ նշանից մարդկալին,
 Կորցրին և [ախ] և ցնջություն, վոր 'ի մեն անեղին...
 [Դուժը տարան թագաւորին, ետես, ետես պատմեցին,
 Սարափ կալով թագաւորին, փեսանց մազերն իր գահին]

Մեր, բազմափորձ մարդիկ կանչեց [Ալամ արջան] իր առջին,
 — Ո՛վ ե, առափ, ձեզնից տեսել կամ խմացել ետես բան.
 Ինչ պատիժ ե, վոր գալիս ե, ինչ ու ինչիլիս բովանդակ,
 Յեղ ինչ հար կա

Ետանրենցին մեն ծնեբըզ զըրախանը ախգարդ,
 — Թող շատ աղբի Ալամ արջան վտակի գահին իր հաստատ.
 Հազար տեսակ ցավի տուն ե — ես աշխարհքը անցաւոր,
 Ու թփում ե մարգու համար ամեն մի ցավ անսովոր.
 Բայց դու լեզիբ [համբերատար] միացը պահիր [միշտ] լեզիտը,
 Յովք պեռք ե մարդը ցալի, վոչ թե անշունչ սար ու ցար:
 Ես աշխարհքում վոչ պատվին, վոչ վերջինն ես դու մենակ,
 Պատանել են ետես զեղծեր կյանքում ամեն ժամանակ —
 Մենք լինք տեսել, բայց լսել ենք, վոր մեզանից շատ առաջ
 Գործ ու գազան մարդ են դառել, մարեւել գահել կամ արջ.
 Բայց թե ներ ե ես պատիժը ալժեմ գալի ցեղ վըբա
 Անգիտ ու [մութ] մարդիկ ենք մենք — եղ զըկողը կիմանա:
 Մենք են զիսենք, վոր նա, ով վոր ցավ ե ալիլ ու աղետ,
 Մտեղծել ե ամեն ցավի հարն ու համբն իրեն նա:
 Չըկա մի ցավ արեւի տակ, չըկա մի
 Վոր լուսնեա զիտությունը նրան մի զեղ կամ դարձան.
 Դիտությունը [լուսն է], արքա, աշխարհ իկամ լեզիկեցի,
 Ետերը ունի ցաղած ցաղած ամեն անցից ու տունից.
 Յեւ ե բերում նա մենեղին Լոզխարցից իր վերջին,
 Մի Լոզին ե միայն պակասում — Լավատարի աղաւթին:
 [Ինչ ե սովախ նրա համար մարդը իրեն ցավերով.]

Քընընում ե, զափում-կըրում յերկիրն իր խոր ծովերով,
Փորժըրում ե նոյի շերտերն — նսնում ըսկիզբն ամենի,
Յերբ զեռ անկապ՝ կար յերկիրը խափար ծոցում անունի...
Նայում ե վեր — նամում — գիտում արարչին, արև ու լուսին,
Ով կա [արդոց նրանց վրա] ինչ կա նրանց յերեսին,
Գրանում ե նոր-նոր յերկիրներ արարածության մեջ անստման,
Ջովում անտեղ արարածներ — չունչ կենդանի մեղ նրան,
Յեվ արարչներ, վոր պտուղ են վառուց իրենց վողջ կրակով,
Յեվ արարչներ, վոր սակավին աշխուժ են նոր յերկունքով,
Յեվ նարում ե ամեն միեղ քանի միջին տարի կա,
Կամ զեռ քանի-քանի միջին տարի ունի մինչև մառ,
Ո՞վ իմանա թե ինչ կըրայենք կան իր առին սակավին,
Սակայն, թողնենք կըրայենքը — գանք, տեղ արքա, քո ցավին]
Մի բան չլին վոր յերկունքում, յերկրի վրա ու սակին,
Վողջ զընընչ, վողջ մաղիլ ե — խաղալիք են իր մեռչին,
Կանխիք թող քան քո անբության մեծերն ուղարկ ու գիտուն
Յեվ քո մարդկանց ե քո արդուն նրանց կանեն արարչութուն:

Նայես տաին, պատվեր տվով թագավորը ծերունի
Կանչեց յերկրի ամեն կողմից գիտուններին անվանի:
— Ինձ պատմեցեք, բացեք տեսնեմ, ինչ տեսիլք ե արդոք առ,
Վոր ծերության անկար սրով իմ աչքերով յես տեսա:
Այդի արի, քոր հասցըրի, վարդ [պանեցի անմեռն],
Արթուն, կըծուռ նավատարիմ մարդիկ զըրի պահապան.
Մարդկեռ ընկան մարդու կերպից զարման արջեր չոր-գոթեմ,
Վարդերս ամեն փուլ կըսերցին, փախվեց աչքին իմ յեղեմ,
Յեվ ինչ նայա, [ինչ եար վոր կա յերկրի վրա ու սակին],
[Թարով քույրով լցրեց նորից] յեղեմական իմ աչքին,
[Ապտեցեք, վոր չլկարեն իմ մարդիկը] նավիսյան,
[Տվեք նախկին տիպը աղնով, քնքուռ]՝ նային բանական:

Նայես առավ, զլուսի տվին գիտունները արքային.
— Թող շատ աչքի Այսմ արքան վողջ ու հաստատ իր գալին.
Ես աշխարհում ամեն մի բան ունի իրեն մի պատեաւ,
Են պատեաւն ել ուրիշ պատեաւ: Նայես անվերջ, անդադար
Միջին պատեաւն սկզբնական, մինչև սկիզբն սկիզբների,
Մագման խորուրդն ես կյանքի, ակն ու աղբյուրն ամենքի,
Ընդ նամար եսդես ե ես, չա՛ր լինի քեզ թե վընաս,
Պեռք ե ընեն, առաջ քերոզ նըրա պատեաւն իմանաւ:
Սերբ իմացար, թե ես ընչից ես ինչ բանն ե դուրս գալի,
Կարոզ ես զու առաջ քերես ե նեանանք ցանկալի:
Յեվ արդ, քանդի ամեն մի բան ունի իրեն մի պատեաւ,
Իսկ են, ինչ վոր պատեաւ ունի, ունի նաև իրեն եար,
Մի սրամիր զու, մեծ թագավոր, մեղ տուր միայն ժամանակ,
Վոր ընընենք ու ես ցավի պատեաւն ու եարն իմանանք:

Ու զընացին քառասն ցերեկ, քառասն զիշեր աչքեկցին,
Յերեկն անպուլ, նանգիստ չառան վո՛ղ զիշերը ընեցին.

Վոր յերգում ե հազար մենով, հազար մեով կանչեիս,
 Հետե ել քույրսն մշտադաշար վարդ ե թափում փնջերով.
 Անթե յերգի նա մի անգամ, կամ յերես նա մի որ
 Փայռ ու աստասկ վարդի կը փոխվեն, վարդ կը ծաղկեն նորից նոր.
 Աս դառնալուն քո [ծառաներ], վոր դասել են այժմ արջ,
 Յես կը դառնան քնքռել մարդիկ, աչնիվ ու լավ, քան առաջ...
 — Ո՛վ յերկնառաք բարի դու մեր, գոչեց արքան
 Պարզե կըսում ինչ վոր ուղի ավանարեր քո ընդուն.
 Բայց վճի յերկրում, վճի անտառում, վճի սարում ե նա յերգում...
 — Միշտ յերշնիկի կախարդական անկոխ, անմեռ աշխարհքում...
 Ասով մերը, քամի դարձավ ու չըքացավ իր այծից,
 Ազնեց արքան, [ջշիկց] արքան այլով տեսած հրաշքից

• • •

Յերեք կըսերին վարդի ունեք Ալամ արքան արևոր,
 Կանչեց իրեն յերեք վարդուն ու արքունիքն իր բուրբ.
 — Տեսաք, ասով, սիրուն վարդիք, ինչ պատուհաս մեզ հասավ.
 Մեր աշխարհքի միակ գարգը, միակ փառքը փռչացավ,
 Յես՝ մերունի, ուրբի անգամ ցույց եմ արգեն մեռա ասել,
 Այժմ ել վրայից ծունկն կըսերի, այճիս լույսն ե խովարեք
 Փխր մարդիկ եք, զենքներդ ասեք, միանք նենեք ամենի
 Գնացեք... գլուխք, բերեք մարն ու զեղք մեր ցավի

[Առաջ լեկավ ավագ վարդին]. — Եվ մենափառ մեր ծընող,
 Յես մի կելնեմ, զենքըս կառնեմ, կերթամ, կանցնեմ հոգից հոգ.
 Ձեռ վախենալ, լիտ չեմ գտնալ, ով վոր կուղի զեմքս դա,
 Յոթ զգլխանի վիշապ լինի, զե ու հըրեշ — Թե կակ.
 Անա աշույկս սուրբս... կըսար կտոր լիտ կանեմ,
 Յերկնում լինի վալը կըրերեմ, ծովի խորքում — կըլանեմ.

Ապա խոսեց միջնակ արգեն. [լառակեր են Եսրան]
 Հարիկի ասով լիտ կը բերեմ խոս բըլբուլը հազարան —
 Կուլես կիմի նըլան արա, դու վորոյիք որ ու ժամ,
 Աս թող լինիմ մարդս վարդին, յեթե կանկարծ ուշանամ. —
 Պեսք ե միայն ամեն ուսեսա [վերցնենք, վոր հանկարծ չը սովենք]
 Թե չե սոված մարդը կը մոռանա ամեն բան.

.

(Վերջում լըսվում ե մեղմ նվագամություն ե յերգի ձայնը. ծաղկեպտակը
 զըլխին, ընարը մեռցին, վարդներով — աղջիկներով չըլապատված գալիս ե
 բանաստեղծը — Արեգը)

Ծաղկազուսակ բըլբուլներից,
 Արշալուսի ժամերին,
 Նա ժըպատով կանչում ե ինձ
 Դնողի աշխարհն իր վերին

Եւր ու [խաղաղ] աշտառներէց,
 Կրտսթիւն ձեզ են խորին,
 Շըլընչալով կանչում ե ինձ
 Դեպի աշխարհն իր վերին.

Կարկաշտուս մեր չըքերէց,
 Յերբ թախտում եմ ափերին,
 Կարկաշելով կանչում ե ինձ
 Դեպի աշխարհն իր վերին:

Ո՛վ ե կանչում, զամեն.

— Անտեսը, Կայր.

Յե՛վ պարտաւհաններն իրար աչքով արին ու ծիծաղեցին քթերի տակ...

[Ո՛վ ե նա.]

— Ի՞նչ ե նա.

— Ճշմարիտ —

Էլմարթա.

Յե՛վ արդար —

ե արդար.

— Յե՛վ գեղեցիկ —

Ամեն քան —

Ամեն քան...

...

...

Ո՛վ, վոր գալիս ես նշտած անդերին

Ո՛վ, վոր փայլում ես ժաջրաթումբ վերին...

...

...

...

...

...

...

(ձամբաբաժանում (կիցում) կանգնած ե ծերը)՝ գլուխն անդիտում).

— Բարով, պապի, վոր կանգնած ես անհունորեն աղպես վեր,

Ու ծերունին խաչ վորտաց տատանելով վողջ աչեր.

— Յես նա լիճ, վորին ամենքն են նալում, ինքը վոյ վոգի,

Յես նա լիճ, վորին ամենքն են հարցնում, ինքը վոյ վոգի.

Մկիզքն ու վերին եմ լիս.

[Յեղերքն] ու ձեքն եմ լիս,

Անուան եմ լիս;

Անցուն եմ լիս —

Անուան, անես — ամենն եմ լիս...

*) Մէջը ժամանակն ե, ժորին անդիպում ե պոեթ տերոսը՝ Արեգը Կապուստ Բըլ-
 րալին փնտելու ժամանակ Մ. Ա.

Բարով լեկար ազնիվ կարին:

— Ո՛վ անապատում, [անհաս] դու մեծ, խաղաղմելով դու անգին
Մենք հասելով անց ենք կենում այս աշխարհից, վարդես դեռ,
Վոր անսկզպակ նստանքին լակ ակերն ե խմանում,
Իսկ դու անհաս քո բարձունքից վաղջ տեսնում ես ու ջննում:
Լոբի, պապի, ցած խոնարհի բարձր գլուխդ ամպերից,
Բաց խմաստն քո լեզուն, մի պոռտախոն տաս ինձ:

Վերն ե համբան, վոր տանում ե են աշխարհը [խրջանիկ]:

Առ հազարան ազնիվ հովքն լերդ ե տուն կենդանի:

Յեվ բուրավետ վարդեր ե թափում իր լերդի նստ:

[— Հն, հն, հն, հն, քաւ-քաւ խընդաց արտոր խմաստան

Ա լերկընքի վուրաները զըզըրգացին անասման:]

— Հն, հն, հն, հն, խիզախ աղզաւ: արն համբն ես դու փընտում,

Նեղ, քորքորոտ են լավիլը, վոր թաղվում ե ամպերում:

«Անպարձ ե արն համբն անունն, ով վոր ընկավ են համբան,

Կարած ե նա հովիտյան, լետ դալ չըկա ել նըրան:

[Անպարձ ե աշխարհում ամեն բան,

Ինչ վոր գնաց — ել լետ չի դալ հովիտյան]

Համբան մին ե, ցավը հազար, — հազար տեսակ տառապանք

Բրնձած են արն դմար համբն ու մաշում են ամեն կյանք:

Մարեր կան են համբն կապած, թըռչունը չի անց կենում,

Առ անգունդներ, վոր նախիկս, մարդու աչք ե տեսնում:

Հար անապատ, վոր անցնելու ամբողջ կյանքը չի կերից,

Ամեն ցալլում դե ու կըրնի, ամեն կողմից փոթորիկ...

— Ի՛նչ են դեկեր ու կըրնիներ, լերկիւղ չունեմ լետ, պապի,

Յեվ ի՞նչ համբն վո՛չ փոթորիկ: վո՛չ տառապանք կըկապի:

Մով, նեղութուն չեմ հասկանում, չեմ ել հոգում եղ մասին,

Ում ե պակսել մի կըտոր հաց ես աշխարհի լերեսին:

Յեվ ի՞նչ ախպես նեղս ե թըզում տանգարն համբն են քարոտ,

Յեվ արն աշխարհն այնպես նեղս ե ու են հովքը այնքան մաւ...

— Ո՛վ հովիտյան աննապատաւն ու մոլորված դուք մարդիկ:

Նեղս ե թըզում փափագիլին ու սիրածը միշտ մաւիկ...

Նեղս ե — ասկան ցընորքի մեջ, ու սըրտին ե մաւ թըզում,

Բայց չի կարող փազը հասնի, ուր վոր սիրան ե թափառում:

Մեղք ես, կարի՛ն, ինչու լետ քո մահի [յեսե] մահ գալի:

Դարձիք, զընտ քո աշխարհը, քու հոր տունը չեն ու չի:

Ինչը ե պակսո, վոր զըլուխդ փորձանքի լետ դու տալի:

Աղբի խիւղ շատերի պես, վոր ապրում են գաւ, տաւտ,

Ա չեն հոգում, թե կորցրել ե մարդն իր պատկերն անարատ...

Կամ թե կուգես, արա դարձյալ լերկու համբա լայնարձակ:

Տանում ե մինն արն զըլլալը, ուր [մթնից մինչև լուսածագ]

Քնճ ե տեսնում սիրուն Թամարն կուրերի նետ իր լանել:

Մյուսը տանում ե . . . ուր վոր վապիկն, անգին քարեր...

.

.

Անձնուրաց հոգի, վոր քաջ ու անվախ
Ընարում ես ընկնում այս անդարձ համբան,
Վոր հոժար սրբառով քո կշանքը մատաղ
Ուխտել ես զազան մարդի փրկության,

[Մերիս] որնանցն ել թող լինի քեզ հետ,
Հարեհաս լինի նեղության սրում,
Բարով դու հասնես վայրն յերանափնա,
Ուր վոր հազարան ըջուլբուլն է տիրում:

Անոնք, անդունդներ հարզվեն առաջիկ,
Դեներ, հրեհներ դառնան անվրնաս,
. Ճեջ լինի քաջիկ
Կապան ու յերկուշ յերբեք յիմանաս:

— Զըջնադ անունով քո սեզ աղլըկա
Կանչում եմ անկ ծովերի աքա,
Լըսիք անհասակ ջրերի խորճից,
Մըշտածուք, անասա քո մըթին հարկից.
Տուր ինձ Քամի ձին, թըռչուն Քամի ձին,
Վոր յես՝ մահացու աշխար հաղածին՝
Հասնեմ յերջանիկ աշխարհն անըմուն,
Ուր վարդ է թափում Բըլբուլն հազարան.
Առ, նըլանն ահա քո սեզ աղլըկա,
Լըսիր ինձ [անկ] ծովերի աքա,
Տուր ինձ Քամի ձին՝ հասնեմ փափագիս,
Բըլբուլը բերեմ, հասցընեմ ալգիս,
Փուշը վարդ փոխեմ թափական յերգով,
Բիրա գազանը մարդ — բանական հոգով:

Նազես կանչեց՝ ու փաթարիկն յեղավ ծովից կապուտ . կ,
Մթնեց յերկինք, մըթնեց յերկիր, իրար անցավ վողջ աշխարհք,
Ու անվոր թու ու բուրից, անդունդներից են մըթին,
Հուր հրեհն իր թևերով ցուլաց կրակ Քամի ձին.
Ու մինչ վայրի սլանում եր գեղի հեռուն աշխարհի,
[Հասա՞] ըրոնեց հըզոր մեղքով Արեգն արագ ու արի,
Զըգեց իսկույն վուկի սանձը, վուկի սանձը գորավոր,
Զըռպեց անգուսպ են [չարին բազկով հաստատուն]
Դեղի վերն ձեցեց [Քամի] ձին՝ տա արևին ու վառի,
Դեղի ներքն ուղեց [զարկի] գեպին՝ ջախջախի —
Բայց . . . Քամու ձին հաղթանարված ու հընազանդ հաղթողին
Ազուս առավ, մարդու նման նազես դարձավ հըզորին.
— Ի՞նչ ես ուզում, քաջ հաղածին, մը ես ուզում՝ քեզ տանեմ.
[Թե յերկինք քեզ հանեմ.]
.
.

II

ՅԵՐԳՅԻ ՀԵՏԵ

Յերբ իբրեկունն հացի նստան տանտերն ու հլուրն իր տար,
 Յերգիշն հաղես խոսք բաց արած, հարցմունք արած [սիրարար.]
 — Գառմիր, լսենք, ով բարեկամ, շատ աշխարհք ես ման լնկել,
 Ինչ ես տեսել, ինչ ես լսել, պառմիր լսենք Թոզ մենք ել
 — Ետտ աշխարհք եմ յես ման լնկել, խոսեց Արեգն ու տաաց,
 Աւ շատ զարմանք բան եմ տեսել, վաշ տեսնված, վաշ լսված,
 Բալց ինչ հստք աշխով տեսա յես քեզանից ես քաղցում,
 Եղպես զարմանք բան չեմ տեսել զես բազմափորն իմ կյանքում:
 Ծառ չվար կանգնած ելի մինարելի պատի տակ:
 Են ծագացած ամբոխի մեջ, պանդուխտ, անտք ու մենակ,
 Յերեացիր դու գեղեցիկ, գեմքդ զվարթ ու պաշտառ:
 Ղազարված, ուրախ ուրախ վեր — մինարեն ըսքմբայար,
 Զմնըդ խնել, զիլ ու հնչուն, լի ափսոսով գերբնական,
 Ետտ շատերի ուշքը տարած, հցին ու ընկան.
 Հափառակված, զմալլանքին կախարդական քու լերդի
 Ըսիրում ելին զլիտիչ չուրջ Թուլանները լերկընքի,
 Բալց իմեւլիս լալ սկըսար, մազերդ փնտաել, քեզ կտեւել.
 Եզ տարբերն քու արարքից յես աղլած եմ Յաացել:
 — Հաց կեր պանդուխտ իմ բարեկամ, խնդրեց լերդիշն Արեգին,
 Աւ ձեռ մի տար եղպես [անզգույն] անբուսեւի իմ վերքին:

ԲԱՅՐՈՆ

ԶԱՅԼԴ ՀԱՐՈՒԴԻ ՅԵՐԳԸ

Մնաս բարձրով կապուելս հեռվում
Կորչող լեզերք հայրենի,
Բազմ հեռում է, ծովը գոռում,
Ժայռ ելլում վայրենի:

Արեն ահա շատապում է
Մովի խորքում հանգչելու...
Բարի գիշեր, իմ հայրենիք,
Մնաս բարձրով նաև դու:

Կանցնեն ժամեր և նա կրկին
Նոր առաժուտ կըննի,
Յնա կաշխուհեմ ծով ու լեռնից,
Բայց զոչ նոցը մայրենի...

Աղաքանջըս ամալացած,
Ոչապս հանգած — անկըբակ,
Գտներես մեղ խոտ է լցած,
Շուճըս զոսնում դրան սակ:

— Մտիկ արք, մանկլավիկս,
Ինչու համար ես կռնում,
Վախենում ես ալիքներից,
Քե ցրտիցն ես զոգացնում:

Մրբեր աչքիդ արտառուքը,
Պինդ է մեր նախ և թեթև,
Հաղիվ նրան կարողանար
Հասնել բազեն սըրաթի:

— «Ձեմ վախենում, թող նզմաւար
Ալիքները բարձրանան,
Բայց դու, պարեն, մի պարմանար,
Վար լես լալիս եմ այսքան. —

Հեռացել եմ լես իմ նորից
Յեղ մարիցըս սիրասուն,
Դու լես ընկեր մընացել ինձ,
Յեղ նա, վոր կա լեռնիցում:

Հալըս սրնեց գալիս ինձի
Յեղ չըտնջաց միանգամ,
Բայց մալլա խիստ պիտի կեծի,
Մինչև լես հեռ կըզատնամ:

— Հերքք, մանուկ, այդ արցունքը
Վախի է քո աչքերին.
Քե պարզ լինեք և իմ սիրտը
Իմ աչքերս ել կուլալին:

Յեկ, գինակիրս հավատարիմ,
Ինչ զուճառ ես յերևում,
Ձրանսխայցմաք մեր վոխերիմ
Քե բուքիցն ես վախենում:

— «Ինձ համար չեմ զոգում, պարեն,
Ալիքան թույլ չե քո ծառան,
Բայց նարազատ կեմ ինչու
Դժգոճացնում է նորան:

Ամբողից մաս ես սիրադեմ
Չավակներին թողնի,
Արդ, նոր մասին յեթև հարցնեն,
Մայրը նրանց թնշ տաի...»

— Բավական է, բարի ծառաս,
Դու իրավ ես վշտանում,
Իսկ լես անգուլթ եմ ավելի,
Միժաղելով եմ զընում:

Յեղ արդյոք մի կըհավատար
Հառաչանքին կանացի,
Մեկ տեսած լացը մի ոտար
Միբուն աչքից կըսրբի...

Ձեմ արտասուք վալիցս հին,
Վոչ վառնգից կըսարսրեմ,
Ան է, վոր չեմ թողնում մեկին,
Վորի համար արտասուք:

Յե՛վ ալմմ ահա յես մենակ եմ
Լայնատարած այս ծովում,
Բայց քե ինչե՛ս կըտառվեմ,
Յերբ ինձ համար չեն ցավում:—

Եսանքս յերկուր չի վառնալու,
Մի ուրիշը կըխնամի,
Յե՛վ, քե լինեմ յես դառնալու,
Գառառ-պառառ ինձ փանի:

1509

Դե՛հ, իմ նավակ, մենք սլանանք,
Մովի վերա փրփրադեղ,
Ուր վոր կուզես, հոգ չե՛ս, գնանք,
Միայն հալքենիք չըտանես:

Վոզմուհ, վոզմուհ մաք ալիքներ.
Յե՛վ, յերբ աչքիցս ընկնէիք,
Վոզմուհ խուզեր, անապատներ...
Բարի գիշեր հալքենիք:

ՇԵՆՈՆԻ ԿԱԼԱՆԱՎՈՐԸ

ՍՈՆԵՑ ՇԵՆՈՆԻՆ

Ո՛վ ազատութուն, չունչ հավերժական,
Բանտերում ես զու չըթեղ հանունիւմ,
Անտեղ, ուր սիրա՛ւ՝ քեզ քընակարան
Յե՛վ քո սերըն ե միայն հանալում:

Յե՛վ յերբ վորդիքը՛ զարկած չըղթալի,
Անուշա բանտերում նահապփկեղով,
Փառավորում են յերկիրն հալքենի,
Մավալում ես զու հոգի քեներով:

Շիլին, քո բանաղ սըրբավայր ե միշտ,
Յե՛վ քո աշխարալի հատուկը՝ սեզան.
Բանիմարն այնտեղ տանջվեց քաղժամկիշտ,
Թուղե կեանքը՛ քարերի վըրան:

Յե՛վ քոզ միշտ մընան նըրանք տնջընջում,
Վոր բանալիւնից Ասավմե են կանչում:

I

Դարչ են մազերըս, բայց վոչ տարիքից:
Վոչ ել մի գիշեր
Դարեա աշտպես ծնը,
Վոր պատանում ե հանկարծ յերկյուղից:

Ձեռք ու վառներըս ել աշտպես չորացան
Վոչ քե բանելուց, այլ քարչ հանգըտից,
Խավարչութի բանալին յերբ ալմար դարձան,
Ու զուրկ Պաշխի աշխարհից, ողից:

Իմ հալըք ալմից խարույկի վըրա,
Չուղեց իր պաշտած հավատն ուրանա,
Իրեն վորդիքն ել նույն բանի համար
Ոթնան զըտան բանտումը խավար:

Յոթ հոգի էլինք, մընացել եմ յես:
Մեկը տարիքով, վեցն յերեսասարդ,
Ինչպես սընտան, վերջացին նույնպես,
Հալածանքների աստվաթյամբ չըզարւես:

Մինը կըրտվում, յերկուրը կըզվում
Կընքեցին իրենց հավատն աշուհավ,
Իրենց նոր նըման մեռան անկուտարում
Քըշնամու մերժած Աստուռ անունով,
Վերջին յերեքը բանան ելին ձըզված,
Յես եմ նըրանցից մընացել էիմի,
Հիմանկ բեկորըս մեր անբախտ տունի:

II

Այնտեղ՝ կին ու խոր բանտում Շիլինի
Յոթը հատ սլաներ զոթալան մեի,
Յոթը նմառ սլաներ ծանր ու գորշպուրն,
Յերևում են քույլ մի չողով աղժգուհի,
Վոր տես իրեն համբն մուրթել,
Գառի արանքից պատանմամբ ընկել
Խնայես հանկալին ազատ մոխնուր:

Ամեն սլանի մեջ այնտեղ մի ող կա,
Յե՛վ ամեն ողակն ունի մի չըղթու:
Մոսկալի բան ե յերկաթի չըղթան.
Ուսում են նըրա ժանդ-ժանիքների.
Նըրանք մուշկով մարմինս մեջ մըտան,
Ու չեն փշվելու յերբեք կեանքըս,
Մինչև չը քաղնեմ սրվան լուրջ վառ,
Մանը՛ր, տանի աշխարհս համար,
Վորանք չը գիտեմ, քե քանի տարի

Ձեռն տեսել պալատս յերեսն արևի:
Այլ տարիներէ յիմ հիշում թի՛վը.
Բազմեց նըրանց տըխուր հաշի՛վը
Այն ուրից ինչի՛մք յեղբարւոս վերջին
Թոշեց ու մնաւ աշգիս մառային:

III

Նըրանց սյուներին մեզ չըզթայեցին:
Մենք շուկ շուկ ելինք, թեև միասին,
Մենք յեկնք կարող վոյ մի զալլ անել,
Վոյ իրար յերես խափարում տեսնել:
Ազոտ, կապտամուս ախ լուսն ել վոր կար,
Մեզ մեր աչքերում գարնըրեց ստար:

Այսպես միասին, բայց շուկ շուկ կապած,
Այխարքի ամեն քարիքից զըրկված,
Մի մըխիթարանց միասն ունեյինք,
Վոր իրար ևս յինք իմանում ելինք:
Ու սըրտով կըրպո՛ւ, իրարից նուս:
Մենք ըսկըսեցինք սիրտ սալ իրարու
Նոր նոր հուսերով կամ թե չին վնասով,
Կամ Կերտական աշխիւներ յերգով:
Սըրտանք ել սակախ պապեցան վերջում:
Տըխուր ելին մեր ևս ներք ինչում,
Տըխուր ու խըռպոտ, խուլ ու առեկի՛
Գալ արևագանգը բանտի քարերի...

IV

Մեր փոքրը, վորին հալըս սիրում եր,
Վոր մեր հանգուցյալ մոր հակառն ուներ,
Ու աչքերն ինչպես կապույտը յերկնի,
Նա յեր իմ հոգին տանջում ավելի:
Իրավ, տեսնելիս մարդ չիբ զիմանում:
Անպիսի՛ թըռչնակ այսպիսի՛ բընում...
Գեղեցիկ եր նա, պարտա ու մաքուր,
Յեզ ուրախ, զըվարթ սըրտով բընատուր:

V

Մյուսն ել նրա պես հոգով անարտա,
Մընված եր սակախ հուճկու սըղաժարգ:
Ուրախ ու պարտաւտ ամեն ժամանակ
Սխարքի ընդզեմ խիզախել մենակ,
Միայն թե չը հեծեր չըզթայի սակին:
Շըզթայի ևս յինք մարում եր հոգին:
Նա լուս, անմըտու՛ն ընկնում եր արդին:
Յես ել թերես ընկնում նույնցան,
Ճիգ ելի անում վոր սըրտաղեղեցին

Վերջին հուսերը թանկագին մեր տան,
Իզմը. նա ընկավ, նա մնաւ... տեսա...
Յես տանջվում ելի թեև, աշխատում,
Շըզթայս կըրնուում, չըզթայս կըրաբաւում,
Տագնապի ժամին իրեն յըտանա...
Նա մնաւ... Յեկան, կապանքը վերցըրին,
Վենց ախտեղ, բանաւում, աչքիս առաջին
Մի փոս փոքրիցն տան ու յերեսանց...
Ապաւանց արի, խնդրեցի նրանց,
Վոր չընոր ա՛նեն՝ թագնս ախտեղում,
Ուր վոր արևի նաճանջն ե խաղում...
Այս խենթ, խնդար տիմար մի միտք եր,
Բայց այն ժամանակ զըլուխս եր մըտել,
Թե ապա մընված, ապա սովորած
Իմ յեղբոր հոգին, թեկուզ ե մնաւ,
Չիբ հանգրտանա զերության բանաւում...
Ջուր ելի սակախ ախտես պապաւում:
Նըրանք ինձ վըրա քաւ-քաւ խընդացին,
Յեզ մեր սիրելի յեղբարը կըրկին
Այն պալ, անպալար հոգումն ե թաղված,
Ու զըլի վերն անբաժան կախված
Բըռնականերին վայել հուշարձան՝
Յեղբորըս կըրած ու թաղած չըզթան:

VI

Իսկ մեր փոքրը, փոքրը մեղանից,
Ամենքից սիրվածն իր մընված ժամից,
Իր սիրուն զեմով մեր մոր պաակերը,
Մեր զերդաստանի մանկական սերը,
Նահատակ մեր հոր ցնորքը նվիրական
Յեզ իմ հոգեքի վերջին առարկան:
Վորի համար միայն ինձ պաւում ելի,
Վոր նըրան ապա զեթ մի որ տայի:
Նա, վոր զեռ հոգին պանել եր ախտես
Տակավին զվարթ, զուցի տանես,
Նա յի խորտակվեց, որիցոր ե նա
Սկըսով թոշե՛լ ցոլանի վըրա:
Բայց մեղքն խաղաղ եր նա թառամում,
Լուս, անգործիկ հալվում, ուժերը քամվում,
Առանց արցունքի, քնքույլ ու բարի...
Ինձ համար եր միայն հոգում ու ցաղում...
Յեզ վոյ մի արտունջ, մի շախտ չարավ նա
Իրեն վաղածա՛մ սրնաթ վըրա:
Մի փոքրը խոսեց մեր լավ որերից,
Մի քիչ ըստփոխ, հուսերս ավով ինձ,
Թանջ յես անուն վըրաից քարացել:
Կորուստիս առիւ լուս ելի կացել:
Ապա թառանջը, վոր զըրպում եր նա,

Արդեն յերկարեց, նըվազեց ահա...
Ականջ դրոյի յետ... չեք լսում իսպառ...
Ձայն աղմի նըբան անից խելագար...
Կանկեցին... կարծես մի ձայն լըսեցին...
Ուսկին ցընցումով լըգըթա կըտընցի,
Ընկա նըբա ձուռ, նըբան չը գըտա...
Յես էյի մննակ մըթմաւը չարմիւմ,
Յես էյի ապրում, յես էյի չընկում
Անիկման աղ մեր խանով բանախ
Սա գեանի վըբա, նա գեանի սակին,
Յերկու յեղբայրս էլ վախճանվան էյին
Ընկան յոր ձեռքը բըռնեցին, ալմոյ,
Նըբա պես նախնիս իմ ձեռքն էլ եր պոպ...
Ու չը կար չարմիւմ կամ մի ճից աննեմ,
Բայց զգում էյի, վոր պես ապրում եմ...
Կատարի մի վիշտ, յերբ գիտենք՝ վոր նա,
Ու սիրում էյինք, այլես չը կա...
Չը գիտեմ ինչպես
Չեյի մնում յես...
Յերկում ինձ ամաթ
Ել վոյին չը կար...

VII

Իսկ ևստ աշտեղ ինձ ինչ պատանեց,
Այդ յես չը գիտեմ ու չեմ իմացեր,
Նախ աղ ևստով, լույսը պակասեց,
Ապա թե մութը չըցացավ աննկարի
Ջգացում ու միտք՝ էլ վոյին չըկար
Չեյի ևստանում, ինչ էյի զգում,
Քարերի միջին կանգնած մի յես ցար,
Մի յերկ ապառաժ՝ դադաթը միգում...
Ամեն բան դատարի, մըռալ ու գորչ եր,
Վոչ ցերեկ եր այն և՛ վոչ էլ գիշեր,
Յեմ վոչ իմ բանախ նըսեմ լույսը կար,
Այնքան ստեղի ալեքերիս ևստար
Մի տարածություն՝ դատարկությամբ լի
Յեմ ևստատություն՝ անաղ մի անդի...
Չը կային սաղգեր, ժամանակ աշխարհ,
Վոչ փափախություն, վոչ քարի, վոչ չար-
ձորքի լըռություն... և կանգնած ոգում
Վոչ մանվան նշույն, վոչ կյանք եր նկատվում,
Այն անդործության մի ծով եր կանգուն,
Անշարժ ու ևսճը, խափար ու աննուն...

VIII

Բայց ահա մի չոյ ցոյց իմ զըլխում
Այն մի գեղեցիկ՝ թըռչունների ձայն եր...

Մերթ լըռում եր նա, մերթ նորից յերգում...
Այսպես զընցում յերգ լըռում չեյի գես...
Մինչ լըռում էյի կախարգման ևոգով,
Լըցվեցին ալեքերս ուրախ աղցունցով
Յեմ յես այն ժամին չեյի նըկատում
Քըլվառությունս այն խափար բանառան
Բայց չառով միտքս տվոր ընթացով
Յերբ վերագարանով, իրական ալցով
Նախըլ, վերերս յես սեսա կըբեկին
Գտաւեր, սնորքը, նըկուլը մըթին,
Աստվա նըման ուր վոր ևոգով ևոյ
Արեի չոգը ընկնում եր նմաթ...
Բայց և այն ևեղում, վոր ընկնում եր նա,
Ավելի ևանգիտա ցան ձուռի վըբա,
Նըստած եր թըռչնակն ուրախ ու անփութ,
Մի սիրման թըռչնակ, թեկը կապույտ
Լոգար գանգաւան բաների վըբա

Գեղեցիկում եր նա

Ու ինձ եր տառ կարծես բոլորը
Դես վոչ մի անգամ միշն այն որը
Նըբա նըմանը սեսան լեյի յես,
Վոչ էլ կը սեսանն նա յեկ եր սեսա
Ինձ նըման մննակ, ընկերից զըրկված,
Սակայն ինձ նըման ևստը չեք ևստես
Նըբա ևստար եր նա յեկել մննակ,
Վոր մըխիթարի ինձ վորր ժամանակ...
Ու ընթըլալով մութ բանախ մայրից՝
Լըցնում եր կյանցով իմ սիրաը նորից
Բայց թվ եր ինքը, իմ հյուրը յերգիչ...
Արդյո՞ք յերկընդի ապառ ցանկից,
Թե իր վանգակից ևնեց նոր ազատվել,
Յեկել եր իմա վերեւ նըստեր...

Չը գիտեմ, բայց յես՝ ցոյած գերություն
Չեյի ցանկալ ցեղ, սիրունիկ թըռչուն
Սակայն թերես թըռչնի կերպ առած
Մի այցելու չեք զըբախեց թըռած...
Այս միտքը անժամ, թոյ ների ինձ ճեր,
Գտաւանեց անշափ խելից ու աղցունքեր
Մըտածում էյի, թե նա իմ կարոտ
Յեղբոր ևոյին եր, յեկել եր ինձ ձուռ...
Բայց ևանգար թըռավ և յես իմացա,
Վոր մի ևոգեղն աքարած եր նա...
Մթին կարոյ եր յեղբայրս թըռչել,
Ինձ կըրկին մննակ թոյնել այն բանառ,
Ինչպես դատաւում փաթաթած մեռել,
Ինչպես՝ մի սե ամոյ պալաւա կապույտում

IX

Փոխվեց գիտելու ախ ժամանակից,
Գնականներս դարձան կարեկից:
Չը դիտեմ ինչու մեղմացան նրանք,
Վոր սովոր էին տեսնել չարարանք,—
Բայց այսպես յեղավ: Վոչ զոք իմ կշտան
Նըղթան չը կապեց ու մընաց միշտ բաց:
Ոնց չըջում էին իմ բանասում ազատ
Վոչ՝ յերկարությամբ, մի պատից մի պատ:
Բայց յերբ թըջում էր, անըզգայ ջաշյով
Կոխեցի նրբանց հանգիստը աշխուր,
Դողդողում էին սաստիկ հեայով
Ու սիրաբն ցավից հըմլում էր ամուր:

X

Յես վառնասեղեր փորեցի պատում.
Մակայն փախչելու չէի աշխատում.
Յես թաղել էի արգին բուրբին,
Վորոնք աշխարհում ինձ սիրում էին,
Յեզ ամուսնեակ աշխարհն ինձ համար
Մի բանտ էր նույնպես, բայց մեծ ու անծայր,
Եւ զոչվոք չը կար այնտեղ ինձ մատիկ.
Հայր, մայր, կամ յեղբայր, ընկեր կամ վորդեք...
Յես ուզում էի միայն բարեխնայ
Վանդակով փակած յուսամուտներին,
Այնտեղից հանգիստ, մի անգամ դարձյալ
Նայել հըբզմեղով բարձրը սարերին:

XI

Յես տեսա նրանց. դարձյալ նույնն էին
Ու չէին փախվել նրանք ինձ նշման.
Կըրկին դարձոր ձյունը գըլիններին,
Ներքե մեծ լինը, կապառաւոր մահան...
Ջրերը զըզաթ աղմկում էին
Մացառուսներում, ժայռերի միջին,
Արևում փայլում ներսով ջաղաքը
Ու լքում հանգարտ սառնում նազվըր,
Թեթեվ, ձյունափայլ առապաստը բաց:
Ազա այնտեղ ցած
Մի փոքրիկ կըզդի մեծավոր, կանաչ
Փըղտում էր, ասես, իմ աչքի սուտի.
Բանտիս հատակից մի քիչ մեծ կը դար
Ու բուսել էին վըրան յերեք ծառ
Առանային հովը չընչում էր այնտեղ,

Ափերին վընեա ջրերը ծըփում,
Ջըմրուխտ դալարի միջում գունագեղ,
Գընջույշ, գառմբունն ծաղիկներ ծաղկում
Բանտի պատի տակ ձկնան մի վըտա...
Լուզում էր անյափ ուրախ ու կայտառ,
Թաղավորում էր արեթի՞ վերում,
Ու թափն ավելի ուժգին էր թըլում,
Յերբոր նա հանկարծ ուզում էր զեղ ինձ.
Աչքերս արցունքով լըցվեցին նորից
Ու անպէս թախիծ սիրեց իմ սրբտին,
Ասես ցավեցի, վոր յուսամուտին
Յեկա մտեցա իմ չըղթան թաղած:
Շտապով ի՞նչ դարձյալ զեղի ցած
Ու մընայլ բանտիս խավարը անա
Մանրը հընչելով չոքեց ինձ վըրա:

XII

Ամիսներ, տարիք թե որեր անցան,
Յես վոչ հաղվել եմ և վոչ իմացել.
Մուքն էր իմ բանար, տըխուր մըշտական
Ու յերբեք պայծառ հույս չեմ ունեցել:
Յեկան վերջոպես ինձ ազատելու.
Չէի հասկանում, մըր եմ զընալու,
Վոչ էլ հարցրի, եր են պատում.
Մին էր ինձ համար, ազատ թե բանտում.
Ու ախ ժամանակ իմ բանտի միջին
Յերբ վոր ձրգեցին կապանքը վըրին,
Այնպես էր թըլում, թե նըրանք յեկել,
Ուզում էին ինձ բաժանել, զըրկել
Իմ յերկրորդ սրտից: Յես մինչև անգամ
Այնտեղ սարգերին դարձա բարեկամ.
Ու միշտ ուղղվեր նետում էին,
Յերբ վոր լըբոթեն նրանք մանրալի.
Իրենց արհեստով էին ըզգաղվում.
Կամ գիտում էին, յերբ մալն էր խաղում
Լուսնի բուռի տակ: Ինչու նըրանց պես
Ինձ էլ մի տանը չըզգայի և յես...
Մենք՝ ըընակիչներ ամենքս մի տան,
Ու յես նրանց մեջ մի պես անասնման,
Կանգի ու մահվան վըրին իմ նեղում.
Բայց այնպես խաղաղ էինք ըընակվում...
Նույն ինչ ըլթալիս դարձա յես ընկեր...
Այսպե՛ս մընայով որեր, տարիներ,
Մովորում և մարդ իրեն վիճակին,
Ու յես ցավեցի իմ բանտի շեմքին:

Արդեն յերկարեց, նշխարեց անա...
Ահա՛ն զըրբ յեսա... յեր լսում իտպա...
Ձախ աղէի նըրան անց ինչպար...
Կանչեցին... կարծես մի ձախ լսանցի...
Ուժգին ցընցումով լըթաւ կըտարցի,
Ընկա նըրա ժառ, նըրան չը գրաւ...
Յնա էյի մնակ ընթաւա՛ն չարժում...
Յնա էյի ապրում, յես էյի չընում
Անիծում աղ մեր խոնավ բանախ
Սա գետնի վըրա, նա գետնի առինի,
Յերկու յեղալոյս էլ ժախնանում էյին
Ընկած չոր մեղքը բըռնեցի, ամուգ,
Նըրա պես նուսխակ իմ մեղքն էլ եր պար
Ուժ չը կար չարժան կամ մի մեղ անեմ,
Բայց պում էյի, վոր դեռ ապրում եմ...
Կառաղի մի վիշտ, յորը գիտենք՝ վոր նա,
Ուժ երում էյինք, այլես չը կա...
Ձը գիտեմ ինչպես
Չէյի մեռնում յես...
Յերկում ինձ ամար
Ել վոյնիլ չը կար...

VII

Իսկ նեռա ախտեղ ինձ ինչ պատանց,
Այդ յես չը գիտեմ ու լեմ ինչեցի...
Նախ աղ նառով, լույսը զակաւեց,
Ապա թե ժուքը չըգտցով անկարծ,
Ջգտցում ու միտք՝ էլ վոյնիլ չըկար
Չէյի նախանում, ինչ էյի զգում,
Բարեբի միջին կանգնած մի յես քար,
Մի յերկ ապառա՛մ գաղաթը միգում...
Ամեն բան դատարկ, մըռայլ ու գորշ եր
Վոյ ցերեկ եր ախ և վոյ էլ գիշեր,
Յե՛մ վոյ իմ բանախ նըսեմ լույսը կար,
Այնքան առելի աչքերիս ամար
Մի տարածություն՝ գառարկությամբ լի
Յե՛մ նառատություն՝ անանց մի աղի...
Ձը կային ապագի, ժամանակ, աշխարհ,
Վոյ փոփոխություն, վոյ բարի, վոյ չար...
Խորքն լըռություն... և կանգնած ողում
Վոյ մահման նշույ, վոյ կյանց եր նկատում...
Այն անդործության մի ծով եր կանգուն,
Անարծ ու նա՛նք, խափար ու անհուն...

VIII

Բայց անա մի չոյ ցոյաց իմ զըլիտում...
Ախ մի գեղեցիկ՝ թըռչունի մայն եր...

Մերթ լըռում եր նա, մերթ նորից յերգում...
Այնպես ցընցույլ յերգ լըռած լէյի դեռ...
Մինչ լըռում էյի կարտարգում նաղով,
Լըցմեցին աչքերըս ուրախ արցունքով
Յե՛մ յես ախ ժամին լէյի նըկատում
Թըլգատությունըս ախ խափար բանաւում
Բայց չումով միտքըս ամբը ընթացցով
Յերբ վերադարձով, իրական աչքով
Նարթըս, վերելըս յես անաւ կըրկին
Գտեցին, ունըքը, նըկուղը մըթին,
Առաջիկա նըման ուր վոր նաղիվ նաչ
Արկի շողը ընկնում եր նվար
Բայց և ախ նեղում, վոր ընկնում եր նա,
Ավելի նաղիստ քան ծառի վըրա,
Նըստած եր թըռչունին ուրախ ու անփութ,
Մի սիրուն թըռչնակ, քնեքը կապույտ...
Նազար զանազան քաների վըրա

Գեղեցիկում եր նա

Ու ինձ եր ասում կարծես բարբը
Դեռ վոյ մի անգամ մինչև ախ որը
Նըրա նըմանը անաս լէյի յես,
Վոյ էլ կը անանեմ նա յեյ եր անա
Ինձ նըման մնակ, ընկերից զըրկում,
Սակայն ինձ նըման նույնը յեր նառած...
Նըրա ամար եր նա յեկել մնակ,
Վոր մըլիթարի ինձ վորը ժամանակ...
Ու ըրկըրարով մութ բանախ մայրից՝
Լըցնում եր կյանքով իմ սիրաւ նորից
Բայց ձվ եր ինքը, իմ կույրը յերգիլ...
Արդյոք յերկընդի ապա բնակիլ
Թե իր վանդակից նեց նա ապամկն
Յեկել եր իմիս վերել նըսեի...
Ձը գիտեմ, բայց յես՝ քաշած գերություն
Չէյի ցանկալ թեղ սիրունիկ թըռչուն
Սակայն քերես թըռչնի կերպ ասած
Մի այցելու յեր զըրախտից թըռած...
Այս միտքըս ախմած, թոյ ներս ինձ Տեր,
Գառնաւեց անշափ ինից ու արցունքներ
Մըռանում էյի, թե նա իմ կարաւ
Յեղոր նոյնն եր, յեկել եր ինձ ժառ...
Բայց նախկար թըռնով և յես իմացս,
Վոր մի նոյնգին արարած եր նա...
Մթթե կարող եր յեղալոյս թըռչն
Ինձ կըրկին մնակ թոյնիլ ախ բանաւում,
Ինչպես պատանում փաթաթած մոռի,
Ինչպես՝ մի սև անոյ պարթաւ կապույտում

IX

Փոխվեց վիճակըս այն ժամանակից,
Գաղափարներս դարձան կարեկից:
Չը դիտեմ ինչու մեղացան նրբանք,
Վոր սոսոր էլին տեսնել յարչարանը,—
Բայց այսպես յեղավ Վոյ վոջ իմ կարած
Շղջթան չը կապեց ու մընաց միշտ բաց:
Յեզ չըլում էյի իմ բանտում ազատ
Վաղ յերկարությամբ, մի պատեց մի պատ:
Բայց յերբ թըվում էր, անըզույ՛լ ջայլով
Կտեցի նրբանց կանգնալը աշխուր,
Իսկզպում էյի սառսրիկ նալով
Ու սիրաբն ցավից էնվում էր անուր:

X

Սես վառաստեղեր փորեցի պատում.
Մակայն փախչելու չէյի աշխատում.
Սես թաղել էյի արգեն բարբրին,
Վարսեք աշխարհում ինձ սիրում էյին,
Յեզ աշխուհուտե աշխարհն ինձ համար
Մի բանտ էր նույնպես, բայց մեծ ու անծայր,
Ել վաղվոց չը կար այնտեղ ինձ մտիկ.
Հայր, մայր, կամ յեղալայր, ընկեր կամ վորդիք...
Սես ուզում էյի միայն բարձրանալ
Վառչակով փակած լուսամուտաներին,
Այնտեղից հանդիսա, մի անգամ դարձյալ
Իտայի չըրեմվանքով բարձրը տարերին:

XI

Սես տեսա նրանց, դարձյալ նույնն էյին
Ու չէյին փոխվել նրբանք ինձ նրժան.
Կըրկին դարձաւ ձյունը զըյիններին,
Ներքե մեծ լիճը, կապառաշուր Ռանան...
Ջրերը զըվարթ ազմեղում էյին
Մաքսուստաներում, ժայռերի միջին,
Արևում փայլում ներսել ջաղաթը
Ու լընում նաղաբոտ սառնո նովակը,
ԹնժԹԿ, ձյունափայլ տառապատը բաց:
Ազա այնտեղ ցած
Մի փոքրիկ կըզդի մնամփոր, կանաչ
Ժըզտում էր, ասես, իմ աչքի սուտի.
Բանախ հառակից մի քիչ մեծ կը դար
Ու բուսել էյին վըրան յերեց ծառ:
Անծային հոգը չընչում էր այնտեղ,

Ափերին վընիտ ջըրերը ծըփում,
Ջըմրուխա դալարի միջում զուսպեց,
Դընդույ՛լ, վառվրտուն ծաղկենք ծաղկում
Բանախ պատի տակ ձըկան մի վըտառ...
Լոզում էր անչափ ուշափ ու կայտառ,
Թագավորում էր արծիթ վերևում,
Ու թափն ավելի ուժգին էր թըվում,
Յերբփոր նա հանկարծ ուզում էր դեպ ինձ
Աչքերս արցունքով լըցվեցին նորից
Ու այնպես թափիծ տիբեց իմ սըրտին,
Ասես ցավեցի, վոր լուսամուտին
Յեկա մտեցա իմ չըղթան թողած,
Շտաղով ինչու դարձյալ դեպի ցած
Ու մըռայլ բանախ խավորը տառ
Մանրը ճընջելով չափեց ինձ վըրա:

XII

Ամիսներ, տարիք թե որեր անցան,
Սես վոչ հաղվել եմ և վոչ իմացել.
Մութն էր իմ բանտը, աշխուր մըշտական
Ու յերբեք պայծառ հույս չեմ ունեցել
Յեկան վերջապետ ինձ ազատելու.
Չեյի հասկանում, ժւր եմ զընալու,
Վոչ էլ հարցրի, էր են տպտուռ.
Մին էր ինձ համար, ազատ թե բանտում.
Ու այն ժամանակ իմ բանախ միջին
Յերբ վոր ձըգեցին կապանքըս վերջին,
Այնպես էր թըվում, թե նրբանք յեկել,
Ուզում էյին ինձ բաժանել, զըրկել
Իմ յերկրորդ տանից: Սես միշտ անգամ
Այնտեղ տարգերին դարձա բարեկամ.
Ու միշտ ուշադիր նետում էյի,
Յերբ վոր լըրճորեն նրանք ձանձրայի
Իրենց արևաստով էյին ըզրազվում.
Կամ դիտում էյի, յերբ մուկն էր խազում
Լուսնի լուսի տակ Ինչու նրբանց պես
Ինձ էլ մեք տանը չըզրայի և յես...
Մենք՝ ըընակիչներ ամենցըս մի տան,
Ու յես նրանց մեջ մի պես անասման,
Կրանքի ու մահվան վընիտ իմ մեղքում.
Բայց այնպես խաղաղ էյինք ըընակվում...
Նույն իսկ չըթայիս դարձա յես ընկեր...
Յյապես մընալով որեր, տարիներ,
Մովորում և մարդ իրեն վիճակին,
Ուս յես ցավեցի իմ բանախ չեմքին:

Մ. ՅՈՒՐ. ԼԵՐԱՌՆՏԱՎ

Մ Մ Ի Ր Ի *)

ճարտիւղ ճարտիւղ զոտո մ Ժող.
 և սեռ մտանցիմ եւ

Լ զիմ Բայ

I

Սըրանից տառէ մի ջանի տարի,
 Այնպէս ուր Արազի ու Կուր գետերի
 Ջրերն ազմուկով խառնուում իրար,
 Դրելվում են լերկու ջուլերի նշման,
 Կար մի մեծաստան, Կարոյ է այժմ էլ
 Անցորդը սարի ուտերից տեսնել
 Բանգված դաների կանգուն սրունքը,
 Վանքի կամարն ու աշտարակները:
 Բայց անուշաւուտ ծախը բուրմանի
 Ել չի վերանում կամարի տակին
 Յեզվ զոչ լսվում է աղօթադներէ
 Յերգը գիշերում ուշ ժամանակին:
 Այժմ մեն մենակ դառնալով մի ձեռ,
 Ավերակ վանքի պահարդ կիսամեռ,
 Ընկած մաքիցը մարգիտից ու ծախ,
 Սրբում է փայլն չիքմաքարերի,
 Կորնեց դառնում են անցած դարերի,
 Ացած փառքերի՝ ու Նըրա մօտին,
 Քե ինչպէս ճշգրտ իր թաղի տակին,
 Այս ինչ թաղափորն, այս ժամանակին
 Իր ժողովուրդը նախնեց առաին:

II

Մի սուս զններայ կովկաս լեւաներից
 Մի անցած դեպի Քիֆիսն եր գայիս:
 Իր նեւ նա գերի մի ժանուկ ունեւ.
 Սա աղկաբացում, չը կարաց տանել
 Նեպոթլանները նեպոթլոր նախիւ
 Լազիվ թե լինեւ ինչպէս փնց տարեկան,
 Այնձեռիկն պէս լերկլուտ, վալրենի
 Յեզվ թույլ ու ճշկուն լեզուքին նշման:
 Սակաւն նրա մեզ ցաղը տանալու
 Զորացրեց արեւմա իրեն լայրերի
 Աննկուն կոքին՝ Վիշաք լուս տանում,
 Յեզվ իր ժանկական աղկար չրթունքից
 Մի թույլ նառալանց նույն խել չեւ նանում:
 Լացը նըրանով մերժում եր նա զնն
 Աւ խաղաղ, կարաւ մեռնում եր արգեն:

Կարեկցութունից մի ձեռ վանական
 Նըրան խնամեց, ազով ապաստան.
 Աւ աշտպէս՝ վանքի Լառիի տակ Քաց
 Բարեկամական մեռնով ազատվում:
 Բայց, զարկ ժանկական զըվարթ նաւուցից,
 Փախլում, խորում եր նա աննն մեկից.
 Թափառում եր լուս, մեռակ, սրտարկ,
 Թառանջով նալում դեպի արեւից,
 Մալիկով մի լուս, անմեկին վէշտից —
 Իրեն լայրենի լեզուքի կարտից:
 Դերութան սակաւն լուս ընտելացում,
 Ուտրի լեզուն ջիւ-ջիւ նաւկացում,
 Լալը սուրբը կընքեց, ազով սուր Լազորդ,
 Աւ զեռ աշխարհի շնանքին անմանթ,
 Ազում եր արգեն ծաղիկ նաւակում
 Արեգալական ընդունել կոչում,
 Յերբ վոր մի անգամ աշուն գիշերով
 Աննա լըջացում, Եւրիջ տարերով
 Ջըղզվում եր անմալը անառաւ ճըթին:
 Յերեց որ ախանց իզուր փընտեղին,
 Վերջապէս դաշտում անըզա դասն
 Աւ տաւն կըրկին բերին մեռաստան:
 Նա աստիկ դառնաւ, Թույլ եր ու Նիւար.
 Կարեն աշխատել, տանլվել եր լեզուր,
 Կամ Կիփանդութուն ու սով եր ցաղիւ:
 Լաքցմունքներին նա չեւ պատախախում,
 Արն որի վրա ընկնում եր, խաճում,
 Այսպէս մտնեցով ժամը իր ծաղկուն,
 Այնժամ Նըրա մառ թեկով արեւան
 Յեզվ Լազորեկով է աղերսելով:
 Լիփանդը կարաւ նրան լընելով,
 Նըրանց, ճընալած ուլժը կովարեց,
 Աւ աշտպէս լեզուր խառել սկսեց.

III

Եթե եմ քեզանից, Լալը սուրբ, վոր լեզուր
 Իմ խառտովանը լընելու նամար,
 Ինչ էլ վոր լինի, իմ սիրաւ ցաղում

*) Միջից փոխարեն նշանակում է նեզիկ, լեկիւր, անպատախան:

կուզեցի բանալ խաչքով մեկի մոտ:
Մակաբն լին մարդկանց շարքէ չեմ արել,
Իմ արարքները նորա նամար ել—
Ի՞նչ ոգուս չեթն խոստովանելի:
Իսկ հոգին մթթն պատմել կըլնի...
Յես քիչ եմ աղբիւ և ալն ել գերի.
Այսպես լերկու կ'անց մի աղմուկով,
Յնառն կ'անցի կես, վոր տեսել եմ, ծեր,
Յես կը փոխելի քն հընար լինելու:
Յես լսկ մի մըտքի ալմ եմ իմացել.
Մի, քայց քոցավառ կիբք եմ ունեցել,
Նա ինչպես մի վորդ աղբիւ և իմ մեջ,
Կըրծել և հոգիս, մաշել միշնէ վերջ:
Իմ ցնարքները քոցըն, տարել և
Այս նեղ խցերից անդորր ողորթի
Այն վիճ աշխարհը կըլով, ազնուկի.
Ուր վոր ժայռերը քաղցում անպիտում,
Ու մարդիկ աշուղտ ազատ են աղբում...
Յես իմ ալդ կիբքը դիւրիմ մըքնում
Գտնել եմ վըլտով, արցունքով սընել.
Յեզ ուլմ առա բարեբանալն խաչում,
Քոստովանում եմ աղնէն աշխարհի,
Ու քաղաքումն ել չեմ ինչորում խնի:

IV

«Մերուկ, շատ անգամ իմացել եմ լին,
Վոր դու իմ կ'անցը մահից փըրկել ես:
Ինչեւ փըրկեցիր, Մեծակ ու դաժան,
Փոթորիկի պակած տերին նըման,
Մըտալլ պատերի միջում մեծացա,
Նպով դեռ մանուկ, կ'անցով արեգա:
Ձը կարողացա վոյ վոջի տեղ
«Հալըիկ» ու «մալըիկ» սրբական խոսքեր:
Հարկով, քո միտքը ալն եր, ծերունի,
Վոր մեծատանում լին խորթանալի
Եւքան քաղցրալի այս անուաններին.
Ձևը. կնարն են նրանց խաչերը ծընվել:
Յես տեսում եյի, վոր ուրիշներին
Հալընիք, ընկեր, մնաղ ունելին,
Միշնէն չուների լին նրանց նըման
Վոյ քն սիրելիք — այլն գերեզման:
Յես ել ալն որից իզուր չաղբացի,
Այլ հոգուս միջում այսպես ուխտեցի,
Վոր լերբիցի, քնկուղ մի վարկիւն,
Այս իմ քոցավառ կուրծքը մանկական
Մեզմեմ կարտավ մի ուրիշ կըրծի,
Քնկուղ անծանոթ — միտն կարագաթի:
Քայլ, ազնոգ, հիմա լերպեներըս ալն

Կորել են իրենց պերճանքով համալն,
Ու՛ ինչպես սաար լերկրում աղբեցի՝
Մեծանում եմ դարձելու լին վորք ու գերի:

V

«Ինչ չի վախեցնում գերեզմանն անդ,
Տանխանցն, ասում են, հանդում և ախտեղ
Մառն, համբերական լրուսթան միջում:
Կ'անցից զրկվելն և ինձ մեծակ տանջում:
Ջանկ եմ, ջանկ... ունեցի՛ւ ես դու
Ծորմունքները անուղ պատանու:
Դու լին ունեցել կամ լին հիշում ել,
Քն վոնց ես մի որ տեսել ու սիրել,
Ինչպես և սիրալը բարտիւն ումզին
Կանաչ դաշտերին, վառ արեգակին
Անկյունի բարձր բուրբից նայելիս,
Ուր քարը և ողը, և ուր մերթ գալիս
Ու բարձր պատի խորունկ ճեղքվածքում,
Բուրբից վախեցած, կուչ լինած նստում,
Պատրապարվում և փոքրիկ ազնուին —
Չըջնաղ զավակը անուշա աշխարհի:
Ուր ծընաց՝ արգեն գառած ես, քույլ ես,
Միտուն աշխարհը կըլտացրել և ջեղ.
Մտառնդ անկատար ել չուներ ըզներ...
Ել քն ես ուզում, աղբիւ ես դու, ծեր,
Աշխարհումն ունիս մոռնալու մի բան:
Ձե վոր կաղբիւն լին ել ջեղ նըման...

VI

«Կուգիս իմանալ ապատութան մեջ
Յես ինչեր տեսա. — գաշտեր տեսա պերն.
Բըլուրներ տեսա, ուր կանաչ ծառեր,
Ինչպես չարիշալիքի թընած լերպուրներ,
Չորս կողմից դաշտը պըսակ կաղելով
Շըլընջում եյին քարը խըմբակներով:
Տեսա զիգերը մալլ մայուերի,
Յեր բաժանում եր վառիկը նրանց,
Նրանց մաքրը հասկանում եյի, —
Վերելիցն եր ալն չնորէն ինձ աղված:
Վազմեց, շատ վաղուց ոգում տարածված
Այն քարը զրկերն ամեն մի վարկիւն
Փափագում են լուռ իբար հանգիպման.
Քայլ որեր անցնում, տարիք են անցնում,
Ու նրանց լերբիք իբար չեն հասնում...
Բարձր լեռների շարքեր տեսա լին
Վիճ, հըրալալի ցընարքների պես,
Յերը արլալալսի ժամին վաղորդան
Նրանց զըլիները սեզանի նըման

Միտմ են հանգարտ հապուտ յերկնցում,
 Աւ ամպը ամպի յետեից ձգվում,
 Քաղնեւո՞վ գաղանի իր սքեմանը,
 Ինչպես տարապնաց ըստիտակ հովքի
 Հնուս հողմերից չըմոզ յերամբ
 Ուղղում է իր չաւն հողմի տրեկնցի,
 Անտը մշուշի արանցից, նեմում,
 Գոհարի նրժան փայլոց ձրաներում,
 Տեսաւ ալեւոր հովիւան առաստան
 Յեզ յես չը գիտեմ թե ընդիցի եր ալն,
 Բայց թե՛ թեւացած սիրտս նուրն ժամաւն
 Հոգնեց գաղանի մի լաւն ինն ստել,
 Թե յերթեմ ալնակայ ապրել եմ յես եր...
 Աւ անըզնեան բացկեցած խափար
 Անցյալն իմ մաքում պարձեմ ու պարձեմ...

VII

«Յեզ յես հիշեցի մեր տունն հայրական,
 Հիշեցի մեր լարն ու իր չըբնական
 Շըվաքում ցրված գուռի աղները,
 Լոկից բիկվան անն ու լուաները
 Դեպի տունն վազող յերամուկների,
 Հնուս հաջող ծանոթ չընդիցի
 Միտս յեկան թախ-թախ ձերտեկները,
 Լուանայի լուսով իրիկունները
 Իմ հոր սըրտի, շեմքի գեմուղեմ
 Նառասած խոհուն ու խոժոռուղեմ
 Աւ խանչաների պղըննապատած
 Գառյանների փայլն... ու բարբն հանկարծ
 Քառը շարքերով, թրապի նրժան
 Ալեքիս առաջից յեկան անցկացան:
 Հապա իմ հմըը... պատերազմական
 Իր զգեստներով, ինչպես կենդանի
 Ալեքիս յերեսց, ու միտս յեկան
 Զբաւի շտիկ, փայլն հըրացանի,
 Երաւայքը կզմար», անկեման,
 Յեզ իմ ջուլքերը մառազ, սիրաման...
 Շողերը նրանց ապու ալեքերի
 Յեզ հնչյունները յերգի, խոսքերի,
 Կոր ստել ելին սըրտանիս վըրա...
 Այն լարի միջով վառն եր վազում,
 Ազմկող եր նա, սակալն վառ խորին,
 Երբա վառնկեպուն մանրիկ ալազում
 Քաղարու ելի գընում կետարին,
 Յեզ նալում ելի ալեքերը հառած,
 Յերբ ալեքներին, անկերից առաջ,
 Դիպում եր թեով սե ձրեմունակը:
 Հիշեցի եւ մեր խաղաղ աղնակը,

Ոչախի առին իրիկունները
 Արած ախ յերկար պատմութունները,
 Թե վրնց են ապրել մարդիկ վաղեմի,
 Յերբ դեռ ալեւորները հոխ եր ալեխի:

VIII

«Կուգէս իմանալ, թե յես ինչ արի
 Այն յերեց որում: — Աղաս ապրեցի,
 Յեզ կյանքըս տառնց ախ յերեց որի
 Բա ուլմից ընկած ձերտուլից ել դեռ
 Ավին աղմուկն, աղբուր կըլինի:
 Մաքումըս վաղեց, վաղուց գընլ եմ
 Միանգամ արձակ գաղտերին նալեմ,
 Տեսեմ՝ ալեւորներ սիրման եւ արդուց,
 Ինչու յենց, տեսեմ, գալի մենց ալեւոր,
 Աղաս ապրեցի, թե չառախ համար:
 Յեզ ախ գիշերով տառնից ժամին,
 Վորտմունքն յերգար փախեցրի եր անց,
 Սեղանի առին յերբոր խըմրովին
 Ընկիլ ելից գուց խընըզված ախդես,
 Յես վանքից փախաւ Ո՛ր, ինչպես յերապը
 Կուգէսի գըրկել մըրըրկն հոգնապը:
 Ալեքիս ամպերի յետեից տանում,
 Ձեռքով շանթ ելի բունց ցանկանում...
 Դե առաւ, հայրիկ,
 Ինն ալս պատերում թնչ պիտի տայից
 Իմ փաթորկալի սըրտի եւ անց
 Այն վորտմունքի մանրմության տեղ...

IX

«Յերկար վաղեցի, թե ուր կամ վորտեղ,
 Ազ յես չը գիտեմ, Յեզ վառ մի առաջ
 Իմ դժվար համբան յեր լուսավորում:
 Միտն յերկարութամբ շունչ ելի տանում
 Իմ վառապարակն ու ինչան կըրցով
 Այն անտանների թարմությունը զով:
 Յերկար վաղեցի. վերջապես ինչան
 Բարեքը խոտերում ընկաւ ու պատկած
 Ականջ գըրի յես հեռուց չըկար:
 Վորտմունքն ընկավ. լույսը մի յերկար
 Տեղալն ու գալուկ շերտով բացկեցով
 Զգեց յերկնքի — յերկրի արանքով:
 Յեզ նրա վերա յես վորտեցի
 Մուր մանրիկները հնուս յունքիս
 Անմայն ու անդարծ յես պառկած ելի,
 Յերթեմ յերթեմ յախկալը կըրնում
 Յերթեմ նրժան լալիս եր հըլում,
 Յեզ, հարթ ու փայլուն թեկով փայլում,

Սուգում եր ուն քարերի միջին
Յեր հնգում սակախ յերկյալն իմ նզիրն
Յն ել գայի պն խորթ ելի մարդոց,
Յնզ սուգում ելի, թաղում ինչպես ուն

X

Հերքն անգրկում, ինձանից շատ ցած,
Ջուրը նեղիկից սաստիկ նարգացած,
Ազնկում եր խուր, ինչպես բարկացած
Մարդկային խառն ձայներ անհամար
Քնպես և անխոս — սակախ ինձ համար
Գաղղորդ եր միացն այն խոտակցության,
Անուտ ազնուիչ, զնն նախորժական,
Հարգածը համառ ժայռերի կույտին
Մեղմունում եր նա ու զարկյալ ուժգին
Պապալ ձորի մեջ հանկարծ փրոտում
Յնզ առ զերև ժառանգուտ սղում
Հազմերն յերգեցին Արևածագի
Յերկինջը չիկնեց, Մի քնքն ցամբ
Նամ տերևները շարժեց ու գնաց
Ու ծաղկները չընկեցին ցնեած.
Նրանց պն որին դիմադրելու
Յն ել դուխս բարձրացրի վերև...
Մշտիկ աթի ցած ու չնմ փայլում,
Սարսափն ինձ պատեց. — անհասակ ու ան
Անգուշի յերբն ելի յնս պառկած,
Հոսում եր ներքև խորը փրփրած:
Այնտեղ և տանում ժայռը իջնելով,
Բայց չարը մնակ իջով նրանով,
Յերբուր յերկնքի բարձրից զանգիծ,
Կորով ստորին են մուք զընի մեջ

XI

ԵՄպկում եր չուրջն յերկն Արարչի.
Ջըգարթ ու գալար գարգը հանայի
Գաղղումում եր զնս արցունքն յերկնային.
Յնզ խաղաղները խաղաղի վորթի
Մասերի միջով դալարվում ելին
Գնած կանաչով ցնցույշ սաղարթի.
Իսկ նրանց վրա հաս կախված ելին,
Խնչպես սկանչի դեղնուր թանկազին,
Լիք զոգույնները, և մերթ նրանց մոտ
Քըռում եր հազի յերամբ յերկնուտ
Ու նորից գնանին կըզա յնս մին ել
Նորից սկըսա յնս սկանչի զընել
Այն ոտաբուր թովիլ ձայներին
Նրանք թփից թուփ ծղվելում ելին
Ու խոտում ելին կարծես միասին

Յերկնքի-յերկնքի զաղանքի մասին
Այնտեղ բնության ձայները բուր
Միացած ելին Այն նախորժավոր
Փառաբանության յերգի ժամանակ
Մարդու գոտ հայեր չեր լավում մնալի
Ինչ վոր այն ժամին դգում ելի յնս,
Անհետացել են մաքրես այն չուրը,
Բայց կուգենայի պատմել նրանց ճեղ,
Վոր դոնե մաքով աղբիմ նորից նար
Այն ստավորը կամարն յերկնքի
Այնքան եր հասակ, վոր չըբնուակի
Ճախրը սուր աչքը տեսնել կարող եր,
Այնքան թափանցիկ ու այնքան խոր եր,
Այնքան եր լցուն ջինջ կապուտակով,
Վոր յնս նըրա մեջ նայացել, հոգով
Սուգեցի, կորա, մինչև իր շողով
Իմ ցնորքները կնարը ցըրվեց,
Ու ինձ ծարավը տանջել սկսեց

XII

ԵԱյնում բանելով նկուն թփերից,
Ինչի նեղեղաան անդունդի յերկնից,
Մի սայից մի սայ, վորքան ուժու կար
Սկըսա իջնել Յերբեմնն մի շար
Համերբն տակից պոկվելով հանկարծ,
Իրարում և ցած
Թռչում եր ներքև զգորգ հանելով,
Յնակից սկսա, փայլ անելով
Ու կուլ եր գնում ջրի ալեքին
Յնս կախված ելի — անդունդն իմ տակին
Բայց ջանելության ուժով և լինում,
Մանվան յերկյաղը ինձ չեր վախեցնում
Հնեց իջա տակը այն սեղանակ ժայռի,
Յերեսիս փընց լուսնային լըրի
Չով թարմությանը, և խիստն աղա՜
Նըրա ստանորակ ալեքին ընկա
Հանկարծ մի չըրուկ, վտանամախ քնքի...
Իսկույն թաղվելով թղթերի յեսն,
Ամբողջ բռնված սկամա դոգով,
Յերկնուտ նայացա վեր շալած վախով
Յնս սկանչի զընել սկսա աղա՜.
Յնզ մոտենալով չընելում եր առա
Մտառը վրացուհու ձայնը պատանի,
Ախպես բնական, ախպես կենդանի,
Ախպես ճաղցը, աղա՜ս, վոր կարծես թե նա
Միերկի մարդկանց անվան չընայաններ
Միայն կանչկուտ սոգբուտ լինելու
Այն մի նաաբակ յերգ եր լուսնային

Քոր սպիցն սակախ իմ մտքի մէջին,
Յեղ իմ անանդին — Ենց մաքն ընկնում ե—
Մի անտես, անհայտ վաղի յերգում ես

XIII

«Մափախ ուղից բռնած ուտին
Նեղ շափիզով վերացուտին
Քուրն եր իջնում, Յերբնաւոր
Բարերի մեջ առջեւում եր նա
Միմաղելով իրեն վերաւ:
Այնպես ազատ ու պարզ հագած,
Շղարշի մայրերն յետև իջած,
Թեթևացալ զընտել եր նա:
Թեմ արնը, չղան անաղա
Նրա զեմքն ու հուրքն ալելով
Գառել էյին վաղի սափերով
Տաղ եր ընում զեմքը քայլը,
Յեղ աշերքի մաքն աշնքան խոր,
Այնքան սիրա զապանիքով լի,
Վոր մազերն փաթարկալի
Շըփաթվեցին: Նիշում եմ խոր,
Կըմի մայրը, Նուրը յերբ վոր
Մեղն եր թափում մեղմաքքիլ,
Ու ստափուրնաւ ուրիշ վայելի:
Յերբ վոր ուղիք յեկա կըրկին,
Ու յես քաշվեց դուրս արինն,
Արզն լաւ եր նա նուազած,
Ու գնում եր թեթև, կամաց:
Երեսակ իրեն յնուսն տակին,
Վարպես զարտի չըքեղ քարդին...
Միքիլ նուս, սաղը միգում,
Վարպես ընկեր, ժալի զըրկում
Բուռել էյին յերկու աշնակ:
Հարթ կըտուրի վրայից մեկի
Մուխըն յնում եր կըպուտակ:
Յես տեսնում եմ արժե էյ, տես,
Ինչպես Նըրա զուռը քաշվեց
Ու կամացուկ փակվեց դարձալ...
— Դու, յես զեմքն, յես հասկանալ
Իմ տիրութունն, իմ վիշտն անուս:
Յեղ կը քափեմ քե հասկանաւ:
Թող նիշատակն ախ զալեկնի
Իմ նուս, իմ մեղ մըն — մեռնի»

XIV

«Հեղած գիշերով նեղութուններէ
Ընկա սափերում: Շուտով սփոփիլ

Բունը աշերքը փակեց տխում
Յեղ յես մյուս անգամ յերազում տես
Չըքնով պատկերը ախ վերացուտ,
Յեղ մի անաղա, դարակնա թախիթ
Անուշիկ մեկի իմ սիրալ նորից:
Ճից էյի անուս, վոր մի շունչ քաշեմ,
Հանկարծ արթնացաւ: Արզն յերկնցում
Փայլում եր լուսինն, ու մեռակ մի աղ
Մաղում եր նրա յետեից թաղում,
Բաց արած իրեն գիշին ազաւությամբ:
Կարենա քե իրեն վորալ լինել եմ:
Լուս եր ու խաղար աշխարհ ճամբուն:
Գաղաթները միայն լայնուս արերի,
Ինչպես արծաթաւ ծաղիկ անուշի,
Գըտգըտ էյին տաւիս — նուզում,
Հեղեղաւոր խաղ հափում անբուռն
Մանթ յերկնում մերթ պայծառ վազում
Ու մերթ նանգում եր ազաւ մի կրակ:
Այնպես է նանգում գիշեր ժամանակ
Գայեաւ տաղիկը յերկնցում փայլալ:
Յես ուզում էյի — բայց չեյի կարող
Յես աշնակ մանել: Յես ախ ժամանակ
Հաղումս ունելի լոկ մի նպատակ —
Հառնել հայրենիք: ու համերեցի
Թաղի, ծաղիկ, վորքան կարալի
Յեղ անա անախ ու յերկնում ընկա
Յես ուղիք հաճում:

Բայց շատ չըքաշեց, անուստ խորում
Մարերը դարձալ աշերքը ընկում,
Ու ըսկեցի կըրքընել հաճումս

XV

«Անդուսալ կառազած յերբեմն խաղ
Պակ էյի ապիս յես հուսակըտուր
Երբ իրենքնած քաղեղ ու մացաւ:
Շարժըս անտես եր, անզըր անտես,
Հեղեկնա խոր, խիս ու անուշի:
Յեղ քաղութունով սե սե աշերքի
Գիշերով մալը նուսում եր ինձ
Ամեն մի թըփի, էյուղի արանցից:
Գըլուխ սկսով արզն պըտըտել:
Մտեր քարերացաւ, ուղիքի դիտել,
Բայց մինչև անգամ յերկնի յերկնցում
Նուսն ժանիքավոր անտեսն եր ձգում:
Այնտեղ հուսանաւ վայր ընկա կըրկին,
Հեկեկում էյի լայնա դառնալին
Ու խոյ խոնավ կուրքն էյի կըմում:
Արտասունքները վայր էյին հասում

Նըրա լերեւն տաք ցոյլ նշման...
 Բայց համար չէյի մարդոց պնդութիւն...
 Խորթ ելին ընդմիջա ինձ համար մարդիկ
 Յնդ յեթն հանկարծ կարճատև մի էի
 Ինձ զովաններ, գիտցիր, ծերունի,
 Կեցուս արժանիք պետք է պոկեյի:

XVI

«Մանուկ ժամանակ, ցո միտն ե գայիս,
 Սես չըզիտեյի յերեք արտասովի,
 Բայց ախտակ չէյի անշուտ լալիս:
 Ո՞վ էր տեսնելու... — Ըրթին ծնակը,
 Մին էլ յերկնցում ծնող լուսնյակը:
 Լուսամբարձն նըրա լուսով,
 Մանկամ ժամով ու ավագով,
 Երա ծըմակով չըբախակէմ
 Բացաւն էր իմ առին ընկաւ:
 Հանկարծ ախտակ անցավ մի սովից,
 Աւ հըրեզն յերկու կոյիներ
 Պրազպցին... ապա թն ախ
 Մաթ Թափուսից ինչոր գալան
 Մի վառարանով Թումի, պտուկից,
 Ամալի նա խաղալ պէտք:
 Ան ախագասի մշտական տերը —
 Համկու հովալն էր հում-հում զուրորդ
 Կրծատում էր նա, ուրախ մըքմում,
 Յերբէն արյունաւ հայացքը հաւում
 Աւ փաղաքարաբ պոլը շարժելով
 Նայում լրացան լուսնյակի վրան,
 Աւ փայլում էր մալն արծաթի նման:
 Հապաւում էյի յես մի հյուսք բանում
 Կովի վարկենին. ու սիրաս հանկարծ
 Բորբոքից արշալ, կովի ծաղկով...
 Հն, յուրովին ալլ հանապարհով,
 Ալլ շովիզով էր ինձ խախտ ասնում,
 Բայց համազան եմ, վոր մեր աշխարհում
 Սես էլ կրկենի զանիւր շարժում:

XVII

«Հոգաւում էյի. Արզնն գիշերով
 Մըթում Թշմաւու հաւն առն էր նա,
 Աւ ծնելուներ յերկմը, սըրտակն,
 Կըրպիս հառաչանք հանկարծ արարովից...
 Ամալը Թաթով հառաչանք փորից,
 Մաւա չեզով, նաւա փորշոտք արեց,
 Աւ մի ցատկելով սակով էր մըքմում
 Բոկուսն ինձ մանի բամբն էր անում:

Բայց հանգիպեց իմ հարձակին:
 Մանրը հյուսք ինչպես կացին
 Ճեղքեց նորա հակառը լալն...
 Նա հառաչեց մարդու նման
 Աւ շուտ չեկով, Մակախ նորից,
 Թնն նըրա խոր վերջերից
 Հաւում էր կոյ պրոնն ախճան —
 Հաւովից կոխն սրտաւան:

XVIII

«Հեկով կրճէի. Բայց շատով
 Նըրա կոկորդն յես կոխեցի,
 Յերեց անգամ պըրաւեցի
 Միակ զննքս... Նա հառաչեց,
 Իրնն թուր ումն հովալեց,
 Աւ ծնեց, ինչպես սննր, կըրպն,
 Հոկերներից ամալը զըրկում
 Չըլորովեցինք, ու խաղարում
 Դնանի վրա ելինք կըրպում:
 Ան վարկենին յես էլ էյի
 Ինչպես հովալ շար, կառալի.
 Սես վաւում էյի, մեղմեղում իր պն.
 Սես ինք էլ մեկն լինելի կարծես
 Հովալներին ու գայիներին,
 Թարձ անտառների հովանու տակին:
 Մարգկալին բարբառն, ախպես էր Թում,
 Մոտացել էյի, և ննեց իմ կրճում
 Ան սարսափին կոխն էր մեկով,
 Կարեն թն յեզուս մըքմից է վեր:
 Արիչ ծախների անտար լիներ...
 Բայց իմ Թշմալն սկսով Թալանալ,
 Դես զնն յերեւալ ու ծածր նալ:
 Կըրկին անգամ հուսք սովով ինձ,
 Կանգնում ալջերն սպառնալից
 Փալկեցին, ապա հանգն
 Փակկում զընով ամերթական:
 Բայց հաղթանակով Թշմաւու տակի
 Հըղարաւ հանգիպեց նա իր որհամին,
 Ինչպես վախի և կովում ներսին...

XIX

«Իմ կրճի վրա տեսնում ես զես նոր
 Նըրա հանկերի ներքերը խոր խոր.
 Յնն առաջացել նրանք տակովին,
 Դես լնն ծանկըզի, Բայց հոյի տակին
 Նորից կըրպցին ու կը Թարձանն,
 Աւ հառաչալցին մալը հովալան...

Մտաքել էլի չես արժամ նրանց,
 Այն իմ մայրս ուրիշ հավարտ
 Գնում էր միշտ քաղաք անտառում...
 Մովսէս բազմիս նա զուր էլի կոխում —
 Նա ծաղրում էր ինձ ու արժամարում:

XX

Երեսը լեկա կրկին քերանն անտառի.
 Որը բացվեցավ, աղճուռն ուտաբերի
 Բայց չըբացավ նրան շողերում:
 Հսկավ ծըխալ առաջ նստում
 Այն մութ անտառը չըբերի արթնացած:
 Ներքև նստում նստի նա հանկարծ
 Մի ժրխոր անցավ... վրա հասնելի.
 Բայց նա հոգիս նա լռուցի վերադառնալ
 Իմ չորս կողմերը չես աչքս անի:
 Կարծես այն տեղերն ինձ ծանոթ էլին:
 Մարտափնի չի այս միացն ինձ համար,
 Յեզ լեկի ուղում հաճառել չերկար,
 Քե կրկին բանաւ եմ չես վերադարձել,
 Քե այնքան որիս զուր եմ մտածել,
 Փաշփաշել գաղանի միացը Նովորուհան,
 Տառաղել, տանջվել, համբերել այնքան,
 Այն բարբի ինչու... վրա այս հասնում,
 Դեռ նոր բաց արած աչքս այնտեղում,
 Բով անտառներում չունի ու կրեմք առած,
 Աղաւ այնտեղի, կյանքի սովորած,
 Ինձ նա միասին տանեմ գերեզման
 Այդպի կարողաւ սուրբ հայրենիքիս,
 Երես հայրենիքը խորձած լույսերիս
 Յեզ ամբասնցը մեր կարեկցութեան...
 Մովսէս տակալին կապաններով չի
 Կարծում էլի թե՛ յերազում էլի,
 Յերբ հանկարծակի խաղաղ ուղի մեջ
 Զանգի զողանջը նստից տարածվեց.
 Այստեղ ինձ համար բոլորը պարզվեց...
 Ո՛ր, հանաչելի խելուս չես նշան.
 Շատ ե փայլեցրել նա իմ մանկական
 Կարոտ աչքերից վրա յերազմերիս
 Բարդ տեսիլները, — արապաններին,
 Աղաւտութեանը վաղի գաղաթերի,
 Յեզ նմուշները թե՛թի, կառաղի,
 Յեզ կոխները մայրերի միջին,
 Ուր հաղթում էլի մենակ անհեղին...
 Անայց, ամապառ լլուռն էլի չես:
 Մարիս միջին եր զուրս զուր, տանա
 Կարծես թե մեկը անհեղինա զարկով
 Զարկում էր կոխքին ծանր յերկաթով:

Յեզ չես անարդ պնծում հաղապա,
 Քե արաւնեակ զեղի հայրենիք
 Յերբեք ինձ համար էլ համբա չը կա:

XXI

Է՛հ, արժանի չեմ վերադառնա, հայրենի.
 Հըզոր նմուշը ոտար գաղաթում
 Իր վրա նստալին վաղ ե զրբում,
 Հեռաւ այնտեղից զեղի հայրենիք
 Դանում ե ուղիք ու կրեմք ուղիք...
 Ինչ եմ նշան մտա — Զուր ե արտա չի
 Այնքան թախիծ, տենչ ու փափաղ:
 Այս չիւր ե լուկ թալ ու զառարկ,
 Ծնորդի մի խաղ, խելիք խանդարում:
 Ինձ վրա բանալ իրեն կրեմքը
 Բազել ե արգեն... Այսպես ե լինում
 Անուրս խաղարում բառած ծաղիկը...
 Գարեղի միջին գաղալ ու մենակ,
 Թերթիկները փակ յերկար ժամանակ
 Մշտալ արեւի շողերին զրգարթի:
 Որիս անցկացան, ու բարի մի ժարդ
 Կարեկցութեանց հանկարծ նշան
 Փոխել մի պարտեղ, վարդին հարեան:
 Ամենայն կողմից փարթում ու չըբեր
 Կյանքի ցաղցրութեան լնում եր այնտեղ...
 Բայց թե՛ զուրս լեկուլ. նեց որը բացվեց,
 Այն տաղաւտի ցուրց տարածվեց...
 Նրա փափառն շողերն այնքան
 Խաղաղութիւն բանում սովորած ծաղիկն...

XXII

Է՛հ, ես այնպես, ինչպես ե նշան
 Այնում եր տաղը անաղարմ արժան:
 Իզուր էլի չես ծանկն այնտառում
 Հոգնած զըլուխ չըբացած խառում.
 Փուշ պատկն պես նրա տերեղ
 Խնդրում եր իմ հակախ վերեղ,
 Յերկին յերեւոյն կրթակ եր լնում,
 Այն զըլաղալով կայնիքը ողում
 Գաղաթում էլին: Յնում եր շողին
 Սոխալ մայրերից: Անտա այնտեղին
 Կաշխարել եր խալ, գերեզմանական
 Մանր մըրափը հուստաւտութեան:
 Դեմ յարածարկն հաղաթ, խաւեր,
 Կամ թե հըլուտիկ նշանը լուրի,
 Կամ թե մանկական թոթալ տովակ...
 Անց տեն եր մենակ, վրա այնան մարդի

Չարացեալ խաղ զես զեն շարժելով,
 Դեղնավուն մեղքով փայլկան տալով
 Փխրուն ալօղջ սկսուում, աղաւմ,
 Չգուշ սողում եր, քնքշաւով խաղում,
 Անտակի լուրում, ոչ լինում աղին
 Առ մին ել, հանկարծ, կարծես քե շանթում
 Իրեն նետում եր, քալում արընթաց,
 Քաղում նետովոր քզմերի տակին...

XXIII

«Առ ժող յերկնքում մեզմ եր ու պայծառ,
 Մշտուի միջից նստում յերկու սար
 Սկին ելին տալիս: Մեկի յտակից
 Մեր մեծաստանը մանիքները ցից
 Իրեն պարըսպով յերևում եր ինձ,
 Կուրն ու Արագձան ներքն, հովիտում
 Իրենց արծաթաւ յերկզով պատում
 Քարմ կըզգինքի ըստարանները,
 Առ լըվանալով լըլուն քզմերը,
 Սուր նստում ելին ընկած իբրաւ...
 Նրանք ինձանից շատ ելին նետու
 Ասի վեր կենում— աւախն առաջիս
 Ամեն բան արագ պտույտ եր զալիս:
 Ասի քե կանչեմ— յեզուս ցամաքած
 Առանց նշլույն եր, անկարծ, կարկամած...
 Մտնում ելի յես: Տանում եր մական
 Ջառանցանքը ինձ: Այնպես եր քվում,
 Քե խոր զետի թաց նստակում
 Գտնկած ելի— ու իմ բոլոր
 Շուրջը մալլ խորհրդովոր:
 Յեզ, հագնեցնելով ծարափ անհագուրդ,
 Ջըրի նստանքը, սողից նըման ցուրտ,
 Խորով նանկով կարծքու եր մտնում...
 Յես միայն քնկույց ելի վախենում—
 Անքան ջրարեկան, այնքան եր քաղցրւմ
 Իսկ իմ վերեւ, ինձանից բարձրը,
 Խընձում ելին ալիքն ալիքին,
 Արեւ նրանց բյուրեղի միջից
 Լուսնից ել անուշ նշողում եր ինձ...
 Առ խալաւանակի պարը ձկնիքի
 Մերք մերթ խաղում եր այն լուսի տակին:
 Յեզ հիշում եմ յես նրանցից մեկին:
 Նա, ուրիշներից անուշ ալիքի,
 Փաղաքում եր ինձ մտերիմ սիրով
 Մեղքը ծակելոված վառլա քնիքով,
 Խալում եր զլիսի վերն, խլըքում,
 Առ խորն եր այնքան, քնքուշ ու արտում

Հալացքը նըրա կանաչ ալիքերի...
 Առ յես անկշտում հիացած ելի:
 Արծաթանշլույն նըրա ձալնիկը
 Ինձ զարմանալի բաներ եր պատում,
 Նա մեկ լուսմ եր, մեկ նորից յերգում:
 Նա սոււմ եր.

— Իմ պատանի,

Այստեղ ինձ նա կայ միասին:
 Մասն ու նազիսա միայն կըլինի
 Ապա կայնքը լըբալին:

«Իմ քալերին յես կըկանչեմ,
 Մենք, միասին պար բընանեմ,
 Կը խնայցնենք մալլ զեմքը
 Առ զո հոգին վառաւկած:

Քնք, մանիկ ան փափուկ
 Առ վերմակը քափանցիկ...
 Կանցնեն տարբէք, կանցնեն զարբէր
 Յերազներում զեզնցիկ:

«Ո՛ր, պատանի, սիրում եմ քեզ,
 Ան իմ ժող զաղանիքը,
 Սիրում— լըբի ալիքն դիս,
 Սիրում— ինչպես իմ կյանքը...»

«Առ յերկմը, յերկաւ, յես լուսմ ելի:
 Առ կարծես նշլույն ալիքը լըբի
 Խառնում եր իրեն մըմունջը խորին
 Են զոսկնթիւփուկ ձըկան բառերին:
 Այստեղ ինձ կըցրի Ալիքըս մթնեց:
 Ջառանցանքն նստով ու սեղի ալից
 Տկարալիւսը վառաւկած մարմին...»

XXIV

«Այնպես զատն ինձ ու վերցրին—
 Մոացանն արգին հալանի յե քեզ:
 Յես վերջացրի Այժմ կուգես
 Մի նստաւոր, այլ չեմ հարցնում,
 Մի բան ե միայն ինձ տխրեցնում,
 Վոր եմ գիտն աշտակ— նաու,
 Իմ մալը հողում չի փըթիւս:
 Առ ցավերիս վնայքը աղբում
 Ձեն պատմելու խուլ յերկթում,
 Վոր մեկն ուշքով լսի ու լս
 Իմ տխրալի անվան վըբաւ

XXV

«Մնաս բարձրով, հեղին՝ քո ձեռքը տուր ինձ.
Տեսնում ես, իմը ինչպես աղքատ է...
Այս րոպե, իմանա, մանուկ սրերից
Իմ կրծքի տակին ծափկում ձգնում ե.
Բայց կիսա արգեն էլ մուռնը չըկա,
Ու իրեն բանալը զողջ լափին է նա:
Վերագտանում է նրա մաս կրկին,
Վեր սրինավոր կտրվով աննշքին
Տալիս է տանջանք ու հանգստաթուշու...
Բայց թե՛լ եմ անում. թեկուզ զբախումս,
Անկերից վերև — ե՛ն դուրս այնպեղում
Ու հոգին իրեն հանգիստ ունենալու...
Ա՛խ, միայն մի ցամախ վալըկենի համար,
Մասն, վիթխարի են ժայռերի մեջ,
Ուր անց եմ կտրել սրերս մանկութան,
Կրտալի յես զողջ — զբախում, հովիտայն...

XXVI

Յերբ զոր, ծերունի, մեռնելու լինեմ,
Ու գիտեմ — յերկար չըպիտի ապրեմ. —
Գառվեր տուր ախժած զու ինձ տանելու

1896

Մեր կանաչ ալբին, ախտեղ, որ յերկու
Ճերմակ հակալի թփեր են ծաղկում...
Քանն ենքան խիս է նրանց արանքում,
Ու անուշաբույր թարմ որդ ալնպիս,
Այնպես թափանցիկ, այնպես զտակեղ
Տերևն արևի տակին խաղաղու...
Դու չըբաժանի ինձ այնպեղ տաննե
Գայեառ ցերեկի փայլով զտեղեղեն
Վերջին անգամը կտրենում զեթ յես:
Կովհանս այնպեղից կերես նուրբակա
Կարելի չե հով զգիտանների նա
Ուզարդի նա ինձ վերջին չըբաժնու
Նե բարձունքներից չորս, աննշքում...
Ու իմ ակունքին, որտաից առաջ
Կլնելի զարմալ հարազատ մի նեն:
Ու կըմտանեմ, թե ընկերքս է եմ,
Կամ թե յեղբայրքս վրաս կտացած՝
Ջրուլը ձեռքերով գեղեցիկ կամաց
Մանկան սառնաման ջրախնջն է սրբում
Ու ձեր տան մասին կխառնա յերգում...
Ու յես այս ձրաքով խաղաղ կընանդլեմ,
Ել չեմ գանգատվի զո՛ր վաղի ընդդեմ...

Հ ԱՌՆՅՑԱԼԼՈ

ՀԱՅԱՎԱԹԻ ՅԵՐԳԸ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Յեթն հարցնեց, վճռադից են
Ես յեզնեզներն ու զրույցներն
Անտառների անուշ բույրով,
Հովիտների շաղ ու ձուժով,
Վերգամների վայր՝ ծախով,
Մեծ գետերի սառնաքններով,
Նրանց անվերջ վարտաւածով
Ու վալքենի արձագանքով,
Ինչպես ամբողջ սարերի մեջ.
Յես ձեզ կանեմ, ձեզ կը պատմեմ:

Անտառներից, հովիտներից,
Նորդանդիսի մեծ լճերից,
Ոլիբուսի խոր այնտերից,
Դափտանների վալքի յերկրից,
Ճարձկներից, ճարձկներից,
Ուր չուն-չուն-պան՝ արագիլը

Կեր է փնտրում ճրվուսներում,
Կրկնում եմ յես ես զրույցներն
Անուշ յերգիլ ու յերաժիշտ
Նախագանի պարզ յերգերով:

Յեթն հարցնեց, ձեր է զըտել
Ես յերգերը նախապատն,
Եսքան վալքի ու քըմառան.
Յես ձեզ կանեմ, ձեզ կը պատմեմ.
— Քույրանների բլրների մեջ,
Ջրբույսների խառնիներում,
Բիզանների արտաներում,
Արծիթների բնավայրում:

Ճարձկներում, ճարձկներում,
Մեղմաղձիկ թափառելով,
Յերգում ելին նրա համար
Մանղը՝ բողջ, սաղջ՝ վաժան,

Յեմ չուսուսեալս՝ արագիլը,
 Յեմ կըսացա՛ր՝ չիթովելը,
 Վալլի ետե՛ք՝ ժաշկագազան:

Յեթն գարշալ շարքմունք անեց,
 Ո՛վ ե հազա Նազազանս,
 Գառնի դու մեզ նըրա մարն:
 Ձեր արքմունքին ես խոսեցիս
 Կըսում իսկույն ին պատասխան:
 — Թափաղենքի պերս նովխում,
 Ճոխ մարգերի լուսնիան մեջ,
 Արծաթափայլ լըրերի ժոռ
 Ապրում եր վաղ Նազազանս:
 Հընդիկ գրուդի չուրջը բուր
 Փըսում ելին հանդեր, արտեր,
 Ա հանգնած եր հին ծըմուկը,
 Հին ծըմուկը սակիների,
 Ամբան՝ կանաչ, ստափելով,
 Ձմբան՝ փայլուն ճերմակ ձընով,
 Լիքը լերգով, հառախանցով:

Հովան ի վար հասում ելին
 Են իրերը արծաթափայլ,
 Գարնանը՝ խոտ լեզվեղևուտով,
 Ամբանն՝ լերկար բարձու շարքով,
 Անանը՝ գրը մեզի տակին,
 Ձմբան՝ ողիտակ ասիերի մեջ:
 Աս պրում եր լերգին ենտեղ,
 Թափաղենքի պերս նովխում,
 Ճոխ մարգերի լուսնիան մեջ:

Ենտեղ լերգեց նա ես լերգը,
 Անու լերգը Հայափաթի,
 Թե ինչպես նա մեզեց, ուրեց,
 Ա ինչպես եր հընում, տանջվում,
 Թարգում եր ու համարում,
 Վեր լերջանիկ դարմնի մարգին,
 Վեր բարձրացնի ժողովրդին:

Ով սիրում ե բընութունը
 Ա մարգերում լուսն արևի,
 Միրում սովերն անտառների,
 Միրում հովը տերևների,
 Յեմ անձրեղ, ե փոթորիկ,
 Յեմ սառանջը մեծ գետերի,
 Յեմ կաշմուկը սարերի մեջ,
 Թափաղենքում սակիների,
 Նա կը լսի ես զըրույցը,
 Զքնաղ լերգը Հայափաթի:

Ով սիրում ե ժողովրդի
 Լեզվեղենքն ու բալլաղները,
 Վերնեց, ինչպես հեռա մայնիք,
 Կանչում են, վեր տկանջ զնենց,
 Ա խոսում են պարզ, մանկաբար,
 Վեր հաղիվ ե մարդ վորդում,
 Յճրդ ե արդյոց քն պատմութուն,
 Ականջ կանի նա հանույցով
 Ես հեղհեղան հին զըրույցին,
 Թաղաղ լերգին Հայափաթի:

Նա, ում սիրաը Թարմ ե ու պարզ,
 Հաճառում ե Աստուան, քնութիան,
 Հաճառում ե, վեր հալիտյան
 Մարդկային ե սիրաը մարդու:
 Վեր վարքնի լանջի տակ ել
 Մի անձնիկն կանցի համար
 Կան բաղանջներ ու ձգտումներ:
 Վեր խաղաղում խորխոփելիս,
 Թույլ մեղեքը անդհակուն,
 Հանդիպելով Աստու արջին,
 Կյանց են առնում ու զըրանում:
 Նա կը կարգա ես զըրույցը,
 Ես պարզ լերգը Հայափաթի:

Ով լերքեմըն իր լըրնակա
 Լուս հանդերում Թափաղելիս
 Մի ժողացված լիթի տալն
 Կանց ե տանում, միաց ե անում
 Նրա կիսեղծ զըրի վրա,
 Վեր զըլած ե պարզ, անարվեստ,
 Մակայն վորի ամեն խոսքը
 Լիքն ե կյանքի, հանդերևույթ
 Անվերջ լույսով ու Թախիծով,
 Նա կը կանգնի ու կը կարգա
 Խոր հնության արձանագիր
 Ես հին լերգը Հայափաթի:

ԽՆԴԱԿԱՆԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ

I

Ա մեծ դաշտի լեռանց վըրա,
 Կարծիք մայրի բարձունքների,
 Նա, կորը, կյանքի տերը՝
 Գիտի-Մանիսան իջնելով,
 Կանգնեց զիտակ ե ազգերին
 Ա ցեղերին կանչեց ի մի:

Նրա ժողովի տեղից քշվեց,
Հոսեց մի գետ անդունդն ի վար,
Առաջադրան չուրի մեջ
Շաղկապով ու ծար առավ
Են իջևալս — ասուքի նման,
Ու խոնարհեց Վոլգին յերկրի,
Այնով ժարվում նրա համար
Գնեց վարդ մի համապարհ,
— Գնե, ասավ, ես ընթացցով:

Այս պահից իրեն ձեռքով
Բարահանցից մի կտոր ցար,
Շինեց կարմիր յիբրի գլուխ
Ու դարձարեց նկարներով:
Դեռի ափից յեղեղն պռավ
Իր ձուք կանաչ տերևներով
Ու կոթ շինեց յիբրի համար,
Լըցրեց ուռու չոր կեղևով,
Կարմիր ուռու չոր կեղևով,
Շընչեց ձուսիկ մեծ անասուն,
Ու հյուսիսը ավով իրար,
Կըրակ կանեց, վանեց յիբուխն,
Ու կանգնելով են սարերին
Գիւլի-Մանիտան՝ Լըզորը
Մըխեց իրեն գալլամաւը,
Իբրև նյան վոլջ ազգերին:

Ու ծուխն յեղով կամաց կամաց
Առաջադրան խաղաղ պղում,
Առավ ինչպես մըթին մի գին,
Հետո կապույտ, խիտ գուրդի,
Այս անժամի ամպի նման,
Բարձրանալով, բարձրանալով,
Մինչև հասավ վեր յերկնքին,
Մինչև ցըրվեց վեր յերկնքում
Ու փաթաթեց շուրջն ամեն բան:
Թավաղենքի գալափալայից,
Վառիկի կոխաններից,
Տուսկալուզի ծըմակներից,
Հեռու, հեռու ժես սարերից,
Նարզանդիտի լլեռներից
Ազգերն ամեն նշխատեցին,
Տեսան հեռավո թարթանում ե
Խաղաղության յիբրի ծուխը:

Ու ազգերի ժաղաղներն
Ախն՝ տեսեց, են Գուկանան
Խաղաղության յիբրի ծուխն ե,

Վոր քնքովում ե ուսնու պես,
Եարժում կանչող ձեռքի նման,
Մեծ, հեռավոր են նըլանով
Գիւլի-Մանիտան՝ Լըզորը,
Կոչ ե անում ժաղաղներին
Վոլջ ազգերի ու ցեղերի:

Գետերն ի վեր կոխաներով
Յնկան, յնկան, կառնցվեցին
Մարտիկները վոլջ ազգերի,
Դելավարներն ու մուսկները,
Չուկաններն ու կանաչները,
Շուլաններն ու սեփանները,
Ոմուսներն ու պենները,
Մոնղոսներն ու զապոսները,
Հուրներն ու ափրկները,
Ճամբա յեղան վոլջ միասին
Խաղաղության յիբրի ծըխի՝
Գալլամաւի ծըխի վըրս
Դեղի սարերն են մեծ գալան,
Մեծ ցարահանքի ժալու կարմիր:

Ու զննքերով, զըրանքերով,
Նախուհ, ինչպես աշման տերն,
Ինչպես յերկնք առաջադրան,
Ենանց, դաշտում, նրանց կանգնած
Նայում են յեթ իրար վրա,
Այցերի մեջ տախլության,
Սըլաւերի մեջ գարեւոր ցնն,
Արյան ծալով պաղենական:

Գիւլի-Մանիտան՝ Լըզորը,
Արաբիլը ժաղկան ազգի,
Նայեց նրանց կարկեցարաւ,
Իր նայրական սիրով նայեց
Նրանց կըռվին ու պալատին,
Ինչպես իրեն անիկից ու խոկ
Մանուկները կըռվի վըրս:

Ու սարանց իր աջ ձեռք
Մեղմի նրանց բընույթը կոչա,
Մեղմի սաղը, ծարախ անուգ
Իրեն ալի կոխանու տակ
Քսեց խորիւս ու վնե ձուլով,
Են լըբերի աղմուկի պես,
Վոր քնքում են խոր անդընդում,
Քըլաւաւով, նախաւաւով
Եպես խոսեց ազգերի հետ:

— Ո՛վ իմ զորդիք, իմ նեղ զորդիք,
Ականջ դրե՛ք խնամասիրտն,
Ականջ դրե՛ք խրատներին
Ձեր արարելի, ձեր սահելուղ
Հըզոր Վաղու չըթաւնցներից:
Տըվի լիս նեղ ամեն բարիք:
Յերկիր տըվի՝ զորսի նամար,
Գետեր տըվի՝ նուկ ջրանկուտ,
Տըվի նեղ արջ, տըվի բիզոն,
Տըվի լեզնիկ ու լեզնիբուտ,
Տըվի ըսկյուտ, տըվի չըբրտն
Ու ճարձներ լի նազներով:
Ինչու գո՛ւ չեք գու՛ք տակավին,
Ինչու լիք գու՛ք զորսում խրատ:

Հաղնել եմ լիս ներ զնեղից,
Ձեր արյունառ կըրիճերից,
Հաղնել եմ ներ՝ սպանաթյան
Ու վըրեմի ապսթեղներից:
Ձեր ուլմն ամբողջ սիրտ մե՛կ ե,
Ձեր կորուստը՝ կըսիճերի:
Արդ ապրեցե՛ք ալուսնեան
Քաղաղ, սիրով, լիզորը նըման:

— Յես կուզարե՛մ մի մարգարե,
Փրկի՛լ նամուս ներ ազգերի:
Նա կայիտատի, կադրի նեղ նեա,
Կառաճարդի, կը քարոզի:
Յեթն լլուսեք նըրա խոսքին,
Կը բազմանաք, կը բնականաք,
Իսկ թե թողնեք անուշադիր,
Կը նըվազեք ու կը կորչեք:

— Մըտե՛ք ալմ ես գետի մե՛կ
Ու լլվացե՛ք ներ գեմերից
Կըսի՛ք վայրի նըկարները
Ու արլուսը ներ մասնների:
Թաղե՛ք հողում ներ զնեղերը,
Առե՛ք կարմիր քարը նանգից
Ու շինեցե՛ք կարմիր քարից
Քաղաղության շիրիխ գլուխ:

Յեղեկն առե՛ք լեզնիւտարից,
Ջարգարեցե՛ք՝ փետուրներով,
Ու ծըխեցե՛ք ի միտսին
Քաղաղության լիրտինները,
Ու ապրեցե՛ք ալուսնեան
Քաղաղ, սիրով, լիզորը նըման:

Ու լըզեցին մարտիկները
Շաղկինըրը աթեմնի,
Ջըրանները ապգմական,
Մըտան գետը արագանու,
Ու լլվացին լերաներից
Կովի շալլի զարդերն ամեն:
Տիրո՛ղ վառքի տեղից հասում,
Ջուրը վերից գալիս եր շինի,
Իսկ նրանցից ներքե պատը,
Գետն եր մաթն, ապակաւմած,
Արլուսախառն ու կարմրադուլն:

Ու գուրս լեկան մարտիկները
Գետից հասակ ու մաքրված,
Ու թաղեցին գետի ափին
Իրեն զնեղերը ապգմական:
Գիտլի-Մանիտան՝ չըզորը,
Աբարի՛ը ու Մեծ Վոզին
Այն ժամանակ սիրով մպտաց
Անոգնական զաւակներին:

Ու մարտիկներն ամենքը լուս
Առան քարը մեծ քարանգից,
Յե՛վ լըզեցին ու շինեցին
Չիրտիները խաղաղության:
Յեղեկն առան գետի ափից,
Ջարգարեցին փետուրներով,
Ապա դարձավ ամեն մեկը
Իրեն առնը, կարենիքը,
Միշտիկու Վոզին, կյանքի տերը,
Վերանալով ամպերի մե՛կ,
Սուզվեց, լերկնի բաց դռներում,
Քաղաղության լիրտի նըլի՛,
Գուկվանալի ամպով պտտած,
Անկապքով նրանց աչքից:

ՄՈՒՐՈՍՏԻ ԿԼԱՆ ԿՈՎՈՒՄ Ե ՎԱԿԻՄԻՐ ԻՇԻԱՆԻ ՇԵՏ

(ԴՐՈՍԱՆ ԵՆԵՄԻԱ-ՆԱԿՈՒ)

ԷՄԵ ԱՎԱԿԱՐԻՈՒՄ

Դընում ե ձերուկն արևով գալանբով,
 Դընում ե ձերուկն լերվար ժամանակի
 Մալվել են հալի շորերը հախլուան,
 Հառնել ե արգեն իր գանձը գոտի,
 Ա իշխան ինքնին խառնում ե հաղես.
 — «Յեղել եմ հիմի ամբողջ կոմարում,
 Յեղել եմ հիմի գոյժ սրգաներում,
 Մենակ կրնում լիմ լիզել գաղտնի,
 Կին գընում մի, գընում մի տանիմ
 Ինչ ե կատարվում ենուկ — կրնումս
 Հառնում ե իշխան կին քաղաքը ժալը.
 Քեթ-խնջուլը ունի իշխան Վաղիմիքը.
 Մեղան են քաղման լըզոր լըզվաներ
 Ա պալատաներ մինչև լերտառն:
 Մընում ե ձերուկն աղարանքը ներս,
 Կանգնում ե, կենում սրտի լիմքին,
 Թալ քաղում գեմքին, ինչպես արնքն ե,
 Վաղուկն ե առին ընդունված կարգով
 Արև իշխանին ու արկնալն ել խոյ.
 — «Աղբամ կենա, տեր, իշխան Վաղիմիք,
 Լաց ու խոր կը տան լիզվոր ցաղերին:
 Քեզ ուղիղ սրտով լիզել եմ ծառս.
 Ձեմ գախում գալառնում հաղար թաթարից,
 Ձեմ գախում, թեկուղ ճուռ հաղարն ել գա,
 Ձեմ գախվի, թոզ գա լերրորդ հաղարն ել,
 Ա պալատին ել հարկավոր լին ինչ
 Տերտառն աղաթ իրենց հուսերով:
 Այ եր — լիմացով իշխանը կուրին:
 — «Ասկից ես, ել ցալ, թնչ աղլ ու ապից.
 Քեզ թնչ անառնով կանչենք, մեծարենք,
 Կամ թնչ հալախան կուլումով հարգենք:
 — Նրկխան եմ յու Զառեխանին:
 — «Ք, գա, գա. Նրկխան Զառեխանին,
 Յեկ, նըստի, ձեզ կես աղ անուղ արա,
 Մի տեղ կա գալաթի ենուկ, ներքում,
 Մեղանի ձերին, քաղմոցի վերջին.
 Բընում են ուրիշ տեղերը քաղուս:
 Ա, կընենք ընկած, ժաղիկն իշխանի
 Ցալան իշխանին ձերը ներքին.
 Նըստեցքին ենուկ՝ ներքին ձերին:
 Ա հաղես խոսեց իշխան ներքինից.
 — Ա գա Վաղիմիք, ժալը կրնի տեր,

Հալել չի ումին, գոյ առախանին
 Տեղն ու գալաթիլ, վոր աղին ես գա.
 Թալը նըստում ես աղաթներին կես,
 Ինչ տեղ ես աղին հուսերի կողքին.
 Առավ, կամեցավ տեղը դըրստի —
 Զաղառնից շարիլ կալին քաղմոցներ,
 Վորեկց զիրեն ամբողջ լերվարի,
 Մեղմեց կուրեքին անկառնը վերին.
 Դուր լիզվով ես քանն Արև իշխանին.
 Տեղիցը առուղ լիզվով նա գոտի,
 Մըլմեց, ալանցով գիշերի նըման,
 Մըլընցալ, ինչպես կառաղի գաղան.
 — Ինչպես, Նրկխան Զառեխանին,
 Թառնա տեղերը գալ իմ անմանած,
 Մընա զիրեցը համար լերվարի...
 Մին մի լըզվալի արանքումը յու
 Բերեք եմ գաղիկ ամուր լերվարի,
 Վոր խընջուլներին, վորքան ել խըմեն,
 Վորքան ել հաղարն, լը գեղվին իբար.
 Լիլ գալ, մեծաղոր ըստու հաղաներ,
 Լովմե ե վոր ձեզ, ել լըզվաներից
 Աղաթներ կանչի մինչև ու հուսեր:
 Դուրս լիզե ձեղից լերեք լովերը.
 Դուրս լըզառնեցեք — սրտից փաղոց:
 Դուրս լիզան ընտիր լերեք լըզաներ,
 Սկան Նրկխան ցալի, ցալըլըլ.
 Սկան Նրկխան լըրել, կըլըլովել.
 Կանգնած ե Նրկխան ու ժամ չի գալի,
 Ձի շարմվում նուրն իսկ դըլաթիլը դըլմին:
 — Քե կաղես, իշխան, գա զվարանա,
 Թալ գալս արանց կես լերեք լըզա լի:
 Դուրս լիզան ուրիշ լերեք լըզա լի:
 Սկան Նրկխան ցալի, ցալըլըլ.
 Սկան Նրկխան լըրել, կըլըլովել.
 Կանգնած ե Նրկխան ու ժամ չի գալի,
 Ձի շարմվում նուրն իսկ դըլաթիլը դըլմին:
 — Քե կաղես, իշխան, գա զվարանա,
 Թալ գալս գան գան լերեք լըզա լի:
 Դուրս լիզան լերրորդ լերեք լըզան ել,
 Բան լը կարացին անն Նրկխանին
 Ա հաղես խոսեց Նրկխան այնմամ.
 — Իշխան Վաղիմիք, ժալը կրնի տեր,

Երեւոյում լիաօրէն ու մեծ ջընճաւթյամբ:
 Երեւոյում է ժողովուրդ ինչ անց է կացել:
 Դժուար է ասա իսկիւ Դարբինիան,
 Դժուար է նամբով ու միայն է անում:
 — Արդարեւ վաղեմում մահէն չեմ գնում...
 Բայց թե չը լսեմ Արեւ իշխանին
 Փարսանց է գալու անշուշտ Նըրանից:
 Աս զճնում է նա կարակն արջունի,
 Մընում է անա կարակն արջունի:
 Նըստած է նեղեղ ձորակ Մարոմցին,
 Երժու, քնի անում աղկարներին նա:
 Աս միայն է անում իսկիւ Դարբինիան,
 Վեր կողմից արդար Նըրան ժողովում:
 — Այնից զճնում դուր չը գամ դուցի:
 Լաւ է թիկունքի կողմից ժողովում:
 Յնկով, ժողովում թիկունքի կողմից,
 Բընեց իշխանի ուժիկ ուժիկից
 Աս հապա մեղմով խոսեց Նըրա նա:
 — Ո՞վ իմ խաչախաչի, իմ ախպերացու,
 Ո՞վ դու իմ ախպեր, ձերակ Մարոմցի,
 Բեղ պահի առում նեղեղեղ Երժու,
 Բընի ու զճնով սիրտը կըրակում:
 Չե՞ վեր բաներին չեմ կողովում, կախում:
 Մենք էլ եւ մեր մեղ ուխտ ունենց արած,
 Ուխտ ունենց արած մեծ ու անախտ,
 Վեր քաջ ախպերը լսուի իր մեծին,
 Մենք էլ իր քաջին ակա՛ղ անի միտ,
 Աս հապա կանգնենք մեծ մեծի նամբ:
 Դուստն է զըրկել ցեղ ժող ինձ հոտը
 Վըրպիմիք իշխանն իրեն ախպեր նա,
 Բեղ, իրար քաջից նա չի նախել,
 Նըստեցրել է ցած, Նըքքիկ ձերին:
 Երեւոյում է իմին նա ցեղ ջընճաւթյամբ,
 Երեւոյում լիաօրէն մեծ խըրախանի,
 Թալնա, առում է, ինչ անց է կացել:
 Յնա է լուս գալիս ինչի՞նչ հասեղ:
 — Վե՛ր դու, Դարբինիա իսկիւ Նիկիտին,
 Թա թախար բանեց՝ իսկից ինչոր,
 Թե չի աղկից գալիք, Դարբինիք,
 Լոյ ու մոխիրը քամած պիտ առլի:
 Լիմի, ախպերու, մեծ չեմ առլի ցեղ,
 Կարգն ու արեւը անցնել չի լիմի:
 Յնա դարմի, առա Արեւ իշխանին,
 Թազ վեր ինձ նամբ, Բնձ, քալիս նամբ
 Անուկի առախի, առախիկ լըրաման
 Անաղ ինչին, եւ մայր քաղաքին
 Յնձ Ձերնիգովին նուգնա սըրա նա,
 Վեր արջունակն կարակնեղ վաղ

Բացմե յերեւ ու յերեւ դիմի,
 Ժողովուրդն ամեն զա արազ իրմի,
 Ո՞վ չի կամենալ վեր արազ իրմի,
 Թա նա զարեւար իրմի Նարեկեղ,
 Ո՞վ վեր չի ուղի գարեւար իրմի,
 Թա նա մեղքալար իրմի քաղցրամ,
 Վեր վաղ իմանա, Կին է մընել
 Մարոմցի ձերակ իշխան իմանովի:
 Ինձ նամբ էլ Թազ՝ եւ քալիս նամբ
 Սեղան լոյս անի հոս մեծարանքի:
 Իսկ թե չի անի ինչ առում եւ յնա,
 Կինում կիլիք միշտ լուս միայն:
 Աս արազ արազ վաղեց Դարբինիան,
 Վաղեց Վաղիմիք անուշ իշխանին,
 Պատեց իշխանի պատվերը նա:
 Լնեց լնեց պատվերն իշխան Վաղիմիքը,
 Իսկապ, անապաղ առախի ու առախի
 Դըրեց բովանդակ Կին քաղաքին,
 Այն Ձերնիգով նանց լըրաման,
 Թե վաղ յերեւ ու յերեւ դիմի
 Բայց պիտ է լիմի կարակն արջունի,
 Դա, արազ իրմի ժողովուրդն ամեն,
 Երմի, քնի անի անգամ, անվընար,
 Վեր վաղ իմանա Կին է մընել
 Մարոմցի ձերակ իշխան իմանովի:
 Աս ինչը լոյսեց Նարեկեղի սեղան,
 Կանչել, նախաքց իշխան ու բոլար,
 Ընտաց բոլար մեծ Նարեկեղին,
 Այն քալարի կանոնց զլուսալուս:
 Բայց մարդ չի գնում կարակն արջունի,
 Անենքն իշխանի պալատն են վաղում,
 Վոյ կեր ու խումի, վոյ վաղուս նամբ,
 Վաղում են անենեն անվենք քալին,
 Տեսնեն Մարոմցի են մեր իշխանի:
 Լաւագովում են վաղ գարգանն իշխանի
 Մընում են կամաց ապարանքը ներս:
 Աս ինչ Մարոմցին գալիս է անա,
 Դալիս՝ կարակն աղկարներին նա,
 Դալիս է, մընում սըրտը պալատ,
 Խալ նամում գնեցին, ինչիս արեւն է,
 Վաղուսն է առլիս ընդունում կարգով,
 Յերկըրպազում է լորս կողմը խոնար,
 Արեւ իշխանին ու ախպերին էլ լուս:
 Վերկացով իսկուսն իշխանը առաւ,
 Առով իշխանի ներսն ինչիկից,
 Լամբարեց Նըրա լըրՊարեղ լաւար,
 Ապ թե հապա խոսեց լըրմար:
 — Ո՞վ դու ձերանի, ինչա Մարոմցի,

Ս Վ Յ Ա Տ Ա Գ ՈՐ Ը^{*)}

(ՈՐՈՍԱՐ ԵՄԻՄԻԱ-ՆԵՐԵ)

Են տեղ տարեւում, են տարք տարեւում
 Նշատեմ եր հրական — Սվյատոգորը մեծ,
 Չեր դառն առաջ իսկ ստորագան,
 Չեր կարում տարն գետինը նրան:
 Ապէջ մի տեղում սիրաւ հրականի
 Ժառա զա մի ապաւ լախարման գաղտում.
 Քամբեց Նշուլը իր հրականական,
 Ժնուաւ կողմերով լիւով համապարե,
 Ճիւղաց լանջի տակ սիրաւ այրական,
 Քաղա տաւով ուժը յերակներէ մեջ,
 Ա զարա ե հարգում առաւ խաղաղով
 Նեղվում ե սակաւն հրական են ձմից,
 Նեղվում ե ինչպիս մի ծանրը բնայ,
 Աւրին ել լըկա, վոր կեաւ լափի:
 Ա ձգում ե վեր ձգկուպն իր պղպղատ,
 Անպերից վերն — աչքից կարցընում,
 Բռնում ե կըրկին երմակ ձեռներով.
 Ա խաւում ե նա ինքնինն հապե.
 — Յեթն գրանկի յա ուժը իսկ —
 Այ կամբայնէի յերկնի կամարից,
 Արից յերկաթի լըկա կանկի,
 Յո՛ւ կըցանկի յերկնիցը ներքե,
 Յերկնն ել տեղից յա շուռ կըտալի,
 Վալ՝ կը խառնէի — յերկնից ու յերկնի:
 Շատեղ նկատեց, վոր զարան գաղտում
 Գընում ե կեռի մի ալլ ազգան,
 Ա են ազգան ուսովը ձգած
 Կա համարողան մի փոքրիկ խաղիկն:
 Յեթն զըլում ե Նշուլըն տեղի,
 Բաց Քաղում միւր Քափովը ամբողջ,
 Գնում ե կեռա համարը ազգան
 Ա ի համում մին իր հրականական:
 Քն մեղմ ու զըլում ու զանգալ զալլըով,
 Իր տեղն ե հրական, ի շարժում առաւ:
 Ա զուայ հապե Սվյատոգորը մեծ.
 — Կէ զու առջավոր, անծանոթ կըտրին,
 Կայ, կանգնի տեղը մի առաւանակ:
 Քն զըլում ել յա Նշուլըն տեղի,
 Բաց Քաղում միւր Քափովը իր ամբողջ,
 Գնում ե կեռա զա համապարկին

Ա ի համում մին իմ հրականական.
 Քն մեղմ ել զըլում ու զանգալ զալլըով,
 Բա տեղն ե զա միւր, ին շարժում առաւ:
 Կանգնեց իր համբին տեղիդն անծանոթ,
 Վեր զըլում գնանին տեղի ուսերից
 Իր համարողան խաղիկն փոքրիկ:
 Ա ժաւ քից մին Սվյատոգորը մեծ.
 — Առ մի տեղեմ, զու զալլ աղջամարդ.
 Ի՛նչ ե զա քեզ խաղիկնից միլին:
 Ա համարըն հապե տըլով պատախան.
 — Այ զու փառապանն կեալ զուցաղան,
 Փորն փորնի մի առ իմ քեզ լըկին,
 Վեր առ, Քն կարաւ, կըտր ուսերից
 Ա հնպեա զըլի զաղաւ լախարման:
 Գառախան տըլով տեղորն անծանոթ,
 Ա ինչ ի՛նչ Սվյատոգորը մեծ:
 Առալ մի ժառով ուղեց վեր զալլ —
 Զը շարժեց տեղից խաղիկն են փոքրիկ:
 Ապա մի ձեռով յանեց ազգան —
 Կըրկին լը շարժեց խաղիկն իր տեղից,
 Ապա Քն կաւով վալլ ուժով իր մեծ,
 Դե՛ւ տըլով երմակ կարեքը հրականի
 Առ են լըկին, փոքրիկ խաղիկնին.
 Բռնեց առավոր ուժով իր ամբողջ —
 Մինչն ծըկները զընաց իսկ մեջ,
 Արու՛նը կափեց երմակ յերեսից,
 Իր տեղն ե սակաւն խաղիկնը կըրկին:
 Ա հնպեա խաղեց հրական զաղաւան.
 — Ետա ել ժաւ լըկել ալխարքումը յա —
 Ծաղեա կըտալի գնա ինձ հանդիպել,
 Ծաղեա մի տեղից ինձ տեսել յերես,
 Չե՛ւ տեսել ես թե՛ւ իմ ծնած որից:
 Ա՛ւ անի՛մ եղան — ուժա ի զառում.
 Ի՛նչ կա զա փոքրիկ խաղիկնի միլին,
 Յե՛ւ ձգ ես ինչըդ, ե կա՛մ զժրանկից,
 Գառախան տար ինձ, անծանոթ հրական —
 Ի՛մ փոքրիկ խաղիկում ուժն ե ժալլ-կողի,
 Ինձ յա Միկուրան Սեյանիկովի:
 Գառախան տըլով անծանոթ հրական

1818

*) Սվյատոգորը առաջ եղանակներում տեղափոխեց ինչն է, ե կայաւ ուժն է, վոր Քափառախան լըկանն
 ե Ներկայեցում, իսկ Միկուրան Սեյանիկովը (լըկանն) են կեալ յերկնայորնն է, վոր համարում ե Կառա-
 կաց գեղեւն ալխարն Կախարչու Սրա յերեսով Սվյատոգորը տեղն յե առաւ ու մեծում:

ՔԵ ԻՆՁ ՈՒՂԱՐԿԵՑ ԹՈՒՐԹԻ ՍՈՒԼՅԱՆԸ ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՑԱՐԻ ԸՆԾԱՆԵՐԻ ՓՈՒԱՐԵՆ

ՅԱՐԹԻՆԱՆ ԺՆՆԵՆԿՆԵՆ ԿՆՅՈՐԴ

(ՈՐՈՇՈՇԱՆՈՑ)

Բազմեցից քաղաք, աշխարհեցից աշխարհ
 Քաղթ անցած լինավ Մոսկովու յերկրեն,
 Անկավ ու յնկավ, Լաւա՞վ Լաւա՞մբուր
 Աւ դըրին Քաղթը զօսէի կառնթում
 Աւ բերին իրեն՝ Քաղթի սուլթանին,
 Աւ թըղթի Լեւ եւ սուլթանի Լաւաբ
 Շառ թանց ընծաներ արցալի վայել
 Մի զօսէի սինի, մէջն զօսէի մեկից,
 Մեկից չարչի պառ յնկած մի ու,
 Եւ ուրից զլոյսն դըրած անգին ցար,
 Վոր գիշերն նապա պարզ լուս եր աւլիս՝
 Վոնց վոր ցերեկը լուսն արեւակի:
 Աւ Իրրաւինին, սուլթանի վորդուն,
 Յերկու թանկագին թըրքեր կալին սար,
 Պատասխաներ ամբողջ զուտ ժառար վոսկուց:
 Ամենքի վրա մի-մի անգին ցար
 Սուլթանի կընալն զօսէի սրբոց,
 Գըլխովերը զաշխով թաղեն:
 Վոր եւ ընծաներն պառվ աննըման
 Ընկավ Սուլթանը ճըտերէ ծախ:
 Ինչ դըրին արդար Մոսկովի ցարին
 Նըսան թանկագինն ընծաների գեմ:
 Միտք արավ ու միտք, վոյնիչ լցավ:
 Ով ժառը յնկավ ամենքի առջ
 Պատմեց, պարծեցավ, թե ինչ ընծաներ
 Լաւացավ ինքը Մոսկովի ցարից,
 Բայց զո՞ւմ առնչ չի կարողանում
 Թե ինչ ուղարկի դըրանց փախարնու
 Նըսա յնկավ ահա Ղուչքեզի փաշեն,
 Նրա առջեը պատմեց, պարծեցավ:
 Փաշեց յանա յնկան Խոջան ու Ղազին
 Յերկիր պագեցին ու Լաւաբուրցին
 Մոսկն ու փնշերը իրեն սրբազան:
 Նրանց առջն եւ պարծեցավ Ղուչքեզի
 Ապա թե կապա խորուրդ Լարցըրեց:
 — Ով ի՞նչ ծառաներ, Խոջա ու Ղազի:
 Յես ինչ ուղարկեմ ցարին սրանց գեմ,
 Վոր ցարը ինձից մընա բովախան:
 Պատասխան ավին Խոջան ու Ղազին:
 — Տեր Սուլթան, ախի, քո սարուկն ենք
 Դենք,

Մենք մըտածելու իրավունք չունենք:
 Լավ կանես կանչես մեր պատրիարքին,
 Նա նկա կիմանա, նկա եւ ցեղ կասի
 Թե ինչ ուղարկես Մոսկովի ցարին,
 Վոր ցարը ցեղից մընա բովախան:
 Նապա վոր ախի՝ լսեց սուլթանը,
 Իրեն կա՞մախն ուղարկեց խնդիս
 Աւ ժառը կանչեց մեր պատրիարքին
 Աւ, իբր պատրիարքն յնկավ իրեն ժառ,
 Յայց ավավ նըրան ընծաներն ամեն,
 Աւ շատ պարծեցավ, ու նապա աւավ:
 — Ով դու ի՞նչ ծառա, մերուկ պատրիարք,
 Չես կարող արդար սովորեցնել դու ինչ
 Թե ինչ պարգևներ դրեմ փախարս,
 Վոր ի՞նչ ուղարկած թանց պարգևներից
 Դու մընա չըզոր ցարը Մոսկովիս:
 Ասավ ու մերը կամացուկ խոսեց:
 — Ով, ի՞նչ ախ Սուլթան, ի՞նչ կանչի արեւ,
 Բա իմաստաբանն առջն ինչ եմ լուս
 Բայց ի՞նչ կար խնջով, ինչքան վոր գիտեմ,
 Բա մեծ տերութան լի գանձարանում
 Դու բանը ունես ցարին դըրելից,
 Բանքը վոր խնդի Լարկաւոր չեն ցեղ,
 Իսկ նըրան անշափ շատ են ցանկալի:
 Նեմանիչ Սավլի՞) զավազանն ունես,
 Կատանգին կարսը՞) Վոսի թագն ունես,
 Վոսիքերանի շուրջառ ունես,
 Սերբիալի նըսա Լազար արցալի
 Թաղմի խաշանիչ դըրույանն ունես...
 Բա ինչքն են պետք եւ բաները վոյշ,
 Իսկ ցարին, գիտեմ, շատ են ցանկալի...
 Շառ Լավան կացավ Սուլթանն եւ խոսցին
 Աւ պատվեր արժավ մեր պատրիարքին,
 Վոր կազմի ընծան ցարին դըրելից:
 Աւ դեպալաններն Լաննի Մոսկովի
 Մերն, ինչպա գիտեր, ամենն Լավաբեց
 Աւ դեպալաններն աւելով խոսեց:
 — Գաղտն, վորդեց, Տեր-Ասավան մեզ նա,
 Բայց, մտիկ արեւ, մեծ Լավով չըթաք,
 Անաստով անցեւ, արավ դընացեւ...
 Ուր վոր է՝ շուտով մարդին կուղարկեն՝

) Սերբիայի առջին յեղեկագրապետն է ու կաթմանդուպը:

) Բյուզանդիայի փրկին կայսրը:

Քընն ձեզից եղ պարզենորդ,
 Վերանցից բարձր ու նըվերական
 Մեզ համար զոյքն չը կա աշխարհում...
 Քոզ սրբա համար իմ դուխը սան,
 Ա իմ մեղաք մարմինը կորչի,
 Բայց նոյն արգեն փրկված է ընդմիջում
 Ասով՝ հանապարհ գրեց ձերունին
 Գոհ եր Սուլթանը, զոր գլուխ հանեց
 Եւքան նշուարթամը եւ գործը դար,
 Ա պարենում եր ամենքի աղին,
 Վոր եւքան եման գուրս ինկով սակից
 Անա զայն և Ղուչիցի փաշին
 Սրան էլ պատմեց, նեազ պարենցով.
 — Հազա մի զըմբ, Ղուչիցի փաշա,
 Ինչ զըրկած լինեմ Մուկոփի ցարին. —
 Եւեմանի Մովկի ցուլն եմ ուղարկել
 Կոստանդին կարեր Քազն եմ ուղարկել,
 Վասիթերանի շուրջում եմ զըրկել
 Սերրիայի ներս հազար արքայի
 Բազմի խոյանից զրոյն եմ զըրկել
 Իմ ինչին էլին են ամենը պեաք.
 Իսկ ցարին շատ են պեաք ու ցանկալիս
 Ա նարգունեք արով Ղուչիցի փաշին.
 — Եղ մե խորհրդով զու հազա արիրս
 Սուլթանը ուղիւ պատասխան ավեց.
 — Մեր պատրիարքի խորհրդով արխս
 Ա հազա սասով Ղուչիցի փաշին.
 — Տեր Սուլթան, սասով, իմ պայտառ արն,
 Յեթն զու ցարին զըրկել եւ կզնք,
 Վերանցից զոր Քանչ եղ մարդկանց համար
 Վոյ մի բուն չըկա արար աշխարհում,
 Եսա լավ կանեմք ինքն զըանց նեա
 Ղըրկած լինելիք և քո քաղաքի —
 Մեծ Ըստմարտի զուկի բանալին
 Մին ե, ալինի խարտառակ մեով
 Լեառ լես տարա Մուկոփի ցարին...
 Դըանց վրա յեր Քում հաստատուն
 Բո սերությունն ու քո գորությունը,
 Վոր աղվիք տարան Մուկոփի ցարինս
 Եւ վոր իմացով՝ նոր գլխի ընկով,
 Մով գարկեց ազլած Սուլթանը եսեղ
 Ա պատվեր ավով փաշին հազնեղով.

— Մի Փաշա, սասով, իմ հաժաարիմ,
 Հաժաքի խելուն իմ զորքն լինելիք,
 Եւսա զեաղաններին հափր Մուկոփի,
 Ելիք Դըանցից պարզենորդ ամեն,
 Վերանց վրա վոր կանգնած եր հաստառ
 Իմ սերությունն ու իմ գորությունը,
 Վոր աղվիք տարան Մուկոփի ցարինս
 Ա քոյ Ղուչիցից զորքը հաժաքից,
 Գնաց ու զընաց մեծ հանապարտով,
 Վոր զեաղաններին հաննի Մուկոփի,
 Ա վոյ մի համարմ նեաքները չըկա...
 Յեա զարմով, ինկով Սուլթանին սասով,
 Քե վոյ մի համարմ նեաքները չըկա
 Բըանց Սուլթանի ցասումը անգուղ,
 Անարկա մեծով զոսաց իր փաշին.
 — Լնի փաշա, կուչից, շեա արա, փաշա,
 Դընա սղանիք եր պատրիարքինս
 Եաղա վոր կանչե՞ր զուր վաղեց փաշին,
 Դընաց ու բըանց եր պատրիարքին,
 Գընաց Քուրը, շաղաքից զըլխին.
 Մեր պատրիարքը մեղմորեն խոսեց.
 — Մի փաշա, սասով, լես քաշիք մեաղը,
 Մի ներկիք նոչ ամենը արլանով,
 Քե չե կը կազմի ուղ յերկընթե,
 Յերաշու կը լինի շուրջ յերեք տարի,
 Ձի տալ յերկիցը ել քաշ ու պատուս
 Ա լրանց փաշին ձերունա խաշին՝
 Տարով կանգնեցրեք ձախ յեղերրին
 Սուր Քուրը նորից պընաց զըլխին,
 Ա նորից խոսեց արդար ձերունին.
 — Մի փաշա, սասով, քեզ քաշիք մեաղը,
 Յեկ իմ արլանը մի Քափիք ձովը,
 Քե չե փաթորիկ կանի սակալի,
 Մովը կը նուզվի, կեկի արկած,
 Նովեր, նովակներ իր տակը կանի,
 Եւենք, քաղաքներ կը ձանկի լրով
 Բայց փաշին Դըան էլ ականջ չարով,
 Ջարկեց ու կորեց գլուխը մերմուկ,
 Ա հազա մեազով արդար ձերունին,
 Ինքն արքայութիւն զընաց յերկընթում,
 Իսկ մեղ խնդութիւն ավեց եւ կյանքում

ՄԱՐԿՈՆ ԹԱՄԱԶԱՆԻՆ ԳԻՆԻ ՅԵ ԽՄՈՒՄ

(ՄԱՐԿԱՆԱՆ ԱՅԻ ժՈՆ ԱՊՈՍՏՈՍ)

Մուլթան Մուլթանն հրամանն հանեց,
 Վոր իրեն յերկրում վաղ մի նպատակ
 Ռամազանն որք գինի չլիմի,
 Կանաչ գործած չնագին վերեկց,
 Կողքիցը պողպատ թուր չլվախ անի,
 Եւրջապարի չերթա աղլիկների նեւ:
 Թուրը կախ արավ Մարկոն իր կողքից,
 Կանաչ գործած նազավ վերեկց,
 Ռամազանն որք գինի չի խմում,
 Կանչում, նավազում անցվոր ու խոխ,
 Խմում է, Թուրը նրանց է սաղխո:
 Դալիս են Թուրքերն իրենց Մուլթանին:
 — Մուլթան, մեր տերն ես, մեր մնալն ես դու:
 Ձե վոր դու ինքը հրամանը արիր,
 Վոր մեր ես տանին, ես ծանր պահքին
 Վոյով բերանը գինի չտանի,
 Վոյով գործած չնագին կանաչ,
 Վոյով կողքիցը թուր չլվախ անի,
 Եւրջապարի չերթա աղլիկների նեւ:
 Մարկոն աղլիկանց նեւ շուրջապարի կերթա,
 Մարկոն կողքիցը թուր է կախ արել,
 Մարկոն նազել է կանաչ գործած,
 Ռամազանն որք գինի չի խմում:
 Դուրեք քաղը՝ թե մենակ խմիր,
 Անցվոր ու խոխ կիսում է գլխին,
 Համ ինքն է խմում, համ նրանց սաղխո:
 Մուլթան Մուլթանն ես լսեց թե չե՝
 Յերկու սուրհանդակ գրեց Մարկոյին:
 — Գնացեք, ասով իմ արագ աղերք:
 Գնացեք շուտով Մարկոյին տանք՝
 Թե՛ կանչում է ցեղ Մուլթանն աննապաղ:
 Գնացեք արագ Մուլթանի ծաղկի
 Շխաակ Մարկոյի վրանը ժառան:
 Խմում է Մարկոն զավաթն առաջին,
 Մեկը կըլինի տառներկու սխառ:
 — Լոբր, ասացին, քաջազուն Մարկո,
 Մուլթանը զրկեց մեզ քա խանից,
 Վեր կաց տեղիցը, դնանք Մուլթանին:
 Սասախի բարկացավ Մարկոն ես խոսքից,
 Վեր կալով ծանր զավաթն առաջի
 Ա՛՛՛ ճա հա կըտաս՝ սրանց գլխերին:
 Դուրե ու զավաթ չարք ու փուրք չեղան,
 Արյուն ու գինի խառնելից իրար:
 Ապա թե գնաց Մարկոն Մուլթանին:

Գնաց ալ կողմը նստեց ծանկ մեկի,
 Մամուր գլխարկը քաշեց աչքերին,
 Իր ծանր զուրղը դրեց առաջին,
 Մուր թուրն էլ ուսին բռնած պատրաստի:
 Ա՛՛ կապես խոսեց Մուլթանը թուրքի,
 — Իմ նպատակի, քաջազուն Մարկո,
 Դու ես լավ գիտես՝ կարգ եմ դրել յես,
 Վոր մեր մեծ պահքին, Ռամազանն որք՝
 Վոյով բերանը զավաթ չտանի,
 Վոյով գործած չնագին կանաչ,
 Եւրջապարի չերթա աղլիկների նեւ:
 Իմ ծառաները ինձ ծառ են գալիս՝
 Հաս խաբարդես են քերում ցեղանից:
 Դու պար ես գալիս, իբրեւ, շուրջապարի,
 Պողպատի թուր ես կապել քո մեղքին,
 Կանաչ գործած նազել վերեկց,
 Ռամազանն որք գինի չի խմում,
 Անցվոր ու խոխ կանչում՝ խանչում:
 Ի՛նչ ես գլխարկդ քաշել աչքերիդ,
 Ինչու յես բերել քո զուրղը ցեղ նեւ,
 Ինչու յես թուրք բռնել պատրաստի:
 Պատասխան ավեց Մարկոն Մուլթանին:
 — Ա՛՛՛ իմ նպատակը, Մուլթան Մուլթանն,
 Իմ հավանն կապես ինձ թուր է սաղխո,
 Յես ել խմում եմ մեր պահքի սղը՝
 Մենակ խմելը անվախ է ինձ,
 Յերք ուրիշները մտիկ են անում,
 Յես ել կանչում եմ անցվոր ու խոխ,
 Վոր մտիկ չանեն, նրանք ել խմեն:
 Կանաչ գործած ենդուր են նազնում,
 Վոր խանել ծաղկ եմ ու սուզում է ինձ:
 Կողքիցս չեթե թուր եմ կախ արել,
 Ի՛նչ է, իմ փողով յես ինքս եմ տանը
 Աղլիկների նեւ թե պար եմ գալիս,
 Մեղուր, վոր ապաս ծաղկ եմ ամուրի,
 Ինչպես վոր ինքը լեզել ես մի որ:
 Դիւարիս ենդուր եմ քաշել աչքերիս,
 Վոր չեմ զիմանում, նախատա երվում է
 Յերք վոր խոսում եմ Մուլթան նորս գեմ:
 Իմ զուրղն էլ նեւըս ենդուր եմ բերել,
 Վախում եմ նանկարե կոխ պատուհի:
 Անվ՛ չեթե կոխ պատուհի նանկար՝
 Վա՛յ նրան, ով ծառ կըլինի Մարկոյին:
 Չարս կողմը նստեց Մուլթանը հստեղ,

Տեսնի քն ձգ կա մտանկ Մարկային:
Տեսա՞մ, վոր փշով լիս վրանում
Ու ինքն է մենակ մտանկ Մարկային:
Անից սկսեց ջաշկել յետ ու յետ,
Մարկան էլ առա՛ջ դեպի Սուլթանը,

1916 Քոթեմ

Ճարով ու սեղմեց վրանի պատին:
Սուլթանը մեղքը գրգռեց կոտնի,
Մի կարգուր զուկառ նանեց գրգռանից,
Հանեց, զեմ արավ լանել Մարկային:
— Ա՛ս, տա՛մ, Մարկա, տա՛ր՝ դնի՛ր խմբու:

ՅԱՐԿԱՆՆ ԿԵՐՑՆՈՒՄ Ե ՊՍԱԿԻ ՀԱՐԿԸ

(ՍԱՐԿԱՆԱՆ ԱՐԿԱՆՆԵՆ ԿՈՒՆԻՑ)

Վաղ յուսարացին վերկացավ Մարկան,
Ձին կենավ, լափեց դառաջ հասովի:
Դընա՛յ, վոր հասավ Սերվանս դեմին՝
Դիմացը լիզով մի սրբուն աղլիկ:
— Բարի որ, տա՛մ, հասի՞ցի ջուրիկ:
Միտուն աղլիկը խոր դուրս աղվեց:
— Բարին արնից, անմանո՞ք կարին:
Ու հապես խոսեց Մարկան ջաշկալուն:
— Գարիկ, զու լանկ, հաճան գեղեցիկ,
Հասակը նանի, աշտերը կարմիր,
Ափս՛ս, վոր մենակ մտեց է խանդարում,
Ինչու յո, ջուրիկ, ծանը անթմանի,
Բախալը, լերին, Բախ է ցեղիկից:
Դու Բճա՛յ ես արդյո՞ք ցավի անդիպել,
Քն ցո խնդ մեղը, քն մերը ներսիս:
Հասովի աղլիկն արաստու՞ք Բափեց,
Արաստու՞ք Բափեց ու հապես տա՛մ:
— Չէ, ախպերացու, անմանո՞ք կարին,
Յես չեմ խորտակել իմ բախան իմ մեղով:
Փորձանքը ինքն է լեկել իմ վտով:
Ես իննը տփրի կըմինի ուղիդ,
Հեռվից արարը մեզ մաս է լեկել,
Կապալով հասա՞մ տան Սուլթանից:
Դընել է լերիկերն անդալ՝ կարկի տակ,
Ուսում է, խրճում դառաջ բովանդակի:
Մի ուրիշ կարկ է զըրել մեզ վրա:
Ամեն կարանացու, վոր մարզու զընա,
Գնաց է վընարի լերեսուն վառի:
Ամեն փեսացու, վոր աղլիկ ուղի,
Յերեսուն վառի, յարսն էլ ուղիս:
Ո՞վ հաքան վառի ունի զըրգանում,
Ո՞վ հաքան վառի աղվեց արարին՝
Ամենքը դարձան մարզու-վարզու տեր:
Յես վորք աղլիկ եմ, լեզրալընի ունիմ,
Նըրանց էլ աղքատ, մեղքները պակաս,
Չեմ կարող հաքան կարկ տան արարին:

Մըրս կամար չեմ զընում յես մարզու,
Չեմ կարում գտնում տան ու տեղի տեր:
Ես է իմ ցավը, անմանո՞ք ախպեր,
Բայց քն լերանի ես լինեմ մենակ,
Աղլիկն իր տանը նըստե՛ր անդրապ,
Կամ աղլիկ յառնե՛ր աղքատ նորանու:
Ուրիշ մի ցավ կա, անարգ տառվել,
Արաքը ուրիշ մի կարկ է զըրել:
Նոր զըրտակված կարսին ու փախին
Դընքը տանն արարի մեմին,
Ինքը նոր կարսին փալի, փալփալի,
Իրեն մարդիկը լանել փեսային:
Ամեն տուն, ուր կան աղլիկ ու աղա,
Դրկել են կերթով ամենքն արարին:
Յեկն է և ներթը ինձ տան լիմի,
Վոր ան արարին զընում յես կար,
Վոր նըրա կինը դառնում յես կառ:
Ու միաց եմ անում ինքըս իմ միկին,
ՏՄը Ասովան, արդյո՞ք ԲՆ՝ անեմ կիմի,
Մըմմիկ զընում, Բակ զըցեմ, կախվեմ,
ՔՑ գնալ զընում, լուրս ընկնեմ, խեղդվեմ:
Ինչ վոր էլ լինի՝ մեռնեմ վերջանում,
Բան չար Բընումու արարածու գտնում:
— Գարիկ լան, տա՛մ Մարկան դուցապուն,
Մի կըտրի՛ր Լուլա՛յը, կարերոջ լեղիք:
Վն իջում խեղդվի՛ր, վն մտնե՛ր կախվի՛ր,
Ու մի կորցընի՛ր ինքը՛ր ցո կոզին:
Յույց տա՛ր ինձ մենակ՝ տեղը արարի,
Ո՛ր է արաքը, վըրսե՛լ է կենում:
Կուսեի՞ք ունիմ կար նըրա կուս:
Կասախան աղվեց կուլա՛յը հասովի:
— Ախպեր լան, տա՛մ, անմանո՞ք կարին,
Ինչու յես կարցնում տեղը արարի,
Արարի տեղը դասարկ անանեմ յես:
Չըմի՞ք քն զու յո՛ւ աղլիկ ես ուղի:
Դընում ես, վոր տառ կարի՞ք զըրտի՛ր:

Չընի՞ր՝ թե զո մօր մինումն էս զու.
Անթե արարը տա քեզ ըսպանի՞
Քեզն զտառվ մերը ի՞նչ պիտի անիւս
Ու Մարկոն ձեռք զջրգանը տարավ,
Սերտուն զոսկի հանց զջրգանից,
Տըվեց հասկի արխուր ուղիքուն:
— Առ, քուրթիկ, քանի՞ր ես յերեսն զոսկին,
Դարձիք յես զընա զո տունը կերմակ,
Ենտեղ ըսպասիր զո կարմիր բախտին.
Յուց տուր ինձ մեծակ տունը արարի,
Կերթում զո կարկն ել կրտավ յես Նըրան:
— Արարը, արդիւր, տուն ու բակ չունի
Նախի գաւան ի վար, գառաթի ու զուրան.
Մի տեղ է մեծակ զջրոյ ծածանում,
Են սե արարի զջրոյն է մեծացս,
Ենտեղ է Նըրա վըրանը զարկած,
Վըրանի չարիչը կանաչ ցանկապատ,
Ամբողջ ցըցանան չարած զըլուխներ,
Մեր կըրթիւնների զըլուխներն անբախտ.
Բառուն պահապան ունի արարը,
Հըսկում է անցան գիշեր ու ցերեկւոյ
Հենց վար վերջացավ խաղը ուղիքիւ,
Շուտ աղվեց Մարկոն զըլուխն իր միտ,
Փշոց հասկի արմակ գաւան ի վար:
Տագայրեց, լըցրեց իր խոր Շարացին:
Վտանների տակից կըրակ է թըռչում.
Գընչերից րոց է լինում կապուտակ:
Դընում է Մարկոն սիրտը լիվ-լիցուն,
Իր ալտերն ի վար արցունք է նստում,
Արցունքի տակից եսպես է խոտում.
— Հիւ, զու յայնարմակ տուր գալտ հասկի,
Ես ինչ ես տեսնում, ինչ տեղ նստար զու
Մեր Թագից նստ, մեր փառքից նստ.
Արարն լինել է՝ չգեցի մեկ վըրա:
Ձեռ կարող տանել ես ցլաւ յես գաման,
Ձեռ կարող տանել անարգանքն ես սե,
Ես տուրքն անորին, ես կարկն անպատիվ,
Վոր աղլիկ-աղապ ողղովին սերբերի,
Բուլքեր, մեր վոխը եսոր յես կանոնով,
Ձեր վոխը կանոնով, կամ թե կը մեռնեմ:
Ու քեց յիտակ վըրանի վըրա:
Գունորդ արարեն լեռվից ուղիքին
Ու եսպես տախ արարի մեծին:
— Մեր տեր, տացին, մեր իշխան արար,
Կապուտա նմուշը նեմած ամեհի,
Կառվի գալտով կըրակի Նըման,
Մի արմանք զարմանք կարին է գալի:
Կըրակ է թըռչում Նըմուշի վոռքից,

Գընչերից ծախ է լինում կապուտակ:
Մեկ վըրա յե սա թըլում յիվ-լիտակ:
Արարի մեծը գառաթիտան աղից.
— Հիւ, տառվ, արդիւր, իմ քառուն քալիւր,
Մի կարա իր մին թըլի մեկ վըրա:
Նոր Նըրան զըրած մի լանել է գա,
Իրնե կարսանքի կարկն է գալիս տա:
Ամսուն է գալիս յերեսն զոսկին,
Երվում է իր մեկ ու թըլում է մին:
Դուրս լինեց զրա տառիչ չուտով
Դըլուխ վեր բերեց կարգանքով, գառվով,
Ոգնեցեք, միուց ինչեքեք իրնե,
Ձին ու զնեքերը տանք իր մեքից,
Ու իրնե բերեց վըրանը — ինձ մառ:
Յես զըրա վոսկին չպիտի տանեմ,
Դըրա գլուխը պեռք է յես տանեմ,
Ու խաղան կապուտա Նըմուշը տակին:
Ասով ու խըմբով ծառաներն յիւան,
Վոր մեքիցն տանն մին լանել նյուրի,
Բայց նեց մեռեցան, տեսն Մարկոյին,
Ել սիրա յի արին տառիչ զընա,
Փախան, վըրանը մըտան վերջաթին,
Քաղ կացան յետն արար իշխանի,
Իրանք թըրերը ծանկնցին փնջով:
Ներս մառվ Մարկոն բակը արարի,
Յած ինձ միուց վըրանի լեռում:
— Դընա, իմ Շարաց, քեմ քալիւր, տառվ,
Քեմ քալիւր եստեղ, բակում արարի,
Բայց, տես, զընիցը մտակ մառ արի,
Դուցե թե չուտով կարկավոր լինիւս:
Ու մըտավ Մարկոն վըրանն արարի:
Միտան սերբունին տառիքն կանգնած՝
Արարը Նըրանը գիշի յե խըմբում:
Ներս մըտավ Մարկոն ու բարե աղվեց.
— Բարե որ, տանաք, բարե աղապում:
Արարը սիրով բարեղ տառվ:
— Աստու բարին քեզ, անմանաք կարին,
Նըստիք, մի բաժակ գառաթիլի մեկ նստ,
Հնա կը պատմես ինչու յես լինելու:
Յես գառով Մարկոն գառաթիտան աղվեց.
— Գիշի խեղաւ ժամանակ յունիմ,
Յեկան ել արդեն բարե յե ինչնին.
Սըրանից բարե ել ինչ կը լինի:
Աղլիկ եմ ուղեւ ողղակ եմ զընում,
Հարսանիքավորըս կանգնած է ճամփին,
Յեկա՜ վընարեմ տուրջը ողղակի,
Վընարեմ է՝ ինձ, է՝ կարսիս նստար,
Շուտ արա, վոր յես չընկընենք ճամփից:

Յես քանի՞ վտակի պիտի վճարեմ։
 Ես խաբի վերա արարը ասով։
 — Քե քանի՞ վտակ — դու ինքըզ գիտես։
 Հարը ասիս ե յերեսուն վտակի,
 Փեսան յերեսուն, յորս էլ աղիլիս
 Բայց յես տեսնում եմ՝ կըտրին ճարդ ես դու,
 Հարյուր էլ վոր ասս՝ Բն՝ կա քեզ նամար։
 Աս Մարկան ձեռք զրդանը ասում,
 Հանեց, չըտրանց մի յերեք վտակի։
 — Հավասար, ասով, էլ աղիլ չունիմ։
 Քե կուգես՝ մընա, ըսողտիբ մի քիչ,
 Միշիկ պտակից յես դամ նարիս նա,
 Բամինըզ վոչ՝ քեզ, նարը ինձ լինի։
 — Դարչիլի, Բըլլաց արարն ունի պես։
 Մակարկում ես դու... դու ճաղրում ես ինձ...
 Յես չեմ նավաստան ձեզնից վոչ մեկին։
 Ասով վեր կացավ, իր գուրգն անգան
 Զարկեց Մարկիլին յերեք-չորս անգամ։
 Զարկեց ձիմազեց Մարկան քաջագուն։
 — Հէ՛, դու սե արար, հէ՛ արար, ասով,
 Կասակ ես անում, թե հիշտ ես զարկում։
 Աս անի նման արարը Բըլլաց։
 — Կասակ չեմ անում, սըրնով եմ զարկում։
 — Նուգես կարենցի կասակ ես անում։
 Դե վոր եղպես ես, սըրնով ես զարկում,
 Ինձ նա էլ մի գուրգն կըլին յերեմի,
 Բանի անգամ վոր դու ինձ զարկեցիր,
 Ենչան անգամ էլ յես քեզ կը զարկեմ։
 Երբանից նաա գալաը գուրս կըգանց,

Դալաը կը չոկի կարիքը մեր մեյն
 Ասով ու ասով իր գուրգն մեկում
 Աս կեպես զարկեց արարի մեկին,
 Վոր գլուխն իսկույն Բընավ ուտերից։
 Հանց, ձիմազեց Մարկան քաջագուն։
 — Տեր Ասովան, ասով, փառքը չաա լինի,
 Ինչան նեյա Բընավ զրդանն արարի,
 Ասես գլուխ չեր ունեցել իսկիս
 Այս թե նանց Թուրը նովունի,
 Վոչ՝ ծառաներին երևեց խոտի պես,
 Դառասուն հոգուց յորսին Բոզ արավ,
 Վոր զընան անցանն աշխարհից աշխարհը,
 Իր ու արարի պատու Բըլլան աննեմ,
 Բանի չալը շարած զըրգիներն ասով,
 Ասով ու փառքով զըրգեց հոգի մեկ,
 Վոր ջին ու պղավ չգան, չկըտցեն,
 Երանց փոխարեն՝ արարի ճարգիմաց
 Դիմեցը զարկեց, շարեց բախի չալը,
 Աս տիրեց գանձին արարի դիպուն։
 Զորս արարին էլ, վոր Բոզեց կենդան,
 Զորս կոզմի վըրս զըրկեց աշխարհի,
 Վոր զընան, անցանն գալաը Կասակի,
 Գասմեն ու հոպես կանչեն անն անդ։
 — Վորանց վոր Կասակ աղիլի կա ասն մեկ՝
 Արմակ-նամարանկ Բոզ ճարգու զընա,
 Աս Բոզ զընակմեն սերբերը ապաւ։
 Վերացավ, չընչից նարիկ զընակի,
 Մարկան վընարեց աննեքի նամար։

Վ. Ա. ԺՈՒԿՈՎՍԿԻ

ԱՔԻԼԼԵՍ

Միգում կորավ Իգա՝ սարը,
 Մըտալեցով Տրավադան,
 Լուս ես աղմուկ նարժալալը,
 Քընած բանակն Ասրիզան։
 Պազալ են չալը, Ասկարում են
 Քարալկները բանակի,
 Պերկար ու միզ ճախարկում են
 Գանարգները մեկ մեկի,

Մազեց պոչտա լուսնեղջյուրը
 Մովի վըրս նիկան,
 Բարըք ափերն ու աստղերը
 Մովի խորում ցոլացան։

Դառարկի գալաում յերեսուն ե
 Մենակ կառը Գրիմի, —
 Տանում ե իր Լեկարի գին
 Դու բանակից նախնիքի։

Ան կանգնեց ձովի ափին
 Աջիլեքը անալու։
 — Ընկավ, ձերմի, քո Լեկարը,
 Հանգավ լալար քո հոգու
 Անդրամազեն ու Լեկարն
 Դարգասներում անգալար
 Քեզ են մընում, զարմիկ բողեն
 Կանց կամ ժա՛ն ե նրանց նամար։

— Այնա՜յ, դարպից նա գիշերով
 Յերևում եր մեզ տեղ,
 Անտանիկի նախնայնիւմ,
 Սաղաթաւով հանանշիւ:
 Յե՛վ յետիկի վարտաւով,
 Ան եր սպանւմ թաղաքին,
 Ան Տրոյացիէն դանաւս զեմքով
 Զննքը ձեզում եր գետին:

— Այնա՜յ ձեռքը Ասորիցեան
 Տալով դաշտ հաստատեց...
 Այնա՜յ կապով նա մայկին
 Քաղքի վրա նախնայնիւմ...
 Այնա՜յ հողում իր յետիկի
 Քաղքը տըլով գին ձկնաւորի,
 Հառնից աչքերն ըսպանաւից
 Վերան լըքում Տրոյի...:

Ան իր նաւից նեղապաշտ
 Կի՛նի տփը սըրբապան,
 Վար միայնակ բըլբի վըրտ
 Դընի և սուր, և վառան:
 Շուրջը արդեն դատարկվեց և...
 Խաղաղ Սիմուս ու Քառանա,
 Բաղնից ու փուշ դատատեղ են
 Տրոյականին ճարտաքանդ:

1892

Կանցնես դաշտը դատերազմի,
 Ան Աքիլիսն և կըլովան,
 Կը տեսնես հարանս յերկնայի
 Շիրմաց չալի՛ք ժողացվան:
 Ան քեզանից վերն նախկարծ
 Կը լըսես մայն քեզին...
 Մենք կը լինենք քե քեի տվան,
 Ընկերներս նին սրբեր...:

Այնժամ նիշի Աքիլիսին,
 Յերկրից արագ նա անցավ,
 Բախտը նըրան անփառանաւ
 Այստեղ մի գար խառանցավ,
 Բայց մերժելով դատարկ կանքը,
 Փառքի բաղնի ընտրեց նա,
 Ան ընկերի նամար մեռավ,
 Հա՛վատարիմ մինչև մահ:

Լըռեց Աքիլի... Մուքն և Իգան,
 Իկանը զեռ տըխուր,
 Քընտմ քանակը Ասորիցան,
 Գտներազմի դաշտը բուռ:
 Ան ձըխալով առկայում են
 Խաբույկները քանակի,
 Յերկմը ու ձիւն նախնայնիւմ են
 Գանձարկները մեկ մեկի:

Դ Ե Ց Ի Մ Լ Ա Ր Ե Ր Ի Ո Մ

Յե՛վ խալտանաւակ միմախ չորով
 Կնասրի կանչին
 Լաբերիտան ահա կանգնեց կրկնաւում,
 Հոռի տառիկն:
 Թընկաց Լըռոմը, և աթոռներից
 Վեր կացան նախկարծ
 Այնըվականներն ու ժողովուրդը
 Երկից սարափան,
 Ան զըլըրգացին արևակ կըրկնաւում
 Լըփոթ ու լըլունջ,
 Հաղիվ լըսելի խառնակ աղաղակ
 Ան զըմզան արքունի,
 Ե Լաբերիտան այստեղ... և ինչպես միմա...
 Այստեղ սրնեցով
 Կերկներն իրենց կուռ լըղթաների
 Լըռընչյուններով,

Սըրբի շայտնով անմահ Հոռի
 Կըրկանքի նամար
 Ձըգնում են ըմբի և կամ միմախ
 Գըսակ ստանալ...
 Լաբերիտան այստեղ... բայց չի ժողացել
 Լըռոմը նըրան:
 Հին ճաղաքացի, Էմը, կըսակալաթ
 Գետա անըման,
 Յե՛վ արդ, կըրկնաւում, ամբարի առին
 Սպաղես նա կանգնան,
 Լուռ ու զըլտակաթ գետինն և նալում
 Եմաթից լինան...
 Ան արքունիքների ձախներն անտըր
 Նըրան են հասնում
 Բայց իր աչքերը Լըռոմի վրա
 Նա չի կանգնում

*) Եղբը դատակն և Լալլոս Կնասրի սրբի

Բարեբաջնել ալժժ, Նըբա բացահայտ
վընի ժամանակ-
Յեզ անարգանքին ինքնաբավական
հայացքով մենակ
հետարն և նայում, Նըբան աշխով նա
համայնջ մեղքով
Լըսեց վերջապէս հրդարաւ Հոռոջ:
Գնանակոր զըլիտով,
Ինչպէս ազոթով տանըր փորձանքի
անվոր ժամին,
Կանգնած և հուզված անդիտի առջև
յերգիչ ձերանին:
Բայց զեմքը անա առաջվա Նըման
փայլեցով վառ վառ,
Մըսալլ հակառը զարձակ վերջապէս
հանդիտաւ ու պայծառ,
Խառն աչքերը զգորճ փայլովին,
Նայեցին իջրկին,
Ու Նորից յերգի, բանաստեղծութեան
համարձակ հոգին
Հառով պոետին, սիրա աշխով Նըբան-
նա զվարթացով,
Գազ պազ տարտառը սրբաբեր մինչև
ժամաները անցավ...
Ալլահեբդոված և նա բորբորովին,
Մի ակնթարթում
նա զոգևորվեց, Վառված աչքերը
կըրակ են ցոյտում:
Ընկնող հայացքով իր յարքն և նայում:
Տարածեց անա
Անգուստ խրոսկից զոգացող ալը
ժընարի վըրա...
Փազովը յուս և Բուր աչքերը
խոնարան են ցած:
Անվովանները մըթին գիշերին
մըսալլ են նստած,
Յեզ ապեանները Նըստած են խըրոսիտ
զեմքով կընճառի:
Ուրախութեանից փայլում և զեմքը
անց ախրադի:
Նոր Նըբան աշխով: Յեզ անա յերկշուս
ու անհամարձակ
Բարեբաջնով մայնը... ձերի զոգողուն,
չոր մասներին տակ

Գոված ժընարի վառի լարերը
հընչեցին անկարծ:
Խորին լուսիւն ժամին առաջին
յերգը վորտաջ:
Յեզ սթափվեցով Հոռոջ Նորից-
մարդիկ չարվեցին,
Յեզ աշխատում են պարզորոշ լըսել
զայլացած յերգչին:
Իսկ ախրը, անխիղճ անպատճառ
հին ցաղաքացին,
Տակավին հրդարաւ, արեւմարտանքով
նայում և Հոռոջին:
Նա յերգում և անբով փառը,
մեծութեանը հետարի,
Բարեբաջն ինչին ու անբութեանը,
Խիտանութեանը բարի:
Յերգում և փայլը Նրա զարթութեան
և մաղթում և կյանք,
Յեզ ուղարկում և հըզոր հետարին
հարց ու մեծարանք:
Փառաբանում և նա անբութեանը
ու փառքը Հոռոջ,
Յեզ աղաւում և, վոր բաժին անեն...
Խինդը միմասի...
Քախանում և նա, վոր վոյժ մասան
ինչպէս վոր ինքը,
հետարի լըրթան վըրա անաշն
իրենց որենքը,
Վոր հին որերի աղառ յերգերը
ընդմիջաւ լոյսին,
Ու միշտ հետարի Բընամու ջանքերն
իզուր ջըրվելին:
Հայեքի զոռոջ Հոռոջ զըլուխ
խոնարանի Նըբան,
Հըռոսով մարդիկ մըսանն ալնոյս...
միմասի Նըման...
Հանկարծ վիրավոր պոետը ցընցեց
զըլուխն ախրադը:
Հընչող լարերին կատաղի մեղքով
զարկեց Լուսաւառ,
Քնարը մըգեց ու զոռոջ ցոյցաւ
մախով անարկու:
— Բարեբաջնը, Հըռոս, իրավունքները
կորցընում ես դու...

ԲԱՅՐՈՆ

Ի Ն Ե Ս Ի Ն

Ո, զձե՛, մի ժրպատ իմ զյտի զբա,
Ախ, կյանքում ժպտալ կարող չեմ ել յես,
Բայց յերկինք չանի, զոր բաց լինիս դու,
Վոր դու արտասովես՝ դուցն զուր ինձ պես:

Դու են ես հարցնում ինչ ցամ է զազանի,
Վոր խնդաւթյունըս ու կյանքս ե ժաշել,
Բայց ինչու, չըջնազ, ինչեւ իմանաւ,
Յերբ դու յել նուշխակ յես կարող բուժել:

Վոչ սերն ե պատեաւ, զոչ ստեղծութուն,
Վոչ սին փառքերի կորուսաւ, ալմզ,
Վոր փախչում եմ յես ձրգած տեղ ու տուն,
Ձրգած ամեն բան, ինչ Վոր Թանգ եր վազ:

Ինչ Վոր տեսնում եմ, լըսում իմ ճամփին —
Ձանկարցնում ե ինձ ամեն, ամեն բան,
Գեղեցիկն ել ինձ հաճույք չի տալի,
Վոչ ել աչքերիդ նմալքն առաջվան:

Ես են առաջվան զիշան ե ամենի,
Վոր Թափառական ջընուղն ունեք ձեզ:

1894 փետրւոր

Երբմի խաղարկն ստեղծւում ե նաշի,
Իսկ կյանքում հանգիստ չի զըտնում յերբեք:

Ել ձւր փախչեմ յես ինքըս ինձանից,
Քնկուղ հեռավոր յերկրի մի տնկչուն,
Ուր Վոր ել զընում՝ հետեւում ե ինձ
Կյանքի ես ժանգը — ձրաքիս զեմը տնքուն:

Ուրիշներն ախ ինչ, հաճույքից հարքած,
Վախում են դո՞ ինչ ձրգել եմ յես...
Ո՞վ, Թող զայիշեն ու յերնեկ հանկարծ
Իրենց յերազից չըզարթնեն ինձ պես:

Յես պեաք ե տնցնեմ զես աշխարհ, աշխարհ,
Քանի յես նախեմ — անցյալս տնիծեմ,
Յեմ մի բաժնիսնք ունիմ ինձ համար —
Վառարս եմ տեսել — ինչ ել դու իմ զեմ:

Բայց են վառարը... մի հարցնի եզ ինձ.
Դուք արա, չըջնազ, ու ժրպատ կրկին,
Մի քաշի ստեղծի զիմակն իմ սըրտից —
Տեսնելու տակի գծերնք աւաղին:

Ն. ՆԵՎԻՐԱՍՈՎ

ՄԱՅՐԸ

Լսելով կովի արտաժրջների,
Ամեն մի ընկած նոր զոհի մասին,
Յես չեմ ափսոսում կեոջն, ընկերին,
Յեմ զոչ ել նույն իսկ իրան ներսախն...
Կըմխիթարովի, զձե՛, կինը մի ուր,
Ընկերն ընկերին կանի մասնան.
Բայց մի հոգի կա մի տեղ սզավոր —
Նա հինելու յե մինչև զերեզման...

1894 հոկտ. 8

Այս մեր կեղծավոր, սառը աշխարհում,
Այսքան դարչելի գործերի շարքում
Յես անկեղծ ե սուրբ մի բան տեսա միայն —
Քշտաւ մայրերի արտասուքն ե ախ,
Նրանք չեն մոռանալ իրանց զավակին,
Վոր խորաակվել ե արլունտս արտում,
Վորպես սզավոր ուսեմին կրկին
Ձի բարձրացնելու հլուղիքը արտում:

Ա. ՄԻՑԿԵՎԻՉ

ԱՔԵՐՄԱՆԻ ԴԱՇՏԵՐՈՒՄ

Լալում եմ գարնան գայարի ծովում:
Մըթնում եմ որը... վոչ ձախ, վոչ լըշուկ:
Յու լում եմ ոմն ինչպես ես սպում,
Քիթեղ խառում շարժում կամացում...

[1899]

Ախպես անգիստ ե. կարող եյի յես
Լըսել ըզմալի կանչը կամալից...
Բայց... անառլ... այնտեղ անգիստ ե նույնպես...
Ձախ յես ապիտ ինձ վոչ վոչ այնտեղից...

Ա. Ս. ԳՈՒՇԿԻՆ

ՈԼԵԳԻ ՅԵՐԳԸ

Յեմում եմ առ Լըզոր Որդը
Խենթ խաղարներից վըրեմ առնելու,
Նըրանց ամառանկ արձանիման ամառ
Գուզիցը սըրի-Լըրի մառնելու:
Յեմ իր ամառագով, Լազար կուտ գրան,
Դընում եմ նա սեղ Նըմուզից վըրու:

Մըթին անառալից Նըս անգիման
Գալիս եմ առ վընուկ ծերունին,
Մուք գալիքների մեկնին ու Լըման,
Կանգում Լընալանց միայն Գերունին,
Ազոթ ու Լմալով իր գարն անցկացրան:
Յեմ Ոլեգ ծերին ընդառաջ վընաց:

— Ասե ինձ, գուշակ, ծերդ անձանների,
Կյանքիս մեջ ինձ նա թնչ ե լինելու,
Յեմ, ի խըղումթում չար վառիների,
Շուտով եմ արդյոք չիրիմ իլնելու:
Բայ մեկնիր բուրն, ինձից չըզալվես,
Վարժը՝ զու սիրան մին կըսում յես քեզ:

— Ձեռ վառում գետերն յերկրի մեծերից,
Յեմ պուռ չի Նըրանց պարզին իշխանի,
Նըրանց իմաստուն ինչուս վերից
Ազգովս՝ խառում ե կամքը լերկընքի: —
Անույտ են գալոց տարիքն ու մըթին,
Բայց կարգում եմ գիրդ յես զու Լակաթին:

Դե միաբըղ պալիր իմ խոսքն ալսորից:
Փառքն ե կյանքի մեջ խընդում Լըստին:
Հալթումթյան փառով Լըղակվում ես զու,
Վանակ Քյուզանդին բարձրը գարգաթին:

Լընալանց են քեզ և՛ ցամաք, և՛ ծով,
Նայում են վառիբը բախտից նախանձով:

Յեմ կառույտ ծովի նեղնգուկ ալիք,
Անկ փոթարի ժամին կառաղի,
Յեմ նա, և՛ պարսիք, և՛ Նենգուց գալույն,
Խընալում են միլս կյանքը Լալթալի:
Վերջ յես առնիլ դու զու կուտ զըրանում,
Լըզորին անտես վոգի յես պանում:

Վոչ մի վըտանդից չի վառում զու մին,
Տիրոջ կամքը միլս Լականում ե դու,
Միթք կանգնում ե նեղ Նետերի տակին,
Միթք թըլում ազգի գալաների վըրու:
Յեմ ցուրտ, և՛ կըրիվ վոչինչ են զըրան,
Բայց... դու կըլինի պատեա զու մանվան:

Որդը խնդաց. ե սակախ մըթնից,
Մըռալից Լակաթ չարագույս մըռից:
Լուս ու մըռախոն թամիցը քըռնեց,
Ներքն ե իլնում սիրան Լըմուլից,
Ու վերջին անգամ իր հին ընկերին
Փալիայում, շոյում, փարում ե վըլին:

— Դե, մընաս բարյով, վաղեմի ընկեր,
Ժամանակն յեկով մեր բաժանվելու:
Հանգիստ կաց հիմա, ել վառս քընով
Գուստանդակի մեջ չեմ զընելու:
Դե, զընա, բայց միլս հիշիր Ոլեգին:
Մ՛յ, մանկավիճիկներ, Լեառ տարեք մին:

— Մամկեցեք սըրան թափարի գորգով,
Մանկիցը քըռան մարգերս տարեք:

Լողացրեք, պահեք ընտրած հատիկով,
Աղբյուրի վրեժն ջրով ջրեցեք:
Յեզ ժանկլավիկներն խնայե՛ք ձին տարան,
Մի ուրիշ նոր ձի մտ թերթն նշքան:

Ճշնմամբ է խորով անմահ Որդը
Ջրվարժ ձայներով լիք բաժակների,
Ճնշման է նրբանց զընթի ալիքը,
Ինչպես վաղորդյան ձյունը լինների...
Հիշում են նրբանց որերն անցկացրած,
Յեզ կրթիվերը միասին վարած:

— Բայց ի՞նչ ընկերը, զույգ Որդը:
Ո՛ր է, ի՞նչ ասեք, սիպպանն ի՞նչ ձին.
Առաջ է աղյուք, այնպես որընթաց,
Այնպես կըրտկոտ, այնույժ տակավին...
Յեզ լլուռ է, վոր սեզ բըլբի վըրա
Մտնու ան քընով վազ է քնել նա:

Խոնարհեց զըլտիւն Որդը հըզոր,
Յեզ միաք է անում. — Ի՞նչ յեզով հըման.
Սըտախոս կախարդ, անխելց ախոր,
Քն չեյի լսել յես զու սըտուքյան,
Կարեյի մինչ որս ի՞նչ ձին յես նեմնեք
Յեզ ձիու վոսկերքն ուզում է տեսնել:

1809

Դընում է Որդն անու զարտաթից,
Նըրա հետ Դպրն է հյարերը հին.
Տեսնում են ձիու վոսկերցը Թափված
Բըլբի վըրա, Դընեղորի ափին:
Փային ծածկում է, անձրեն վազզում,
Ու սեզը վըրեն ջափն որորում:
Վտեն զգույշ զըրով իշխանը գանդին
Ու կանչեց. — Փընթի, միասակ ընկեր,
Դեզից շատ աղբեց ձու տերն ալիոր.
Թար չիմիս վըրա զու չես մտնաթի
Տաղարի տակին սեզը ներկելու,
Բու տաջ որչա՛նով անխա՛ն հարգելու...

— Ան թե ուր եր որտաջու պակմ.
Այս չոր վոսկերն եր ի՞նչ մա՛ն ապանում,
Ան ի՞նչ՝ անկենդան գանդիցը անկարծ
Ֆըլլալով աղաջ մի ու չարաթույն,
Սե թակի նըման փաթաթվեց վոսքին,
Իշխանն ունաթ գոռաց ցավագին:

Փըրփրուն Թասերը չըրջան են տանում
Որդի մահվան աշխուր հարգիւնքին,
Իզարն ու Ոլլան բըլբի վըրա,
Նըտամ է խուճը Դընեղորի ափին —
Հիշում են ջափերն որերն անցկացրած
Յեզ կրթիվերը միասին վարած:

Ջ Ր Ա Ն Ե Ղ Ձ Ը

Նրս վաղեցին մանուկները
Ու կանչում են հորն ըլտապ.
— Աղի, մալի, յեկ, մեր Թաք
Մեռել անեց գետի ափի:
— Մուս եր տաում, չան լակտաներ,
Դոռաց հայրը անարկի.
Ըստանեցեք զուք հայտ գետ,
Մեռնին հետս կըտեսնեք:

— Դիվան կըզու — պատախան տուր.
Յափի միշում կըմընում. —
Հընար չեկա, ընթ, մյ կընիկ.
Շորերըս տուր, մի զընում:
— Ո՛ր է մեռնին. — Այ, մալի, մյս
Ճիշտ վոր գետի յեզերքին,
Թաց Թոռի մտս, գետնի վըրա
Տարածված եր մի մարմին:

Ջարտարելի գետին ունել,
Կազըսել եր ալլանդակի
Աղյուք տանված մի Բլվմա եր
Հանգիստ զըտած ջըրի տակ:
Մի գետակուր ձրկնորս եր են,
ԹՓ գինեմու մի խանի
Քն անըզգույշ փառասկան
Հարմուս յեր պատանել...

Ընթին է գետը Այց անելով
Ըլտապում է դյուլապին,
Վտեց բըռնած, լետ ջարչ տալով
Ջուրն է տանում խեղզվածին:
Ու Թիակով գետի յեզից
Ջուրը հըրեց նա նըրան,
Ու գիսկը զընաց՝ նորից
Փընարի խա՛չ ու գերեզման:

Մեռելն լերկաք ջրքի միջին,
Յան էր իջնում հանելով,
Այգով համփեց մեր գյուղացին
Ու առն գարեով կանչելով.
— Դեռ կորեք, քչ լակտաներ,
Յեկեք, բան առն մեզ — առնեմ,
Ամա քն վոր ձեն եք հանել,
Հոգիներդ կըհանեմ:

Գիշերն ուժգին բուք վերկացավ,
Դեռն յեկում է, վորտում...
Մաքիւր արգեն երգեց, հանգով
Լուս ու ծրխտա խորհիթում
Վաղ ջընձն են: Անցուն պառկած
Միտք է անում գյուղացին...
Բուքն վառնում է... մին էլ հանկարծ
Լուսամուտը բախեցին...

— Ո՛վ ես — ներս քեզ, մչ առնաք, ներս...
— Ա՛յ, ներս ու քեզ չու ու ցավ.
Ի՞նչ ես ջըրջում կայնիդ պես,
Վճր սառաննն քեզ բերավ:
Ի՞նչ անեմ քեզ, առա, չի՞մի.
Տեղս նեղ է, առնք մութ.
Ու մայլ մեղավ, աղբաւընջով
Բաց է անում լուսամուտ:

1899

Յուրւմ է լուսն անպի տակից.
Անձ կանգնած... մի մերկ մարդ.
Հուր է Լուսում Դրա միջքից,
Բաց են աչքերն ու անթարթ,
Կախ են ընկած բազումները,
Վաղ կարկամած ստակով,
Ուռած մարմինն ջառանգները
Կըպած՝ սեխն են առիլ...

Անից մարեց՝ հանաչելով
Իր մերկ կուրին նա հանկարծ.
Փնդիւր խփեց ու գողալով
— Ա՛յ դու հագնա, ջըրթմընջոյ,
Ամբոխեցին մըտեցըր մութ.
Մինչև լուսը նա գողում,
Մինչև լուսը լուսամուտ
Բախում է քին ու բախում...

Ամբոխն անկ զըրույց ունի,
Քե աչք զեղեցից գյուղացին
Ըստաում է ամեն տարի
Միշտ նույն որը խեղդամին:
Խառնվում է որն առաջտից,
Գիշեր գայի բուք ու մութ,
Ու խեղդամըր ամբողջ գիշեր
Բախում գուռն ու լուսամուտ:

ՀԱՅԵՌԱՎԱԻՐԻԿԱՅԻՆ

Հոգմը մեղով լերկինքն տանում,
Դաւարում է բուքը ձյան,
Մին՝ մանկան պես լաց է լինում,
Մին՝ վառնում է զերթ գազան.
Մին՝ վայրենի սուլում պեղպեւ,
Աղմուկում է ամենիում,
Մին՝ ուղացած համբոց, սահա՝
Լուսամուտն է նա քակում:

Մեր խըրհիթը, ազատ ու չին,
Յեզ մըթին է, է՛ աշխար.
— Ի՞նչ ես նըստել պատի տակին,
Ի՞մ պառավըս, եղպես լուս:
Հոգմի՛ ես գու փոթորիկի
Վառնոցներեց խալապար,
ՔՄ Երևում ես քո ինկի
Բըզզոցի տակ միայր:

1909

Արի խըմնեք, բարի ընկեր
Ի՞մ սե, իսնել որերի,
Երմենեք դարդից, բաժակըդ բճր,
Միրաներդս բաց կը լինի:
Յերգիր, վճեց եր աղբում խաղաղ
Հաճըր մալի են ափին,
Յերգիր, վճեց եր աղինկը վաղ
Հուրը գնում մինչ արփին:

Հոգմը մեղով լերկինքն տանում,
Դաւարում է բուքը ձյան,
Մին՝ մանկան պես լաց է լինում,
Մին՝ վառնում է զերթ գազան:
— Արի խըմնեք, բարի ընկեր
Ի՞մ սե, իսնել որերի,
Երմենեք դարդից, բաժակըդ բճր,
Միրաներդս բաց կը լինի:

ՎԻՍՈՒՒՄ «ԺԱՆՏԱՆՏԻ ՔԱՂԱՔԸ» ՎՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Կար ժամանակ, վոր ծագվում էր
Մեր աշխարհը անխելով,
Աստու տառարն վորտում էր,
Քընդում էր տան որերով,
Աղճըկաշի մեր զգրոցում
Յերգում ժանկունը մեր ժառաղ,
Նազում եյին լիքը հանգում
Սուր գերանդին ու ժանդաղ:

Այժմ թափուր յեկեղեցին,
Դորացը փակ, խըշտցած,
Արաղ կըծգած հանգի միջին,
Քաղ պուրակը դառարկված,
Ու գլուզն երված մի տան նըման
Կանգնած ավեր, ամայի,
Վճղ զապանեված, լուս չի միայն
Դամբարանը անուշի:

Մեռել, մեռել ամեն վայրկյան,
Ու աղբուղներն Աստուծուն
Աղթում են միաբերան
Նըրանց հազուն փրկութուն:

1920

Մեռել, մեռել ամեն վայրկյան,
Ու չիբիճներն իրար ջով
Սաբաթափուր հոտի հման
Սեղմվում են խիտ շարքով:

Դարուն կյանքին լեթն նույնպես
Վիճակված է զուգ չիրիմ,
Ով դե, ում վոր սիրել եմ յես,
Հագուս անզույգ մշտերիմ,
Չըժտանես իմ չրթանքին
Իս համարույթով կենսանիբ,
Չմտանես իմ դիակին,
Հեռվից հեռու հեռուիբ...

Ազա ձըգիր դու մեր զգուղը,
Փախիր ալուր, հեռացիր,
Հագուց ամենիանցն ու յերկուղը
Վանիբ հնանց ու կացիր:
Ու յերբ կանցնեն ես որերը,
Այց յեկ չիրմիս զեթ մի նոյ,
Իսկ յես զոչ քեզ, զոչ քո սերը
Ձեռ ժառանգ է հնանց...

Ձ. ԵՒԼԼԵՐ

Ա Ն Զ Ո Ւ Կ

Ա՛խ, վայրենի, սառն ու խափար
Այս հովտի խորքերից
Թե զըանճի մի հանապարհ
Ու աղբի յես նորից...

Ահա հեռվում ճոխ քըլուրներ
Մըշտապարուն, ծագկապարդ
Ինչու, ինչու, չունիմ թևեր
Այնտեղ թռչնիմ յես ազատ:

Քընդուն այնտեղ ուրախ հընչում,
Խոսում է ձայնն յերկընդի,

Ջեփյունները մեղմով չընչում,
Բուլը են խընկում զարունքի:

Պերն աղաթթում շաղաղում են
Պրտուղները զուկեվում,
Չըկան այնտեղ բույք ու ձըմու,
Ու ծագկունքը միշտ զալուր:

Ա՛խ, ինչ լաթն ե՛ս այն անխելով
Ջինջ որերի լուսի մեջ,
Այն անթառամ ծագկանց բույթով
Հարբել անվերջ ու անվերջ...

[1929]

There
the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the

the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the

the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the

the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the

the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the
the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the
the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the
the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the

the length of the
the most of the
be not to be
for the little of the

ՀԱՎԱԿԱՆ ՀԱՐԱԺԵՇՏԸ

Մնաց բարով, դուք, արտաներ սիրուն,
Աման անց կացով, հասն իջնում ե տուն:

Մենք ընտ կը գանք ձեզ նորեկ գարունքին,
Յերբ գարթնեն ուրախ յերգերը կըրկին,
Յերբ վոր սարերը զուգին կանաչով,
Յերբ վոր լըբերը վազեն կարկաչով:

Մնաց բարով, դուք, արտաներ սիրուն,
Աման անց կացով, հասն իջնում ե տուն:

1899

Ա. ԿԱՅԼՏՈՎ

ԳԵՂԱՌՈՒԿԻ ՄՏԱԾՄԱՌՆԹԸ

Նըստել եմ չըզար	Գովաս որի հետ
Ու միաց եմ անում,	Միմիայն մի գանձ՝
Թե ինչպես մենակ	Քարի նըման ույժ
Աղբիմ աշխարհում:	Տըզով ինձ անըստ:
Վոչ ջախի կընիկ	Բայց, մի, անց են ել
Ունեն իմ կազին,	Ուսար զըսներում
Վոչ թե ու թիկունք	Կերան, ժաշկին
Մըսերիմ ընկեր,	Պարզ ու ցավերը...
Վոչ մի սաց անկյուն,	Նըստել եմ չըզար
Վոչ արծաթ վուկի,	Ու միաց եմ անում,
Վոչ սարքած գութան,	Թե ինչպես մենակ
Վոչ նըժույզ մի ձի...	Աղբիմ աշխարհում...

1899

ՖԻՐԳՆԻՍԻ

Կուզելի հալվել, հալվել իմ յերգին
Ու այս աղբերում թաղվել ծածուկ,
Վոր յերբ կարգալիք մի որ, իմ անգին,
Կարող լինելի անտես, կամացուկ,
Ամեն ընկյունի, ամեն խոսքի մեջ
Պիտի շուրթերից, համբուրել անվերջ...

[1908]

ՀԻՄՆՆՍ

ՀԻՎԱՆԴ ԵՄ, ՄԱՅՐԻՆ

Հիվանդ եմ, մայրիկ, նանիկ առա ինձ,
Վոր տառւմ էլիք լերքեմ որբանում,
Իմ մաղժած կըրծքին խաչ քաշիք նորից
Ու նանիկ տառ, քունքս չի տանում:

Յոզ վայր դընեմ յես գըլուխս նոցան՝
Գիշեր և արդեն, մաղիկը հանգչում,
Վազուց և անտուն պանդուխտն էլ քընտձ,
Մենակ քու հիվանդ զաղժակն և տանիչում:

Քու հեղ թըռչնալը վախճած և բուքից...
Ա՛խ, լես դեռ մանկուց շատ ցավեր տեսա,
Քունն էլ, հանգիտան էլ փախան իմ աչքից...
Մայրիկ իմ, մայրիկ, ինձ նանիկ տառ...

[1908]

Մ. ԳՈՐԿԻ

ՎԱԼԱԽԱԿԱՆ ԼԵԳԵՆԴ

Դուռայի ափին աղբում եր փերին:
Հաւախ գետի մեջ լողանում եր նա:
Մի որ էլ անփութ, անպաշտ փերին
Հնկով ձկնորսի ուռնանը ահա:
Սաստիկ վախեցան ձկնորսները խեղճ...
Նրանց հետ եր թայց Մարկո պատանին,
Դեղեցիկ փերուն սեղմեց գըրկի մեջ,
Ու համբուրում եր, գըզվում սիրունին:
Փերին, մի ճըկուն զաստիկի նըման,
Քալում եր գըրկում, վոլորվում, խազում,
Մըտիկ եր տալի աղղի աչքերին
Ու մըտքի միջին բարակ ձիւնազում...
Փալփալեց փերին աղղին ամբողջ որ,
Բայց հենց գիշերը հասավ մըթպօրին,
Հանկարծ չըջացավ, կորավ նորից նոր,
Ու սաստիկ աղբուրեց Մարկոյի հոգին:
Գիշեր ու ցերեկ գետի ափերին
Եըրջում և Մարկոն, հոգաց և հանում,

Փնտրում և կանչում. «Մը, և իմ փերին...»
Կըկչում են ալիք — «Մենք չենք իմանում»:

— Ո՛ր, սառն ալիքներ, դուք խաբում եք ինձ,
Ինքներդ եք խազում նրա հետ թազուն:
Ճըչաց պատանին ու թըռավ ափից,
Քըռավ գետի մեջ գըմնի իր փերուն...

Դուռայի ափին աղբում և փերին
Ու, ինչպես առաջ, այժմ էլ լողանում,
Իսկ Մարկոն չը կա... Բայց նըբա մասին...
Բայց նըբա մասին գեթ լերդ և մընում:
...
Իսկ դուք աղբում եք ալիքարեցի վրա
Ինչպես կուշը, անխորտ, չընչին սոգուններ.
Վոչ ձեզինքն հետո գըլուց կը մընա:
Յե՛կ վոչ մեր մասին յերդ կասեն անմեռ:

ԻՆԱ ՏԱՎՃԱՎԱՅԻ

I

ԳԱՐՈՒՆ

Կանայ ե նորից:	Հովիտ ու լեռինք
Միծառ՝ յերգում,	Մազկել են պես պես, —
Վաղը հըրեմանքից	Իսկ դեռ հայրենիք,
Հալիս ե այգում:	ՅՄբբ պիտի ծաղկես...

1907

II

ԵԼԵԳԻԱ

Հուսինն ազատ լույս ե փռում	Վըրացին ե հաղթված ջընից
Իմ աշխարհին մայրենի,	Տընջում տանջված ու տխուր:
Կույ ե գընում կապույտ հեմվում	Մենակ եմ լես: Քընած ե նա,
Ճերմակ շաբաթ լեռներին:	Քընած շաբաթն ու հեռու...
Ձեն չի գալիս զույ մի կողմից,	Ա՛խ, Առաված իմ, ջընան, ջընան,
Վրաստանը մուրն ու լուռ:	ՅՄբբ ե աբգյոց գարթնելու...

1907

Վ. ԳՅՈՔԻՍ

Լեռանց շաբաթը	Ճամփեն հանդարտվել,
Նիրում են մըթնում,	Ձի շարժվում ջամի,
Խաղաղ մարզիքը	Ուր վա՛ր ե՛ր գու լի
Մըլուշ ե պտառ:	Կը ջընես չիմի:

Վ Ա Ր Դ Ը

Փոքրիկ ազան մի վարդ տեսավ,	Վարդը առավ. — Տէս, կը ծակեմ,
Տեսավ մի վարդ գառաի միջին.	Վա՛ր լը մոռնաս փըշոտ վարդին.
Վարդը տեսավ, ուրախացավ,	Փըշոտ վարդին, կարմիր վարդին,
Մառիկ վաղեց սիրուն վարդին.	Կարմիր վարդը գառաի միջին:
Սիրուն վարդին, կարմիր վարդին,	Ու անամբեր աղան պոկեց,
Կարմիր վարդը գառաի միջին:	Պոկեց վարդը գառաի միջին.
Տգան առավ. — Քեզ կը պոկեմ,	Փուշը նըրա մեղքը ծակեց,
Ա՛խ, կարմիր վարդ գառաի միջին:	Բայց ել չպոկեց ջընջուշ վարդին.
	Քնջուշ վարդին, կարմիր վարդին,
	Կարմիր վարդը գառաի միջին:

[1907]

ԹԵՈՒԿԵՐՏ

..

Մի յերգ կա մանկուց, մի յերգ կա մանկուց
Դեռ իմ ախարում:

Ա՛խ, Բնիքան հիմի, մի, Բնիքան հիմի
Առաւ յե հընչում:

Ճախում եր ծիծառ, Ճախում եր ծիծառ
Դարունը բերում:

Այխարհքը պայտառ, ալխարհքը պայտառ
Մազկում եր, բուրում:

Հայրենի գաղաթը, հայրենի գաղաթը,

Ա՛խ, զճնց եմ ուզում,

Ձեր գըրկում մին ել, ձեր գըրկում մին ել
Թըռչեմ յերազում:

Յերբուր հեռացա, յերբուր հեռացա

Հիքն եր զողջ ու չին,

Յերբուր լեռ դարձա, յերբուր լեռ դարձա՝

Դառարկ եր աղչան:

Դալու յե գարուն, գալու յե գարուն —

Ալխարհ լըցվելու:

Բայց իմ սիրուն, ազնոգ, բայց իմ սիրուն, ազնոգ,

Նլ յի բացվելու:

Յեզ զոչ մի ծիծառ, և զոչ մի ծիծառ

Ձի բերի իր հեռ,

Ինչ զոր հորցըրի, առդարձ հորցըրի

Անցան յերգի հեռ:

1909

Լ. ԼԱՅՆԵ

..

Հեռու, հեռու կը Թըրցընեմ

Քեզ իմ յերգի թևերին,

Սքանչելի մի տեղ գիտեմ

Յեռ Դանգեսի ափերին:

Գարտեզն ալետեղ ծագվում է հեռի

Լուսնի խաղաղ լուսի տակ,

Իրենց զըրաֆն ըսպատում են

Լառաները ըսպոտակ:

Մանուշակներն ստաղբրի գեմ

Ալք են ածում ու խընդում,

Իրար հակված Թաթում են

Վարդերն ածուլ նեքյաթում:

Վիթերն յերկրու ցառըչում են,

Պըրսնան պըչնում իրարու:

Դանգեսը լան, Կանդիսափոր,

Հառում հանգարա ու հեռու:

Ալետեղ պիտի ածնոգ պառկենք

Արմավենու ըստվերում,

Մեր վախերնք, սուղվենք, սպըմենք

Յերազների ալխարում:

1910

ԱԼՏԻՆԻ ԴԸ ՄԵՈՒՍԵ

Լ Յ Ո Ւ Ս Ի Ն

Իմ սիրելիք, յերբ զոր մեռնեմ,

Շիրմիս աընկեք լացող ուռի,

Նըրա դարուկն լեռ կը սիրեմ

Ու սպարթը Թախիծով լի:

Նըրա շուրջը Թեթև կը դա

Իմ հանգըստան հողի վըրա:

Մի յերկու մենակ ելինք։ Նշտած էի իր կողքին
 Նա, գլուխը թեքած զեզ ինձ ու անձնատուր ջընորքին,
 Սահեցնում էր գալնամուրին թաթը ներմակ, ձյունի պես,
 Թևի փափուկ հարված էր են, նովի չըշուկ էր, առես,
 Վոր վախում է՝ չըզարթեցնի անուշ ջընամ հովքերին
 Ու անցնում է յեղեղնուսով թեթևասուն ու լռոխ
 Մերձազուս գիշերների տաք նշտանքներ ու անշնոր
 Յնիում էլին ծաղկների բաժակներից զեղի վեր.
 Շաղանակի պուրակները ու կաղնիներն արևոր
 Թախծում էլին գլուխները տատանելով մեղմորոր
 Լքում էլինք մենք գիշերին Գոսուհանը կիսարաց.
 Ներս էր հասում զով գիշերը քարնան բուլբուլ արեքցած
 Դառն ամալի, դուրսը հանգարտ, հանգարտ ենքան ու ենքան:
 Ու մենք մենակ, մենք մտածկոտ, մենք տատնուկնդ տարեկան...
 Նալում էի յես Լյուսիին։ Նա գունատ էր ու դալուկ
 Աչքերն յերեւե լույ մի անգամ ենքան անուշ, զեղալուց
 Չեն ցուցցրած ջինջ յերկընթի լազուրն իրենց խորքերում:
 Հաքրած էի յես Նըրանով, Նըրան էի յես սիրում:
 Յե՛վ ենքան էր Նա ամսթխած, ենքան մաքուր, ենքան նեղ,
 Վոր թըվում էր՝ յեղոր Նըման էի սիրում Նըրան յես:
 Մինչ լուս էլինք։ Ի՞նչ մեղքը Նա պատած իրեն մեղքերում.
 Ու զեղանի իր նակառը մըլալում էր, ջընորում:
 Ու յես են ժամ զգում էի— Բն թովի է ու կարող
 Թաքմ ու չցնաղ Դանելության Լըտուլըը մեղ զերտ:
 Լուսինն յիսով ջինջ յերկընթում. լուսնի դալուկ լուսի տակ
 Ժըլապաց Նա ինձ, աղա յերգեց, վորպես ախուր մի Լընդաակ:
 Մենք մեն-մենակ, մենք մտածկոտ, յես ակնապիշ Լյուսիին...
 Նա յերգում էր զողզոնելով արտում նենված իմ ուսին:
 Ո՛հ յերեխա. լալիս էիր, Թեքուշ, մառաղ քո հոգում
 Դուցն անբախա Դեղգեմունի կըսկինն էլիր դու զգում...
 Համբուրեցի յես խոտարած քո գլուխը հաւատաւ...
 Յերբ մյուս անգամ համբուրեցի— դու սառն էլիր ու գունատ...
 Սառն ու գունատ դրած էլիր մահվան ախուր գազազում...
 Ծաղես անցած, քնքնու ծաղիկ, անցած կորար սև հոգում:
 Ի՞նչ սիրելիք, յերբ վոր մեռնեմ,
 Եիրմիս արնկեք լացող ուտի,
 Նըրա գալուկն յես կը սիրեմ
 Ու սաղարթը թախիծով լի.
 Դերեղմանիս հողի վըրա
 Թեթև կը գա լուքը Նըրա:

ՓՈՐՈՒՎԱԼՈՒՎԱ

✓ ՊԱՐԻԱՅԻ ՅԵՐԳԸ

Մեր ինչքն է պետք, թե Արեն անմահ
Անդրաստեղյան լազուր աշխարհում
Անում է շրջանն իր հավերժական,
Քե ցած է հասում հոխ աշխարհում
Իր ակնախնայի շղթան անարատ:

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք...

Մեր ինչքն է պետք — կինը նորառի
Հասանում է թանգ իրեն ամուսնաց
Գլխուց զբաղը տարփալի սիրո:

Մեր ու զավակներ ձգ է ափել մեզ...

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք...

Մեր ինչքն է պետք, թե ամենազոր
Կա աստվածային սուրբ յերբերգության
Յեզ արարչական, է միշտ պահպանող,
Յեզ միշտ նորոգող համարն աշխարհի:

Ձի փայլում, ալմզ, նրանց փառքը մեզ:

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք...

Մեր ինչքն է պետք, թե հաշտ ու զսկի
Մուխն ու ճենները յերկինք է յեմում,
Քե ծիլ ու ծաղիկ գետինն են ծածկում,
Քե բար ու պտուղ ծառերն են զուգում,
Յեզ կամ սրբազան իւրը Գանգեսի
Թափալում է պարզ խաղաղ հովիտում:

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք:

Գեղ, անմահ Ինդրա, ձգ աչքի իրնդում,
Ամենքից պաշտված դու զանն յերկնային,
Ձենք կարող, աստված, մենք քեզ ազաթել,

Վոր մեր խորհրդով շահարկենք ընտվ
Բա աստվածային լլսելիքը սուրբ:

Յերկինք է յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք:

Իզուր մերժեցի իս մահը դոման
Յեզ անասունների խորքերումը խուլ:

Սրբազան Անդուլն աքի լիսախրո,
Վոր աստվածների սրբաբեր մեղմեմ,

Ո՛վ, նրանք փախան իմ մոտենալիս:

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք:

Ու՛ր են ակնբեր են պարզ յերբի,

Ուր մեր ծարավը կտարել կարենանք,

Կոչ անասունի վտաքի տեղերի

Հոտած իւրն է մեր ընդելին միակ:

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք:

Ու՛ր են զաշտերը, ուր վոր մեզ համար

Անում են ըրիննն ու ալլ բարիքներ:

Ձգիւ աշխարհում ցարնի մի ցողուն

Մի խոտ, մի ծաղիկ, վոր մեզ պտականեր:

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք:

Յերբ հովիտներից սափերը մնում,

Վեր, անասունների բարձունքն է յեմում,

Յերբ հովիտն յերգով Թողնում է հանգը,

Անշիկը ամառ ընթրիք պատրաստում,

Յերբ շանն են առի թերմացքն իրիկվան —

Ինչ ուր արդյոք է ուր են ժամին,

Ուր զնա պարխան, ճար հանգստանա...

Յերկինք ու յերկիր, մեզ մշտիկ արեք,
Ինչ ենք մենք...

Ք Ո Մ Ա Ս Է Ո Ւ Դ

• ՓԹՅՈՐԻԿ

Մովը խառնելան,	Մի տաք փրփրբաժ
Շանթ, հոգմ ու կարկուտ	Ջրի հորմանքին:
Յերկինքը բռնաժ	Կաշմակի փալլով
Մեզ, մըտալլ ու մտքի:	Թողեք խեղճ մարդուն,
Քրտովան տարերք	Թողեք ապանով
Իրար են յեկել,	Հասնի իրեն տուն:
Յերկինք ու լեզերք	Մնակ մեռները
Փակել, մթազնել:	Մեկնած յերկնքին՝
Մովի ահագին	Մընում են փոքրերն
Քորքերն հիմ ի վեր,	Իբնեց հայրիկին:
Ավազն ալիքին	Կինն մնակ լավ
Քառնոց գուք ուժեր,—	Աղոթք է. անում...
Ի՞նչ էք չըզրբառմ	Ի՞նչ էք աղքատի
Յայտերն ամպերին,	Նավին ըսպանում:
Ի՞նչ էք ըսպանում	Ո՞վ, հաճեք, չառավ,
Ջրկնորսի նավին:	Առավան բարերար,
Կըսվում արբորվան,	Հուզված է ծովը,
Դաշկացած հեղին	Յերկինքը խավար...

[1911]

ԱԼ. ԲԼՈՎ

• ԾՈՎԻ ՅԵՐԳԸ

Մո՞լ ինձ նըլանի մատանի բերեց,
 Մո՞լ իմ արևատ լերեսն համբուրեց:
 Հասնեորվեց խոովքը ծովի,
 Անհարանացու խորքը ծովի:
 Կյանքն անհատ է նըբա հեռ,
 Մտել անհատ՝ նըբա հեռ,
 Պաշ ու ազատ ետ հավիտ:
 Ան մեծում ենք բացերն անցած,—
 Կաղուլտ իջրե՛ր, վաղ լուսաբաց...
 Նընչի՛ր, աղի ու կտաղի գու քամի,
 Հե՛քը իբրե՛վ, լե՛րսը սըրե՛վ տուր, քամի,
 Իբար խառնի՛ր, զընի՛ր նավ ու չուր, քամի:

1921 տեղա. 8

ՀԱՅԻ ԶԱՐՄԱՆՔԸ

ՆԱԿԻ Գ. ԳԵԼՈՐԻ ՅԵՐԴԵԼՅԱՆԻՆ ԻՐ ԲԱՇԽԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹՅԱՆ ՔԱՆԵԿՆԵՐԻ ՍԱՅԱԿՆԻ

(ԿԱՐԿԱՆԵՑ 17 ԴԵՍԵՄԲԵՐ, 1897 Ս. ԵՐԵՎԱՆԻ ԶԱՐՄԱՆՈՒԹՅԱՆ)

Մեր բնիկ Միժնգ, ջրան հինգ տարի
Դու իրեկմանց ավեր աշխատն սրտերի.
Անտախ Թաղաքի բաժնիքի ներքին,
Յե՛կ այդ հանձարեղ ծաղրը զո գեժքին
Դարձար հաշիվան բնիկ զարմանքը.
Բայց այդ լըլարմեց հայի զարմանքը:

Մերեւիկ մեռավ, և նա գաղաղում
Դու խեղկատակի գեր ելեր խաղում.
Միժնի համուկ, յերկախ գլղաղով,
Միժնում ելեր իրար կառակով,
Զարկով հաղուղ անուան տանջանքը.
Այդ էլ լըլարմեց հայի զարմանքը:

Բո լըլեղ խաղով ծաղիկ հիացան,
Մաքեր զարկեցին ու զո՛ւ հուացան.
Դու տուն գնացիր հաշիվ, վառապան,
1897 թ. 17

Վո՛ւ փոչ ունեիր, վո՛ւ մի պատառ հաց,
Յե՛կ սակախ տարար այդ լարձաշ կյանքը...
Այդ էլ լըլարմեց հայի զարմանքը:

Դու զո անգին, հեկա չնորքով
Շատ տառապեցիր անարարւնջ հոգով,
Աղքատ, անքնեղ, անոք ու անգործ
Յերկար լըլեցիր փողոցից փողոց,
Վերջը գնացիր ու ծառք բանկը.
Այդ էլ լըլարմեց հայի զարմանքը:

Բայց լըլարացիր քեզ լով մշակել,
Յե՛կ ինչպես շատերն ելին գուլակել,
Համախարհային արտառ լըլարար,
Վո՛ւ ուսում տար, վո՛ւ դպրոց անցար...
Ի դուր փշաքրի զո միքէն ու կյանքը...
Այդ սաստիկ լարմեց հայի զարմանքը:

ՀԱՅԻ ՏՐՏՈՒՆՁԸ

Զարմանք բան և մեր բախան, ախպեր,
Հայ գործիչին ինչ էլ անես,
Լով տեղ կըտաս, պատիվ թե սեր,
Վերջը պետք և դու փաշմանես.
Անա յես մեկ համբո՛ւ մի մի,
Մեղքն, սառցեք, ունե և հիմի...
Ձե՛, մեղանում, Աստված վկա,
Արժանավոր մի ծաղի լըլու:

Գոհուն, տախ տաղանդ ունի,
Մենք էլ դրինք զործակատար,
Բայց տեր Աստված նեղու տանի—
Հայի՛ն ախպես խառնեց իրար,
Ախպես անկարգ, ջրված յեղով,

Վոր խաղեցին զարկն փախավ...
Ձե՛, մեղանում, Աստված վկա,
Մի չնորքով... պոստ լըլու:

Դերտանին շատ զովեցին,
Այնքան տախ— գլուխ տարան,
Մենք էլ տարանք... բանկի միջին
Մի նեղա պաշտոն ավինք իրան,
Մի նեղա պաշտոն, բայց տես այն էլ
Գարնմում և դուխ տաներ...
Ձե՛, մեղանում, Աստված վկա,
Մի նաու կարգին... արտառ լըլու:

Վիպառանին քանքար տախ,
Մենք էլ արինք... սաստիկարան,

Բայց մի հարցընք նրա ժառին
Քե ինչ կասի ամբողջ ազան—
Ձե իմանում պատմել իբրով,
Քե Քրիստոսն ինչպե՞ս հարյում...
Ձե, մեղանում, Աստված վկա,
Կարգին... մի վեպ գրող չլինա

Հայրենասեր և նզդեխ
Բարոյիչ նր մեծ ու բարի,
Մենք ել արինք... պոլիտիկոս,
Ասինք թող մեզ կառավարի.
Բայց գործերը այնպես տարավ,

1896

Հ Ա Յ Ի Ց Ա Վ Ը

(ԼԱՅՐ ՄԵԱՆՈՒ)

Հայր թեև շատ ցավ ունի,
Բայց զողջ մեկ չեն նրա համար,
Մինն և նրան միայն սիրելի,
Նրա հոգուն, խելքին հարմար

Առեք, ահա, մեր Թերթերը.
Ամեն տեղից զբում են միշտ
Քե արգեստ և մեր տերտերը,
Խիզը մեռած, բարձն անբարիշտ

Ձեռք ես առնում— ել բան չլինա—
Մեր տերտերը ազան, արգեստ,
Մասապալանա մի աղջկա
Պշտակել և մի ծերի նեա

Շուտ ես առնիս, այլ տեղ— կարգում.
Մնացել են մարդիկ խաթում.
Տերտերն այնտեղ լսի մի մարդ
Գիշեր-ցերեկ խաթում և կարտ

Մի ուրիշ տեղ տերտերն անկին
(Աստված հայից նեառա տանի)
Բանի տարի ծախի միջին
Նին և պահում աղբորին...

Հապա այստեղ— մեր կենտրոնում
Հայ տերտերը գրածն ուխտին
Առանց վարձի չե կամենում
Հալին հանձնել հայ պանդուխտին:

1896

Վեր աշխարհը լիզու առավ...
Ձե, մեղանում, Աստված վկա,
Մի հավատացող... գրեի չլինա

Վերջը, խոսքս կարում եմ կարե,
Ով վեր մեր մեջ հայն և նանում,
Մենք ցարում ենք աշխատառ,
Բայց միշտ նրանք նեա են զնում.
Պարս և գալիս մի որ հանկարծ,
Վեր խաթում ենք աշխոնքս բաց...
Ձե, մեղանում, Աստված վկա,
Մի ընդունակ գործող չլինա

Այսպես անվերջ ու անխափ
Ուր վեր գնառ, մի կարե խոսքով,
Շուշի, Ղզար, Բաթում, Իզդիբ,
Կարս, Յերևան, Հալախ, Մակով.

Գորի, Գանձակ, Փիր, Ախթարազ,
Բազու, Նուխի, Քիֆլիս, Քալավ,
Ամեն տեղ ել տերտերը վառ,
Ազգի գլխին դարձել և ցավ...

Յեվ խեղճ ազգը շատ ժառանգ,
Վերջը մի էար գտավ սրբան,—
Շատ հոգևոր զգրոց բացեց
Մինչև անգամ ընծայաբան...

Բայց ահա մեր խելքընները
Հարց են զնում այսուր կրկին—
Քելքի կըզա հայ տերտերը,
Յեթն ուսում առնի կարգին:

Յեվ շատ նիշտ և առ կապանք.
Քե ուսումը խելքընացնեք,
Մթթնն ուսում առած մարդը
Այս տեսակ բան կըհարցըներ

Այսպես մեր հին ցավը ելի
Մնաց ընդմիջա տերտերի,
Յեվ հայ Թերթը շատ տարի զեն
Պիտի գրի տերտեր, տերտեր...

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ «ՄԱԶԱՆԴԱ»

(ԼԱՅՈՒՆՔԱՐԱՄԱՆ ԵՒ ՄԱՆԱՆԱԿԱՆ)

Արքան յերազ, զոր մենք հախրու
Ընդունակ ենք տեսնելու,
Գարշ է, զոր շատ սաղամ էր մեզ
Լավ յերազդերք հազմելու:

Յեզ գրգռելիք՝ միշտ հայ ազգը
Յերազդերքն է շատ հարգում,
Ինչպես հազմող տեր-հոր ազգը
Յույց է առիտ Մըշակում:

Տեր-հայրն ախտեղ առում է, զոր
Ել յթողին յերազդերք-
Ամեն հոգմից ուղարկում են
Շատ նամակներ ու խնդիրք...

Յերազդերքն է, առում է նա,
Հայի վտակի բնկերը...
Յեզ սրանում հասկան չըկա —
Փաստ է առում տերտերը:

Յերազդերքը չի հարելի
Տալ ապառիկ վոյ մի հառ...
(Ի՞նչ ապառիկ, յերբ մի բանի
Մուշտաբի հա տըքան շատ):

Դեհ, իմ անդին Առան-աղբը,
Արի Թողնենք ամեն միքը.
Ել լըզրենք լերդ ու գեղեր,
Շինենք մի լավ յերազդերք:

1896

Ա՛խ, լեթն մենք գեթ մի մի հառ
Յերազդերք հարկենք,
Ախանեան զբլով աղբուղ
Կարգին զբուղ հըմենենք:

Ել չենք ծախիլ մեր զրգերը
Ութառնունիկ առկառով,
Կողմիկ հողակի առնիլ փողը
Այն էլ կամիլիկ միայն կիտով:

Տեր-հոր նման ջրան աղից
Յերկուր մի աղջ կըզրենք,
Մինչև նոր տիպն ընթերցողից
Համբերության կը խնդրենք...

Յեզ մեր գործից յերբ կըստանանք
Ախպես առառ վարձ ու փող,
Նոր կը տղենք ավելի Թանգ,
Յեզ ավելի մեծ ու ճոխ:

Իսկ յերբ առնենք գրախանութ
Ել չենք կանգնիլ լուռ ու խեղճ.
— Հայի վտակի բնկերն է առ.
Վոյ ապառիկ չիվ վոյ գեղը...

Աղբիս, տեր-հայր, Բնլ լավ գիտես
Մեր հայ ազգի հաշակը.
Քե չի մենակ պարծենալով
Ջուրա տարով Մըշակը:

ՎԱՅՐ ԸՆԿՆՈՂ ԱՍՏԴԵՐ

(ՆԱՆԱԴՈՑՈՐԱՆ)

— Հայրիկ, ամա, ամա, սաղաթ Թաով,
Անկեա կորով յերկընթից,
Ո՞վ եր արդյուք, զոր զրկվեցավ
Կես զիշերին իր կյանքից:

— Վեհ, իմ դառիկ, հանգիստ լեղիք,
Մի հոգևոր հայր եր նա,
Գիշեր-ցերեկ մի նպա ունեք,
Վոր մեզանից փող ստանա:

Փառխալան իր գործերով
Այնպե՛ր խաբեց, զըզվեցուց,
Այդ պատճառով Աստված նրա
Ասադի չույսը խովարացուց:

Նա ամեն բան ծախեց փողով,
Վաճեց ամեն սրբություն...
Այժմ ախտեղ ա՛ն ու զգով
Հայի՛վ կըստ Աստուծո:

— Հայրբի, տես, տես, մեկն էլ ընկած,
Յե՛կ լըթոցն զո՛ւ մի գիծ,
Ասա հայրբի, էլ ո՞վ հանգավ
Ու պակասեց մեր կյանքից:

— Վհ, ի՞մ գասրիկ, խաղաղ Քա,
Կեղծավորի մի սառչ էր,
Վոր ձևացավ ամբողջ կյանքում
Առաջինի, ազդասեր:

Ամեն անգամ նա խնջուցում
Բախա եր մազթում խեղճերին,
Ազդի կենացն առաջարկում,
Արատաւքը աչքերին:

Բայց խեղճերը նրա ձևքից
Գրիչ-ցերեկ հալածված,
Ազդին չեղավ նա կարեկից,
Վո՛ւ ազդ գետեր, զո՛ւ Աստված:

— Հայրբի, տես, տես, սառը թում,
Հեռքից մի կարճ գիծ թուցեց,
Առաջը թում գեղի Բագու,
Ել մյուս անգամ չերեց:

— Վհ, ի՞մ գասրիկ, հանդիսս յեղի,
Այն գործիչի մի սառչ էր,
Վոր իր սրտում ծնված սրից
Զուներ անկեղծ գործի սեր:

Նա աղճկեց, անուռ անեց,
Սանդուղք չինեց իր ազգին...

Յե՛կ զոչ՛ ծաղրեց, յերբ ապրում էր
Գրքականները չի վստիկն:

— Հայրբի, տես, տես, մեկն էլ ընկած,
Հեռքից թուցեց մի ծառ գիծ,
Ասա հայրբի, էլ ո՞վ հանգավ,
Առաջը պակասեց յերեւոյցից:

— Վհ, ի՞մ գասրիկ, մի վրդովվիւր,
Մի իրմբադրի սառչ էր ախ
Վոր իր Բերթը աղագրում էր
Անձի համար միմիայն:

Նա՛ կուրացած իր ցած կրքից՝
Հախարում էր անամոթ,
Յե՛կ դորա տեղ միայն իր ազդից
Պահանջում էր բաժանորդ:

Գրողները նորա Բերթից
Հիշողներով հալածված,
Զուներ մի տեղ մի թղթակից,
Վոր լըթիներ վտառած:

— Հայրբի, հայրբի, ինչ լավ լեզու՛
Այդ սառչները վախ ընկան,
Հայրբի, հայրիկ, աչդուս մարդիկ
Մեր աշխարհքումն էլ լըթմն:

— Վհ, ի՞մ գասրիկ, մի մասն են լոկ
Այդ սառչները, զոր ընկան,
Մեր յերկնքում, գիտես արդյոք,
Վերջան աչդուս սառչեր կան:

1899

Վ Տ Ա Վ

Դե գրի, տեր հայր: «Յանուս հոր և որդոյ...»
(Աչդուս անիրավ բան էք տեսիլ տե:
Կյանքս մարչով փող գիւղեմ աւաքան
Հիմի իմ ձեռքով տամ սրբան-նըրան...
Բայց դե ինչ անեմ, հետս մը տանեմ...
Գտնե այս վերջին առուստուն անեմ,
Գտնե կաշառեմ Աստուծոն ու ազդես,
Սրանով փրկեմ անուսն ու հողես...)
Դե գրի, տեր հայր: Ուշքս գեռ վրես,
Կտակ եմ անում իմ ազդես աչդուս:

Ամենից առաջ յես իմ կշտակում
Իմ մեռած յեղորդ վորդոցն եմ գրում:

Կտակ եմ անում, զոր նրանց յերեք
Զուտեն իմ փողից և զո՛ւ մի կողմի
Զուր տեղը իմ դեմ դաս ելին բացել,
Թե իրանց բաժնին յես եմ տիրացել:
Լավ էր, զոր հաղիվ պրծա կաշառով,
Մարդիկ էլ տեսան ընկել եմ շառով...

Դրի մեր ժամին մի հարյուր թուման,
Հեռն էլ աչդիսի մի անխախտ պայման,
Վոր յերկնքըս զավթում ինձ թողնե,
Կախ համար էլ կողքես տեղ թողնե,
Տարին Հինգ անգամ պատարագ անեն,
Հողես անպատեռ գրախաղ տանեն:

Մրանից նեւս հոգան ինձ վրա,
Հոյակապ արևան գնել մարմարաւ,
Վտակի տառերով վրան փորագրած,
Քե ազգիս համար ինչեւ եմ արած:

Վտակի գորոցին գրի մի գումար,
Վոր իմ անունով, իմ հոգու համար
Վրդեկեր պանեն նըրա տակոտով:
Ամեն տարի զան խմբով, հանդիսով
Դամբանիս վրա գովք ու նա տան,
Ազգի մեծերի շարքում ինձ դասեն,
Գառնիւս ել հախեն զգորոցի պատից,
Քեկուզ մի քիչ ցած մեր հայրապետից:

Ազա այն առնը (վոր կնո՞ւք թղթերով,
Հոգիս սկերով, սըտով ու գորով,
Իրան պարտքի տեղ, տառ այն խեղճից
Ու իրան լալով դուրս արի միջից) ...
Իմ համար կամքով, իմ վերջի որին
Այն ել առլիս եմ մեր Մայր Աթոռին,
Վոր Վեհափառը զգրի մի կնո՞ղակ,
Անունս սփռի աշխարհ բովանդակ
Յեզ ինձ որհանաքի ախպես մի գիր տա,
Վոր յերկնքումն ել Աստված հովասա...

Դրանից նեւս մի գումար զգրի
Հոգուս մեր ազգի խեղճ ու վորքերի
Ընկերութիւնը բարեգործական,
Վոր դուխն անշարժ Յես հովիտուն,
Նըրա առկառ մեր մեծ տաներին
Բամանն (իմ գրկո՞ւմ) խեղճ ու վորքերին,
Ամեն մեկին տան մի մի արասի,
Վոր ուրի — հոգուս վագորմի տալի:

[1899]

— Հապա, որհնըված, առնաւ տերտերին
Ժամից չես առլիս զո հոգու խեղճին,
Բանի վախտ ունեն, այլ ել տառ չառ...
Առա տանըցիք տան լով կողոպուտ,
Վտակի սեւթըղ, նոր չորերըղ տան,
Վոր կնոս անց կնեսա դուան արջալուսիւն...
— Լա՛վ, տեր հայր, այլ ել քեզ եմ կտակում,
Վոր ինձ միշտ կնես զո պատարագում,
Դապալիս վրա մի ցարդ տան,
Քե ինչ հոգեսեր, մեծ մարդ ելի լես...

Այս կտակն արավ հայ բարերարը
Ու մնալով գնաց այն մշուս աշխարհը,
Միշտ յերախտագես մեր ազգը հայոց
Նրան հընլակից ազնիվ բարեգործ,
Իր ժամի գովթում թաղեց ու մարմար
Արևան կանգնեցրեց իր գործքին հարմար,
Վըրան ել զըրեց պերհ յապանագիր:

— Վճ, վեհ՛ հոգի, դու խաղաղ անդեր,
Քեկ զու մնաւ, բայց միշտ զո հոգին
Հընկում ե բարեքից զո թըլվառ ազգին...

Բայց յերբ վոր գնաց այն մշուս աշխարհը
Յեզ ուղեց մըտնել արդարաց շարք,
Հանեց որհանաքի տարած պատենը,
Տերն մեր կարգաց ու զըցեց գնեը:
— Քո սիրաը հանիւր, տառ, հոգեղեն,
Անտեղ են գրված գործերըղ ամեն
Յեզ մարդու սիրաը կարգաց մեր Տերը,
Ուր աղավա՞մ ելին նըրա գործերը:
Կարգաց շա՛ր գործեր, — նաև կըտակը,
Յեզ, — իսկույն զըկեց գծալիքի տակը:

ԱՋՆԻԼ ՏԻԿՆԱՅԻ, ՋԱՅԵԼ ՇՅՈՒՐԵՐ

Ազնիվ տիկնայւք, խանել հյուրեր,
Շատ չեն կյանքում աշպես որեր...
Յեզ, միշտ աշպես, յերբ վոր լինի,
Նաանեց ուրախ մի սեղանի,
Վաղ մոռացած — սիրա ու հոգի
Նըվիրվեցե՛ք առջ ու յերգի:
Բարձր յերգե՛ք իրնդում ու սեր:
Շատ չեն լինում ուրախ որեր:
Անձ լաներ, կանաչ անասա,
Գետի կարկա՛ւ, յերկինք պայծառ,

Յեզ բաժակներս լի-փըրփըրուն,
Ինչպես այս մեր սրտերն լնուսն,
Վոր աշխատով թընլում են վեր:
Շատ չեն լինում աշպես ժամեր:
Բայց աշպեղից մեր սիրելի
Հալի, Բարձր, Արդար ողլի,
Ուր ուղենաց զուք արշավել,
Չը մոռանաք կն՛ք Ուրավել,
Յեզ այս հարկը, ալ իղիթներ,
Շատ չեն լինում աշպես արներ:

ՀԵՏՆԵՐՆ ԱՌԱՍ ՊԱՏԳԱՍ ՈՒ ՅՈՒՂՅՈՒՆ

Հեռներն առած դառազով, ու թուզթ
Դաժառացիք, լիսած ջուխա-ջուխա,
Յեկան հարգով, սրբաթի դառով
Հաժառումար հայոց ժողով:

— Բարձր յեկաց, հազար բարբի,
Դուք ծաղիկներ մեր զավառի:
Վաղխոսն աժամ, ինչպես հարգն եր,
Մեր կենսաբա թիֆլիզը ենք:
Դուք, վոր եղպես ջուխա եք զալիս,
Բա մեզ ցանի մախն եք ապիս
Դաժառացի մեր սեղանբանք:

— Հինգ:

— Բայց թիֆլիզը կենսաբան ու մեծ...

— Թող լինի զեց:

— Զինում արեք, մեկն ալեկի:

— Զի կարելի:

— Արե՛ն եղպա. դե կիմի աես:
Թիֆլիզն յեկով շարան-շարան, —
Հեկերություն, ռաուժաբան,
Իմիներենք, բըժիշկ, տերտեր,
Տիկին, գրող, բյուրո մի բնա,

Քըժբաղիբներ թերթերից շատ,
Յերեցփոխներ մի ցանի հատ,

Վանցից յեկան,

Բանկից յեկան,

Իրենց տանից,

Ու Դըլլանից...

— Մե, ես թո՛ւ ե, Աստու խաթեր,
Եղպես ժողով յեկք տեսիլ դեռ,
Այսուհետև մեր կըմբնա

Դաժառի մախն... զավառի շառ...

Այսպես ալիս

Ի միտանի

Մեր Յերեան, Դյումբին ու Կարս:

Այս թիֆլիզը նայեց Թարս-Թարս,

— Տեղը Նրասիր, հողքա զավառ:

Գառառն մախով մըլեց հաժար,

Այնպես թեպազ ու վոր հացավ,

Վոր զավառը նոր հասկացավ,

Թե ինչին են սեյմը առում,

Ինչ ե իրեն վաղն ըլլալուում

Ու, վախեցած ես փրեանցից,

Հանեց խելույն իրեն ցանկից:

1906

Պ Ա Ր Ո Ղ Ի Ա

Հեղ. Լեփումյանի՝ ժմ հայրենիք տեսիլ ես, առա...»

Ե՛մ հայրենիքը տեսիլ ես, առա...»
Տեսիլ ես արդյոք ախ բլուրները,
Ուր հեթ ծաղկում ե մշտական գարուն,
Ուր Թալանում են մերանք ու ուլերը,
Ուր հասում ե միշտ արցունք ու արշաւ:

Տեսիլ ես արդյոք ախ ուլերները,
Ուր իբրե կտոր խաղաղն ե հասնում,
Վորից գառաթիկ են նրասում տերերը,
Վոր միշտ ցեղերի զըրպանն ե լլցնում:

Տեսիլ ես ծերուկ ժաշակի միջով
Կապած անցնելիս գեւոր փրփրած.
Վախել ես անցնել կտարած կամուրջով,
Նստել ես արդյոք ափին մայրաքաղաք:

Տեսիլ ես գյուղը հովտի մեջ մեկուկ
Ու շուրջը փռված կին արդավույթեր:

Տեսիլ ես վճեց ե ախտեղ շարունակ
Կրավում, կեղեքում ջրիվմեն ու տերտեր:

Յե՛վ դու տեսիլ ես նրա գանձն անդին,
Հարավի դուստրը խըղճուկ արարած,
Լուսթյան կնիքն իրեն լըրթունքին
Ու ինքը մարդը կեղտի մեջ կարած:

Տեսիլ ես նրա լուսիկուղտին
Դեմքին գտնության ապակի կնիքը.
Գիտես ինչ զարդ ե Թալանի հանդիսին,
Յե՛վ կամ թո՛ւ արժե մատի մասնիքը:

Յե՛վ դու տեսիլ ես նրա գաղեթը,
Վոր ազատ միտք ե վաճառում Հային.
Զգալը, բարեկամ, լըժիկեն հեռը,
Թե չե կը մասնի քեզ պոլիցիալին...

Ե՛մ հայրենիքը տեսիլ ես, առա...»

[1910]

< 2 Ե Ռ Ա 8 >

Արգո պարոններ, հայրեր սրբազան,
Վաղուց ենք հովել յն ու իմ Մուսան,
Երանից նեառ ել չեմ կարող յն
Մահան ու ձեռաց նորինել ենպես:

Արգո պարոններ, հայրեր սրբազան,
Վաղուց ենք ինկել յն ու իմ Մուսան
Յն չեկա գեպի աղմուկներն անվերջ,
Քեֆեր ու հաւեր, ժողովներ ու վեհ,
Դարձա թաժաղա ու ցաղաքազեա...

Ասում են, իբրեւ, թառածում է նա
Բյուրակնան հայոց բռնների վրա:

1915 Վաթ

Դեռ չի մտաքել, դեռ կիշում է ինձ,
Տանջվում է, մաշվում սիրուց, կարտից:

Բայց ճամբաները շատ են արշուճառ,
Ձի կարողանում յնա գառնա ինձ մաս:
Յերբ ճամբաները դիակների տեղ
Բուրուն ժողովներ կփռեն չքեղ,
Յերբ ել գաղթական չի լինիլ քաղցած,
Յերբ խոսք ու ժողով կլինեն քաց-քաց,
Վաղի նեա հալն էլ կապրի ինքնորեն
Ու կզանանի վար յերգեր գրեն, —
Նա յնա կզանա նոր աշխույժ առած
Յնա ել են որը կզբեմ շնեաքց:

Ա Ղ Բ Յ Ո Ւ Ր Ը

Մարի լանջին, ժայռի տակ,
Զուր եր բռնում սառնորակ
Ու ցրվելով խոտերում
Ի զուր նահիւ եր գտնում:

Նրա առջև մի խոր զուշ
Շինեց նովին ու ահուշ
Քաղ տակով նա տարավ
Ջրեց հաւը իր ծարավ:

Գախիւն ահագով են սարեց՝
Շոգեց նահաւ չոր լեզուն:

1898

Նուշա-կուշա խմեց աղբյուրից,
Աղա նախց Աստուծոյ:

Անցվորն լեկավ տաքակեղ,
Սառն աղբյուրին զոր հասավ,
Դիտարկն առավ ու չոքեց՝
Քմեց, սիրաւ նովացավ:

Ու ագավ իր ողնանցը
Անցվոր ժարդը են բարի.
Եթա շինողի որ-կշանցը
Ջրի նման լեզվարք...:

ԱՇՆԱՆ ՎԵՐՁԸ

Մարի լանջին,
Մեղի միջում
Քոխոջում և
Ու աղբաւնջում
Զուրը բարակ,
Զուրը աղխուր.
— Վաշ-վիշ, վաշ-վիշ,
Ո՛ւր կորան, մէր,

1898

Տեղն ու խառ,
Վարդը շաղառ,
Մարվորն ուրախ,
Սրբինդ ու խառ,
Շուրջնա գառարկ,
Շուրջնա աղխուր...
Վաշ-վիշ, վաշ-վիշ,
Ո՛ւր կորան, մէր:

ԼՈՒՍԱԲԱՅԻՆ

(ԺՈՂՈՐԴԱՆԱՆ)

— Մուգրուզմ.
Աջլորը դիւ կանչեց թափն:
— Յիկ-էիկ, ճիկ-էիկ,
Զարթնեց մթնում ծիաւը ծափն:
— Մուգրուզմ.
Քոտեց ծեղին թրկորդ թերան.

— Հո-ւճ, հո-ւճ,
Նախիրն արզնն նահլը տարան:
— Մուգրուզմ.
Լուրը բացվեց թրքորդ կանչին,
— Վալ-վալ, վալ-վալ,
Նոտեց նանը տեղի միջին:

1907

ԱՌԱՎՈՏ

Հովը խոսեց յերեք բերան.
— Ե՛, ցնամենք, ծուղրուզու,
Բացվեց կարմիր ազդեբարան,
Ժամանակ է գարթելու:

Քաղաքն անցավ գիշերային,
Հնաւ մեզնից ու փարսաւ,

1907

Աշխարհ ցզեց լուսն ու բարին,
Լուսն ու բարին անարատ:

Գլուզում ազմուկ, գլուզում խնդում,
Որը պաշտաւ, բուրավեաւ,
Փէր ժըշտիկ յերգը հանգում
Ջընկում է գարծի կեաւ:

Ճ Ն Ճ Ղ Ո Ւ Կ Ն Ե Ր

(ԺՈՂՈՐԴՈՒԿԱՆ)

Կառ ու կեա կարեկ ունեմ ցանկու համար,
Ճնեղակներ թառն յեկան ուսելու համար,
Կապա ջար վեր առա զարկելու համար,
Հասարներ դանակ բերին ճարթելու համար,
Աղջիկներ թե ցալեցին փեսայելու համար,
Գառաջներ պղինձ դրին յեփելու համար,
Դառ-զրկից չուրջ բազմեցին ուսելու համար,
Տերակներ խալով յեկան որմնելու համար,
Աղուզներ սաղավ յեկան զովելու համար:

Ա՛, ճնեղակիկ,
Կարմիր առաիկ,
Սպիտակ փարիկ,
Ուսան կուսիկ,
Քանն շրիկ,
Ազի յեղրիկ,
Գաթիկ-ձաթիկ,

Փախչեն յերթան ման զարու համար:

1907

ԱՄՊՆ ՈՒ ՍԱՐԸ

Ամպը յեկավ հասեց սարին,
Հասեց սարի սուր կատարին
— Լըսի, պոպի, տաւ իրան,
Լով որերըդ անցան, կորան.
Քիտա, սակալի
Յուրա է զալի:

Առով, գնաց:
Սարը կամաց
Մտավ աղիտակ
Վերմակի տակ:

[1907]

ԿԱՆԱՆՁ ԱԽՊԵՐ

Ե՛լ, համանշ ախպեր,
 Ե՛լ, համանշ ախպեր,
 Արբ՛, քեզ նեա բեր
 Արե՛ր շողեր.
 Բեր անուշանոս
 Մի՛ւ, խաղիկ ու խոտ,
 Կարկանդակ զքառակ,

1907

Յերկինք հապուսակ,
 Խառուսիկ հավքեր,
 Ջրբնզան լեզգեր,
 Դառնեցի մայուն,
 Խաչ, ու բախություն.
 Ե՛լ, համանշ ախպեր,
 Ե՛լ, համանշ ախպեր

ԳՈՒԹԱՆ

(ԺՈՂՈՒԴՄԱՆԱՆ)

Հուսը լուսացավ,
 Բարին շատացավ.
 Վաչ լուսաբացին
 Դուքան լլեկեցին.
 Հորովել հե...

Դուքանը շարած,
 Հոսաղը շարած,
 Մանկալը մանին,
 Ջեռը ականջին.
 Հորովել հե...

[1907]

Դուքան ջան, վարք,
 Ահաը շարք.
 Քափ տուր, թև արա,
 Եւսա տուր, սև արա.
 Հորովել հե...

Յանենք, արա անենք,
 Հնձենք, տուն տանենք,
 Ամբարենք մեր հաց.
 Որհնալը և Աստված.
 Հորովել հե...

ԿԱԼԻ ՅԵՐԳԸ

(ԺՈՂՈՒԴՄԱՆԱՆ)

Արի լեզը ջան, Միքան ջան.
 Հորովել ա, Կորովել ա...
 Վախիդ արա, ուսիդ արա,
 Կալը կասենք, անձրև չը գա:
 Տնոր, ման արա, ու քեզ մոռնեմ,
 Դարձան արա, ցավըդ առնեմ

[1908]

Դարձանը գա, ցորենը մենք
 Ջնձեն ուտենք, Կանգիսա ապրենք:
 Որը գնաց, ու Միքան ջան,
 Բանը մաց, ջան ախպեր, ջան!
 Վախիդ արա, ուսիդ արա,
 Կալը կասենք, անձրև չը գա:

ՈՒՐԱԳ ՈՒ ՍՂՈՑ

Մի լինի ուրազի պես,
 Միշտ դեպի քեզ, միշտ դեպի քեզ.
 Այլ լեզբը սղոցի պես,
 Միև դեպի քեզ, միև դեպի մեզ

1907

ՓԻՍՈՆ

(ժՈՂՈՐՄԱՆԱՆ)

Փխոն, փխոն մլափան
Թափրիչ Թաղեց, փախա՞վ Կան,
Լեզուն Թաթխան, լերկա՞ր պոչ,
Ինչ վար ուղեց, տախն՝ զնչ:

Փխոն զնայ զաղեզաղ,
Փարը դառա՞րկ, սիրա՞ր զոչ
Դունչը մեկնեց կովկթին,
Շերեփն իջա՞վ էակաախն:

1907

ՈՒԼՈՒՆՔ

(ժՈՂՈՐՄԱՆԱՆ)

Դարունը լեկա՞վ ամպերով,
Ամպերը լեկան տներով,
Անընդ տանե՞մ արախն տամ,
Արաք ինձ ցորեն տա.
Ցորենը տանե՞մ ջաղացին տամ,
Ջաղացը ինձ ալյուր տա,
Ալյուրը տանե՞մ տալախն տամ,
Տալաք ինձ խմոր տա.

1907

Խմորը տանե՞մ Թոնրին տամ,
Թոնիրը ինձ հաց տա.
Հացը տանե՞մ քոշին տամ,
Քոշին ինձ ուլունք տա.
Ուլունքը տանե՞մ նանխ տամ,
Նանս ինձ ձե՛կ, ձե՛կ,
Ցանից քշի, գուրս տնի:

ԿՌՈՒՆԿՆԵՐ

(ժՈՂՈՐՄԱՆԱՆ)

Կը՛ն կը՛ն, կըսկոտն
Կուռնկները և՛ Թուռն.
Կուռնկների Թնի տակ
Յնկա՞վ դարուն մեր դառն:

1907

ՓՈՔՐԻԿ ՅԵՐԿՐԱԳՈՐԾ

(ժՈՂՈՐՄԱՆԱՆ)

Յնկա՞վ դարուն, լեկան հա՞քեր,
Տաքցա՞վ արև, զըլզըլան ջրեր,
Յնկան վարի-ցանճի որեր:
Կուռնկն ամոլ արնցի,
Սագերն հորիք լընեցի,

Ճնճուկն հոտա՞լ վարձեցի,
Կաքա՞ն հացժոր բռնեցի,
Արա ունե՞լի՛ վարեցի,
Ցորեն, դարի ցանեցի:

[1908]

ԳԵՏԱԿԸ

— Ո՛ր ես վազում	եթան ել հովտում
Ազդեա արագ,	Անուշառա
Ա՛յ գն հայտառ,	Ինձ են մոտ
Սիրուն գնաակ,	Ծաղիկ ու խոտ,
Կանգ առ, խաղանք	Հողմած ծաղով
Ես ծառի տակ	Տափարն ու հոտ
«Ձե, փաքրիկըս,	Դ՛հ, տեսնում ես,
Գնա՛մ պիտի.	Մեռա բարով.
Տես խաղացը	Ճամփա ցանած
Գուզի ծառի.	Հաղար գործով,
Պեսք ե ու՛մ տամ,	Դաղար չունեմ
Վար պըռըտի.	Յես միշտ ծով»

[1908]

ԳԱՐՆԱՆ ՀՐԱՎԵՐ

Բացվում են դարձան
Որերը պայծառ.
Կըզան, ի՞մ ընկեր,
Գնանք զեղի սար,
Դժնանք զեղ պիտեղ, յերկնառա՛վերի,
Կյանքը լախարմակ, յերկինք ու արե՛...

Փըթթում են դարձան
Ծաղկունքը վառ-վառ.
Վեր կաց, վեր, ընկեր,

[1910]

Յեկնեք զեղի սար.
Հաղար գուշներով, հաղար, հաղար ցեղ
Ժողովում են նրանք ու բուրում ախտեղ...

Կանչում են դարձան
Հովքերն անհամար.
Գնանք, ի՞մ ընկեր,
Թռչնեք զեղի սար,
Յերգնեք նրանց հետ, յերկնառա՛վերի,
Կյանքը լախարմակ, ծաղիկ ու արե՛...

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՅԵՎ ՓՈԽԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԾԱՂԻԿՆԵՐԸ

(ԳԵՐԱՆԱԿԱՆ)

— Ո՛ր գնացին ծաղիկները,
— Մեռ, քնած են հողի տակ,
Տաք ծածկված վաղ ձմեռը
Ձյուն-ծածկոցով ապիտակ:

Կը գա դարձան արևն ել յետ
Իր լողերով կենդանի,

Ձմրան սառափ գրտերի հետ
Ձյուն-ծածկոցը կը տանի:

«Յե՛լեք, կտի, ի՞մ մանուկներ»
Ու անց նրանք իմանան,
Դուրս կը հանեն զերկները,
Այնպե՛րը կը բանան:

1907

Գ Ր Ի Չ

Ե՛նչ էլ լինի, առա, գրիչ,
Ինչ էլ սիրես զոնե մի գրիչ,
Ինչու իմ մեծ ջրով ձեռքին
Դրում ես միշտ վարձ ու կարգին
Իսկ իմ ձեռքին խաղժըղում ես
Սև ապամոխի ճանկերի պես
Յես ջեղ վառ բռն թնչ եմ արել

1907

Յեկ, խեղբուս եմ ինձ համար ել
Դրի ենդես արագ-արագ,
Ենդես ուղիղ, սիրուն, բաշտիչ
Դրիլը լուռ լըսում, լըսում,
Ճշմեղում ե ու խաղժըղում,
Բայց այս անգամ արգեն, կարեն,
Փոքրիկ ծրտի ճանկերի պես

Շ Ո Ւ Ն Ը

Հաֆ-հաֆ, հաֆ-հաֆ,
Ահա այսպես
Հալում եմ յես
Հաֆ-հաֆ, հաֆ-հաֆ,
Ու առանձն այսպես
Գահում եմ յես
Թե դա մեղ մոռ
Մի էին ծանաթ,
Մասն եմ վազում,
Գոչըս շարժում

1907

Բայց թե մի գող,
Չար համեցող
Ուղի թաքուն
Մանի մեր տուն, —
Հաֆ-հաֆ, հաֆ-հաֆ,
Ահա այսպես
Հալում եմ յես
Հաֆ-հաֆ, հաֆ-հաֆ,
Ու առանձն այսպես
Գահում եմ յես

ՍԻ ԲԱՅ ՆԱՄԱԿ ԱՍԵՆՔԻՆ

Դառա ու անտառ, գյուղի ճամփան
Մանկըվել ե մի թիղ ձուլումով
Ել յի հարժամ տառելու բռն,
Ո՞վ ե տեսել ես տեսակ սով
Վոչ մի ցորեն, վոչ մի հատիկ
Ճաղրում ենք ձեզ, բարի ճարգիկ,
Աստուս սիրուն, մի կրտսր հաց,
Կատարվեցինք, մեռանք սոված

1908

Շուտով կը գան սրբի դարձան,
Մենք ձեզ համար կերպենք զըզարթ,
Ու փոխարեն մեր լավության
Ձեր պարտեզը, այգին ու արա
Կը ճաղրենք մենք թըրթուռներից,
Ճինուներից ու վորդերից,
Միայն էինք մի կտոր հաց,
Կատարվեցինք, մեռանք սոված

Մի խուր Ժակի կովից՝
Մթակ ձեռքս

Ա Շ ՈՒ Ն

Դեղնած գալտերին
Իջել է աշուն,
Անտառը կրկին
Ներկել է նախշուն:
Գաղ-գաղ մեղի կես
Փչում է քամին,

Փչում է սառնում
Տերեղ դեղին
Տըխուր կանգերից
Ամենքը արտում
Փայլում են կամաց
Իրենց տունն ու բուն

1908

ԱՌԱՋԻՆ ՋՅՈՒՆԸ

— Հա՛յ, մայրիկ ջան, ահա,
Բա՛կն ու զուռը լի
Ի՞նչքան ըստխափ
Թիթեռ է գալի...
Նայան շատ թիթեռ
Ձեռ տեսել յա դեռ:
— Ջե, ի՞մ անուշիկ,

Թիթեռներ չեն ետ,
Թիթեռներն անցան
Մաղիկների կես:
Նա ձյունն է գալի,
Փաթիլն է ձյունի,
Վոր կարծես սղխափ
Թիթեռների լիկի:

1908

Մ Ա Ր Տ

Ա՛խ, Կապեռ ել գիտ մոխ.
Մարդու կանգիստ չի տալիս:
Նստր ուրախ որ կանի,
Վազը աններն ու քամի.
Առաժուռ պայծառ ող,
Կեսորը մաթ ու ամպոս:

Մին կապում է սղխափ,
Մին կանաչին է տալիս.
Մի որ ցուրտ է, մի որ անց,
Մին խնդում է, մին լալիս...
Ա՛խ, Կապեռ ել գիտ մոխ:

1908

ՄԻՏԻԿԻ ՈՐՈՐՔԸ

Կախված է չլուգից ճանը ձիարկի.
Փչի՛ք, կովիկ, փչի՛ք,
Ճանն որորվի, տանի բերի
Նան՛ք, ձիարկի, նան՛ք:

Ճանն որորվի, տանի բերի.
Նան՛ք, ձիարկի, նան՛ք:

Միտիկը անուշ յերազ է տեսնում.
Փչի՛ք, կովիկ, փչի՛ք,

Բայց տես, ձիարկը զընդց չի զարթնի.
Կամաց փչի՛, կամաց,
Ճանն ել զզուշ տանի բերի.
Նան՛ք, ձիարկի, նան՛ք:

1908

ՓԻՍԻԿԻ ԳԱՆԳԱՏԸ

Փխփղը նըստել	Ինչ են ժամ դալի
Մի ժուր անկյունում,	Մի-մի փեսա առած
Ունեցերը կիտել	Են ջութաթ Մուրենն,
Ու լաց է լինում:	Անուն ու Մասուն:
Մասիկ է գալիս	Ուր է, առում են,
Մի ուրիշ կատու:	Ուր է գող Փխսն,
— Ինչու, յես լալիս,	Ախ, քե մի գըմանք,
Այ փխփղ չան, դու...	Մածուն ցույց կը տանք...
— Լապա թնչ անեմ,	Նապես րան սաքցեց
Վոր լաց չը լինեմ,—	Են Լամեն իմ գեմ.
Են Լամեն Թաքուն	Ինչ անեմ Լապա,
Մածունը կերամ:	Վոր լաց չը լինեմ...
Դընաց առախ ժամ	Ու Փխսն նըստել
Ինչ վըրա գըրամ:	Մի ժուր անկյունում,
Հիմի առախիկի	Ունեցերը կիտել
Թանկից ընկած,	Ու լաց է լինում:

1908

Ի Ր Ի Կ Ո Ւ Ն

(ԱՆԿԱՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆ)

Արեւ շատ եր Լոպենի, ժամ եր լեկել ամբողջ սրբ.
 Էլեթից է, առաւ,
 Դնամ պառկեմ ու քնեմ:»

Տերեւ ուրախ սըվորվում եր, վոր կանդ առաւ.
 Էնթ թնչ է, առաւ,
 Արեն ել չի յերևում,
 Յես ել պառկեմ ու քնեմ:»

Թոշնակը յերգում եր ծառի վրա, Լանկարծ լսեց.
 Էնա թնչ է, առաւ,
 Վէշ անքե է սըվորվում,
 Վէշ արեն է յերևում,
 Յես ել գնամ ու քնեմ:»

Նապաստակը գոռառառում եր Թփերի առի, վոր ականջը սրեց.
 Էնա թնչ է, առաւ,
 Վէշ Թոշնակ է ծըլվըլում,
 Վէշ անքե է սըվորվում,
 Վէշ արեն է յերևում,
 Յես ել գնամ ու քնեմ:»

Վորականը անառառում վորս եր վորոնում, կանգնեց.
 Էնա թնչ է, առաւ,
 Վէշ Նապաստակ է վող առի,
 Վէշ Թոշնակ է ծըլվըլում,

Վէ՛շ անքնն ե արժարժում,
 Վէ՛շ արնն ե յերևում,
 Յես ել գնամ ու քննմս:
 Լուսինը ծագեց, ցած նաբեց, տեսավ:
 «Ե՛նչ լավ ե, տառվ,
 Վէ՛շ զորսորդ ե ման գալի,
 Վէ՛շ նապաստակ զող տալի,
 Վէ՛շ Թալնակ ե ծըլլըլում,
 Վէ՛շ արևիկ ե յերևում:
 Մենակ յես եմ զոր անցում
 Քեզ եմ անում յերկնքում»:

1908

ԹՈՉՈՒՆԻ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔԸ

Յես աղբում ելի մի փոքրիկ տան մեջ
 Առաւ ու ամփուլիթ,
 Այխարհքն ինձ համար կըլտը եր անվերջ,
 Կեղեք կապույտ:

Նըրանից ևեստ աչքըս բաց արի
 Մի փոքրիկ բընում,
 Տեսա՛ ալխարհը նարդից ե շինած,
 Աւ մալլս ե շինում:

1908

Մի որ եմ բընից գըլուխս հանած,
 Նայում եմ դեռ-զեն,
 Տեսնեմ՝ ալխարհքը տերից շինած՝
 Մեր բունը վըրեն:

Կիմի Թըռլում եմ նեմու, շատ նեմու,
 Ամեն տեղ գընում,
 Բայց քե ալխարհքը ինչք ե շինած —
 Ել չեմ հասկանում:

ԱՄԵՆԻՑ ԼԱՎ ՏՈՒՆԸ

(ԱՆԿԱԿԱՆԱՆ)

Մտեղ, ուր հովը խաղում ե աղաս
 Աւ ջուրն աղմըկում, անվերջ փըրփըրում,
 Մտեղ իր բարի, իր սիրտը մոր նեւ
 Մի շատ անհանգիստ աղս յեր աղբում
 Մի գորշ խըրհիթում,
 Մի հին խըրհիթում,
 Գետի յեղերգին,
 Մտեղի տակին:

Մի որ ել յեկավ անհանգիստ աղան,
 Կանգնեց իր բարի, իր սիրտը մոր գեմ.
 «Մայրիկ, հասեղից պես ե ևնանում.
 Միակ ձանձրալի տեղը, զոր գիտեմ,
 Եւ գորշ խըրհիթն ե,
 Եւ հին խըրհիթն ե,
 Գետի յեղերգին,
 Մտեղի տակին:

«Թեղ գընամ, չըրջեմ ալխարհից ալխարհ,
 Զամփոքեմ լավ-լավ աշենը տեսներու,
 Ամենից լավը ընտրեմ մեղ համար,
 Դամ ցեղ ել տանեմ ու փախչենք նեւու
 Եւ գորշ խըրհիթից,
 Եւ հին խըրհիթից,
 Գետի յեղերգին,
 Մտեղի տակին»:

Աւ գընաց յերկար Թափտեղ աղան,
 Մեծ ու նայկապ շատ աշենը տեսավ,
 Բայց միշտ, ամեն տեղ պակաս եր մի բան...
 Աւ հառաչելով յես վերագարձավ
 Եւ գորշ խըրհիթը,
 Եւ հին խըրհիթը,
 Գետի յեղերգին,
 Մտեղի տակին:

«Դրամք, զաժնկա», հարցընց մայրը,
Ուրախ նայելով իր ազգի վերա:
«Ման լիկա, մայրիկ, աշխարհից աշխարհ,
Ամենից սիրուն, լավ տունը, վոր կա,

Եւ դորէ խըբէթն է,
Եւ հին խըբէթն է,
Գնաի յեզերքին,
Մտանքի տակին:

1909

Տ Ե Ր Ե Վ Ա Ր Ա Փ

«Այ փառքիկներ, այ սիրուններ»,
Ասով ցամախ տերևներին, —
«Աշունն լիկավ, մաս ե՛ ձմեռ,
Ի՞նչ էք զողում ծառի ծերին:
Վաւի, զեղին, վառ ծիրանի
Գուլներ հագեք խալաւորդեռ
Ու էլուզերից մեր մայրենի
Յեկեք ինձ հետ, փախեք ինձ հետ...
Յեկեք տանեմ հեղա ու անթիւ,

Անկեա հովիտով, անհայտ տեղեր,
Ձեք խմեա աշունհեռ
Ել ինչ ե զող, ինչ ե ձմեռ...»

Տերևները հնց լսեցին,
Նախուն-նախուն գուլներ հագան,
Սքզմարգալով ախար յերգեր՝
Բաւա թինն թաւն, փախան:

1909

Կ ՈՒ Յ Ր Ե Ր Ի Կ Ա Ր Մ Ի Ք

(ԱՐԽԱՆԻ ԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ)

Որք ցերեկով
Յերեք շորս հագով
Կուլերը յեկան
Փըզին զեմ ընկան:
Մինը, վոր մարմինն զեկավ հաստ, անկ.
— Հայ, զգուշ, կանչեց, մի պատ կա հասեղ:
Մյուսը, վոր վտան եր շուտփնէ իր զեմ՝
— Ի՞նչ պատ, ծիծաղեց, եւ կանգ ե կարծեմ:
Յերբորդի մեռը կընէիթն եր ընկել:
— Ո՛վ ե, մե, զոտաց, ել Բնչ էք կանգներ

Մինչդեռ շորբորը պոչիցը բռնած
Բան-ցան խեղալով ծագում եր նրանց.
— Վա՛ն, հիշա վոր կուլք էք. չիմացով վոչվոք,
Վոչ եւ ե, վոչ եւ, այլ կախած մի թուլ:
— Ձե—պատ ե, չե—կանգ, չե—տե ե, չե—թուլ...
Ու աղմուկելով ամեն մինը լուկ,
Ինչպեա վոր յեկել
Դեմ ելին ընկել,
Մեղեա ել կուլք-կուլք յետ դարձան կըրկին —
Մարի պեա փիղը պարզ լուսի տակին:

1909

Ա Մ Ա Ռ Վ Ա Գ Ի Ե Ե Ր Ո Վ

(ԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ)

Գիշեր ե խոր
Մեհակ քոյր
Լուսնափէլ չի գեռ քընած.
Հեռը զընում, հեռը ցած

Նա տնեմում ե մութ ծրմակ,
Մութ ծրմակում, կանգի տակ,
Ձոր տերեւ մած տալի —
Մունկն աշխարհք ե գուրս գալի:

1910

Բ Զ Ե Զ Ի Դ Պ Ր Ո Յ Ը

Վարդան Բղղեղն ամբասն ձի որ
Դըզրոց բացից մեծ ծառի տակ
Ու խաղաքից թիթիւ, խնե, բռն,
Մըծեղ, մըրջյուն, մըլուկ, մոծակ...

— Գիտե՞ք, տառվ, իմ փաշտիկներ,
Գիտի սովրեք, սովրեք անվերջ,
Վոր խմանաք ինչ է մեկ պետք,
Ինչ կա մեր չարքն ու կյանքի մեջ

Գիտի սովրեք, սովրեք ենքան,
Մինչև զառնաք ինձ պես վարդան:
Դե նըստեցե՛ք իմի խնկարա,
Ինչ վոր կասեմ կըրկներ ինձ նա:

Ա. Անթառամ, Բ. Բարձենակ.
Դ. Դաշտիկուն, Դ. Դըզում...
Մ՛, զո՛ւ ծարեի, զեան ակունջ՝ զի՛ր,
Ի՞նչ եւ եղանդ կըսըբտում:

Յե. Յերիցուկ, Զ. Զանազան.
Ե. Ելիքըբտուկ, Ը. Ընկուզ...
Մի՛ աղմուկեք, խնաց եւ չի.
Թիթիւ՝ խնկոհաւ, Մոծակ՝ սուս:

Մի՛ խառնըվեք, չեմ սիրում յես
Նպպես աղմուկ, աղաղակ:
Ք. Քըրթընչուկ, Ժ. Ժախ ու բոխ,
Ի. Իլառվույտ, Լ. Լեզակ:

Խ. Խընկարուկ, Մ. Միբանի,
Կ. Կըռտթուկ, Զ. Զապառ...
— Տես, վարժապետ, ես Մըլուկին,
Ինձ ասում է՝ սարի արջ:

— Ա՛յ ապա Խ՛, չեմ հայտնի,
Տըզզան չմար ածառան...
Զ. Զըմարուկ, Դ. Դանկամեր,
Ե. Եարձառուկ, Մ. Մատուր:

Դու, Խ՛ Մըլուկդ, զմեց ես նըստել.
Դըլուխդ — լեա, մեյքդ զուրս:
«Ես»՝ Յանապխ՝) Ե. Եռնուֆոր,
Ե. Եազանակ, «Ես»՝ Ողկուզ՝):

— Վա՛յ, ես ինչ՞ի՛ր կան զատերում.
Վաղկույզը յես շատ եմ սիրում...
— Իսկ յես կաղամբ կուտեմ-կուտեմ...
— Իսկ յես՝ երբան... — Իսկ յես՝ կտեմ...

— Ձեզ չե՛ն հարցնում՝ ինչ կուտեք զուք
Քընտթաթախ՝ առանձան:
Զ. Զինարի, Գ. Գառառուկ,
Զ. Զըրկուտեմ, Թ. Թեհան՝

Ս. Սերկնիկ, Վ. Վարդենի,
Տ. Տերեֆուկ, Ծ. Ծաքի...
Ո՛ւ, մարդ քարից պիտի լինի.
Ձեք մե՛ջ զըլուխ կընաքի՝

Փ. Փըրփըրուկ, Բ. Բարառի,
Ո. Ոֆ, պըրծանք զերջապես...
Դե զնացեք, վաղը կըզաք
Անդեր արան ջըրի պես:

Ու խաղառն թիթիւ, խնե, բռն,
Մըծեղ, մըրջյուն, մըլուկ, մոծակ,
Վարդան Բղղեղն ամասն եսպես
Դաս եր տալի ձի ծառի տակ:

Գլուզացի Լամբոյի տունը կոխիկ էր ընկելու Լամբոն ուզում էր իր տասներկու տարեկան Գիգորին տանի քաղաք մի գործի տա, վոր մարդ գտնու, այնպատեղ տնի կրնը լնր համախում:

— Ձեռ ուզում, իմ ցորգա երեխին են տնրում վոր այնպրըը մի պնել, լեռ ուզում, — լալիս էր կրնը:

Բայց Լամբոն չլսեց:
Մի խաղաղ սառվառ էր. մի տխուր սառվառ: Տանքցիք ու Լաբանները յեկան մինչև գլուզի մերը, Գիգորի թշնը պաշեցին ու Լամբո գրին: Բույրը, Զանին, լաց էր լինում, իսկ վաղրիկ Գալան մոր գրկից մայր էր տալի — «Գիգոր, ես մէ ես գնում, լե Գիգոր»:

Գիգորը չուտ-չուտ յետ էր նայում: Տեսնում էր զեռ գլուզի մերին կանգնած են Երանք ու մայրը պոկնացով սրբում է աշեքը: Դարձյալ հոր կոչքով վազում կամ սառլն էր ընկնում: Մին էլ յետ նայեց: գլուզը ծանկկել էր բլուրի յետև:

Անուսկեան Գիգորը յետ էր ընկնում:
— Արի ես, Գիգոր Լան, ալի ես, Լանանք ես, — վորպուն կանկնելով գնում էր Լամբոն, լալակին մի խուրլին, մկը մի քանի հաց ու պանիր ու մի յերկու գառառ թուրթում:

Իրկնուպանին, յիր տնց էլին կննում սարերը, մի տնգում էլ յերկաց գլուզը կնու: ճըլուզում:

— Այ, աղի, մեր տունն են ու ես, — ցույց տվով Գիգորը՝ մտաը մկնկնելով զեպի գլուզը, թեև տունը իսկի լնր յերկում, ու տնցան:

Ասալին իրիկում:— Գոտաի ընկան մի գլուզում: Տանտերը Լամբոյի կին ծանաթն էր:

Դեպն սառվառը թշնում էր առախիկ ետքին: Մի Լանի աղլիկ լըրեկըրը իկայնելով բաժակները լվանում ու թիկ էր չինում: Նա մի կար-

միր սիրուն չոր ունըր Լագին Գիգորն նետեղ մաքումը դրեց, վոր յիր քաղաքում փոզ առախի, իրենց Զանին Լամբո մի նետեսակ չոր գարկի:

Իրկնուպացիք յետը տանտերն ու Լամբոն թինկը տված, յիրուի քաշելով դրուց էլին տնում: Խոսեցին Գիգորի մայրն: Տանտերը գովեց Լամբոյին, վոր լարլարվում էր վորպուն մարդ չինի: Լեռա սկսեցին խոսել կովի վրա, Լացի Թանգության վրա, բայց Գիգորը չստ էր Լագնած, քանը տարավ:

Մյուս որը քաղաք մտան: Գնացին մերունի թովալու մտա: Ասալաը բաղարն իլուն:

— Բիւս, եղ երեխին ծառա յետ տալու, — խանութի ներսից Լաքցեց մի վաճառական:

— Լրամանք ես, — ասավ Լամբոն ու Գիգորին են կոզը կրեց:

— Բեր ինձ տալ, յետ կրանեմ, — ասալաը կեց վաճառականը:

Նրան ասավ էլին բաղաղ Արտեմ:

✗ Լամբոն քաղաքում Գիգորին ծառա տվով բաղաղ Արտեմի տանը: Պարսանն են էր, վոր Գիգորը պնեց է տունը մաքրեր, ամանները լվանար, վոտնամանները սրբեր, գուգանը բամբին տաներ, ու ես տեսակ մանր՝ ծառալաթյաններ, մինչև մի տարի:

Մի տարուց յետը բաղաղը Երան պնեց է տանըր գուգան, չինըր գուգանի աղլիկըրա, ու Լագին Գիգորը պնեց է բարձրանար:

— Լինը տարի զեռ փոզ լեռ տալ—ասավ բաղաղը պայմանը կապելու:— Թե գրուտաը կուգն, զեռ գու պնեց է տաա, վոր քու վորպին բան է սովորելու: Ախար իսկի բան չգիտի...

— Վարանդից գրանեա, խաղեյին Լան, — պատասխանեց Լամբոն, — վոր գիտանար, էլ մեր կրեքիյի, յետ էլ յերեկ ես, վոր բան սովորի...

— Կրտսերի, ամեն բան կրտսերի, Լեւոն սովորի վեր... Ձեր կողմերից են Նիկոլն ինչ է, վոր իրեն նամար զուգան ունի բաց արած, նա էլ ինձ ձուռ և մարդ գտեր Ամա վերջում մի ջուխա շայի գլուխ ու մի քանի բան գողացավ...

— Ձե, խաղեղեն ջան, սա գողանալ չի վոր եղպես բան անի, կըզամ կանիցը կրտսեր ու Թուրը կըզցեն:

— Հո, վոր ձեռք հայտ է՝ մարդ կըտանա:

— Ի՞նչ գործն էլ են ա, ապա ջան, վոր մարդ գտանա. լիզու սովորի, գրիչ-կարգու սովորի, նասիր-վեր կենալ սովորի, մարդ հանալի, վոր աշխարհումն ինձ նման խելն ու զուրկ չմնա... Ինչն էլ աշխարհք երեխա յա, մեր զեղպան չիտումն էլ գրտառնանք ա երեւ, գրի սեն ու միջ-տակը խփան ու Ամա աղաչանքս են ա, վոր լավ մտիկ անեք, դարբի երեխա յա, ցորփա յա...

Բազազը Համբարձն միամտացրեց ու զուրս զնաց՝ բարձր ձենով հրամայելով.— Է՞նալ թե-րեք, նաց թերեք սրանց նամար...

3

Հեր ու վորդի նստած էին բազազ Արտեմի խոնամոցում:

— Դե, կիմի դու գիտես, Գիշոր ջան, տեսնեմ ինչ տեսակ ապա յոս դուրս գալի... Հենց պիտեք և անես, վոր... յոս թիչ գիտեմ... Ժժ Տեր Աստած...— Ժանչաց Համբարձն ու չիբուխը լցրեց:

Այն ինչ Գիշորը յորս կողմն եր գիտում:

— Ապի, սրանք բախարի չունեն:

— Ձե, սրանցը փեշն ա, ալ են ա փեշը...

— Կալ էլ չունեն:

— Սրանք քաղաքացի չեն, զեղացի ևս չեն, վոր կալ կանեն:

— Բա վճարեղից են նա ուսում:

— Փողով ամուսն են ուսում: Հացն էլ են փողով առնում, լիզն էլ, կաթն էլ, մածոնն էլ, փետն էլ, ջուրն էր...

— Վա...

— Բե, սրան Թիֆլիզ կտան: Դու նայա գող կաց, դեռ շատ բան կիմանաս:

— Ապի, սրանք ժամ ունեն...

— Ունեն քոս, սրանք էլ մեզ նման նայ ջրիտունալ չեն: Մտիկ արա ինձ— Լեւոնաշա-րաթյուն չանես: Կարելի յա քեզ փորելու նա-մար փող վեր կըզեն, մտանաս վալ: Թե վերց-

նես էլ, ապա առա— Էրանում ես ինչ փող ա, հասեղ վեր ընկած եր. ապա, ես բանն հասեղ գտաք, Թե չե...

— Եսեղ էլ պրիտամով կալ վոր...

— Կա բնա... Վախա ու անվախա դեռ զեն չընկնես, մեղք ընկած փողը քոս ու փուլ չա-նես, նազար ու մի պակասութուն ունենք: Փեղ էլ լավ պահի, գիշերները բաց չլքես, մրեսս վալ... Մի մին յեղպի Լեւո գիւր զարկի...— Ժերթ մերթ չիբուխը թերանից կանելով վոր-դուն խրատում եր Համբարձն: Այն ինչ Գիշորը ննջում եր:

— Հացի կտորառնք ու ցորթան կտան, կե-րակուրի Թերմացքը կտան, շատ անգամ էլ իրենց կտանն քեզ առլ չեն, բան չկա, Ժա-ռախի կարգն և գա... Որեր են, կը մթնեն անց կը կենան...

Նարանակում եր Լեւոն իր խրատը, բայց Գիշորը չորը Թիֆլիզ ավան քնել եր արդեն:

Մե յերկու որը նա ենքան բան եր տեսել, ես ու են կողմը նայել, վոր Լեւոն էր բաշ-րովի:

Մրդով լիքը խոնամքները, զեղերի նման դարսած զուգեղանքն չիթերը, տեսակ-տեսակ խաղալիքները, ուսումնաբան զնացող կամ դար-նող յերեխաների խմբերը, իրար յետից սրա-ցող կատգերը, ուղտերի շարքերը, կանանչի բարձած ավանակները, Թարախները զըլնե-րին կիստանները... ես ամենի գոտայն ու զեղա-ցը, ազմուկն ու աղաղակը իրար խոնամած գծվածում եր նրա գլխում: Յեղ նա Լեւոն էր ու չորը Թիֆլիզ ավան քնել:

Ես ժամանակ բազազն ու իր կիներ վիճում էին ներքո, Կիներ արանջում եր, վոր Ժառան խամ եր, նոր սարիքն յեղած, վալթենի, խոկ մարդն ուրախ եր, վոր մի քանի տարով ան-վարձ Ժառան յեր գտել:

— Կը սովորի, ևս եղպես չի Թալ, — ասում եր նա կնիջը:

— Կը սովորի, վորդի, սիրտը չուռ մի թերի,

— Խնդրում եր բազազի պատով մայրը:

Բայց տիկին նստած չեր համոզվում: Նա արտառվելով անխիճում եր իր բախարը:

4

Գիշորը մենակ նստած եր բազազ Արտեմի խոնամոցում: Նա արդեն Ժառապութուն մեղ եր:

Քաղաքներն էին գլխավորը մինչև ականջները կոխած դուռը, էին ժամանակները ժամերին, մի մասի բուռն էլ հազին, հազու ժամից դուռն փակված, նա նստած էր խառնուցում ու միտք էր ածում, թե ընդի յեկամ իրենց գլուխը, վարակ է ընկել, հիմի ինչ պետք է անի...

Ու ժամանակ ներս մտավ արկին նստան։

Գրքորը տեղը նստած էր։

Տիկինը մի բան ասավ։ Գրքորը լավ չլսեց, թե չըմտակացավ։

— Թեղ չեմ ասում, առ արդի ցոթոթ։

Գրքորը չիմարեց, ցրտեց. մին ուղից հարցնի թե ինչ է ասում, մին էլ սիրտ չարավ։ Ազնիկ պարոնը բարկացած դուռն գնաց։

— Ըհ, հոգեմ մեր գլուխը, վոր վայրենի լեզու գալիս էք մարդի գլխի խաթա գառնում... Յես բան եմ ասում, առ տեղիցն էլ մամ չի գալի, ձեն էլ չի հանում...

— Վերջացավ, — անցավ Գրքորի մազովը։ Բայց ինչ չուս վերջացավ... Ինչ գառ վերջացավ... Հիմի յես թե՛ անեմ... Ներս էլ գնաց...

Յեմ ամեն բան նա վերջացած էր համարում, յերբ իրեն-իրեն խոսելով ներս մտավ սև չորհրդով բարի պատվը, բազադի մեջը։

— Վոր ազնիկ պարոնը ներս է գալի տեղիցը ընչի՞ յես կանգնում, վորդի, — խրատում էր նա Գրքորին։ — Վոր բան են հարցնում ձեն հանի... վնց կլնի եղպե...

Գառավին դեղի ելին ասում։

Դեղին սովորեցնում էր Գրքորին, թե ինչ պետք է անի, ինչպես սամավորը պիտի, վառամանները սրբի, չտեղը բռնի, ամանները լվանա...

Բայց պատավ դեղին ամենքը նեղացնում էին նրան։

Բազադի եղպունի աշկերտներն էլ չարու-նակ մազում էին նրան, քթիթի էլին կանչում, քիթը ցուրտ, գլխին խփում, գլխորդը կոխում ականջները։

Բայց ես բուրբը ասանելի բաներ էլին։

Առանձինն են եր, վոր նա չի կարգանում քաղցին գիմանա։ Իրենց ասելը, յերբ սովում էր, գնում էր սառնիցը հաց էր ածում, կեռեկից պանիր էր հանում, ուտելով գնում խաղալու, կամ թե չե՛ փնչ էր գնում, գնում հանդու։ Յերբ ուղում էր՝ մի մասի ասելի կամ աղբի վրա նստում էր ուտում։

Հիմի հետեղ ուրիշ տեսակ էր։ Ինչքան էլ

սոված լինե՛ր՝ պետք է սպասեր մինչև հաշի մամանալը գար, են էլ ամենքն ուտելին, նա ու ինքը։ Ոչ անիմած մամանակն էլ նեղանալ էր գալի, վոր խեղճի սիրտը ցամ էր ընկնում, քրթաում։

Մին, յերկու, տասը համբերելուց յետը նա սկսեց չորս կողմն ալք անել խառնուցում, թե արցյուց մի բան չի գանիլ ուտելու, վոր սիրտը կանգնեցնի, մինչև հաշի մամանալը գա։

Սկզբում ինչ գառնում էր — չոր հաշի փռ-բանք, կրծած վստիկ թե ուրիշ բան, պցում էր բերանը։ Մի քիչ նետա մասեց խառնուցի պահարանները վորանել։ Ապա թե սովորեց կե-րակուրի պզնից կիսեփ մտի կտոր դուռն ցա-լի...

Բայց յեթե նկատեցին...

Ինչ գառ բան դուռն էլը գմբ...

Յեթե նկատեցին...

Հապա թե՛ անես...

Բաղնիս, փախնիս...

Յեմ Գրքորն սկսեց մասնել փախելու մասին։

Բայց վնց փախին, վոր կողմը փախես. մենակ, համբա չըգտես, մարդ չես հանա-լում... Իսկ լերը...

Նեղան չարաբանց, խոսեց, խրատեց արքեր են, վորդի, էլ մթենն, անց էլ կենան...

Յեմ ան Գրքորի գլխում նկատ է նոր խան-ված ձենը, — լճիկը են, էլ մթենն, անց էլ կենան... անց էլ կենան...

3

Չանդը ավին։

Գրքորը վեր Թաով։ Ասել էլին, թե յերբ գանդը ասլին են, գնա տեսնի՛ ով է, ինչ է ուղում նա դուռն յեկամ, պատշաճորից նախ, տեսավ մի պարոն ու մի ցանի արկին դառն ասալը կանգնած։

— Ոչ ձի էք, լնի, — ասլին ավամ վերելից։

Ներքեցի վերև նախեցին։

Տիկինները միտաղեցին, իսկ պարոնը ականջ-ներն ուղեկով հարցրեց։

— Ազնիկ պարոնը ամենն է։

— Ի՛նչ էք ասում, — հարցրեց Գրքորը։

Ներքե միտաղն ավելի աստակացավ։

— Թեղ հարցնում են՝ ամենն է, թե չե, — բար-կացավ պարոնը։

— Բան ունե՞ք:

— Ես աղմուկի վրա տիկինը դուրս լինում:

— Քրքրվեալ դու, գնա դուռը բաց արա, չես:

— Հնաց ու սկսեց անիմել Գրեգորին և իր ամուսնուն: Բայց շուտով հյուրերն յերևացին և նա ժպտալով դիմավորեց:

— Ա՛՛ բարե, բարե... Ես վճիռ խաշիցն եր, Բեդուկն և վճիռ մատարեցիք...

— Ես վճարեցիք եք դուք, — ժողովը դուրսը Գրեգորին լսեցնով հարցրեց պարոնը, իսկ տիկինները շարունակ ծիծաղում էին:

— Ի՛նչ եք նախանում, հուզե՞ք մեզ տանք, — հաստի տվով տիկինն ու հյուրերը խնդալով ներս մտան:

Գրեգորին շատով մի տեղ ուղարկեց ու նշանեց յտեկից խնդալն ներս մտավ և տիկինն նստան:

Իրար առաջադրուհ ևարցնելուց յետը հյուրերն սկսեցին պատմել իրենց ներս մտնելու պատմությունը, և դուրս լինավ անաղին պատմություն:

— Ո՛ք, սիրտս մաշե և, — գանգատվում եր տիկինն նստան: — Քե խմանա՞ր ինչ եմ ցատում յես դրս մեկնելը: Ասում եմ՝ դուրս անենք հորչի, բայց դե Արամիկը բնազդաբարձրը գիտեք ելի, ստամ ե՛մ մեղք և, գեղացի լիբիխա յե, Թող կենա, մի հարս հաց և, ուտի, կըստորի... Ախր էլ յՔրք... սիրտս մաշեց...

— Ո՛հ, ա՛հ, ա՛հ, եղ ծառաների բանն էլ մի տախ, — ես ու ե՛ն կողմից սկսեցին բողբոջել տիկինն հյուրերը:

Մի կես ժամ խոսեցին զեսից-զենից, ծառաներից, ցաղաքի նարսթյաններից: Հենց եղ խոսակցության մամանակ ներս մտավ զբրտնակ Գրեգորը:

— Աղջիկ պարոն, միքո՞ղ բերի:

— Հա, լավ, գնա... — Երամայեց տիկինը հարմրելով, իսկ հյուրերն սկսեցին ծիծաղել:

— Աղջիկ պարոն, խաղե՞լին մտած եր՝ բալլ Թանգ ա, ևարկավոր չի...

Ես խոսեցիքի վրա հյուրերից ժամանք պատկացին ու Թալիկնալով բերաններին հալս արվին, ժամանք էլ ամուսինի՞ խալտառակութունը ծածկելու համար վախեցին, քե իրավ բալլ շատ Թանգ և, ես ժամանակին տվե՞ր բալն անում: Անա սկսեցին անդիմանել, քե Բեդուրեկավոր և միքո՞ղ, ևս ուտելու համար չեն լինել, Բեդ են նեղություն ցատում...

Յանտիկները, մինչև տանջվողները կարմրած, աղիտառում եր մի կերպ լեզանն ուղղել:

— Ո՞վ դեռի ինչ և սակ, չի ևսակացել ես չիմարը:

— Ո՞վ ասա ասի՝ զեանի՞ր մշանի, յերգվեց Գրեգորը, ու ամեն բան լրացավ:

6

Հյուրերին համբու գնելուց յետը տիկինն նստան բարկացած, բարձր բարձր խոսելով վեր եր ցատում մղել սեղանը: Նա հախոյում եր Գրեգորին, մեկ մեկ Բվում եր, քե ինչեր և անում նա, անիմում եր իր բախալը, իր ամուսնուն:

— Քե, խամ և, վորդի, կտորի, վորդի... ինչի յես սիրաղ շուտ բերում... Ախր Աստած, Բեդի չես կողիտ անում, — ևստալում եր պատմով դեղին:

— Յերանի մի խմանա՞մ մարդու սրտի ես նեղացած ժամանակը դու ինչ ես խոսում... Խամ և, դե գնացե՞ք դուք չինեցեք, յես ևս մեր գերին չեմ, — մենն ավելի բարձրացնելով պատասխանեց պատմվին հարալ ու շարունակեց իր արտասուքն ու անենքը մինչև ամուսինը ստան գար:

Ամուսնու ժամանակը վճիռ լսեց՝ սկսեց արտասվել, ավելի բարձր խոսել ու ամաններն իրար գլխով արալ:

— Ասում եմ՝ դուրս արա կորչի. յես ծառայի բանն էլ կանեմ, քե խնայում եմ՝ փող տաս, կորզին ծառա րանեմ... Լավ և մարդ ծառայի տեղ էլ ցալ գալ ցան քե ամեն որ ետեց սիրալ շուտ բերի... Իմ Բեդանին ևս չի...

— Ինչ և պատանե, — ևարցրեց բողաղը՝ տան մեկտեղը կանգնելով:

— Ի՛նչ պեղեք և պատանի. ես եր մնացել, վճիռ խալի մտա էլ մարդ զեանի՞ր մտի, ես էլ տրի. էլ Բեդ պատանի, վրա Թամ տիկինը ու պատմեց բայի պատմությունը:

— Վե՛հ, — բացակահանեց բողաղը:

— Ախր Աստած, — ևստալում եր բարձր պատմվե՛ր գես ու գեն ընկնելով:

Բողաղը Գրեգորին մեն ավել:

Բժվժվժալանով Գրեգորը ներս ընկավ:

— Մտի՞կ արի, — կանչեց բողաղը:

Գրեգորը վախեց նրա գույնից, Թաց տեղը կանգնած:

— Քեզ առում եմ՝ մտնել արե՛ր...

Գրեթորն եւ անգամ շարժվեց, բայց դարձյաւ ձայն տեղը կանգնած:

— Տո, արլի՛ք ջոթոթ, յետ քեզ առում եմ՝ աղլիկ պարտնին առա, դու գալիս եւ գտնախնարին առում, թե բալը թանգ էր...

— Յետ... յետ... աղլիկ պարտնին... — ուզում եր արդարանա Գրեթորը, բայց խառը բերանում ապասկը կառավ, աչքերը կայծակին տվին, դուրսից զեղած կողքի պատափն ու վեր ընկած ձեռք ընկած տեղն սկսեց բազալը ժողովել անզուգար կրկնելով — Երալը թանգ էր էր՝... բալը թանգ էր, էր՝...

Գտնով զեղին զողողալով մեջ ընկած, աշխատում եր յետ ջախ կատաղած վորդուն, աղլիկ պարտնն էլ լիկով, յերեխաներն էլ սկսեցին ճշտել, բազալը յետ կանգնեց կալով ու կրկնելով — Երալը թանգ էր, էր՝... աչքերը միշտ լսած անկյունում կնկնված Գրեթորի վրա, վոր զգալով ու ցավալին ժրձում էր.

— Վե՛յ, նանի ջան, վե՛յ... վե՛յ, նանի ջան, վե՛յ...

7

Տեսան տանը չի կորսվում ծառայի՛ խառնաթ առան Գրեթորին: Մտեց ապրանք պնաց ե տալին մուշտարիներին կես տանելու, չիթ պնաց ե ծախել, խառնաթը սրբեր, խնկ պարտազ ժամանակը մուշտարի կանչել:

Յեղ առ Գրեթորը կայ ե տանում խառնաթը: Կերակրամանը մեքին, մաշված ու ամպուն, մեծ մեծ ժողովածաները ցաղ առլով անց ե կենում կամուրջով: Լայեց ներքին Բարձրանաբաների բարձր պատերին զարկելով ծառն եր լինում Բուսը, վորտիվում, պարտվում ու ճշնդ վերել խեղդվում, խուլ թլլում կամուրջի տակին:

Արից մտնել պարտում եր մի կանաչ նաւակ: Սերկու լոգի կալին նրա մեջ: մինը ուսկան եր ձգում, մյուսը նալի եր կառավարում: «Ա՛յ հիմի կանան, առավ Գրեթորն ու կանգնած նայում եր մկնարաններին: Ուղակնը դառարկ դուրս լիկավ:

— Ես մինն իմ բախտիցը — առավ Գրեթորն ուղակնը ձգելիս: Գրեթորի բախտը դառարկ դուրս լիկավ:

— Ես մինն էլ մեր Զաննի բախտիցը:

Ես ել դառարկ դուրս լիկավ:

— Ես մինն էլ Գալուի բախտիցը: Գալուն եր անբախտ:

— Ես մինն էլ քսա...

Բայց ել ժամանակ մտնել ջարձանաբի դուռնը ապմակ բարձրացավ: Մի պարտիկ կապիկ եր պար տնում յերգելով:

Ա՛յ արի արի մեքումն,

միգառաղ սարի, մեքումն,

Գառալի պետ կուլի կուլ,

Ջանկի պետ պարի, մեքումն:

Ժողովուրդը կամաքվել եր զլինին ու վազում էին լուրս հողմից: Գրեթորն էլ վազեց: Այնպես կանգնած ժողովուրդի արանքը մտնել, առաջ տնցնել, լըկարողացավ: Վեր ձգեց, պնեղների վրա կանգնեց ու ճգնում եր անպատեհա տեսնել թե ինչ ե կատարվում մեջ տեղը:

— Ի՛նչ ես ներս խեղվում, առ լանդակի, դնա քո բանին, — առավ մի կինն ու զարկեց զլինին: Գրեթորը նանկարտ սթափվեց ու վազեց զեղի խառնաթը:

8

Իրիկունը Գրեթորը կուլ եր լիկել խառնացում: Դեռ արտասուրը չեր ցամաքել նրա յերեսին, զետ ալլվում էին խաղկիկն ապասկների տեղերը, զետ նոր եր լուկ աղլիկ պարտնի մեծը — լըկվանելով ներս մտավ Վասն, բազալի ալկերալ: Գրեթորն նկատելով նա խկույն կանց առավ ու մառխարս զեմքին լըլութվում առլով ապանալի կարքեց:

— Կուլումն ուլացմը, առ արլի՛ք ջոթոթ, թե զուրեքնաթ մառ վաղ զործ ունեյիր...

Գրեթորը զուրից չեր բարձրացնում:

— Առա մի տեսնեմ ե, առ...

Գրեթորը ըստ էր:

— Տես խառնում, առ: վերանց ե յեր Ե, վոր ետք ինձ ցաղցած ապանեցիր: վոր մեանելի՛ յետ...

Շագնա խառնով կամաց կամաց մտնեցավ, մի քիչ կանգնեց ու նանկարտ զարկեց Գրեթորի զլինին: Գրեթորը յերկու մեքով դուրս պառապանեց ու սեղովեց պատին: Վասն արտասուվում եր մի ուրիշ ձեռն կարված ել կայնեցու, բայց զուրից բարձրացավ խաղկիկին մայնը: Գալուն եր:

— Առա տես հիմի քեզ թնչ ե անում, — ապառնաց Վասն:

«Է՛կե՛ր ինձ հաղանեն, անցավ Գրգորի մշտ-
ջուրը, ու խեղճի նպին ասող արամ»:

Քաղկեդոն արգեն բովանդակին ձեռնի եր խա-
նութում, ալմա միայն հրամայեց իաց չլսան,
վոր իմանա թե ինչ բան է զաղցածությունը:
Վասնզե անցավ:

Գրգորը հանգստացավ, թեև լսում եր աղիկե-
պարունի մախը. վոր հչում եր. — Ախր ընչի՞
յես պահում, գուրս արա կորչի ելի, գուրս արա
կորչի... —

3

Գրգորը կնկվեց վերմակի մեջ, զրուխը կո-
խեց սակը, ասող արամ:

«Լուսնակ գիշեր, քուրդովին ցուն չունեմ,
ինձ տեսնողը կարծում է թե ասուն չունեմ,

վա՛յ, ասուն չունեմ...»,
իւր յերգը յերգելով Վասն իաց եր ուսում: Գր-
գորը վերմակի սակից յերբեմն զգուշ ծիկրա-
կում, թաքուն նայում եր նրան, կրկին աչքե-
րը ծածկում: Նա են որը իաց չիւր գրել թե-
րանը. ձեռքիւն ու լաց եր լեզու, այժմ ել զաղ-
ցած պառկեց, ու ցունը չիւր ասնում:

— Հը՞, վնց ա, սոված ցունը չի՞ ստնում
եմ, եղպե՛ս... — Նկատեց չարանէի Վասն ու
մի կտոր իաց ու պանիւր տվավ Գրգորին: —
Դե, առ, տեղի տակին թաքուն կեր, խաղեյինը
չիմանա:

Գրգորը նախապէս իաց ու պանիւրը՝ զրու-
խը կոխեց տեղի սակը, թաքուն ուսում եր
ու մտածում: Մտածում եր իրենց ասն վրա,
են որերի վրա, յերբ ազատ խաղում եր հան-
դերում ու լիսախրա իաց ուսում, մտածում եր
են յերկունքերի վրա, յերբ ներն ու մերը կըու-
վում ելին իրեն զաղաջ բերելու համար... մերը
լաց եր լինում, չիւր ուղում...

— Ախ, նանի խան, ինչ լավ եր սիրտը իմա-
ցել, — հառաչում եր Գրգորը տեղի տակին ու
իաց ու պանիւրն ուսում տկանը՝ արած, թե
խաղեյինը եւ չի գալի:

Իսկ աստվտար կանգնած եր խանութի դռանը:

10

խանութի դռանը կանգնած ձեն եր ասլի
Գրգորը, մուշտարի յիւր կանչում ու բարձր ձե-
նով զովում իրենց աղբանջը:

— Կանչի է, տե՛. Բնչ եւ Թիվիլ, Թացել
կանգնած: Բերանումդ եւ չուր չըկա:

— Նստի համեցե՛ք... Եստի համեցե՛ք... —
կանչում եր Գրգորը:

Ներսը միեռակեց թաշանում ելին:

Նրան սովեցեցել ելին, վոր մուշտարի ցալի
գեղի իրենց խանութը: Յե՛վ նա համախ բռնում
եր եւ կամ են անցորդի փնդից, կապիա ու հա-
մառ սկսում եր ցալի գեղի խանութը, ու բաց
չիւր թաղում, մինչև վոր մարդը գուրս եր գա-
լի համբերությունից: Գալիս եր գարեջուր իւր
տեղը կանգնում ու կանչում:

Ամստաւ ասթ արեթին, խանութի դռանը յիւ-
ր կանգնելուց հոգնած, նա յերբեմն նստած
ցնում եր խանութի աստիկն գարսած չիւրերի
վրա:

Եղ ժամանակ չարանէի ընկերները կամ հա-
րեմանները բռնութի ելին բռնում նրա քթի
սակը:

Նա փուշտալով վեր եր թռչում:

Շագից թմբած վառատականները զգարա-
նում ելին: Իսկ խաղեյինը կուշա միեռակեց
նստա մայր եր ասլի:

— Գնում Ես, առ, արդի ցոթթ, կանչի է...

— Նստի համեցե՛ք, Եստի համեցե՛ք, — ձեն
եր ասլի Գրգորը:

11

Մի որ ել Գրգորը յիւր մուշտարի յիւր կան-
չում զիմացից յերկու գյուղացի գուրս լեկան:
Նա վաղեց, փաթթվեց գյուղացիներին:

— Այ՛ ապա, իսկի նանաչեցի վոյ, եւ Բնչ
բան եր, — զարմացած բացականցի գյուղացի-
ներէից մինը ու գարեջուր ընկերին:

— Բազո, զու կանանչելի՛ք...

— Յես աչքերիցը կհանանչելի, — պարծեցավ
ընկերը:

Ճշմարիտ վոր Գրգորը շատ եր փոխվել, շատ
եր մաշվել: Ինչն ել եր փոխվել, շորերն ել:
Դժուր եր հանաչելը:

— Այ՛ ապա, եւ կարգին մարդ ու գառել...
հալա արա շորերին, արա շորեթին... — Կհանում
ելին գյուղացիները:

— Համարի կողը մեր գլխին. տես, նա իւր
աղին վարտեղ հացրեց, մեր աղերքը ննաեղ
խող են արածացնում...

Այն ինչ Գրգորը իւրա լիսակից հարցնում եր:

— Ի՞նչ մերը զմեզ առ... մեր երեխեքը զմեզ են... ի՞նչ կերն ընչի՞ք չեկեմ... մեր կողք մենչ ա թե չե... մեր զեղումն ձգ ա մեռել...

— Ամենն էլ լավ են, շատ բարով կանեն, — դառառախանեցին դուռըստից. — Են ա Սուգ-նանց Դուկասը մեռավ, մին էլ Գուհարանց դառավ, Թագածը լավ են:

— Բա ի՞նչ կերն ընչի՞ք չի գալի:

— Բա կերը լավ ուզում ա, ամա զմեզ դա: Ինքը մեռավ մի մարդ ա, սաղ սառն Լափեն վրեն...

— Բա բան չեն դարձել...

— Ինչ ունեն, վոր ինչ դարձեն, դա մեր տան բանը դեռ ա զմի: Ես տարի էլ կայք բարակ եր, խեղճ կերպ գտնով մերը ներին ա Կաս-նում: Կրանցից թնչ ես ուզում: Թե ունիս, դա դարձի: Կրեն խաբի՛ր են ուզում — մեռնի գող չլանի:

— Հա մեր տանիցն ո՞րի՞նչ չի կրկնադարձ:

— Ձե, են ա մեր Մաղիկ կողք Միրզանց գո-մի փեկովը ներքն ընկավ սառակից:

— Մաղիկը սառակից...

— Եղե՛ք մերը ենքան լաց ելավ ուլերն ու-սան:

Ես տեսնով դուռըստիցից մերը մի նամակ Կանց ավով Գրեթրին ու սառավ:

— Հիմի թնչ ես տառ: մենք էլ ցեղ տես-նիլ չենք, զմառն թնչ: Թե մարդ կամ քվորդ Կամար բան ես դարձելու, տար տանենք:

— Վերանցից բան դարձեմ, դեռ փող չեմ ստանում..., ամա...

— Ամա թնչ...

— Ուզում եմ յիս էլ զամ ձեզ հետ: Համ մեր զեղին, Կամ մերանց կարտեղ եմ, Կամ եր...

— Վա՛յ, վա՛յ, մենք Կանց իմացանք մարդ ես գտալի, խելացանց ես... եղ տեսնով բան կառնի: Եստեղ ցեղ Կամար աղավաղի աղբում ես — չորերդ թագա, վառն ու ձեռք խառնի... Մենք տառն ենք մեր երեխանցն էլ տեղ տանս թերե՛ք, դա ես թնչ ես տառ: Են վոր տեսն են շխտի դուրսը դրին խալիլին, զլորվեց յիս ցեխն ընկեմ, Կառն ցեղ Կամար են տեսի:

Եստե Կանգիմանեցին դուռըստիցից, խրա-տեցին, Թագա բարով ախն ու զմացին:

Կրանց զմառն յիսը Գրեթրն իր անկյունը քաշվեց ու բաց արավ հոր նամակը:

Ե՛մ ախիլի վորդի Գրեթր Լան:

՛ի քաղաքն Թիֆլիս:

«Մենք վող՛ի և սառնի ենք, միայն քառադ-լուքունն ենք ուզում, ամեն: Բեզ շատ կա-րտավ բարով են անում Աղլին, Կանը, Զանին, Մասին, Միկիլը, Գալան, ամեն: Մեր սիրելի վորդի Գրեթր. առ իմացած լինեմ, վոր տեղ-ներս շատ նեղ և և խաբիլ սաստիկ ուզում են և փող չենք մարում, և Կանն ու Զանին աղ-լու են և տեղներս շատ նեղ ա: Գրեթր Լան, մի քանի ժամեթ փող դարձի և մի գլե՛ր դարձի քա: վորդիս: Թառնից, Են իմացած լինեմ, վոր Մաղիկը սառակից, և Կանն ու Զանին տեղներն: Նամակը կարգաց ու տեղը կանգնած միայն եր անում Գրեթրը: դարձ եր անում իրենց տան Կամար: Միրզը երում ելին նամակի ա-ղբը:»

— Կանն ու Զանին տեղու են... Տեղներս նեղ ա...

— Կանյի յե, առ, թնչ ես վերացի, ուլեղ Կանեքը զմաց... — Կան ավին ներսից:

— Մասի Կանցե՛ք, Կասի Կանցե՛ք, — Կան-լում եր Գրեթրը խառնաթի գոռնը կանգնած:

12

Ձեռք լեկավ: Մասն աղմուկով մյուսախան բալը՛ր թաղում և քաղաքի վրով: Փողոցնե-րում սուրում, սուրում, Կասն և Կանում: Վը-ղալով մանում և անկյունները, աղքատի ու տեղերի յե ման գալի, պանդուխտ ու անտեղ լերինա յե վորտում:

Ան գառվ Գրեթրին:

Մի բարակ բլուզ Կալին, խառնաթի գոռնը կանգնած մեն եր տալի նա:

— Մասի Կանցե՛ք, Կասի Կանցե՛ք...

— Հե՛նսա... — Կարախինը սուրբով ցուրտը, աներևութ թրի նման, զարկեց անցած վա-կորները: Գրեթրը զոգաց:

Առանց են էլ նա շատ եր մաղված: Եղանն էլ Կեթիք եր նրան: Ու անկողին ընկավ:

13

Հիմանը պտակած եր Գրեթրը բաղալ Ար-տեմի խառնացում: Պոռավ զեղին որը մի քա-նի անգամ ներս եր մանում իրեն-իրեն խա-տելով:

— Ի՛նչ կուգես, վորդի, Գրեթր:

— Ջե՛ր...

Կեթին Լուր եր տալի: Հիմանը զոգողուն

աշունք մեր Դավթն զնայց քաղաքը խող ծախելու: Մի եանանչ մարդ որքելումի էրկվի սերմ եր ափել թն՝ առաքել մեր տեղը առաջ բերեք: Մամփա պանկերնք միշնկ գարունքը բաց եղավ: Դարունքը վոր բաց եղավ, վոնց վոր խրատ եր ափել՝ ես էրեկի սերմը բերինք մեր խիզանի նայում գրինք: վոր առքանան, զուրս գան: Դուրս եկան ասեղի երբի չափ մանր սե զաղեր: Տիրացու:

— Լամմե:

— Եղ մեր ուսումնականները թն գիտեն — որքելումի էրեկուն թնչ կուտի:

— Քթան տերև:

— Աղբքն, զրուստ ա: Դնացի ձորիցը մի շաշակ թթան տերև բերի, կապեցի մենն տան մարբրի վառիցն ու էրեկուն վրեն ամի: Ինչքան մարդ եկավ նայելու, վոչ-վոքի առն չը թողինք՝ վոր այցով չը տան, ասինք՝ թող մի տեսնենք ինչ ա զուրս գալի: Այ աղա, եղ անտեր էրեկուները մի քանի որ կացան ու կուտոր-վեցին: Լիմի թն ասենք նրանից եր, վոր զամ-չի մաղը շատ եր մոա կապած, վառնառակ եր առլիս, թն նրանից եր, վոր Լավերը առն էրին թափում՝ կացաւորում. զե վճեց անենք: Լո չիկինք կարող Լավերը կուտորել կամ մազն ապանել: Թն ասենք աներկիցն եր, վոր լերկի-կովը ներս եր թափվում, մին ել մարդ միաց ա անում, թն բա քաղաքումն աներկ չի գալի... Մի խոսքով՝ բան գլուխ չիկով: Տեսանք, վոր մեր լերկրումը որքելումի էրեկուն անում չի, բան չի գառնում: Դե, զարմանալու թնչ կա վոր. ենպես լերկիք կա՝ Լավք չի աղբում, ենպես լերկիք կա՝ ցորեն չի զուրս գալի. ամեն աշխարհը մի տեսակ բնութայուն ունի. բայց ես մեր նոր ուսումնականները եսքանն ել չեն Լաւեանում:

1899

II

ԳԵՆԻ ԽԵՆԵԼԷ

— Բաքի լիս մեղ:

— Ա՛, բարով, բարով, Գեոի Քեչան: Աղջի, չալ բերեք, Լոց բերեք, աբալ բերեք Գեոի Քեչանի Լամար: Մ, խեր ըլի, Գեոի Քեչան, թնչ կա, թնչ ե պատանի, վոր զու քաղաք ես չիկել: — Ինչ պետք ե պատանի. մեր կարոտն

եկինք քաղում: Ասի՝ մեռելի կա, աղբիլ կա, մի զնանք տեսնեք:

— Ենորակալ ենք, շնորհակալ ենք, Գեոի Քեչան:

Գեոի Քեչանը զեոից-զեոից խոսելով թնչ խմեց, Լոց կերավ, վերջը լոց ու պետց լիբուխ քաշել:

Մին ել լիբուխը բերինք Լանեց թն՝

— Բա ես վճեց պլաթ ըլի:

— Ինչը, Գեոի Քեչան:

— Ես, վոր երեկին առլաթ ես տանում:

— Չգրեմ... լիս թնչ կարող եմ անել...

— Ել ինչը վճեն ա, Լանե Գեոիկինք նստած լոց ա ըլում:

— Դե առա, ինչ վոր կարող եմ անել, — պատրաստ եմ:

— Ասում եմ՝ զնանք մի մարդիկնն Լանեք, տեսնենք, ինչ ենք անում:

— Լավ, Լամեցեք զնանք:

Դնացինք կոնսիստոր:

Դիվանագետին խեղդեցին Գեոի Քեչանի ցույց տված թվականի մտորկիական մատյանները Լանեց, ման լեկանք, քրքրեցինք, Գեոի Քեչանի աղեն չկա:

— Եղ վոնց ա, տիպեր:

— Դե չկա ելի, Գեոի Քեչան:

— Լիս մի քանի տարի ել ցած մաթիկ արեք, կարելի ա տիպիլի ենք:

Նոր մատյաններ բերինք, ման լեկանք, նրանք մեկ ել չկա:

— Մենք սխալվել ենք... անպատեաւ սխալ-վել ենք ելի, — կրկին խոսեց Գեոի Քեչանը: Երեկեան իմ Լաւով մեծ պետք ե ըլի: Մըթամ պետք ե ասելի բարեւ մաթիկ արեք, ցած եմ ասել:

— Լավ, Գեոի Քեչան, բարեւ ել մաթիկ Լանեք:

Նոր մատյաններ բերինք, նորից ման լեկանք: Դարձյալ չկա:

— Չկա, ցաւանեն գրել չի:

— Բա ես վճեց պլաթ ըլի:

— Դե վոր չկա՝ թնչ անենք... Դնանք Գեոի Քեչան:

— Դնալով վճեց կըլի... Լանե Գեոիկինք նըստած լոց ա ըլում:

— Դե ինչ անենք, վոր չկա:

Դուրս լեկանք: Մի հիսուն քալ զնացինք, Գեոի Քեչանը կանգնեց:

— Կոչ ելաւ:
 — Ի՞նչ կա, ջոճի ձեռնաւ:
 — Մըթմա եւ ծաւ լիկանք, ուր ենք գնում:
 — Մեր առան ենք գնում, ելի:
 — Յետո եղ ելա՞մ, վոր...
 — Բա թնշ անենք:
 — Ախր ենտեղից հասեղ չու անունը ա՞միկ եմ լիկել: Կի՛մի վոր գնամ թնշ խարար տանեմ:
 — Դե թնշ անեմ, ջոճի ձեռնաւ, ժառաններն են ելին, ենքան տարի տեսանք, ապէն ու վրա արինք — չկա:
 — Վոնց թն չկա. են վոնց ա անենի ազնն ել կա, նենց իմը չկա...
 — Դե վոր եղպես ե, թնշ անենք:
 Թե՛սի ձեռնաւ մինչեւ տուն բան չխոսեց:
 — Լը", թնշ արինք, — արցրեց կինս:
 — Դեա հալա տեսնենք, — պատասխանեց ջոճի ձեռնաւը:
 — Ել թնշ տեսնենք, ժառանումը դրած չե, վերջացա՞մ գնաց, — մեկ մաս լիս:
 Թե՛սի ձեռնաւը անցաց:
 — Վերջացա՞մ, վերջացա՞մ, լիս ել թնշ համ-
 քով լիկել եմ են համքովն ել լիս կերթամ մեր տունը, — վոնց ու վշտացած նստեց, սկսեց չիբիբին գոռ առալ:
 Ճաշի ժամանակն լիկա՞մ: Լուս նստած հա-
 ջում եղինք. նսնկարծ ջոճի ձեռնաւը հաշն ընդ-
 ևստեց ու ինձ գիմեց:
 — Բաս լիս վոր Կի՛մի գնամ՝ ջոճիկնկանդ թնշ տանեմ:
 — Ընշթ համար:
 — Ես մնարիքականի:
 — Վե՛ս, չկա, չկա, ջոճի ձեռնաւ. տերտերը գրել չի, չկա:
 — Ե՛, դե ասում ես, էլի:
 — Ի՛նչպես թն ասում ես, էլի, ջոճ ասում են — չկա:
 Թե՛սի ձեռնաւը զարկալ տնցաց ու չիբուխը արցրեց:
 Ճաշից հետո մաս իմ ասանձնասնկալը, վոր նսնկասնում: Մասնում էլի, թն թնշ տեսակ մարդիկ են մեր դուռացիք...
 Մին ել տեսնեմ ներս մասով ջոճի ձեռնաւը:
 — Գնում ես:
 — Լե՛ս:
 — Բա ես քնելու ժամանակ մ:
 — Բա թնշ անեմ, ջոճի ձեռնաւ:

— Ախր լիս լիկա հասեղ ձեռնաւ, բա թնշ ես անում:
 — Ի՛նչ անեմ, ջոճի ձեռնաւ:
 — Ես մնարիկի համար բա թնշ ես ասում:
 — Վե՛ս, զարմանալի մարդ ես, ալ մարդ ջոճ հալքերն ասում են՝ չկա, չկա, ջոճի ձեռնաւ:
 — Դե լա՞մ, լա՞մ, ել թնշ ես նեղանում, չկա լիս ել կզնամ մեր տունը: Մնաց բարով, — ու ջրթնջալով դուրս գնաց:
 — Դասո բարով. դե թնշ անեմ, վոր չկա:
 Վերջացա, տեսնեմ ջոճի ձեռնաւը դատըլ-
 ցանքում նստած չիբուխ ե քալում: Գլխարկս վերցրել, վոր տանիցը դուրս գամ:
 — Եղ ծաւ ես գնում, — լիսնիցս կանչեց ջո-
 ճի ձեռնաւը, — բա թնշ ես ասում...
 — Բան չեմ ասում:
 — Գնում ես...
 — Լե՛ս:
 — Ել մնարիկնն լիս տեսնի՞լ...
 — Զե՛ս, չեմ կարող:
 Ես պատմությանից հետո ջոճի ձեռնաւը գնացել եր դուռումը պատմել, թն իր տեղը նեղ եր, լիկել եր քաղաք՝ ինձ խնդրել, վոր ողնեմ, իսկ լիս տան էլի՝ չեմ կարող, ու վո՛շ նրա խոսքին էլին տկան՞լ դրել, վո՛շ յերեսին էլին մտիկ արել:
 [1910]

III

ՆԱԾՈՅԻ ՏՈՐԵՍՄԱՆԻՈՇ

Կերպարը մրսել եր, անկողին եր ընկել տանջվում եր տաջության մեկ: Հարեանները Կի՛մադի շուրջը համաքոված ողն լիքը դուռից էլին անում, չիբուխ քալում:
 — Տղե՛ք, ու վոր ջրանի վո՛շ, բան չի դառ-
 նալ, եկե՛ք սրան մի քարաքաղնիս անենք, —
 ջիբի միջից տառաջարկեց Նեառ բիւնն:
 — Հա, եղ խելքս կորեց, — համաքոված
 ա՞մից մի ուրիշը:
 — Դրան ել ուրիշ հար չկա, — մեն ա՞մին ես
 ու են կողմից:
 — Կիրակի...
 — Լը՛:
 — Ասում ենք քարաքաղնիս անենք, թնշ ես
 ասում:
 — Վարեմում եմ... չգիմանում...
 — Տե՛ս, կգիմանաս, յերեխա ես չեմ:

— Դե... դուք գիտե՞ք... ձեզ... ծառայո՞ւ

— Այլի, պղինձը չուր լցրե՞ք բերե՞ք մի փել էլ զար բերե՞ք կրակն անենք առջանան։ Գլինձը պրին կրակին, զարերն անին կրակի մեջ ու նստոսեցին։ Նստ ընկնե սկսեց պատմել, թե ջանի եպի յեն աղապով զարարադիտով, Մասանոց Դանելը, Մաթասանց Մինասը, Մասուրանց Սահափանը, Մաշկափարանց Միկան — մինչև զոր չուրն յեփ եկավ, զարերն էլ կարճ քրքրեցին։

— Դե ծածանակն ա, վեր կացե՛ք։

— Տղե՞ք, զախում եմ... կանչեց կիփանդը։

— Դու սուս կաց։ Այլի, մի յերկու հաստ լեներ բերե՛ք, մի չորս ու կինգ ուժով աղեք էլ կկեց հասե՛լ։

Զարերով փաթաթված յոսան լքով լեքը պղինձն ու կիփանդին պրին իրար նստ, կարճ ժրած զարերը լցրին լքի մեջ։ Զարերը թլլացին, անդի նժան զարլըն սկսեց բարձրանալ, չափով վերձակաները ծածկեցին ու չորս կողմից վրեն նստոսեցին։

— Վալ, խեղդվեցի, — խուլ զուռում եր կիփանդը։

— Սեղգվիլ չես... աղեք պինդ նստեցե՛ք։ Դուխն ու զոտները ամուր պանցե՛ք։

Կիփանդն աղապակում եր, որսասական ջանքեր եր անում չարժվերու, բայց կինգ-վեց ամս զուս աղամարդ վրեն նստած չեյին թաղում։

— Ո՞րս ես գնում, — կանչում եյին իս ու նն կողմից, վերինց սեղմում ու կրկում։

— Հիմի թե չգրանի։

Ու Նստ ընկնե, կիփանդի վրեն նստած, չի բուխը թերանին չարանակում եր իր պատմութունը։

— Մի առիթ ես մեր Արզաբն ել եղան մրսել եր։ Դանթափու ծաղկի բերին լայ չինցին խոնարհ, պրառլ բերին, չուր աղին, ամին իրան քացաի քսեցին, բան չի դառավ։

Ասի աղեք, բերե՛ք յես զրան մի զարարադիտ անեմ։ Թե՛ դե զու գիտես։ Բերի մի թե՛մ կրակ աղի, Դարան աստի պուռնդը կտրած պղինձը չուր լցրի վրեն դրի, զար նախաքեցի անի չեղլը, Ջուրն յեփ եկավ, զարը կարճեց։ Սա թե՛ վախում եմ։ Ախր նա էլ որս նժան մի լեզապատառ ոքմին ա։

— Աղա, ընչի՞ յես սուս, Արզաբը ն սրտոս մարդ ա։

— Վալ է, նրա սրտոսը վճրե՛ս։ Մի աշունք յես մի աղլի բուն զուս։ Նկա ասի՝ Արզաբ, աղլի բուն եմ զանի, աղի գնանք աղլին բերե՛ք նանեք։ Դնացին։ Սես մի լայ վեր կալա ես աղլի բունը խըրխըթարեցի։ Մին էլ նանկարծ են անսեր աղլը զուրս լեկավ ու ինձ կալավ։ Արզաբ, ջոժալ ես ջոժալ։ Ո՞վ կուս Արզաբ — մին էլ տեսնեմ կրեն փախած գնում ա։ Աղլի մեծեցը մի կերպով պրեմ եկա սուս։ Ասում եմ, աղա, դու ես Բնչ աղբը։ Թե՛ եկա սուս, զոր թվանք բերեմ։ Սուս։ Կտիցը փախավ։

— Մե եյի սուս — կիմի սա կանգնել ա, թե Նստ ջան վախենում եմ, ինձ զարարադիտ մի անել։

Ականջ չարեք, բերինք կծեցած զարերը լեկման չուրը լցրինք ու ննց նեղես բուլը վեր ընդվ որս նստ կոխեցինց անդի տակը։ — Վալ, մնա ես, մնա։ Լաղն թվ ա։ Վրեն նստոսեցինք։ Սես եմ, ես մեր Նուխն ա, Փիլան ա, Դարան ա, Արուքն ա։ Հիմի սա ասկիցը դառում ա, վեց ա դառում... Մեջան զուսա մինչև պինջացավ։ Բայց աղինք, տեսանք չուր ա կարել։ Մե եր ու նն, լավագավ, անդիցը վեր կանգնեց վաղ առաջ մարդ։

Նստ ընկա պատմութունը զոր վերջացավ, վեր կացան վերձակաները յես քաղեցին։ Դու լըրլին ողեն բանեց։ Բայց կիրակուր...

— Կիրակուս։

Ժամ չի գալի։

— Կիրակուս...

Գառախան չի առի։

— Կիրակուս... ձեն ամին, չարժեցին, զարժեցին, Կիրակուս չկա։

— Այ՛ աղա, ես վեց ելավ, — ժուրված արտասանեց Նստն։ Մշուսները լուս ելին։

— Վալ, սուսն ցանկվեց... Մղրաաց կիրակուսի կինը, Իրար հըրերելով աղեքը զուրս եկան կտարը։ Ու մինչևիտ ներքև կիրակուսի կինը սուլ եր անում, կտերը արևում նստոսած աղեքը պատմում ելին, թե ջանի-ջանի եպի ին խեղդվի զարարադիտից։ Նանքանց չարանք, Մեջանանց Նանքը, Լափվերզանց Աղեն, Եթմալանց Եամիրը... վեր մինն տես։

— Տե՛ դե նախաի գիր ա եյի, ես նրան էլ Նստն չի խեղդել։

Նստն լուս, գլուխը կախ արած լուս եր ու յիրուի եր քալում։

Ա Ն Մ Ա Դ Ը

Ա

Յես իմ մանկության դարունները ոնց եմ կացրել մեր սարերում:

Եստ եյի սիրում իմ տատանց տունը ու միշտ ախտեղ եյի լինում: Իմ ջեռիներից ամենից փառքը, Անձաղը — նովիվ եր:

Ես ինն տանում եր, ման եր տնում գտաների մեջ. Կեսը Կանդից Կապրեի կարմիր ճյուղեր եր բերում ինն Կամար, իսկ իրիկունները Կանում եր սրինդն ու տնում:

Ու տատաղի, լուսնյակ գիշերները, ահադին խաբուլիի շուրջը բուրբոն, ծափ եյին տալի, խնդում եյին իմ պապն ու տատը, իմ ջեռիները, իսկ յես քիթիսի նման քրթում, պար եյի գալի նրանց ջրխնի մեջ:

Անձաղը քուրջի տնան է, դրս Կամար ել յերբ մենք խողի միս եյինք ուտում, միշտ տանցիք Կանաք եյին տնում, ծաղկում, ծիրաղում եյին Անձաղի վրա, քե՛ Անձաղը Կարազավ, Անձաղը Կարազավ...

Ի Կարկե, տնանը լուրջը կտանք քուրջ է. բայց ննց ներս մաներ, տաններ քե Անձաղը ինչպես է ժամ գալի տանը, Լերիք եր, Խալան կիմանար, վոր տան սրինի տղան եւ:

Ում կաննում եր, տան եր բերում, պատվում, Կամբու. գնում: Աղքատը վողորմության ուղեր քե Կարանը Կացփոխ, իր մեռածով տալից վերցնում եր, տալիս: Ճան աղիկներին ու փոքրերին Կամարում եր, ծննում եր, սիրում եր, ինչպես է մյուս ջեռիներու Անտաններին Կամար Կազին տալիս եր: Մինը Կիմանա՝ Կանալիս զրեթն ինքն ել Կեսն եր Կիմանա՝ Կանում, Կեսան եր սիրում: Ինքն ել Կեսան սիրելի յեր ամենքին: Անձաղը Կիմանա՝ Կանում եր քե չե, մեր ուրախությանն ել Կեսը կարում եր: Ու ամբողջ որը տառա ու պապը չարս կորմը պատում եյին, ինչ վոր լավ բան եյին գտնում, շուրջն եյին Կամարում, խնդում եյին քե ուրիշ ինչ կուղի սիրաբ:

Բ

Մի տառվում ել վեր կացա, տեսնեմ՝ բուրբ տանցիք ախուր եմ:

Իմ տատը արտադրելով զքթում եր, ման եր գալի աղիլուններում ու ինքը չեր իմանում, քե ինչ եր տնում: Կարաններն ու աղիլը —

կերքը լուս, ախուր, ներս ու դուրս եյին տնում: Վրանի գլան կազրին հասած խոտում եր իմ պապը, իսկ մի ջիշ Կեսն զլիսկար նրատն եյին ջեռիներու:

— Անձաղը լինի ջո պղնձանը, բարս Կան, խոտում եր պապս: Զոր ջարին գնալիս՝ չոր ջարն ել Կանալի ջեղ Կամար: Գալառ որդ խնդում: Կանում ոնց կենա... Դե, վեր կաց, որն տնց է կենում, Կամփեղ յերկար եւ Վեր կաց, բարս Կան:

Անձաղը շուրի փնջով աչքերը սրբեց, վեր կացավ, յեկավ մտածելով իմ պապին: Գալառ զրկեց, Կամարից Անձաղին, ու աչքերը լըցվեցին արտառաչով:

— Բո ախտանա՞նք մեղ Կալալ արա Անձաղ Կան, մեր աղն ու Կացն ել ջեղ Կալալ լինի, ջո մար կաքին պես: Մեղ մախցը գցես վոր: Քե ախուր՝ Կան ունենա՞ իմացրու, վոր մենք ել ուրախանանք, քե պապա՝ Կան ունենա՞ իմացրու, վոր Կարեհա լինենք: Դե, գնա, ջեղ մտաղ, տառված բարի Կամար տա:

Ապա քե տատա զրկեց, Կամարից Անձաղին, Կեսն Պապանները լաց լինելով մեռն տան: Ապա չկարո ժողքերին ել Անձաղը Կամարից է մի յերկու կով, Կաքի, Գանը, Լաղ, մի կըտրեան վալիս, մի բարձած ել տառա՞նք, յերկու շուն ել յետը գցած, Կանաղարն ընկավ:

Մյուս ջեռիներս ուղեկցում եյին Անձաղին:

— Ատաված բարի Կամար տա, Անձաղ Կան, գնա բարով, բարս Կան, — Կեսը Կանալին գրած յետից Լալն եր տալիս պապս:

Գ

Անձաղը տնցավ սարի մյուս կողմը, մյուս ջեռիներս վերադարձան: Վրայց ինչու եյին լաց լինում մեր տանը, ջեռի Անձաղը մեր գնաց, մտածում եյի յես:

— Անձաղը մեր գնաց, Կանի — Կարքրի իմ տառին:

— Իրենց տունը գնաց, — պատասխանեց տառս:

— Իրենց տունը վերն է...

— Ուրիշ տեղ եւ:

— Անձաղը մի եր վոր...

— Անձաղը քուրջ եր, մեր ծառան եր Մ, ջանի տարի մեր տանն եր... Կիմի իր իրականքն տառվ ու գնաց...

— Բո ել չի գալու:

— Չե՛, բարս Կան, գնաց...

Գ Ր Ա Ձ Ը

1

Այնպեղ սարերն իբրեւ են հանդիպել, իրենց սրտնշում մի մեծ ձոր են ստեղծել, վոր հոլովում և Մուրը Ջորը:

Մուրը Ջորը բաժանում և հաթիբն ու Բուրքիբն իբրեւ իբրեւ: Նրա մի հոգմը Բուրք սարվորն և իշխում, իր բիննն զարկում, մյուս հոգմը՝ հալը:

Բայց նրանց իգիթները գիշերվա մթնով ել անցնում են այն խոր անդունդը, իբրեւ զոյխար են գողանում, մի, կով կամ զոռն են քլում: Նրանց հովիթները անդերում են հասնում ու փետակելով են անում:

Մեկ էլ անսար մի սարի ուղից տարածվեց մի զին, առանգական ձայն — զնավոր ՆՅ...: Այդ զուժավոր ձայնը հզվելով՝ տարածվում և լեռներում ու անկարծ յերկու հոգն էլ բինն-գում իբրեւ իբրեւ անցնում:

2

Բուրքը հովիթներն իր բիննն զարկել, ձվոր եր արել Մուրը Ջորի մի հոգմը: Այնտեղից իբրեւ ու սպանալով նախում եր գիժմաց վեր յիկած հաթիբն: Նրա մարդիկը այդ սարերի անհետադարձավոր գողերն էին: Պատասխանից փախածները նրա մոտ էին մածկվում, սարերով անցնող ավազակներ խմբերը նրա հարկի տակ էլի ապաստան գտնում:

3

Մի իրիկնապետ վրանում Թինը ավան նա զրույց եր անում իր սովորական հյուրերի նկատ: Նրանք հայտնի ավազակներ էին, վոր անցնում էին լեռներով:

— Ես գիժացի հաթիբն լավ ետեղերը տակնալումս չեն անում, — իր զարմանքը հայտնեց հյուրերից մի ջուրջ:

— Եղբան ել խեղճ մի գիտնալ գրանց, — գառասխանեց տան անըր:

— Նրանց...

— Հե, գրանց: Նրանց մեկ Ջառի անունով մի չորան կա, իգիթ եմ տում, վոր մենակ են մի աղի զեմը զուրս զա:

— Փե հա, — բացականից վրդոված ավազակը ու չիտկալով վրա նստեց:

— Ինչ կասա գիշերս ենդես անեմ, վոր առավոտն ել ձուխ չարքարանա զիժացը:

— Կաղուս էին փնջել:

— Ձեռքդ տուր:

Նրանք մեծ մեծի խփեցին ու զրա յհան:

4

Սարսափելի ձայն են Մուրը Ջորի գիշերները:

Մի մթնադիշեր եր. անքնն էլ անընդհատ սեղում եր միայն: Փնած եր հաթիբն բիննն, Յերքինն յերքինն հովիթները այս կամ այն հոգմից խուլ զեղ-ՆՅ...: Կանչելով, իմացնում էին, վոր հոլում են զեռ:

Գիշերվա մի ժամանակը մի Թմիթըմից անցավ վրանների մոտից: Ենքը վեր կացան, վրա ավին, վայիսարը իբրանց, միաները փախան, առավորը ցրվեց: Հովիթները հավար կանչեցին, հրացանները բացվեցին, և այս բոլոր սարսափներն ու ձայները խառնվելով ձայնն, նեղեցին ու ավալի վրաժամանքին, հորինեցին մի դժոխական գիշեր:

— Եսան տարան, բիննն պահեց, ՆՅ... — զոռաց ավազան հովիթ Ջառին:

— Եսան տարան... — Ջառն ավին սեմն հոգմից ու սե սարսափը կալով բիննն: Անանքում ավին մարդ լավ և հաղիանում, քե ինչ կնշանակի՝ շուռը տարան:

Գողերը միշտ մի կամ յերկու հոգով վազում ընկնում են բիննն, վայիսար, մի, առվար իբրանացնում, յարանում են իբրա: Ենքն ընկնում են նրանց լեռների: Նրանք էլ ընդին հալեցնելով տանում, նեռացնում են բինից: Այնուհետև խառնված, անշուս բիննն լեռների վրա յեն առլիս նրանց ընկերները և զիտի ու խովարի մեկ քլում են անասունները:

Եսավով մեռեց յերկրորդ հարձակումը, հարձակոցն ընկավ հրացանները բացվեցին, ավան բան մթնումը խառնվեց իբրա ու իբրա խառնված ընկավ զեղի ներքև:

Այնակի մթնում վային չեռ յերևում: Փայլակի լուսով վայրենասար բացված եր անհեղի անտարանը, բայց մարդու աչքերը վորոշ բան չեցին հարող նկատել այն Թան ու յուրի մեկ: Աչքերը չեցին հարող նկատել, բայց հրա-

ցանկերի ձայները ցույց էին տալիս, թե Վոր
կողմից են գնում, և Լովիթների աղաղակը, Վոր
կանչում էին՝ «Տարած», տարած... Այսպես
էջ...»

Այդ ձայներն էլ Լեազենան Լեազան, նվա-
ղեցին ու էլ վռնեց չոր լավում։

Անրեղ միայն չըմբռնում էր և ամպը խուշ
նայում ու վարտում էր Լեազ լեռներում։

5

Լեազահամին աղբյուրը վերադարձան։ Դեռ Լեա-
զից լավում էր նրանց ուշաթի ուրախ խոսույն
ու ծիծաղները թանձր մուգի մեջ։ Աղբյուրն
սկսեց ու անձուռ լեռ բերին Լանձնեցին սար-
վորին, իրենց Լավազիցին Լովիթ Զառնի վը-
րանը, Վոր Լազ ուսանեց։

Նրանք իրենց Լեա բերել էին մի քրդի ցու-
լոց, վառան ու թուրը։

Իսկույն տարածվեց, թե աղբյուրը մի ցուրդ
են սպանել ու Լեազը քրդով սարվորները լե-
ռան խոնավեցին վրանի ներսն ու զանքի
արանքում։

Զառնի մայրը սոված Լովիթների Լամար
կրակի վրա կերակուր էր չինում ու Լեան էլ
իրեն իրեն զուգարանում։

Ա աղա, ես էլ մեր կուսենա...

Ա աղա, Լիվի Նրա մերը համփա կպահի...

Ա աղա, կասի, աղես յես չեկա՞մ...

Ա աղա, համփա կպահի՞ յես չի գնալի...»

Դրախներն որորելով Նրան Լաշտակցում էին
մի ցանի ուրիշ կանաչը։ Այն ինչ՝ Լովիթները
սարվորին պատմում էին, թե բանն ինչպես
չեղավ։

— Չորս կողմից Լավազեցին, տարանց
արինք մի ձոր։ Նստեղ արանց տեղը Վոր Նե-
ղաբերին, արանց աղբյուրը թող արին ու
ամենքը մի կուսն վրա փախան։ Մընին քնե-
ցի, տարա ցարափին դեմ արի։ Վոր ցարափին
դեմ ելավ, մին էլ տեսն յես դառավ, թուրը
Լանց վրա քնեց թե՛ դուխոյ աղտաթի, միջից
կես եմ տեսում։ Վճռեց թե միջից կես եմ տեսում
— զագանակը պարանցի, ուսախառը վեր բե-
րի, առ Լա կըտաս...

— Այժմ, — բացականեցին սարվորները։

— Երբեկավով փովեց, — վերջացրեց Զառն
իր պատմությունը։

— Հա, հա, հա, հա, — ծառ ծառ խնդացին
սարվորները։

6

Այս դեպքից մի ցանի շարք անց էր կա-
ցել։ Մի որ չները Լանցին։ Չորս յեկան, տե-
սան մի պատով ցուրդ Լաշն էր տալիս բինի
ներքերից։

— Ի՞նչ ես ուզում, ա ցիբվա։

— Չորան Զառնի վրանն եմ ուզում, —
ասավ ցուրդը։

Բերին շարան Զառնի վրանը։ Զառն Լազ
դեց Լուրի առաջ։ Դեռից գնեց խոսեցին,
մինչև Լազը կերավ պրծավ։ Սերը Վոր Լազը
կերավ պրծավ, Զառնի Լազեցից։

— Խեղ ըլի, ընչի՞ Լամար էր յեկել ցիբվան։

— Նստեղ մի ցանի շարք Լաշն էր ցուրդ
են սպանել — խոսեց Լուրը։

— Սպանել են, — պատասխանեց Լովիթը։

— Ասում են՝ դու յես սպանել։

— Դրուսա ե։

— Սես Նրա Լաշն եմ, — ասավ ծերունին։

— Սեկել եմ, Վոր Նրա արինք չեղ Լաշն տեսեմ։
Դու Նրան համփին յես սպանել, իր վոլխա-
րումը յես սպանել, իր տանը յես սպանել...
Բանի անգամ ախ՛ ալ վորդի, Լանց վեր կալ
ես Լարամ համփից, Լեառ Լազ ես ընկերնե-
րից։ Ուրիշները չեղ Լամար յեն աշխատել...
Ինձ չլսեց։ Սերնի ետպես մտնը մտեցել էր,
— ասավ ցուրդը ու գլուխը ցուր արավ, լոնց։

— Լավառից Լառառա կենաս, Վոր արդարն
ես խոսում, — չորս կողմից Լաշն ալին սար-
վորներն ու իրենք էլ լոնցին։

— Արինք չեղ Լաշն, — բացականեց ծե-
րունին, — միայն մայրը... դիտես էի, մայր ե...
չի Լանգասանում... Երեքին ինձ տվեց, տեսեմ,
չորերի վրա լոնց ըլի, իր սիրան Լավառնի, իր
կարոտն առնի։

Զառն բերեց, ծերունուն Լանցեց արյու-
նաս ցուրդը, վառան ու թուրը, մի վոլխար
էլ առանք արավ ու չներն անցկացրեց, տա-
րավ համփա դեցի։

— Դե Լառ բարով, զավակ — Լրաժեկա

ավով ծերունի ցուրդը։

— Դեռա բարով, ցիբվա։

ՅԵՐԿԱՍԹՈՒՂՈՒ ԵՒ ՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1898 թվին նոր եր բացվել Յիֆլիսից Նարս գնացող յերկաթուղին։ Լուսու գյուղերից մեկում մի իրիկնաթիվ Ուսանես բիձու գտանը դերաններէ վրա նստառած գրույց էլինք առնում։ Ուսանես բիձին մեզ պատմում եր, թե ինչպես սկսեց յերկաթուղու շինությունը։

«Մի տարի յես ու մեր Սիմոնը ներքի նստումը նիպատ էլինք կարումս։ Շապես եր պատմում նա։

«Մին ել տեսանք մի քանի սիպտակ չլապ։ Կամոր մարդիկ ներքից դուրս յիկան ու խորհիվեր, չորհիվեր գնացին։

— Ասի՛ ՆԵ Սիմոն։

— Թե՛ Բնչ ա։

— Ասի՛ հասեղ մի բան կա։

— Թե՛ Բնչ պլաթի ըլիլ, նամփորդ մարդիկ են, կարելի ա նամփեն կորցրել են, իրենց նամոր գնում են։

— Ասի՛ չե, հասեղ մի բան կա, յիցնա կիմանա։

Յեկանք տեսանք Տերանց խաղացի կանքը մի սիպտակ փետ ա աշնկած։

— Ասի՛ ՆԵ Սիմոն։

— Թե՛ Բնչ ա։

— Ասի՛ կիմի տեսնում ես։

— Թե՛ ես Բնչ ա վոր։

— Ասի՛ նախ դես կաց, յիցնա կիմանա...

Սրանից մի քանի ժամանակ անցկացավ— մին ել տեսնենք կապիթ յիկավ, թե՛ բն յերկաթուղու նամփեն դես են տանում...

— Ասի՛ ՆԵ Սիմոն։

— Թե՛ Բնչ ա։

— Ասի՛ կիմի տեսար խուսա վորսեղ դուրս եկավ...

— Այ յիցուզ պապանկվեր նա, — նախ ալից են կողմից վորական Ոստիլ։

— Այ ազա, ընչի՞ յես եղպես տես, Բնչ՝ մի քնառ բան ա յերկաթուղին, — մեկ ժառն մի քանի գյուղացի։

— Վեսա չի, բա Բնչ ա, յիկավ նորերումը եղլըրտաց, ել պախրա չլմաց, կիսաբ չլմաց, նենիցը խրանցիկն, փախան կորան։

— Պախրեն ու կիսաբը չե վոր, նամոտա յես ել կորչեմ, — խուսըն առավ մի նամիկ, վոր դադանակին նենված կանգնած եր։ — Դնում եմ քարի գլխին կանգնում եմ, նորերին մաիկ

եմ առում, վոր նե քարափները քանդելիս տեսնում եմ, սրախ ները մզկառում ա, վոնց վոր թե մարդի երեխեն թշնամու նեռին զըրքելիս ըլին ու մարդ կարենա վոյ թե պչին...

— Ձե, չառ բան կրփչանա, — սրա նեա ել նառաչեցին մի քանիսը։

Ու սկսեց վեճը յերկաթուղու վրա, թե յերկաթուղին ազուա եր բերելու, թե քնառ։

Եղ վեճի ժամանակ յերկաթուղու դիմ վրա աշխատող առարականներից մինը նորիցը դուրս յիկավ ու ժառնեցավ մեզ։

— Բարբի իրիկուն նեզ։

— Ասառու բարբին, ուսառ։

— Ինչ մի շափ ալլուր է նարկավոր, նեզանից մկ ալլուր կիմախի, — դիմեց առարականը ամենքին։

— Վորսեղացի յես, ուսառ, — նարցրեց Ուսանես բիձին։

— Ուսանչլիկ նաղիցն եմ։

— Ուսանես բիձու, նախ մի նարցրու տես

վոր քաղաքիցն ա, — յեղպեց մի գլուղացի։

— Գու քաղաքի տեսնեն Բնչ ա, բարեկամ,

— կրկին նարցրեց Ուսանես բիձին։

— Սըվազ։

— Սըվազ, — յերկաթուղինում ու խորհրդավոր կերպով կրկնեց Ուսանես բիձին։

— Ինչ տալով, Ուսանես բիձու։

— Սըվազ...

— Պա՛, չու տունը չքանդվի... ծափ տվին ու ծիծաղեցին մի քանի գյուղացի։

— Մնաեղից հասեղ քանի ամսվա նստապարն ե, — չարունակում եր իր նարցն ու փորձը Ուսանես բիձին։

— Յերեց ամսվա։

— Պա նե... միսրերան զարմացան ամենքը։

— Համեցեց, դարբեր ախպեր, նախ, նաց բեն, նաց աճուլ աբա։

— Ձե, չարանկալ եմ, զուգ եմ, նեզանից մկ ալլուր կիմախի. մի շափ ալլուր տա՛ գնամ։

— Անչի, մի շափ ալլուր դուրս բերեց, — դուից նեն ալից Ուսանես բիձին. — գլուխդ չլուր լցրեց։

Հարաններից մինը մի շափ ալլուր դուրս բերեց, ուղեց գառաբիկ մեկը, բայց նա թող շաբավ։

— Ի՞նչ արժե...

— Անա, դեռ անա տապալկիդ մեջը:

— Ձեռ, առաջ մի գինն իմանանք:

— Դեռ անա, հետո կիմանաս. թե զոր թանգ ըլի, դատարկելը նեղա առ:

Ուստեն իր տապալկի բաց արավ, հարան ալյուրը մեջը դատարկեց ու գնաց:

— Դե հիմի թիշ տամ, — հարցրեց ուստեն ծոցից քսակը հանելով:

— Վոյինչ, ուստա, վոյինչ չի հարկավոր, քեզ փնջքեշ, մեր աշխարհումը դարձրեց փող չեն առնի, եղ անասկ աղաթ չկա... — առավ Ուհանես թիվեն ու շարունակեց իր չիրուխը ծխելը:

Ուստեն մի քիչ չփոթվեց, չեմ ու չում արավ ու գնաց:

Ուստի գնալուց հետո մի կարճատև լուռ-թլուռ արեցին, ապա թե խոսեց մի գյուղացի. — Նա որը մինն եկել ա թե՛ մածուն եմ ուղում: Հարսները մածուն գրին տառլին. կե-բավ պրծավ, հիմի վեր ա կացեի, թե՛ ինչ ար-մե...

— Առավ եմ՝ թեյը...

[1908]

Թե՛ մածունը...

— Անի՛ ալ մարդ, գլխիցս քաղի, եղպես բա-ներ մի սաթ, թե չե վոյխաթի եղած կաթնե էլ կցամաքե...

— Այ աղա, բա թեյպես տենե՞... Նա ընձ ա, զոր ով դա մափառ ուտի ու տանի... Նա վրա քանինն են գալի, գիտեա թե չե... Նա որը մընին էլ յես եմ մի խան ալյուր չափել աղել... Նա մեր կերթա, — մեջ ընկավ Ուհանես թիվու փաթը արդենը:

— Վոր գն մին էլ տուր... գրուխը վեր քա-չեբով հանգարտ խոսեց Ուհանես թիվեն:

— Ողազ չեն կենա, — վաշտացին մի քանի ծեբեր:

— Աչքս լիս ելի. Սըզպեցի սկսած ով գա՛ չափի տուր. կասես յես Դրանց համար եմ աշ-խատեի... Ով գալիս ա՛ բարով, հազար բարի. բա ու ուղում՝ փողը քերի՛ տանի...

Ու սկսեցին վիճել. Ուհանես թիվեն էլ տա-քացավ, ազմուկը մեծացավ:

— Ո՛հ. ճ. ճ... Ձորերում սուրում եր յեր-կաթուղին:

Հոր եր մահ էլ նա մեր ձորերը:

ԻՍ ԸՆԿԵՐ ԴԵՍՈՆ

I

Մի խումբ ընկեր յերեխաներ ելինք: Գյուղացի յերեխաներ:

Վոյ ուսումնարան կար, վոյ դաս, վոյ դաս-ախարակոթյուն. ապա ելինք միանգամա՛ն ու խաղում ելինք. Բնչքան ելինք խաղում: Ու վճեց ելինք իրար սիրում, վճեց ելինք իրար սովորել: Սոված՝ մամանակներս էլ վա-ղում ելինք հացի տաշիքը մի կտոր հաց առնում, պանրի կարափեցը մի կտոր պանր ու էլ յես շտապում իրար մոտ: Իրիկուններն էլ հավաքվում ելինք, ծիծաղ բաներ ասում կամ նեցաթ պատում:

Մի ընկեր ունեյինք, անունը Նեսու Մեքան նեցաթ գետեր, նեքան նեցաթ գետեր, վոյ ծեբ ունեի, վոյ տուր:

Ամառվա լուսնիակ գիշերները մեր դասն գերաններով վրա չուր թուրը նստառում ելինք, հիացած ուլլում Նեսա՛յի՝ ժողովորությանից գեղեցկացած գեմքին: Ու պատում եր նա

Հուրի փերիններից, Զորուխա Նուշից, Լիս ու Մութ աշխարհից...

— Նեսա ջան, Նեսա, հիմի էլ Կուր Թաղավո-րի նեցաթը պատմի, հիմի էլ Թուրի չուշի նեցաթը պատմի... հիմի էլ Քաշալի ու Քո-սակի նեցաթը պատմի...»

II

Մնազես պատանեց, վոր մեր գյուղում ուսում-նարան բաց արին: Ինչ ուսումնարան ավին, ինչ նես էլ ի՞նչ քան յերեսուն յերեսու: Ամեն մի յերեխի համար տարեկան յերեք ուսուլի՝ վարձ ելին ուղում. ես պատահա՞ով էլ գյուղի յերե-խաններից չառերը, վորոնց մնողները չելին կարող տարեկան յերեք ուսուլի տան, Մացին գաղաղ. Դուրը Մացին է իմ խաղընկերների մեծ մասը, Դրանց նա ու Նեսու:

Առաջին անգամն էր, վոր մեզ չուկում ելին իրարից ու չուկում ելին ուսումնարանն ու վա-րժապեց. առաջին անգամն էր, վոր մենք զըր-

խի էլէնք ընկնում, քե միտ ունեւոր ենք։ միտա աղքատս Դեռ ես որ ել ակամբումս ե նետոյի շոյքի ձենը, զոր իրենց դռնը քաղալ գալով գտաւ եր, քե՛ յետ ել եմ ուզում առաւնալսան գնամ։ Յեմ գնա ակամբումս ե նրա հոր ձենը, զոր կանչում եր.— «Կա վճի, կա վճի, ալ զոյ ու փոյ, վճրակեց տամ...» Յերեք ժանեմ ունենամ՝ կտանեմ հացի կտամ, կրեւիմ կուտեք, հրեա թաղել եք ազատ նստած կա վոյ...»

Նստն ու միտ գարաջ թաղած ընկերներս գալիս էլին ուսումնարանի շենքում նստալովում՝ մեզ մօտիկ անում, բայց վարժպետը թող չեւ անում, նետեղից ցում եր։ Դասաւիճողներին խողի ժամանակ ել չեւ քաղում մեզ կես խաղան, առում եր՝ կողմակի, ոտար լերեխները իրաւունք չունեն աշակերտների խողերին խառնելու։ Յեմ նրանք գնում ելին ուսումնարանի պատի տակին նստաւում՝ աղաւում ելին մինչև դասներս վերջանար, զոր միտսին գնալինք։

Շաղկաւմ ել առաջին տարին ուսումնարանում յետ ժողեաց նոր ընկերների կես, նստն ու միտ գարաջ թաղած ընկերներս ել տարվա վերջը ել լեյնի գալիս ուսումնարանի պատի տակին նստաւում ու աղաւում ինն։

III

Մի լերկու տարի մեր գլուղի ուսումնարանումը կարգաւոյց յաւը կես ինն տարով մեր կողմերի գլուղաջողալը, նետեղի ուսումնարանը ազաւ։ Նա արդեն բոլորովին ուրիշ աշխարհք եր։ Տները սփռաւ, կարմիր տանիքներով, ժողովարդը զուգված ու մաշուր։ ուսումնարանն ել մեծ ու զնգեցիկ, ու վոյ քե մի վարժապետ, ինչպես մեր գլուղաւն եր, ալլ մի ցանի վարժապետ ու մինչև անգամ վարժաւիներ, զոր նորութուն եր ինն համար ու զարմանալի, սակալն շատ զարեկան։

Տեղին ու զղբոցին վառի իմ հնգուտն ել փոխեցին։ Քաղաքացի աշակերտի շորի հագալ, գնդեցիկ, մաշուր,— ու ետեա կերպարանափոխված ել տաների արձակուրդին վերադարձաւ մեր գլուղը։ Նստն ու կին ընկերներս իմացել էլին, քե վերադարձել եմ, առաւմտից լեկել ելին մեր տան շորս կողմը պատվում ելին ու պատաստելիքը ծիծրակում։ Դուրս լեկա, գնացի մտեցաւ։ Յեմ կիւում ինչպես բարեկ-

ցինք։ միտն են ու միտա թաղել, զոր նրանք ել առաւելաւ նման ժողերիմ ու համարեակ լեկել ինն կես։ Ամենից առաջ ուղաղբութուն դարձրին իմ շորերի վրա։ Նստն մինչ անգամ իմ աշակերտական կարն բլուղն ակամբելով մի արախաւթյան արած՝ միտաներին գտաւարով առաւ.— «Կուսահաա զոյաա կալաղակ ըն...» Նրանք ծիծաղեցին։ Սես վշտացա, բայց բան չառացի։ Ապա քե նստն կեալը ցուց իմ շորերին, նրան կեանեցին միտաները ու զարմանք հալանեցին, քե ինչ փափակ են։ Նոյ արը առաւին անգամ եր, զոր յետ ել ուլը դարձրի նրանց շորերի վրա ու նկատեցի, քե ինչպան ելին կեզաաա ու պատառված։ Յեմ առհասարակ մեր ամբողջ գլուղը թվաց աղքատ ու կեղտաա։

IV

Յերկու տարուց կես ետեղից ել կես ինն տարով մեծ քաղաք, ավելի մեծ ուսումնարան։ Յերը նետեղից ել վերադարձա՛ իմ առաւելա խաղընկերները, զոր արդեն մեծ աղբք ելին, լեկան բարեկեցի միտա գլուղացիների նման ու նրանց կես ել կես։ Կանգնեցին Միտն մի անգամ, խոսակցութեան մեկ, յորը ուրիշները ինն հարցնում էլին, քե կիւում եմ արդյոք, զոր միտսին կարգում էլինք, նստն ել հարցրեց քե՛ «Միտք ա, զոր մեր դռն գեւանները վրա դիւերները կեցաթ էլինք առում...»

— Կա, թնչպես չի միտա... Միքե կմտաւում։ Նոյ իմ մանկութեան ամենաւարժ իրողութուններից մինն ե,— պատասխանեցի յետ։ Նստն կարենա քե ուրախացաւ, բայց դարձաւ թաղ ոտար ու կեաա։

Իսկ քաղաք վերադառնալու ժամանակ նուպետ պատանեց, զոր նետոյի հոր մին վարժեցինք, զոր յետ կեանեմ։ Նստն ել պետք ե միտ կես վտաւմ գար։ Յեմ յորը նախադարձ ընկանք, յետ միտ վրա, իսկ նստն իր ցնցոտիներով ու պեկները դուրս պրծած արեւինըւրով վտաւմ միտ յետեղի— ինն առաւել ծանր լեկաւ։ Մի քիչ անցնելուց կեսա հալանեցի, քե յետ վտաւմ գնալն ավելի յեմ սիրում ցան միով, ու միտց իշա Յեմ աշխատեակ կամ միտսին վտաւմ ելինք գնում, կամ կերթով ելինք իր նստում։ Նստն արա վրա ուրախացաւ, բայց նկատեցի, զոր նա իմ արանը

վերադարձում է վրէժն իմ բարեբախտութեանն ու ընկերական զգացմունքին, այլ իմ հիմարութեանը: Յնս վառացա իմ մեղքը, բայց ավելի մեծ վիշտը առաջն էր:

Ճամադարձին մի անգ իջանք, հանգստացանք ու հաց կերանք: Ձերուկ ուսելու ժամանակ իմ գրգռանքի գամակը հանեցի ավելի նետոյին, վոր մեկտուղը կտրել: Ճամփա ընկնելու ժամանակ դանակը կտրաւ: Նետն ուղղում էր, թե դանակն ինչ ավազ գրգռան գրել: Յնս թեև լավ գիտեի, վոր ինչ ներ ավել, բայց գրգռաններս ման յեկա ու ճամադարձ ընկանք: Յնս պարզ նկատեցի, վոր նա իմ դանակը առկով արավ, վերջն էլ ուրիշները տեսել էլին ձեռքին: Յնվ ճամադարձ ընկանք արտաժամ մի ծանր վիշտ, վոր վրէժն թե դանակն եմ կորցնում, այլ մի ուրիշ շատ թանկագին բան, վոր նետոյն համար անհասկանալի յեր... Իսկ յերբ անց հասանք ու նետն պեռք է յետ վերագանձար՝ յետ նրա համար մի արխալուզացու առաւ նվիրեցի, բացի միւս վարձը, իսկ նա ինչ գիտեց թե՛ — «բա մի շաշի փող չես բախլում...»

Յնս սաստիկ ամաչեցի ու եղ շաշի փողն էլ ավել: Բայց նրանից նետա, ամեն անգամ, յերբ հիշում էի իմ մանկութեան օրերը և են յերկունքը, գերանների վրա, լուսնյակի սակ նրսաւ մեր խումբը ու նետոյն՝ Լեզաթ տեսլիս — ամեն անգամ սիրտս լցվում էր ցավով ու արքայանքով:

Կ

— Նետն աղքատ ե... Նետն աղետ ե... Նետն լցված է գլուխակն շարքաւ կանգի

[1914]

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

ԱՐՋԱՎՈՐՍ

Ա

Մի կերի տարի յս ու մեր Ավագը Մարեթումը խաչ էլինք պանում: Հիմի մի աշունքում գիշեր քերել ենք խաչը իր նիստն արել ու գափի դառնը մի կրակ վառել: Վոր բոցն սաստու վառներն երում է: Մի լուսնյակ գիշեր է Յնս պղտ, եմ ամում, ես Ավագն էլ մի բաշաթի չե

զառնաթլուններով... Նա էլ յեթե ուսում առներ, կըթվեր, ապառով լինե՛ր լավ մարդ կլինե՛ր, դուքն ինձանից էլ շատ ավելի լավը...

Այժմ նետոյնն էրելիս միշտ ետպն եմ մըստում ու աշխատում եմ արգարացնեմ, լավացնեմ ու նորից սիրեմ կնպես, ինչպես սիրում էի ե՛ն ժամանակ: Ուզում եմ շարունակ են խաղաղ, առաջալի լուսնյակ գիշերների նետոյն պատկերը լինի աչքիս առաջին, մաքիս միջին, բայց չի լինում, էլ չի լինում: Իսկույն և յեթ առաջ է գալիս մի ուրիշ պատկեր, մի շատ ամթալի ու ցավալի պատկեր:

Յերբ արգեն ուսումն ավարտած, կանգ մըստն մարդ էի, մի անգամ էլ մեր գլուխը վերադարձա ու դմացի դուրսանել: Դուրսանելով մոզովուրդը հավաքված աշխուժում էր ու աղաղակում, իսկ մեկտուղը մի հալից թուղով ամուր կապած ու գլխակոր կանգնած էր նետն:

Իմ հարցին պատասխանեցին, թե՛ զոզու: Թյուն է արել: Յնս միջամանցի, բայց թուղն էլ ավել նրան: Բայց իմ յերկունքալուսթյան մեջ նա զեն Յուն և թեմ արեւ սակ թուղերով հալիցը կապած ու գլխակոր, իսկ չուրջն ազմում է մեր գլուխը:

Մեր գլուխում սովորական բան է ե՛ր զոզու: Թյունը, ե՛ր հալիցը կապելը, ե՛ր ձեռնը, բայց ես միշտ իմ աչքի տառիցը ու մաքի միջին չի կոտանում, ինչպես չի կոտանում և են մանուկ նետն, լուսնյակ գիշերներին գերանների վրա նստած Լեզաթ տաղ նետն, մաքուր ու միամիտ նետն, իմ մանկութեան ընկեր նետն:

զոտանի մարդի նման է գալի, վոնց վոր մարդ ըլի:

Ասի՛ Ավագ, ես ոգմին չի, արջ ե:

Քն՛ բն, չն չն պղծեր:

Ա՛յ ազա, ասի՛ արջ ե:

Յեա՛ հա, աս՛ չն, յոս՛ հա, աս՛ չն. Բոկ նա ել կամաց-կամաց կողջըհան մտանում ե ու մեռնեթիս ել հրացան չկա: Մին ել են տեսանջ՝ տառիկ յերկու վտառ վեր գրեց. դառավ յարստանի ու մա հա կառա՛ խոզի կն տեղը: Քողը նզըղալով իրար խառնվեց, հավաքվեց արջի վրա:

— Ալարսն, բանի հա բանի, հրեա հա հրեա: Ամեն միտս մի տեխնոթ վեր կարանք, վազեցինք: Մի հասարկի մերուն ունեկինք. ականջ գնենք, վոր սրա նզղոցը ներքի փռսերիցն է գալի: Վազ ավինք փռսերի վրա: Անխալթը քաշել ենք, հիմի ես անիրավին վեր ենք հասում, տախս ենք, ինչ անում ենք, չենք անում, մերսուրը բաց չի թողնում. առաջներս խառնած ձորն է ընկնում: Վերջը՝ շատ տեղը նեղացրինք, չէ՛, թող արավ, փախավ:

Առավոտը ասի՛ Ավագ, դու խոզի կշտին կաց, յես գնամ տանիցը մի հրացան բերեմ:

Քն՛ գէ՛, լավ:

7

Ավագը խոզի կշտին կացավ, յես գնացի. առնը մի կին հրացան ունեկինք, վեր կալա յիկա: Յեկա, չիտակ գնացի ներքի մոլուտանին, վորտեղ գիտեմ արջի տեղն ե: Ման եկա. վոր դառ վոյ, մի տեղ մի լավ մոլուտ պատանեց, կանգնեցի, ասի՛ մի քիչ մոլ ուտեմ: Միամիտ մոլ ուտելիս՝ ննց մայնուտ տակիցը մինը ֆըր-թացրեց ու հրացանս բռնեց:

Դու մի ասիլ, գնացել եմ ննց անտեր ար-լի վրա յեմ կանգնել:

Վոր հրացանիս լուկիցը բռնեց, յես ել կոթը պինդ բռնեցի: Հիմի նա սլորում ե, ուզում ե կտա-րի, յես ել սլորում եմ, վոր ննց անեմ ծնըը վրեն ընկնի, հուլ տամ, ծախը փորն անեմ: Բայց անտերը գլխի չե ընկել, թողնում չի:

Յես նզեցի, նա նզեց. տեսա, վոր բան չի դառնում, մեսս գցեցի ասի՛ հանկարծ յիլեմ: Յեսս գցեցի թե ել, թանթիլիկը իբրավ ուսովս պատ արավ: Վոր թանթիլիկն ուսովս պատ ար-վավ, հրացանը բաց թողեց: Ենքան արի՛ հրա-ցանի ծնըը փորին դեմ առավ, չախմախը մեսս

գցեցի. ասի՛ ես ե, բանը պըծավ: Վերի վտառ քաշեցի՛ չըթիկացրի, արագեց վոյ: Մտիկ տամ, տեսնեմ՝ քորը վեր ե ընկել, կորել: Ետեղ մեղքս կտարե՛, հրացանը բաց թողի, ասի՛ խառ-տեցն ապամեմ, ելով վոյ: Բռնեցինք իրար:

9

Դես քաշեցինք, դեն քաշեցինք: Տեսնեմ՝ ան-տերն ես ե, ինձ ուտում ե: Յես ավի՛ «Ալա-բալ չէ՛ք... Ալարալ չէ՛ք...»

Մին ել տեսա չուռը կանչելով գալիս ե: Յե-կավ, հասավ: «Ալարալ, ոգնի, ասի, ինձ կե-րավ...» Հնչ քեզ մատաղ, չմա. վոր հասավ մեղքին ավով Յիլ, վոնց վոր մի գնդակ ըլի, Անտ քու, ես չուռը թե նրա մեղքին աված, թե են յեզ քարափին:

Վոնց վոր յերկու փռնեան պինդ իրար զըռ-նեն, բռնել ենք ու աչք աչքի ենք գցել: Մին ել են տեսա՝ կում արավ ու մարդի պես յերե-սիս մի մեծ թզեց — թմա: Վոր թուլն աչքերս բռնեց, գլուխս զոլիս վրա կապցրի, յանտաց ել թանթիլիկով մի թուռը ապաակ հասցրեց, ու ինձ կորցրի:

Տեսա՛ ել ապամեկուս գուռը չը կա, ասի՛ յես տախուց յերեսիս վրա վեր ընկնեմ, վոր յերեսս փշացնի վոյ: Թերանսիվեր տակին վեր ընկա: Վոր տակին վեր ընկա, չուռն ավիլի, կատաղեց: Աքիլ ընկել ե ինձ վրա, չուռը յե-տեկից իրեն ուտում ե, վորտեղից բռնում ե՝ սղուտ չի անում: Դու մի ասիլ վարպետ չուռ ե, դեմի արջը վորտեղից կը յեղճանա: Մեղ-քին վեր ելավ. ականջներիցը բռնեց: Վոր ականջներիցը բռնեց, արջը ինձ թողեց: Ան-տերը զապաղեց, չուռը թավ ավեց մեղքից, վեր գցեց ու բռնեց, հուլ ավավ թե չանչեց, ել գիտեմ վոյ ինչ արավ, վոր բաց թողեց, չուռը կանչելով ձորն ընկավ, փախավ, կորավ:

9

Շուռն ել գնաց. ճացինք յես ու ինքը: Հիմի տակին յերեսս բռնած միաց եմ անում. Իմա-ցել եմ, վոր արջը ականջ է դնում, տեսնի չուռը կա, թե չի: Թե խմանում ե վոր չուռը ե քաշում տակի ոգմինը, չարքում ե, մինչև չուռը չը կորի, թե հո չե, քոթքաթիկ ե անում, թող-նում, գնում, վոր հոթի, նեսս գա հանի ուսի: Ես միաց անելիս մին ել են տեսա՝ զրոխը բերավ գլխիս վրա գրավ, չուռը իրեն քաշեց:

սկանչել է դռնը: Յնս ել չունչս փորս գցեցի,
վոնց վոր թե մեռած եմ: Գլուխը վեր ծաղեց,
մի ջիշ կացավ՝ մին ել սկանչիլ դրավ: Ել յես
չունչս պահեցի: Սա վոր տեսավ՝ յես ես ե մե-
ռած եմ, ինչ թող արավ մըրթմըրթարով գնաց:
Այցա ծնրով արի, տա՛ի՛ մտիկ տամ, տեսնեմ
ուր ե գնում: Ասում եմ՝ նենց լինի մի ջիշ
տեղ նստանա, վեր կենամ փախչեմ:

Գնաց՝ մտաիկ ցտի ու մաի կար, փես կար,
հավաքեց թերավ վրես տենց: Մեկքիս վրա դրեց
շինքիս վրա դրեց, ել յես գնաց: Գնաց, մի
թեթև ցըցչորի կար, են ել թերավ վտաններէս
վրա դրեց, մին ել յես գնաց:

Տեսնեմ մի առազին ջոթուկ կա, չարչար-
վում է պոկի, վոր բերի են ել վրես գցի:
Միաց արի վոր՝ թե ես ջոթուկը բերի վրես՝
գցի, տակին չունչս կը կտրի: Ասի, ջանի ուշ-
քը ջոթուկուսն ե, վեր կենամ կորչեմ: Փորսով
տալով փետերի տակիցը գտար լեկա, փախա
մաս մտաիկ մամխալու, տալ արի:

Հիմի տալ արած տեղիցը մտիկ եմ տնում:
Զարչարկեց, ջոթուկը պոկեց ու, վոնց վոր
մարդը խաբարի, խաբարեց, թերավ թե վրես գցի:
Յնկավ տեսավ փետերի տակին մարդ չկա: Պո-
թուկը խաբարի գարմացած կանգնեց, փետե-
րի տակին մտիկ արավ, չորս կուտը մտիկ արավ,
հանկարծ ջոթուկը վեր գցեց ու՝ թաւ ես թաւ,
թաւ ես թաւ, մարդի նման թքտուտ ե. տաի
լերի փախուտ ե, ելի:

Թաւ ես թաւ անելով, երևացնելով ընկավ
հերքի նորը: Յնս ել վեր կացա, գուրս պրծա
գնդի Ավագը: Գալիս եմ, վոնց եմ գալիս, վոնց
վոր նա անած լինեմ: Յնս եմ մտիկ տնում,
ասում եմ տեսնեմ, ես արիջ գալիս լի: Հասա
մեր խոզի նիստը: Ես Ավագը թե՛ ալ ագա,
ես թե՛ խաբար ե, եզ թե՛ ես յեղել: Ասի՝ ել
խաբարը վերն ե, ջո տունը ջանգվի, եսնեց
բան յեկավ գլուխս: Թե՛ րաւ հրացանդ ձեռ ե
նոր տեսնեմ, վոր հրացանս մաիցս ընկել ե,
թողել եմ տեղը:

ե

Յնկանց մի ջանի հոգի հավաքվեցինք, զը-
նացինք հրացանս թերթիք: Հրացանիս ջարը

չինեցի, պնդացրի, տաի՛ Ավագ, ելի պետք ե
գնամ: Թե՛ ալ ագա, նեղը վեր կալ, կը բանի
կը գդի: Ասի՛ հիմի սովորեցի, ննպես չեմ անի
վոր բանի:

Թե՛ գալ դիտա:

Հրացանս վեր կալա, ջարը պնդացրի ու զը-
նացի: Տաննի ել կաթոցի մամանակն ե: Գնացի
մինչև հալ ման լեկա, վտանահան լեղա, գաս
վալ: Միտք արի՛ սխալեր, սա ուր կլինի ջար-
ված, արեւ սա պետք ե վոր ես խոզի կողմե-
րից նստանա վալ: Վեր կացա, տաի՛ ներքեմ
մարտաների վրա:

Մի ջիշ գնացի, մին ել տեսնեմ, ը՛ր՛, ար-
լի նստը տառլիս: Հնաքն ընկա, գնացի, դը-
նամ՝ տեսնեմ նրա մի բարդի կրեկել ե, կրեկել
ու. թողի: Դլիթ ընկա, վոր սրանում մեղք կա:
Վերև մտիկ տամ, հանեմ արկանոցից բանում
ե: Ասի՛ հիմի թե իրեն գտնեմ ել վալ, ես ես
վորս ե ու վորս: Մի ջիշ ել գնացի, տեսնեմ
տառլիս մի մորմոնջարուն ե ջանդել, բաց հո-
ղը դեռ թաց ե: Տեսա վոր մտեցել եմ: Ծանց
մի անտեր աւ ընկավ սիրտս: Հրացանի՝ ջարին
մտիկ տվի ու ասալ՝ գնացի: Հենց վտաս փոխեցի,
մի թըմփթմփոց լեկավ: Կանգնեցի... Բացատի
մի գլխին մի լավ մեղքատանիկ կա. տեսնեմ՝ նրա
տակին տանն ե ուսում: Ես կտանը մի տանն
ե կաթում, դեմն ե վազում մըրթմըրթարով ծա-
մում ե ու սկանչիլ գնում, են կտանը մի տանն
ե կաթում, դեմն ե վազում: Մին ել վոր կանգ-
նեց տաննի կաթոցին սկանչիլ գնելու, ծառի
տակը ծառ, հրացանն լերեսա կալա: Տեսնեմ
հրացանի ներքե արմըրաբում ե: Յ՛հ, սիրտս
պնդացրի, մին ել նշան դրի, հույ տվի... Հը-
րացանը վոր արագեց, սա մի գուռաց, պըտիտ
յեկավ, ու սա նե կը ասա, ընկավ հերքի նո-
րը: Հրացանս մին ել լցրի, մտաիկ թմրի գլուխը
բարձրացա, տեսնեմ սա ջրին ե վազում. տաի՛
բաւ սրա բանը խաբար ե. վերավորը վոր ջրին
գնաց, ջուր խմեց — պրծավ: Ել ապրիլ լի:

Մին տաի՛ բեռեկըց գնամ, մին ել տաի՛ անեմ
չոր ստանին, վերավոր արըը գնել ե, կը բըռ-
նի, կը փչացնի: Ան ե, ինչ նա գնեց գնաց,
յես ել յես լեկա, ել դիտեմ վալ ինչ ելավ:
Միայն են սրերում նորի վրա շատ ուրուր
պըտիտ լեկավ...

ՄԱՅՐԸ

Մի զարման իրիկուն զոտնը նստած գրույց էլինք տնում, յերբ այս զեղջը պատանեցի մա զեղջից նեւս յեւ չեմ ձուռնում են զարման իրիկունը:

Միմեռնակը բուն եր չինել մեր սրտի տնոր-
քում: Ամեն տարի աշունը գնում եր, զարմանը յեւ գալի, ու նրա բունը միտ կգտն եր մեր սրտի տնորքին:

Յեմ զարման եր բացում, ե՛ մեր սրտին էլին բացում, ննց վոր նա իր զվարթ ճիւղով հայտնում եր մեր գյուղում ու մեր կառուրի տակ:

Յեմ թնչ ցաղցը եր, յերբ աստղաները նա ճլլում եր մեր յերկրին, կամ յերբ իրիկ-
նապաներին իր ընկերներին նա շարվում էին մի յերկար լալի վրա ու շարվում իրիկնա-
մանը:

Յեմ տեւ նախ զարման նեւ վերադարձել եր իր բունը: Չու յեր տնել, հուս եր նանել, ու ամբողջ որը ուրախ ճալով թալում, կերտ-
կուր եր թերում իր հուսերին:

Մե իրիկունն էլ, վոր ասում եմ, յեկամ, կացումը կերտուր թերով հուսերի համար: Չուսերը ճվվումով բնից զարս նանցին զե-
ղին կառուցները:

Նց ժամանակ, ինչպես յեկամ, նրանցից մե-
նը, գուցե ամենից անզգույշ կամ ամենից աս-
վածը, շտապեց, ասելի զարս ձգվեց բնից ու
ընկամ ներքե:

[1908]

ՅԵՆՋԵՐՈՒՆ

Մի սեպտեմբերի մեր գյուղացի վորսկան Ոսեփը ինձ գիշերակաց վորսի տարավ Յեղ-
նուսի կիրճը: Միջերներն եղ կիրճով յեղն-
առանքն իջնում են ձորերն ու լովիաները,
սրտնում են, արշալույսից ասով լուր են խում
ու էլ յեւ իրենց շղկոցն են տալի:

Գնում էլինք գիշերը Յանք բուսանլի Ով-
կիմի գափումը, վոր լուսապեմին հասնենք վոր-
սասեղը պանելու:

Յեւ էլի, վորսկան Ոսեփն եր ու մեր գյու-
ղացի մի աղա, վոր Ոսեփն շարակաւուն եր:

Մենք գնում էլինք են գաման կրկնաճով,

Մայրը ճւց ու ցած թաւով հուսի յեանից,
Բայց ննց եղ վարկանքին, վորսեղից վոր եր,
զարս պրծավ մեր կատուն, վեր թացեց փոք-
րիկ հուսը:

— Փշա, փշա, — վեր թաւնք ամենքս, իսկ
էրեռնակը սուր ձգաւալով ընկամ կառվի յե-
անիկէ՝ նրա շուրջը թըրթուալով ու կացա-
րելով, բայց չեղամ: Կատուն փախավ մաւով
ամբարի տակը: Յեմ այս ամենն ախպես արագ
կատարվեց, վոր անկարելի յեր մի բան տնել:

Միմեռնակը զեւ ձորտալով պատում եր ամ-
բարի շուրջը, իսկ մենք, յերեռնանքս, մի մի
փայա ասած պատում էլինք ամբարի տակը,
մինչև կատուն զարս յեկամ ու փախավ զեղի
մարաքը, զունը լիզելով:

Միմեռնակը զատարկ կառվին վոր տեսամ,
մի զի ձգըբաց ու թաւով, իջավ զիմացի ծա-
ռի էլուկին: Ախպեղ լուս վեր յեկամ: Մին էլ
տեսանք, անկարծ ցած ընկամ մի քարի կառ-
րի նման: Վաղեցինք, տեսանք՝ միտն ընկած
է ծառի տակին:

Մի զարման իրիկուն եր, վոր այս զեղջը
պատանեցի Շաս տարինք են անցել, բայց յեւ
չեմ ձուռնում այն զարման իրիկունը, յերբ
յեւ ասովն անգամ իմացա, վոր էրեռնակը
մայրն էլ մայր է ու սիրան էլ սիրա են, ինչ-
պես մերը:

վորով միտն վորսի յեւ գնում: Ծամփին վոր-
սից էլինք խոտում:

— Վորսը բախտի բան է, — ասում եր Ոսեփը,
— Մին էլ տեսար յերևույթը եղավ ու ցամի գա-
ռով կորավ: Անսովոր մարդը նրան նեւս չի
նկատի: Կշիթովի, կշաղղողա, կփախցնի: Այդ
ամենուն պես պետք է թվանքդ բացվի:
Թե չե՛ վոր ուղեցիք նշան դնես, մինչև աչք
նպես, նա սարն անցկացավ:

— Հապա դուք թնչպես եք վորսի ման գա-
լի, ուստա Ոսեփ:

— Կամ վորսկանը ման չի գալ, նա վորսը

կողմի, — պատմում էր վարակմանը: — Գրեթե վճար
ժամանակին, թե՛ սեղ վարդը ժամ կզա՛կ կզնա
են սեղը կզակի: Թե ման էլ դա, քիչ, են էլ
ենպես ման կզա, վար վարան իր քամին շառ-
նի, թե չե՛ վարան ենպես սուր հաստառութուն
ունի, վար թե քառ քամին (հառը) նրա վրա
եղավ — պրծար, վարակ վար է հաղ առավ
կորավ:

Սեպես խոսելով իրիկունը հասնեց բոստան-
չի Ովակիմի դռներին: Մերունի բոստանչին փնտ
եր հավաքել, կրակը վառել ու կողքին թիկնը
ափել:

— Բարե ըրդուն, Ովակիմ բի՛նա:

— Այ աստուա բարեն ձեզ, դուք բարավ չե-
կաք, ա՛յ աղա, եղ ինչ լավ գոնախներ եք:
Յես լենց մենակ միաց ելի անում, թե մի
դրիցընկեր ըլի... Ես լենց աստե՛ծ հասցրեց
ձեզ... — ուրախացած գրգռուած էր Ովակիմ
բի՛նան:

— Դու են ասա՛՛ վորս ու ժամ գալի՛ թե չե
Ովակիմ բի՛նա, — անհամբեր հարց ափավ վորս-
կանը:

— Այ աղա, մի անտեր պախրի բուլա կա,
Ոսեփ Դան, գիշերները գալիս ու լորեն ուտում
ու գնում: Մեքան լորիս փուշ աքավ. Թվանք
չունեմ, չուն չունեմ... Գախրա մի ապիլ — մի
սար ասա: Չարգաթի ունի, վանց վոր մի կաշնի:
— Եզ մի՛նը վալի՛նչ. բա խկի բուլապառայի
ձեն չի գալի՛:

— Այ աղա, էլ ասում ես, ինչ անես, քնա-
հարած են արել: Յերեկ գիշեր ես վերի մաս-
ներումը լենց գտում էլի՛ն, վոր գետի՛նը վո-
րտում եր:

— Հաչ հոչ ու ջրի ասածն հա, — աղաղակեց
վորականը:

Ովակիմ բի՛նան մեզ հրավիրեց, տակներս
խոսա սծավ, ինքն էլ կրկին թիկնը ափավ իր
սեղը:

— Տղերք, յես վոր խորը միաց եմ անում,
տեսնում եմ, վոր ալխարքի յերեսին մարդիցն
էլ վերը անիրավ ընչավոր չկա:

— Ի՛նչի, Ովակիմ բի՛նա,

— Ի՛նչին էլ վճրին ես ասում. տեսնում ես՝
դուք Թվանքներդ տակի եք յտաներիցն ընկել,
մենք էլ ուրախացել ենք, թե ինչ ու — մի
պախրա կապանենց կուտենք: Ախր ը՛ս վոր նա
էլ մեզ նման չունչ կենդանի ու, հրեն կես
գիշերին երվելով գտում ու, ձեն ու ասլի, իր

կողին կանչում, չե՛ են էլ նրա սերն ու մու-
րազն ու...

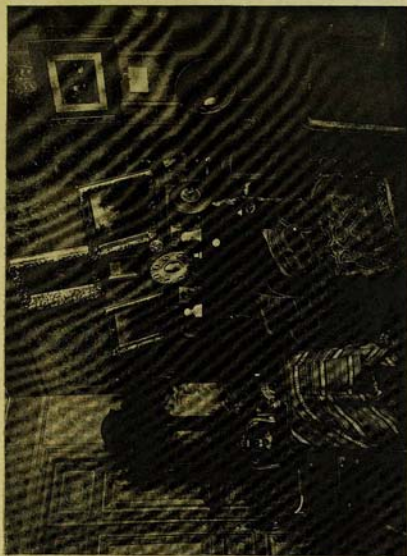
— Թե ձենը դուրս կզո՛ւ, յես նրա սերն ու
մուրազը նշանց կտամ, — ձիծաղելով բացա-
կանչեց վորական Ոսեփը:

— Ձե՛, շատ մեղք բան ա, շատ: — զրուխը
շարժելով կրկնեց բոստանչին ու ձենը ափելի
բարձրացնելով կանչեց:

— Տղերք, ես ու վոր պախրիցը խոսք ընկավ,
յես ձեզ մի բան պատմեմ:

— Պատմի, Ովակիմ բի՛նա:

— Մի սարի սարուռն էլի. Եկան, խարաբ
բերին, թե բա Թառչ Նիվանդացի ա, քեզ
ուզում ա, արի: Մարիցը վեր կացա Նիվի տուն
եմ գալիս Շավիթին ձովեցի, տեի կարելի ու վոր-
սից բանից պատահի: Մտն չեկա ման, մի սեղ
տեսնեմ բրնուտումը մի բան խըշխըացնում
ա, Թեփերը ժամ ու ասլի: Ախրեր, ես թե մա-
շավում ա, մոլանավի բան չի, թե անասուն ա, Թե-
չի չի յերեւում: Մի քար գցեցի Թվանքը: Մին էլ
տեսնեմ մի պախրի հուսի ալանչիներ ցցվե-
ցին, էլ յես ցանցան, ու ալանց Թեփերը ժամ
տու, համփա բաց անել, վոր փախի: Թվանքն
յերեսս կալա լենց Թեփերի են ժամ եկող տե-
ղը: Թվանքը վոր աքաքեց, սա վոր Թառչ,
զուրա եկավ ու յես գետնովը դիպավ: Տղերք,
հիմի թե ձենն ա անում, մի անցում ա, վանց
վոր մեռնող երեխա: Ուտառ վորականներից
լսել էլի, ասի՝ ես ու սրա մերը ինձ տեսել ա,
հատեղից փախել, վորտեղ վոր է հիմի յես կզա:
Մտա մի ծառի տակ համփա պալնեցի: Ետա
Պապի թե քիչ, մին էլ տեսնեմ երեսս եկավ,
բայց վանց եկավ, յես տեսա, դուք վոչ տես-
նեք — մի խոսքով մոր նման, Թվանքի ձենը
իր երկիթի վրա լսած մոր նման: Եկավ տե-
սավ իր հուսը հրես անշունչ, արնակալը մի
ծառի տակ փռված: Տղերք, դու՛նը մեկնել ա,
վանց ա արտաբ մզլացնում, վանց ա վերքը
լիցում... Թվանքը վեր կալա, կառեղից քա-
ղեցի, եկա տուն: Նկա տուն. եկա տեսա
երեխեն դարա ա, հզառ հեռ կտրվեմ ու աս-
լի, անցում ա: Տղերք, են որը չի, են որվա
ասածն ա. ենպես են պախրի հուսի նման
ա անցում, վոր ալքա խուփ եմ անում, լենց
իմանում եմ դեռ են Թեփի կողքին եմ կանդ-
նած: Վերջապես, երեխեն մեռավ. հիմի մե-
րը ընկել ա վրեն — բառանչում ա... Ասում
եմ, փառքդ շատ ըլի՛ աստե՛ծ, թե՛ ու մեր ու

Андрей Андреевич Андреевич

են սարի պախերի զանազանութունը — զոյնին... ամենի սիրուն եւ սիրաւ ա, ամենի ցափեւ — ցափ...:

Ովակիմ բիձու, տխուր պատմութեան ազգ-վորութեան սակ մի աստմանակ լուս ելինք:

— Ովակիմ բիձու, ինձ վոր սասում են պախ-րան էլ տարւանի, — խոսեց չարակար Ղազարը:

— Ունի բաս, պախրան մեն տեր ունի:

— Յանաւ եզ գրեւատ բան ա:

— Դրուատ ա, բաս: Վարական Փիրուսն ինքը գլուխ վորսկան եր ու նրա զնապէլ իր որումը գետին ինք ընկած: Մի անգամ մի պախրաւ ա վիրավորում: Գախրան փախչում ա, առ ընկ-նում ա յետեկը: Դրում ա ասնում հազնում Զորավոր հազնըջու, ասկը: Մտեւ, Զորավոր հազնըջու ասկին պախրան լսում ա. պախ-րան լսում ա — վորական Փիրուսը Բվանքն յերեսն ա հանում: Հենց եւ ասման լողնդին Զորավոր հազնըջուց մի զուռն ա բացում, մի սիրուն հարան ա զուրս գալի. եւ սիրուն հարսը զուրս ա գալի՝ վորականի դեմը ծղը-տում:

— Ի՞նչ եւ հարւում իմ անմեղին, անի-րով մարդ, ի՞նչ ա արեւ քեզ: Ազնւ, վոյ կըլ-տանաւ զու, վոր ինչ կշտանում լին արխարեւ ցում: Բվանքը արեւով լցվի, զնապէլ խմոր գաւնա, չորանաւ եզ Բվանքը բունդ կուռը...

Միայն վորական Փիրուսը խեղճ մարդ եր — զլիքն ա ընկնող, վոր եւ վորսի տերն ա, մե-տաց Բվանքը պցում ա մի ծառի էրուզքի. անի-նչուն պես ծառի էրուզքը տեղն ու տեղը չա-րանում ա:

— Ովակիմ բիձու, ուրեմն եզ ա, վոր սասում են վորականութեանը անիթած ա:

— Անիթած ա, բաս, մին վորականութեանը, մին էլ մկնորսութեանը, յերկուսն ել անիթած են: Հնուց դրած նոյովջ ա, վոր վորականի ու մկնորսի փորը կշտանա վոյ: Վորականի վրա Դարսանն ել նոյովջ գրեց: Յերը երկնով իր Ասու յետեկ ման եր գալի՝ մի վիրավորում պախրաւ տեսով: Տեսով անասուրը մզկտալով չունչը սալիս ա, իտքին էլ մարտով Պաղիս ա կողքին կանգնած, հստեզ սալն ասով ու մի խաղ ասով:

Մենք խեղդեցինք Ովակիմ բիձուն: Վոր եզ խաղն սաի մեզ կամար, ու ճեր ըստանչին իր պառով մենով, խարուկի սասի յերզում եր մուրը ևարում:

Հէջ պարսններ, տեսա կանանչ գարունքին՝ եւ սարերում լաց եր լինում մի պախրա: Սիրուն հարժը մուր կանգնած իր կողքին՝ եւ սարերում լաց եր լինում մի պախրա:

Դռնդակն տասն գընում եր փուլ արխարեցի, Դանգապնով մարդու անգութ արարեցի, Արուս տալով, մղկէշտալով իր վերջից եւ սարերում լաց եր լինում մի պախրա:

Ասոված սիրող՝ վորսին Բզմանց չըրանի, Յերկինջ սիրող՝ վորսի միտը Բոզ չաւնի. Դարգաս Բարսում տեսով ծովում արունի՝ եւ սարերում լաց եր լինում մի պախրա:

Ամենքը զնեցին. յու Պաղի գարթուն: Դի-չերն եւ անասի տեղերում անտփօր մարդը չի կարողանում զնել, հազար ու մի մեն ա լում, հազար ու մի բան ա յերևակայում:

Են անուշա գիշերքաւ հափ եր, վոր չարմում եր սիմնդերները, բայց ինչ Բվում եր, Բն Ովա-կիմ բիձու, սասն պախրան եր ըստանը ծառ: Դիշերքաւ մթութեան մեջ կեղծում սե կերպա-րանքներ ելին յերևում ու կարծես չարմում ելին:

Ու անցուն ելի յես:

Դիշերքաւ մի ժամին զուրս յեկա զափի զուրս: Գարդ արնանային գիշեր եր: Զոր ցուրտը սեղ-լում եր: Զարեը խուլ Բլլում ելին: Նրանց էլ տես զնել ելին, Ովակիմ բիձու. նման փռչացնում ելին խոր ու հանդիսա:

Բայց Բարձրան-զանն ասողը արդին զուրս եր յեկել: Ճեր համփա ընկնելու ժամանակն եր: Յես վեր կացրի իմ ընկերներին: Նրանց չա-տով հազան իրենց արեւինըր ու վեր կացանք զաղի Յեղնուտի կերեւը...

Արշալույսից առաջ մենք զարան ելինք ծառն Յեղնուտի կիրճում: Յես իմ գիրքից պահում էի ասալիս ընկած բացառը: Դիմաց կանդ-նած եր խոր ու անթափանցելի մութն ան-տառը:

Հնազանդ գիշերքաւ խաժարն սկսեց Դարսա-նալ: Ժայռերը խոժու, զնաթաթաի զուրս Խայեյին աղմուկով միջի: Յերկինջն սկսեց զանազանի ու պարզվել: Ապա յերևաց Յեղնու-

բուն — Լուսառաղը, Վեր կաղա՞վ վաղորդյան
զեփուռը, Մադկնե՞րը շարժեցին իրենց դըլ
խիկները, խոտերը զոզոզաղային, տերևները
շրջադարձ ևնառան սկսեց զարթնե՞ր Մոտակա
թփից մի միա մկած, մի ուրե՞ն՝ մյուս թփից,
մեկն էլ հնովից...

Յես անկատարի զուրս ելի յեկե իմ Քաղա-
տից ու գմայած գիտած ելի շուրջս — բնու-
թյանը, են սրբազան ժամին, յերբ ծագում է
առաջին յայտը:

Հանկարծ մի ձայն... չորացած հյուզ կո-
աղբից ծափել անստատում, հայում են են կոչ-
մը Անտառը ստիպման ձայնն է, Այժա չի
գորշում, թե ինչ կա էնտեղ, միայն պարզ
բում են զգուշը գոռոտանալը, վոր խաղամը
կոտկոթառաջ է գալի — խը՛շտ, խը՛շտ, խը՛շտ...
Բան չի յերևում, բայց զարկալ խը՛շտ, խը՛շտ,
խը՛շտ, ծառենձած է ալեկի ու ալեկի... Յեմ,
ան, զուրս յեկա՞վ...

Յես առաջին անգամն ելի տեսնում յեղջե-
րուն ազատ բնության մեջ, հա զուրս յեկա՞վ
մի խաղաղ հոգարտությամբ, վե՛ն ու չքնաղ,
ինչպես բնության են ամեն գեղեցկության-
ների տերն ու թագավորը, կրտսին, գեա ան-
տառի մթնության մեջ կանգնեց, թուխ զունը
զբա՞վ գեանին, ապա թե գլուխը բարձրաց-
րեց, վայրենի շնորհքով վորտեց յերկայն գրգը
ու նայեց իմ կողմը:

Ամենագեղեցիկ հայացքը, վոր լիա տեսել եմ
իմ կյանքում:

Յես չփոթվեցի, ամաչեցի, ուղեցի Քաղա-
տից հրացան... Ետքվեցի թե չե, հա շատ-
պա՞վ լիա թե՛քեց իր կարագի վիզը, վիզը լիա
թե՛քե՛լուն պես նարեան դիրքից վորտաց վորտ-

[1509]

կան Ոսեփի հրացանը, Հրացանի ձայնից ան-
տառը վորտաց ու սկսեց երևալ: Են յեղջե-
րուն եր փախչում:

— Հնչ քո առանց չըցանգվի, — ինձ հանդի-
մանով զուրս թագ՝ վորականն ու լալեց
գեպի ծափել բերը, տեսի՛ վոր կազմեց կե-
րևա փախած վորտը, Առաջուր բացվում եր,
է ենքան լուս եր, վոր կարողացանք կանաչ
խոտերի վրա գանել Քարմ արյան հեռքը:

Վերադարձած եր յեղջերուն, Արյան հեռքը
բանցիկն ու գնացինք վորտեկու:

— Արան վոր արյուն է ալեկ, ինչքան
ուզում է գնա՛ մերն է, — հայտնեց վորական
Ոսեփը:

* *

Իրիկնաճարին նրան գտանք մի խոր ան-
տառում, հա ընկած տեղից իր յերկայն վիզը
մեկնեց մեզ վրա: Յես տեսա՛ ինչպես չեր կա-
րողանում գլուխը պալի, շարժում եր անդա-
գար ու նայում եր մեզ իր պատր, չըլլած,
անորոշ հայացքով, Հանկարծ կարծես գլխի
ընկա՞վ, ալիստաց վիթ կեն՞, մեկնեց վիթ
բարձրացրեց ու կրկին հըզգալով ընկա՞վ իր
արյան մեջ մի ծանր, տեղոր Քառանջով:

Վարկանը վրա վաղեց... Յես ուղեցի մի բան
տեսն, ամաչեցի... հա բանեց յեղջերվի գլուխը,
սյուրեց գեղեցիկ վիզը... Յես կրկին ուղեցի
մեջ՝ մտե՛ն... զարկալ սիրտ շարի... Յեմ
ան գալուսի՞նք փախուսալեցի:

Յես յերես չըլեցի, իրրե թե սարերին եմ
նայում, Յեսեցի մի խուլ անցոց լսեցի... ու,
չըզիտե՛ն ինչու, սկսեցի ձառնել կյանքի ու
մանկան ձառին, է ենալիս աղեղ եր թվում
ինձ կյանքը...

Գ Ե Լ Ը

1

Քորն ալունքին Լուսա սարերով անցկենայիս
մի գլուզում ձուքը վրա հասա՞վ, Հյուր ընկա
Անդրիաս քնուտ առնե՛ր, վոր մի էին ու փորձ-
ված Լովի՞վ եր:

Սարերում առօրոթյուն կա, վոր տեսան
մեկի առնը, հրա՛ր յեկա՞վ հարևանները կա-
վաքմն լիվորի գլխին, կենտաճըրմեն, հարց

ու փորձ կանեն՝ խոսան Բնչ կա, Բնչ չըկա
ալիսարձում: Յեմ անա հեղեհե՛ն գլուզացի՛ք
հա՞վաքվեցին Անդրիաս քնուտ աթաղը:

Տան տերը բուխարին թե՛ծ արավ, մե՛նք ել,
ով ինչպես ուղեց, տե՛մա՛վորվեցինք լին ու ար-
ձակ առիտերի վրա ու սկսեցինք զբույժ տանել:

Ես խոսակցության միջոցին գլուխը շնորն
սկսեցին անհանգիստ Լովի՛ն ու վտանալ:

— Գնի եւ, — միտքերան բացականչեցին գլու-
ղաչիք:

— Ընչից եք իմանում, — նարցիքի յես:

— Գրեւում են տալի, աղա:

— Գրեւումը վերն եւ Մթթն շնորը միշտ մի
տեսակ չեն հաշում:

— Ահ, աղա, գիշի վառ ուրիշ տեսակ են հա-
շում, մարդի վրա՝ ուրիշ: Մարդկանցից էլ՝ դո-
ղի վրա ուրիշ տեսակ են հաշում, անցորդի
վրա՝ ուրիշ: Ամբի վրա ուրիշ տեսակ են հաշում,
կենդան մարդի վրա՝ ուրիշ...

Հենց եւ խոսքի մեջն երեք, վոր մի հրա-
ցան արգելեց, շնորի հաջորդ աստակացած ու
միտմանակ մի աղմուկ բարձրացավ:

— Հասեք հեյ... տարածվ, տարածվ, հեյ...

Գլուղաչից դուրս թափեցին:

2

Գլուղիցը դուրս գիշերվա մթնում լսվում եր
խառն աղմուկ:

Ան ձնանկ էլի Պապել: Ցան կանիքն էլին
միայն դառնալին հալածված վառն վիշտանում
Միջինների պատառն անիծում եր:

— Վեյ, անտեր Պապ դու, անտեր:

Ա. միջինում եր Վերկապին աղաթալ:

ԵԱրաւո,

Գալաւո,

Գնլը կապիմ յերկու բլթով:

Յերկու բլթով, յերկու մատով,

Աստվածանա քաղցը կաթով:

Սուրբ Սարգսի էրնու հարով:

Նահապետաց կարմիր քարով:

Գիշի համբնե մուրդ անեմ,

Գիշի տառն խոմոր անեմ,

Վառները թուլ:

Ականջը խուլ...:

Ա. կրկնում եր:

— Վեյ, անտեր Պապ դու, անտեր...

— Են բնի եւ, նաւի, — նարցիքի յես, թեն
համոզված էլի, վոր զեւ եր...

— Գնի եւ, վորդի, զեւ: Վոյխարը սարից զեւ
են բերել — յետեւիցն յեկել եւ

3

Վերկապին խառն ի խառն բարձր-բարձր
խոսելով ու միմաղիմով ընկան գլուղաչից:

— Աղա, բա վոր առի՞նք:

— Արեւն զՅի եր:

Թն պատասխան տալու փոխարեն առաջ ըն-
դին մի թխուղեմ 17—18 տարեկան պատանու:

— Այ աղա Սիմեոն, եղ վնց ելավ:

— Այ աղա, զե են ա վոյխարը բերում էլի
տանն անեմ: Բերի զեպին մտեցրի, մին էլ
անանեմ վոյխարը զեւ ու զեն խախալ խախալ
ե անում: Նա՛նն էլ հա չե անում, թե վոյխարի
մեջն ընկնի: Հենց եւ մամանակը շնորը թփի
տակիցը մի գիշի վեր կալան ու յետեւիցը լար-
վեցին:

— Հաթ հա հաթ, բանի հա բանի...

Մին էլ անանեմ վոյխարը կարկան ելավ ու
փախա առավ: Յնա մտիկ տամ վոր մի ան-
տեր զեւ էլ մի վոյխարի բանի եւ, հետը կոչք
կոչքի ընկել ու պոլով յետեւիցը քշում եւ, վոյ-
խարն էլ հետը չափ ընկած գնում եւ, վոնց վոր
հարսանքի միավոր ըլին...

— Հեյ հա հեյ... շուռ յեկա զեւ: Թվանքը
վոր արգելեց, առ վոյխարը թող արավ փախավ:

— Անտերը վոյխարի միջին տալ արած ե
երկ հա, — Նկատեց քեռի Անդրեան ու գարնով
զեպի ինն. — Եղպես ե պրանց սուփորաթլուր,
աղա: Եղ ու վորն գնում են: Մինը վոյխարիցը
մտալիկ տալ ե անում, կամ յեթե աղաբեցնում
է՝ հենց վոյխարի միջին ե տալ անում: Ելուող
զալիս ե յերեւթք բլում, խարը տալիս, շանն
ու յորանին անում փախում: Տալ արած
ընկերը յետեւիցը եւ խառնակ մամանակը, վոյ-
խարը տանում ե: Շատ անգամ էլ վոյխարը
տանում ե պահում ու չեա զա իս ընկերին ոչ-
նության: Ուստի յորանը փախած գիշի յետե-
վիցը գնալ չի, գիտի վոր յետեւիցը վոն-եղ կա
պատրաստած:

— Սա էլ ե լավ մած յեկել, — գովեցի յես պա-
տանի հովիին, — կարողացել ե գիշի բերանից
անփորձեցը ապահել վոյխարը:

— Գիշի բերանից անփորձեցը վոյխար աղա-
տելն ինչպես կլինի, աղա, — խոսեց պատանին: —
Գնլը տեսավ, վոր վոյխարը ձեռքիցը գնում ե,
միշտ իմ հասնելը մի սեղանում վոյխարի զը-
մակը պոկեց տարավ:

— Հա, եղպես ե — գարնալ մեջ մտավ տան-
տերու: — Գնլը վոյխարին հասավ թե չե, յեթե
տանելու հետը չկա, զմակին կտա ու մի տա-
լումը զմակը կոտկի:

— Տալորին էլ հասավ թե չե՝ բոլորեցը կրա-
նի, քեռի Անդրեան, — մեջ մտավ մի տալում:

— Տափարիւն ենքան եւ կեւտ չի,—պատասխանեց ջեռի Անգրիտաւը։ Տափարիցը միեւ զուայ թե չե, տարազէ տափարը հասկանում եւ բանն ընդունեւ եւ, վորովեւեմ գիշի գտաւցնելն ուրիշ սեռակ եւ իսկուսի բոլորը հաղորդում են, քանակ քամակի տալիս ու պոչները գեմ տնում կանգնում...

— Տափարը կեւտ եւ չազում, ջեռի Անգրիտաւ, ու կեւտ եւ գիշի փայ եւ դառնում։ Եւ, ինչ էին եւ տնում գիշի կեւ, վոչ մի տնաւուն չի տնիւ։

Ձին գիշի կտան տապ թե չե, ականջները սրում եւ, փռաւցնում, փռնայցնում ու ձեռաց բոլոր ձիերը հաղորդում են մի տեղ։ Մաղիանները իրենց քուտակները մեջնեղն են տանում ու նրանց չըխաղատում կանգնում, յերեսները զեղի ներս, քամակները զեղի դուրս — զերթի կողմն արած՝ քայցիները պարտաւոր։ Ու սառած կեւու տանի, թե մի զեւ մտանալէ։ Բայց կալում գիշի համար ամենամառնապարը վորն էին եւ։ Վորն էին մաղիաններն կեւ չըջանի մեջ չի մտնում։ Բայց թափ տալով ու փռաւցնելով կատաղի պտուլում եւ չըջանի չորս կողմը, հարմակում եւ զերթի վրա ու տառլն ընկած գիշին արտում, հարգում առաջի վրաներով կամ ցացու մի զարկով փռում գեռին։

Յեթն մաղիանը մենակ եւ, քուտակը զոյի տակն եւ տանում ու կանգնում։

Մենակ էին եւ կողմն են կողմն եւ թալում գիշը ու հանկարծ վրա լե թալում բազալիցը բանում կամ մի զարկով վորը պատում։ Յերթնն քընթիցն եւ եւ բանում, չուշը կարացնում։ Յերթնն եւ էին առաջն եւ ընկնում ու փախըս տալիս — իրրե թե վախենում եւ։ էին եւ զուշը անկած յետերիցն եւ ընկնում, իրրե թե հալածում եւ։ Հանկարծ յեւ եւ դառնում ու բանում։

— Եւ եւ են եւ,— խոսեց ջեռի Անգրիտաւը։— Գեւն էլի կեւ խաղում եւ, խաղում, ու ականջներն իրեն քուտակ տառլը փախըս հարում։ Եւն ընկնում եւ յետերիցը, իրրե թե հալածում եւ։ Ծաղեւ կեւացնում եւ, հալացնում մի ապահով տեղ ու յեւ դառնում ուտում... Դրա համար էլ տառլ են՝ շինի զերեզմանը գիշի փորն եւ։

— Վոյթարն եւ եւ գիշի յետերիցն ընկնում։— Եւտանց մի ուրիշը։

— Հենց գիշն եւ եւ յերկուսին — իշին ու վոյթարին — ամենից շատ եւ սիրում։

— Իսկ ամենից քիչ մտանում եւ խոզին ու գոմին։

— Բա ինքն։

— Գեւ, ինչի բանը ձիեւալ եւ Խոմ գեւն ինչին բանած մամուռակը՝ ենը ենդեւ եւ հըղում, վոր գիշը թալ եւ տնում փախում։

— Բայց մթնի գեւն հիշան տնալու ու համարակ մտանում եւ դուշին,—հարց տվի յեւ։

— Գիշը, յերթ վոր կուտ եւ, շատ վախում կենդանի լե, ազա,—պատասխանեց ջեռի Անգրիտաւը։ Բայց կիմի ակում եւ գիշի դմար մամուռակը։ Ձմեռը զալիս եւ, տնաւի վորսը զըմարանում եւ, աղբանցը սարից ցած եւ զալիս — տուն եւ մտնում։ Գիշի աղբանցը կարում եւ։ Սոճը վոր նեղացնի՝ զեղ եւ կը մանի, զեւ տուն եւ։ Սովի ձեռիցը ձմեռը զալիս եւ յեմքիցը շուն եւ տանում լսում։ Մուկն եւ վորսում։ Մտնի փթակն եւ ուտում, իր լսկանն եւ ուտում... Դե սոճը եւ պատանուն էին, վոր ձմեռը միտնում են, բոլուն են կազմում, վոր ուժեղ լինեն, միտսին հարմակվեն...

Ձմեռը գեւ էլի մեղանում, մեր սարերում, մեր տնաւաններում մի բան եւ հարում։ Կատաղաններ են կամ ուրիշ մանր-մունը կենդանիներ։ Վերջապես յեղնիներն ու յեղնիներն իրենց են ընկնում, քուտակ են զեղի տառլ գեռերը։ Տանում են տառլի վրա հըղատում — ու վրա լեւ հասնում խեղզում ուտում։ Բայց են ինչ զալս տեղերն են, վոր դրանք եւ չկան, գիշը սովից տվի ձմարակն ու վտանգավոր եւ դառնում։ Շատ անգամ կատաղում եւ։ Ու դալս տեղերը մարդկանց վրա եւ եւ հարմակում ու քուտում։

— Տղեք, զե խոսեց ետեղ ինձ տվեք,— են կողմից խոսեց Շորաղալցի Ավան ու սկսեց իր պատմութիւնը։

— Մեղանում, զալս տեղերում, գիշը շատ տվի զտանգավոր եւ, քան սար տեղերում։ Մեղանում գիշերը ձմեռան գիշերը զալիս են գեւի մեջը ման զալիս։ Եւնին պաւում ենք, վոր շտանեն — չուտեն։ Ձմեռները մեղանում շատ վտանգավոր եւ մենակ ճանապարհորդելը։ Մամուլանց յեթն մութն եւ վրա հասալի Այ մեղ պատմեմ իմ գիշին յեղած մի զեղեք։

Միբան տնաւում մի յեղն ունեւինք։ Մի ձըմեւ եւ յեղը կորալի։ Անդեւս ինձ զրկեց ման զալու։ Յեւ եւ ետեղն 16—17 տարեկան էլանի աղա լեւ։ Գնացի գեղի չորս կողմը ման յեղած ման — լգտու։ Գոմանեղ ունեւք, ենքան եւ զեղիցը կեւու չի։ Ասի՝ յեղը սովոր եւ, կարեւր

ի ետ կողմն ըլիլ գնացած: Գնացի ետ գտաւանդր: Գնացի, ետ գտե՛ք Նախիջի, ետ գտե՛ք Նախիջի, վերջէ տեսնեմ՝ դրսւստ վոր յեղը մի գտաւա՛ն ե: Յեղը դուրս արի, դուրս գտա տեսնեմ արգին ժաթն ընկնելու վրա յի: Միքսա մի աւ ընկա՛մ: Տեսաւ՛մ եմ, վոր լուսով չեմ կարող զեղը հասնեմ: Մտածում եմ՝ գնամ-չը գնամ: Խնչ տեսեմ...

Զորս կողմս տալիս ձյա՛նապատ դառա, ընե չկա, ձեն չկա: ձեռս ել մի միպտա ու մի գա-նակ:

Խնչ պետք է տեսեմ: Աստուա տնու՛նը ալի լեզն առաջ արի զոյցի: Մի ջիլ տեղ տեղ ելի կտցի: Լանկարի իրիկվան ետ դառ գտաւ: Լեռ մի արեւուր ձեն ընկա՛մ տկանջով: Կանգնեցի, տկանջ դրի...

Տեսնեմ զի՛րի վտանց ե. — *ա՜՜՜՜՜...*

Ո՛ր... Նա վտանցին միացա՛մ ամբողջ խումբը ու արարա՛մով լցվեց գաւառը: Մտիկ ա՛ամ՝ վոր ալ կողմս, Լեռվում, միմա՛ն միլ, Լուխա-Լուխա վաճա՛մ երազները մի բազումթյուն է շարժ-վում... Ո՛ր թիչ. ձեռաց Լաակացա, վոր զերերի աչքերն են — ստ՛մա՛մ բույսիկ է... Յեղը յետ ալի զեպի գտներն ու ջրւ՛մ եմ, վ՛տեց եմ ջրւ՛մ, վազում եմ, վ՛տեց եմ վազում... Յետ Նախեմ, վոր արգին գալիս են: Յեղը թող արի փոխա, ընկա գտե՛ք: Ընկա գտե՛ք, բարեբաղա սննրի գլխներին փերանների վրա դառա՛րկ տեղեր են լինում է...

— Լա, իմանում ենք, կոնդերի վրա:

— Լա, ել կոնդերից մեկին վեր ելա: Դեռ չեյի տեղա՛մորվել: — մին ել տեսնեմ լեզանս գտողը բարեբաղա՛մ: Զարմա՛նք բան է, թե ենքա՛ն արարածությունն ինչպիս մի յերկու բողբոջում կարեցին ու Լաւան:

— Ղան, զի՛րի վտան ինչը կ'առնի, — խոսեց ջեռի Անդրիասը: — Նա արի գլխիցը վոր մի բան նկատե՛ք՝ մին ել կտեսնես կողմից դուրս յեկա՛մ: Դրա Լամար են առաւ ելի, թե՛ զին տղերքի ե:

— Լա, են ելի առաւ, — շարժանակեց Շորա-դալցի Ավոն: — Յեզանս գտողը բարեբաղա՛մ ու իսկա՛ն ել կարեց, խրխոսեց ընկա՛մ: Երբե-նայն ել կարեց, միայն զեյերի մընգ՛մընգն եմ լուսւ՛մ, ու լուսւ՛մ եմ՝ վոնց են լափում...

— Լալ Միքան Լուս... դուրս թա՛ւ արտիցս: Բայց ի՛նչ Միքանի ժամանակն է: Յետ իմ զրոխն եմ լաց ըլում: Մտածում եմ թե՛ ես

լա՛մ եր, յեղե՛մը կըլին մինչև կըլաւան, կա՛մ կըլաւանն ու կընան, կա՛մ, առաւ եմ, ինձ չեն գտնել: — Դու մի աթիլ՝ ստ՛մա՛մ գիլի բոյ՛միկ, յետ Էրսուն տեսե՛ք դու Լարչուր իմացի, ձեռաց Լախ-ոնլ են: ու մին ել տեսնեմ, ժաթն գտե՛ք լլց-վեցին են Լուխա-Լուխա վառած երազները տե-նորը բաց արած...

Դասեմ...

Յեկե՛լ են լլցվել ներքեից ազա՛ն-ազա՛ն ինձ են ժաթիկ տնում: Յետ ել լարացել եմ Մացել վերեւ գերանին կպա՛մ: Մտիկ արին ժաթիկ ու թող արին դուրս գնացին:

Շունչս յետ յեկա՛մ: Աթի՛ բփառքը լաւ ըլի առած: ես եր՝ ազա՛մացի...

Դեռ առածս փառքը ըրեա՛նումս, մին ել ինչ եմ լուսում: Իմ ազգությանը վերեց կտարը քան-դում են, չանգընովը լողը յետ են առլիս: Ար-գին լուսւ՛մ եմ չանգընը կոներին են զիղլում...

Մտու՛ք ջրտիները վրա ա՛մցի... Շտապեցի տեղս փոխեցի, ա՛նց կացա մյուս կոնդի վրա կուլ յեկա:

Թող արին, կոնը վեր կալան, տեսան տակին չկա՛մ:

Նիլ լեկան ներքե: Մտիկ արին, վոր մյուս կոնդի վրա յեմ. յետ դուրս գնացին: Լի՛մի ես կոնդի վերեց տեսցին քանդել կտարը:

Դարձա՛լ տեղս փոխեցի: Նապե՛մը՝ նրանք քանդելով, յետ տեղս փոխելով՝ Լաւանը վեր-ջին կոնդին:

Ել մեր գնամ:

Յեկան ժաթիկ արին կառապած ու յետ գնա-ցին: Թանգում են, վ՛տեց են քանդում...

Մի սուր գանակ ունեյի զրգանումս, Լանե-ցի, բաց արի ու ձեռքիս բռնա՛մ՝ մաքումս աղաթքեմ տնում: — Տեր առած, դու ինձ ազաւ տնես ես նեղ տեղիցը...

Իսկ Լենց տեղանիս վերեւ քանդում են: Թան-գելով Լաւան կոներին: Լաւան կոներին. մինը կոների արանցովը Թաթը մեկնեց, վոր կոնը յետ քալի: Թաթը բռնեցի ու են սուր դառա-կովը զըս՛մ կարեցի... Թաթը փախցրեց, վա-նալով, կոնեկոնեալով յետ գնաց ու կտերն իրա-րով ա՛նցան: Ինացել ելի, վոր զերերի մինը յեթն վերա՛մորվե՛ք՝ մյուսները վրա յետ Թափում նրան ուսում: Աթի՛ ուրեմն արան ուսում են: Լի՛մի սպասում եմ, վոր արան կուտեն կպրծնեն յետ կզան: Նիլ գանախ ձեռիս դառաւս ըս-պասում եմ:

Անտէն անի յե Գրիգորա մի ժամին, վոնց վոր յերազում՝ մի քարակ անն եմ չառն։

— Աճա Կէյ...

Ինչ են կանչում...

— Տեր աստծո, միջին ինչ են կանչում... Միջին արդարեւ... Միջին մերոնք են... Գործիք անն եմ առիւն, զոտում եմ։

— Աղանիկ Կէյ... Շատեղ եմ... Գոռնա եմ... Գերեթ ինչ ուսում են... Աղեցեղ Կէյ...

Ո՛ր Երանք անն են առիւ, իմ անն չեն չառն, թեկ յե շարունակ կանչում եմ։

Մին ել տեսնեմ հրացանները արագեցին, յետեից յալեցին նկատեց զգիրի կազմանն ու մարզկանց նարարոցը։ Գարգ նանաչեցի ախորա ու մեր զեղացի աղերանց ամեն մեկի մեկը։

— Աճա Կէյ...

— Ետեղ եմ... Ետեղ եմ... Կենդանի չեմ... Լերս թափեցին գոռը։

— Փառք չեղ աստծո... Փառք չեղ աստծո, — ուրախացան ու զարմացան կանչում են ամենքը, ծած յեւս վերին կոնգի վրէջ։ Անդորս գիրկն ընկա ու սկսեցի լեկկալալ։

— Նշալ մի ըլի, գնա աստուծո փառք տուր, վոր Լուր Լուր մորից մեկեցիր, — կանչեցին ես ու են կողմից ու ինչ դուրս թերին դուռը, ուր թափված էին մեր Միրան յեղան վաւորները։ Դեռ լուր չի բացվել։

Լեռնից լավում եր գիրի վոռնոցը։

4

Շորադայցի Աճա ի պատմութիւնից նկատ խառն ընկավ գիր վոռնակի վրա։

Յերկար անոններն ու ապրումսի գովարութիւնն են պատմողը, վոր գիրը վոռնակ են կազմում, քաջասրուն էին զյաղացեցը։

Վառում են, իրար կանչում, կազմում, միանում, վոր ուժեղ լինեն թէ Լարեակնչու ու թէ Լարեակման գիմարեցիւ ժամանակ։

Ամեն միւր մեկնակ նկատ կազմվի անոն ու կիրորի, քան թէ խառն, և ամեն միւր չի կարող են անակի, ինչ վոր կանակ խառնը։

Յեղ կազմում են կրունով, Լարեակման, մի քանի Լարեակման։

Մարտափիլի քան և գիր վոռնակը, միանումն եղ լինում և անոնը, գիր ամենաքաջան ժամանակը, յերբ շատ անգամ զեղ քաղցից կատարում եւ նշ ժամանակ, ասում են, գիրն

իրենք ել են իրարից վառնում։ Յերբ վոռնակ մի անգ կանչում են Լարեակմանու՝ չոր լան են կազմում ու նկատ են վեր թափում, վոր իրար յերս պահեն, չեն կազմում մեկ մեկու։ Վառում են իրար ուսուն։ Բայց վոռնեց ել ասում են՝ Երա Լամար են եղան անում, վոր իրար տեսնեն ու Լարեակման զեղում խոյս յե նշան տան իրարու, և իրեն թէ չոր, որը նշում են իրենց զիրարից։

Գիր Լամար մութը, Լամարի գովարութիւնը, Լարեակմանութիւնը — վոր մի նշանակութիւն չունեն։

Գին ենցան արագավալ և, վոր մի գիրից մեկ յերեց չորս որով միւր Լամար կիրորի, իսկ գիրի արտաբանութիւն վրա եղան մի զլուր իւր մարգարի մեկ։

Ասում են Մի անգամ արեւիկն ու զեղ վեկի բռնվեցին, թէ իրենցից վեր և ալիկի սրտանա Գին տալ մի ամպտա որ յե առի զլուրին յեւս, ամպի միւր միւր արի տեսա՝ Լեռն մի դառնում մի սե ջեկ մեկ մի ալտում մի սե գոռն և նաւում։

Արեւիկն ել թե յե յերկնից յերեսն յեւս, Լարեակ միւր արի, մի միւրնուրի միւր ստան կրակի վրա գրան մի պղինձ խափը վրեն։ Յիման անքերցը նախի, տեսա պղինձի միւր կաթը, կաթնի յերեսն ել մի սրտանակ մալ։ Նարա արագավալ ու սրտանա դառն և զեղ։ Յեղ ես ամենի նկատ միւրնի՝ շատ իրարանակ։

Նա միւրն լավ յիմանա, վոր Լարեակմանն ապաւով ե — յի Լարեակմանի։ Ուրի լան և, յե թէ ամպի խեղարար մի զե իրեն կորցրած զգի տափալարա վոռնակի մեկ։ Բայց ամպարար գիր զեղ շատ և զլուր ու խորանակ։

Մի դառնացի եղանա պատմութիւն արալ։ Ասում եր. մի տարի թափարը ելի տարել։ Առավոտը վաղ վեր կացա գնացի տեսա մի զե և ընկել մեկը։ Միայն վոռնից և ընկել ու վոռն փլուրի և, աստեղ և։ Վեր կալա թափարիցը Լարեակն են կողմը գցեցին։ Միւրն զլուրն կալա յե թափարիկն ելի եղան, մին ել տեսնեմ վեր կացավ կալին տալով փախով։ Լնչա Լա Լնչա, ել վարեց, իրեն ամպն անաւոր։ Դու մի առի տեսնեցը սրտանակն ու ամպն յեղել։

Գիր վոռնակն ել, անոնը Լամար կարեկն իրար յետից և զեւում — Ելլարարակ, ու միւր ամենից ամեն և փորձվածը առաջին և զլուր

նում: Յեզ աս յերկու հարմարության ունի նրանց համար: Մին, վոր առաջի գնացողները ձեռն ձեռն կողար են բաց անում, յետեից յեկողներին համար բաց-դարձառան համբալ յե լինում, մին էլ՝ վոր վոչ վոչ չի կարող իմանալ, թե իրենց քանիսն են յեղել: Յեզ էլ և պատահող, վոր վոչ մի վորսկան չի կարող ստել, թե ես վանմալը, վոր անցել է, քանի գել է յեղել մեկը:

Առավան նեռու տանի, թե վանմալի աշգոյճ մի վորս ընկա՞մ: Ուրիշ գողան լինի, թե ընտանի կենդանի, իսկույն չորս կողմից չըջողապատում են ու ել փրկության չկա: Իսկ կընդամարտներին, հասկապես յեղնիկներին ու յեղնիւրներին, ցում են գեղի սառած գետերը, սառուցի վրա նպատում ու վրա թափում, կամ ցում են գեղի ըարձր ժայռեր, ժայռերից թացում ու իջնում ներքե լափում:

Վանմալը վառնգափոր է և ժարդու համար: Յեթն թաղմության յեղա՞մ մի կամ յերկու ժարդից վանմալը չի վախենալ, թեկուզ Կրացան ունենան: Մինչև անգամ Կրացանն ափելի վառնգափոր և Լրացանն արևմտեալ թե չե, խուկուկ կհարձակվեն: Հիմի կասե՞ք՝ հապա ինչից է վախենում գնը:

Ես ժառին գլուզացիք մի քանի պատմության արքին:

5

Գնըզ վոչ մի բանից ննդես չի վախենալ, ինչպես կրակից, — առաջինը խոսեց իմ սան տերը, ջեռի Անդրիասը:

Մեր կողմերը, գե գետեր, վոր գել չառ կա՝ ննդես տեղ ունենք, վոր լենց գելի չուն է, վոր կա: Մի ձեռն ձեռն ունենք. Մուսկորս ճը՝ մակ ենք ստում: Եղ ձեռնու՞մք մե թալա կա: Եղ թալու՞մք ենքան գել կա, վոր անունը դը՝ բիլ են Գիլի թալա:

Մի ձեռնումուտ իրիկուս ասի՝ գամբիցը սառն եմ գալի: Հակառակին էլ ես Ստեփան տղես էլ նեռու ե ինձը: Խառը տարեկան յերթա յու՝ վոր յեկանց էղ թալի գիմացը, մի շուն ձեն ընկա՞մ տկանջովս: Ատի՛ ով գիտի վոչխար են բերել ես կողմերը, չորանի չունն և հաշումս ձեն ալի:

— Այ՛ չորան, չէ՛յ...

Ես ձեն տալն եր ելի:

Նա հաշիցը կարեց ու, ձեզ ժառաղ, մին էլ են տեսնեմ էղ ձեռնիցը գելի տուտը բաց ելա՞մ,

ակիները բաց արած գալիս են, վո՞նց են գալիս, աշգերս սեպան...

Դու մի ասիլ, հաշիցը գել է յեղել: Ախր չե վոր գելը վանում է, բայց շանից հաշիլ և սսվորում ու չառ անգամ էլ հաշում ե:

Ձեռիս թվանք կա, միայն չա՞մ գիտեմ, վոր գելի բոլակի վրա թվանք չեն գցել: Թվանք գցես թե չե — ափելի կատաղի վրա կտան:

Երեխեն թե՛ աղի, են քնլ են:

Ատի՛ վախիլ մի, ջեզ ժառաղ, դալաղ կաց: Արի ոչնի ես խաշալն ու չոր հուղիքը հա՞մա՞քնեք: Չորս կողմից խաշալն ու չոր հուղիքը նեռաց կիտեցի ու կրակ ալի, բոցը ծուլ ելա՞մ: Մուսկորս ձեռնից լիքը փեռ: Մինչև արանց հաշանից վրա ալի, թե՛մ արի. բոցն ելա՞մ ծառերի ներք:

Մրանց յեկել են, քնչան են յեկել. չորս կողմերս կարել են նեռու կանգնառել ժընգ՝ ժընգում են ու տառաքիլը յեկի՞յեկացնում: Աչքները ձեռնի մթան ձեռն չուրսուրթի բոցի նման չուրսու չուրսու վառվում են: Մարդ մախի տալիս գարգաղում ե:

Երեխեն կոչել է փեղիցս ու լաց է լինում:

— Վախիլ մի, Ստեփան շուն վախիլ մի, յես ետեղ եմ... լաց մի ըլի, վոր լաց ըլիս — կը գան մեզ կտանեմ...

Երեխեն ննը փորն է գցել ու փեղիցս կզա՞ծ գզում է, վո՞նց է գզում...

Տեր տաղան, ստում եմ, դու ապատես ես նեղ տեղիցը: Ի՞նչ անեմ: Հույսս գրել եմ կրակի վրա: Են էլ փեռը հառնում է, երեխեն էլ գեռիցս պի՞նց բռնել և թողնում չի մի քիչ նեռում: փեռ քերեմ կրակին վրա տամ

Մտալի մի ցցը: արի ծառ կա՞ր: Կրակը ք-թեցի արա տակը. արա կողքին էլ մի կտրած ծառի չոր բույլ կոր: Են էլ թալիցի վրեն, թե՛մացա՞մ, վո՞նց թե՛մացա՞մ, կար՛իք լուսն ընկել և ու՛րալ՛ ձորը:

Գիմացի ասիցը չորանները նկատում են, վոր, ուղիղը, ես ձորումը, ես ժամանակին, ես քնլ կրակ պեռաց է լինի, վոր ցիլ է ժընում ձեռնից կրակի:

Մտածում են, ժառեում ու ձեն են տալի: Ականջ գնեմ, վոր ես մեր Շամիրի ձենն ե: Ուրախանալ, ինչ վոր ձենք ուրախացանք: Ձեն ալի:

— Շամիր չէ՛յ... գիլի բոլակ է. չորս կողմս կարել են... երեխեն նեռու է... ոչնեցեք չէ՛յ...

Հենց ես կանչեմ եր: Մի քանի շտապ իրար հետ ձեն ավելի:

— Վախի միջ, վախի միջ, գալիս ենք հե...
Ու պարզ լուսն ենք, զոնց են իրար ձեն տալիս շտապեցնում, զոնց են շնորհին կանչում:

— Քորլան հեյ, Ղալթար հեյ, Ջամբար հեյ, Ջալակ հեյ...
Շնորհ կանչողը վեր ելավ ու մտավ մարդ: Ստեղծ երեխան շտապ սկսեց լեկեկել ու լաց ընկ:

— Վախի միջ, Ստեփան Հան, վախի միջ, երբես կգան:
— Տղք, ես մեր Շամիրին Քորլան անունով մի գեյիկեղջ լուսն ունեմ: Մին ել տես ես լան ձենը մտնի ծմակում զրնգաց: Մրա լետեկի Քացած շնորհ, շնորհ լետեկի կրնկակոխ չորանները: Չորանների զլրդուն ու շնորհ կալողը ծմակը զրմբացնում ե: Մին ել Ստեփանս թի՛ տալի, գեյերը փախում են:

Ասավ, ու ուրախությամբ խառնվեց սարսափին, սկսեց աղաղակել ու առաջ ընկած փետի կտոր, քար, լող շարժել գեյերի լետեկի: Ել գեյն ծվ կտա: Մծակի մթնումը կորան, գնացին:

Տղքն լեկան:

— Այ աղա, ես թնշ բան եր:

— Բանն ել վորն ե, ձեր տունը չքանդվի, կապե կապե, կապե...
Ստեղծի վեր կացանք գնացին չորանների մոտ, մինչև լուսնացավ, առավոտը խմբով յեկանք տուն:

Ես բանն, ախպեր, իմ գլուխն յեկավ: Կրակը մեզ աղատեց, — վերջացրեց խոսքը քեռի Անդրեասը:

6

— Ուստա Մարգիս, հիմի քո պատմությունն արա, — ես ու են կողմից ձեն ավելի զլուռացիք: — Շորպալայից գալիս զոնց ելավ:

— Ել թնշ տան, զե գիտեք ելի, — պատասխանեց ուստա Մարգիսը:

— Մենք գիտենք, առա աղեն գիտի վոր: — Գնամի, ուստա Մարգիս, պատմի լանք, տեսնեք Շորպալայի ճամփին քեզ հետ թնշ ե պատանեք, — խնդրեցի լուս:

— Մենք գիտենք, առա աղեն գիտի վոր: — Գնամի, ուստա Մարգիս, պատմի լանք, տեսնեք Շորպալայի ճամփին քեզ հետ թնշ ե պատանեք, — խնդրեցի լուս:

— Մենք գիտենք, առա աղեն գիտի վոր: — Գնամի, ուստա Մարգիս, պատմի լանք, տեսնեք Շորպալայի ճամփին քեզ հետ թնշ ե պատանեք, — խնդրեցի լուս:

— Մենք գիտենք, առա աղեն գիտի վոր: — Գնամի, ուստա Մարգիս, պատմի լանք, տեսնեք Շորպալայի ճամփին քեզ հետ թնշ ե պատանեք, — խնդրեցի լուս:

— Շորպալայի ճամփին պատանեք պատմությունն եղան ե, աղա Հան:

Մի կացապակա տարի վեր կացանք յես, զամբաշ Ակոփն ու զհոլլի Դավիթը մեր զուսնա զհոլլ վեր կալանք առինք զնանք Շորպալայի գեյերը կարանիքներ առնեք, կացանաթիկ կալանքնք թերեքնք մեկը կառավարվեք:

Դե գիտեք ելի, վոր Շորպալայի կացը կամ լանք ե լինում, կամ տառա, իսկ մեղանում, սուրբում, սակավ ե լինում, յեղանն ել շատ առգած կարկուտը տանում ե:

Գնացինք զուսնա տեղով, կարանիք առնելով գեյերեղ ժան լեկանք: Բալական ցորեն-գարի կալանքներնք, մի ծանոթի պահ ավելեք, մենք լես ճամփա ընկանք գեյեր մեր աները:

Գիտեմ վոր Շորպալայ յեղի եք թե լե, Հոսոմ անունով մի գեյ կա. ել գեյիցը զուսն ենք լեկել գալիս ենք զեղի Արթիկ: Յեկանք, ճամփին մուքն ընկավ: Մանհարս մյուս. ցուրան ել ու — թրի նման մարդի յերես ե կարատում: Ծամփեն ել լավ լեկանեք: Դես թե պետք ե կանան Արթիկ:

Ես մեր Դավիթն առաջին եր գնում: Մին ել թե՛ աղեք լեկեք, վոր գեղը գտել եմ:

— Այ աղա մար ե:

— Թե՛ հրեն հրազները յերում են:

Մտիկ տանք տեսնեք, ելմարիս վոր հեղում շատ երազներ են լերում: Միայն յես նկատում եմ, վոր ես երազները ժամ են գալի, զես զեն են գնում:

Ատի՛ աղեք:

Թե՛ ինչ ե:

Ատի՛ ես գեյ լի: Մին, վոր մեկը սրանց գեյերի աների՛ զուսն ու կտուրը փակ, հրազները լեն յերա, մին ել վոր՛ ես երազները վոր տեսնում եք, ժան են գալի:

Թե՛ բա ես թնշ եմ:

Ատի՛ գեյեր են: Գիլի բուլակի թերան ենք ընկել: պատրաստվեցեք: Յես լանք եմ, վոր զուսնի ձենին գեյը — ել վախենում ե թե ինչ, — մոտ լի գալի: Զուսնա զհոլլ սարքեցեք: Ես խոսքումն եմ: տեսանք երազները մտանում են, մթնումը, մոտա պաշտումը զես ու զեն վազում են, ցրվում են, ուղում են մեզ չըջապանե: Ենքան են, ենքան են, վոր ել կալիվ չկա:

Յես ու Ակոփը զուսնեն զլեկեցեք, ես Դավիթն ել զհոլլ — զըմբ հա զըմբ: Կես գիլերին, ես վերանա զպաշտումը տնում ենք: Զուսնա զհոլլ

անը վեր ելավ թե չե — ես գիշերս զոնց վոր տեղն ու տեղը մեկես, Թացին իրանց տեղերը մեկավա՛ն:

Մին եւ Վռանց վեր քաշեցին, տեր սասմած, թնջ վռանց: Հուռնի նաւ մէն մէնի յեն ավել, վռանում են:

— Վայ միմեզ, — ես ու են կողմից բացականչեցին զուգացիք: — Ուստա Մարգիս, լավ է երեւոյնքդ զայն չեր:

— Այ ապա, թնջ միմեզ կըզոր, սիրտներս սեպցել եր. զոնով տայի՛ր՝ արլուն չեր կաթիլ: — Հեռւ, հեռւ...

— Հեռւ մենք ճամփա ընկանք, սրանք՝ եւ մեզ նաւ: Մենք անելով զայն ենք, սրանք եւ չորս կողմերս կարած նաւու մթնումը ցինգիբր զինգիբր անելով զայն են: Կարծես պոր են զայն: Դուրսներդ ինչ ցավեցնեմ. ետեւ գնալով գիշերով մի մամանակը առաջներս մի շան հաջցի մէն լսեցինք նաւու: Ես հաջցի վրա մի քանի շներ սկսեցին հախել ու վռնալ, ու մին եւ տեսնենք ձախել գնդի ճաղները զուգը զուրս յեկան: Մարգիսնք մենքը նաւում է մեզ:

Ուրախությանից զուռնա գնդի մենն ավելի զլեցինք:

Թանի գնդին ժողովում ենք, գնդերը յոս են ընկնում: Վերջապես նաւանք գնդին, սրանք յոս դառում, կարան:

Գնացիք ճաղներով, ազուկով առաջ յեկան — Թացին զարմացած, Տեսնում են՝ յերկու զուռնայի ու մի զուռնի աներով զայն են ու նաւները նարանջավոր չլիս:

— Այ ուստեք, բա նարանջավորեցրը վոր տեղ են:

Ասում ենք՝ նարանջավորները յոս դառան գնացին: Զուգեցին մեր գնդը մանեն:

— Այ մի էլիս վոր...

— Գնդեր...

— Վճեց թե գնդերը...

— Անպիւր, սաինք, դառնելու մամանակը չի, ցրտասոր ելանք, մտնում ենք, մեզ մի առջ առն տարեք, նաւեղ կզատմենք:

Տարան մի առջ պա, բախարին թեմ արին, հաջը զրին առաջներս, գլխներս նաւազեցին ետեւ, ինչպես վոր մենք նաւազելի ենք, ու սկսեցինք դառնել: Գառնում ենք ու միմազում, պատմում ենք ու միմազում:

Վերջն եւ իմանանք, վոր են գնդը չենք յե-

կել, վորտեղ զայն ելինք, ճամփեն կորցրել ենք — ընկել ենք Գաւառի գեղ:

7

— Դուք եւ կրակն ու զուռնեն եք առում, բայց գնդը մի բանից եւ է վախենում. թե իմանաք ընչից, — հարց ավել առարկանք:

— Թուկից, մեն ավել մի քանիսը:

— Վճեց թե թուկից, — զարմացան չղիտեղուները:

— Հա, ելմարիս ե, թուկը վոր յտակցը քաշ առա՛ գնլը կվախենա, մոտ չի գալ, — նաւատանց ցնիկ Անգրիսաւ:

— Այ ապա, թուկն թնջ է, վոր գնլը թուկից վախենա:

— Ո՞վ գիտի, ո՞վ տեղ է գնում ինչ ե, թնջ իմանա:

— Մեր գնդումը Յեզո անումով մի շանել մարդ կար, — պատմեց Շորալայացին — Մի շատ սրտաւ ու քաշ մարդ: Յերեսին վոր թուր բռնանէին՝ յերես յոս չեր թեքիլ: Ինչն եւ թրթրթումին նա խաղացող մարդ էր:

Սրանից մի 4—5 տարի առաջ մի մեկ գործով գնում է մեր նաւովան զուգերը ու մի քանի որ ուղանում: Մի յերեսիս ունիք, շատ եր սիրում: Մի իրիկուն լուր է առնում, թե քա՛ յերեսից կրկանը է, քեզ է ուղում: Վեր է կենում, թե՛ պետք է գնում: Սրա առաջն են ընկնում, բռնում են, նաւագում են, թե մուրը գիշեր — նաւոր ու մի լար ու փորձանք, նաւոր ու մի գել ու զաւան, ըստախը՝ առում են, գիշերը լուս ունի, կլուսանա կընա յերեսից կտեսնա: Սա պըպին է կանգնում թե՛ չի վոր չե, նենց եւ կես գիշերին պետք է գնում, թուրը վրես, մին տակիս, թնջ պետք է պատախի: Ինտանի թարսության ելի: Ձեն կարում հաղթեն, կես գիշերին մի յե նաւում, ճամփա ընկնում: Կիսանամփին գիշի բոլուկը սրան չբազաւաւում է: Դու մի տախ նաւը թուկ ունի, ինչն եւ փորձում, բանգիտ մարդ է. թուկ յերեսը բաց է թողնում ու միտ յտակից քաշ առլիս: Գնդին եւ մոտ չեն զայն, յերես կողմից թուկն մոխիկ առլով վուգ են առլի: Ետեւ բուգական տեղ տեղ է կենում, Մի տեղ եւ, վճեց է լինում, թնջ է լինում, թուկ ծորը թեքիցը զուրս է պընում ու վեր է ընկնում: Սա մին քալում է: Մի ցիչ տեղ դընում է, գնդերը վրա լին առլիս: Թուրը նաւում է նենց առաջին նաւաղին առլիս: Դե գիշերի

սովորութիւնն էլ գիտէք ելի. մինչ քն վերադարձիւ—մշուանբը նրա վրա կթափեն, կուտեն մեղան էլ միավորին թող են անում, վրայն թափում եւ վերադարձան։ Յեզու ձիւն մտաւում է, քում, բաժանե տեղ քում գտնում է։ Գնիւրը վերադարձան լափում են ործնում, յնա նորից ընկնում սրա յետեից։ Սա էլի ուղում է թուրը նանի, վոր զարկի, քալում է քայում, զուրս չի գալի։ Տեսնում է՝ անում են իրեն — չեթից պատշաճն ասումով կրծատում է. ինչ անում է, չի անում՝ թուրը զուրս չի գալիս։ Դու մի տա՛ի՝ գիշին վոր զարկել է, ասանց արշունը սրելու տեղն է դել։ արշունու թուրը կոկել է պատշաճին, ամբացել։

Նչ թէ յերկարացնեմ, գելիւրը վրա յն տալի, իրեն էլ են ուտում, ձիւնն էլ։

Մշու սրը լուրն լեկով. գնացինք տեսանք արնուտ ձիւնի վրա իր վտկորներն էլ, ձիւնն էլ, թուրն էլ, պատաստած շորերն էլ թափված, ցրված դա ու գնն։

— Բա են մարդին, վոր գելիւրը կերել էին, ձեզ էլ թուրն մի պատմեց, — Կարցրեց մի գյուղացի։

— Հապա մարդու ինչն ու փորնն բնի՞ լամար է, — պատասխանեց պատմողը։ Գնացինք տեսանք ձրնի պարզ կեանքը լերում են, վոր կողմից է լեկել ու վորտեղ է շրջապատել գիշի բուռիկը, վորտեղից է Յեզուն ըսկան թուրը քալ տալ։ միշն վորտեղ է քալ տղվի, վորտեղ է ձեռիցն ընկել։ Մի քիչ էլ գնացած է ու կեանքն իրար են խառնված, տակն ու վրա յն լեզած, ու թափված են գիշի բուռնն ու վտկորները։ Նրանցից բաժանան ձեռու էլ իրեն ու ձիւնն են կերել։ Թուրն էլ լերիկը, տեսանք պատշաճը մարդու աստեանով կրծատում։ Թափելիք, քալելիք, չկարացին զուրս քալի. տվինք վարդախն, քանդեց, նանեց. տեսնեց արշունու, կպած պատշաճին։

— Ախտա մարդ, — ես ու են կողմից ամսուսցին գյուղացիք։ — Այ թե ընչի լամար են տեսի, թե լամբերութիւնը կրանք է։ Ասա, չե ործնածի մարդ, մի զել լամբերի լուսանա էլի...

8

— Տղեք, հավատա գիշիցն էլ վերը Քուտա-կար գաղան չլինի. զուք թնչ էք ասում, — խոսեց մի գյուղացի եւ պատմութիւնից լնտու։

— Սղպեա էլ խնացած կննաք, վոր չի լննիլ,

— Լաստանց քեռի Անդրիասը ու գիմեց ինն։

— Դու թնչ կարծիքի յա, պարան։

— Յա էլ եզ կարծիքին եմ, — պատասխանեց յա։ — Արգեն գրեթէ էլ հալանի չե, վոր վոչ մի գաղան գիշի չափ Քուտ չի տալիս մարդուն։ Մանավանդ են լերկներում, վորտեղ զլխավորապես անասնապաւնութիւնն պարապում։ Ամեն մի տերութիւն մեկ էլ անգին Քուտ է տալիս։ Միայն Ռուսաստան տարկան մաս մեկ միլիոն անասուն է փռացնում։

— Հապա թնչդա է, վոր տերութիւնները գրա մասին չեն մտածում, մի նոր անում, — խոսքս կարեց մի գյուղացի։

— Ինչպեա չեն մտածում։ Տերութիւններ կան, վոր տառննին վարձատրութիւն են տալիս գել սղանդներին։ Կանոնավոր կովում են գիշի ցիւ։ Դրա լամար էլ ենպես տերութիւններ կան, վոր մեկներն էլ գել չկա. որինակ Անգլիան, Գերմանիան...

— Վա՛հ, — զարմանքից քաջականչեցին գյուղացիք։ — Վնց թե... Ինչի էլ յերկրներում էլ գել չլինի։

— Չը կա...

— Այ, յերկիր... Աղբանքը ազատ քաջ թող ու անգիրա գնա քու զորին...

— Մնպեա տերութիւն էլ կա, — շարունակեցի յա, — վոր հաշիվ գիտեն. թե քանի գել կա իրենց յերկրում, յորս թե չկողը...

— Ես թնչ քան է, տվինք զարմացուն գյուղացիները, — մզանում խնի մարդի հաշիվը գիտենք վոչ, նրանք գելն էլ են հաշիվ։

— Վոր ասում ես գելը վերջացնում են, թնչդա են անում, վարձապետ, — Կարցրեց մի ձեռունի, վորին Սահակ էլին տառն։

— Զանազան միջոցներով. բիւն Սահակ. Ինչպեա տա՛ի տերութիւններն ասաննին վարձատրութիւն կով պարգն են տալիս ամեն մի ըսպանած գիշի լամար, վորականներն էլ աշխատում են շատ գել սղանն, վոր շատ փող ասանն։ Միշն անգամ կազմակերպված ընկերութիւններ կան, վոր միայն գիշի վորսի լամար են։ Մնպեա յերկիր էլ կա, որինակ Բաղանիւն, վոր լիքն տերութիւնը չի վարձատրում գել սղանդին — մողովուրդն է վարձատրում։ Սղանդը գելը պցում է իշի կամ ձիւն վրա ու գելն գել ման անում, աղբանքատերերից փող է հավաքում։ Յեզ ամենքն էլ ուրախութիւն տալիս են։

— 26, յես եղ չեյի հարցնում, պարտն չան, յես են էյի հարցնում՝ քե ընկժի են ապանում, ինչպես են կոտորում:

— Հն, եղ ես հարցնում Ասեմ, քիես Սահակ, եղ էլ աեմ:

— Ինարկի, հրացանով ապանելն ու թափարգով քանելը արդեն դուք էլ գիտեք: Բացի հրացանն ու թափարգը, հնպես տեղեր էլ կան, վոր խորը փոսեր են փորում, որիմակ մի սամեն ու կես խորությամբ մի սամեն էլ լայնությամբ: Երեսը ցախ ու ձախով ձածկում են, վրեն միս են դնում, յորս կողմն էլ զեւ ցած ցանկապատում, վոր գելը թռչի նախորթ ընկերի մէջը: Սրանով, ինարկի, չի կարելի շատ քան աեմ:

Ենպես տեղ էլ կա, վոր ամբողջ հասարակությանը կովով ապանում են, գնում են չրկապատում անաստի վորոշ մասերը: Կորակները հրացանները ձեռներին պատաստի լերեք կողմէ կորում են, իսկ շորորդ կողմից մի բազմաթյան անասուն է մանում ու հրացան արեւակելով, աղկով, կարա-հրացով, շանով-քանով դաղաներին քլում, քերում գցում վորակներին քերանը: Աս էլ անաստտ տեղերն է լինում, ու ես միշտն էլ չի մեծ արդունք տալիս: Պատահում է, վոր անպիտի աղկակից նետ մեկ տեղ մի կամ չերկու նապաստակ են հարսնում կամ պատանում է, վոր դուրս յեկող դաղաններն անձնաւ էլ փախչում, ապաստում են: Ետա քիչ են ապանվում:

Ուստասանի մնաւ դաշտերումն էլ մի ուրիշ տեսակ վորս են աեմ: Ձիով ընկնում են գելի յետեքի: Մոկանար ձուռնի մեկ թաղվելով գելը զոտով է վազում և շատ էլ նպնում է: Յետեքը հանում են՝ ենեց տեղն ու տղը դաղանակով ապանում: Բայց ամէլի շատ գելին կոտորում են թուշով: Սաակած վոյխորը մաշկում են, միտը չերտ-չերտ կտրատում, արանքները թույն են լցնում, յես նորից մորթին վորեն քաղում ու տանում գիշերը հանգերում վեր գցում: Սոված գելիւր — գալիս են ուտում ու տեղն ու տեղը կոտորում:

9

— Կարծապես, հմարիտ ե, գելը գազան է ու մարդուն էլ շատ է Քնա տալիս, միայն եղ վոր պատմեցիր, ախպր, ինչ թարցնեմ, մեղքըս չեկով, — խոսեց ծերունի Սահակը:

— Հետո գելին մեղք կգան վոր, Սահակ քիւս, — ձեն ամից մի նովիւ:

— Ընիթ, գելը շունչ կենդանի չի, — սկսեց վիհել Սահակ քիւհն:

— Գելն թնչ է վոր, — մեր շան պես անասուն էլի, խոսքն առավ քեռի Անդրեասը: Ուղիղ շան պես: Վոր են շունն էլ շորորը գետ՝ անտեր սոված թողնես, հաշտես — կվարենանա, կշանաւ գելի պես մի քան էլի: Ինչպես վոր են սոված, վայրենի գելն էլ, վոր քերես կուշտ պանես, պակպանես, խեղանես, կընտելանա, կշանաւ մեր շան պես տանա կենդանի:

— Հետո գելը տանա կլինի վոր, քեռի Անդրեաս:

— Լավ: Ետա է պատահել: Գիշի Լուսը քանք տանա արա, տես կլինի քե չի:

— Հապա ինչու յե սասն՝ գելն ինչպես էլ տանա անես — էլի աշնն անաստումը կլինի:

— Եղ էլ է հմարիտ: Մի տեղից, յերկու տեղից աշնն անաստումը կլինի, բայց կամայ կամայ անասոր կմտանա — կզատեն ասուն կենդանի շան նման: Յեվ ենեց ինքն էլ շան ցիգից է, էլի: Գելն էլ կազմված է ենպես — ինչպես շունը: Գելն էլ շան պես տարին մի անգամ 3 — 10, բայց սովորաբար 4 — 6 անգ է ծընում, ու ինչպես շունն իրեն կամար քան է փորում կամ մի անկրան է դանում ու ենտեղ մնում ու մեծացնում ձագերը, ենպես էլ գելը: Կամ գնանում քան է փորում, ենտեղ մնում ու մեծացնում իր ձագերը կամ ընկած ծախի փշկում, կամ մերում, կամ ենեց ծմկի խիտ տեղերը: Դա էլ է ենպես սիրում իր ձագերին, ինչպես տեն մի մեղք կենդանի: Մի վատնից Լուս տանելիս քերանով՝ շատ զգույշ ու քնքույշ իրենց տեղից տանում է ամէլի ապանով տեղ: Յեվ յերեք իր քնի մտերքում վորս չի աեիլ ու Քնա չի տալ, վոր կտակած յերեի էլ տեղի վրա: Գիշի հղն էլ, ինչպես շանը, ամէլի քնքույշ է, գունչն ամէլի սուր ու պոշն ամէլի քորակ: Գելն էլ պատանում է, վոր նույնպես կատաղում է, ինչպես շունը: Յեվ կատաղած գելից շատ են վախենում ու սարսափով Լուս յեն փախչում քորը վայրենի կենդանիները:

Վերջնպես գելն էլ շան պես 12 — 15 տարի էլ ապրում: Ամէլի յերկուր շատ քնքն են ապրում, ինչպես և շներն մեկ:

Մի խոսքով միմեւ յե կենդանիներն են: Մինը խեղածի տակ ու կուշտ, մյուսը վայրենի, Լու-

լսածն ու սոված: Իսկ սովը... Սա՞ն ինչ տես կանի, մեզ մասալ: Սովը մարդին էլ կդարձնի սարսափելի, մեր Պապ են անտառի գիլին, — խոսքը վերջացրեց ցուրի Անդրեասը:

— Այնտրիս ես սասմ, ցուրի Անդրեաս, — առաջի լիս: Մեզանում սովորութիւն չկա, միայն լուսավոր յերկրներում շատ և պատահում, վոր մարդիկ վաղընի անասուններին ու գազաններին բռնում են, բերում են տանու անեն: Գործում են, վարժեցնում են, բան են սովորեցնում: Մինը յերկու գիլի էտու եր բըռնել բերել տանը պահել: Կարճ ժամանակում ենքան և յին ընտանիացել, վոր ազատ տան մեջն ամենքի կես էլ խաղ էլին անում ու շան կես միասին միկնուին բնումը զնում: Մի ցանի ժամանակից յնաը մինը սասկում եւ Ասում է՝ մնակ Պապածը ցանի ժամանակ էր էլ վոչ խաղ եր անում, վոչ կարգին կերակուր եր ուտում: Տխուր վեր ընկած դարզ եր անում ու վռնում: Ի հարկն հեղձեռն մոտացավ ու էլ լիս աշխուժացավ: Մեծացավ, ու սասմ է, մեզ կես ենքան եր կապվել, վոր վորտեղ հասում էինք, միտ կողքներին վեր եր ընկնում և ուրիշներին չէր թողնում, վոր մեզ մոտենան: Ասում է՝ վախեցինք մարդու Պապ տա, չլթալով կապեցինք, իսկ մի ցանի ժամանակից յնաը մի չլինի գազանանցի վրա մախեցինք: Անցավ դրանից մի տարի ու կես թե յերկու տարի, լավ չի միտ, եզ գազանանցին պատահեցի

[1918]

մի քաղաքում: Հեռաքրքրվեցի, ներս մտա, տար տեսնեմ, իմ գելը կենդանի չի թե չի: Ներս մտա Լաքցրի: Դու մի տարի գելը մասիկ վանգակում պտակած և յնդեր: Ձեռն իմացավ թե չի՝ վեր թափ, հաճախեց, ուրախացավ, ու Բնչ եր անում, Բնչ եր անում, յեզ կարգ յերեսկայի: Այլատում եր ինն մոտենալ, պոչը շարժելով, ծնըլալով դեռ ու դին եր ընկնում վանգակում: Ինն էլ թվաց: Թե մի մասիկ, Լաքազա տարածի անդիպեցի, և դուրս գալիս մի տեսակ ցավ զգացի:

Բնչ կանեք սրան: Անա պատահած գեղքը: Յե՞վ նշարիս և սասմ ցուրի Անդրեասը: Գելն էլ շան պես մի սարած է, միայն վաղընի, Լաքածն ու սոված:

Արդեն դերբում կեսն եր, վոր մեր գրույցը վերջացրինք: Շնորհ դուրսը հանում ու յերկար ու միգ վռնում է յին:

— Անտերը գելի վրա պախ և գալիս: Ենտանում չի: Հանգստանալու չի, միշտ ես դիչի մի Պապ չառ: Տղեք, գրույլ կացեք, աղբանք չառք սերը, — սասավ ցուրի Անդրեասը գլուղացիներին, վոր բարի գելեր տեսելով, իրար լիտից դուրս էլին գնում մեր սթախից: Դուրսը նրանցից մինը յերկար ու դիլ հեյ-հեյ աղաղակեց ու գլուղի չնեղը հեռու թաղերից սկսած ավելի կատաղի սկսեցին հանել ու վռնալ խրմրովին:

Սոված գելը պատվում եր գլուղի չորս կողմը:

Մ Ղ Ր Ի Դ Շ

Ճըռո՛... ճըռո՛... ճը՛ղճը, ճըռո՛...

Լսել էք են թախծալի ճըռոցը, վոր ծագի բուրմուռքի ու կանաչի թարմութիւն կես խառնված հոտում և գարնան գալաւերի յերեսով:

Իրարէն լսել էք, և ինչքան էք լսել: Դեռ ով գիտի, զուցե եղ ժամանակ մի մասի կամ թփի տակ էլ պտակած խորատուղվի եջ չլինէ կապույտ յերկնքի խորութիւն մեջ, մաքուր, թեթեւ յերազների մեջ, իսկ չորս կողմերը ծավալվում են համաառաքած՝ ճըռո՛... ճըռո՛...:

Հանդի կամ դաշտի մղրիդն և իր անթիվ ու անհամար ընկերներով:

Կամ գուցե հիշում էք են մեղմալեռն ճըռոցը, վոր ամառվան իրիկուաները մնակ ու միալար հնչում և գլուղական խաղաղ տան մի վորեն անկյունից: Յե՞վ Բնչ գլուղական թախիծ է բերում մարդու հոգուն, Բնչ խաղաղութիւն, ու մանկութիւն որբից, մանկութիւն իրիկուաներից, նրանից էլ կարծես թե գենը՝ հեռավոր ու անորոշ հիշողութիւններ:

Ես էլ անն մղրիդն եւ Ապրում և առջ անկրաններում, սովորաբար բուխարու կողքին կամ վառարանի լիտեղ, մի վորեն փոքրիկ նկղզում: Դիւրեմները իր թաքտից դուրս և գալի, հացի, պանրի և ուրիշ ուտելիքների

փշառեցներ և զորոնում, նրանով ապրում ու յերգում ամբողջ ապրին: Նրա տան մեջ լինեին ու յերգելը մեր աստեղը բախտի նշան ելին համարում:

Ճիմարիս Վոր, բախտ և ես տեսել յերգիչ ունենալ ասնը:

Հին հույները ձգրիզներին բռնառում, ածում էլին փաշքիկ վառդակներն ու հախում իրենց լուսամուտներին լըխանակներին, Վոր յերգեն:

Յեվ, սրական մի թերթ սալաթ սառնալով, գերուխյան հետ հեռա հալալում են ձգրիզներն ու յերգում, ու ափելի ել շատ են ապրում, քան ազատ ժամանակը, յերբ յենթալու յեն հազար ու մի փորձանքի:

Մի մեծ միջառապետ, Վոր և բառաստեղծ է միամեծանակ, ասում է՝ յես ձգրիզին համալըսով կզնեի գարնան վերածնունդյան յերգիչների զուխը:

Յեվ սրանով միջառ սոխակը քիչ և Յուս իլի թուլուն սոխակի փառքը:

Բայց դուք դուք ես ել եք փորելի: Ուզել եք զանել, տեսնել մեր փաշքիկ ու նշանավոր յերգիչին, ու չեք հարգապցել: Առաջիկ յերգում ե, ձենի վրա գնում ես, մին ել տեսնում ես հարեց ու սկսեց հեղձից: Են կոչել ես գնում, հանկարծ լուսում ես, Վոր ալից և յերգում, ձախից, յետևից...

Զարմանում ես, չգիտում ես: Վճռեց և վեր-լուսում:

Ինչ ուզում ես՝ արա, ձենով չես զանել նրան, շարունակ եսպես խորքը կտա:

Բայց ինչու ե և հնարքը, վճեց և անում, Վոր եսպես խորս և սալիս:

Շատ հասարակ ու պարզ բան:

Յերկու զոգրուլուն, սպիտակ, բարակ, չոր ու թափառելի արտաքին թևեր ունի, վորոնց յեղերեցները իշխում են ցած: Սրանց ալը միշտ զալիս և ձախի վրա, ու արժատում սակից մի կոչա ունի: Եղ կոչալից հինգ փայլուն ամուր յերակներ են կզվում, յերկուսը վերե, յերկուսը ներքե, իսկ հինգերորդը, Վոր չեկավում և և փոփոխ՝ մեխեղով:

Հեղց առ յե են զործիքը, Վոր թևին քաշով ձեն և հանում ու նվագում ձգրիզը: Կընաղն-ասցի պաշտան և կատարում:

Ներքեի ձախ արտաքին թևն ել նույն կաղն ունի, միայն թե սրա կընաղնասցն ու մյուս յերակները վերեի կաղմիցն են: Մեպես Վոր վե-

րևի ու ներքեի արտաքին թևերի յերակները խառնակ զալիս են իջար վրա:

Կընաղնասցններն իջար քաշիս, նայած թե Վոր յերակին կամ թևին ինչ տեղին և ջուսում — նրա համեմատ ել ձենը փոխում ե:

Սրա հետ միասին, յեթե նվագելիս թևերը բարձրացնում ե — ձենը ազատ ու լիսնայուն և ասարածվում, իսկ յեթե թևերն իջեցնում ե, կացնում և մարմնին, թևի ձենը խլանում ե, հնչուն, ինչպես յեթե մառց սեղմես զրեզոլ ամանին — ձենը խլանա: Յեվ նայած, թե Վոր կաղմից ու ինչպես և թևը սեղմում, նրա համեմատ ել մին թույլ և զալիս ճշոտացի ձենը, մին ուժեղ, մին զվարթ, մին ճեղմած, մին ես կաղմից, մին են:

Նրա համար ել ձենը լուսում եք, բայց չեք հարգադնում նրան զանել:

Նրան զանելու համար պիտի զանեց նրա բուհը: Գրեթե միշտ իր բնույթն և կամ ընդ ասալը, ու չի հեռանում:

Անա, տեսեք, բնից զուրս հանած նրա սե զուխը. զես ու զեն և չարժում յերկար յուր-փուկները, Վոր մենք բնիսը ենք ասում: Իմացավ մասնում ենք — չառգով յես յես գնաց, ներս մառվ, թաղմից: Եղ զուրս չի գալ: Բայց յես գրեթե նրան զուրս յերկուս ձևը: Ծաղեց դեղձերում, յերեխա ժամանակ, չոփ ելինք անում, կոխում ձգրիզի՝ մասնավափ յերկա-րություն ունեցող՝ բուհը: Խառնում ու յես հանում: Եղ չեյինք իմանում, զարժացած թե զարուրած, ձգրիզը չլիլած զուրս եր զալիս ու զես զեն ընկնում: Իսկ յեթե նորից ներս եր մանում, կամ իսկի զուրս չեք զալիս, ափելի հիմնավոր բան գրեթե չենք — Լուր ելինք լցնում նրա փաշքիկ-լուսը, կամ ասալը: Ես անգամ զանելն ուղեր-լուսը մեր յերգիչը զուրս եր զալիս արևի տակ:

Տուհը լըսով լցվեց:

Տուհն Վոր ասում եմ — հանաք լիմանաք: Յես լիմ յեղել նրա ասնը, բայց, հալանի մի-լուսադեանների սակելով, ձգրիզի ասնը թե մաքրության, թե դեղեցկության և թե ասաղ-լուսադեանի կաղմից ափելի լալն և ու հար-մար, քան մարդկանցից շատ շառերի աները:

Տեղն ընտրում և արեգունին ու լրժախի մի հանալ տեղ. արևոտ, ասալ՝ ու դիրքը դեղե-ցիկ: Բնի մուսցի վրա սովորաբար կախված և լինում մի փուռ՝ խոտ կամ մաղիկ, Վոր

համ դուռը ծածկի չար աչքերից, համ հովանի լինի շքի գեմ: Մասքի առաջ փռքիկ ավան ընկը:

Ինչպես մուսքը, ենպես էլ ներսը — սենյակը, պարզ, մաքուր ու չար, իսկ ներսի սենյակի պատերը կոկ ու հովան, զեն սենյակում էլ պահարան: Առ միշտ էլ քանի կենդանի չե ու ապրում է իր բնում, աշխատում է ավելի ու ավելի գեղեցկացնել, կառարկադարձի: Յեղ իր ցեղակից ուղղաթմբների մեջ մեծակ ինքն է, զոր հապես բուն է շինում իր համար, նրա սակյաց կյանքի, մշտական բնակության համար: Համ բակ, համ նախասենյակ, համ սենյակ, համ պահարան:

Առաջիկ խնդրեմ, թիվով և տանից պակաս: Ինքն էլ համ հիմնալի նվազում է, համ հապես տուն է շինում: Ինչով է մարդուց պակաս: Ոչխին էլ զոր լավ մտիկ անեք. պատվով մարդի գլխի նման է: Յերևի հզ շնորհի ու հզ գլխի պատճառով ու տեսակ մի ավանդության էլ կա: Ասում է. «Մղրիցը մի ժամանակով մարդ է յեղել: Շատ ուրախ ու կյանքը սիրող մարդ է յեղել: Ասածուն խնդրել է, զոր իրեն համխանակուն կյանք տա, բայց մոռացել է՝ համխանակուն կյանք խնդրելիս են էլ խնդրել, զոր միշտ շահել մաս: Ասվում նրա կիսատ խնդրեցը կատարել է: Սո մարդն ապրել է ձեռքեղ, ձեռքեղ, ենքան ձեռքացել, կորքեղ, չորքեղ ու կուշ թկնել, փռքեղեղ, զոր վերջը մղրի է դարձեց:

Ինչպես բուր սրտիստ մարդիկ — մղրիցն էլ ասում է ամբոխը և սիրում է մեծակությունը: Մեծակ ապրում է իր գեղեցիկ տանը ու շատ էլ ծուլլ է, ինչպես առնասարակ յերգիները: Մայիսը գալիս է թե չե — տուն ու տեղը սարքում է թե չե — սկսում է յերգել: Յեղ միշտ իր չեմքում: Իրկինապաների գուրս է գալիս վերջալույսի գիմաց կամ խաղաղ բուռնակ գիշերները բուռնի բուռնի տակ, իր մաքուր չեմքում նվազում, կամ ինչպես ընդունված է ասել՝ յերգում — ճը՛ռ... ճը՛ռ...

Սկզբում յերգում է իրեն համար, փառաբանում է զարման գիշերների գեղեցկությունը, նոր կյանքի ցաղցրությունը: Մի քիչ հետո սկսում է սեր յերգել ու ընջալով կանչել իր գրկից հարևանունում: Եան առկը կտխած փաղիկ համ խոտի փնջի տակ գանձվող մաքուր

բակում — բուռնակի բուռն տակ ժամանակ անցկացնելու:

Հարևանունին յերգել չգիտի ու յերգեք չի յերգում, սակայն սիրում է յերգը, մանավանդ յերբ յերգում, իրեն են գովում ու կանչում: Լում է յերգչին, և լում է իր լեռալին ճը՛նկ-նորով, ու հզ մեծի վրա գալիս է հրավերքին: Գալիս է, գուրգուրում, զգվում են իրար, սիրում են իրար, սիրելով էլ իրար հետ կապում են իրենց կյանքը: Բայց շատ կարևան ու դժբախտ է լինում առնասարակ նրանց հզ բարեկամությունը: Մի տասը տեսակցությունից հետո հանախ մեծում է մեր ուժառույթ յերգիլը: Մե էլ է պատահում, զոր ես ամենից հետո իր նախնին ընկերունին և վրեն հարձակվում, մեծում, ծխում, սուտում, զեն չղբ-տեղով անբախտ յերգի փառս գարձած լուսկուն: Մե լուսկուն, զոր ենքան սրտատուլ յեղանակներ եր նվազել իրեն համար:

Յեթն կերպարանափոխության չըլնաունեն է պատահում, զոր մղրիցը կորցնի իր մարմնի վրեն մասը, նորից պղկված անգամը գուրս է գալի, ինչպես բուսի կարած էլուղը գուրս գա:

Ճան մղրիցը իր ապահով տեղը, իր տեղ անկյունում սովորաբար յերկար է ապրում: Իսկ հանգինը լենթակա չե հազար ու մի փորձանքի: Գարաթաթոշ կա, մոլես կա, մեղու կա, վերապես են շարունակի մտերը կան, զոր անդադար թալկաում են յորս կողմը, մին էլ տեսար մինը մտակա թփի վրեն պլ՛ժժ գորկեց, կոցեց մեր տկար յերգչին ու աքաղվ շավփրեց մամի թփի փշերին — իրեն համար մեծովս պաշար:

Բայց յեթն գրանից էլ ապավիս — բնությունից մեր գիտի փախիլ:

Հասնում են աշնան ցրտերը: Հովաներբերան մի ցուրտ որ էլ, վերջին անգամ իր չեմքի առաջ, աշնան սառը վերջալույսի գեմ, յերգում է մղրիցն իր վերջին յերգն ու ծնում համխանակուն ծնով: Սառը քամին չորացած խոտերով ու թառամած մաղիկներով մածկում է նրա անհայտ գեղեցկանը, իսկ մի քիչ հետո, անհետ թաղում է մյուսի տակ ու վրեն սուրում է ձերան բուրբ — Վճ... ճ... Ըսպես է բնության կարգը: Մեղեց, ապրեց ու մեռավ, յեմեց թաղվելով իր սերունդը — 300 — 600 մղրից, ինչպես ասում են գիտնականները:

Մարիկ եղբիդն եսքան ձու չե տեղ մի են տեսակ հարմար ու ապահով տեղ, վոր համ զտանդից ու փորձանքից ապաս լինեն և՛մանը, համ եւլ յորը և՛ագերը դուրս գան, ևնց տեղն ու տեղը կերակուր լինի նրանց համար:

Հարձանում են գիտնականները, թե վճռեցին և՛ եղբիդին եսքան խելց ու բանականություն, վոր առաջուց ամեն բան հոգում և իր և՛ագերի համար: Ձե վոր ինքը՝ եղբիդը յորքեք վոչ մեր և տեսնում, վոչ և՛ող, վոր սովորած լինի, փորձով գիտնում: Յերբ քարնանը և՛ից աշխարհք և՛ դուրս գալիս — մերն արգեն մեռած և լինում անցյալ աշխարհ, ինքն ել յորը ձու չե տես — դրանից ևնտ մեռնում և նույն աշխարհ, ու չի տեսնում: Թե են և՛ից ինչ և՛ դուրս գալիս չեկող քարնանը: Հապա ինչպիսի ե, վոր ամեն բան հաղթանում և, նախատեսում ու հոգում: Յեվ դրան մի պատասխան են տալի, թե դա կյանքի, բնության անդիտակից թելադրությունն և, բնագցն և, ինտարինդան և:

Բայց ով դեմի, մթթեն չի կարող պատանել, վոր բացի բնագցից ուրիշ ընդունակություն ել ունենա մեր փողքիկ յերգիլը, որինակ դե-

պակցություն, պատգուծյուն: Լեւո կարող և՛ պատանել, վոր եղպիս լինի, թե ինքը բնագցն արգեն շատ մեծ բան և, և շատ կենդանիներ մեղ տվելի չե քարգացած — քան թե մարդու մեղ:

Անտ եսպիս հոգում և՛ եղբիդն իր ապագա սերունդի համար, ապահովում և՛ նրա մեռնելն ու ապրուստը և՛ նոր գարունքին հայտնվում են նրա և՛ագերը: Նորիս և՛ագերը և՛ից դուրս գալուց ևնտ յորս անգամ իրենց կալին ու կերպարանքը փոխում են ու յորբորդ կերպարանագոյությունը դուրս են գալիս կատարյալ եղբիդներ: Անմիջապես, իրենց բնակարանի հոգս են քաշում, իրար ևնտ հովում են մնապակն աշխարհ տիրելու համար, վորն ես հովում մեռնում և անժամանակ վորը տիրում և, մյուսներն ել գնում են իրենց աշխատանքով նոր բնակարան են շինում, և՛ դարձյալ նույն կապույտ, մպտան յերվնքի տակ, նոր կանաչ ծաղկոտ դաշտերի մեղ յոնգալով ու թնդալով շարունակվում և՛ նույն կյանքն ու նույն յերգը — եւ՛ ու... եւ՛ ու...

Կարծես թե վալին չի փոխվել:

Ե Ո Ւ Ն Ը

ՄԻ ԵՆԻԿՈՒԻ ԵՌՍԻ

Հով չեմ հիշում յերկրորդ թե յերրորդ դասարանի աշակերտ և՛ի Մի ուսումնական ծանոթ ունեւիլնք: Ոտար մարդ եր, մի-մին մեր տունն եր գալիս, մերոնց ևնտ զբույց եր տեսնում:

Յգ ժամանակները մի եսպիս դեղք պատանեց, Մեր հարեան և՛ովիլ մեռավ: Նա յերեք չուան ունեւր: Մա յերեք չուան իրենց տիրոջ մեռնելուց մի քանի որ տալ — անպագար վոնում և՛ին ենքան վողքալի ու յարգուշակի, վոր ուն ու սարսափ և՛ին գցել ամենքի սիրտը:

— Ձեմ, չեմ և՛եր գուլին ուտեք, քանի վոնաք: — կանչում եր յերեսասարդ և՛ովի մերն ու փնտով քարկում շներին: Շները կյանկլանլիլով ես կոպե, են կոպե և՛ին փախլում ու մի քանի բուկնից կեցու նորից սկսում վոնալ:

Լովիլ մեռավ թե չե՛ բուրը հարեանները բացականչեցին:

— Այ, ընչի համար և՛ին շները վոնում...»

Մրանից ևնտ մի անգամ ել, յերբ մեր ուսումնական ծանոթն յեկել եր զբույց անելու, մերեք ես դեղքը պատմեցին ու խոսքն ընկավ շան վրա:

— Ո՛, չգիտեք թե ինչ տեսակ կենդանի չե չուան, — լուրջ ու խորհրդավոր խոսքն նա:

— Շուանը իմաստուն կենդանի չե, — նույն լրջությամբ վրա բերեց ևնտ:

— Այո, չուան իմաստուն կենդանի չե, լավ և՛ նկատել մաղվուրդը, — ասավ մեր ծանոթն ու ավելացրեց:

— Մարդկային կյանքի քաղաքումը շան վրա չե հիմնած: Մենք դեմ լավ չգիտենք, թե ինչ կենդանի չե չուան, դեմ լավ չի ուտում: Նա տիրված չուան...»

Հակառակի նման իմ գասն ել չունն եր, ու լավ ել անգիր եյի արել: Իսկույն մեջ մաս: Ասի. — Յես գիտեմ: Մենք չունը սովորել ենք:

— Չե, ես քո սովորածը չունը չի, — մեզ ու բարի ժողովրդ նկատեց մեր բարեկամը: Յես վերափոխեցի: Վճեց թե իմ սովորածը չունը չի... Ինքն ասում ե՛լ լավ չգիտենք... Իսկ մեր ուսուցիչն ենտեղաւ իմ անարական ենտեղ... իս ել գրեթե անգիր գիտեմ... և ասանց լսելու ասում ե՛ր քու սովորածը չունը չի...

— Հա՛ւ, լավ, նեղանալ մի, դե ասա տեսնե՛ք վճռն և քու սովորած չունը, — նույն մեզ մոլորակ Նարեկը նա ու թեկնք բռնեց իրեն մաս քաշեց:

Յես սկսեցի:

Ե՛տեւը չորացուանի, կաթնասուն, մասկեր, ընտանի կենդանի լի: Նա ունի մի դուխ, չիբուս աչք, մի քիթ, մի պոչ, լիբեսուսուչարս ասում: Նրա մարմին ծածկված և մազով: Նա մնում և սովորաբար 4 — 6 լազ, բայց պատահում ե, վոր մինչև 12 ել և մնում: Շան լազերը մեզում են ասալին ասալներով, բայց կույր են լինում և միայն 10 — 12 արից հետո յե՛ն աշները բաց անում: Ետեւը ապրում և 15 — 20 տարի: Նա մարդուն շատ ոգուտ և ասալու...»

Ա՛րք ծանոթը չարունակ ժողովում եր: Յես սկսեցի չիթթվել, մանավանդ գիտեցածս ել հասնում եր:

— Այ՛, այ՛, հիշտ ես ասում, սիրելիս, — վրտ հասավ նա: — Դուք լավ ես սովորել, բայց... եղ չունը չի:

— Վճեց թե ես չունը չի: Հապա ել վճռն և չունը... Դուք հիմի մեր վարժապետիցը լավ գիտեք...

— Սժա, — բարկացավ վրես հերս:

— Հա, սեւ... իրենք չգիտեն ու՛ սեւ...

Յե՛վ հիշում եմ՝ ես որը բավականն անհամարժեքում արի, մինչև վոր վերջապես ինձ լլուսեցրին: Այնինչ մեր ծանոթը չարունակ ժողովում եր:

Վաղուցս խոսք եմ ասում. մեր են բարի, ուսումնական ծանոթն ել վաղուց և մեռել: Նրանից հետո լիս մեծացա, գանազան գրքեր կարդացի, նոր-նոր բաներ իմացա ու սովորեցի: Ա՛, ինչքան սովորեցի՛ ենքան ել տեսա, վոր յես շատ ու շատ քիչ բան գիտեմ: Շան մասին ել կարգացի, Համ կարգացի, Համ լլու-

սեցի, Համ կյանքում տեսա, և ասա եղ քոտրից հետո հիմի գրում եմ չան մասին: Բայց Համ գրում եմ, Համ մասնում, թե մի գիտի, դես Բնչքան բան կա, վոր յես չգիտեմ:

Այ՛մ ասանին սիրով եմ հիշում մեր հին ծանոթին ու տեսնում եմ՝ հիշա վոր, ես, ինչ վոր ինձ ու իմ ընկերներին սովորեցրել էին՝ իսկի չունը չի: Ետեւը շատ աղելի մեծ բան և յեղել, քան թե յես եյի կարծում ալն ժամանակ, և դես մի գիտի, մեղանից հետո ել գիտութունն ինչիւր և բաց անելու:

I

Դիտութունը դես չի կարողացել փորոշի, թե վճր ժամանակից և չունը մարդուն ընկերացել, միայն կարծիք կա, վոր մեռնասուն կենդանիների մեջ չունը մարդու անհետին ընկերն և:

Քրիստոսնեմութունից առաջ յեղած հին կրոններն իրենց հազար յերգերի մեջ փառաբանում էին շան հավատարմութունն ու մարդուն արած ծառայութաննը:

Ասորական ու բաբելական պալատների վրա քանդակած են ասորական ու բաբելական թագավորներն իրենց վորսի շների հետ:

Նրանից ել դենը, Քրիստոսից հիշոց հազար տարի առաջ՝ Յեղիպատկան հին հիշատակարանների վրա գանազան տեսակի շների պատկերներ կան փորագրած:

Նրանից ել դենը գնանք, Նախապատմական ժամանակների, քարե շրջանի մոլորակին բնակարանների շուրջը գտնված Թացարդների մեջ շան վտակորներ են գտնվում:

Նրանից ել աղելի խորը գնանք, արդեն մարդը ինքը վայրենի լի: Ընդարիս և, հար ել կան աշխարհի զանազան մասերում վայրենի ցեղեր, բայց մի ժամանակ, շատ հազար տարի առաջ, մարդը վայրենի լի լեղել ամեն տեղ:

Նայած թե վորտեղ և գտնվել վայրենի մարդը՝ բաց յեռներում, թե խոր անտառներում, գետափերին ու ծովափերին, թե լեռն ընդարձակ ասֆառտաններում, ամեն տեղ ել հարմարվել և իրեն լլուսպատու պայմաններին: Կերել ե՛լ ինչ վոր կարողացել և ճանկել՝ վայրենի պատուհներ ու բույսեր, սերմահատիկներ ու արմուկներ, կամ թե չե՛ր քարով կամ նիգակով վորս և արել, Համ վորսի միս և կերել:

Բայց յերաշտ կա, ցուրտ կա, կարկուտ կա, մարիթ կա, պատահում է, վոր բուսեղենն ու պտուղը փչանում են, վերջպես ձմեռ կա, ձմեռը եւ արգին վերջանում են ննջանքի վոր-ստի ել ննջա քան չի, վորոք ամեն անգամ նկա չի ընկնում: Յե՛վ անա նայանում եւ սովը: Իսկ ձմեռ լավ ենք խմում ինչ քան եւ սովը: Սովը մեր լուսավոր դարում ու ամենազարգացելիք յերկրներում ել ստիպում եւ մարդուն ուտել ամեն քան, մինչև անգամ մարդու միս ուտել, նույնիսկ իրեն մասիկների միսն ուտել: Ընեց մեր մասիկ ժամանակներում ամեն մի մարդորդի պատմութիւն մե՛կ ել տեսել զեղ-քեր շատ են յեղեր: Յե՛վ յնքն մեր ժամանակ-ներում լուսավոր մարդուրդների մե՛կ մարդը կարող եւ մարդ ուտի, են խոր ու խաժար ժա-մանակներում եւ կուտեր ու կուտեր: Յե՛վ են ժամանակները մարդակերութիւնը ընդուն-ված սովորութիւն եր: Մարդը ինչպե՛ս գնում եր մի վորեն կենդանի վորստիս, վոր բերի ուտի, ենպես ել գնում եր մարդ վորստում բերում ուտում, կամ մարդագոր եր անում, մասալ եր անում իր կուտքի առջեւ: Մի խաժով նիշտ ենպես, ինչպե՛ս ետք մեղանում սովորութիւն ե՛ւ՝ անասունի միս ենք ուտում կամ անասունը մասալ ենք անում մեր խաչերի ու սուրբերի առջեւ:

Շագին ել մարդկութեան սովորութիւնը շա-րունակովից յերկար ժամանակ, մինչև վոր մար-դը ընկերացա՛վ չան նկա: Եան նկա ընկերա-նայա՛վ մարդը նրա նկա միասին վորս եր անում, ենպես, ինչպե՛ս ետք ել յերկու գերտախի զա-ղան իրար յերբեմն ոգնում են մի վորեն կեն-դանու քանելու կամ մայրից գցելու, բայց զլիսավորը վորոք չեր: Դիսավորն են եւ, վոր քանը ձկնախաւսն անելուց, տանու անելուց նկա, քամիս ունենալուց նկա, մարդը կարու-ղացա՛վ նկա ու նախիր կազմել: Լոտ ու նախիր կազմելուց նկա ունեցա՛վ ե՛ւ՝ պատրաստի միս, ե՛ւ՝ կաթնեղեն, ե՛ւ՝ նպուտաի ու այլ գործվածք-ների նամար քուրդ ու կաշի, ապա թե՛ վար ու ցանք անելու, մանրութիւններ տեղափոխելու յիման նրանից նկա ել կարողացա՛վ ապահով

ապրուստ ունենալ, նաեղիստ ապրել, պարտ-պել խաշնարանութիւնը, յերկարորութիւնը, վանալուս արեւնայնելով ու արգիտաներով, սկսեց իր շուրջը գիտել, ուսումնասիրել, դար-գանալ ու բարերանալ, տեղեկել գիտութիւն-ներ ու գրականութիւններ:

Մին ել չեա նայեց, տեսա՛վ վաղուց եւ մարդա-կերութիւն սովորութիւնը վերացել, են արվա-նից, ինչ արգանից չան ոգնութիւնը նկա եր կազմել ու տեղեկել պատրաստի ապրուստ:

Թե՛ շունն եւ մարդակերութիւն վերանայու եւ մարդկային կյանքի զարգացման զլիսավոր պատեալը՝ դրա նամար ել ետք աշխարհը լինել եւ ապացուցներով: Արեւելքն եւ շան նա-րեւիցը, արեւելքն ել նամարում եւ մարդկային ցեղի լուսավորութեան, քաղաքակրթութեան նայլերիցը, վորովնեւ արեւելքի աղբիւրն ան-կելիք ժամանակներից իվեր շուն են ունեցել, նոտ եւ նախիր են կազմել, պարտպել են խաշ-նարանութիւնով, յերկարորութիւնով ու արեւտաներով: Կարգացել Յե՛վ նկա ու կիշա-տակութիւն չկա, թե՛ արեւելքի խաշնարան մարդուրդների մե՛կ յերբեկիցե յեղան լինի մարդակերութեան սովորութիւնը: Շագին ել բոլոր են յերկրներում, վորտեղ լուրջ վաղ եւ մարդուն ընկերացել, ինչպե՛ս ել թեկուզ աղ-քատ ու անբերրի յերկրներ լինեն — են բոլոր տեղերը մարդակերութիւն չկա: Իսկ, ընդա-կառալը, են յերկրներում, վորտեղ շուն չկա, ինչպե՛ս ել թեկուզ լինել ու բարելի յերկրներ լինեն, են յերկրներում մինչև ետք ել շարու-նակվում եւ մարդակերութիւնը Որիտակ՝ կու-սիտային մշտական էլուսի ու ստանամանքի մե՛կ ապրող լողարները (լողալանգայիք), սա-տյակներն ու սամոյեկները՝ չլիտեկին, թե՛ ինչ քան եւ մարդակերութիւնը, վորովնեւ շուն են ունեցել, յեղիերաների նուտի ել կազմել ու միշտ պատրաստի ապրուստ են ունեցել: Իսկ միջորեականի կլիմայի առկ գանձով Բոր-նեայի, Յելեբիսի եւ Տիմորի կղզիների նման առջ ու բարելի յերկրներում, վորտեղ շուն չի յեղել ու չկա, Մնացել են մարդակեր:

Դիտութիւնը մինչև ետք գնա չի կարողա-

*) Մտելեկներ լինեց արմատ եւ խալափ կամ խաուփ, վոր կրտսեկի միայն ինքը կամ ինքը մեկուկ Բուսեղը եւ քաղ Բարգանդն են ԵԱՌԱՏԵԱ կամ ԵԱՌԱՏԵԱ եւ մամանի ընթացքում ապովանով լինել են ԵԱՌԱՏԵԱ, վոր կրտսեկի ինքնակեր եւ տեղեկ են արել են ապովանով դիտ կարեցիք, թե՛ նրանք իրենց իրենց ուտում են կամ իրեն թե՛ մարդակեր են: Միշտ ենպես, ինչպե՛ս վոր կլիմայի տեղափ քաղ լինել են ԵԱՌԱՏԵԱ մեկ ել Բարգանդն ենք յերկայեւ Լ. Ք.

ցել հաստատ վորոշիչ և շան ծագումը, Վոմանց ասում են ասում շանը առաջ և լինել մի վաղընի տեսակից, վոր աթմ անհետացած է, վոմանց ասում են գիշից և առաջ լինել, վոմանց ասում են շնագիշից (շախվաշից), վոմանց էլ՝ ազգիաից: Գիշնականներն էլ կան, վոր ասում են և՛ գիշից և առաջ լինել, և՛ չնագիշից, և՛ մարդագիշից, և՛ ազգիաից, դրա համար էլ շան կա, վոր գիշի յն նման, շան կա՝ շնագիշի, շան կա՝ մարդագիշի, շան կա՝ ազգիաի, և հասցնում են մինչև սկզբնական յոթը տեսակի, վորոշըն էլ շան անունով ընդհանրացնա կոչվում են շան ցեղ:

Ասում են եղ յոթ տեսակից էլ հետո, ապրեր կլիմաների, ապրեր կուլտուրաների ու խոտերգների ազդեցության առջև առաջ են յեկել յեղած բազմազան տեսակները, վոր հասնում են մինչև իննսուսի և ջրված են ամբողջ աշխարհում, բայց և մեծ Ասիայում կղզիներին (Կուրա), Հայկթի կամ Ս. Դամիտ, Օսմադ-կա, Գորաո-Սիկո և այլն), Մազադանարից, Նոր Զեյանդիայից, Բորենիայից, Սեյերեսից, Տիմորից և Ավստրալիայից: Ծննդաբն ե, Ավստրալիայում մի տեսակ շան կա, վոր կոչվում է գինգո, բայց են էլ ասում չի, վաղընի յի:

Ինչպես աշխարհագրական և կլիմայական, նեղած էլ կուլտուրական պայմանները, մարդու պարապմունքն ու աղբիւլու լիցանակը անալին ազդեցության են արել շան թե ֆիզիկական կազմվածքի, թե մասվոր ընդունակութունների ու ընտվորության վրա: Ժաղվողական ասածն ասում է, աղբանքը յեթն տիրոջ չըցնի, ալիւնքն տիրոջ նման չլինի — գոգանովի յի: Սեթն ետպն է, աղբանքը տիրոջ նման է լինում, վորովհետև նրա հետ ու նրա մաս է լինում և ամեն կերպ ազգվում և նրանից, են ժամանակ շունը և նա աղբանքն է, վոր բոլոր աղբանքներից ամենից շատ է լինում իր տիրոջ հետ ու մաս: Սեղ վորովհետև աղբանքներից կամ անասուններից գրեթե ամենից ընդունակն է, կամ, ինչպես ժողովուրդն է ասում, իմաստուն կենդանի յի, միշտ ազգվում է, կերվում է, սովորում և և յուրացնում է իր տիրոջ ընտվորության ասունանախախտութունները: Առանց մանրամասնութունների մեղ մանկել՝ նկատված է ընդհանրապես, վոր գյուղացու շունը կոչիտ ու անեռանի յե լինում, բայց հաճաաթիմ:

Հովիի զամվոր մի ու մասցի յե լինում, վորահանի շանը հարգիլի ու հնարապետ. անբան, պարապարապ պարոնի շունը՝ մուլլ ու քմապալա և գյուղացու անկիթթ շանից էլ ավելի կոչիտ. փակ, անհուրաւեր մարզու շունը՝ տիրու ու մասը:

Մեր հովիների մեղ սովորություն և համար իրենց հաւը Բաղնի շների հակադութանը: Ամեն մի հովիվ հաստատ գիտի, վոր իր շունը միանգամայն կփոխարինի իրեն: Գաստնում է, վոր միանգիշերով գիշը կամ գողը վրա յե տալիս, հարեակվում է, հաւը ջրվում և, կըտրելան և անում վաղիտրի մի մասն ու քշում: Սակաւն հովիվը չի հաստատվում, նա յով գիտի, վոր իր շները կփրկեն: Միմիայն շներն են իր հույսը և միմիայն նրանց և ազապահում: Եղ ժամանակ շների մի մասը ջրված վաղիտրն և հավաճում, ժյուս մասը կամ մինը ընկնում և թշնամու ապրանքի, կարկանդի յետեից՝ անգապար բարձր հանելով ու կրոնչելով, վոր տերն իմանա վոր կողմն է գնում և աղաւում և թշնամու հանկից, հավաքում ու պանում, յորս կողմը պտում, մինչև տերը վրա յե հասնում: Սեղ եղպա ժամանակի վոյ մի ապանանիցով ու վոյ մի գնեցով չի կարելի յեա զարնել հովիի շունը:

Իսկ սովորական գիշերը ևս նա անշարժ նստած է իր տեղը, իր թեում, հոտի կողքին և վոյ մի բանով, վոյ մի ուտելիքով չի կարելի նրան կրապալել, տեղանան անը, մինչև վոմանց լլինի կամ տերը լկանչի: Կաստանի, վոր հոտի մի կողմը մի վորեն կանկանի շարժում նկատի, են ժամանակ էլ Թաքուն կերթա, կատաղի, կրկին կգա իր թեվը: Հովիի շունը հովիին ինքն է վոր կա, և դրա համար էլ հովիին իր շանը տիրում է իր աննի նման:

Հիմի գուց նույնեղ մուրացկանի շանը:

Յեկապար Բլազ անունով մի յվրոպացի գրում է. ասում և՛ կառքում, գլխիմանում նստած էլի, մի շան մոտեցով՝ Թաթիլը բարձրացրեց գրեց աշխա ու աղաչավոր աչքերը ձգեց յերեսի: Կատապաւը, վոր հանալում եր շանը, ասով, — «Մանր փոց կունենաք, ավեց իրեն, պարոն. տեսեք ինչ է անում»:

Մի սև փոց ձգեցի իրեն, վոր կալով վաղե մասիկ հացթուխի խաւութը, փողը անկեց, հաց ասով, ու մի կողմ քալկեց սկսեց ուտել: Բանից գուրս յեկով, վոր մի մուրացկանի շան

եր, անընդհատ եր մեռել, Պապն էր անաւոր
ու իր արքայ Նման զապաւարթումն ուղեւոր
ապրում եր:

Հիմի ել մի արիւն շուն:

Մենք եւ լավ գիտենք բարեբաւարներն
մարդկանց բնավորութիւնը: Նրանք առնա-
սարակ խոստ են ու կողիտ զեղի ամեն մի
մարդ, զոր ներկայացրած չի իրենց: Ահա ես
սեռակ մարդկանցից մեկը, կոմս Րուսսին
(Անգլիացի) 1776 թվին մի մեծ շուն ունեւոր,
սեռաւոր Պրուսսիոն: Շատ ել սիրում եր: Պրուսսի-
ոն տանել չեր կարող զոր մի սասար մարդու
ու կոմսի հշուրհը միշտ վտանգի մեջ էին:
Մրտ առաջն տանելու համար կոմսը սկսեց իր
հշուրհներն ամենից առաջ ներկայացնել Պրուսսի-
ոնն ու ստել, — Պրուսսիոն, ահա ես ինչ պարտ-
ւոր, իմ բարեկամն ե, և միայն եսպես՝ Պրուսսի-
ոնն ներկայացնելուց ու ծանոթացնելուց Ահ-
ա մարդիկ կարող էլին ազատ լել ու մուտք
ունենալ կոմսի տանը: Միշտ իր արքայ Նման
կոմսն էր հայտնի վերաբերում Բեկանին ել
իր շանից Ահաւոր պատմութիւնն և անում:

Ասում ե՛ր մի փառքիկ շուն ունեւոր, զոր միշտ
Ահա կիվանդաւոր էլի տանում ու միշտ կող-
քիս աթոռին հասած ներկա լեր լինում ան-
զամանապատմութիւններին Մի անգամ ել կիվան-
դանոց մանեկա, չեյի նկատել թե շուն լիտ
է Պապն, անկարծ դուռն ամուր գարկեցի ու
շուն թաթը մտաց դուռն տակը: Շունն սկսեց
պիտոյրս կշահչել ու կշահչելով ել կաղին տալով
վազեց, բարեբաւարով աթոռին, աթոռից ել թաւով
անգամաւապաւթումն սեղանին, սեղանի վրա
մեկնվեց ու կոնկրետեւորով թաթը մեկնեց ինձ:
Նայեցի, սեռա վտռի մի մտաւ շարզվել ե,
իսկույն փաթաթեցի, կաղեցի, ու մի քիչ անց
հանգուացավ ու իր աթոռի վրա կիկի չեկով
քնեց: Միշտ որն ել չեկով իրան իրան
նույնն արավ, ու եսպես ամեն որ, մինչև վոր
լավացավ:

1881 թվին, Մոսկովայում լերամիշտ Բենեա-
սու շունը ենքան վարժ եր նվագում, զոր
մասնակցում եր լերամիշտական խմբի մեջ և
իր արքայ լերգելու մասնակն նվագակցում
եր նրան:

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔՑԱԹՆԵՐ

ԱՆԻՆԵԼՔ ՄԱՐԴԸ

Ժամանակով մի աղքատ մարդ կար. վորքան աշխատում էր, վորքան չարչարվում էր, գար-էրալ միևնույն աղքատն էր Յուսւ:

Հուսահատված մի քր նա վեր կացա՛մ, թե՛ պետք է զնամ գտնեմ աստծուն, տեսնեմ յես յերբ պետք է պրծնեմ այս աղքատութիւնից, ու ինձ համար մի բան ինչպիսի:

Ճանապարհին մի գալլ պատահեց.

— Առաջ քարի, մարդ-տիպեր, մէր ես զնամ, — հարցրեց գալլը:

Ե՞նու՛մ եմ աստե՛ւ մօտ, — պատասխանեց փղջատը, դարզ ունեմ տեսելու:

— Դե վոր զնա աստե՛ւ մօտ, — ինչպիսի գալլը, — աստ մի սոված գալլ խա՛, փշեր ցե-րեկ ման է գալլիս սար ու մօր, ուտելու բան չի գտնում, ասե՛ մինչև թորը պետք է սոված Յուսւ. վոր ստեղծե՛կ ես՝ ինչ՞ա չես կերակուր հասցնում:

Է՛մո՛ւ, սօսաց մարդն ու շարունակեց ճա-նապարհը:

Շատ զնաց թե՛ քիչ, պատանեց մի սիրուն աղջկա.

Է՛Մ'ը ես զնում, ախպեր, հարցրեց աղջիկը:

Ե՞նու՛մ եմ աստե՛ւ մօտ:

— Յերբ վոր աստծուն տեսնեմ, — աղաչեց սի-րուն աղջիկը, — աստ ախպիսի մի աղջիկ կա՛ իսկին, առաջը, հարուստ — բայց չի կարողա-նում ուրախանալ, բախտավոր զգալ իրան — Թե՛ն պիտի լինի նրա հարը:

Է՛նտեսմ, խոտառացով համբարդն ու զնաց, պատանեց մի ծառի, վոր թին լրափին էր կանգնած, բայց չոր էր:

— Մ'ը ես զնում, ալ համբարդ, — հարցրեց չոր ծառը:

Ե՞նու՛մ եմ աստե՛ւ մօտ:

— Դե կանգնե՛ր, մի լերկու խոտք էլ յես ապաղրեմ, — ինչպիսի չոր ծառ, — աստծուն

կուտե՛ս, աբ թե՛ն բան է. բուսել եմ միս պարզ ջրի տփին, բայց ամառ-ձմեռ չոր եմ Յուսւ. յերբ պետք է յես էլ կանայեմ:

Այս էլ լսեց աղքատն ու շարունակեց ճա-նապարհը:

Անշուտ զնաց մինչև գաւով աստծուն: Մի բարեք ծառի տակ, մեջքը ծառին զեմ սոված, ախոր՝ մարդու կերպարանքով նստած էր աստվածը:

Է՛Մարի որ, սօսաց աղքատն ու կանգնեց աստե՛ւ առաջին:

— Բարով լիկար, — պատասխանեց աստված, — թե՛ն ես ուզում:

Է՛նե՛մ ուզում, վոր ամեն մարդիկ էլ հովասար աչքով մտիկ տեսնէ, մեկին սովոր չանեմ, մյու-սին խա՛մար. յես ախշան տանջվում, աշխա-տում եմ, էլ չեմ կարողանում կուլա փորով հաց գտնեմ, իսկ շատերը, վոր իմ կեսի չափ էլ չեն աշխատում, հարուստ ու հանգիստ ապ-րում են:

— Դե զնա, կի՛մի կհարստանաս, քո բախտ ավցի, զնա վախճիր, — ասաց աստված:

Ե՛ն իսկ ունեմ տեսելու, Տէր, սօսաց աղ-քատն ու պատմեց սոված գալլի, սիրուն աղ-ջիկա ու չոր ծառի ապաղարանքը:

Աստված քաղորդ պատասխանը ավցի է աղ-քատը նորոգեցաւ, փայլուն աքով ու հեռացավ: Վերադարձին պատանեց չոր ծառին.

— Ինձ համար թե՛ն սօսաց աստված, — հարց-րեց չոր ծառը:

Է՛Ասաց, քո տակին վտակի կա. մինչև այդ վտակին չեանեմ, վոր արժամանեղ հողին հաս-նեն, դու չես կանայիք: պատմեց մարդը:

— Ել մէր ես զնում. արբ՝ վաղիկն հանիր էլի, համ քեզ սղուս կը լինի, համ ինձ, դու կը հարստանաս, յես էլ կը կանայեմ:

Է՛Զե, յես ժամանակ չունեմ, շտապում եմ,

պատասխանեց ազգաւոր, շատոված ինձ բախտովեց, յետ շատով պետք է գնամ իմ բախտը գանձեմ, վախճեմ:» սասց ու գնաց:

Հետո սիրուն աղջիկը պատանեց ու համարդի տալիս կարեց:

— Ի՞նչ չար բերքի ինձ համար:

«Աստված սասց՝ դու պիտի քեզ համար մի մտերիմ կյանքի ընկեր գտնես, այն ժամանակ ել տխուր չես լինիլ: ուրախ ու յերջանիկ կըլինես:»

— Դե վոր աղբոյն ե, արքի դու յեղիւր իմ կյանքի մտերիմ ընկերը,— թախանակեց աղջիկը համարարդին:

«Չեմ, յետ քեզ ընկերակցելու ժամանակ չունեմ, աստված ինձ բախտ է տվել, պետք է գնամ իմ բախտը գանձեմ, վախճեմ,» սասց ազգաւորն ու հեռացաւ:

Ճանապարհին ապաստում եր սոված գաւլը, հեռվից անց վոր տեսով համարարդին, վազեց ստալը կարեց:

— Հը, աստված Բնչ սասց:

«Ախպեր, աստե՛ւ մօտ գնալիս քեզանց հետ»

1894

մի սիրուն աղջիկ ու մի չոր ծառ ել պատանեցին. աղջիկն ապաղբեց, Թե ինչու ինքը չի կարողանում ուրախանալ, ծառն ել Թե՛ ինչու չի կարուհ, ասաւ չոր: Աստծուն պատմեցի, սասց— աղկկանն ասա իրան համար մի կյանքի ընկեր գտնի— կրթխաավորվի, ծառին ել ասա, զո տակին վտակի կա, պետք է այդ վտակին հանեն, արմատներդ հողին հասնեն, վոր կանաչիս: Յեկա իրանց պատմեցի աստե՛ւ խոսքերը. ծառն սասց, դե արի, հանիւր վտակին տար, աղջիկն ել Թե՛ ինչ անց քեզ եմ ընտրում ինձ ընկերս: Ասացի, չեմ, ախպեր, չեմ կարող, աստված ինձ բախտ է տվել, պետք է գնամ իմ բախտը գանձեմ, վախճեմ,»

— Իսկ ինձ համար Բնչ սասց աստված,— արցրեց սոված գաւլը:

«Քեզ համար ել սասց՝ սոված մահ կըզատ՝ մինչև մի անխելջ մարդ կգտնես. կուտես, կկշտանաս:»

— Ել քեզանց անխելջ մարդ վերանց զընեմ, վոր ուտեմ,— սասց գաւլն ու կերավ անխելջ ազգաւորին:

ԳԱՌՆԻԿ ԱՅՊԵՐ

Յերկու վորբեր,

Քուր ու ախպեր,

Կորած գնում են հետու:

Արեւ վառ,

Ճամփեն յերկար,

Վոչ աղբուր կա, վոչ սառու:

Քուրը մեծ էր, վոնց վոր լինիւր

Կը համարերք արեւին,

Բայց ախպերը փաքրիկ եր դեռ,

Ձեր գիմանում ծարավին:

Գընում են, զընում, տեսնում են համփին,

Կովի վտանաւոյ՝ մեջը լիքը չուր:

«Քուրիկ խան, ցուրիկ, յետ շատ եմ ծարավ,

Ի՞նչ կըլի Թողնես խմեմ մի պուճուր:»

— Չեմ, ախպեր խան, չեմ, դու մի կզոտնաս,

Կովի կնգակի տեղից մի խըմի:

Մի քիչ ել կացի... քիչ ել վոր կհնաս,

Ասալիսդ պաղ աղբուր կա իմի:

Յերկու վորբեր,

Քուր ու ախպեր,

Գընում, զընում են հետու:

Արեւ վառ,

Ճամփեն յերկար,

Վոչ աղբուր կա, վոչ սառու:

Գընում են, զընում, տեսնում են համփին

Ձիւս վտանաւոյ՝ մեջը լիքը չուր:

«Քուրիկ խան, ցուրիկ, յետ շատ եմ ծարավ,

Ի՞նչ կըլի Թողնես խմեմ մի պուճուր:»

— Չեմ, ախպեր խան, չեմ, դու մի կզոտնաս,

Ձիւս անթակի տեղից մի խըմի:

Մի քիչ ել կացի, քիչ ել վոր կհնաս՝

Մտալի մի պուճուր աղբուր կա իմի:

Յերկու վորբեր,

Քուր ու ախպեր,

Գընում, զընում են հետու:

Արեւ վառ,

Ճամփեն յերկար,
Վոչ աղբյուր կա, վոչ առու:

Գընում են, գընում: տեսնում են ճամփին
Գառան գառնառան՝ մեջը լիքը ջուր:
Փաշտիկ ախպերը ել յի համբերում,
Գըրոշից թաքուն խընում է պունուր:

Գույրը մին ել յես է նայում,
Վոր մի գառը մղկերաւի
Իջ լեռնից ախուր մալում
Ու մախլով վազ է աւալի:

Եկե՛ք Մանուշը վաչ է աւալիս,
Վաչ է աւալիս, լալիս, լալիս:
Բայց ել թո՛ւ աներ,
Բայց ել վճեց աներ...

Յերկու զորքեր,
Բուր ու ախպեր,
Գառն ու աղջիկ մուրզված,
Հետո յերկրում
Տըխուր-աղբաւում
Գընում, գընում են կորած:

Սոված ու ծարավ գընում են, գընում:
Գընում են, գընում, չըգնանք թե ուր՝
Վերջապես մի հով անտառ են մըտնում,
Անտառի միջին մի զանգակ աղբյուր:
Գուշ-կուշտ խընում են նա սառը ջրից,
Հետո Մանուշը ծառն է բարձրանում,
Գառնիկ ախպերն էլ ծառերի տակին
Մուշ-մուշ արածում, արած է անում:
Իրիկվան պանին խրխինջ ու ցրցիկ...
Լըցվում է հանկարծ անտառն աղմուկով:
Մոտիկ են գալի ձախերը քիչ-քիչ...
Մոտիկ են գալի ծիծաղով, յերգով...

Յե՛վ ահա վառի սանձերից բըռնած
Բերում են չըբեն ձիանցն արծալի:
Ամենի ձիանցն աղբյուրից խըրտնած՝
Մառա-ծառ են կանգնում ու մոտ չեն գալի:
Մըպիկ են աւալի ծառայքը մեկ ել,
Վոր սիրուն մի ցուք չըբի մեջն ընկել:
Ու ջուրը քանի ալիք է աւալի,
Նա ել չըբի նա գընում է գալի:
Նայում են վերեւ Ի՛նչ տեսնեն, Ասոված:
Մի հուր-հրեղեն, մի շարժող աղջիկ,
Մոտի հյուսիսին նայելի նըստած՝
Նայում է ներքե լուրիկ ու մընջիկ

Մի սիրճն աղջիկ արժանք ու զարմանք:
Զարմանք է պատում խեղճ ծառաներին:
Տեր Ասոված, աղբյուր քնչ չըաչք է սա,
Վալիք անտառում ի՞նչ են ծառին:

— Ո՛վ ես, չըքնաղ, տեսի՛ք ես դու,
Թե նոցիկն արարած:
Թե տեսի՛ք ես՝ կայ մի քիչ ել,
Թե աղջիկ ես, արի ցած:
Յած յեկ տեսնենք, ինչպես յեղավ,
Վոր ծաղկցիր դու մեզ մոտ:
Ի՛նչ ցավ է քեզ արգիւր բերել
Մեր ախարհըն անծանոթ:

— Մեկ զորքութան ցափն է բերել
Ձեր ախարհըն անծանոթ:
Ձախ է աւալի ծառի վըրից
Մեր Մանուշը ամաղկաւ:
Մենք տուն չունենք, վոչ աղավան
Նա լայն-արեւակ ախարհընում,
Մութն ել չիմի չուսով կընկնի,
Վախենում ենք անտառում:

Ու ծառաները գառն ու աղջկան
Անում են բերում պալատն արծալի:
«Ո՛վ ես դու, սիրուն, — Լարցնում է
արգան, —

Անքան գառան հեռ թնչ ես ման գալիս:
Կանգնում է աղջիկն ետեղ նորից նոր,
Գառնում է, ինչ վոր պատմեցի յես մեզ:
Թե՛ աղբած կենաւ, անեղ թաղավոր,
Մեր բանը, հաղած, հաղես ու ետեւ...

Թաղավորն յերբ վոր լըում է մին-մին՝
Յե՛վ շատ ցավում է, է շատ հովանում:
Անում է նըբան իրեն թաղունին,
Յոթն որ, յոթ գիշեր Լարսանից անում:

Ու փռաքի միջում, չըքեղ գալի՛նում,
Լիքն ու յերջանիկ աղբում է Մանուշ:
Գառնիկ ախպերն ել հոթ պարտեղներում
Արտա է անում ու խաղում անուշ:

Գալատումը կար նախանձառ ու չար
Մի պառավ կընիկ, հընուց աղտիին:
Նախանձում է սա, թե վոնց պիտի դա
Մի վորք՝ Թաղունի գառնա մեր գլխին:

Մի որ ել գալի, զըլուխ ե տալի,
Առաջը կանգնում, կեղծավոր դավում.
«Աբի քեզ տանեմ, սիրուն թագուհի,
Զբոլել՝ քի թագացնեմ զարմազ են ծովում»:

Խարում ե, տանում, պցում ծովի մեջ,
Շորերը տանում, յետ բերում քաղաք,
Հազցընում իր սե, զարեվոր աղլըկան,
Պալատ ուզարկում թագուհու տեղակ:

Յերեսը ծածկած թանձրը չըզարշով
Պալատ ե մըանում են առա թագուհին,
Ու թագավորն ել կանկած չի տանում,
Թե ով ե յեկել թագմել իր դարին:

Բայց ինչ տնում են, ինչ վոր չեն տնում,
Չեն կարում ել տուն բերնն Դառնիկին.
Մայում — ես ափից են ափն ե վաղում,
Մայում — են ափից չեմ գալի կըրկին:

Ինչ տնեց սըրտն, վճեց տնեց սըրտն.
Պառա՞ք ու աղջիկ շատ միաց են տնում.
Վերջը գալիս ե զարեվոր թագուհին
Անկողին մըանում, հիմադ կանտում:

Սլ թանգ ուտելիք, ել աղնիվ մըգեր
Բերում են փըղում, խնդրում, աղերսում.
Մըտիկ չի տալի վոչ մեկի վըս.
Վերջը Դառնիկի մըսիցն ե ուզում...

«Բայց չե՞ վոր, Մանուշ, քո լեզուսըն ե նա
Վճեց ես նըրա միսն ուզում դու հիմա...»

— Ինչ տնեմ, ինձնից նա աղիկ ես չե.
Սեւ վոր մեռնում եմ, թող նա ել կորչի...
Ասում ե, ճշում. «Վա՛յ, մեռն, առան...»
Ու թագավորը տալիս ե հրաման.

«Կըրակ վառեցեք,
Դանակ սըրեցեք,
Բերեք մորթեցեք
Ախպեր Դառնիկին,
Վոր առաջ լինի
Իր ջուլըը տիկին»:

Թագավորն ետես պատվեր ե տալի,
Պատվեր տալի ու զուրս ե գալի,
Դընում ե վափ սաստիկ սրտնեղած,
Թե վճրքան՞ տնուչն անգութ ե լեզած...

Մայում ե, լալիս Դառնիկ-Ախպերը,
Հացացնում ե մեռ ծովի ափերը,
Մի ափից բըռնած մյուս ափն ե թըռչում,
Մարգկային լեզվով ջըրոջը կանչում.

— Թուրիկ ջան, ջուրիկ,
Կըրակ են վառում,
Կըրակ են վառում,
Դանակ են սըրում,
Թուրիկ ջան, ջուրիկ,
Լըսի անգունդից,
Ողնութլան հասի,
Սպանում են ինձ:

Լըսում ե սըքան՞ տեղը քար կըտրած,
Յեմ ալիքների միջիցը հանկարծ
Շատ ծանոթ մի ձախ հեռու, խմւլ ու խոր
Կանչում ե քնքուշ, կանչում ե անգոր.

«Ախպեր ջան, ախպեր,
Անհր ու անհեր,
Անցուր ու անտեր,
Իմ Դառնիկ-ախպեր.
Դըժար ե տեղս,
Չենքս չեն լըսում,
Չենքս չեն լըսում,
Չենքս չի համարում.
Ախ, չար պառավը
Սեւ սըավ սըքս,
Ալժմ ել կըսպանի
Դառնիկ-Ախպորս»:

Լըսում ե սըքան, պալատն ե համարում,
Պառաում ե ջողը թագուհու դեմքի.
Պառաում ե, տնում... բայց ինչ ե տնում,
Ով ե իր դարին լեզել թագուհի...

— Յեկեք ձկնորսներ, ուղկան զըցեցեք,
Հանեցեք ծովից մեր լավ Մանուշին.
Յեկեք, դարեհներ, ծովը զըցեցեք
Կախարչ պառավին ու ես կըրեչին

Ուսկեա բարկացած դռում ե սըքան,
Ժողովուրդն ամեն թընդում ե ցավից,
Դալիս ե կանգնում, զըցում ե ուղկան,
Անմեղ Մանուշին հանում ե ծովից:

Հանում ե ծովից, դարին բարձրացնում, —
Կրկին թագուհի ու տիկնանց տիկին.

Նաանիկ Ախպերն ել անլափ խընդումից
 Գառառւմ եւ իրեն վոյխարի մարթին,
 Դուրս գալի, կանգնում սիրուն աղամարդ,
 Զակառը պայծառ, աշտերը վառ-վառ,
 Վոյխարի աղկար մալուանի տեղակ
 Մարգկալին լեզվով աղառ ու նարտար
 Իսկ շար պառավին, իրեն աղջկան,
 Վար խարել եւ յին ալխար բովանդակ,

[1906]

Վըղներէց կապում խաղացի ջարեր,
 Դըցում են ծովի անդունդը անտակ:

Յերկու վորերը,
 Ժուր ու ախպեր,
 Առան պատիվ, զան ու Թագ-
 Աշխարհն ելի
 Խաղաղ ու լի,
 Զարը Թագվան ծովի տակ:

ԶԱՒԶԱՒ ԹԱԳԱՎՈՐԸ

Լինում եւ, չի լինում մի ազգառ խաղացան:
 Եւ խաղացանը մի որ գնում ե խաղացի
 Խորը Թաղնի, գալիս ե տեսնում՝ մի կտոր շոր
 պանիր ունեւր՝ չկա:

Մին ել գնում ե Խորը կապի, գալիս ե տես-
 նում՝ մի կտոր մոխրոտ բաղան ունեւր՝ չկա:

Եւ ձվ կլինի, ձվ չի լինի: Մտածում ե
 մտածում ու խաղացի շեմքում Թակարդ ե լա-
 բում: Առավոտը վեր ե կենում, տեսնում՝ մի
 ազվես ե ընկնել մեջը:

— Լը՞, գող անիծված, կաց՞ չիմի լես քեզ
 ցույց կառում:— Ասում ե ու լինող վերցնում:

Ազվեաը աղալանք պաղաւտանք ե տեսում:—
 Ինձ մի աղանի,—ասում ե,—մի կտոր պանիրն
 Բն՛լ ե, վոր գրաւ նամար ինձ աղանում ես:
 Կենդանի բաց Թող, լես քեզ շատ լավություն
 կանեմ:

Խաղացանը լսում ե, կենդանի բաց ե Թաղ-
 նում,

Եւ ազվեաը գնում ե, եղ յերկրի Թագավո-
 րի աղբանոցում ման ե գալի ման, մի վոսկի
 լե գտնում: Վազ ե տալի Թագավորի մօտ:

— Թագավորն աղբան՝ կենա, ձեր կտոր մի
 ալեք, Զախլախ Թագավորը մի քիչ վոսկի ունի,
 չափենք լես կրերենք:

— Եղ ձվ ե:

— Դու գնա չես նանայում,—պատասխա-
 նում ե ազվեաը:—Սա մի շատ նարուտ Թա-
 գավոր ե, լես ել իր վեղերն եմ: Կտոր տուր,
 տանենք վոսկին չափենք: Լեռա կնանայես:

Կտոր տանում ե տանում, աղբանոցում գտած
 վոսկին ամբարցնում կտոր նեղքում, իրիկունը
 բերում, լես տալի:

— Ո՞ք,—ասում ե,—գտա՞մ չափեցինք:

— Մի՞թե նմարիս սրանք կտա՞մ վոսկի յն
 չափել:—մտածում ե Թագավորը: Կտոր Թագ
 ե տալի, գրեպալեն մի վոսկի լե վեր ընկնում:
 Մյուս որը ազվեաը լես ե գալիս, Թե՛ Զախ-
 լախ Թագավորը մի քիչ ակն ու մարգարիտ
 ունի. ձեր կտոր ալեք, չափենք կրերենք:

Կտան տանում ե տանում: Մի մարգարիտ ե
 գտնում. կոխում ե կտախ արանքը, ել յես
 իրիկունը յես բերում:

— Ո՞ք,—ասում ե,—մեռանք միջի չա-
 փեցինք:

Թագավորը կտոր Թագ ե տալի, մարգարի-
 տը դուրս ե Բալում:

Մնում ե զարմացած, Թե եւ Զախլախ Թա-
 գավորն ինչքան նարուտ պեռք ե լինի, վոր
 վոսկին, ակն ու մարգարիտը կտա՞մ ե չափում:
 Անց ե կենում մի ցանի որ: Մի որ ել ազ-
 վեաը գալիս ե Թագավորի մօտ խեղճաբառ,
 Թե՛ Զախլախ Թագավորը ցու աղջիկն ուղում ե:
 Թագավորն ուրախանում, ալխարհով մին ե
 լինում:

— Դե գնացեք,—ասում ե,—չուս արեք,
 նարանիքի պատրաստություն տեսեք:

Թագավորի պալատում իրար են անցում,
 նարանիքի պատրաստություն են տեսնում,
 իսկ ազվեաը խաղացն ե վազում:

Վազում ե խաղացանին ալջալաւ տալի,
 Թե՛ նազա Թագավորի աղջիկը քչ նամար
 ուղել եմ: Գառառում կաց, վոր գնե՞ք նարա-
 նիք անենք:

— Վ՛յ, ցու տունը ցանդվի, ո՞ւ ազվես. եղ
 Բն՛լ ես արել:—Յես ով, Թագավորի աղջիկը
 ով: Վո՞ւ աղբառն ունեմ, լ՛ս տուն ու ա
 վո՞ւ մի նեւք շոր... Լիմի յ՛ Բն՛լ անեմ...

— Դու մի վախենա, ըստ ամեն բան կանեն.
— Կանգատացնում ես ազգիսն ու ըստ վազում
Քաղափորի ճառ:

Շնչում ես պարտաւ. — Հայ Կարմը, Չախախ
Քաղափորը մեն Կանգնող զայն եր, վոր պատկ-
վի. Եւմփին Քնումի զորքերը վրա ալին,
ժարգիւնք կատարեցին, ամեն բան տարան:
Ինքը ապագայից փախավ: Չորում մի Հաղաջ
կա, յիկի է միջը ժուր Եւսում չոր Կաս-
րեք, իի Կասրեք զա պատկվի, վոր զնա իր
Քնումիներէջ վրեմն անի:

Քաղափորն իսկույն Քաղափորական շորեր է
տալիս ազգիսն, Կեան ել շատ միավորներ է
զնում, վոր պատվով ու փառքով իր փեսին
պալատ բերին:

Դալիս են Կանգնող Հաղաջիզդանը Կանգ-
նում: Ազգեւը Հաղաջպանի քուրքը Կանում
է, Քաղափորի շորերը Կազնում, Նաեցնում է
Նմուլք միւսն: Շրջապատված մեծամեծներով,
աղինիք միավորներ, յեսից միավորներ — Կա-
պես Կանգնող բերում են Քաղափորի պալատը:
Իր սրումը պալատ չտեսած Հաղաջպան — չը-
կրկնած, բերանը բաց մին շորս կողմն է նայում,
մին Կազի շորերին է նայում, իւրկտում ու
զարմանում:

— Ես ինչու չտեսի նման զնա ու զնն է
նայում, ազգիս ախպեր, — Կարցնում է Քա-
ղափորը: — Կարենա տուն չլինի տեսած, չոր
լինի Կապես:

— Ձե, զրանից չի, — պատասխանում է ազ-
գեսը: Նայում է ու Կամեմտում իր ունե-
ցածի Կնա, թե իր ունեցածը վճարեց, ես
վորեւզ...

Նստում են Կալի Տեսուհիական կերակուր-
ներ են բերում: Ջաղաջպանը չի իմանում
վորին Լեւոք տա կամ ինչպիսի ուտի:

— Ինչու չի ուտում, ազգիս ախպեր, —
Կարցնում է Քաղափորը:

— Դալու ժամանակ Լամփին վոր կողոպտե-
ցին, նրա Կամար միտք է անում: Ձեք կարող
թերթիակալի, տեք Քաղափոր, թե ինչպան բան
տարան է վերջապես ինչ անպատկաւթյուն
եր ել մեր Քաղափորի Կամար: Ինչպիսի Կաջ
ուտի, — պատասխանում է ազգեսը Կառալեւով:

— Բան չկա, զարդ մի անի, սիրելի փեսա,
ալիարեւ է, եղպես ել կպատահի, — ինչքան
է Քաղափորը: — Այժմ Կարանից է, ուրախա-
նանք, ցեֆ անենք:

Ա. ցեֆ են անում, ուտում, խմում, տեսում,
պար գալի. յոթն որ, յոթ գիշեր Կարանից
անում: Ազգիսն ել զանում է ցափոր:

Հարանիքից Կնա Քաղափորը իր աղինը
մեծ բաժինք է տալի ու Կանգնող Լամփս
զնում Չախախ Քաղափորի Կնա:

— Կարեք, յես առաջ զնում տունը պատ-
րաստեմ, դուք իմ յեսից լինեք, — ասում է
ցափոր ազգեսը ու վազ տալի:

Հազ է տալի վազ, տեսնում է՝ մի զաշում
մեծ նախիր է արածում:

— Ես Լամ նախիրն ե:

Ասում են. — Եւս-Մարինը:

— Գա, Եւս-Մարի անունը ել չտաք, Քա-
ղափորը նրա վրա բարկացել է, զորքով իմ
յեսից գալիս ե. ալ նրա անունը ավա՛ղ դրուի:
Կարել կուտ: Կոր Կարցնի թե ունե է, ասեք
Չախախ Քաղափորինը. թե չե՛՝ վայն եկել է
Լեւոք տարել:

Հազ է տալի վազ. տեսնում է՝ վոյխարի
Կարե սարերը բռնել է:

— Ես Լեւն ե:

— Եւս-Մարինը:

Հովիթներին ել նույնն է ասում:

Հազ է տալի վազ. տեսնում է՝ ընդարեւ
արեւը, Կնվորները միլին Կնվում են:

— Ես Լամ արեւներն են:

— Եւս-Մարինը:

Կնվորներին ել նույնն է պատմիրում:

Հազ է տալի վազ. տեսնում է խառնարքներ:

— Ես Լեւն են:

— Եւս-Մարինը:

Խոտ Կարալներին ել նույնն է ասում:

Հասնում է Եւս-Մարի պալատին:

— Եւս-Մար, Եւ Եւս-Մար, — տեսնում ես
են փոյնի, վոր ամպի նման բարեբանում ե:
Են Քաղափորն է գալիս մեծ զորքով: Քա-
տունը չընաղվի, միամիտ նստել ես: Քաղա-
փորը ցեղ վրա բարկացել է, մեծ զորքով գա-
լիս է, վոր ցեղ ուղանի, տուն ու տեղը քանդի,
տակն ու վրա անի, ունեցած-չունեցած ել
Քաղափորական զրի: Մի անգամ ցեղ ճառ մի
վատիկ եմ կերել. են աղուհաջը զնա լիմ ժողո-
ցել: Վարցի, լեկա, վոր ցեղ իմացնեմ: Շուտ
արա, զլինիք Կարե տես, ցանի չի լինել:

— Ինչ անեմ, Կարգում, — Կարցնում է Կարա-
փա՛մ Եւս-Մարը. տեսնում է, Կարալի վոր Կա-
վից փոյի բարեբանելով գալիս է Քաղափորը:

Նաանիկ Անդերն ել անշափ խնդումից
 Դառնում ե իրեն վոյխարի մորթին,
 Դուրս գալի, կանգնում սրբան աղամարդ,
 Զակառը պաշտաւ, աշքերը վառ-վառ,
 Վոյխարի տրկար մալուխի տեղակ
 Մարդկային լեզվով աղաւ ու ճարտար
 Իսկ չար պառավին, իրեն աղջկան,
 Վոր խարել ե յին աշխարհ բովանդակ,

[1906]

Վըզներից կապում խաղացի քարեր,
 Ծըցում են ծովի անդունդը անասկ:

Յերկու վորեր,
 Բուր ու ախլեր,
 Առած պատիվ, զաւ ու Թագ-
 Աշխարհն ելի
 Մաղակ ու լի,
 Զարը Թաղված ծովի տակ:

ԶԱՒԶԱՒ ԹԱԳԱՎՈՐԸ

Լինում ե, չի լինում թի աղքատ խաղացական
 Ես խաղացական մի որ գնում ե խաղացի
 Զուրը Թողնի, զալիս ե տեսնում՝ մի կտոր չոր
 պանիր ունե՞ր՝ չկա:

Մին ել գնում ե Զուրը կապի, զալիս ե տես-
 նում՝ մի կտոր մոխրաւ բաղան ունե՞ր՝ չկա:

Ես ձվ կլինի, ձվ չի լինի, Մասնում ե
 մասնում ու խաղացի շնմբում Թաղարդ ե լա-
 բում Առավորը վեր ե կենում, տեսնում՝ մի
 աղվես ե ընկել մեջը:

— Հէ՞, գող անիծված, կոց՝ Լիմի լես քեզ
 ցույց կառւ: — Ասում ե ու լինող վերցնում:

Աղվեսը աղաչանք պաղաւտանք ե անում, —
 Ինձ մի աղանի, —ասում ե, —մի կտոր պանիրն
 Բնձ ե, վոր դրա համար ինձ աղանում ես:
 Կենդանի բաց Թո՞ղ, լես քեզ շատ լավություն
 կանեմ:

Զաղացականը լսում ե, կենդանի բաց ե Թաղ-
 նում:

Ես աղվեսը գնում ե, եղ յերկրի Թաղավո-
 րի աղբանոցում ման ե գալի ման, մի վոսկի
 լե գտնում: Վաղ ե տալի Թաղավորի մոտ:

— Թաղավորն աղբած կենա, ձեր կտոր մի
 տվե՛ք, Զախլախ Թաղավորը մի քիչ վոսկի ունի,
 չափենք լես կրերենք:

— Եղ ձվ ե:

— Դու դեռ չես ճանաչում, — պատասխա-
 նում ե աղվեսը: — Սա մի շատ հարուստ Թա-
 ղավոր ե, լես ել իր վեղերն եմ, Կտոր տուր,
 տանենք վոսկին չափենք: Կեաւ կճանաչես:

Կտոր առնում ե տանում, աղբանոցում դռած
 վոսկին ամբայնում կտաի եկջում, իրիկունը
 բերում, լես տալի:

— Ո՞ք, —ասում ե, —գոռով չափեցինք:

— ՄԲԹԵ՛ն ճիմարիտ սրանք կոռով վոսկի՛ յեն
 չափել, —մասնում ե Թաղավորը Կտոր Թափ
 ե տալի, զրնգալեն մի վոսկի լե վեր ընկնում:

Մյուս որը աղվեսը լես ե գալիս, Թե՛ Զախ-
 լախ Թաղավորը մի քիչ ակն ու ճարգարիտ
 ունի. ձեր կտոր տվե՛ք, չափենք կրերենք:

Կտան առնում ե տանում: Մի մարգարիտ ե
 գտնում: Կոխում ե կտաի արանքը, ել լես
 իրիկունը լես բերում:

— Ո՞ք, —ասում ե, —մեռանք մինչև չա-
 փեցինք:

Թաղավորը կտոր Թափ ե տալի, մարգարի-
 տը զուրս ե Թռչում:

Մնում ե զարմացած, Թե ես Զախլախ Թա-
 ղավորն ինչքան հարուստ պետք ե լինի, վոր
 վոսկին, ակն ու ճարգարիտը կոռով ե չափում:

Անց ե կենում մի քանի որ: Մի որ ել աղ-
 վեսը գալիս ե Թաղավորի մոտ խնամխոս,
 Թե՛ Զախլախ Թաղավորը քու աղլիկն ուզում ե:
 Թաղավորն ուրախանում, աշխարհով մին ե
 լինում:

— Դե գնացե՛ք, —ասում ե, —չուս արե՛ք,
 հարսանիքի պատրաստություն տեսե՛ք:

Թաղավորի պատրաստ իրար են անցնում,
 հարսանիքի պատրաստություն են տեսնում,
 իսկ աղվեսը խաղացն ե վազում:

Վաղում ե խաղացականին ալջալու տալի,
 Թե՛ հապա Թաղավորի աղլիկը քչ համար
 ուղիւ եմ: Պատրաստ կոց, վոր գնա՞ք հարսա-
 նիք տանք:

— Վա՛ր, քու տունը քանդվի՞, ալ աղվես. եղ
 Բնձ ես արել: — Յես ով, Թաղավորի աղլիկը
 ակն վոյ պարուստ ունեմ, չէ տուն ու տեղ,
 վոյ մի մեռք չոր... Հիմի յ՝ Բնձ տնեմ...

— Դու մի վախենա, յես ամեն բան կանեն.
— Կանգնացնում ե ազգեսն ու յես վազում
Քաղափորի մաս:

Ընկնում ե պալատը. — Հայ Կարմի, Զախլախ
Քաղափորը մեն Կանգնող գալիս եր, վոր պատկ-
վի: Ճամփին Քելամի գործերը վրա ափին,
մարդկանց կտորացին, ամեն բան սարսախ
Լոջը ազատվեց փախալ: Ջորում մի խաղաց
կա, յեկել ե մեկը մտեր Շուտով չոր Կաս-
րեք, մի Կասրեք գա պատկվի, վոր գնա իր
Քելամիներից վրեժն առնի:

Քաղափորն իսկույն Քաղափորական չորեր ե
տալիս ազգեսն, Կեսն ել շատ Լիափորներ ե
գնում, վոր պատկով ու փառքով իր փեսին
պալատ բերեն:

Դայիս են Կանգնող խաղացիդուտը կանգ-
նում Ազգեսն խաղացպանի ցուրքը Կանում
ե, Քաղափորի չորերը Կազմում, Կտեցնում ե
Կծուլք Լիախ: Շրջապատված մեծամեծներով,
առկից Լիափորներ, յեսկից Լիափորներ — Կա-
ղես Կանգնող բերում են Քաղափորի պալատը:
Իր սրումը պալատ չտեսած խաղացպան — չըր-
կված, բերումը բաց մին չորս կողմն ե Կայում,
մին Կաղի չորերին ե Կայում, իլլկտում ու
գարձանում:

— Ես ինչու չտեսի նման դես ու գեն ե
Կայում, ազգես ախպեր, — Կարցնում ե Քա-
ղափորը: — Կարծես տուն չլինի տեսած, չոր
չլինի Կազմ:

— Ձե, գրանից չի, — պատասխանում ե ազ-
գեսը: Նայում ե ու Կամեմատում իր ունե-
ցածի Կես, թե իր ունեցածը վճարեղ, ես
վորտեղ...

Նստում են Կայի Տեսու-տեսուկ կերակուր-
ներ են բերում: Խաղացպանը չի խմում
վորին Կեսը սա կամ ինչպես ուտի:

— Ինչու չի ուտում, ազգես ախպեր, —
Կարցնում ե Քաղափորը:

— Դայիս ժամանակ Կամփին վոր կողողտե-
ցին, նրա Կամար միաց ե առնում: Ձեք կարող
յերթվակալի, տեր Քաղափոր, թե ինչպես բան
տարան ե վերջապես ինչ անպատկուհիուն
եր եղ մեր Քաղափորի Կամար: Ինչպես Կայ
ուտի, — պատասխանում ե ազգեսը Կամալիով:

— Բան չկա, գարդ մի անի, սիրելի փեսա,
ախպեր: Ե, եղպես ել կպտտանի, — խնդրում
ե Քաղափորը: — Այժմ Կարանիք ե, ուրախա-
նանք, ցեֆ անենք:

Ու ցեֆ են առնում, ուտում, խմում, անում,
պար գալի: Եթե որ, յոթ գիշեր Կարանիք
առնում Ազգեսն ել դառնում ե ցավոր:

Կարանիքից Կեսն Քաղափորը իր ազգեսը
մեն բաժինն ե տալի ու Կանգնող Կամփա
գնում Զախլախ Քաղափորի Կես:

— Կայեք, յես սառլ գնում տունը պատ-
րաստեմ, դուք իմ յեսկից յեկեք, — տուն ե
ցավոր ազգեսը ու վաղ տալի:

Վաղ ե տալի վաղ, տեսնում ե մի գալատում
մեն Կայիք ե արածում:

— Ես ժամ Կայիքն ե:

Ասում են: — Ես-Մարինը:

— Գա, Ես-Մարի անունը ել շատը, Քա-
ղափորը նրա վրա բարկացել ե, գործով իմ
յեսկից գալիս ե. ով նրա անունը տվով գրուիք
կարել կտա: Վոր Կարցնի թե ունե ե, տեսք
Զախլախ Քաղափորինը: Թե չե՛ վայն եկել ե
մեզ տարել:

Վաղ ե տալի վաղ, տեսնում ե՝ վոյնաթի
Կտը սարերը բռնել ե:

— Ես ժեկ ե:

— Ես-Մարինը:

Հոփիքներին ել Կային ե տուն:

Վաղ ե տալի վաղ, տեսնում ե՝ ընդարձակ
արտեր, Կնկվորները միջին Կնկում են:

— Ես ժամ արտերն են:

— Ես-Մարինը:

Կնկվորներին ել Կային ե պատվիրում:

Վաղ ե տալի վաղ, տեսնում ե խառնաբեկեր:

— Ես ժեկ են:

— Ես-Մարինը:

Քոտ Կարողներին ել Կային ե տուն:

Կանում ե Ես-Մարի պալատին:

— Ես-Մար, Ես Ես-Մար, — տեսնում ես
են փոփին, վոր ամպի նման բարձրանում ե:
Են Քաղափորն ե գալիս մեն գործով: Քա-
տունը չընդվի, միամիտ Կեսն ե: Քաղա-
փորը ցեղ վրա բարկացել ե, մեն գործով գա-
լիս ե, վոր ցեղ ապանի, տուն ու տեղը ցանդի,
տանի ու վրա տանի, ունեցած-լուծեցածը ել
Քաղափորական գրի: Մի անգամ ցեղ մաս մի
վատիկ եմ կերել. ես աղուհացը դես չեմ մոտա-
ցել: Վաղցի, յեկա, վոր ցեղ խմացնեմ: Շուտ
արա, գլխիդ Կարը տես, ցանի չի յեկել:

— Ինչ անեմ, մեր գնամ, — Կարցնում ե սարսա-
փած Ես-Մարը: տեսնում ե, Կմարիս վոր Կես-
վից փոշի բարձրացնելով գալիս ե Քաղափորը:

— Ո՛ր ուր պետք է գնաւ, չուտ արաւ, մար եւ զեղի մէջ, թե չե յեկան...

Եւ Շահ-Մարը մտնում է զեղի մէջ։

Ան ինչ ազգեսի յետեից զայն են հարսան-
ջավորները։ Դայիս են զուռնով, թմբակով,
յերգով, զորքով, հրացան արձակելով ու ազ-
մակով։

Դայիս են Զախլաթի թագավորն ու իր կինը
վաղեկոյն կառքի մէջ, նրանց առջեից ու յետ-
վից անհամար ձիավորներ։

Հասնում են մի գաւառի։ Տեսնում են՝ մեծ
հարկի եւ արածում։

— Եւ մեծ հարկերն ե, — հարցնում են ձիա-
վորները։

— Զախլաթի թագավորինը, — պատասխա-
նում են հարապատանները։

Անց են կենում։ Հասնում են սարերին։
Տեսնում են վայելարի ազդեակ հոտը սարերը
բռնել է։

— Եւ մեծ ե, — հարցնում են ձիավորները։

— Զախլաթի թագավորինը, — պատասխա-

նում են հովիթները։ Անց են կենում։ Հնար-
մաւ արտեր։

— Եւ մեծ արտերն են։

— Զախլաթի թագավորինը։

Հասնում են խառնարաններին։

— Եւ մեծ են։

— Զախլաթի թագավորինը։

Ամենքը թափել են զարմացած։ Զախլաթի
թագավորն ինքն էլ ջիշ է մտն խելքը
թոցին։

Սաղեսով զայիս են, հասնում Շահ-Մարի պա-
լատներին։

Թագը ազգեսն ընդունում է խնամխնդրին
ու նորից սկսում են ջեֆը։

Յարձն որ, յոթ գիշեր էլ ետեղ են ջեֆ
անում ու խնամխնդրը վերադառնում են իրենց
տեղերը։

Զախլաթի թագավորը, իր կինն ու քաղաք
ազգեսը աղքատ են Շահ-Մարի պալատներում։

Իսկ թագավորից վաղեկոյն Շահ-Մարը մինչեւ
եսը էլ զեւ գնում է։

1906

Մ Ի Տ Ը

Կենում է չի լինում մի ծիտ։

Մի անգամ եւ մարի վտար փուշ է մանում։
Դես է թռչում, զեն է թռչում, տեսնում են՝ մի
պառավ փետի յե ման զայի, թռնիք վտարի,
հաց թիփի Ասում ե։

— Նանի լան, նանի, վտար փուշը նանի,
թռնիք վտարի, յես էլ գնում քուշուջ տանի,
զուռնա պահեմ։

Գառավը փուշը հանում է, թռնիքը վառում։
Միտը գնում է, յես զայի, թե՛ իմ փուշը
յես տուր ինձ։

Գառավը ասում ե։

— Փուշը թռնիքն եմ պցել։

Միտը կանգնում է, թե՛
— Իմ փուշը տուր, թե չե զես թռչեմ, զեն
թռչեմ, լոյկեղ տանեմ, զուռն թռչեմ։

Գառավը մի լոյ է տալի։ Միտը լոյն տանում
է թռչում։

Դեսում է տեսնում՝ մի հովիվ տնհաց կաթն
է ուտում։ Ասում ե։

— Հովիվ տեղեր, կաթն ինչու յես տնհաց

ուտում։ Ա՛յ լոյը ծառ, կաթն մեջ բրդե, կեր-
յես էլ գնում քուշուջ տանեմ, զուռնա պահեմ։

Դեսում է, յես զայի, թե՛ լոյն տուր։

Հովիվը ասում ե։

— Կերաւ։

— Ձե, — ասում է, — իմ լոյը տուր, թե չե
զես թռչեմ, զեն թռչեմ, զուռնիկդ տանեմ,
զուռն թռչեմ։

Հովիվը հարաւատած մի գառն է տալի։ Աս-
նում է թռչում։

Դեսում է տեսնում՝ մի տեղ հարսանիք են
անում, մաղու չուռնի, վոր մարթին։

Ասում է. — Ի՞նչ եք մարթի։ Ա՛յ իմ գառն
տեղ, մարթեղեք, ջեֆ արեք։ Ոնս էլ գնում
քուշուջ տանեմ, զուռնա պահեմ։

Դեսում է, յես է զայի, թե՛ իմ գառը տեղեք։
Ասում են. — Մարթիլ ենք կերել, վճարեղից
տանք։

Սա կանգնում է, թե՛ չե, իմ գառը տալիս
եք, աղեք, թե չե, զես թռչեմ, զեն թռչեմ,
հարսն տանեմ, զուռն թռչեմ։

Առում եր' զուրը քոց արաւ: Ենպէս հասաւ ձայն ունեւր: Ենպէս վախեցաւ, ենպէս վախեցաւ... Դուրս քոց չաբի, աբ' չեմ ուզում, զնա...

— Գն, պն, պն, պն, պն, Սնուկ չուն, Բն չուն

[1907]

ՊՈՋՍ ԱՂՎԵՍ

Լինում է չի լինում մի պառավ: Ես պառավի եր ենը կթում ե, կաթը վեր ե գնում, գնում ե ցախ ու փետ բերի, ու կրակ տնի, կաթն լեփի:

Մի աղվես գալիս ե, գլուխը կոխում ե ամանը, կաթն ուտում:

Գառավը վրա յն հասնում, ցածաւով տալիս ե, — աղվեսի պոչը հարում:

Գոյաւ աղվեսը փախչում ե, գնում ե մի ցաւի վրա կանգնում ե ու հապտ խնդրում:

— Տառիկ, տառիկ, պոչս աւր, կըցեմ կըցեմ, գնում ընկերներէս հասնեմ, վոր ինձ չաւեն' պոչաւ աղվես, վճռեալ եյի:

Գառավը տաւում ե. — Դե գնա ինձ կաթը բեր:

Աղվեսը գնում ե կովի մօտ:

— Կովիկ, կովիկ, կաթ տուր ինձ, կաթը տանեմ պառավին տամ, պառավը պոչս տա, կըցեմ, կըցեմ, գնում ընկերներէս հասնեմ, վոր ինձ չաւեն' պոչաւ աղվես, վճռեալ եյի:

Կովը տաւում ե. — Դե գնա ինձ համար խոտ բեր:

Աղվեսը գնում ե արախի մօտ:

— Արախի, արախի, խոտ տուր ինձ, խոտը տանեմ կովին տամ, կովը ինձ կաթ տա. կաթը տանեմ պառավին տամ, պառավը պոչս տա, կըցեմ, կըցեմ, գնում ընկերներէս հասնեմ, վոր ինձ չաւեն' պոչաւ աղվես, վճռեալ եյի:

Արախ տաւում ե. — Դե գնա ինձ համար շուր բեր:

Աղվեսը գնում ե աղբուրի մօտ:

— Աղբուր, աղբուր, ջուր տուր ինձ, ջուրը տանեմ արախին տամ, արախը ինձ խոտ տա. խոտը տանեմ կովին տամ, կովը ինձ կաթ տա, կաթը տանեմ պառավին տամ, պառավը

ե յեղեմ, վոր քոց չես արել. — աւա՛ղ վախեցած մայրը. — Ես գալիս ե յեղեմ. յեղեմ ե, վոր քեզ ուտի. Մյուս անգամ ել վոր պոչս քոց չաւեն, աւա՛ զնա, քն չե իմ մայրը կգա, քեզ կսպանի իր աւր պոչերով:

Աղբուրն տաւում ե. — Դե գնա կուտ բեր:

Աղվեսը գնում ե աղլիւ մօտ:

— Աղլիկ, աղլիկ, կուտը' գ' տուր, կուտը տանեմ աղբուրին տամ, աղբուրը ինձ ջուր տա. ջուրը տանեմ արախին տամ, արախը ինձ խոտ տա. խոտը տանեմ կովին տամ, կովը ինձ կաթ տա. կաթը տանեմ պառավին տամ, պառավը պոչս տա, կըցեմ, կըցեմ, գնում ընկերներէս հասնեմ, վոր ինձ չաւեն' պոչաւ աղվես, վճռեալ եյի:

Աղլիկն տաւում ե. — Դե գնա ուլունք բեր ինձ համար:

Աղվեսը գնում ե չարլու մօտ:

— Զարլի, չարլի, ուլունք տուր, ուլունքը տանեմ աղլիւն տամ, աղլիկն ինձ կուտ տա. կուտը տանեմ աղբուրին տամ, աղբուրը ինձ ջուր տա. ջուրը տանեմ արախին տամ, արախը ինձ խոտ տա. խոտը տանեմ կովին տամ, կովը ինձ կաթ տա. կաթը տանեմ պառավին տամ, պառավը պոչս տա, կըցեմ, կըցեմ, գնում ընկերներէս հասնեմ, վոր ինձ չաւեն' պոչաւ աղվես վճռեալ եյի:

Զարլին տաւում ե. — Դե գնա ինձ համար ձու բեր:

Աղվեսը գնում ե կովի մօտ:

Հովիկ, կովիկ, ձու-ձու տուր. ձու-ձու տանեմ չարլուն տամ, չարլին ինձ ուլունք տա. ուլունքը տանեմ աղլիւն տամ, աղլիկն ինձ կուտ տա. կուտը տանեմ աղբուրին տամ, աղբուրն ինձ ջուր տա. ջուրը տանեմ արախին տամ, արախը ինձ խոտ տա, խոտը տանեմ կովին տամ, կովը ինձ կաթ տա. կաթ տանեմ

պառավին տամ, պառավը պոչըս տա, կըցեմ, կըցեցեմ, գնամ ընկերներին հասնեմ, վոր ինձ չտան՝ պոչաւ ազգես, վճռեալ ելիք:

Հաջ ասում է.— Դե գնա ինձ համար կուտ բեր:

Ազգեսը գնում է կալվորի մաս:

— Կալվոր, կալվոր, կուտ տուր ինձ, կուտը տանեմ հազին տամ, հազը ինձ ձու տա. ձուն տանեմ չարչուս տամ, չարչին ինձ ուշուսք տա. ուշուսքը տանեմ ազլիկան տամ, ազլիկն ինձ կուտ տա. կուտը տանեմ աղբյուրին տամ, աղբյուրը ինձ ջուր տա. ջուրը տանեմ արախն տամ, արաք ինձ խոտ տա. խոտը տանեմ կովին տամ, կովը ինձ կաթ տա. կաթը տանեմ

[1907]

ՃԱՄՓՈՐԴՆԵՐ

Աջորը մի որ կուտը բարձրացավ, վոր աշխարհ տանի: Վիզը ձգեց, յերկարացրեց, բայց բան չտեսավ. դիմացի սարը խոնգարում եր:

— Քույի ախպեր, կարելի չե դու գիտենաս ես սարի յետեւ ի՞նչ կա, — հարցրեց վերինց բակում պառկած չանը:

Յես ել չգիտեմ, — պատասխանեց Քույին:

— Հապա մինչև լճը պետք է աշխարհ մը նսնք. արք գնանք մի տեսնենք՝ աշխարհումս ի՞նչ կա, ի՞նչ չկա:

Շունն ել համաձայնեց: Քուտը մին արին ու փոխան:

Գնացին, գնացին, իրիկունը հասնե մի անտառ: Գիշերը Քացին նստեղ: Շունը պառկեց մի թփի տակ, իսկ աջորը բարձրացավ մտախնձառ: Զնեցին:

Հուսալիկին աջորը կանչեց՝ ծաղրուղծ:

Մի ազգես լսեց աջորի ձայնը:

— Վա՛, սա վճռեալից դուրս յեկավ, ալ լավ նախաձայնիկ, — մտածեց ազգեսը ու վազեց:

[1907]

պառավին տամ, պառավը պոչըս տա, կըցեմ, կըցեցեմ, գնամ ընկերներին հասնեմ, վոր ինձ չտան՝ պոչաւ ազգես վճռեալ ելիք:

Կալվորի մեղքը գալիս է. մի բուռը կուտ է տալիս: Ազգեսը կուտը տանում է հազին, հազը ձու չե տալի. ձուն տանում է չարչուս, չարչին ուշուսք է տալի. ուշուսքը տանում է ազլիկան, ազլիկը կուտ է տալի. կուտը տանում է աղբյուրին, աղբյուրը ջուր է տալի. ջուրը տանում է արախն, արաք խոտ է տալի. խոտը տանում է կովին, կովը կաթն է տալի. կաթը տանում է պառավին, պառավը պոչը տալիս է իրեն, կըցում է, կըցեցում, վազում, գնում իր ընկերներին հասնում:

— Բարի լուս, ասանեք աջոր: Ի՞նչ ես չեմ տեսնում ես կողմերը:

— Գնում ենք աշխարհ տեսնելու, — պատասխանեց աջորը:

— Ո՛ր, ինչ լավ բան եք մտածել, — խոսեց ազգեսը: — Քանի ժամանակ է լինել մի կարգին ընկերի լեմ ման գալիս: Ի՞նչ լավ եր՝ պատանեցիկնք: Դ՞ե, ցած արի, վոր չուշանանք:

— Յես համաձայն եմ. — ասավ աջորը: — տես, թե ընկերս ել համաձայն է, ցած գամ գնանք:

— Վճռեալ է ընկերդ:

— Մն թփի տակին:

«Սրա ընկերն էլ յերեկ իր նման մի աջոր էլինի. ես ել իմ նալը», — մտածեց ազգեսը ու վազեց թփի կողմը: Հանկարծ վոր շուռը դուրս յեկավ, ազգեսը, պճիկ, փոխավ, վճեց փախավ:

— Կոյ, ազգես ախպեր, մի վառվի, մենք ել ենք գալի, ետպես ընկեր չի լինի, — ծառի գլխից ձայն եր տալիս աջորը:

✓ ՍՈՒՏԱՍԱՆԸ

Կնամ ե, չի կնամ մի թագավոր: Ես թագավորը իր յերկրումը հաշմում ե.

«Ով հնդկա սուս ասի, վոր յես ասեմ՝ սուս ե, իմ թագավորութան կեաք կտամ նրան»:

Դաշխ ե մի հովիվ: Ասում ե.

— Թագավորն աղբած կենա, իմ ներք մի դազմանկ ունեք, վոր հասեղից մեկնում եք, յերկնքում ասողերը խառնում:

— Կպատահի, — պատասխանում ե թագավորը: — Իմ պապն ել մի չիրախ ունեք, մի ձեռք բերանին եք դնում, մյուս ձեռք մեկնում, արեգակիցը վառում:

Ստախոջը գլուխը քարելով դուրս ե գնում:

Գալին ե մի գերմանի: Ասում ե.

— Ներդուժյուն, թագավոր, լես վաղ պիտի գալի, ուշացա: Յերեկ շատ անձրև լեկավ, կաշմկները աբաքեցին, յերկինքը պառլուկեց, գնացել եք կարկառելու:

— Հա, լավ ես արել, — ասում ե թագավոր:

[1907]

ԿԱՅԻՆ ԱՆՊԵՐ

Մի մարդ գնաց Հեռու յերկիր աշխատեց անելու: Ընկավ մի գյուղ: Տեսավ այս գյուղի մարդիկ ձեռով են փայտ կտրատում:

— Ախպեր, ասավ, ինչե լեք ձեռով փայտ անում, միջի կացին չունեք:

— Կացինն ինչ բան ե — հարցրին գյուղացիք:

Մարդը իր կացինը գոտից հանեց, փայտը ջարդեց, ձանրեց, դարեց մյուս կողմը: Գյուղացիք այս վոր տեսան, վագեցին գլուղամեկ, ձալն ավին իրար:

— Տե, լեկեք, տեսեք կացին ախպերը ինչ արավ:

Գյուղացիք հավաքվեցին կացնի ախքով դուրս իրեն, յանդիցին, աղաչեցին, շատ աղբանք ավին ու կացինը ձեռիցն առան:

Կացինն առան, վոր ներքով կտորեն իրենց փայտը:

Առաջին որը տանուտերը արավ: Կացինը վրա բերավ թե չե՛ վաղ կարեք: Գոռալով ըն-

[1908]

րը, — բայց լավ չե՛ք կարկառել, ես առաժուս մի քիչ անձրև թագվեց:

Սա ել ե դուրս գնում:

Ներս ե մտնում մի աղքատ գլուղացի, կառ կոնտատկին:

— Դե, ինչ ես ուզում, ալ մարդ, — հարցնում ե թագավորը:

— Ինչ մի կոտ վոսկի յես պարս, լեկել եմ տանեմ:

— Մի կոտ վոսկի, — զարմանում ե թագավորը: — Սա ես ասում, լես քեզ վոսկի չեմ պարս:

— Թե վոր սուտ եմ ասում, թագավորութանդ կեաք տուր:

— Ձե, չե, հիմարիս ես ասում, — խոսքը փոխում ե թագավորը:

— Ճիմարիս եմ ասում, մի կոտ վոսկին տուր:

Կավ գլուղամեկ:

— Տե, լեկեք, լեկեք, կացին ախպերը կատաղել ե, վառ կենց:

Գյուղացիք յեկան, հավաքվեցին, փայտերն առան. սկսեցին կացնին ձեռել: Մեծեցին, տեսան՝ բան չգտավ, փայտերը կիտեցին վրան, կրակեցին:

Բոցը բարձրացավ, շուրս կողմը բռնեց. Յերբ կրակն իջավ, յեկան բաց արին, տեսան կացինը կարմրել ու Գոռացին:

— Վե՛յ, աղեք, կացին ախպերը բարկացել ե, տեսե՛ք՝ վոնց ե կարմրել. վորտեղ վոր ե, մեք գլխին մի փորձանք կրե՛ր: Ի՛նչ անե՛ք: Մտանեցին, մտանեցին ու վեռեցին տանն բռնող զցեն:

Տարան զցեցին տանուտերի մարաղը: Մարաղը լիքն զարման եր. զցեցին թե չե՛ կրակն առավ, բոցը յերկինք բարձրացավ:

Գյուղացիք արտափած վագեցին ախքով յանկից՝ «Յե՛կ, աստե՛ս. սիրուն, կացին ախպերը բան հասկացրու»:

ԽՈՍՈՂ ՁՈՒԿ

1

Ինչու՞ն է չի լինում մի աղքատ մարդ: Սա աղքատ մարդը գնում է դառնում մի ձկնորսի շալակաբար: Որտեղում մի քանի ձուկն է աշխատում, առն քերում, նրանով ապրում են ինչն ու կնիկը:

Մի անգամ էլ ձկնորսը մի սիրուն ձուկն է բռնում, առիթն իր շալակաբարին, զոր պահի, ինչն էլ լին ինչն է մանում: Սա շալակաբարը գետափին նստած՝ նայում է նայում են սիրուն ձկանն ու միտք է անում:

— Տեր առավան, առում ե, սա էլ, զոր մեզ նման չունի ձկնորսին յի, դու առա՛ւ ամ էլ մեզ նման մնալ ունի, ընկեր ունի, աշխարհքից բան է հասկանում, ուրախություն կամ ցավ է ըզգում՝ թե չե...:

Լննց մի ժամանակ: Ժամանակ ձուկը լննց յի առնում:

— Լսի, առում ե, մարդ-ախպեր: Ընկեր-ներին նեա յես խաղում ե չի գետի ալիքների մեկ: Ուրախությանից ինձ մոռացա ու, անպաշտ ընկա ձկնորսի ուղևորը: Լիմի, ով գիտի, իմ մնալն ինձ վորոնում է ու բաց է լինում, Լիմի ձկնորսներն ախրիկ են: Սեա էլ, առնում ես, ինչպես եմ անընդուն, չունիս կարում է ջրից դուրս: Ուզում եմ էլ յես գնամ ապրեմ ու խաղ անեմ նրանց նեա են պալ ու պարզ ջրերում: Ննպես եմ ուզում, ննպես եմ ուզում... Սեկ խեղճ արի, աղաա արա ինձ, բաց թող, բաց թող գնամ...:

Նապես եր առում ցած, շատ ցած ձկնով, ցածաթած քերանը բաց ու խուփ անելով:

Սա շալակաբարի մեղքը գալիս է, առնում է յես պցում գետը:

— Գնա, սիրուն ձկնիկ, թող բաց չլինի քու մնալը: Թող չախրեն քու ընկերները: Գնա արի ու խաղ արա նրանց նեա:

Ձկնորսը առափի բարկանում է շալակաբարի վրա:

— Տե, ախմախ, առում ե, յես ետեղ չլի մեկ Բերլիկով ձուկն եմ բռնում, դու իմ աշխատանքն առնում ես էլ յես չուրը պցում... Դե գնա կորի, էլ իմ աչքին չերեսա, էլ իմ շալակաբարը չես ես արից: Գնա առից մեռի:

Ձուկի ապրքակն էլ խլում է ու կամփա դրնում:

— Լիմի յես մեք գնամ, Բնլ անեմ, զմեք ապրեմ... — առափուսած ժամանակ դառն ու դառարկ վերադառնում է աղքատը գետի առն:

2

Սա ախուր ժամանակների ժամանակ կամփին գեմը դուրս է գալի մի մարդակերպ Լրե: առաջը մի գեղեցիկ կով:

— Բարի որ, ախպերացու, էդ Բնլ ես մարդիկ, Բնլ ես միտք անում, — Լարցնում է Լրեյը:

Աղքատը պատմում է իր գլխին լնկածը, թե ինչպես Լիմի Քաղցը է անպարտ, անեար ու չի իմանում, թե Վոնց պեռք է ապրեն ինչն ու իր կնիկը:

Լսի, բարեկամ, առում է Լրեյը: Սա կաթ-նատու կովը յես քեզ կամ յերեք տարվան ժամանակով: Ամեն որ ենքան կաթը առ, զոր քու կնիկն ու դու կուլա-կուլա ուտեք, ապրեք: Յերեք տարին լրացավ թե չե, Լննց են գիշերը կզամ ձեզ Լարց կամ: Թե Լարցիս պատասխանեցիք — իմ կովը ձեզ լինի, թե չե՝ յերկուսը էլ իմն եք, առնելու յես, ինչ ուզեմ կանեմ: Լամաձալն Քու:

— Մի բան՝ զոր առանց են էլ սովից մեռնելու յենք, ժամանակ է աղքատը կովը կտանեմ, ես յերեք տարին կապրենք, մինչև յերեք տարվա լրանալն էլ առավան վորոնում ես Մի անկից մի գուռը կը բացվի, կամ գուցե Լննց պատասխանը առիս ենք, ով գիտի...:

— Լամաձալն եմ, առում է ու կովն առաջն առնում, առնում առնում:

3

Յերեք տարի կթում են, լիուլի ուտում, աղբում: Ձեն էլ նկատում, թե ինչպես անցավ յերեք տարին: Է անա հասնում է նշանակած օրը, զոր Լրեյն են գիշեր պիտի գա:

Մարդ ու կնիկ վերջապահ տակ ախուր նստում են դառնը ու միտք են անում, թե ինչ պատասխան տան Լրեյին, կամ ով գիտի՝ ինչ կհարցնի նա: Ժվ կիմանա Լրեյի միտքը:

— Այ, թե ինչ դուս կզա, յերբ մարդ Լրե նեա գործ բանի... Լրեյի նեա հալիվ ունեմ:

Հրեայից լավություն ընդունի... — Հառաչելով զգլում ելին մարդ ու կին, բայց անցկացան անց եր կացել, ել հնար չկար: Իսկ զարհուրելի գիշերն արդեն վրա չեր հասնում:

Եւ ժամանակ նրանց մտանում է մի անձանք գեղեցիկ յերիտասարդ:

— Բարի իրիկուն: ասում է, համփորդ մարդ եմ. մուկն ընկնում է, յիս ել հազան եմ, էլ յար չե՞ք ընդունի մեր տանն ես գիշեր:

— Ընչի՞ չե, համփորդ ախպեր, հյուրն ասածսնն ես իսկ մեզ մոտ վտանգավոր է ես գիշեր: Մենք Հրեայի մի կով ենք առել եւս պարմանով, վոր յերեք տարի կթինք, ուտենք, լեւեք տարուց յետը զա մեզ հարց տա, թե պատասխանենք, կովը մեզ լինի, թե չե — իր գերին ենք: Հիմի ժամանակը լրացել է, ես գիշեր պիտի զա ու մենք ել չգիտենք, թե ինչ պատասխան տանք: Հիմի մեզ ինչ անի մենք ենք մեղավոր, վայ թե քեզ ել փախի:

— Բան չկա, վորտեղ դուք՝ ենաեղ ել յիս, — պատասխանում է ոտարկանը:

Համաձայնում են. հյուրը Մուս է:

Մին ել կես գիշերին զուռը զգրգում է: Ո՞վ է. — Հրեայը Յեկել եմ վոր յեկել եմ, դե պատասխան ալենք: Ինչ պատասխան. սարսափից մարդ ու կնոջ լեզուն կազվում է, Մուս եւս տեղեկը ցարացած:

— Մի վախենա՛ք, յիս մեր տեղակ արա պատասխանը կտամ, — ասում է յերիտասարդ հյուրը ու գնում է գեղի դուռը:

— Յեկել Կժ, — դուսն լետիկ ձայն է տալի Հրեայը:

— Յես ել եմ յեկել, — պատասխանում է ներսից հյուրը:

— Վթաեղից ես յեկել:

— Մովի են ափից:

— Ընչով ես յեկել:

— Կաղ մեծակը թամբել եմ, վրեն նստել եմ, յեկել:

— Աւրեմ ծովը պատիկ է յեղել:

— Ինչ պատիկ. արծիվը չի կարող մի ափից մյուսը թռչի:

— Աւրեմ արծիվը հուս է յեղել:

— Ինչ հուս. թևերի չվաքը քաղաք է ծածկում:

— Աւրեմ քաղաքը շատ է փոքրիկ:

— Ինչ փոքրիկ. նապաստակը մի ծայրից մյուսը չի հասնի:

— Աւրեմ նապաստակը մաղ է:

— Ինչ մաղ. մորթին մի մարդու քուրք դուրս կգա, զլիարկն ու արեխն ել ալեք:

— Աւրեմ մարդը թզուկ է:

— Ինչ թզուկ, մեկան ծերին աքլորը ծուգբուղու կանչի մենք ականջը չի հասնի:

— Աւրեմ խուլ է:

— Ինչ խուլ. սարում վոր պախենն խառ պակի նա կը լսի:

Հրեայը Մուս է կազված, մութոված. զգում է, վոր ներքը մի ուժ կա իմաստուն, համարձակ, տնտաթիկ, ել չի իմանում ինչ ասի, սուս ու փուս ցալվում, կարչում է գիշերվա խավարի մեջ:

Սրանք նոր մեռած տեղներիցը յիս են դալի, ուրախանում ալիարկցովը մին են լինում: Լեւոն ել բացվում է բարի լուսը, և յերիտասարդ հյուրը վեր է կենում, Մաք բարով է ասում, վոր գնա իր հանապարհը:

— Ձենք թողնի, վոր չենք թողնի, — ասալը կարում են մարդ ու կին. դու վոր փրկեցիր մեր կյանքը, ասա ինչով յիս վհարենք քո լավությունը...

— Ձե՛, անկարելի բան է, պետք է գնամ իմ հանապարհը:

— Դե գոնե անունդ ասա, յիթե լավությունդ կորչի ու չկարողանանք յիս վհարել, գոնե իմանանք՝ թե ում ենք որենելու...

— Լավությունը արա ու թեկուզ չուրը գցի — չի կորչի: Յես նենց են հասող մուկն եմ, վորի կյանքը դու խնայեցիր... ասում է անձանքն ու չքանում աղյած մարդ ու կնոջ աչքերից:

ԿԵԼՈՔՆ ՈՒ ՇԻՄԱՐԸ

Յերկու ախոյեղ են լինում, մինչև խելոք, մյուսը հիմար։ Քննող ախոյեղը միշտ քաննեցնում ու չարարում է հիմարին։ Մեջան չարարում է, վոր հիմարը հուսաւտալում է, մի որ ել կանգնում է, թե՛

— Ախոյեղ, ել չեմ ուզում քեզ կես կենում, բաժանվում եմ, իմ բաժինը տուր, զնամ ջուկ ապրեմ։

— Կալ, — առում է խելոքը։ — եղ ետք ել դու ապրանքը չուրը տար, յես կերը տամ։ Իբր չրիք բերես, վոր ապրանքը զամը մանի — ինձ, վորը դուրսը թա — քեզ։

Ժամանակն ել լինում է նման

Հիմարը համաձայնում էր Ապրանքը չուրն է աանում յես բերում։ Ձմեւման ցարա մը, մրան անասուններ, կենց տաք զամի զուռն են հաանում թե չե՛ իրար յեանից ներս են թափում։ Դաանը թոււմ է մի հիմանդ քոտա մալի գերաններին քար անելիս։ Մն է թոււմ հիմարին։

Ես հիմարը թալը վիշն է կապում, իր մալին աանում ծախելու։

— Ա՛ մալի, արի, կէլ, — կանչելով զնում էր Մի հին աղերակի մալից անցնելիս ել վոր ան է աալի — ա՛ մալի, արի, կէլ... աղերակի արագանդը կրկնում է։

— ՀԵ՛ր...

Հիմարը կանգնում էր

— Ինձ կես ես խոտում, կե...

Աղերակը մալն է աալի։

— Հե...

— Մալին ուզում ես։

— ՅԵ՛ր...

— Քանի մանեթ կառա։

— Տես...

— Հիմի կամա, թե չե։

— ՉԵ՛ր...

— Դե եղաւ կզամ, վորտեղից վոր ե՛ ճարքի։

— Արք...

Հիմարը համաձայնում է ու մալին ծախած համարելով՝ աղերակի զաանը կապում է, չլով չլվաղանելով վերագաանում աուն։

Մյուս որն աաալաղը վաղ վեր է կենում զնում փողերն աանելու։ Դու մԲ աալի՛ գիշերը գալիքը մալին կերել են։ Դնում է աանում

վաղերները զես ու զեն ցրված աղերակի առն։

— ՀԵ՛ր, — առում է, — մարթիլ ես կերել, կե.

— Հե...

— Չալ Եր, թե չե։

— ՉԵ՛ր.

Հիմարը ետեղ վախենում է, կարծում է աղերակի մաքումը կա, վոր իր փողը չաա։

— Եղ իմ բանը չի, — առում է, — առել ես պրեկ, յես իմ փողի տերն եմ, բեր իմ փողը —

— աաաը մանեթ զեզին վաւկ՛...

— Աղք...

Ես ել վոր չաում է հիմարը, բարկանում է, անի փեսը յես է աանում, աաը թե կառա, աղերակի խարխուլ պատերին։ Մին, յերկու զարկում է պատերից մի քանի քար են վեր ընկնում։ Դու մի աալի՛ Լուսի եղ պատում զանձ է յեզել պաւած։ Քարերը վոր վեր են ընկնում՝ վաւկին թափում է հանկարծ աալը՝ լցվում։

— Այ եղպեա... բայց եաքան թիլ եմ աւում. աաաը մանեթ ես պարա — իմ աաաը մանեթը տար, թաքանը քու փողն է, ընչի՛ս է պեաք։

Մի վաւկի յե վերցնում, զալի աուն։

— ՀԵ՛ր, մալիք ծախեցիք, — ծիծաղելով կարցնում է խելոք ախոյեղը։

— Մախեցի։

— Ո՛ւմ վրա։

— Աղերակի։

— Լեաա, փող աղծվ։

— Ի՞նչպէս աղծվ։ Դեռ չեք ուզում աա, ա՛մա անես փեսալը վոր մի քանի հապցի, ինչ ունեք՝ աաալիս փեց։ Իմ աաաը մանեթը վեր կաա, թաքանն իրենն եր, կենց թողեցի ենպես փաւած։

Ասում է ու վաւկին հաանում ցույց աալի։

— Եղ վճրանդ է, — ալքերը չորս է աւում խելոք ախոյեղը։

— Մ՛հ, ցույց չեմ աալ, դու ալքածակ ես, ենքան կաւմաքես, չարակա կառա, վոր մեղքա կը կաարք։

Քննողը յերզվում է, վոր մենակ ինքը կաալի, միայն թե տեղը ցույց աա։

— Բեր, — առում է, — անիմը ել ինձ տար, թաքանի տեղն ել ցույց աաը, վոր յես տեսնեմ ալիքն ես, քեզ համար նոր չորեք աանեմ։

Հիմարը նոր չորեքի աանելը վոր չաում է՝

ձեռքնն էլ ե տալի տխուրը, տանում ե Պա-
ցաթի անդն էլ ցույց տալի: Ենդըզ վաղին
հաժադում ե, բնրում տուն, հարստանում, բայց
տխուր համար նոր չարիք չի տեսում:

Սա հիմարը տաում ե, տաում ե, վոր տեսնում
ե չի լինում, գնում ե դատաժորի մաս գանգաւ:

— Գարն գատաժոր, — տաում ե, — յես մի
մաղի ունեյի, տարա տվերակի վրա ծախեցի:

— Հերիք ե, հերիք, — ընդհատում ե դատա-
ժորը. — ես հիմարը վճարեցիք յեկա՞մ, վճեց թե

[1908]

Տ Ե Ր Ն Ո Ւ Մ Ա Ռ Ա Ն

Աստված բարի տա ձեզ էլ, յերկու տխուրն
եւ: Լինում են չեն լինում յերկու ազգաւ տխ-
ուր են լինում: Մասնում են ինչ անեն, վաճեց
անեն, վոր իրենց տունը պահեն: Վաճում են՝
փաքը տանը Պա, մեծը գնա մի ունեւորի
ծառա մանի, ոտիկ տառա, դրկի տուն:

Սադեա էլ մեծը վեր ե կենում գնում մի
հարուստի մաս ծառա մանում:

Ժամանակ նշանակում են մինչև մին էլ
գարնան կըզվի ձեն անելու: Սա հարուստը մի
չլաված պայման ե գնում ծառալին: Ասում ե՝
եմինչև են ժամանակը թե դա բարկանաւ—
դու հազար մանեթի առգանք տա ինձ, թե
յես բարկանում— յես տամ:

— Յես վոր հազար մանեթ չունեմ վճարե-
ղիք տամ, — տաում ե ծառան:

— Բան չկա, փութարենը ինձ տառը տարի
ձրի կծառայես:

Տգնեմ մին վախենում ե ես տարբերակ պար-
մանից, մին էլ մասնում ե, թե ինչ պնաց ե
պատահի: Ինչ ուզում են անեն, յես եմ ու
յեմ բարկանաւ, պրծանք գնաց: Իսկ թե իրենց
կարկանան, թող իրենց էլ տունեն իրենց
գրած պայմանով:

Ասում ե լավ. համահախում ե:

Գայմանը կազում են ու մանում ե ծառա-
յության:

Մյուս որը վաղ տերը վեր ե կացնում ծա-
ռային զրկում ե տարը հնձելու:

— Գնա, տաում ե, քանի լուս լուս ե հնձի,
վոր մալն ընկնի կդաւ:

Մասան գնում ե ամբողջ որը հնձում, իրի-

մաղին տվերակի վրա ծախեցի... — վրեն ծի-
ծազում ե ու դուրս տնում:

Գնում ե ուրիշներին գանգաւում, նրանց
էլ են վրեն ծիծաղում:

Ու, տաղմ են, մինչև ետը էլ խեղճ հիմարը
կիսամեթի ման ե պալի, պատանդին գանգաւ-
ում, բայց վոյ վոք չի հաժառում, ամենքն էլ
ծիծաղում են վրեն, ու խելոք տխուրն էլ ծի-
ծազում ե ամենքի հետ:

կունը հաղած գալիս ե տուն: Տերը հարց-
նում ե.

— Սե ձեռ յեկար:

— Դե արեւ մեր մտով, յես էլ յեկա:

— Ձե, եղպես լի: Յես քեզ տեւ եմ քանի
լուս ե պնաց ե հնձում: Արեւ մեր մտով, բայց
տես, նրա տխուր լուսնյակը դուրս յեկա՞մ: Սա
ինչ պակաս ե լուս տալի...

— Սե՞ վճեց կլինի... դարձանում ե ծառան:

— Հ՞ը, դու արեւն բարկանում ես — հարց-
նում ե տերը:

— Ձե, չեմ բարկանում... յես միայն տաում
էլի՝ հաղած եմ... Մի քիչ հանգատանում...
կզկզում ե վախեցած ծառան ու գնում ե նորից
հնձելու:

Հնձում ե, հնձում, մինչև լուսնյակը մեր ե
մանում: Բայց լուսնյակը մեր ե մանում թե
յե, դարձա՞ւ արեւակն ե դուրս վալի: Մասան
ուժապառ արտում վեր ե ընկնում:

— Կալ, քու արան էլ հարամ ըլի, քու հացն
էլ, քու աճած ոտիկն էլ... — սկսում ե հալո-
յել հուսահատած:

— Հը՞, դու բարկանում ես, — կանգնում ե
զլիին հարուստը: Յերը վոր բարկանում ես, մեր
պաշմա՞նը պաշմոն ե: Ոչ չտես թե քեզ հետ
տառնց իրավունքի վարկեցին:

Ու պաշմանի ուժով ստիպում ե, ծառան կամ
հազար մանեթ առգանք տա, կամ տառը տա-
րի ձրի ծառայի:

Մասան Պաւմ ե կրակի մեջ: Հազար մանեթ
չունելու, թե տար հաղին ազատ անելու, տառը
տարի էլ ես տեսակ մարդու ծառայելն անկա-

բնի բան եր: Միաց և անում, միաց, վերջը
հազար մանկի պարտավորակ և ապի հա-
րուստին, դառն ու գառարկ վերադառնում
առնու:

— Է՛ր, Բն՝ արի, — հարցնում և փոքր տի-
պերը, Ումն ախպերը նստում և, դուրսն եկածը
պատմում, ինչպես վոր պատահել էր:

— Բան չկա, — ասում և փոքրը, դարզ մի
անի, դա ասանը կայ հիմի ևլ յես զնամ:

Վեր և կենում հիմի ևլ փոքր տիպերն և
զնում ծառս մանում ևլ նույն հարուստի մաս:

Հարուստը դարձյալ ժամանակը վորոշում և
մինչև դարձան կընկի ձեն անելը, ու պայման
և գնում, վոր յիմի ծառան բարկանա, հազար
մանկի տալանց առ կամ ասուր տարի նրի
ծառայի, թե ինքը բարկանա, հազար մանկի
առ ու են որից ևլ ծառան ապառ և:

— Ձե, եղ քիչ է, — հակառակում և ասին: Թե
դա բարկանա, դա ինձ յերկու հազար մանկի
առա, թե յես բարկանում, յես քեզ յերկու հա-
զար մանկի տամ կամ քան տարի նրի ծա-
ռայիմ:

— Լեմ, — արախանում և հարուստը: Պաշ-
մանը կապում են, ու աթմ ևլ փոքր տիպերն
և մանում ծառայութան:

Առավոտը լուսանում և, ես ծառան վեր չի
կենում տեղիցը: Տերը դուրս և գնում, ասն
և դայի, ես ծառան զեռ քնամ և:

— Ալ ապա, զե վեր կաց Ե, որը ճալ գա-
առմ:

— Է՛ր, բարկանում ես զու... զլուխը վեր և
քալում ծառան:

— Ձե, չեմ բարկանում, — վախեցած պա-
տախանում և տերը, միայն ասում եմ՝ պետք
և արաք զնանք հնձելու:

— Հա, վոր եղ ես ասում վոյինչ, կզնանք,
ինչ ես վառում:

Վերջապես ծառան վեր և կենում, սկսում և
արեխները հազնել: Տերը դուրս և գնում, ներս
և դայի, առ զես արեխները հազնում և:

— Ալ ապա, զե շուտ արա, հազի յե...

— Է՛ր, ես չեմ բարկանում:

— Ձե, մի և բարկանում, յես միայն ուզում
ե յի անել՝ ուղանում ենք...

— Հա, եղ ուրիշ բան և, թե չե՛ պայմանը
պայման և:

Մինչև ծառան արեխները հազնում և, մինչև
արան են գնում, ճալ և գառնում:

— Ել ինչ հնձելու ժամանակ և, — ասում և
ծառան, — տեսնում ես անենք ևլ ճալում են,
անք ևլ մեր ճալն ուտենք՝ հետո:

Նստում են, ճալն ուտում: Ժալից հետո ևլ
ասում և՝ ճալակ մարդիկ ենք, պետք և մի
քիչ քննք, հանգստանանք, թե չե՛ս Դուխը
կոխում և խոտերի մեջն ու քնում մինչև
իրկան:

— Տա, վեր կաց Ե, միմեք Ե, ուրիշները
հնձեցին, մեր արաք ճալ... Դե՛ զու զեսը
զրկողի վիզը կտարի, վալ զու կերան ևլ հա-
րամ ըլի, զու արան ևլ... Ես ինչ կրակի
մեջ ընկա... — սկսում և զտառալ հուսահա-
ված տերը:

— Է՛ր, չլինի՞ թե բարկանում ես, — զլուխը
վեր և քալում ծառան:

— Ձե, մի և բարկանում, յես են ելի ասում
թե՛ միմեք և, ասն զնալու ժամանակն ու:

— Հա, եղ ուրիշ բան և, զնանք, թե չե՛ հո
մեր պեղանք զիտեա. վալ նրա մեղքը, ով
բարկացավ:

Դային են ասն: Տեսնում են հուր և յեկել:
Մառային զրկում են թե՛ զնա վոյխաք մոր-
թի:

— Վժըր:

— Վորը կպատահի:

Մառան գնում և Մի քիչ հետ լուր են քե-
րում հարուստին, թե՛ հասի, վոր զու ծառան
ամբողջ հաղ կտարեց: Ես հարուստը վազում
և, տեսնում և՝ էրիտ վոր, ինչ վոյխաք ունի,
բոլորը ծառան մորթել և: Դլիին տալիս և,
զոռում:

— Ես Բն՝ ես արել, ալ անասոված, զու
ասնը քանդվի, ինչ իմ ասնը քանդեցիր...

— Դու ասիր՝ վոր վոյխաքը պատահի մոր-
թի, յես ևլ յեկա, բոլորը պատահեցին բոլորը
մորթուեցին — ուրիշ ավել պակաս Բն՝ եմ
արել, — անդիտա պատասխանում և ծառան,

— բայց կարծեմ դու բարկանում ես...

— Ձե, բարկանում չեմ, միայն ախտոս
զալիս և, վոր եսքան ապրանքս փչացավ...

— Լեմ, վոր բարկանում չես, Ել կծառայիմ:
Հարուստը ժառանգ և՝ ինչ անի, վոնք անի,
վոր ես ծառայիցն ապավիս: Պայման և կա-
պել մինչև մին ևլ դարձան կկվի ձեն անելը,
այն ինչ զես նոր են մեկ ձեռը, զես վոր-
տեղ են գորունն ու կկուռ:

Միաց և անում միաց, մի հետ և մասնում:

հետք տաճում է անտառում մի ծառի վեր հանում ու պատվիրում, վար շուկու՝ հանդի: Ինքը գալիս է ծառային տանում թե՛ արի գնանք անտառը վորսի: Հենց անտառն են մտնում թե չե, կինը ծառի վրայից հանում է — հեղին, հեղին...:

— Ըհ, աչքդ լուս, — ասում է ծառային տեղը: Կիսն հանելից, ժամանակդ լրացավ...:

Տղեն գլխի չե ընկնում տիրոջ խորամանկաբյուրը:

— Ձե, ասում է, ով է լսել, վոր տարու ես յեղանակին, ձմեռում կետին, կիսն ձեն անի, վոր սա ձեն է անում: Յես պետք է ես իջնվին սպանեմ, սա ինչ կկու յու...:

Ասում է ու հրապարակ ցույցով գնդի ծառը:

[1906]

Ք Ա Ջ Ն Ա Ջ Ա Ր Ը

1

Կենում է չի լինում մի խեղճ մարդ՝ անունը Լազար: Ես Լազարը մի անշնորհք ու արարկա մարդ է լինում: Ենքան էլ վախկոտ, Ենքան էլ վախկոտ, վոր մենակ վաղը վառի առաջ չիբ գնի, թեկուզ ապանեիր: Որը մինչև իրիկուն կնգա կողքը կարած՝ նրա նեա դուրս գնալիս դուրս եր գնում, ասն գալիս՝ ասն գալիս: Դրա համար էլ անունը գնում են Վախկոտ Լազար:

Ես Վախկոտ Լազարը մի գիշեր կնգա նեա չեմքն է դուրս գալի: Վոր չեմքն է դուրս գալի՝ տեսնում է ճրճրճրճր լուս լուսնյակ գիշեր՝ ասում է.

— Ա, կնիկ, ինչ ճարվան կարելու գիշեր Ե... Միքառ ասում է՝ վերկաց գնա Հնդկաստանից յեկող Շախի ճարվանը կարի բեր տունը լցու...: Կնիկը թե.

— Ձանդ կարի, տեղդ նստի, ճարվան կարու ժախի արա...:

Լազարը թե.

— Անգամ կնիկ, ինչեւ յես թող անում յես գնում ճարվան կարիմ բերեմ տունը լցնեմ: Ել թիւ ազամարդ եմ յես, էլ ինչեւ յեմ գրակ ծածկում, վոր դու Լազարակցում ես իմ առաջը յառես:

Վոր չատ կովում է՝ կնիկը ասն է մտնում դուռը փակում:

Տերը դուռով ընկնում է առաջը.

— Վա, չարկեա, ասածու սիրուն...: Ես լինի ճու պատահելու սրը, ես ինչ փորձանք եր, վոր յես ընկա մեկը...:

— Ըհ, չինիք թե յարկանում ես...:

— Հա, տեղեր, Կնիկը եր. արի՛ ինչ առգանք տարու յեմ ասմ, ճեղանից ազամովեմ. իմ դրած պայմանն է — յես էլ պետք է ասեմ: Լինի նոր եմ Լազարանում են Կին խոսքը՝ թե Էմարդ ինչ անի, իրեն կանի...:

Նազես Լազարաը յեղոցանում է, իսկ փոքր տեղերը մեծ տեղեր տվան դարաքի թուղթը պատում է, Լազար մանեթ տալանքն էլ տանում ու վերադառնում ասն:

— Հնգեմ եղ վախկոտ դուրս, դե կնիկ գնա ճարվան կարի...:

Ես Լազարա Թում է դուռը: Վախից լեղապատում է լինում: Ինչքան ազամում-պապատում է, վոր կնիկը դուռը բաց անի, չի լինում, բաց չի անում: Ճարը կարած գնում է մի դուռի տակի կուլ է գալի, ճարվան գիշերն անց է կացնում մինչև լուսը բացվում ե: Լազարը խոսված դուռի տակին արկելոց արած սպասում է, վոր կնիկը գա ասն ասնի, ու միտք է անում: Ամառում չող ճը՝ ճարվան ձանեմ. ինքն էլ Ենքան ալարկոտ, վոր ալարում է քեթը սրբի—ձանեմը գալիս են սրա քեթ ու պանդղին վեր գալի, լցվում: Վոր չատ նեղացնում են՝ ձեռք տանում է յերեւիս դարկում: Վոր յերեւիս դարկում է Լազարը խոսվում են ասալին վեր թափում:

— Վաե, ես ինչ եր...: Մում է ճարվանք:

Ուղում է Լազարի թե մի ճարվան ճանիսն սպանեց՝ չի կարողանում: Մասնում է, վոր Լազարից պակաս չի լինի:

— Վաե, ասում է, յես եսպես ազամարդ եմ ելել ու մինչև հար չեմ յեղաց...: Յես, վոր մի ճարվան կարդ եմ Լազար չուչ կնեղանի խորդի: Ել թիւ եմ ես անդիտան կնգա կողքին վեր ընկել...:

Նստեղից վեր է կենում ուղից գնում իրենց գլուղի անբուրբի մաս:

— Տերտեր, որնչա ի տեր:
— Ասա՛վան որհնի, զորդս:
— Տերտեր, բա չես տալի եղան եղան բան:
Գասա՛ւս ե իր ցախադրեութիւնը ու կան
եւ չաշտա՛ւս ե, վոր պետք ե իր կնոջանից
կորչի, միայն խնայում ե՛ իր արածը տերտե-
րը դրի, վոր անհայտ շնա անկնքն եւ կար-
գան խմանան: Տերտերն եւ, կտաակի համար,
մի փարախ կտորի վրա գրում ե.

Անապ Ներս Բաշէն Նազար,
Վոր մին զարկի՛ Լարդի հազար:

Ու առլիս ե իրեն:

Նազար ես փաշախ կտորը մի փետի ձերի
մարացնում ե, մի ժամդոտած Բրի կտոր կա-
պում մեղքը, իրենց հարսանի իշին նստում ու
գլուղից կհանում:

2

Իրենց գլուղից դուրս ե գալի, մի համփա յե
ընկնում ու գնում: Ինքն ել չի խմանում, քե
եղ համփն ուր ե տանում:

Գնում ե գնում, մին ել յետ ե նայում, տե-
նում ե գլուղից կտաքից եւ նստեղ սիրտն
աւ ե ընկնում: Իրեն սիրտ առլու համար
սկսում ե քթի տակին մըմալ, յերգել, իրեն
իւրեն խոսել, իշի վրա բարկանալ: Բանի կե-
տանում ե՛ հնքան վախը սասականում ե, ցանի
վախը սասականում ե՛ հնքան անը բարձրաց-
նում ե, սկսում ե զարգտալ, կարալ-կրոց անել,
կան ել մյուս կողմից ելն ե սկսում զառլ...
Նս աղմուկից ու աղապակից Թոշունները մո-
տիկ ծառերից են Թոշում, նապաստակները
Թփերից են փախում, գորտերը կանանիցն են
Լուրը Թափում...

Նազարը ձենն աղիւի լի գլուխը գցում,
խկ վոր ծանում ե անասալ — Բժում ե՛ քե
ամեն ել ծառի տակից, ամեն մի Բժի միշից,
ամեն մի ցարի լանից՝ վորտեղ վոր ե գա-
ղան ե հարձակվելու կամ աղապակ. սարա-
փած սկսում ե զարգտալ, վոնց զարգտալ —
ալանիջ վոշ ըսի:

Դու մի տալի կնից ես ծամանակ մի գլու-
ղաքի ձին ցալելով անտառում միամիտ գալիս
եւ նս զարկուելի անը ալանիցն ե ընկնում
քե չե կանգնում ե.

— Վո՛յ, սաւում ե, վնց քե իմ ել ես-
տեղ եր հասել. կա-չկա ես աղապակներ են...
Ձին Թոշում ե, ընկնում ե համփի տակի

անասան ու՛ յերկու վտան ունը յերկունս ել
փոխ ե տանում՝ փախում:

Բախալը սիրեմ Բաշ Նազար. զորդոտով
գալիս ե տենում մի Թամքած մի համփի
մեղմեղը կանգնած իրեն ե տպաւում: Ինչը
վեր ե գալի ես Թամքած միայն նստում ու
շարունակում իր համփին:

3

Շառ ե գնում, քիչ ե գնում, շատ ու քիչն
ել ինքը կիմանար, գնում ե ընկնում մի գլուղ.
Ինքը գլուղին անծանոթ գլուղն իրեն: Ո՛ւր
գնա, ուր չի գնա: Մի տանից դուռնի անն ե
լում: Ձին զլում ե ես անի վրա, գնում ե
ընկնում մի կարանջատուն:

— Բարի որ անդ:

— Ա՛յ, սառնու. բարին քեզ, բարով հազար
բարի յեկար:

Համեցեց հա, համեցեց. դե զոնախն ու-
նուն ե. սրան սառնում են իր զրոյակով
սուփրի վերի ձերին բաղնեցնում: Ալքը են
բարին տանի, ինչ վոր լցնում են առաջը —
քե ուտելից, քե խմելից:

Հարսանջավորները կտաքըքրվում են խմա-
նան, քե ով ե ես տարտիմակ անծանոթը:
Ներքի ձերից մինը բոթում ե իր կողքի նըս-
տաթին ու հարցնում, սա ել իր կողքի նստա-
թին ե բոթում, եղես կեթով իրար բոթե-
լով ու հարցնելով քանը Թում ե վերի ձերին
նստած տերտերին: Տերտերը մի կերպով զո-
նախի զրոյակի վրա կարգում ե.

Անապ Ներս Բաշէն Նազար,
Վոր մին զարկի՛ Լարդի հազար:

Կարգում ե ու զարկուած հայտնում ե իր
կողքի նստաթին, սա ել իր կողքի նստաթին,
սա ել յերրորդին, յերրորդը յերրորդին. ես-
պեսով հանում ե մինչև դուռն տակը ու ամ-
բողջ կարանջատունը դրժքում ե քե՛ բա
չես տալի նորիկ զոնախն ե ինքը:

Անապ Ներս Բաշէն Նազար,
Վոր մին զարկի՛ Լարդի հազար:

— Բաշ Նազարն ե ան... քաղաքանչում ե
զարծենկոտի մինը: Ինչքան ե փոխվել. մի-
անգամից լավ չկանալեցի...»

Յով մարդիկ են գտնվում, վոր պատմում
են նրա արած ցախադրեութիւնները, կին
ծանոթութիւնն ու միտին անցկացրած օրերը:

Միշ

— Հապա թնդես ե, ժոր եղես ճարջը կեղը ժոյ մի ծառ չունի, զարմանալի կարցնում են անձանութները:

— Եղես ե դրա սպորտիքունը, ծառաներով ծան գալիք սիրում: Մի անգամ յես կարցի, առաջ ծառան թնջ եմ անում, ամբողջ աշխարհն իմ ծառան ե ու իմ ծառան:

— Հապա թնդես ե, ժոր մի կարգին թուր չունի, ես ծանգառ յերկաթի կտորն ե մեղքին կաղին:

— Ենարցն ել կնոց դրա մեջնն ե, ժոր ես ծանգառ յերկաթի կտորով մին զարկես շարդես կաղար, թե չե լավ թրով—թնջ կա ժոր, սպորտական ցաղին ել են շարդում:

Ու ապա մտազուրաղ զտի չե կանգնում խում ե Քաջ կաղարի կննացը: Իրենց միջի խնդնն ել դուրս ե գալի, ծառ ե առում կաղարի առաջ. առում ե՛ մենք ժողուց ե խինջ լսել քո մեծ կոչուրը, կարոտ ելինք յերեսդ տեսնելու ե տես ետք յախտալուք ենք, ժոր քեզ տեսնում ենք մեր մեջ: Կաղարը կառարում ե ու մեղքը թափ ե առլի ժողովրդականները խորհրդավոր իրար աչքով են անում, կառկանում են, թե եղ կառայանցն ու մեղքի թափ առնի ինչպես բան կնշանակեր...

Աղւսն ել, ժոր կնակն եր, մեռաց յերգ ե կորկնում ու յերգում:

Բարով յեղար, կաղար բարի,
Լըզար արքիվ մեր արքերի,
Քաղ ու պարմանք մեր աշխարհի,
Անկաղթ կերոս Քալըզ կաղար,
Վոր մին զարկես շարդես կաղար:

Ենզը աղխարին զու աղալմեն,
Ազատ կանես ամեն ցաղին,
Մեղ կըփրկես անիրավին,
Անկաղթ կերոս Քալըզ կաղար,
Վոր մին զարկես շարդես կաղար:

Մառաղ ենք մենք քո զըրոյին,
Մեղեղ թըրին, աղկից աղին,
Նրա զտին, պոյին, բալին,
Անկաղթ կերոս Քալըզ կաղար,
Վոր մին զարկես շարդես կաղար:

Ու ցրվելով կարած կարանցավորները առածում են ամեն տեղ, թե գալիս ե

Անկաղթ կերոս Քալըզ կաղար,
Վոր մին զարկի՛ շարդի կաղար:

Գառում են նրա զարմանալի ցաղազոր-
ծաթրանները, նկարագրում են նրա անակի
կերպարանը: Ու ամեն տեղ իրենց կարածին
յերիխաների անունը դնում են Քալ կաղար:

Կարանցառնից կեանում ե կաղարն ու
շարժանում ե իր ճամփեն: Գնում ե կառ-
նում մի կանանց դուրս: Ըս կանանց դառնում
մին թուգնում ե արածի, զըրոյակը անկում ե,
ինքն ել զըրոյակի շխարձը պահում քում:

Դու մի առիչ սխաղ կոկա յեղաշնչեր կան,
սխաղ աղաղակալես, ես տեղերը նրանցն են,
իրենց ամբոցն ել մասիկ սարի գլխին ես Ըս
կանաները վերից՝ մախկ են առլիս՝ ժոր մի
մարդ յեկն ե իրենց կանգամ վեր ե յեկն:
Եսս են զարմանում, թե ես ինչ սրտի տեր
մարդ պեռք ե լինի, ցանի գլխանի, ժոր
առանց ցաղվելու յեկն ե իրենց կանգամ
կանգառ վեր ե յեկն ու մին ել բաց թողել:
Ամեն միջը մի զուրգ ունեք ցաղառան լըզ-
րանց: Ըս ցաղառան լըզանց զուրգերը վերց-
նում են գալի: Դալիս են թնջ են տեսնում:
Երես մի մի արածում ե, մի մարդ կաղցին
քում, գլխավերեք մի զըրոյակ անկած, զը-
րոյակի վրեն դրած:

Անկաղթ կերոս Քալըզ կաղար,
Վոր մին զարկի՛ շարդի կաղար:

Վալ, Քալ կաղարն Է... Մառանքը կում
են կանաներն ու Մում են տեղները առած:
Դու մի առիչ կարած կարանցավորների
առածած լուրը սրանց ել ե վնում կառած:
Եղես թուգները ցամաքած, յորացած սպա-
սում են, միջկն կաղարն իր ցունն առնում
ե ու զարթնում. ժոր զարթնում ե աչքերը
բաց ե անում տեսնում գլխավերեք ցաղա-
ռան լըզանց զուրգերն ուսներին սխան ան-
ռիկ կանաներ կանգնած՝ ել փորումը սխա-
լի Մում: Մանում ե իր զըրոյակի յոսնն ու
սկսում ե զուգալ, վոնց ժոր աշունջվա տերեղ
կըզգա: Ըս կանաները ժոր տեսնում են ա
զուճառակի ու սկսեց զուգալ, առում են՝ բար-
կացավ, կի՛մի վորտեղ վոջ ե մի զարկով սխա-
ն ել կաղանի, առաջին գնաին են փոփում ու
յեղարում են:

— Անկաղթ կերոս Քալըզ կաղար,
Վոր մին զարկի՛ շարդես կաղար:

Մենք լսել էինք թա անտար անունը, առաջանց ելինք փափագում. այժմ բախտավոր ենք, վոր թա վառավ եւ լինել մեր տղը, Մենք, թա խոնարհ ծառաներդ՝ սխառ անպեր ենք, ահա մեր ամբողջ ել են սարի զըր խին ե՛ մեյը մեր գնդեցիկ թալըրը Աղաչում ենք ընտր անես զառ մեր տղը կորես...:

Ծառեղ Լազարի լուսնը տեղն է գալի, Կառում է իր մին, Կրանք ել զրաւակն առած առաջն են ընկնում ու Կանդիսավոր առնում են իրենց ամբողջը, Յանում են ամբողջում պահում պատվում Թաղավորին վայել պատվով, ու ենքան են խոսում նրա ծախարարութաններէրց, ենքան են գովում, վոր իրենց գնդեցիկ թալըրը սխառարում է վրեն: Ինչ առել կուզի՝ Լազարն ու պատիկն ել նման ավելանում եւ

5

Եւ ժամանակ մի վարը է լառ ընկնում եւ յերկրում ու սարափ է զցում ժաղվորի վրա: Ո՛վ կաղանի վազրին, ձվ չի աղանի: Խառնե Քա՛ Լազարը կաղանի: Ո՛վ ձվ սխառ կանի վազրի գնմ գնա: Ամենքն ել Լազարի յերեսին են ժախի առախ. վերեր մի առաժան, Կերքեր մի Քա՛ Լազար:

Վազրի անունը լսելուն պես Լազարը վախից դուրս է վազում, ուղում է փախի լիս գնա իրենց առնը, խի կանգնածները կարծում են թե վազում եր, վոր գնա վազրին աղանի: Կանանք ըստում է կանգնեցնում, թե՛ ձը եւ վազում եղպես առանց գնեցի, գնեք առ Կնաղ Կնաղես գնա: Զենք է յերում առախ իրեն, վոր գնա իր փառքի վրա մի ծախարարն ել ավելացնի: Լազարը զենքն առնում է դուրս գնում: Գնում է անառառում մի ծառի բարձրանում, վրեն առաղ անում, վոր վոչ ինքը վազրին պատանի, վոչ վազրը իրեն: Ծառի վրա կուչ է գալի ու Լազարն ձվ կոտ — Կաղն դառել է կորիկ Կառ: Կախառակի Կառն անտեր վազրն ել գալիս է Կնեց եւ ծառի առակին պատվում: Լազարը վոր վազրին չի տեսնում — լիցին լուր է կարում, աչքերը սեռնում են, նման ու վաղը Թալանում են ու, Թըրձի, ծառիցը ընկնում է գաղանի վրա: Լազար սարափած տեղիցը վեր է Թալում, Լազարն ել վախից կալում է սրա մեջքին: Ծաղես զարեւարած Լազարը մեջքին կզած եւ խրանած վազրը փախչում եւ վեցն է փախչում, ել սար ու ձոր, ծառ ու ծաղ չի Կարցնում:

Մարդիկ մին ել տեսնում են, վան, Քա՛ Լազարը վազրին Կառած ծառն եւ

— Կարհարան, իկեք Կա, իկեք, Քա՛ Լազարը վազրին մի չի չինել Կնեց... աղեք Կա աղեք...: Սրաւորում են, ամենքը մի կողմից Կարարհացով, Կրեւացով Կարանկում են՝ խանջալով, Թըրով, Թվանցով, ծառով, փետով առախ են աղանում:

Լազարը վոր աչքի չի գալի, լիցուն բացվում է — ափսոս, առում է, ընչի՞ աղանեցիք, զոռով մի մի ելի չինել Կառել... ենքան պետք է ջղելի վճը...:

Լազը գնում է Կանում է ամբողջը: Մարդ, կին, մեծ, պատիկ՝ ժաղավորը դուրս է Թափում Լազարին ընդանելու: Վրեն յերգ են կաղում ու յերգում:

Եւ աղաներում,
Մարդկանց լազրում
Ո՛վ կրիկնի ջիկ Կախար,
Ո՛վ Քա՛ Լազար:

Ինչպես ուրուր,
Կաղանի ու Կուր,
Բարձր յերդից Թառ Կառար,
Ո՛վ Քա՛ Լազար:

Անկ վազրին
Արիք թա մին,
Կնեք անցար զու սարեւար,
Ո՛վ Քա՛ Լազար:

Մեկ փըրկեցի,
Աղանեցի,
Փառք ու պարանք ջիկ զարեւար,
Ո՛վ Քա՛ Լազար:

Ու պատկեցին Քա՛ Լազարին Կանաների գնդեցիկ ծրով Կնա, սխառ ու, սխառ գրիկը Կարանիք արին, յերգերով զաղեցին Թաղավորին ու Թաղանում:

— Կուրեկան նոր սարն յելով,
Եւ ձավ նըման եր:

— Կուրեկան նոր սարն յելով,
Եւ Քա՛ Լազարն եր:

— Արեգակ նոր լաղելուց,
Եւ ձավ նըման եր:

— Արեգակ նոր լաղելուց,
Եւ իր Կաղ — լարն եր:

Մեր Քաղաքին եր կարծիր,
Իրեն արին եր կարծիր,
Քաղն եր կարծիր, նալ կարծիր,
Նապին կարծիր, նալ կարծիր,
Դասին կարծիր, նալ կարծիր,
Սոյեր կարծիր, նալ կարծիր,
Քաղունին կարծիր, նալ կարծիր,
Կարծիր Քաղաւուն բարն,
Կարծիր Քաղափորին արն

Ընտրամօր, շնորամօր,
Բաշ Լազարին շնորամօր,
Իր Լազարին շնորամօր,
Վաշ աշխարհին շնորամօր:

6

Դու մի առիւ եւ աղկանը ուզած ե լինում
Կարնան իրկերի Քաղափորը: Վոր խմանում ե
իրեն լին ափել՝ ուրիշի նեւ են ամուսնացրել՝
զորք ե կազում պատերազմով գալիս ե սխան
սխալօր վրա:

Եւ սխալ նախն գնում են Բաշ Լազարի մօտ,
պատերազմի բարը Լալանում են, գրախ են
առիւ առաջը կանգնում՝ Կրամոն են խնդրում

Գտերազմի անուսը վոր լում ե՝ սարա-
փում ե Լազարը, գուրս ե պրծնում, վոր փախ-
լի յետ գնա իրենց դալլը: Մարդիկ կարծում
են ուզում եր խնդրել գուրս վազել Կարմու-
վել Բշնամու բանակի վրա: Առաջն են ընկնում
բանում են խնդրում, թե ախր առանց զենքի
ու գրանի մենակ մեր եւ գնում, ինչ եւ անում,
զլիկեղ ձեռք եւ վերցրել թնչ ե:

Բերում են զենք ու գրան են առիւ, կնիկն
եւ խղրալներին խնդրում ե, վոր չթաղեն
Լազարին իր ցախութանից տարված մե-
նակ Կարմուվի Բշնամու զորքի վրա: Յեզ
բարը գնում տարածվում ե զորքի ու մարդբու-
րի մէջ, լրտեսների միջոցով եւ Լաւնում ե
Բշնամուն, թե Բաշ Լազարը մենակ առանց
զենքի Բալում եր գնալի պատերազմի դալլը,
Լազիվ են կարգաւորել զաղել ու չրխապատան
բերում են...

Գտերազմի դալլում մի ամենի նմուշ է ին
բերում Լազարին նստեցնում վրեն Վոգե-
վորված զորքն եւ նեւը վեր ե կենում անաղին
աղմուկով—կնցք Բաշին Լազար... մեկ թըլ-
նամ մե...

Լազարի սակի նմուշը, վոր անհում ե
վրեն ինչ տեղեւորք մինն ե նստած՝ խրխը-
նում ե, գրախն առնում ու թռչում առաջ,
ուղից գնալի Բշնամու բանակը: Չորքերը կար-
ծում են Բաշ Լազարը Կարմուվից, ուսում լին
կանչում ու իրենք ել լրտեսից Կարմուվով
ամենաւնի առանկալ Բշնամը Լազարը վոր ան-
հում ե չի կարողանում իր միտ գրախը պա-
նի, ջիլ ե Յում վեր ընկնի, ձեռք պցում ե,
ուզում ե մի ծառից փախաթիլ, դու մի առիւ
ծառը փրած ե, մի գերանալով էլուզը զոկ ե
գալիս Յում ձեռնի: Թշնամու զորքերը, վոր
առաջաց Կարմուվը լսել ե իշին ու անը սքրա-
նեքում եր, եւ ել վոր իրենց աչքով տեսնում
են՝ ել փորներումը սխալ չի Յում. յերես են
գուռ առիւ, — փախի, վոր փախի, թե մարդ եւ
գրախը պրծալի, վոր Բաշ Լազարը ծառերն
սրմատանն անկով գալիս ե...

Եղ որը Բշնամուց ինչքան կտորվում ե
կտորվում, Յալանները Թուրքերը գնում են
Բաշ Լազարի վտախ սակին, Լալանում են
իրենց կառավարութունն ու Կառաւորութունը:

Ու պատերազմի անից դալլից Բաշ Լազարը
Կարմուվի արդեյն ե վերադառնում: Փաղ-
վորալը Լազարիան կտորներն ե կազում, ան-
նկարադրելի վոգեվորութուն, ուսաներով ե
կնցքներով, յերգով ու յերաժաւութունով,
աղկիկներով ու մաղկիկներով, պատգամաւորու-
թյուններով ու Լաւներով առաջն ե զուրս գա-
լի, նեւին մի փողք ու պատիվ, վոր Լազարը
Յալան եր աղած չըշխման:

Նապես առջով-փաղով ել բերում Կրատ-
րակում են իրենց Քաղափոր ու բազմեցնում են
Քաղափորի Քախախ: Բաշ Լազարը դառնում
ե Քաղափոր, են Կարմուվից ամեն մեկին ել
մի պալատն ե առիւս: Մին ել տեսնում ե
աշխարհը իր բաւն մէջ:

Առում են մինչև ետք ել զետ աղբում ու
Քաղափորում ե Բաշ Լազարը: Ու՝ լերը ցա-
խութանին ե Բախա ունեւ— ջնփ աղա...
Յեզ առում են՝ մինչև ետք ել ջնփ ե անում
Բաշ Լազարը ու միմաղում ե աշխարհի վրա:

ՀՅՆԱՏ ԱՂՋԻԿԸ

ժամանակով լինում են լին լինում, մի ցույց ու մի արդար են լինում: Բայցը ենթան սիրում, ենթան շարմաղ ե լինում, ինչպես լուսի կտոր, անունն էլ Լուսինի:

Անպարզ պատկերում է, կնիկ է բերում:

Սա տեսնում է, քն ինչպես ամենքը սիրում են Լուսինին, ու նախանձը, անի նման, բուն է գնում արտի մեջ: Սկսում է Լուսինին բամբակ ու լացացնել ամեն ար, ամեն ար...

Անպարզ ամեն կերպ աշխատում է արտի պակի ցույցը: Մին առան է դալիս՝ կտոր ծաղիկ է բերում նրա կամար, մյուս արը միջոց, մի ուրիշ անգամ նախաճաշ:

Յեզ Լուսինը Քում է միտ բարի, գեղեցիկ ու սիրված ամենքից:

Հարցը նախանձից զիչ է Քում արագի, ձգտում է, ինչ անի, զոնց անի, զոր մեկնեղից կորցնի Լուսինին:

Մասնում է, մասնում է մի ար էլ յոր մարդը տանից դուրս է գնում, զոր է կենում, ասն կու-կարասին, աման-լամանը իբար գլխով է տալի, Լուսինում ու գնում մեաները՝ ծոցին դանը կանգնում մինչև մարդու գալը:

Վոր տեսնում է՝ մարդը գալիս է, սկսում է լաց լինել:

— Այ, — ասում է, — ես էլ ցու սիրած ցույցը, ասնը ինչ ունիկնե-լուսնիկնե՝ Լուսինից:

— Բան չկու, աչ կնիկ, դա նամար ինչու յես լաց լինում: Եզ բարբն ասնելու բանը են: Աման է՝ կտորից, նորը կաննենք, բայց Լուսինի սիրաը զոր կտորենք, նուս թն աննեց: Կինը տեսնում է, զոր ես մինչ լիզամ: Մյուս անգամ, յոր մարդը դուրս է գնում, նրա սիրած էին ասում է, զյում կորցնում ու՝ գալիս մեաները ծոցին կանը կանգնում, մինչև մարդը յես է գալի:

— Այ, — ասում է, — ես էլ ցու սիրած ցույցը: Գու են լազ մին դուրս է արել, կորցրել, մեզ նաղես անաճանց արել:

Մարդը ասում է.

— Բան չկու: Ին յե, կորել է, կաշխատեմ մի ուրիշ են էլ կաննեմ, բայց ես չեմ կարող մի ուրիշ ցույց ասնել:

Զոր կինը տեսնում է, զոր ես անգամ էլ զուր անց կացամ, անկել յե կատաղում:

Մի գինը էլ ցնած ժամանակը իր լերեկին

որորցումը մարքում է, արնա դանակը Բազան գնում ցնած Լուսինի՝ դրպանը:

Գինըմ մի ժամանակը մարդը լազ է տալի, յորես պոկում, էլում, ծղրտում:

— Վե՛ր, յերեխես, յերեխես...

Տանըցից զոր են Բալում, տեսնում յերեխեն որորցումը մարքան: Մում են սարսափած ասանած կանգնած: Սա ձգ կլինի արած, ձգ չի լինիլ:

Հարսն ասում է.

— Ել ձգ պեցն է լինի: Ես ասնը մեղանից բացի ես էլ ուրիշ մարդ չի մեկ: Ման գանց, ուզ գրպանում արնա դանակ գաննեք. — Ես կլինի:

Համախում են: Ման են գալի, ու... արնա դանակը նսնում են Լուսինի՝ դրպանից:

Մում են ցար կարած, բայց էլ թնչ...

— Սա էլ ցու սիրած ցույցը, — էլում է լազ կինը ու յերեսը պոկում — յերեխես, յերեխես...

Առաջաը լուսի կես արխարցով մին լուրը սարածվում է: Ժաղվարդը վրազվում է, գա-տասան է պահանջում, մայրը լալիս է, գա-տասան է պահանջում, ու գեղեցիկ Լուսինին ցույցում են գառասանի զուր: Մասնում են վնում, կանը կարում են ու ենպես, կանա, ասնում նուաջնում, կորցնում են կեռն, կեռն անասաներում:

Ծագես կանա, մեն-մենակ Բափառում է Լուսինը անընակ անասաներում: Շատ Բափառելուց Թփերն ու փնըը նալի շորեր տանում են, Քում է անլուր: Մոմակներն ու մեղանըը կծառում են, նեա չի ունենում Թե ջոլի, մանում է մի ծառի փշով:

Որերից մի ար Բազավորի աղեն ես անասող զուրի յե գալի: Վորի չնեըը անասում ես ու են կոպե են ընկնում, լրջապատում են մի ծառի ու սկսում են նալի:

Բազավորի աղեն, իր կեսի մարդիկ մասնում են, քն չնեըը յորի գաղանի զորի կամ կեսից զլու յեն ընկել, ու սկսում են չնեքին կիս անել:

— Հիս մի անիլ ինչ զլու, Բազավորի զորի, — նեն է տալի աղիկը ծառի փշովից, — յես մարդ եմ, գաղան չեմ:

— Թե մարդ ես, զե դուրս արի:

— Ձեմ կարող, մեքի եմ, ամալում եմ:

Քաղաքորի ազնե միայ ինձու ե, վերաբնե անում ապի իր ժաղկանց, վոր առնեն զգնե աշկիւ վրա: Վերաբնում տանում են, զգում են աշկիւ վրա: Գուրս ե գալի մի սիրուն, մի անձնու աշկիւ, վոր վոյ ուսես, վոյ խոսե, կանգնես ու ժախի անես: Քաղաքորի ազնե հալիւ-մալիլ ե Յուսի:

— Ի՞նչ ես գու, սիրուն աշկիւ, Բնլ ես ինձում ես անասում, ինչու յես մալի ես ծախի փշակը...

— Սես մի հաղես աշկիլ եմ. աշխարհումը մի ախպեր ունեմ. բայց ախպերն ել ե ինն թաղի, աշխարհն ել...

— Ախպերդ ել ե զից թաղի, աշխարհն ել, բայց յես չեմ թաղիլ: — ասում ե արքայադինն ու անում ե Լուսինիկն ասում իրենց ասելը:

Տանում ե իրենց ասելը, Լորն ու մորը հալում, Թե պետք ե պատվիլ Դրս Լնու:

— Թե սրա Լնու կզատվիմ, լավ, Թե չե Լո՛ ինն մի փորձանքի կտամ:

Լորն ու մերն ասում են.

— Այ վորդի, աշխարհի աշկիլները ես վերաշահել չեմ. Քաղաքորների աշկիլներ կան, Կաղաքոր-վերջերների աշկիլներ կան, Կարուս, զեղեցիկ... Եղ կանաս, աշկուր, անտեր աշկիլն ձգ ե, վոր գու գրամ ուզում ես:

— Զե վոր չե...

Լորն ու մերը ճարտարամտ իրենց ցաղաքի խելոց ժաղկանց Լավաքում են, մի խորհուրդ են հարցնում, Թե ինչպես անեն, իրենց վորդուն եղ կանաս աշկիւ Լնու պատվին, Թե չե՛ կելցը ժաղկիլ ասում են.

— Մարդ ու կնիւս բախտը վոր կա՛ սրտիցն ե: Ձեր աղի բախտն ել, յերևի, եղ աշկիլն ե, վոր սիրտը կպիլ ե գրան: Ասումս գրանց Լամար ել, եղպես ե բարի տեսեր:

Ես վոր լսում են՝ Լորն ու մերն ել Լամար-ձախում են, յաթն որ, յաթը գիշեր հարսանիք են անում, ու Քաղաքորի ազնե ավանանում ե զեղեցիկ Լուսինիկ Լնու:

Մի ասամանակ անց ե կնիւս, ես Քաղաքորի ազնե գնում ե Լնու: յերկիր: Դնալիս ասելը պատվիրում ե, վոր յերբ կինը մեղ՛ իրեն տեղեկու. Թյանը գրեն: Գառվիրում ե ու գնում:

Սրա գնալուց մի քանի ամիս անց ե կնիւս, Լուսինիկ աղաքում ե, մի սիրուն, շարժալ, վառվառաքալը աղա չե մնում:

Քաղաքորն ու Քաղաքին Լնու ես ուրախա-

նում են, Լնու ես ուրախանում են, վոր աշխարհումը մին են լինում: Ալքալուս են գրում, Կամալը առիս են սուրանդակին, ուղարկում են: Դու մի աղի, ես Կամակ ասելը գնում ե Լամար-ձախն Լուսինիկ Լնու: Ես Լնու ասելը ես գիշերը Յուսի ե Դրանց մաս: Իրկուցը գրուց անելիս պատմում ե, Թե՛ Լազու, Եղպե-Կաղես մի բան ե պատմել ու կիմի ալքալուսի Թալթ եմ ասում Քաղաքորի աղդին:

Ձոր Լաքը հասկը գլխի յե ընկնում բանը: Դիշերվա մի ժամանակը վեր ե կնիւս, ես ժաղկի գրպանից Կամակը Լանում, կրակը դրում ու ինքը մի Կոր Կամակ գրում, գնում տեղը: Դրում ե, Թե՛ Լազու յես աղի, ցու գը-Կաղուց յաղը կինը մեղ՛ մի շան լակոս թնամ: Կաղես խաղաղասակիցինց աշխարհի մեղ՛ կիմի զից խմացնում ենց—գրի ինչ անենց, ինչ լանենց:

Սուրանդակը ես Կամակը ասում ե աղի Քաղաքորի աղին: Կարգում ե Քաղաքորի ազնե ու լնու լսու գնանում: Լորն ու մորը Կամակ ե գրում, Թե՛ իմ բախտն ել յերևի եղ ե յեղել: Ինչ վոր ասումս ավել ե — ինն՛ ե, պանցեր, կնկանս ել մի թթա խոց լսուց, միշտ յես գամ:

Դրում ե, Կամակը առիս սուրանդակին, յես գրկում: Ես սուրանդակը վերադարձին գալիս ե կրկին իր Լուսառուսը ու ելի գիշերը Յուսի ե Դրանց մաս:

Ձոր Լաքը գիշերվա մի ժամանակն ելի վեր ե կնիւս, սրա գրպանից Քաղաքորի աղի Կամակը՛ Լանում, զգում կրակը, ինքը մի Կորը գրում, գնում տեղը: Դրում ե, Թե՛ իմ կնին ինչ վոր մեղ՛ ե, իր մնա շան լակոսը գոլիցը կկապեց ու գուրս կանեց, կկարցնեց, վոր յես չլսում ու մեր ասելը տեսնեմ, Թե չե ինն մի փորձանքի կտամ:

Լորն ու մերն ես Կամակը վոր ասումում են, Յուսի են զարմացած: Ասում են.

— Ես Բնլ բան ե. ինքը բերավ մեր կամքին Լակոսակ Լնու պատվին, կիմի ել գրում ե, Թե՛ գուրս սրեց...

Շատ են սիրում, լսու ե մեղքերը գալի, բայց ինչ վոր գրել եր՛ պետք ե կատարելին:

Բնում են յերեկին Կաղում են մոր գոլիցը, լաց են լինում, սրնում են ու իրենց ասելիցը գուրս են անում:

Սերեխենը դաշիցը կապած՝ Լուսինը գնում է լալով: Անց է կենում խոր նորեր, մութ անտառներ, անբնակ գոյակներ, ընկնում է մի անլուր, անախի անապատ:

Ու անապատում՝ ետքով, ջրեր՝ գնում է, գնում է, շատ է գնում թե ջրի է գնում, շատն ու ջրին էլ աստիճան դիպի— Կանում է մի ջրերի Լալում է ջրերի մեջը, աչքին թվում է, թե ջուրը մառիկ է Կանում է թե ջուր խոր՝ յերեխենը գրկիցը ընկնում է ջրերի մեջը: Այսպիսով ջրերի եւ կողմն է թռչում, են կողմն է թռչում: Լանկարն յետեից մի ձեն է գալիս:

— Մի վախի, աղիկ լան, մի վախի, Լանի...

Սեռ է Լալում, անանում՝ սիպտակ միտքը մինչև գոտիտակը մի ներշնչի սառն է.

— Ղեն Լանի, լիմ կարգ, պապի լան- Լանիներ չունեն:

— Լանի, Լանի, աղիկ լան, Լանիներ ունեն, մեկնի...

Լուսինը կաները մեկնում է, Լանիները բացվում են, ու յերեխեն ջրերից Լանում է Սեռ է գտնում թե ջրերակարգիցն անի, տեսնում է՝ ներշնչին լիա, աներևութացել է:

Մյուս ետեից թռչնենք իր յերեխի Սեռ ու հիմի ճեմից անկեկուրիսն տանը: Հիմի անկեկուրիսն տանք թագավորի աղիցը:

Թագավորի աղեն ասարուքից վերադառնում է, անեն բան իմանում է ու ասեն չի մտնում. զանից յես է գտնում, գնում է աշխարհը ման գա, վոր իր կնկանն ու յերեխին գտնի:

Գնում է ման է գալի. եւ կողմը Լարց ու փարձ, են կողմը Լարց ու փարձ, մի անկ պատանում է մի մարդու:

— Բարի որ:

— Աստուա բարին:

— Ո՛ր, աստի բարի:

— Դժ ցրոյն եմ ման գալի:

— Դժ մին լինենք, յերեխ լինենք, յես էլ իմ կնկան ու յերեխիս եմ ման գալի:

Ընկերանում են, գնում են ման են գալի, մի տարի, յերեխ տարի, յերեխ տարի, վոչ անգն են իմանում, վոչ անկեկուրիսն նա թագավորի աղեն վերջը գալիս մի մեծ Լանապարհի վրա ճարվանաբա լի պանում, ընկերն է ու են- ասեն ու անկ, իր կնկանը բերում է ու են-

անկ աղբում են, վոր գտնե թե զնապարհի- ղից մի բան իմանան:

Մի անգամ եւ ճարվանաբի գտն է գալի մի աղբուս կին իր փոքրիկ աղի Լուս:

Թագավորի աղեն իր ընկերույն սառն է.

— Սեկ ներս կանկենք եւ աղբուս կնկանն ու իր յերեխին: Մյուսը լավ Լեզրաթենք են գիտնում ու լավ էլ պատմում են. Լեզրաթ էլ պատմի, մենք էլ զարդի տեղ մարդիկ ենք, կլանենք: զիշերն անց կկենա:

Ընկերույ կնկին են կողմից Լուստանում է, թե՛ մենք Լալիմ ենք անկավորում, գրանց վերանց բերենք:

Թագավորի աղեն վոր շատ ինկրում է, ներս են թռչնում մարաքան կնկանն ու իր յերեխին: Մերը պատի տակին կուչ է գալի, յերեխին էլ կողմին: Թագավորի աղեն սառն է.

— Թանկերս չի տանում, ցուրիկ, Լեզրաթից-տակից կիմանա, պատմի լանք, զիշերն անց կկենա:

— Սեռ վոչ Լեզրաթ գիտեմ, վոչ ասուկ, — պատասխանում է աղբուսը, — յես մի Լեզրիտ պատմութուն գիտեմ, մի պատանան զնկց է շատ Լեռաքցրական. թե կուչեք, պատմեմ, լուցենք:

— Լավ, եղ պատմի:

Ու աղբուս կինը սկսում է պատմել:

— Մի ժամանակ մի աշխարհում լինում են լին լինում, մի ցուր ու մի անկեր են լինում: Անկերը պատմում է, կին է բերում, մի չար ու Լալանան կին:

Տանտիկինը են կողմից բարկանում է.

— Հը՛, սկսեց զլիխը զուրս տալ:

— Ա՛յ կնիկ, թիչ եւ ուզում, ինչու յես խան- գարում, թոյ պատմի, — նկատում է մարդը:

— Գտմի, ցուրիկ, զու պատմի...

Աղբուս կնիկը շարունակում է իր Լեզրաթը:

— Թուրք մի գեղեցիկ ու բարեսիրտ աղիկ է լինում, ամենքը սիրում են նրան: Անկերն էլ ամեն տուն գալով միշտ նրա Լամար մի բան է բերում՝ կամ մալիկ, կամ միջոց, կամ Լազուսա է կամ թե չէ՝ մի ցաղցր խոտ է սառնում: Լալանանում է չար Լարք, Թարքներ է մտածում, թե ինչպես անի, վոր կորցնի գեղեցիկ աղիկը:

— Հը, ցուր անկց ինչ է սառն եւ անկգու- մը... — կնիկն մեկ է ընկնում տանտիկինը:

— Այ կնիկ, թէ՛ն պատանեց յեղ. թող լսենք, տեսնենք ինչ է տառւոյ. Դու շարունակի, ջուշ-րիկ, որան տկանի մի գնիր:

Աղքատ կնիկը շարունակում է.

— Հնարքներ ե մտածում չար հարսը: Մի որ տան կան-կարասին ե չարքան ու գնում անակա աղկա վրա, մյուս որը մարդու սիրտն էին ե քոց թողնում կորցնում ու մեղադրում քրոջը. տեսնում ե քան չի գտնում, վերջը իր յերեթիս որորոցի մեկ մարթում ե, գանա-կը գնում ծնած աղկիս զրգանքը...

— Ձենդ կորի, լիբր, անգամ, մի ե իմացել, վոր մերն իր յերեթիս մարթի, — ճշում ե տան-տիկիներ:

— Ի՞նչ ես ընդհատում, — գոռում ե մարդը կնիկ վրա:— Թող պատմի, լիս տեսնում ինչ կատաղեցրական քան ե պատմում:

Աղքատը շարունակում է.

— Դաստատան են տնում, կարում են ան-մեղ աղկիս կոնքերը ու ենդես կոնտա հարա-ծում, կորցնում կոնտ, կոնտ...

Հարածված թափառում ե նա կոնտ անտառ-ներում: Մն յերկրի թաղավորի աղեն որբիցի մի որ վարսի յե դուրս գալի են անտանները, գտնում ե զնդեցիկ աղկիսն ու պատկզում ե նրա կոտ: Թաղավորի աղեն կոնտ յերկրի ե գնում: Նրա գնալուց կոտ կինը մնում ե մի վանկզանդուր յերեթիս: Աղքատուի նամակ են գրում հորը: Նամակատարը համփին հյուր ե ընկնում կոնտա աղկիս յեղոր տունը:

Չար հարսը փոխում ե նամակը, նոր նամակ ե գրում թաղավորի աղին, թե՛ Էջու կնիկը մնել ե, շան լսկոտ ե յերեթիս...

— Սուտ, կերից եր ինչ վոր տակիր-գլխից դուրս տվիր, դուրս կորի գնա, — կատաղում ե տանտիկինը:

— Ախար, կնիկանց ասա հանգիստ կենա, լսենք, տեսնում ես ինչ պատմութուն ե տնում, — յեղքում ե թաղավորի աղեն ընկերոջը:

Աղքատը շարունակում է.

— Թաղավորի աղեն կարգում ե փոխած նա-մակը, վրտանում ե, քայց ելի գրում ե, վոր պատեն, մինչև ինքը կգա: Նամակատարը վե-րադարձին կրկին հյուր ե ընկնում նույն տու-նը: Սե նամակն ել ե փոխում չար հարսը ու գրում ե, թե՛ Ընտանին ստանալուն պես իր

մնածը կրեթիցը կաղեցեց ու դուրս արեց իմ կնիկը: Սե նամակն ստանում են ու դուրս են անում մարն ու յերեթիս:

— Սե վերակցից յեկով ես չունը, — աղա-ղակում ե տանտիկինը:

— Բավական ե, — գոռում են վրեն մարդն ու թաղավորի աղեն:— Գտմի, ջուշրիկ, կե-տմ... կետմ...

Աղքատը շարունակում է.

— Հնու թաղավորի աղեն տուն ե գալի: Լը-տում ե ինչ ե պատանել, յես ե դանում, գնում ե իր կնիկն ու յերեթիս ման դուրս: Գտա-նում ե կոնտա աղկիս յեղորը: Նա ել դուրս եր յեկել իր քրոջը ման դուրս: Ընկերանում են ու ման են գալի: Ետա են ման գալի, յեն դըտ-նում: Դալիս են, մեծ հանապարհի վրա մի քաղ-վանտարս յեն պահում...

— Սուտ ե տառւոյ, — գոռում ե տանտիկինը: Իսկ մարդն ու թաղավորի աղեն աղալը կարած աղատում են վերջին: Սեվ աղքատ կինը կա-նում ե վերջին:

— Սոված ու մարավ թափառում ե կաշու-ված մերը իր վանկզանդուր յերեթի կոտ, վե-րը աղքատ, աղիւր գալիս ե, կանում ել քաղ-վանտարսի դուռը... Անդերն ու ամուսինը մեղքանում են, ներս կանչում, յեղքում են, վոր մի կեցաթ ասի յերեց կոտը...

— Կնի... — աղաթափում ե տանտիկինը:

— Լուսիկ չմե... միթե դու յես... վեր են թոյում թաղավորի աղեն ու ընկերը, Լուսիկ չմե...

— Հե, մեր Լուսիկն եմ յես, անա իմ ախ-պերը, անա իմ ամուսինը, անա իմ վանկզան-դուր յերեթիս, ե անա չար հարսը...

Կեղով մի պատմվի, թե ինչպես են ուրա-խանում ամենքը, վոր բար փորձում ելին ու գտնում են վերջապես:

Իսկ չար հարսին կապում են կատաղի միտ պալից ու քոց են թողնում արևակ դաշտերում: Կորակց արքունն ե կաթում, կնտեղ փուշ ու տատանկ ե դուրս գալի, վորտեղ արտաույն ե թափվում, կնտեղ լիկ ե դաշտում: Մն լիկ խորքում յերկում ե մի յերեթիս՝ ծնած որորո-ցում, գանակը գրած գլխի տակին: Ատում են յերկում ե ե մի վանք, են վանքում լոցած ե մի կին ու լալիս ե, լալիս ե, անվերջ լալիս ե:

ԱՆՀԱՂՔ ԱՓԼՈՐԸ

լինում և չի լինում մի աքլոր և լինում ևս աքլորը քաջու՞մ անելիս մի վտակի յե դառնում:

Կուսին և բարձրանում, ձեն և տալի:

— Մուգրուզմե, փող եմ դաճել...

Քաղափորը լսում, և իր նաղիր-վեղիքին հրամայում է՝ դնան խնն բերան:

Նաղիր-վեղիքը գնում են՝ խլում բերում:

Աքլորը կանչում է.

— Մուգրուզմե, Քաղափորը ինձանով ապ-
ցեց...

Քաղափորը վտակին յետ տալիս և իր նա-
ղիր-վեղիքին, ասում է.

— Յետ տարեք իրեն ափեք, թե չե աշխարհ-
քովը մին կիսաշատուկի մեջ ես անախտանը...

Նաղիր-վեղիքը վտակին ասանում են յետ տա-
լի աքլորին:

Աքլորն էլ կուսին և բարձրանում.

— Մուգրուզմե, Քաղափորն ինձանից վա-
խեց...

Քաղափորը բարկանում է, իր նաղիր-վեղի-
քին հրամայում է.

— Գնացեք,—ասում է,—բանեցեք եզ օրի-
կալին, զլուխը կարեցեք, յեճեցեք բերեք
ուտեմ, պրծնեմ դրանից:

Նաղիր-վեղիքը գնում են աքլորին թռնում,
վոր ասանեն: Տանելիս կանչում է.

— Մուգրուզմե, Քաղափորն ինձ հյուս և
կանչե՛լ...

[1906]

Տանում են մարթում, պղինձն են կոխում,
վոր յեճեն, ձեն և տալի:

— Մուգրուզմե, Քաղափորն ինձ տաք-տաք
բաշխեք և զրիճել...

Յեճում են բերում Քաղափորի տալին են
գնում, կանչում է.

— Քաղափորի ևս սեզան եմ նստել, ծուգ-
բուզմե...

Քաղափորը շտապով վերցնում և կուլ տալի:
Կեկորգով գնալիս կանչում է.

— Նեղ-նեղ փողոցներով անց եմ կենում,
ծուգրուզմե...

Քաղափորը վոր տեսնում է՝ կուլ ափեց, էլ
չի ենել կարում, իր նաղիր-վեղիքին հրամա-
յում է թուշները նստեմ պատրաստ կենան,
վոր մին էլ ձեն անի—գարկեն:

Նաղիր-վեղիքը թրեք նստեմ պատրաստ
կանգնում են մինը ես կազմը, մյուսը են:

Աքլորը վոր Քաղափորի փորն և նստում,
ձեն և տալի:

— Լուս աշխարհումն էյի, մութ սեզ եմ
ընկել, ծուգրուզմե...

— Չարկեցեք...— հրամայում է Քաղափորը:
Նաղիր-վեղիքը զարկում են, տալիս են Քա-
ղափորի փորը պատում:

Աքլորը զալա և պրծնում, փախում է,
կտեք ձեռքին կանգնում ձեն տալի:

— Մուգրուզմե...

ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆԸ

Փամանակով մի մարդ ու մի կին են լի-
նում:

Սա մարդ ու կնիկը իրար նավանելիս լնն
լինում:

Մարդը կնկանն և ասում է՛իմար, կնիկը
մարդան, ու միշտ կուվելիս են լինում:

Մի օր էլ մարդը մի քանի փութ յեզ ու
բրինձ և անում, տալիս մշակի շաբաղը, տա-
նում ասել:

Կնիկը բարկանում է.

— Այ, վոր ասում են հիմար ես, չես նա-

վառում, եսքան յեզն ու բրինձը միանգամից
ինչի՞ք նստաք ես ասել բերել: Ինչո՞ք զժրելն ես
տալիս, թե աղիկ նարսանիքն ես անում:

— Ի՛նչ զեղիկ, Բ՛նչ նարսանիք, այ կնիկ,
Բ՛նչ ես խառում, տար պահի, բարեկենդանի
նստաք ե:

Կնիկը նանգատանում է, ասանում է պահում:
Անց և կննում մի ասամանակ, ես կնիկը
սպասում է, սպասում է, բարեկենդանը գա-
լիս լին: Մի օր էլ չեմքումը նստեմ և լինում,
տեսնում է մի մարդ վաղ-վաղ փողոցով

անց ե կենում: Ձեռք դնում ե հակառակն ու
ենն ապրի:

— Ախպեր, ախպեր, հալա մի կանգնիր:

Տպեն կանգնում ե:

— Ախպեր, բարեկենդանք դու ես չես:

Անցվորականը նկատում ե, վոր ես կնկա
ծալը պակաս ե, սառն ե՝ ես տանմ, տանմեմ
իմը ե դուրս գալի:

— Հա, յես եմ բարեկենդանք, քուլըրիկ լաւն,
թնջ ես տառն:

— Են եմ տառն, վոր մենք քո ծառան ես
չենք, վոր քո յեզն ու բրինձը պանենք: Թնջ
վոր պանենքինք, երբիք չԹր... յես տառնում...
Ընթի յես գալի քո աղբանքը տանում...

— Դե ել թնջ ես ննդանում, քուլըրիկ լաւն,
յես ել կնկա դրա համար եմ յեկեյ, ձեր տանն
եյի ման գալի, յեկի գանում:

— Դե արի տար:

Ես մարդը ներս ե մտնում, սրանց յեզն ու
բրինձը շարկում ու կրունկը դնու ե անում,
յերեսը դնալի իրենց պուլըր:

Մարդը գալիս ե տան, կնիկն տառն ե:

— Հա, են բարեկենդանն յեկամ, իր բաները
իրեն սեղրի տարամ:

— Խնջ բարեկենդան... Թնջ բաներ...

— Այ են յեզն ու բրինձը... Մին ել տես-
նեմ՝ վերինց գալիս ե. մեր տանն եր ման
գալի. կանչեցի, մի լավ ել յալառառակ արի,
շարկեղ աղի տարամ:

— Վայ քու անխելք տանը քանդվի, վոր
տառն եմ կիմար ես — կիմար ես եյի... Վեր
կողմը գնաց:

— Այ են կողմը:

Ես մարդը մի թ նստում, ընկնում բարե-
կենդանի յետինց: Ճամաղարին բարեկենդա-
նը յես ե մտիկ անում, տեսնում ե՝ մի միտ-

վոր քուծ գալիս ե: Դիւի յե ընկնում, վոր
առ են կնկա մարդը պետք ե լինի:

Դալիս ե հասնում իրեն:

— Բարի որ, ախպերացու:

— Առանու բարին:

— Հա ես համիմը մարդ յի անց կացամ:

— Անց կացամ:

— Խնջ տանը շարկին:

— Յեզ ու բրինձ:

— Հա, կնկա եզ եմ տառն: Խնջան ժամա-

նակ կլինի:

— Բաժական ժամանակ կլինի:

— Վոր մին քնեմ կհասնեմ:

— Վերանդից կհասնես, դու միով, նա վո-
տով: Մինչեւ քու մին շորս վտաը կգոյի —
մին, յերկու, յերեք, չորս — նա յերկու վտաով
մեկ-յերկու, մեկ-յերկու, մեկ-յերկու, շուա-
շուա կգնա, անց կլինա:

— Բա թնջաես անեմ:

— Խնջաես պետք ե անես. ուզում ես, միզ
թող — ինձ մաս, դու ել նրա պես վտաով
վալի, գուցե հասնես:

— Հա, եզ լավ ես տառն:

Վեր ե գալիս, մին թողնում սրա մոտ ու
վտաով համաղարն ընկնում: Սա նստանում ե
թե յե, բարեկենդանը շարկը բարձում ե
միտն, համիմն ծնում, քուլըր:

Ես մարդը վտաով գնում ե, գնում ե, տես-
նում ե շնառով, յես ե գանում: Յես ե գառ-
նում տեսնում մին ել չկու: Դալիս ե տանն:
Նորից սկսում են կողմը մարդը յեզ ու բրինձ
համար, կնիկը միտ:

Մինչեւ սրա ել մարդ ու կնիկը կզվում են
գնու: Սա նրան ե տառն կիմար, նա սրան,
իսկ բարեկենդանը լաւմ ե ու միմաղում:

[1911]

ՍՈՒՏԵԼԻԿ ՎՈՐՍԿԱՆԵ

Հորս կնուռնքով, մորս ննուռնքով, վեր կա-
ցանք մի որ կնկա ու վեց հազով, Թրով-Թվան-
քով վորսի գնացինք: Հազին եր, Հյուզին եր,
Զապին եր, Մառին եր, Կերս եր, յես եյի,
գնացինք վորսի...

Մարեր, մարեր դուզ գնացինք, վորտեղ վորս

կար՝ առա ու փուս գնացինք, վորտեղ ալ եր՝
կուզ ու կուզ գնացինք...

Դնացինք, գնացինք, շատ քե քիչ, մին ել
տեսնեց յերեք լիւ. յերկուսը ցամաք, մընի
մեկ ել իսկի լուր չկու: Մին ել, ընչ, մարիկ
տանք, վոր ես անխելք բնում լուզում են ելում

յերեք հաս սիւղտակ բաղ, յերկուսը ստակած են, մինն էլ կենդանի չի:

— Հազի, աւել հա, աւել:

Քե՛ թզանք չունեմ:

— Հուզի, աւել հա, աւել:

— Յես էլ չունեմ:

— Չառի... Մառի...

— Մենք էլ չունենք:

— Բա թնշ անենք...

Հորս ձեռին կարճ ու յերկար, հաս ու բարակ մի փեռ կար. յերեսնասույ, նշան դրեց, մինն էլ՝ արմը, վոր կրակեց... Նա կրակեց, յես զարկեցի՝ վոր զարկեցի՝ փոփեց մեղեւ... ամեն թեղ կիւղ գրգռ ու կես...

— Հազի, դանակ...

Քե՛ դանակ չունեմ:

— Հուզի, դու...

— Յես էլ չունեմ:

— Չառի, Մառի...

— Մենք էլ չունենք:

— Բա թնշ անենք...

Հերս էլ ունի, բերան չունի:

Նա անբերան դանակը ցալեցինք: Հազին մորթեց, չկարաց. Հուզին մորթեց, չկարաց,

[1910]

ՅԵԴԵՄԱԿԱՆ ԾԱՂԻԿԸ

Փամանակով մեր աշխարհում մի վաճառական է լինում: Նա վաճառականը ունենում է մի աղլիկ անուան Մաղիկ: Մաղիկ վոր ծաղիկ, ենքան ցնցուղ, ենքան նախուշ, ենքան սիրուն է լինում:

Հերը աշխատ սիրելիս է լինում աղլիկանը: Մի անգամ էլ տառաւթյուն գնալիս նարցնում է:

— Ինչ կուզես ցեղ բերեմ: — Քե՛ յերեմուկան ծաղիկը կուզեմ ինձ համար բերես: — Լավ, սառն է, կրեմ:

Գնում է, աշխարհից աշխարհ անց է կենում, իր առուստուն անում է, իր զորքը պրծնում, ուղղում է աղլիկ համար էլ յերեմուկան ծաղիկը դռնի, վոր տուն դա: Դես է հարցնում յերեմուկան ծաղիկ, զինն է հարցնում յերեմուկան ծաղիկ, վոչով չի իմանում, թե ինչ բան է յերեմուկան ծաղիկը կամ վորտեղ է բացվում: Վերջը մի ձեռ մարդ է պա-

Ձառին չկարաց, Մառին չկարաց, Կերս էլ չկարաց, լես ցալեցի մորթեցի:

Մորթեցի, վեր գցեցի. բաղ — մի տալ մի գամշ տա: Հազին շալակեց, չկարաց, Հուզին, շալակեց, չկարաց, Ձառին չկարաց, Մառին չկարաց, Կերս էլ չկարաց, լես շալակեցի: Շալակեցի, գնացինք:

Գնացինք, գնացինք, հասանք մի տեղ, մինն էլ անաննք յերեք գեղ, յերկուսի տեղն իսկի չի յերեմուկ, մընում էլ իսկի չեն չկա: Նա անչին գեղում դես ման յեկանք, զինն ման յեկանք, մի տուն գտանք, մեկը յերեք պտուղ, յերկուսը մեռած, Քի բերնում էլ չունի չկա:

— Տղերք, տալեք, յեկեք բաղով փշով անենք:

Նա անչունը պտուղը գնաց դես ման յեկավ, զինն ման յեկավ, կես բրինձ գտավ, յերեք պղինձ, յերկուսը ծակ, մինն էլ իսկի տակ չունի:

Հուրը լցրինք ես անտակ պղինձը, մեկը անինք բաղն ու բրինձը, անչունը յեկեցինք: Յեկեց, յեկեց, միան ու բրինձը գնացին, Քաց չուրը:

Վորտեց յեկած սոված մարդիկ, վրա յեկանք, կերանք, կերանք. վոչ աշխարս բան տեսավ, վոչ բերաններս բան մտավ:

տանում: Նա ձեռ մարդը մի համփա չե ցույց տալի. սառն է՝ ես համփով վոր գնաս, ես ինչ տեղը կգտնես քո հարցրած ծաղիկը: Բայց զորոչ կաց աղլիկան զինք, նա յերեմուկան ծաղիկին հակում է:

Հոր սիրտ է: Մերումու ցույց տված համփին բանում է գնում: Գնում է, գնում, չառ է գնում թե ցիլ, զուրս է գալիս ենտեղ, վորտեղ բացվում է յերեմուկան ծաղիկը: Հենց հասնում է ծաղիկը պղնձում է թե չե, մի նոզմ, մի փոթորիկ է վեր կենում, փոթորիկն հետ հալածվում է մի հրեղ: Մարդ տես, մարդ չի, գազան տես, գազան չի, բայց գազանի նման մոռնում է:

— Ո՛ր պղնձիքի իմ ծաղիկը... քո մանն է կրմ...

— Քո մանն է կրմ... — Ձենն է գալի ամեն կողմից:

Մարզը վրէժ մեռած, վրէժ կենդանի՝ հրեշի առաջն է ընկնում:

— Կերբը, — առում է, — ձգ կար... իմ ազնիվն էր ուզել...

— Կենդան, — կանչում է հրեշը, — միայն են պահանջով, վրեժի ազնիվը ինձ առա:

— Համառախ եմ:

— Վրեժ համառախ ես՝ քեզ եմ բախում քո կյանքը: Գնա: Հենց վրեժ մեր առն գիմաղի սարը աղիտակի — եզ իմ նշանն է, կգամ Մաղիկն առնելու:

Դու մի տախ Մաղիտակ գեր ինքը հրեշն է, վրեժ կա:

Վառառախանը վերադառնում է առնու Աղիկը միամիտ առաջն է վազում, վրեժը փաթաթվում: Հերը համբուրում է, յեղեմական ծաղիկը տախ իրեն, իսկ պատանած գեղջին ու իր խոտառումը թաղցնում է: Թաղցնում է, բայց ինքն իր մեջ միաց է ածում ու արխում: Փանի որբն անց են կենում, ենքան աղելի յե ախրում: Մի առավոտ էլ վրեժ է կենում տեսնում իրենց առն գիմաղի սարն արդեն աղիտակն է և կայ է լինում: Գառնառը հարցնում են, էլ ի՞նչ կարողանում ծածկի, պատմում է, թե՛ հազար յեք տախ եղանակապես քան է պատանել, յե էլ խոսք եմ աղել, հիմի Մաղիտակ գեր գուր: յե Մաղիկն առնի:

— Բան չկա, հարբել, — առում է Մաղիկը, — դու բաց մի լինի, յե կերթամ Մաղիտակ գերն հետ, ինչ կլինի կլինի:

Անխել Մաղիտակ գեր արդեն գուրը կտրել է ու մանչում է:

— Ո՛ր է Մաղիկն, հար... ինձ տես...

Մանչում է ու նրա սողը շնից զոգում են փառերը, աղիտակը գունառվում: Ինչ պետք է անելին խելք ծաղիկը: Զուգված, զարգարված, յեղեմական ծաղիկը մեռելի գուրն են բերում Մաղիկն հանձնում են Մաղիտակ գերին, վրեժ շարախից սուղացով ու ազան վռնոցով, առաժ, սեռով, հաղթի թևով խելույն հափշտակում է առնում: Տանում է Մասիսի մեծ վերնու: Մասիս, Մասիս են մեծ վերում, են անմաղելի, միշտ մուռլ ու միշտ առն աղիտակում կանգնած էր իր սաղեղեն աղաբանը, նա աղաբանը ինքնում էր նա, առաժ ու սարսափով աղիտակը պատում, հափշտակում առնում ամեն կյանք ու կենդա-

նություն: Մաղիկն էլ առնում է փակում են բյուրեղյա աղաբանը:

Մաղիս ամիսներ են անց կենում: Մի անգամ էլ, գարնան սկզբին, յերը Մաղիտակ գեր առնից գուրն է գնում, աղիկը վրեժ է կենում փաթելում: Սեռ է գալի գեր, տեսնում է՝ Մաղիկը չկա: Գառազում է, հաճառում է իր բարբ գիմաղան ուժն ու քրքի նման սաղալով, ուժի նման սաղալով ընկնում է յետինց: Աղիկը արդեն Աղաղանի սաղառան է լինում հասած: Սեռ է նախա տեսնում է Մաղիտակ գեր գալիս է Գալիս է, վճեց է գալիս, առաժն յետ ու հետո անի: Մարտափեց հյում է, ողնաթյուն է կանչում: Կանչելու հետ, առնում հրամանով, առաժը մի գուռ է բացվում: Մե գնալը մանում է սարի մեջն, ու կրկին գուրը փակվում է գերի առաջին:

Աղիկն յե կատաղում Մաղիտակ գեր, իր լարն թևերով բռնվում է Աղաղանի գաղաթին ու մանչում:

— Ո՛ր է Մաղիկն, հար... ինձ տես...

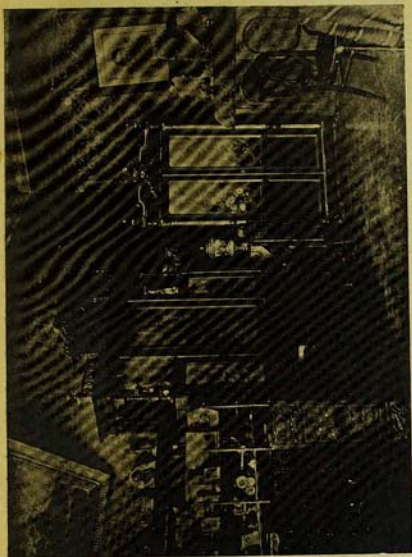
Մո հասելը թող մանչու, մենք գնանք Մաղիկն յետինց, տեսնենք են կախարդական գանից վրեժ ներս մուտ, ինչ յեղավ:

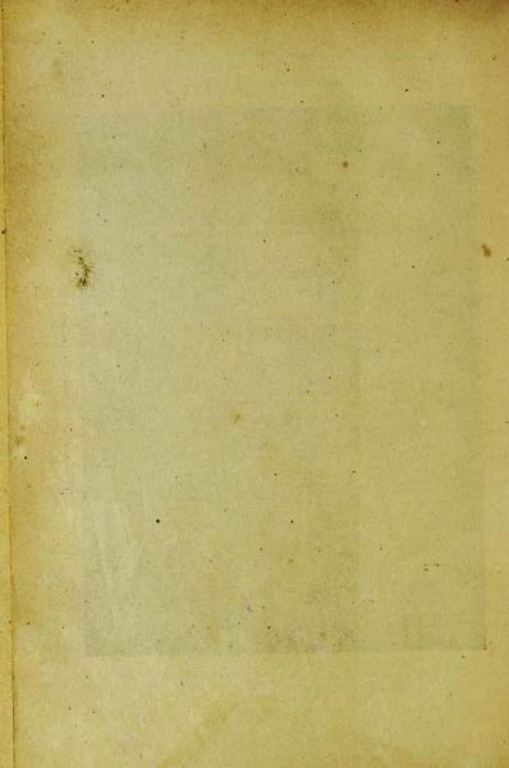
Մաղիկը են կախարդական գանից ներս է մտնում թե չե, գուրն է գալի մի զրախտական աղլի, վրառել հազարավոր ձախներ յերգում են:

Զբոսիտ պալատում, վրակի զաղաղում, Գաղկան է շարի ուժով կախարդված, Գաղկան է Արին վրէժ մեռած, վրէժ քան, Ու աղիտակն ամեն ան սուղ է մտած: Գաղկան է մինչև որը ցանկալի, նե պալատա որը, յերբոր նա կզո, Կզո նոր կյանքով ու նոր սիրով լի, Կարտաղի անուշ ու համբուր կառ:

Առաջ է գնում Մաղիկը, հանկարծ աղլին լրվում է զվարթ աղմուկով, ու սարսափում են ուրախ յերգի ձախերը:

Ան յեղավ, հասավ չքնաղ
Իր թաղուկին, իր սիրելին,
Հիմի կենի պաղ զաղաղից
Մեր քաջ Արին — Արմանին:
Հիմի կենի թաղափորը,
Հըզար Արին Արմանին:

Ան կըմպասան զուտ աշխարհ
 Կողմ աշխարհէն, ծագէին, ծըլէին:
 Հիմի կընկնէր կախարհանքը
 Չար թնամում, Սպիտակ գետի,
 Հիմի կըզտ դաշտը կշտնէր:
 Բայցը ծագէի, չոգն արեւի:

Յեզ ճիշտ վոր, Մազիկը գնում է, թնշ է անա-
 նում: Այդու մեջ մի գործախա պաշտա, պաշա-
 ախ մեջ զուտի դադադ, դադադի մեջ մի շանի, գե-
 ղեցիկ յերիտասարդ, վոր զոյ ցնած է, վոյ մնում,
 չունել վրեն հազիվ արեւում է: Տնանում է
 Բն չն, սիրաւ փուշ է գալի, ել չի գիմանում,
 բաց է լինում ա կռանում է համարում: Ար-
 առաւորի կաթիլներն ընկնում են յերիտա-
 սարդի յերեսին: յերիտասարդը հանկարծ բաց
 է անում աշխարհն ու վեր է կենում կանգնում,
 ինչպես են դրախտում բուսած ստրկներդ մինը:
 Դու մի տալի՜ լնեց ինքը Արին — Արմանե-
 լին է, վոր կու:

— Մի՞ կու գու, սիրուն աղջիկ, — հարցնում է
 Արին — Արմանելին, — է թնշպես ընկար ես
 աշխարհը:

Ան Մազիկը կանգնում պատմում է իր զըլ-
 ինն յեկածը, թե ինչպես ինքը գերի յեր չե-
 դած Սպիտակ գետին, վոր աշմ յետեցն է
 ընկել ու հալածում է իրեն:

— Կում եմ, յում եմ նրա դաժան ձենը, —
 պատասխանում է Արին — Արմանելին: Ինչ
 էլ նա չե կախարդել ամիսներ առաջ ու պցել
 ես ձառնումս ջրի մեջ: Սպիտակ է անում ամեն
 տարի: Պետք է հապես էլ Մալի, մինչև մինը

խորատկեր նրա չար կախարհանքը: Դու յե-
 դար եղ մինը: Աշմ յես դուրս կգնամ նրա
 գետ:

Ասելն ու անելը մին է լինում: Անում է
 կաշմակի թուրը ու դուրս է գալի: Սերկու
 թշնամի ուտերը պատահում են իրար: Բաց-
 վում է սրտասակիվել: Ջարվում են զարկվում
 — յերկինք ու գետինը իրար են խառնվում:
 Մաթն անպերում մանում է Սպիտակ գետը,
 Արին — Արմանելին աւաճոր վորտում ու
 չոպացնում է կաշմակի թուրը: յերկինքը դա-
 դում, զըլդում է ինքեցի, Կալի վերում պարա-
 ված շարզված Սպիտակ գետ վշտով ու թշա-
 լով, լացով ու թացով քաշվում է նարին իր
 մոռյլ թագավորութունը, Մառիսի են մեծ
 վիկը, զարնշալ փակվում է իր բլուրեղյա
 սառն ապարանքում: Աշխարհը մնում է գե-
 ղեցիկ հազիվ:

Ան առավածալին հանդես է բացվում Արա-
 սի համում: Արին — Արմանելին պակվում է
 Մազիկ նա: Բնաթշանն առատորեն փում է իր
 փարթում վարդերն ու զարդերը, ինչ ու ջինս,
 մըլչան ու թուշան իրար են խառնում իրենց
 զվարթ աղմուկն ու աղապուր, խաղն ու աղը,
 ամենի վրա յոյգիպ կամար է կապում կա-
 նաւ-կարծիքը — ձիածանը, իսկ նրանց վերն
 հառապում ու աշխարհովը մին մպում է
 գարնան կենսառաւ արեւը:

Ան հապես կրկնվում է ամեն տարի, վո-
 ռովեան ամեն տարի Սպիտակ գետ կախար-
 դում է Արին — Արմանելին ու հաճախվում
 է սիրուն Մազիկին:

[1900]

ԱՆԲԱՆ ՀՅՈՒՌՆԵՐ

Լինում է չի լինում մի կերիկ: Ըն կերիկը մի
 աղջիկ է աննում՝ անուրը Հուսի: Մի ծուլ
 անշարժ աղջիկ: Որը մինչև իրիկուն պարապ
 սարապ նստած:

Բանն ինչ կանեմ կեղտառ է,
 Բամբակը կարկտառ է
 Մասունկ պիտի, վոր ծածկեմ,
 Կըտերը տխրիկ անեմ,
 Անցնողին միտիկ անեմ:
 Ուսեմ, խմեմ,
 Մըթնի, ջընեմ:

Լ Թանուշ — Տեղիկ

Հարևաններն անուրը գնում են Անրան Հու-
 սի: Ինչ մերն է՝ աղջկանը զովելով ման է գալի:
 — Ի՞նչըր զգու, լի՞չըր մառա, համ խընեղ,
 համ խմեմը հանաղ, մեղ-կարող, հանցադ-
 թիւղ, յեփու-թափուղ, մի խուցով՝ Լմրի-Լեռ-
 գին, մառնիքը վալի:

Ըն զովտանքը գնում մի յերիտասարդ վա-
 հառականի ախանին է ընկնում: Ըն յերիտասարդ
 վահառականն առում է՝ իմ ուզանն էլ լնեց
 սա յե, վոր կու: Գլխապատաս դալիս է Անրան
 Հուսինն ուզում է, Լեռը պատկվում, ասնում

իրենց սուտը: Մի քանի ժամանակից յետո՛ւ մի սառն-քանի ընդ բամբակ է առնում սառն-իս կնիւնը, քե՛ր յետ դնում եմ հետո տեղեր սառնաւորի, դու ել եւ բամբակը դրել, մանր, զամ տանեմ ծախեմ, հարստանալու:

Անքան հուսին եւ իրեն համար մասնակ ծածկով ման է դալիս: Մի որ ել գետի ափով անց կենալիս լսում է, վար գորտերը կոկում են:

— Փեփե՛լ... Կեկե՛լ... Փեփե՛լ... Կեկե՛լ...

— Վե՛յ, աղբի Փեփե՛լ, Կեկե՛լ, — ձեն է աղբի Անքան հուսին, վար բամբակը քերեմ ձեզ սամ՝ կըզզէ՞ք...

— Բեր, բեր, բեր...

Անքան հուսին ուրախանում է: Դնում է բամբակը կրում քերում, ամում դնում:

— Դե գզեցե՛ք, մանեցե՛ք: Մի քանի որից յետը կզամ մանածը կտանեմ, վար ծախեմ: Գնում է մի քանի որից յետ է դալի:

Դորտերն էլի կոկում են:

— Փեփե՛ր-Կեկե՛լ... Փեփե՛ր-Կեկե՛լ...

— Աղբի Փեփե՛լ, Կեկե՛լ, դե մանածը քերե՛ք: Դորտերը շարունակում են կոկոյ, իսկ մանածը լին քերում:

Հուսին մին էլ վար նստում է, աչքով ընկնում է գետի ափերին ու քարերին փաթաթ-ված կանաչ մուտք:

— Վե՛յ, — սուտ է, — ջոռանամ յետ, տես, համ գզել ու մանել են, համ խալիլա լին դորե՛նէ իրենց համար:

Ձեռը հակառին է դնում ձեն տալի:

— Դե վար խալիլա լե՛ք գործել, մեր բամբակի փողը քերե՛ք: — Ձեն է տալի ու վաղ փոխում է, մանում ջուրը: Հանկարծ վաղը սանում է մի կոյտ: քանի: Հանում է տանում մի կտոր վառի: Փեփե՛լին ու Կեկե՛լին շտրա-կալութիւն է անում, վառիս կտորը փելը զը-նում, գալիս սուտ: Մարդն էլ սառնաւորի տե-

ղիցն է դալիս: Դալիս է տանում՝ իրենց քա-րեցին մի ձեռ վառիս կտոր:

— Այ կնի՛կ/ եւ քնը վառի՛կ յե:

Քե՛ր յետ յետ աղբի բամբակը Փեփե՛լի ու Կե-կե՛լի վրա ծախեցի: Բամբակի փողն է:

Մարդը վճար է ուրախանում, նստիս էլ դուք ուրախանում: Ջոռանին հրաժիրում է, ընծա-ներ է տալի, դա՛մում է, շտրակալութիւն է անում, վար ետես խելոք, շտրեցով: ալիս-տասեր աղջիկ է ժենացել: Քեֆ է սարքում: Կստում են քեֆի:

Ջոռանը խորամանկ կին է լինում: Իմանում է, քե բամբ ինչպիս է պատանել: փոխենում է փեմնն էլի աղջկանը գործ հանձնի, ու գազա-նիքը բացվի: Քեֆի լավ մամանակը մի քիչ է ներս մանում ու բշտացնելով պատճում անխալտ: Եւ Ջոռանը վեր է կենում դուրի է տալի քեփին: Ասում է.

— Բարով յիշար, մարջուր խն, վճար եւ՝ վճարեց եւ, ետքան մամանակ յետ յերում... Անք քեզ ձկ եր սսում եղքան քան տես, վար ել որն ընկնես...

Փեմնն Ասում է զարմացած: Ասում է.

— Այ մեր, խելագարվեցի՞ք, քեզ քնը պատա-նեք: ել քեփին ել քնը եւ սսում — մարջուրս վարն է...

Ջոռանը քե. — Այ վորդի, քեզանից ինչ քաղցնեմ, դու իմ վորդին ես: Ձեա աղբի եւ քեփն իմ մարջուրն է: Ինչե՛ր շատ ալիսատա-սեր կնիկ եր: Ամբողջ որն ալիսատում եր, շատ ալիսատելուց հուշ լինով, պատիկացով, ենքան պատիկացով, վար դառավ քեփ: Մեր քեփն եւ-պիս է Եստ ալիսատասեր ենք: Բայց ալիսա-տելուց պատիկանում, քեփ ենք դառնում:

Եւ վար փեմնն լսում է, վախից քիչ է Ասում պողոք ճաշի: են է լինում վար են, աղբիւում Կե հուսինն ձեռն էլ քանի լսում, վար մարջուրի նման քեփ չգտանա:

[1809]

ԿԻԿՈՍԻ ՄԱՇԸ

Մի աղքատ մարդ ու կնիկ են լինում, ունե-նում են յերեք աղջիկ:

Մի որ ները ալիսատելիս է լինում, մարջ-վում է, ձեռ, աղջկանը ջուրն է դրելում: Եւ աղջիկը կամե տանում է գնում աղբուրդ:

Աղբուրդ դրին մի բարձր ծառ է լինում: Եւ ծառը վար տանում է՝ իրեն-իրեն միաց է անում:

— Հիմի վար յետ մարդի գնում ու մի վորդի ունենում, անունն էլ գնե՛ք Կիկոս: Կիկոսը դա

ևս ծառին բարձրանաւ ու վեր ընկնի, ցարովք
դիպչի մեռնի...

— Վայ, հիկոս լան, վայ...

Տեղին ու տեղը ծառի տակին նստում է՝ սկը-
սում է սուգ անել:

Գընացի մարդի,

Ունեցա ժողդի,

Գըզակը պողպոյ,

Անուշը հիկոս:

Վեր յեւով ծառին,

Ծած ընկավ ցարին...

Վայ հիկոս լան,

Վայ ժողդի լան...

Մերն ապաւում է ապաւում, տեսնում է չե-
կով, միջինի աղկանն է զրկում: Ասում է—
Գնա մի տես, ցույցը ընչի ուղացավ:

Միջինի աղկին է գնում:

Մեծ ցույցը սրան վեր կնովից տեսնում է՝
կենն ավելի չե բարձրացնում:

— Արբ, արբ, անբախտ մարգար, տես քո
հիկոսն ինչ յեղավ:

— Ի՞նչ հիկոս:

— Բա չես տաի՞

Գընացի մարդի,

Ունեցա ժողդի,

Գըզակը պողպոյ,

Անուշը հիկոս:

Վեր յեւով ծառին,

Ծած ընկավ ցարին...

Վայ հիկոս լան,

Վայ ժողդի լան...

— Վայ հիկոս լան, վայ, — գտնում է միջինի
ցույցը, նստում է մեծ քրով կողքին ու սկսում
են միտախն սուգ անել:

Մերն ապաւում է ապաւում, տեսնում է չե-
կան, պատիկ աղկանն է զրկում: Ասում է—

— Այլի, մի գնա տես ցույցերդ թնչ յեղան:
Գնացին, յես չեկան:

Հիմի պատիկ աղկին է գնում: Գնում է
տեսնում՝ յեղան ցույցերն էլ աղբրի դիւին
նստած լաց են լինում:

— Թա, ընչի՞ յեղ լաց ըլում:

Մեծ ցույցը, քն՝ բա չես տաի՞

Գընացի մարդի,

Ունեցա ժողդի,

Գըզակը պողպոյ,

Անուշը հիկոս:

Վեր յեւով ծառին,

Ծած ընկավ ցարին...

Վայ հիկոս լան...

Վայ ժողդի լան...

— Վայ քո մարգարին, հիկոս լան, վայ, —
սա էլ է գլխին տալիս ու մյուսների կողքին
նստում, կենն-կենի տալիս:

Մերն ապաւում է ապաւում, տեսնում է աղ-
կինները չեկան, ինքն է գնում:

Հնովից իրենց մարը տեսնում են քն չե՝ յե-
րեք աղկին էլ կանչում են:

— Արբ, արբ, անբախտ տատի, տես քո
նշը դուին ինչ է յեկել:

— Ի՞նչ քոս, մայ աղկերք, թնչ է պատահել:

Մեծ աղկիւր, քն՝ բա չես տաի՞, մայ մեր,

Գընացի մարդի,

Ունեցա ժողդի,

Գըզակը պողպոյ,

Անուշը հիկոս:

Վեր յեւով ծառին,

Ծած ընկավ ցարին...

Վայ հիկոս լան,

Վայ ժողդի լան...

— Վայ, ցուսանա քո տատի աշեքը, հի-
կոս լան. — մերն էլ ծընկանը զարկում է,
նստում է աղկիկների կողքին, սկսում է նշանց
կես սուգ անել:

Մարդը տեսնում է կնիկն էլ գնաց աղկի-
կների յեսնից ու սա էլ չեկավ: Ասում է՝ մի
գնա տեսնի՞մ ես ինչ պատահեց, ժող սրանց
իրար յեսնից գնացին Անցին աղբրումը:

Վեր է կենում գնում:

Կնիկն ու աղկիկըքը կենց սրա դուինը կե-
վից տեսնում են քն չե, կեն են տալի:

— Արբ, արբ, անբախտ պողպոյ, արբ տես
քո հիկոսի դուին թնչ է յեկել... վայ քո
հիկոսին...

— Ի՞նչ հիկոս, թնչ էք տատ, — զարմանում
է մարդը:

Մեծ աղկիւր, քն՝ բա չես տաի՞, մայ մեր,

Գընացի մարդի,

Ունեցա ժողդի,

Գըզակը պողպոյ,

Անուշը հիկոս:

Վեր յեւով ծառին,

Ծած ընկավ ցարին...

Վայ հիկոս լան,

Վայ ժողդի լան...

— Հայ, Կրկես լան, — մեկներին առաջին են ու սուգ են անում մեր ու աղջկեքդ:

Մրանց միջին խելոցը կերն է լինում: Ասում է.

— Այ կիմարեք, թնշ էք ծառիկ հասեղ ու սուգ էք անում: Թնշանն էլ սուգ անեք, թնշ-
քանն էլ լաց ընեք, ևս Կրկեսն էլ կենդանա-
նալ չի: Վեր կացեք, յոկեք գնանք մեր առանը, մարդ կանչենք, ժամ ու դատարաց անենք, Կրկեսի քեյեխը տանք: Լացով թնշ պետք է

[1918]

ԶԱՆՈՐԴ ՓԱՆՈՍԻ ՇԵՐՑԱԹԸ

Փամանակով մի աղքատ մարդ է լինում, անունը Փանոս: Ինքը մի բարի մարդ է լինում, բայց ինչ գործ վոր բանում է՝ ձախ է գնում: Դրա համար էլ անունը դնում են Զախորդ Փա-
նոս: Ունեցած-լուծեցածը մի լուծ լեզն է լի-
նում, մի սել ու մի կացին:

Մի որ լեզնիցը սելում լծում է, կացինը առ-
նում գնում անտուր փետի: Անտուրում ես
Փանոսը միաց է անում, թե՛ մի բան վոր ծառը
կարելուց յետը մին էլ նեղուխումն պետք է
քայնե՝ անապին գերանը գետնից բարձրացնեն
զցեմ սելի մեջը, ապիւ լավ է՝ անց սելը լծած
բերեմ ծառի տակին կանգնեցնեն, վոր ծառը
կարեմ թե չե, ընկնի մեջը:

Ասածն արած ես:

Յեզներով սելը բերում է մի մեծ ծառի ներ-
քե կանգնեցնում, ինքը անցնում վերի կողմը,
կացինը քաշում — թըշխի ևս թըշխի: Շատ է
քաշում թե քիչ, ես էլ ինքը կիմանա, ծառը
հրահանով գալիս է գանգիւմ, տակիցն անում
սելը շարժում, լեզներն էլ նստը: Փանոսը մը-
նում է աղաղակ կանգնած: Ինչ պետք է անի
կացինը վերցնում է ու ծածրակը քարելով հա-
ժա լի ընկնում գեղի առաջ:

Ճամփին մի լին ափով անց կենալիս է լի-
նում: Տնանում է մեկը վարդի քաղեր են լողում:
Ասում է՝ դուխը քաղը, լեզով լեզով, արի
զոնե մի լաց ողորենեմ, տանեմ տամ կնկանս:
Ասում է ու կացինը պարտում, չարտում գեղի
քաղերը, վոր մինն սպանի: քաղերը հղճալով
ցրվում են, փախչում, վորը յոկեցնումն է
մահում, վորը թոյում գնում, կացինն էլ ընկ-
նում է լին խոր անցը, տակն անում, կարում:

անենք: Անխարհքի կարդ է, ինչպես յոկե՛լ է,
ենպես էլ պետք է գնա:

Դու մի ափի՛լ արանց ունեցած-լուծեցած չար-
ժամանին մի լեզն է լինում, անեցած փայլն
էլ մի քթոց ալլար:

Դալիս են ես լեզը մարթում, ես մի քթոց
ալլարն էլ Լաց թիում, մարդուարդ են կան-
չում, ժամ ու դատարաց են անում, Կրկեսի
քեյեխն ունեցնում, վոր նոր կանգառանում են:

Փանոսը Թում է լին ափին կանգնած միաց
անեցի: Ինչ անի, թնշ լանի: Շարքը կանում
է գնում լին ափին, ինքը մահում մեկը, վոր
կացինը կանի: Դնում է, գնում, քանի առաջ
է գնում, չարն ենքան խորանում էլ, տեսնում
է կարդ է խեղճիլի, յես է դառնում, դուրս
գալի:

Դու մի ափի՛լ Փանոսը վոր լին է մահում
ու խորը գնում, ես ժամանակ ընափով մի անց
կենալ է լինում, տեսնում է եսեղ թափած
չորեք կան, յոկեցնումս մեկ խորը գնացած
Փանոսին էլ չի նկատում, ես չորեքը կալա-
քում է, անում գնում:

Փանոսը լեզ գուրս է գալի, տեսնում չոր
լիս: Մնում է ավեր կանգնած:

Միաց է անում. Ե՛րբ անեմ, տեր աստված,
եպես ավերք մը գնում:

Սպասում է մինչև մութն ընկնի: Մթան
կես վեր է կենում, գնում գրաղը: Վոր դու-
զին մտնեմում է, ասում է՝ եպես ավերք վոր
գնամ գնա՝ արա՛նք: — ասեցիք թնշ կանեն:
Արի գնամ արդարեք չոր ասեմ կանեմ՝ են-
պես գնամ կնկանս մաս:

Ճամփինն ծում է գեղի ափուր տանը:

Դու մի ափի՛լ ես գեղի էլ արդար մաս մե-
ծաք կա, քեյի՛ք էլ են ասք ժամանակն ես:
Դուաը ենքալ է անում, տեսնի ով կա, ով չկա:
Կարեքից պինդ կարծում է, թե չունեն է, մեկի
կրծած վտակը չարտում է գեղի դուռը, վա-
կորը դեղյում է աչքին, աչքը կանում:

Փանոսը ցափից վալ-վալ անելով յես է դառ-
նում, ընկնն ես մեկի վրա վեր են կենում,
տեսնում են մթնումը կես մի ավերք արմին

ու չորս կողմից զրա յնն տալիս: Ենթերի կախիցի զրա մարդիկ զուրս են թափվում անհուն՝ մի ակնթիվ մարդ փախած գնում է, շնորք չտալից: Ասանց յերկուր ու բարակ մասնելու վնում են, վոր կա թե չկա սա սասանա յն:

Բազմաւն տեղ զըլլալու տարւոյ, հայնախոյ, հարախրոցոյ ընկնում են յտակից, հարածում, սանում պցում անասունները: Ենթերի էլ յտակիցէ մի հուռը պոկում են, ու հապն տկուր, ալքը հանած, կապին տարւոյ յեղեք Փանաւը գնում է կորչում:

Մյուս որը գրաւում տարածվում է, թե հապա չեք տախ՝ Փանաւը կորել է: Գնացել է անասունը փնտի ու յնա չի յնկել: Գնալամբուն հափաքում են գնում: գնում են անասունը

ման գալի, սերն ու յնկները գտնում են ծառի չլին շարգված— ինքը չկա:

Դնա Փանաւ, զնն Փանաւ: Կարց ու փորձով հազարան են գտնում են մեկի մաս:

— Այ՛ մարդ, ես հազարաւը վերանկից ե ընկել զեղ մաս:

— Թե՛ տիպեր, ես հազարաւը հապն մի լին տփին վեր տնած եր, հափաքելի բերի:

Գնում են լին չորս կողմը պարտում, կանչում Փանաւ, Փանաւ, Փանաւը չկա:

Վնում են վոր Փանաւը յեղգգել է:

Գալիս են մած ու պատարալ են անում, զն լինել տալիս Կնիկն էլ մի զիչ սուգ է անում, Փանաւին զովում, տփասում, Լնա մի ուրիշ մարդ է ուզում, Լնաը պատկզում գնում:

[1914]

ԲԱՐԿՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՆՎ ՓՈՆԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՎՈՍԿՈՒ ԿԱՐԱՍԸ

(ԱՐԽԱՄԱՆ)

Յես մեր ներերիցն եմ յսել, մեր ներերը իրենց պապերից, նրանց պապերն էլ իրենց մեներից, թե մի մամանակ մի աղքատ հոգադարձ է լինում, ունենում է մի սրամար հոգ ու մի լավ լիցը:

Ձեռքը ես աղքատ հոգադարձի լիցները առաւում են: Գարունը, վոր ու ցանքի մամանակը վոր գալիս է, լիցը չի ունենում թե վարի, հողը վարձով տալիս է իր հարեանին: Ես հարեանը վարելու մամանակ խոփել մի տեղ գեմ է ընկնում, դուրս է գալի մի հարստ, մինչ լիցը վտակի Սեղները լծած թողնում է, վազում է գրաւը հոգադարձով մաս:

— Հէ՛, ալցոյ յուս,—տաւում է,—ցու հոգումը մի հարստ վտակի դուրս լիկով, ալի տար:

— Չե՛, տիպեր, եղ խեղ չի,— պատասխանում է հոգադարձը:— Հոգի վարելը դու ավել ես, դու վարում ես, են հոգաւն ինչ էլ դուրս գա, ցանն եւ վտակի չե դուրս լիկել, թող վտակի լինի, էլի ցանն ե:

Սկսում են վիճել, սա տաւում է՝ ցանն է, նա, թե՛ չե, ցանն: Վե՛ր տաքանում է, իբրա

նենում են: Գնում են թաղավորի մաս գտնաւ:

Թաղավորը մի հարստ վտակու անունը լաւում է թե չե—ալցերը չորս է բաց անում, Ասում է.

— Վո՛ւ ցանն է, վո՛ւ գրանը, իմ հոգում հարստով վտակի չե դուրս լիկել— ինն ե:

Իր մարգկանցով գնում է, վոր հանի բերի: Գնում է հարստի բերանը բաց անել է տալի, տեսնում է՝ թե՛ վտակի—հարստը լիցը ու...

Հարստը ու հարստը լծած չե ու գալի: Հրամայում է պատմեն անգես ուսնչադարներին, վոր համարձակվել են իրեն խորել:

— Չե՛, թաղավորն աղքատ կնա,—գտնում են խեղները,—մեղ ինչե չես աղանում, լավ չես տեսել, ու չկա նշանդ: վտակի չե, վտակի...»

Թաղավորը նոր մարդիկ է ուղարկում, վոր գնան ստուգեն: Մարդիկը գնում են, յնա գալի, թե՛՛ համարիս, վտակի չե:

— Վե՛ր,—պարմանում է թաղավորը: Ասում է.— ինքին լավ չտեսա, կամ տեսածն են հարստը լին: Վեր է կենում մին էլ գնում:

Կարաւոյ բաց է անում, — գործելու մեղք լինէր ու:

Ու թէ՛ն Կրաւոյ է, թէ՛ն միայն ունի, — լին հասկանում:

Քաղաքը կամայում է, կամայում է իր յերկրի իմաստաններին:

— Քաղաքիցն է, — ասում է, — ձի իմաստաններ, թէ՛ն Կրաւոյ է սու: Ու կողպորենը իրենց կողով կարաւով վտակի յեն գտի: Յեւ եւ գնում — կարաւը լին ու է գտնում, սրանք են գնում — վտակի Ու թէ՛ն կնանակի:

— Դրա քաղաքութեանն էս է, Քաղաքը, լին լին քաղաքում, — ասում են իմաստանները: — Կարաւով վտակին քաղաքում կողպորենին պարզ է գրկած իրենց աղմուկիցն ու աղաղակիցն աշխատանքի կամար: Սերը վոր Կրաւոյ են գնում, իրենց աղաղակիցն են գնում ու միշտ էլ վտակի գտնում, իսկ յերբ վոր դու լին գնում, գնում էս ուրիշի քաղաքում կողպորենին, Կրաւ կամար էլ վտակում տեղ ու է գտնում:

Քաղաքը ցնցում է խոսք չի գտնում պատասխանելու:

[1908]

— Լավ, — ասում է, — դե կիմի են վորպենք, թե կը յերկուսից վորեն է պատկանում գտած վտակին:

— Կարեն կողպորենը, — ասում է սու վորպեղ պիտակիցն:

— Չէ, վորպենն է, — մեղ է մանում էս: Կտակը: Ու Կարեն պիտակ են կոկի:

— Լավ, լավ, կացք, — կանգնեցնում են իմաստանները, — թէ՛ն ունեց դուք — աղա կամ աղմուկ:

Դուքն է գալի, վոր միշտ մի աղա ունի, Կրաւ մի աղմուկ: Իմաստանները վտակ են, վոր սրանք գնան իրենց աղմուկն ու աղեն իրար կես պակսին, են գտած վտակին էլ տան Կրաւոյ: Ետեղ կամակարգում են քաղաք մարդիկը, ուրախանում են, ու կոկից վորջանում է, պիտակ է կարաւներից: Որքան սր, սրաղ զիշեր կարաւներից են անում, կարաւով վտակին էլ վոր պարզն էր զրկած իրենց աղմուկիցն ու աղաղակիցն աշխատանքի կամար, աղալին են իրենց զգովներին:

Քարեն կտակ, չարք են աղալ Քաղաքը մաս:

ԲԵՆ ԱՆՈՂԻՆ ԲԵՆ ՉԻ ՊԱՍՈՒ

(ԱՄՈՒՆԱՆԱՆ)

Ժամանակով Քաղաքը քաղաքում ասում էր Կրաւոյ Այ Քաղաք Քաղաքը: Կրաւոյ Այ Քաղաք Քաղաքը սովորութեանն ունի՝ չորերը փոխած մասն էր գալիս իմանալու, թե թէ՛ն է կարաւում իր մայրաքաղաքում: Մի գիշեր էլ ետեւ, զերթիշի չոր մասն անցնելին է լինում մի խուլ փողոցով: Մի աղաղակ աշխատանքի յերկն ու նվագածութեան ձայնի է լսում: Կանգ է առնում, միայն է անում միայն, կտակը քաղաքում է ու Կրաւ է մանում: Կրաւ է մանում անհամար գտարի ու մերկ մի անակ, կրակի զիշեր փոստ կարգիսի վրա աստուած տան տերն ու յերածիւնները: Աղաղակ ընթերցի չարիքը քաղաքում նվագում են, յերգում ու զգարանում:

— Կողպորենն է, ձի աղալ մարդիկ, — վաղնանում է զերթիշն ու խաւարութեանն է անում տան տիրոջ:

— Քարով յերկն, զերթիշ քաղաք, կանցք, միայն ունեց աստուած: Կտակ մի կտակ կացն ու միայն ուրախանանք, — խնդում է տան տերը: Կերթիշին էլ աստուած են իրենց կես ու քաղաքում են գեղը:

Կերթիշն մի մամի տան տերը յերածիւններին վտակում է իրենց աստուածիցն ու կամ փոստ գնում: Սերը յերածիւնները կտակում են՝ զերթիշն տան տիրոջ կարգում է:

— Անունը թէ՛ն է, քաղաքում:

— Կտակ:

— Անթ լինի կարգնելը, Կտակն տիրոջ, թէ՛ն տիրոջ տեր էս դու, թէ՛ն անակ փող էս աղաղակում, վոր ետեւ գեղով էս անց կացնում քո ժամանակը:

— Կեղք չառ փողով չի լինում, զերթիշ քաղաք, — պատասխանում է տան տերը: — Անունը լինի աղաղակն էլ կարգ է մարդ ուրախ

վարելի: Յես մի փնայի լին, չուստեր եմ
կարկատում, որը մի ընչին բան եմ վստա-
կում: Սերկիւնները բերում եմ մի ժառը աղ-
բուստի յոմ ապիս, մյուս ժամն էլ ես յերածկա-
ներին, վոր սեռաւ: Լուսում ենք, ուրախա-
նում: Քե քեզ նման մի աղքիվ հյուս էլ ստա-
ված հասցնում ե, աղկել լավ:

— Անգալա լինի քո ուրախութեանը, ով
Հասում, բայց լինի հանկարծ աշխատանքիդ
եղ բարակ աղբյուրն էլ կարի՝ Քնչ պիտի
սննու:

— Ինչե, յե կտրում, դերվիշ բարա:

— Որինակ, Քաղափոր ե ու Քաղափորի քը-
ժանաւոյք: Հանկարծ հրաման արավ, վոր էլ
փնայութեանը չպիտի լինի:

— Մէ, Քաղափորի դարզը կարժէ ե՛ ընկնի
փնայիներէ յանկար: Կամ Քնչ են արեւ
Նրան փնայիները: Սերը եղպես բան կղա-
տակի, են ժամանակ կմտածենք: աղմ ջնենք,
դերվիշ բարա: Աստուծո վաղորման ե, քեֆ
անողին քեֆ չի պակտիլ: Աղբյուրի բան է՝
ինչպես բանե՛ հեղին էլ կերթաւ:

— Լով, աստուծ աս, վոր եղպես լինի, —
բարեմաղթում ե դերվիշն, ու ջնում են:

Աստուծը վաղ դերվիշը գնում ե Նրա դը-
նարաց հետ ժամանակները լցում են Քաղ-
ափորի փառացիներն ու հրապարակները, գոա-
լով հալաւարում, Քե Քաղափորի հրամանն
ե, փնայիներէ խանութները փակ պիտի թան,
ես սրվանից էլ վաղեք իրավունք չունի եղ
արեւասով պարագայու: Զանցառանքի դը-
րախները կթալեն:

Յեկն Հասանի ձեռքից էլ բիզը խլում են,
վզակթին տալով զուրա անում իր նեղվիկ
խանութից ու դուռը փակում:

Մյուս գիշերը, դարեւալ դերվիշի չոր ժառն,
Հարուն Ալ Ռաիկ Քաղափորը գնում ե ջա-
ղաքը չընկու: Դարեւալ անցնում ե են փաղ-
ցով, ուր աղբում եր ուրախ Հասանը: Դար-
եւալ յերգի ե յերածկութեան ձայներ ե լսում
Նրա տանից: Ներս ե ժամում:

— Ո՛, բարով, բարով, դերվիշ բարա, հաճե-
ցեք, նստիք քո տեղը:

Հասում են, սուտն, խմում, սնում, յեր-
զում, ուրախանում մինչ կնայիներ:

Կնայիներն յերածկաներն իրենց վարեն
աւանդ են նստանում: Մնում են տանտերն
ու հյուսը:

— Դիմեա ինչ պատանեք, դերվիշ բարա:

— Ի՛նչ պատանեք:

— Հենց են, ինչ վոր զու գուշակեցիք յերեկ
իրիկուն: Եսա Քաղափորը հրաման հանեց—
մեր արեւանակ արգելեց...

— Ի՛նչ ես ասում,— դարձանում ե հյուսը:

— Հաղա վերանկից փաղ գոտար, վոր ես գի-
շեր էլ քեֆ սարքեցիք:

— Մի կափն կամ եմ գտեի, հիմի էլ չուր
եմ ծախում: Ուրական ինչ աշխատում եմ՝ մի
ժառը ապիս եմ աղբուստի, մյուսը յերածկա-
ներին ու դարեւալ քեֆ եմ սննու:

— Իսկ յեթե Քաղափորը չուր ծախելն էլ
արգելի, են ժամանակ Քնչ ես անելու:

— Զուր ծախելով Քաղափորն ինչ Պես
ենք ապի, վոր արգելի: Յեկ ինչե՛ հաղա-
նից դարզ անեմ զրա համար: Յերբ վոր կար-
գելի, են ժամանակ կմտածեն: Մի վախեմար,
բարեկամ, յերբեք չի պակտիլ մի կտոր հաց
ու մի անկյուն, վոր յես նման պարսխանում:

— Անգալա լինի ուրախութեանը քո սեռ-
ից, ով Հասում,— բարեմաղթում ե դերվիշն
ու նստանում:

Աստուծը վաղ անդալ Քաղափորը թնդում
ե ժամանակների ձեռքից, Քե Հարուն Ալ Ռա-
իկ Քաղափորն հաղին ե հրամայում: Խուրը
ստանումն ե ե հաղախից վաղեք իրավունք
չունի փաղով ծախելու: Պատեւ չուր լրկի-
նորի ակերն ու Հարգել Նրանց կծերը:

Աղքատ Հասանի կամե էլ Հարգում են լրի
համփին ու դատարկ լես դրկում:

Մյուս գիշեր Քաղափորը կրկին դերվիշի չոր
ե հաղնում ե գնում ջաղաքը չընկու: Կրկին
ժամանում ե ուրախ Հասանի տանը: Դարեւալ
ուրախութեան ե յերգի ձայներ: Ներս ե մըս-
նում:

— Ա՛, դերվիշ բարա, հաճեցե՛ք, հաճեցե՛ք,
նստիք քո տեղը, քեֆ անե՛ք: Երեկը յերկա-
րացնենք, գիշերը կարեացնենք: Ուրախա-
նանք, դերվիշ բարա, աղկել լավ ե ուրախա-
նալ, քան արամել:

— Խարկե, ուրախութեանն աղկել լավ ե
Անե՛քս էլ մեանելու յինք, ով կարող ե, Քաղ
ուրախանալ,— բացակասում ե դերվիշն ու Նըս-
տում Հասանի կողքին:

Դիւրբա մի ժամին յերգիներն իրենց
վարեն անում են ու նստանում: Մնում են
դերվիշն ու տանտերը:

— Հասան տխուր, հար թնշ չսեցի. առում են Քաղափորը արգելել է խոր ծախելը, հըշ մարթա է անդրաջ:

— Ի՞նչպե՞ս չե, թնշպե՞ս չե, ամենքիս իջի անաններն ել վաշնչացրին: Ախպեր, դու կատարյալ մարդարե յա չեզել ինչ առում ես՝ մյուս որը կատարվում ե:

— Հապա թնշպե՞ս ե, վոր դու զարկալ ջեֆ ես անում: Ամբողջ ես զսեյ ես փաշը:

— Յերանի թե մարդու պոկաւը փողը լինի: Փողի գանելը նշու ե, զերվել բարա: Գնացի մի զարծախրոյ մշակ մաա. որպէսն մի բան ե առիւ: յերում եմ մի մաւը ապրուստիս եմ անում, մյուսը յերածիւններին եմ առիւս ու շարձակում եմ իմ ջեֆը: Բանը մարդու սիրան ե, զերվել բարա:

— Սեա իմ հոգին, արժե, վոր եղ սրտով Քաղափորի պալատականը լինե՞լիք դու, — բացականից զերվելը:

— Վե՛ն, զերվել, զո առանները կատարվում են հշտաթաճը, հիմի վոր ես խոսքը ել կատարվի:

— Ինչե՛ս չի կատարվի, աշխարհում անկարելի բան չկա. — պատասխանեց զերվելն ու բռնանկնկեց:

Առաժուռը վաղ տեսութան պատանդաները կարեցին Հասանի աչքառ անակի դուռը:

— Շատե՞ղ ե կենում ջեֆ սիրող Հասանը:

— Սեա եմ, — պատասխանեց զարմացած Հասանը:

— Քաղափորի հրամանով նետելի մեզ:

Ուղիղ պարտաւոր տարան Հասանին: Հայաններին, վոր Քաղափորն իրեն պալատականի պաշտան ե ավել: Պալատականի զգեստ հագցրին, մի թուր ել կապեցին մեկըն ու կանգնեցրին պալատի մուտքերից մեկի առին: Ամբողջ որը են մուտքի առին պարտաւոր կանգնեց Հասանը: Իրեկունը վոր մթնեց, զատարկ եամփու զրին առն, թե՛ գնա, առաժուռ յա կզուս զո անդը կանգնելու:

Գիշերը դարեկալ զերվելի չոր մառվ Հարան Ալ Ռաշիգ Քաղափորն ու գնաց ծագաքը չըրնիս:

Գնաց մասեցավ Հասանի տանը: Անանի զրեց: Զարմանքով լսեց, վոր զարկալ նշուում են յերգն ու յերաժշտությանը: Հասանը ջեֆ ե անում զարկալ: Ներս մառվ:

— Դերվէ, զերվէ, զո առնը չքանդվի,

արի չե. յերեկվա խոսքը ել կատարեց, Քաղափորն ինձ պալատում պաշտան ե ավել:

— Ի՞նչ ես առում:

— Առաժու՛մ վկա:

— Յե՛կ յերնի շա՛ս փող ե ավել...

— Զե՛ս, ինչ փող, մի զրոյ չավին: Դատարկ առն զրկեցին:

— Հապա վճարեցի ես փող գտել, վոր դարձյալ ջեֆ ես անում:

— Եսաք, տանձ վորտեղեցի: Մի թուր են կապել մեկը: Իրեկունը առն գալիս մասնեցի, թե՛ ես յա մարդ չեմ սպանելու: Տարա պողպատի շեղքը ծախեցի, պողպատի փոխարեն փայտե լինել ավել, մեկը զրի, յեկա առն: Յեկու պողպատի փողով ջեֆ սարեցցի: Լավ եմ արել, չե՛, զերվել: ավելի լավ ե արախաթլուն անենալ, ջան մարդ սպանելու սալ:

— Հա՛, Հա՛, Հա՛, — երեւոյեց զերվելը: — Լավ անել — լավ ես արել, Հասան, բայց յեթե կզուց ջեղ Քաղափորը հրամայի, թե՛ կորի ես հանցավորի զլուիք, թնշ ես անելու:

— Բերանդ բարի բաց արա, ալ չարագուշակ զերվել: — բարկացավ Հասանը: — Հակառակի նման ինչ ել առում ես, կատարվում ե, չե՛ս կարող մի լավ բան առել...

Աւ շատ վշտացավ Հասանը: Սիրաւ յերկուզ ընկավ, ամբողջ գիշերը չկարողացավ ջեֆ: Իրավ վոր, մյուս որը Քաղափորը կանից Հասանին ու ամբողջ արգելաճի առին հանդիսավոր հրամայեց, վոր մի հանցավորի զլուիք կարի:

— Հանիք թուրդ ու կորի ես հանցավորի զլուիք:

— Աղբան կենա, մեծ Քաղափոր, — պատասխանեց սարսափած Հասանը: — յա իմ սրտով մարդու զլուի չեմ կորել, չեմ կարող: Փորձված մարդիկ շատ կան զո պալատում, հրամայի մի ուրիշը կորի...

— Սեա ջեղ եմ հրամայում, — ստանեց Քաղափորը: — յեթե մի վաշիկան ել ուղեցրիք, զլուիք կթալի: Կանիք թուրդ...

Ես խոսքի կեա թլլաւ Հասանը մասեցավ հանցավորին, մեղքերը տարանեց ու ապագակեց զեղի յերկնեք:

— Տե՛ր առաժում, արգարե ու մեղավորը դու գիտես: Յեթե ես մարդը մեղավոր ե, ինձ ու՛մ տաք, վոր մի զարկով Քոնենեմ սրա զլուիք:

խել չեմք արգար ե, թող փայտ դառնա իմ
Քաղաք...

Առաջ, դուրս ցտեղե Քաղաք... Փայտ Հրա-
քի վրա պայտատկանները Պաղին աղլանի
նստեց Հրաքին Այ Պաղից Քաղաքը փա-
ռառ միտալեց ու ամեն բան բաց արավ, դա-
մեց իր պայտատկաններին աղին Շատ երկու-
ղեցին պայտատկանները ու շատ գովեցին ՔՔ
արքայութեան սիրող Հասանին, թե Քաղա-

վորին Միտալեց միշտ անգամ զմարտա Լա-
նգաժողը, վոր չեղան, վիշը մեկնած ուղտու-
ն էր թիւ գործին Քաղաքը բաշխեց Լանգա-
վորին իր կոնքը, իսկ Հասանին դառնալով
Լանգեց Նրան իր սիրելի մարդը ամբողջ
տնտեսութեան մեջ ու լավ պաշտոն աղից, վոր
միշտ աշխատի ու անպակաս ուրախ աղլի,
արիւնքին էլ ամբողջին ուրախ աղլի աշ-
խատեցուց:

[181]

ՀԱՅԱԿԻ ՔԱՂԱՔԸ

(ՇԱՄԱՆԱՆ)

1

Փակով-ժամանակով Հնգիստանի Բնաբնա
ցաղացում տրեխիս ու լինում Ուգանա Քաղա-
քը: Որեքից մի որ մեռնում է նրա սիրելի
կինը: Դժբախտ Քաղաքը չի կարողանում
միթթարովի վոչ մի բանով, իրեն վորտորու-
թեան է առնի: Մի անգամ էլ, իբր վորտի չե
դուրս գալիս, անտառում մի գեղեցիկ փռքիկ
աղլիկ է գտնում: Ուրախանում, աշխատեցով
մին է լինում, առնում առն է բերում, վոր-
գեղեցում, անուշը գնում Փանաքարա:

2

Մեծանում է Փանաքարան, դառնում է աղ-
խուր Քաղաքի միակ միթթարանը: Յերը
հասնում է ամուսնութեան ժամանակը, Քա-
ղաքը հրավիրում Լանգում է իր լերերի
լերիստաղը արքայազուհիներին ու իշխանա-
զուհիներին, վոր Նրանց միմից ընտրութեան
անի Փանաքարան: Բայց աղլիկը դուրս չի գալի
իր սենյակներից:

— Հայրիկ, — ասում է, — գիշերս մօրս Լա-
ղին լերալ լեկով իմն: Առաջ. Փանաքարա, շատ
չտոտեր կինդրեն ջու Լնոքը, չխորովն վոչ
գեղեցիկութեան, վոչ քաղութեան, վոչ Լաքա-
տութեան, վորովհետև անբախտ կլինեն, վորին
էլ ընտրեն զեղ ամուսին, ընտրի միայն Նրան,
ով իր կյանքում գտնե մի անգամ լեղած կլինի
Վոսկի ցաղացում:

— Շատ լավ, պիկի, — ասում է բարի ծե-
րանին. — իմաստուն են լերաղները, ու մօրը

Լաղին ջու լերաղութեան համար է խոսում:
Յնա կղպն էլ կհաղանեմ Լանգոված փեսա-
ցաններին, ինչպես աղլի է լերաղը ու ինչպես
ջու սիրան է ուղում: Նրանց աշխարհ տե-
սած մարդիկ են է անշուշտ Նրանց մեջ կգտնվեն
ենպեսները, վոր իրենց կյանքում գտնե մի
անգամ լեղած են Վոսկի ցաղացում:

Նաղան էլ Լաքանում է Քաղաքը Լանգ-
ված արքայազուհիներին ու իշխանազուհիներին:
Յերը Վոսկի ցաղացի անուշը լսում են, ամեն-
քը նայում են իրար լերերի ու զարմանքով
վեր են ցալում տաները:

— Նաղան ցաղաց մենք լենք էլ լսել մեր
սրում, ուր թե տեսիլ...

Նստում են միմեք ու իրար լեռերից նեա-
նում, ցրվում իրենց աշխարհները:

Բնաբնաում մի լերիստաղը է լինում Դի-
վանա անուշով: Մի շառլ, զմարտուհի լերի-
ստաղը է լինում Դիվանան իր կարողութեան
ը խնջուցներում ու զնններում զտանած, դա-
տարի, Լանգացած կանգից ու աշխարհից,
Հենց վոր Քաղաքի աղլիս վորտումը լսում
է, մտածում է. — Այ զեղ լավ գեղց աշխար-
ցում մի քիչ էլ զմարտաշու, միանգամից է
կարտառանա է գեղեցիկ կնիկ կուսնանա: Յնով
Բնաղան վորտի մօրով չի անցել զնա ասի՝
տեսիլ է Վոսկի ցաղացը ու ամուսնանա Լնոք:

Վեր է կենում, չխտել գնում Ուգանա Քա-
ղաքի պարտը:

— Լաղանցեք լցնալ Փանաքարային, վոր

յես, յերիտասարդ Նիվանա, լեզու եմ Վոսկի քաղաքում:

Ամբողջ պալատը թնդում է ցնծութանից, վերջապես յեկով ուղտած Արուս:

— Ենթա համեցե՛ք, — խնդրում են դրանիկները ու Ենթա են առնում յերիտասարդին զեղեցիկ Քանաջարայի մաս: Քանաջարան խնդրում է Նրան, Վոր պատմի, թե ինչ բան է Վոսկի քաղաքը: Ա. Նիվանան սկսում է իր սուս պատմությունը:

— Վոսկի քաղաքը... Ել մի սար, տիրուհի, թե ինչ զարմանալի բան է եղ Վոսկի քաղաքը, Վոր լին ընկա մեղք... Աստարական գործերով անցնում է յի աշխարհից աշխարհ, հազար ու մի աշխարհ ընկա, հազար ու մի քաղաք ահա՛՛ հազար ու մի հրաշալիքներով լիքը... Մի անգամ էլ, մի աշխարհում, Վորի անունը լիպիս Ենթին է և Ենթի կասեմ Վորանց Վոր է, անանմ կոմում մի անգամից տարածություն զառում է արևի տակ, ինչպես մի հակառակն Նրան:

— Ես թնչ հրաշք է, — անցնում եմ ընկերներին:

— Վոսկի քաղաքն է, — ասում են ինն:

— Այնպիսի Վոր Վոսկի քաղաք... Մասնում ենք, թնչ անանմը՝ աները Վոսկի, Ենթաբը Վոսկի, փողոցները Վոսկի... Մարդիկ էլ Վոս աշխատում են, Վոս չարչարում են, Կասեմ ու ասում-խոսում են...

— Դուք արեք ես անամոք աստիտին, — բարկացած կանչում է Քանաջարան: Այնն տարով դուրս են անում յերիտասարդ Նիվանային և պալատը նորից ընկզմվում է անբուխ թան մեջ...

4

Բայց են սրվանից, ինչ յերիտասարդ Նիվանան անանում է զեղեցիկ Քանաջարային, Ենթախարվում, փոխվում, գառնում է բարբոսին արիւն մարդ: Քանաջարային և Նրա աչքերից, զիրենց-ցիրեն միայն են և ժառանգ, Վոր գնա, գնա, գնա, գառնի Վոսկի քաղաքը, ուր ուղում է լինի ու զու պատմի Քանաջարային: Բողնում է ասեմ ու անց, Ենթա ու մեր, զգուխը փնչն է գնում՝ զնում — Վորանց ես, Վոսկի քաղաք, զեղ եմ գառնի: Դուք ի, գնում ամեն պատանուից Ենթա ու փորն է անում, Վոսկի չի լին Վոսկի քաղաքի անունը, ուր Մայք թե անցն ասեր:

5

Մի սր էլ Նիվանան կոչում, Ենթա ուր է կենում մի խոր անտառով: Տեսնում է մի Ենթա Վոր Կասեմ մի մեծ արեմով: Ենթա ու աչքերը պատրաստում է Վոր զարկի, մի էլ ասում: Կասեմով արեմովը լիպա իս անուն, ասում:

— Ինչու լին անուն, ով բարի մարդ-ասանց են էլ վերաբերված եմ լինա Կասեմին Ենթա մեղ է թինա ասելը, անանմից ցով է ասել ու արածանում է անում ինն: Յեթն զթա՛՛ Ենթա Կասեմ ու ասողացնես ինն, լին զեղ են լավությունը կանեմ, ինչ Վոր միայն արեմովը կարող է անել:

Զարմանում է յերիտասարդ Նիվանան, թե ինչպես է անելու կովքը խոսում-մարդկային լիպով: Մաս է գնում, զգուխը Ենթա ի բերում վերաբոր արեմին, Ենթա Կասեմ է թին ասելից ու անուն անտառում մի խրեմի, ընկում է լեզնի:

Արեմովը ասողացնում է ու գրեմ է Նիվանային:

— Յես խոսք ավի, թե զեղ են լավությունը կանեմ, ինչ Վոր միայն արեմովը կարող է անել: Ենթա եմ ասել, ու խոսք-խոսք է, Կասեմ է կասարեմ՝ ինչ էլ Վոր սերտող ուղի, լիպող ասի: Ասա անունով՝ թնչ ես ուղում:

Ա. Կասեմ է յերիտասարդը, պատմում արեմին իր պատմությունը, պալատ, Վոր իրեն ասան Վոսկի քաղաքը:

— Դուք բան ուղեցիր, բայց արեմին կամար չի զգուխը: Դու միայն ասումը կաց իմ մեղքին, զեմ Ենթաբերը չգնում զեղ վեր կերեմ Վոսկի քաղաքում, — ասում է արեմովը ու վեր թնցնում յերիտասարդին:

Բայց է անում իր հակառակն թինը, բոճաբանում է միայն անգործը, սրանում կանա զեղի արևուն: Յեթնայից ու արագությունից զեթն ընդապառ է լինում, ուղեց գնում է Նիվանան: Մին էլ ենանց է ուղեի գառն, Վոր արեմովը ձգրում է:

— Ասա Վոսկի քաղաքը, — ու ինչնում է գառնի:

6

Այնք բայց է անում Նիվանան: Անցն, կասնալ արեմներ ինչ թաղված, տարածվում է մի քաղաք: Կաղապա գնալ Վորանց անց-

նում և նրա միջից: Հնաժից շատ ծանոթ ցուցանքների նման մի ցուցաբերում է նա էլ փառքից ցուցաբերում: Առաջ է գնում: Չորս կողմը բարեկից ուղիներ, դժբախտ կանաչ, հաղթաբազմեր ծաղիկներ: Ողջ լինել և թաքնվելու մի քանի մասնակցություններ: Միջոցով ու չեղելի կարգով, և նրանց նման միասնականություն: Մյուսում են մարդերում ու աշխարհում աշխատողները յերգելը:

Ախ, է՛նչ լին և աշխարհն ազատ
 Եւ կյանքի նամար, ամենքի նամար:
 Ի՛նչքան լինել է, է՛նչքան առատ
 Եւ կյանքի նամար, ամենքի նամար:

Ախ, է՛նչ լավ և աշխատանքը,
 Առաջ նկատվում, խաղաղ հաղթ,
 Ի՛նչ անուշ և հասուն կյանքը
 Լիքը սիրով, ծաղիկով, յերգով:

«Յերջանիկ մարդիկ», մասնում և Դիմանում
 ու դիմում և նրանց:

— Առաջ, ազատում եմ, ով յերջանիկ մարդիկ, է՛նչ և եւ ցուցաբերում անունը:
 — Հասկի ցուցաբերում և առ, բարի ուստաբանում:
 — Իսկ զուգ ծառանքը էք, վար բանում էք ձեր տեղերի ուղիներում, թե...
 — Մենք տեղ ու ծառա չգտանք:
 — Իսկ ձեզ մի և կատարում:
 — Դուրս թաղանթում:
 — Եստ զորեղ թաղանթ յե յերեկ:
 — Այն, նա գիտի յերջանիկանքում, գտանքը:
 — Արդյոք կարելի՞ յե նրան տեսնել:
 — Նրա զուգը բաց և ամենքի առջև, իսկ առաջադրանքներն միշտ նրա մոտ են տանում, և զեղ էլ կերպիքն անուշադ:

7

Ճամբարում վար, ներս և մանում ցուցաբերում է, Դիմանում ինքնում են Դուրս թաղանթում առաջադրում: Առաջադրում յերջանիկանքում է, կազմակերպում ու հանգստանում, համարում են թաղանթում մոտ: Թաղանթն մի շատ բարի ու աշխարհի կին և լինում և ենթան չեմաղ, վար հեղինակաբաններն մի առաջան և թվում Դիմանում: Կարողացում վար կարողացում, ենք մի տեսնելով կարողացում և նրան:

— Ի՛նչն և զեղ յերեկ մեր աշխարհը, յերթառարկ ուստաբան, — առաջադրում և անում

Դիմանում: — Վերան և զեղ հաղթում, թե
 բարան և առաջադրում, և ինչով կարող ենք
 ուստաբար լինել զեղ:

Թաղանթում աշխարհում և առաջադրում
 վաղեմից, Դիմանում առաջադրում առաջադրում
 է մի առ մի, թե ով և ինչը, ինչ և ինչի իր
 դուրսն ու ինչպես և հասել Կարի ցուցաբերում:

— Միշտ լավ է, — առում և թաղանթն, —
 յերջանիկ թաղանթում են իրենց վառ առաջ-
 րանքներն ու հրեղը, լավում են բարձր
 կարողացում ու հաղթում են, գնում են հաղթում
 մի բարձր հաղթանակ: Թե կհասնեն, — լավ, թե
 չեն հաղթում, գարնան միշտ լավ է ու լավ, վա-
 ռաճիկան կյանքը վաղ առ ինչ է, յերեկ վաղ
 հաղթում ու հաղթանակ:

— Իսկ յերջանիկանքում...

— Առաջանում լավ հաղթանակի վրա ու զու-
 լինել իր ունեցանքով:

— Մի և յերջանիկանքում:

— Ուրիշ վաղից:

— Իսկ յե կարողում էին՝ ձեր ցուցաբերում լինել
 և վաղից և նրանց է, վար զու ու յերջանիկ
 են ձեր մարդիկ, — առաջադրում և գարնան-
 ցած Դիմանում:

— Կարելի, — զմեծից ու առաջ Դուրս թա-
 ղանթն, — Կարելի մեծաց է, վար հաղթում և գարն-
 անց և զեղում, Ի՛նչ կազմ կա նրանց մեջ:

— Իսկ յե կարողում էին՝ անունի բանակ
 ունեց և զեղի ուժով էք զանազանում ձեր
 յերեկի առաջանիկ կարող և խաղաղությունը,
 զարանակում և Դիմանում:

— Ո՛ր, յերեկ: Անն ու առաջադրում և խա-
 ղաղությունը իրար չեն տեսնել և միասին չեն
 աղանթ:

— Իսկ յե կարողում էին, թե զուգ հաղա-
 րավոր վաղեմից մեծ առաջանք ունեց, նրանց
 մեջ առաջադրում առաջում են ձեր հաղթող հա-
 ղող ու առաջան աշխարհ ցուցաբերում զանազան
 վրա:

— Կայ, բարեկամ, մենք ընտանիք ընդոր-
 անակություն մեջ ենք զառաջում նրան և մի-
 նորդներ լինել հաղթում ձեր հաղթ ու նրա
 մեջ:

— Սեպանիկ յերեկ: — Բացակայում և Դի-
 մանում: Կրկին և իր հաղթանիկ յերեկն ու ընկ-
 նում և մարի առում:

Ազատ թե առում և կարողացում թաղանթն,

ճան է անում Դիմանային իր տպարանքի ուղ-
ղակները: Մթուներեց մեկում Դիմանան տես-
նում է պատիճը կախած մի աղկա պատկեր:

— Կան, ինչպես նման է, — բացականչում
է ու Յուս է առաջը ցարացած:

— Ո՛րն նման է:

— Նրա...

— Ո՛ր է նա:

— Քանաքարան... իմ Քանաքարան...

— Բայց ձի է Քանաքարան:

— Քանաքարան, Քազուկի, ննջ են աղբիկն
է, վորի ժառն ցեղ պատմեցի: Նրա նամար
եմ չես նկատեց իմ հայրենի իրերից: Ընկն
այխարհից այխարհ ու արժիքի թիւով նաեւ
Վսեկի ցաղաջը և կրկին պետք է վերապա-
նում նրա ճառ:

— Ինչեւ չես վերապանում, աղնիվ Դիմա-
նա, — խոսում է զեղեցիկ Քազուկին: — Մի վե-
րապանա, Դիմանա, Յա մեղ ճառ. աղբի մեղ
կեա: Միքն ավելի փարթում չէ Վսեկի ցաղաջը,
միքն հայրապ չեն եւ տպարանքները, միքն
հրաշխի չեն եւ կախարդական աղբիները...

— Կոչ, Քազուկի, չեմ կարգ:

— Միքն զեղեցիկ չեմ չես...

— Կոչ, չի լինելու վոր չի լինելու:

Նն ժամանակ Քազուկին պատկերում է, նազ
են պտարտաւում ու նամապարտ է գնում Դի-
մանային զեղի իր հայրենի իրերիցը, զեղի
Քանաքարան:

8

Ճանապարհին ծովում առափն ալիկոնու-
թյան է վեր կենում, նազը պցում է մի կզգի:
Մի կանաչ կզգի՝ լիքն ամեն բարիքով ու ամեն
զեղեցիկութեամբ: Բայց ամենից զեղեցիկը լի-
քն է նրա լանել տիրուկին, վոր Դիմանային
առաջարկում է անձանան իր նաւ, Քազու-
կորի են աղան ու առան ալիարհուում:

— Ձեմ կարգ, նազելի տիրուկի, — կրածար-
վում է Դիմանան: — Յա զարկալ իմ նամա-
պարտեւ եմ շարունակելու, ինչ ուզում է լինի
— զեղի իմ հայրենի առաջը, զեղի իմ Քանա-
քարան, վոր չեմ փոխելու վոչվոցի և վոչ մի
Քազուկորության նաւ:

Ու ասելու նաւ ննջ ալլը ճալում է Դիմա-
նան, մին էլ քայ է անում, — կզգում տիրու-
կու փոխարեն առաջը կանգնած է Քանաք Քա-
զուկին:

— Մի վախենար, Դիմանա, ու մի զարմա-
նար, — անուշ ծաղալով խոսում է նա: — Յե-
նում ես, Վսեկի ցաղաջի Քազուկին եմ չես —
կախարդ Քանաքը, եմ աղբիկն է Քանաքարան:
Մանուկ հասակում Յն զեղ նրան հափառակից
ու աարավ: Նն արժանից ամեն յիկվորի ինչ
ճառ էի կրակիրում, նայց ու փոր էի անում,
պատկերն էի ցալց առաջ, քայց վոչվոց չեք
իմանում, թե ուր է ընկնլ նա: Յեմ աւա զու
յիկար նրա սիրով վզկարժում ու վերապա-
նում եւ կրկին նրա ճառ: Բա սերը փորելու
նամար էր, վոր չես ցեղ արի են ամեն առա-
ւարկներն իմ ցաղաջում: Յեմ զարկալ ցեղ
փորելու նամար էր՝ չես առաւ արիլ վերապա-
րանց, ցեղ փորելու նամար ասեցեցի եւ փոր-
նանքն ու եւ փորելութեաննը, վոր քոյ չե-
րկվալ ու են միմիտ: Այժմ չես նամաւում եմ
ցեղ, նամաւում եմ զա սերին ու զա քարու-
թյանը: Նու, կրկալի, արժն յերկունիկ կանես
և իմ Քանաքարային և ամեն ճարգու: Վերջա-
պէս արժն զու զիսեւ յերկունիկութեան զապա-
նիքը:

Ու խոսքի նաւ մի փետուր է կրակում կա-
խարդ Քազուկին և, սե ամպի նման, հակնթա-
վոր թիւերը փռած հայտնվում է մի մեծ ար-
նիվ:

— Տնոր, — բացականչում է կրկնը, ու ամեն
քան չցանում է Դիմանայի ալցից, ալիկն ալի
մեկ լնչում է յերգը:

Գոհ ալիարհից, զոհ իր կանգնից,
Միմարը հազիքի զմարտա թիւն,
Յերջանկութեան հայրենիքից
Գնում է նա, գնում կըրկին:

Գնում է նա վերանվում
Մաքուր սիրով, բարի սրտով,
Դնդի յերկին իր հախարհաց —
Յալիքի առն, արցունքի ծով:

Տանում է նա ուժը վոզու,
Անկնլ սերը, անհաւ բարին,
Յերջանկութեան ամեն ճարգու,
Յազուկութեան վոչ ալիարհին:

9

Հագու վրա չի լինում Ուշանա Քազուկորը,
վոր արժիվը ծղրտում ու վեր է գնում Դիմա-
նային իր հայրենի ցաղաջի ամանում: Քա-

զաքն եւ ժամում Նիվանան ու գնում ուղիղ թաղամասի ուղարկանքը:

— Կարանցեք զոգեցիկ Քանաքարային, վոր յես, յերկառարդ Նիվանան, զայն եւ Վոսկի քաղաքից:

Շնչուում են ներս: Դեմքը տեսնելուն պես Քանաքարան բարկանում եւ իր ծառաների վրա:

— Մթթն չեք համայում սրան, վոր ներս եք թողել նորից: Մթթն են սրիկան չի առ, վոր մի անգամ փորակց ինն խորի եւ անա նորից հանդգնում եւ, ուղում եւ հին խաղը խաղա: Դուք արեք խելախի:

— Սղառն, չընաղ Քանաքար, — ինչպում ե Նիվանան: — Լիրովի, յես նա ելի, բայց ել նա չեմ: Սես այժմ Վոսկի քաղաքից եւ գալի, քո կախարդ ժոր՝ Դուք թաղուհու ուղարկող քիցն եւ վերադառնում, քո ծանկութեան նշանաբանում եւ լիզել, ուր գնա կախ եւ արած քո սիրուն պատկերը: Սես այժմ գիտեմ՝ ինչ բան ե Վոսկի քաղաքը, ինչ ե վոսկին ե ինչ ե յերկանկութեանը: Սես այժմ գիտեմ յերկանկութեան քաղաքիցը: — Սեզ մտնե բան նշանով պատմում ե միտմի:

— Այժմ յես գտնե եմ, — բացականչում ե

Քանաքարան, ե աշխարհով մին ե լինում ուրախութեանից, Ուշանա թաղամասի ել չնի չի գալի: Ռիսն ուր, Ռիսն զիշեր անող լիզ: Կիրք կատարում ե նրանց կարանիքը: Ամենքն ուրախանում են ու լինում: Եւ ուրախութեանը տեսնելուց կեսու ժեք թաղամասի ել կյանքն ու արեք բախում ե արդարեւին ու մեծանում: Նրա տեղը թաղամասի ե հասում Նիվանան ու սկսում ե իր յերկիրը կատարելի եւ կարգով, ինչ վոր տեսել եր Վոսկի քաղաքում: Վոսկի չկար նրա յերկրում, բայց ժողովել արդում ելին արդար աշխատանքով, զոն ու յերկանիկ իրենց ունեցածով: Սեզ են ժողովուրդը, վոր մի ժամանակ արանջում եր, թե աշխարհը նոց ե ու ցավով լիքը հիմա յերգում եր ամեն տեղ:

ԻՆՇՅԱՆ լին ե աշխարհն աղառ
Եւ կյանքի նամար, ամենքի նամար:
ԻՆՇՅԱՆ լին ե, ԻՆՇՅԱՆ աղառ
Եւ կյանքի նամար, ամենքի նամար:
ԻՆՇ աղիվ ե աշխատանքը
Առողջ մեղքով, խաղաղ լոգով,
ԻՆՇ թեթեւ ե անցնում կյանքը
Լիքը սիրով, ուրախ յերգով:

[1906]

ՄԱՍԿԵՐԻՑ Ի ԶԱՍԿ ԿԵՆՆԵ

(ՆՄԱՍՈՒՄ)

Լին ժամանակները, յերբ զես Լնչկառատում չեյին յերևացի սպիտակ մարդիկ իրենց հրաշաներով, յերբ զես նրա մեջ ու ընդարձակ նովաներում խաղաղ արածում ելին զանաչ ներք յերմակները, յերբ զես տապիրն ել մաս ելին յերկրին ու չընաղ, կենդանի արարածներ ելին եւ հաւաք իշխում ելին մարդկանց մաս, անա են ժամանակներից եւ պատմում:

Սե ժամանակները Կոնի գետի ափին աղբում եր մի ջանել վորական նա սիրում եր կարմիր ծաղկներն ու կապտառ յերկինքը: Սեզ միշտիւ ուրիշները կապի բանկերներով ելին վորսի գնում, նա կարմիր հալանքներով զարգարած կապիներ եր հաղում, յերեսը նախում եր կարմիր զրահով ու չըլանակներով, ինքն ել ննդես գնա ու նախում զազգում զարգարում, ինչպես վառ ու նախում զուգ:

վան են յերկինքն ու յերկիրը: Մաղերի մեջ ել միշտ կրում եր կարմիր կարապի փետուր, զրա նամար ել նրան կանչում ելին Բարեք փետուրներ:

Մի անգամ իր նառ ու աղեղով գինվան Բարեք փետուրները գնում եր՝ առառում: Մի կատա խաղաղում նկատեց մի կեռք — մարդ վառանաղեր, վոր յերկը չէր տեսել իր կյանքում: — Ի՜նչ արարած ե սա արդյոք, վորտեղից ե յեկել ե ժուր ե գնացել, զարմացած նաք ամեն իրեն ջանել վորակներ: Սե կեռքը բռնեց ու գնաց: Ավելի զարմանքը մեծացավ, յերբ տեսավ կեռքը չըլան անելով յեկավ ելին կեռքը, վորտեղից սկսել եր ու գնացել:

Ինչ ուղում ե լինի, պետք ե իմանում ինչ արարած ե սա, վնեց ու պատկեց են չըլանի մեջ բարեք խաղերում ու ծաղիկներում ե մաս:

ծած եր տնայա տարածի ու նրա ժողովուրդի ղեկավար՝ Լուսինայի հետ խորհուրդով խորհարարական կազմակերպության մասին:

Մին եւ նկատեց իւր վերինը, յերկնքի խորհուրդով, մի փառքով կնուս Սկզբում արեւիկայի ընդունեց, բայց կնուսին երկնքով մեծացած, մեծացած կնուս, ու մին եւ տեսաւ մի զամբարայ ինքով յերկնքից: Քիչերի յետեւից հայեց. զամբարայից զուրս յետեւ տեսներկու հրեւոյն-փառքին աշխիւնեւ՝ Լուսինայի խորհուրդով խորհարարական կազմակերպության մասին: Զամբարայից զուրս յետեւ մինը միայն յետեւից եւ զարարի ու զաշխիւնի մէջ սկսեցին պարել ու յարել, յարել են տեսաւ Լուսինայի յարել, զոր Քարի փառքովորը իւր որում յերեւել չէր յայտնուց: Զտեւ Քարի փառքովորը եւ յիշարաց Լուսինայի, իւր Քառարից զուրս Քառով, ընկաւ նորանց չէրան ու բացակայեց:

— Քառից, Քառից, յիս եւ յարեւմ ու յարեւմ եւ յիս...

Աշխիւնեւ զարից ճառքին, զաղեցին զեղի իրենց զամբարայից, իւրս յետեւից Քառի զամբարայի մէջ, ու զամբարայից արարական զիշարացով զեղի յերկնքի խորհուրդով ու կնուսին փառքովորով, տնայապաշտով կորով յերիտասարդ զարարական աշխիւն:

Յերիտասարդ զերազարած իրենց յարեւմ: Մերը նրա կամար զամբարայի եւ իւր խորհուրդով, բայց չիշարաց ուրի. ուրջ ու միայն են տեսներկու աշխիւնեւ կնուս զնայեց եւ զեղի յերկնքից:

Շատ խնդրեց մերը, զոր պատմի, թե ինչ եւ պատմեց. Սկզբում յիւ ուզում, բայց զերջը պատմեց ամեն բան ու կայանեց, զոր չի կանգնատեսու, մինչեւ են աշխիւնեւ մինը կին յերեւմ իրեն:

— Շատեց անպատեւա տառաքանեւնեւնեւն են, — սասով զարարական մերը, զոր նշանավոր կառարար եւր—Նու աշխիւն լավ կանուս մեղանեւն մի ճշդիկ աշխիւն ուղիս ճեղ կամար կին: Նի մի ժամերի տառաքանեւն աշխիւնեւն զիս, թե չի զիւրից մի փառքանց կերեւա:

— Վոյ մի զմիայնաւ Քառի ու զոյ մի զմիայնաւ Քառի ինչ ինչ փառքովորով, միայն թե կարեւոր Առաքանեւն աշխիւն ինչ կին տեսնեւ, — պատասխանեց զարարիկ—Յեւ յիս պետք եւ կանեւմ նրան, թիկուց եւ ջաշի մինչեւ աշխիւնեւն զիւրից:

— Յեթե կատաւ եղպեւ եւ զմեւ, թե զո

տառք ինչի, — սասով մերը ու միայնաւ Քառի մի կարար արեւմեան մարի կարեց աշի զիւրի փառքովոր, իւրս աշի ու կնուս կանապարհ զիւրի զեղի կառարարական չէրան:

Շէրան մանկան կնուս յերիտասարդ զարարական արեւմեան ու խորհուրդով մէջ սասով արարական:

Մի ժամանակ զարարական կնուս կնուս յերկնքի խորհուրդով: Կնուսին մեծացած կնուս, ինքով, ինքով ու զերիտասարդ ինքով զնային, եւ իսկ նային տեղը:

Աշխիւնեւն ճեղ ու զարարական զիւրի զիւրի կնուս—արեւից, արեւմուտը, կնուսի ու կարով:

— Կարեւորաւոր կանեց մարդ չիս, — սասով նու ու յարար զամբարայից զուրս Քառի: Կնուս ուղիս երկն սկսեւ իրենց պարել, զոր փառք աշխիւն արեւմեանը կնուսն ու ջաշի աշի մեծին:

— Շատ, չիս, փառք կանեցից, — ճեղ մեծը. — կատարական արեւմուտը յերեւել չի կանապարհով մանկ մեր նմիւրական չէրան: Առեւմեան կնուսարարիկ սասով տնայա մի կանապարհ եւ Քառիման:

Քարի փառքովորը զիս չիտացեց զնեւ մի խորհուրդով կան իրենցից կնուս արեւմեան մարի, զոր զամբարայից արեւմ Քառի եւ յերկնքով:

Յերիտասարդ տան զերազարածով սասով տեսու ու կարովան:

— Մի կանապարհ, զարարական, — սասով մերը: — Մեղան մի ուրի, եւ շատ եւ Քառիման մեղ ու իշխանեւմ եւ մեր կնուսները: Մեւ, յեթե սով զգուս, մարի կնուս միայն:

Ապա թե մի մեղան իրենից մեր կարեց զարարական զիւրի կարեւոր փառքովոր ու կանապարհ զիւրի:

Մամ, կանապարհին մարի ուղիսով կասով ու կառարարական չէրան մասով յերիտասարդ: Մասով թե չի—մաս զարարական, բարեկամացով մի մեղան ճեղանեւն կնուս ինքով նրանց բուն: Մինչեւ մերը խորհուրդով ամեն բանում ուղիս նրան:

Ան խորից յերկնքից ինքով խորհուրդով զամբարայից: Մեւ ջաշից զարարական զուրս մեղանեւն զամբարայից ու սկսեց զիւրի յարարական: Կարով ճեղից, կնուսի ճեղից, արեւմուտը ճեղից, ներքեւ— զնային ճեղից:

— Ծանեց մարդ չիս, — սասով—արեւմեան

եւ չեն տեսնում, բայց դարձեալ պիտի գտայն լինենք:

Յե՛մ ահա դուրս յեկան Նրանց ամենքը, պար բռնեցին ու սկսեցին յերգել ու զարկել փռքիկ թմբուկները, վոր ունի կաշիքնց ելին չի՛նան: Եւսկեամբ հասան նենց մկան ընթեւ. մեծ քույրը անաքը վեր բարձրացրեց, բարձր միտսին կանգ. սան ու շուռչները պսակեցին: Ապա թեւ վտառով գետնին զարկեց, ականջ դրեց ու տառով:

— Ստեպ տառլիւս նման խուլ չի նշուում: Յերեկ ետքը ստար կուր կա մկների մաս: — Նորից գետինը դափեց ու կանչեց:

— Նուրս յեկեք, յերեսցեք զուգ, փռքերիկ դաժաւաններ, թե չեւ անք իջողեցնեք:

Բայց մեր մուկը արգին անցք եր փորել, վոր դուրս եր գալիս ուղիղ նենց չըլնաղաղ միտս կողմը: Յե՛մ միշտիւս աղլիկները Նրան չըլնաղի Ներսէն ելին վորնեամ, նա իր հաստեւորով արգին փախչում եր չըլնաղից դուրս մարդերում:

Աղլիկները վաղեցին յսաններից, վոր սպանեւ մկներին. ամենքը վաղեցին, բացի փռքը, վոր չեւ կարող սպանել՝ ինչ ուզում եր լինել: Սա մամանակ Բարձր փառաբովորը դուրս յեկավ մկան ընթեւ, առավ իր մարդկային կերպարանքը, մասեցավ աղլիւսը, բանեց Նրա յերկուս. անաքից ու տառով:

— Արեւ գետնը մեր տունը, սիրման աղլիկ, ու յերդր իմ կինը: Ստեպ պար կրոնես Շպիկ աղլիկներ լեւս, յես վորս կանեմ, կրեթմ քեզ համար, մերս կեմի ու տունը կկառուվորի, և զուս մեզ մաս ալելի յերջանիկ կլինես, քան նման — յերկնքում:

Աղլիկը կամավորում եր:

Յերկնքին աղլիկները յեկան հաժաղեցին, չըլնաղաղեցին իրենց զրոյը, սկսեցին աղաչել, վոր նուպա բան յանի՝ Նորից իրենց նեւ գնա վերեւ յերկնք — իրենց տունը: Բայց Նահայեց, Նայեց յերիտասարդն ու տառով:

— Կգամ քեզ նեւ, գնա՛ք, ուր վոր ուզում ես:

Մնացած ցույրերը ցամախ լացով ու առջով բարձրացան դեպի յերկնք, աննկատան կապուտակ յերկնքում, իսկ Բարձր փառաբովորը իր Աստուծոյն ընթեց իրենց վրանը հովի գետի ամբերին: Իր յերկնային հարթին տեսնելով շատ արթնացավ յերիտասարդ փոքրահին մերը, բայց վորդու ականջին չընկաց:

— Յերեքք չնեանաս քո կնոջից, յեթե ուզում ես դրան պանես, ուր վոր գնաս, նեպց տար անբաժան:

Մնապա ել արավ յերիտասարդ վորականը: Իր կնոջ համար ել նեւ ու աղեղ յինեց ու միշտ նեւը վորսի յեր տանում, բայց կինը յերեքք չեւ համարում նեւ արմակելու, յերեքք չեւ ուզում սպանել, ինչ չու՛ն կենդանի ուզում եր լինել, և յերեքք վորսի միտ չեւ ուսում, յեթե սպանում էլին արեթները: Նա անասուններում ու մարդագետններում միտն մաս, մարի, հաղաքն և ուրիշ պտուղներ եր ցուղում ուսում, մին ել բրբնեւ: Սուպա եր ապրում:

Մի անգամ ել, յերբ խնեւ կինը զբաղված եր իր անագործով և փեսային յայտարար տաղեր եր յինում իր ամանական զգեստի վրա, իսկ վորականի մերը դուրսի միտս ներին զբայց եր անում իր ծանաթներին վրանում, վորանցից վոր եր ներս թում մի փռքերիկ գեղին Թոյնուկ, վեր յեկավ Բարձր փառաբովորի ուսին ու սկանջին ծղկաց:

— Ձեր մարիկ լեւի վրա վեր և թեկել վայրի կարողների յերաճը: Յեթե չուշանաս, շուտ հասնես և զգուշ ծառանա, կարող ես Նրանցից բանել: թե չե՛ւ ուր վոր և կթոյնես Միտն կնոջի յիմացնու: Կարծիք կարողները կանանց տանել չեն կարող: Ձեռաց հաւը կանեն, թեկուց մի մզանի վրա, ու կթոյնես:

Բարձր փառաբովորը վոր թե կարծիք կարող չեւ տեսել իր որում, միշտ անգամ չեւ ել յան: Թե կարծիք կարող կլինի: Իր զլիւի կարտի կարծիք փեսային ել ինքն և՛ ներկել: Մարիկ արավ, տեսավ կինը զբաղված եր անագործով ու զլուրեց քաչ արած տաղեր և անկողնաբորձում, կամաց դուրս անեց, մասնելով թե նուպա շուտ կվերադառնա, վոր Նա իսկի չի ել իմանալ: Թե յերբ գնաց, յերբ թեկավ: Բայց դուրս գնաց թե չեւ, վրանը ներս թում են գեղին Թոյնուկը, Թուտ յեղավ կնոջ ուսին ու սկանջի տակին սկսեց յերգել մի՛ հրաշալի յերգ: Թե ինչպիսի են ապրում Նրա ցույրերն նուպե յերկնքում: Ու չընաղ կինը, վոր մի ծամանակ տաղերի վրա յեր ապրել, ինչեց յերկնային կյանքն ու իր անցած յերջանկութիւնները, մտառացով յերկնային ամեն բան, վեր կացավ, ցամախ նման թում գեղի նվիրական չըլնաղ նենց նուպե կտառով, վոր ցույրերը իշխում էին յերկիր: Տեսնելով իրենց զրոյը

լրջագետեցին ու սկսեցին աղաչել, զոր իրենց նեւ վերադառնալ յերկինք—ասեւ։

— Բայց Բարձր փեսայա՛վորը լավ ճար է ու ինձ չասե՛ւ սխալում։ Ինչպէս Քաղնձ նրան, —ասով աղչիկը։

Մեն քայլքը սեանելով, զոր փոքրը զմտաբաւում է Քաղնձի ամուսնուն, ասով։

— Դե Յան, յի՞նք չես կարող բաժանվել Նըրանից, բայց խնայում եմ, զոնե մի ժամով մեզ նեւ յերկինք բարձրացիր մեր հորը տեսաւթյան։ Մե սրվանից, ինչ գու նեացել իշնի եւ յերկիր, նա չարունակ դարզ է անում։

Ձեր կամենում զնալ փոքր քայլքը, բայց ենքան եր հորը կարտանի զոր անուշը լսելուն պէս ժամով խորհրդավոր զամբայլը՝ մի անգամ էլ նրան տեսնելու համար։ Լնք ու աղչիկ զոր իբրտ տեսան, յերկուն էլ չես ուրախացան ու խոտեցին, խոտեցին, ենքան խոտեցին, զոր կապուտակ յերկինքը մքնածուակ, ու աղչիկը չէլից, զոր ուշացել էր, պէտք է նորից իշնի յերկիրը, իբ ամուսնու ժամ։

— Եղ յերեք չի լինի,—ասով ներն աղչեկանը, փակեց նրան մի մեն աղխակ ամպի մեջ ու նշանեց, թե զուր չի Քաղնձու։ Մե ամպից, մինչև չի խառանա, զոր էլ չի վերադառնալ յերկիր։ Աղաչեց, պաշտակ աղչիկը, բայց ի զուր։ Ապա թե լաց յեղով ու սկսեց արտազնի, արտասուք Քափել ենքան ասաւ, զոր աղխակ ամպն էլ մքնեց ու սկսեց արտասուք Քափել նրա նեւ։ Լնքը տեսով, զոր չի՞նք չարունակի փակած պանել—աղչիկն արտասուցով կոպչի յերկիրը, բաց Քաղնձ։

— Ի՞նչ անեմ,—ասով,—զոր Յաս մեզ ժա ու յերշնիկ աղբու։

— Ի՞մ ամուսնուն էլ չիք յերկինք,—պատասխանեց աղչիկը։

Ա յերկիր ինչքեց Նմիրական զամբայլը յերկնայն ձերունին։

Բայց ինչ յեղով Բարձր փեսայա՛վորը։

Լնք ամբ զնաց Բարձր փեսայա՛վորը, տեսով կարմիր կարմիր կարապներէ մի գեղեցիկ բազմաթյուն։ Յերկուսին աղանեց, Յացածը փախաւ։ Սպանած կարապներն ասով, շտապեց ժրնը։ Յեկով տեսով ձեռագործը կիսաւ ընկած, ու կինը չկա։ Սկսեց կանչել, պատասխան չկա։ Սպանած կարմիր կարապներն ուսով զցած վրանից զուր փակեց գեղի խորհրդավոր լրջանը—ենակ էլ չկար։

Ղեակն նկեց ենակ էլ Յաս ու աղաչել նրա վերադարձին, թեկուզ մինչև աշխարհի վերջը։ Ընկավ գետին, խոտերի մեջ պտակեց ու նախքը ասպնդերն սեծած նախց, նախց մինչև նշանեց, քանի տարով։

Աստուգը վաղ աշը բաց արով, խոտերի մեջ լսեց մի լրջուն։ Ժակ ամբ—կոչքին ծանաթ զամբայլը։ Վեր թում ու իննթի նման, աղանած կարապներն էլ ուսին, ընկավ զամբայլը։ Տեսով զամբայլը դատարի, մեկը վուզը չկա, ու մինչև ուղեց զուր զու, արդեն անցել նստել էր յերկնից ու յերկրի մեկտեղը ու արագ պանում էր գեղի վեր։ Սլացով, սլացով, վերջապէս հասավ Աստուգի աշխարհը, զորտեղ աղաչում էր իրեն սիրելի կինը։ Կնոջ ներք նրանց մի սքանչելի կապուտ վրան Նմիրք։ Մե կապուտ վրանում նրանց աղբում էլին յերշնայնի։ Բարձր փեսայա՛վորը մի աւ ժամանակ նարան յերկնայն փախչանելով ու իր նրկնն կնոջ սիրով կատարեապէս յերշնայնի էր, բայց կամայ-կամայ սկսեց ձանձրանալ ամպեղնն պտուղներէց, վրանցով անվում էլին Աստուգի աշխարհում նրանց քնակիչները, սկսեց կարտակ նախառան կանաչ գուտերին, վրաներին ու Քախաննեց կնոջ հորը, զոր բաց Քաղնձ իրեն իբ կնոջ նեւ միասին նորից գեղի յերկիր։

— Վոյ, անկարելի յի,—պատասխանեց կնոջ լնքը,—թե Քաղնձ, էլ յերեք չի՞մ տեսնի նրան։ Դու էլ Յաս մեզ ժա ու չուսով կմանաւ մեր ախար յերկիրը։

Յերկուսարզ վրաններ պատասխանի փախարեն նաղով իր աղանած կարմիր կարապներից մի զույգի թնքը, մյուս զույգի թնքն էլ կնոջ ամբ ու վար ձախեցին Աստուգի աշխարհից գեղի ցած, նորից իշն յերկիր, իրենց զայտնքը, իրենց վրանը, ուր Բարձր փեսայա՛վորի պտով մերը վաղում էր իրենց կորտաքը։

Յերք տեսով վերադարձան, անաւման ուրախացով պտով մերը, ուրախացան ամենքը զյուզում, մեն ինչույ՞ք սարգեցին, ուրախութուն արին ու յերկար, յերկար յերգեցին ու պարեցին։

Վարկանի Աստղ կինն էլ վերջապէց էր ապարուր աստեղապարզ տոնական զգեստը, նաղով, ժամով Ընդիկներէ շուքը է պարում, յերգում էր նրանց նեւ։ Ն յերեք չէկարապ-

ևսով են չլինելու, ուր իշխում է այն իր հրեղեն զույգերը: Ապրում եր պատգանդով ու հացահատիկներով, վարձկանե չեր սիրում աղանե, բացի մեկից, են փաթեթի գեղեկ Քաշիակից:

Մի անգամ էլ, յերբ ուրիշ կողմ եր Քարեք փետրավորի ուշքը, նորից ներս Քամի են փաթեթի գեղեկ Քաշիակից, Քանց կնալ ուսերին ու

(1913)

ՓՈՔՐԻԿ ԶԿՆՈՐՄՈՇ

(ԶԱՊՈՒՆԱՆՈՒ)

Եմու-չառ տարի առաջ մազա-նական ծովի ափին մի շանկ ձկնորս ե լինում, անուշը Ուրաշիմա: Մի լավ ու բարի ազա յե լինում Ուրաշիման ե հմուտ ուսկան ու կարթ զցու:

Մի անգամ գնում ե ձուկը բանելու: Ձկան անց իջից հանում ե՝ Քնչ հե կարծում, Քնչ... Մի մեծ, անապին կրիտ: Քայց հասեց ձեղ գետ մի բան պետք ե ասեմ, վոր դուքե դուք չը-դետեք: Եղ են ե, վոր կրիտները ապրում են միշտ հազար տարի:

Ուրաշիման իրեն-իրեն միտք ե անում, Քն-ձկնի լավ եր սրտ անեղ մի ձուկ բանեյի, գտնե ձուկն կուտայի: Իսկ սրան Քնչ անեմ, ինչու աղանեմ ես ինչպե կենդանուն, ինչու աղեղեմ գետ ինչը հարյուր իննասուն իննը տարի յեղ ապրելու: Ձե, եղգետ խոտափրոտ չեմ լինի: Յես գիտեմ, եղ իմ մարն ել չի դուր գալ:

Ու կրիտն կրկին զցում ե ծովը:

Մըանից հետո Ուրաշիման, գնում ե իր նա-վակում: Որն ել ամառում են տաք արեթից ե լինում, յերբ ամեն մարդ ուղում ե հալից հետո մի քիչ քնի: Քնած մամանակ ծովի ան-գուպից դուրս ե գալիս մի սիրուն աղիկ, մանուկ ե նովակն ու ստում:

— Խո Ուրաշիմա, յես ծովի Քաղավորի աղիկն եմ, իմ հոր հետ ապրում եմ ծովի հա-տակին վիշապների ապարանքում: Կոյ Քե կրիտ յեր քո բանեմ, ալլ յես ելի: Իմ հալը, ծովի հապավոր, ուղարկել եր ինձ փորձով իմանալու՝ դու բարթ յես Քն չի: Մանք ալմ գտեմք, վոր դու մի լավ ու բարի ազա յես, վոր յեր-թեք խոտափրոտ յես կարող լինել, ե անա յես յեկել եմ քո լետեկ: ՅեՔե կուգետ, յեկ ամառ-

մանց չլինալ, բայց կինը բանեք, նրա վիշը վարդեք: Մն եր ու են, են արմանից ել չեկով, չերեաց Քնավոր փաթեթը: Յեղ են հոխ հով-տում, Կոյի գետի ափին իրենց խաղող վա-նում, անբաժան ու յերշանիկ իբրեք հետ ապ-րում ելին շանկ վարձկանն ու ասպեթից ինձ կինը:

Նաչիք ինձ հետ ու հազար տարով բախտավոր ապրենք: Կապույտ ծովի հատակին, վիշապ-ների ապարանքում: Նստեղ Քիակն առով Ուրաշիման, Քիակն առով ծովի Քաղավորի աղիկն ու յերկար Քիավարում ելին, միշտ հատն ծովի աակի վիշապների ապարանքը, ուր բնակվում եր ծովի ասավանն ու իշխում եր վիշապների, կրիտների ու ձկների վրա:

Ախ, Քնչ լավ եր նետեղ: Գտեղը մարշո-նից ելին, մասերի տերները—գմբուխից, պատույնից—հակինթից, ձկների Քեփերը—ար-ծաթից, վիշապների անեղը մաքուր վուկուց: Ու եր ամենը պատկանում էլին Ուրաշիմային, վարձկանն նա ծովի աստու: փեսան եր, չը-հաց Մեն-Նինիի ամուսինն եր: Ու ապրում ելին անույ, յերշանիկ: Միայն հայրենի յերկ-րի ու հարազատների կարողե մեկ եր Ուրա-շիմայի սիրտը ե զորանում եր արեցուր:

Անցավ յերեք տարի: Մի ասավան ել Ուրա-շիման ասով:

— Յես չառ եմ բախտավոր հասեղ, ես հրա-շախի դրախտում, քեղ հետ, իմ աննման Մեն-Նինի, բայց սրտով ուղում եմ մեր սուշը գնում, տեսեմ վանց են իմ անազնական, մեքացած կերն ու մեղը, իմ քուլիքն ու յեղարքները... Ել յես վերադառնամ քեղ ժամ:

— Յես Քե հակառակ եմ քո ցանկությանը, բայց յեմ կարող ուժով բանել, յերբ ուղում ես հետանա,—ասավ Մեն-Նինին:—Գնա, բայց հնազ վերցրու: Ես աուփը ե գզուլլ կաց, բաց չանես: ՅեՔե բաց անես, իմացիլ, վոր ել յեր-բեք, յերեք չես կարող վերադառնալ ինձ ժամ:

Ու մի գեղեցիկ առափ ամեց Ուրաշիմային:

Ուրաշխան խառացով բաց չանի, ինչ ուղում և լինի։ Ապա Սեն-Նիկոն մի քան ընթաց նրա վրա։ Մին էլ աչքը բաց արավ՝ տեսավ իր Լալանիքի լիզերքին։

Բայց ինչ եր պատահելիք բացակայությունը։

Վերանց և իր ներսիս տանը։

Վերանց եր իրենց գյուղը։ Միշտ է, սարքն իրենց տեղն էին, բայց նրանց անասունները չկային։ Լուսավ եր և իրենց տան մասի գտալը։ ասվախ էլ առավիս նման կանաչը լիցք լինե անում նրա մեջ։ Չարմանախ յեր թվում, թե մի վորեն յերեք տարում ինչպես էին եղ անկող եղան փոխվել։

Ես ժամանակների մեջ Ուրաշխան պատանեց մի անցարդ ներուսու։

— Առ յնդրում եմ, քարի ներսին, մեր և փոխարդիվ Ուրաշխան տանը, վոր կանգնած եր ետակ։

Մերանին կից ու պատանեց, թե ժամակ ժամանակ լսել է, վոր Լալանիքի տարիներ առավ մի Ուրաշխան լե յեղել։ զնացել է ծովը Լուկ վորտայու ու էլ յես յի յեկել։ Նրա նուգանքը, լիզալանքը, նրանց վորդիքն ու թուանքը վազվազ—վազազ են մեակ, իսկ տանը ավերակ, անցել Լուկ Լուկ զնացել։

Ետակ զլին ընկավ Ուրաշխան, վոր ծովի առանա աղաքանքը ժարանի պատերով, Լալանիքի պատկերով ու վաղիտուսն վիշապներով կախարդական աշխարհքն և յեղել, վոր նուակ անցկացրած մի սրը Լուկապար և յեղել յերկրի մի տարում։

Ու Լուկապար իր Լալանիքից, քանի վոր մեակ էին իր բարդ Լալանիքները և միշտ անգամ իրեն ծանոթ ծանրն էլ չկային։

Սասանիկ քանկացով վերադառնալ նորից ծովի Լուկապար, չալանիքի Սեն-Նիկոն մաս, բայց ինչպես, թե նախադրում Լուկ մի կեր-

պով չկարողացավ գտնի և չկար մեկը, վոր առաջարկեր նրան կրկին նուակ—կախարդական աշխարհքը։

Կանգնեց միաց արավ Ուրաշխան։

— Սեն-Նիկոն քան Լուկապար, վոր ավել է ինչ Սեն-Նիկոն, քան թե քան լուսավորվել, վոր աման և նրա մաս։

Ու բաց արավ Լուկապար։ Սեղ ինչ քան լուկավ միկից։ Մի կար թե լուկավ ավելի, վոր վերաբացով, ծախ գարնավ զնաց զնայի ավելանալ, կախարդական աշխարհքի կողմը Ուրաշխան նոր կից կնախ խառն, վոր բաց չկախ աներ Լուկապար, ավերակ, վոր կանգնել, վաղեք յեակվել, քավից լաց յեղավ։ բարդն իզուր ավելից ցնակց, ցրվեց, վերացավ, Լուկապար անկող, անկող։

Ու Լուկապար էլ անկողնուկը Լուկապար մայի մեջ, էլ վոր վաղել կարողացավ, վոր կանգնել Լուկապար մայրը Լուկապարին էլ յանի պես, յերեք կնուսանք, մեկը կարացավ գառն ներուսու մեկը ինքն, չանց կարեց ու մեակն ընկավ ծովափին։

Եվ Ուրաշխան չիմացավ, վոր Լուկապար յան գառնիքն եր ավելավան կախարդական Լուկապար մեջ, վոր ավել եր իրեն Լուկապար գեղեցիկ Սեն-Նիկոն թե լուկապար անուկապար յանից բաց արավ ու կորցրեց։ Չկվեց Լուկապար, յերկար կյանքից ու յերկանիկ աղաքում վաղելից։ Բայց նա սիրող, ավելի սիրա աներ ու զնաց իր սրբ յեակից։ Ոչ և պատերազմ, վոր միշտ սր և լուկապարում չեն մոռացել Ուրաշխանին ու նրա խորհրդավոր պատմությունը։ Սեղ լուս անկողնուկ պարտում են նրան նրա Լուկապար, վոր նույնիսկ պատմությունն անկող աշխարհում, Սեն-Նիկոն սիրա մեջ էլ լուկապար իր կարողանալիքն ու իր աղաքա ներառվալը։

(1930)

ԼԵՅՈՒՆ ԿՏՐԱՍ ԾԻՏԿԸ

(ՔԱՊՈՒՆԱՆԸ)

Վաղուց պատահած քան Լուկապար և... Առան են մի չար պատմով ուղում եր Լուկապարից ուղալի։ մի զիչ ուղա լե զնում պատմի մեջ։

Լուկապարի նուկապար միայն զնում և ուղան կապալարում։ Պատմվ զրա լե Լուկապար։

— Այ, քան անպատան արարած... քարկանում և վրեն ու քանում և լուկապարում։

Միայն թե լուկապար և զնում։ Լուկապարին լուկա և, վոր իր սիրելի միայնի լուկապար կարել է։ Սասանիկ վաղանում և, վեր և կնում իր

մարզու նաւ համքա յն բռնում, արդ ու ձոր ընկնում, վոր խմանա, թե վոր կողմը թառվ իր ծրարէլը:

Մարզ ու կնիկ գնում են նեն առի:

— Վճարեղ ե յնգուն կարած ծրարէլը: Լեզուն կարած ծրարէլը վճարեղ ե կնեւում:

Վերջապես գտնում են ծրարիկի տանը:

Ծրարիկը վոր տեսնում է՝ իր կին տեղն ու տրբաւին իրեն տես են յնկել, ուրախանում, աշխարհքով մին ե լինում, ներս ե հրավիրում, ընտրակարգայուն ե տնում առաջիկա տեսած լավությաններէ կամար, ու դասով ե առի: Սեղան ե թաց տնում, ենքան ձուկն ու գինի յն լցնում, վոր ել դասարէ տեղ չի թում, կինը, վորդիքն ու թաններն ել վտար վրա՝ ծառայում են:

Վերջէ ինքն ել բաժակը մի կողմն ե շղճում ու վեր կենում ծառայարի պար գալի: Աւ հապես ուրախ տեղ են կացնում ամբողջ որը: Իրիկունը՝ վոր ընկնում է՝ պառաժները խմեց են թաց տնում, թե իրենց տուն գնալու ժամանակն ե: Ծառը ծրարիկը գնում ե յերկու տարի զամբուլ ե թերում, տաւում ե:

— Ա՛յ ես յերկու զամբուլը, մինը թեթեւ, մյուսը ծանր: Վորը կուզե՞՞ ընտրեցեք նեղ կամար:

Հրարերը, թե՛

— Մենք պառավ մարդիկ ենք, թեր մեղ թեթեւ տար, ալիքի՛ լավ է՝ Լեզու կտանենք: Ծանրն թե՛լ ենք տնում:

Անտում են թեթեւ զամբուլն ու վերադառնում տուն:

Ծանր տաւում են:

(1950)

— Թեր մի թաց տնենք, տեսնե՞ք թե՛լ կա մեղը: Թաց են տնում—թե՛լ են տնում, ել վտակի՛ ել արեւթ, ել տեղին քար, ել թափերով մե-տաքանդեն... Մն տեսա՛կ մի քան, վոր իրենց որում խիկ մաքնեքով ել չեն աքցկացրել: Դա-նի տնում են, ենքան ալիքի շատ ե թում մեղը:

Անգիւրը՝ տեսնում են:

Աւ միանգամից կարասանում են:

Ես քանը լոււմ ե ծրարիկի յնգուն կարող չար պառավը: Նախանում ե կարանների բախտին: Նարց ու քարն ե տնում, թե վոր-տեղ ե կենում յնգուն կարած ծրարիկը, տեղն ու համքան սովորում ե:

— Յես ել կերթամ ծրարիկի մաս, — տաւում ե ու համքա ընկնում: Դնում ե գտնում: Դար-ձայլ ծրարիկը յերկու զամբուլ ե թերում ու տաւում:

— Ան տրիկու զամբուլ, մինը ծանր, մյուսը թեթեւ: Վորն ուզում ես, չուկի յեղ կամար: Գառավը միաց ե տնում, վոր մի՛ի գտնեն ինչքան շատ լինի, զամբուլն ել ենքան ծանր կնիկի: տաւում ե—թեր ծանր զամբուլը տար ինձ:

Շալակում ե ծանր զամբուլն ու համքա ընկնում յեղի տուն:

Համբուլը քարի պես ծանր ե լինում—տա-նելը դժար: Տնալով տաւում ե:

Միակնները յետեից մարկ են տնում ու ծի-ծաղում:

Ծանում ե տաւ: Ծանում ե, ազաւ-ազաւ թաց ե տնում:

Թաց ե տնում թե չե, ազաւակով դուրս են թափում ալլանդակ տնանի չար վոգնները, տեղն ու տեղը խեղդում չար պառավին:

ՄԱՐԴԱԿԵՐԻ ԱՂՋԻԿՆ ՈՒ ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ ՎԱՐՊԵՏԸ

(ԽԱՅԱՆԱՆ)

Լինում ե չի լինում, լինում ե մի թաղամար-տանում ե յերկու վորդի, մինը քարի, մյուսը չար: Բարին լինում ե մեծն ու ժառանգը: Ես քանը գար չի գալի չար յերարը, ժառանգն է՝ մի կերպով ազաւակի քարի յեղարդից, վոր ժա-մանակին ինքը թաղամար գտնու: Մի որ տաւում ե:

— Արք գնանք վորսի:

Թե՛ գտնեք:

Դնում են: Մտնում են տնաւի խորքը: Հոր մտնում են տնաւի խորքը, թիկնա-պանները լիս են ընկնում ու յերկու յեղարդ թում են մեծակ: Հոր թում են մեծակ՝ ես չար յեղարդը տարը կանում ե, խրում ե քարի յեղարդ թիկունքը: Ես, կարեկի՛վ թե արդեն ապանեց, վերադառնում ե պալատը, իբր թե քան չի պառանկ: Լնքը կարցնում ե:

— Յեղարդը թե՛լ յեղակ:

— Ախ, — աւում ե, — Լեւոյ մեծութիւնը, եւ զիս մի գործախառնութիւնը պատանեց, վեր... զպատանեկցի յեղբորս կերան...

Ենչեւ Լեւոյ աղի արտաւանք ե թափում, լաց ու սուգ ե անում, զարդից կրկնականում ե մեծանում, ու չար վարդիկն նստում ե Քաղափոր։ Մըանց ետեղ Քաղանեց, զմանց կեմի անունեց՝ ինչ յիշով բարի յեղբայրը։

Բարի յեղբայրն անտառի խորքում ուշքի չի գալի, սկսում ե թառանկել ու պնտութիւն կանչել։

— Ազնեցեց, ձգ աւազած սիրողներ... պռնեցեց...

Ճրուգերը խորագնդով, խոտերը խրչխրչացնելով, միւր առաջ ե գալի, արթնում ե յերկար ետնելով մազոտ մեծքերը, վեր ե զաւում Քաղափորի աղին ու Լեւոյ վրձնաց իջով մեկնել արշունջ լիցում ե, Լեւոյ խուլ մըմում։

— Ո՞ք, ի՞նչ կամով ե... Քի, ի՞նչ կամով ե...

Սո խաղաղ մեծից Քաղափորի աղի Լեւոյն մարում ե, Վճի ինչ, աւում ե, մարդակերի ետնին եմ ընկել։ Դու մի սալի եղմարիս վեր, ընկած ե լինում մարդակերի ետնել։

Մարդակերը սրան մի բարիքի նման կանաւան ե աւում ու եամփա ընկնում զեղի իր ցարանմով։

Լեւոյնք անելով մի ցանի բողբոյսում Լեւում ե ցարանմովի գուռն ու ծծում։

— Դուք բաց արա, աղլիկ լան, դուք բաց արա, տես ցեղ կամար ինչ եմ բերել...

Աղլիկը վեր դուրս բաց ե անում, վեր տեսնում ե ուշաթափված ու արշունջաթափա Քաղափորի աղին, խզեաւորվում ե, աւում ե։

— Ետեղ ի՞նչ լավ բան կա վեր... Ձեռ տեսնում արդեն մեռած ե... Քաղաւանք զին պքեմ...

— Անեց եղմարիս ես աւում, արդեն զիսկ ե... Ցար զին պքի, իսկ չես ելի կզնամ վորեւոր, — աւում ե Լեւոյ Լեւոն ու մեռաց անկեանում։

— Ո՞ւ... — Եւ... — միայն մանչուին ե լավում Լեւոյից։

Լեւոյ Լեւանում ե թե չե՝ աղլիկը վազում ե, պատարանից մի զեղ ե Լեւում, բերում ե ցում աղի վերջին։

Տգնե աչքերը բաց ե անում, աւում ե։

— Ո՞ք, ես ի՞նչ շատ եմ զնել։

Ու տեսնելով կոպերն կանգնած աղլիկանը՝ Լարցնում ե։

— Դու ձգ ես, սիրուն աղլիկ։

— Սես մարդակերի աղլիկն եմ, բայց ինչ մանից մի վախենար... իսկ դու ձգ ես...

Քաղափորի աղին կելում ե ու զլիկ ընկնում, թե վորտեղ ե ընկել, Լարանում ե, թե ինչն ով ե, պատմում ե իր զլիկին յիշածը ու խընդրում ե աղլիկանը, վեր Քաղիք իրեն՝ զես իր Լոր մու։

— Թեզ ու ցու Լորը սարեր ու մարեր են բաժանում, — պատասխանում ե աղլիկը։ — Ձեռ կարող երան Լեւան։ Ըմոճիկն կրանի իմ Լեւոյ, իրկու պատառ կանի, կուտի ցեղ։ Ետեղից անփորձանք դուրս գալու զնալու կամար պեցե ե ունենալ իմ Լոր մասի կարարգական մասանին։ Սես Լոր մասից, ցնած մամանկը կանեմ ես կարարգական մասանին, միայն մի պաշմամով, վեր խոսք տաս միտին փութելն ու անունանալ ինչ Լեւո։

Քաղափորի աղին խոսք ե առլիս։

Սո մամանկ լավում ե մարդակերի մընչլանը, — Եւ... Եւ...

Վարդ անհաջող եր անցել, բարկացած վերադառնում եր առաւ։

— Ետա երա, մալի ես ցունջը, Քաղափոր, թե չե վեր տեսով ցեղ կուտ...

Աղլիկը Քաղցնում ե աղին ու միամիտ նստում։ Լեւոյ Լեւոն ե մամում թե չե, Լեւում ե ու կանչում։

— Ո՞ք, ի՞նչ լավ մարդանում ե գալի...

— Եզ ցեղ ե եղելու թվում, — աւում ե աղլիկը։ — Մարցն ետեղ ձգ ե աղի... Լեւոն ես, արի մի լավ Լաց կեր ու պտակի ցնի։

Մարդակերը մըթմըթալով մի խորված յեզան կիսան ե կանում ու մեկնում։ Աղլիկան աւում ե։

— Արի գրախ ցորի, վեր ցնեմ։

Աղլիկը մի մեղքով գրախը ցորում ե, միտով կամայ ախաւում ե մասանիքը մարիցը Լանի։

— Եզ ի՞նչ ես անում, աղլիկ լան, — կես-ցուն, կես արթուն մըմում ե մարդակերը։

Աղլիկը վախեցած, մեղ յոտ ե ցուլած ու եզ սրը ել չի եամարմակվում մասանին Լեւան։ Բորմ անել։

Իրկինապանին մարդակերը Լարից վորտի չի գնում, Թում են աղլիկն ու Քաղափորի աղին։

Աղլիկը ցունջից դուրս ե բերում Քաղափորի աղին ու Լոր յեղբորով ման ե անում իրենց անխաղիկը։

Մի գուռն է քաց տնում.— ազնի զարմանքից
Քում է աղայան։ Մի մեծ գաւկիւն է՝ լինն ու
զարգարժով զուկով ու արծաթով, քանկապէն
քարերով ու մարմարով, քայքայ հասակին եւ
սեւ-կենդանի թափման կրճատած ժողովրդներ։

— Եւ թնշ ժողովրդներ են,— Լաքնում է թա-
զավորի աղեն։

— Ղափորներ են ելի,— պատասխանում է
մարգարէի աղջիկն ու մյուս գուռն է քաց
տնում։ Մանում են հետեյալ սենյակը։ Առա-
ջինից ալեւի փարթամ ու չեղել։ Գտեւըը մա-
ջուր արծաթից, ժուկից ու մարգարէից,
հրաշալի կաւ-կարասիքով, ժուկնկար ժուկե-
փունջ մասաքի վարպույրներով զարդարած,
Բայց հասել էլ թափման են նույն կրճած
ժողովրդները։

— Եւ թնշ ժողովրդներ են,— զարմայ Լաք-
նում է թազավորի աղեն։

— Դրանց թնշ եւ նայում,— կրկին խոսքը
կտարն է պջում մարգարէի աղջիկը,— զու
ժուկն պատերին մախի տուր, արծաթի ու
մարգարէն ձեզուհներին նայի։...

Ու առաջ է գնում

Թազավորի աղեն զլիւի թ ընկնում, վոր եզ
ժողովրդներն են խեղճ մարգարէից ժողովրդներն
են, վորանց լափել եր մարգարէից։

— Իսկ եւ թնշ սենյակ է,— ցույց է տալիս
Թազավորի աղեն մի գուռն վրա, վորի յերկու
կողմը հակում էին յերկու վիշապներ։

— Եւ իմ եր գանձարանն եւ Եւ սենյա-
կը չի կարելի մանել տառնց իմ եր մասի
կախարդական մասանիքի։ Քն չե՝ խկույն
կպատասխանե եւ պահպան վիշապները։

— Ման Ու...

Լաւում է մարգարէի աւուելի ժամացը։

— Տուտ արա, չուտ, թազվիլը, ու չուշիչ
չանես մին ել մինչե իրիկուն, հրեւ գալիս է,
— տնում է աղջիկն ու կրկին թազնում թա-
զավորի աղեն։ Իսկ մարգարէն արզեն գուռը
ծնծում է։

— Բաց արա գուռը, աղջիկա, քաց արա,
գեղ Լամար տես թնշ եւ քերել։

Ապա թե թազավորի աղեն իր թազված
սեղից լուսւ է գտալի ու լաքի ձեն, Լան ել
քերանի ձեւից։

Մարգարէն իր ընթերթն անում է ու պառ-
կում է քնի, աղջկան պատկերում է գլուխը
ջորի։

Աղջիկն եւ անգամ կարգանում է եր մասից
Լանել կախարդական մասանիքն, ապա աղի
Լան միասին անում են մարգարէի գանձերն
ու փախչում։ Տես եւ գնում թե թիլ, չանն
ու թիլը տափած դիւր, Լանում են մի աշ-
խարհը։ Եւ աշխարհում թազավորի աղեն
իմանում է, վոր իր Լաքը մեռել է, ու նրա
սեղը իր սեղիցն է նստել թազավոր։ Ինչպես
խոսք եր ալեւ, Լնպես ել ամուսնանում է
մարգարէի աղջկա Լան ու Քում է եւ աշ-
խարհում։

Տես եւ կնում թե թիլ, մի քանի յերկու
յն ունենում, շատ սիրով ել աղբում են
իւրա Լան, միայն կինը յերթեմ զիշերները
անկառանում է ու ձեքին է վերադառնում
յրթուհները արշաւաւ։ Լաքնում է, թե՝

— Եզ թնշ եւ կերել։

Քե՝ է

— Ղափել, Լամ ու գուռն եւ կերել, քե-
րան ել գնա Լաք չեւ սրբել։...

Մի անգամ ել Լնպես է պատանում, վոր եւ
Թազավորի աղեն յերթիւնների Լան գնում է
ուրիշ տեղ, մաքն ընկնում է ու Քում են
Լանապարհին։ Գիշերվա մի մասնակը մի
զազան զազունի մասնում է ու Լարձակում
է քնած յերթիւնների վրա։ Թազավորի աղեն
սուրը Լանում է զարկում. զազանը մարդու
էնկով հլում է։

— Ղափ, մեռու։...

Ձենն ել մանթ մեն։ Մախի առ՝ թնշ տե-
նի—սրով զարկած, տառն ընկած իր կինը,
Գիշերով գուռն է լեկել վրա վորնելու, մըթ-
նումը չի նկատել— թիլ է Քացել իր յերթիւ-
ններին ուրի։

— Անա թե ինչ կնանակի լինել մարգարե-
րի աղջիկ։...

Ու Քում է խեղճ մարդը չմարտ, Լուսա-
նալում կանգնած մեկտեղը։ Մի կողմը ընկած
արնաշաղկապ կինը, մյուս կողմը ձգտած յե-
րթիւնները։

Զգիտի ինչ անի, ինչ չանի։

Եւ գրաթյան մեջ Լանկար լուսւ է քնցուչ
էն։

— Ինչ է պատանել, ինչու թե քաց լինում,
Թազավորի վորի։

Դրախը վոր է քալում, անանում է տառն
կանգնած Լարձակ չորերով մի գեղեցկուհի։

— Ախ, —ասում է,—անձան աղէկէլ, ողմիր ինձ, տեսնում ես կէնս, յերեխաներս:

— Ան կարգ չի զից ողմել միտս մի պայմանով, — խոսում է գեղեցիկներն:

— Ինչ վար առնա՝ կամար եմ:

— Լով, զի լոբր, Ան գիտեմ՝ ինչ է բերն քո դուր յը յերգուրդ, գիտեմ ինչպէս ես ընձ կն ճարգակերի եանկը, զոնց ես նրանից աղաւթել ու ամուսնացել նրա աղէկս կես, մի խոսքով՝ ամենը գիտեմ... Բայց յեթե ուզում ես յես զից ողմել—պետք է ներս յերգուրդ...

— Յերգուրդ... Ո՛ր, յերգուրդ: Ես բոլորի պատահող նա յես... Ձեմ կարգ, չիմ կարգ նրան ներքի...

— Ան կարգ... Դեմ, Քաս բարյով:

Քասում է գեղեցիկներն ու շուտ է դառն վար կեանք:

— Կնց, կանցմիր, կներեմ, — կանչում է աղն, միտն թե՛ ողմիր:

— Դե լոբր, — խոսում է վոզին: — Բա կէնց, որպէն ճառով, յերեխաները ել ամենքը պիտ, մեանն, վարովեան ճարգու միս են կերել բացի ամենափոքրը, ձեկըրը:

Կախարդական մասանու ուժով ամեն գիշեր զից զննցնում էր քո կէնց ու ինքը գնում մարդի վարսի, ու վարսի մայց ստանցնում էր և իր յերեխաներին, ինչպէս գիշակեր Բալունը կամ զաղանը իր արած վարսից ստանցնում է իր ևաղերին: Միտն ձեկերն է, վար մարդի միս չի կերել, և միտն նա կաղերն ու կթաղովորի աղաղալում, յեթե միտն զու ներս յերգուրդ...

— Ներում եմ, —ասում է Թաղովորի աղն:

— Դե կիմի նայիր, — չարահալում է հրաշալի կէնց: Մեկնում է ևնարի կախարդական դաժաղը, իրար յետից թեթեմ զարկում է յերեխաներին, ու իրար յետից յերեխաները զանում է հյուանի գործիքներ, Թաղովում են գիտին Թակ, ունկից, սղոց, զուր, իսկ ամուսնափոքրը, ձեկըրը—չաղափ:

Անից ու զարմանքից աղն ու տեղը քար է կարում իսկը կնքը:

— Մի վախճար ու մի ևուսնաւորի, — խոսում է վոզին: — Ես սրմանից զու կիմնեմ վարդաւ—հյուան, իսկ սրանց—քո գործիքները: Յերկը զից կամար գործիքներ կէննեմ, իսկ գիշերը կնց կախարդական մասանիքով զարկեմ—կզանան քո յերեխաները:

Այժմ ևաղաքի ես գործիքները, զնա քո յերգուրդ զաղաքը, մի ևամես խանութ վարէիր ու մեկն աղխալիր, ինչպէս ևստարակ աղխաւոր, բանվոր հյուան: Նրանից կես ինչ վար կզանալի, կես կանենու:

Ասում է ու չնանում չնայ կնքը:

Թաղովորի աղն կնց կնայ Թաղում է իր կնքը, կան ամուսն է Թակը, ունկիցը, սղոցը, զուրն ու չաղափը, վար չի յեանում իր զաղովներն են Թե գործիքները, ու ևսնաղարն է ընկնում գեղի լար յերգուրդ քաղաքը:

Ջար յերգուրդ քաղաքում մի ևամես խանութ է վարում ու աղխաւոր:

Շատ քիչ է վատաւում, բայց աղքատ է եւի ու ստատ: Հարկանները զարմանում են. չեն ևաղանում, Թե ես վարակից է սա ևս պէս ևստատ աղքատ:

— Ամոթ չիմի ևարցնիլ, վարդաւ, եղան քիչ աղխաւոր ինչպէս ես կարգանում ես պէս լավ աղքատ...

Հարդաւոր պատասխանի վախալն բանթին է քաղում ու տեսն է վեր քաղում:

Արի ու սրանից բան ևաղաքի:

Մի խոսքով վոզից չի ևսակնում սրա զաղանիցն, ու անունը գնում են շերտըղա վար վարդաւ:

Մին ել տեսաք Պարզաւոր վարդաւոր մաղարդի խանութ մաղ:

— Ինչ արժե սակին:

Սակին զից կամար չի, վարդաւ. սակին Թաղովորի կամար է:

— Ինչեւ իմ փորն ել Թաղովորի փորն նման փոր չի, ինչ ես...

Մարդին միտաւում են:

— Կնցնեմ, վարդաւ, կնցնեմ, լավ ախր:

Գնում են մկնաճառի մաս:

— Խաղալն ինչ արժե:

— Խաղալն զից կամար չի, վարդաւ, խաղալն Թաղովորի կամար ենք պանկ:

— Կնք, ինչեւ իմ ախարման ել Թաղովորի ախարման պէս ախարման չի, ինչ ես...

Ջարմալն ևարց է տալիս Պարզաւոր վարդաւոր, ու նորից խաղիւ միտաւում են:

— Կնցնեմ, վարդաւ, կնցնեմ, միտ նկատեցիր:

Ան ինչ ել վար ամուսն է՝ մանկն, մկնկն,

կանաչեցին, ընդեցին թե մրդեցին—սա՛նում
ե առաւ—առաւ ու ամենաշնորհը:

Ու ու են հարցնում են.

— Այ մի պետք է ուստի, վարդեա:

— Սեւ ու խմ յերկինքը:

— Մեռ յերկիւս ունեւ:

— Եղպետ չե. Թակը, Սղոցը, Ունելիքը:

Շաղափը:

— Խալիսը նիւաղում են.

— Անուշ լինի ճեղ ու յերեխաներիդ, վա՛ր-
դեա:

— Շնորհակալ եմ:

Վերադառնում ե խանութ, զամբարդով ու-
տելիքը գնում անկյունում ու սկսում բանել
մինչև իրիկուն:

— Հապա ճաշդ, Բնդդե պետք է լինի, վա՛ր-
դեա:

— Ապա ենաեղ խանութում կեփին:

Գիրքիմ կեփն խանութը կողպում է,
զուտը յեանափակ է առնի, ու խելույն ներսը
սփռնենքը շրջելիքներում են, բաժակները
զընդզընդում են, քանզի պատաստաջողները
լքելիքներում, կարենա թե բազմաթիւ ծառա-
ներ խանութում մեծ սեղան են բաց անում:
Ապա թե լսում է ուրախ ծափ ու ինձաքը, մեղ
ընդ մեղ էլ Խորհրդավոր վարդեաի սաստաղ
կենք.

— Սղոց, կարգի՛ն...

— Թակ, զրուշ, չի՛լը չկարենա...

— Եկեք կացեք, չարութիւն մի անեք...

Հարեանները լսում են ու աղչում, Առափո-
տը ցամաքած զալիս են:

— Հ'ը, վարդեա, իրիկունը լով ընթրեցիք...
Բայց մեր յերեկեցը բովական չարութիւն
են անում...

— Ձե, ենքան էլ չար չեն, տեսեք. Բն
խեղք չարված են:

Գառախանում է վարդեաը ու ցույց է առ-
նիս պատի կողմը. իսկ պաշարեղենի գամբուրը,
նշմարիտ վոր, դառարի է:

Հարեանները զրուխները արաքեցնում են,
նազար ու մի լինթադրութիւններ են անում,
վոչ մի կեցող չեն կարողանում իմանալ Խոր-
հրդավոր վարդեաի գազանիքը:

Յերեկով մոխիկ են անում—մի խեղճ մարդ
է, մի փաղքիկ նեղ խանութում, զրուխը կախ
իւր բանի վրա: Վերանելիք է առ եւքան փող
այլատում, ենքան ուտելիք անում, և ճիւր է

գնում եւ ամենը... Բն է նշանակում եւ աղ-
ժակն ու շրջիկեցը, վոր լավում է գնելիքները:

Մասնում են՝ զոտը մի ծակ լինեն, վոր
ենաեղիք զուցն մի բան տեսնեն. են էլ չեն
կարողանում: Դուռը, վոր թվում էր թե փառ
ստիւնակից է—վոչ մի բուրգու չի ծառ թաղ-
նում:

Ջարձաքած հարցնում են.

— Հարդեա, զո զուան Բնիցք է լինված:

— Գանդիք:

— Հապա ինչու չես ուտում:

— Սեւ պանիք չեմ սփրում

— Մ', վարդեա, ինչու չես մեղ խարում:

Իսկ վարդեաը իւր բանաթին է քաշում ու
խնդում:

Վերջապես խարաքը գնում է Խանում իրեն

— Թազավորին:

Թազավորը բարկանում է:

— Հե, վնցք թե իմ փառն էլ Թազավորի
փառի նման փառ է...

Հրամայում է, վոր մթերավանաները ամե-
նափառ մթերքները տան նաեղուցն վարդե-
աին: Ու Թազավորի հրամայը զուրս չկած
որից վարդեաը պետք է են տեսնի միս ուտեր,
վոր զուան էլ չիւր ուտի, Խառած մուկը, վորդ-
եան պանիք ու փառն պատուներ:

— Հ'ը, զո էս թե չե, վարդեա,—ծաղրելով
հարցնում են վանաողները:

— Սեւ զոն եմ, բայց ենդեանները կան, վոր
խելի չեն կարող զոն լինել...

— Ինչու:

— Մնալու:

Առում են, բանաթին քաշում ու գնում իւր
խանութը:

Դու մի ասիլ՝ Լենց եղ որն էլ Թազավորը
իւր մեծամեծներին հրավիրած է լինում նաե-
ղիսավոր նաշկերութի:

Սեղանին միս են բերում—խելի նառ է զա-
լի, պանիք են գնում—ենքան վորդեան, վոր
իրեն-իրեն սեղանի վրա ման է զալի, պաուղ-
ները լինվառ, թթու, կանաչեղենը փառն...

— Եւ Բն լսան է, -զուտում է Թազավորը:

— Խառել կանչեցեք եղ լիւր խառարարին:

Յեղ խառարար յերգում-կրակն է ընկնում,
թե ամենաշնորհ մթերքն է առել, որան-նրան
վկա լի բերում, թե բոլոր ուտելիքները հրա-
շակ բուրում ելին խանութում...

Ինչ պետք է անեն: Թազավորն էլ, իւր մե-

ծանոթներն էլ չոր հացը նշումը թըլում են ուտում, զոր սովամահ չլինեն:

— Կա թե չկա ես Խորհրդավոր վարդապետքած խաչն ե, զոր խաչում է մեր գլխին, — Կարծիք է հարսնում թաղավորի խորհրդականներին մինչև — Կացեք, յես մի գնում դրա մաս:

Շորերը փռնում ե, էին, մաշված չորեր ե հաղնում ու գնում:

— Բարի աղալում, վարդապետ:

— Առտու քարին ծնո:

— Վարդապետ, մի նեղություն քաշի՝ ես սընգալիք Կարդեմ:

— Շատ լավ: Շատեղ գիր:

— Քեզ մաս ես ի՞նչ լավ կերտվորի հաս ե գալի, վարդապետ:

— Հա, յերեկ են անկյանի մաշի կրեմեքի հասն ե...

Խորհրդավորն են կողմն ե նայում, տեսնում ե կրանայի մաշի ու խորտում — քերի չորը վազում ե:

— Ես կրանայի ուսեղիքները վերանեղ եք տակ, վարդապետ:

— Մտաեղ, վորանեղ մտնում են — չախայում:

— Բայց ինչքան ինչ հայտնի յե, թաղավորը երամաշի ե, զոր քեզ զրա լավ ուսեղիքը չմախեն, ես թնդեմ ե, վոր...

Վարդապետը պատասխանի փոխարեն բռնաթի յե քալում, ուսերը վեր ե քալում ու ջրի տակին միմազում:

Շատեղիք խորհրդավորն վազում ե թաղավորի մաս: Թաղավորի մաս մեծամեծները խորհրդի թն հաղաքում, խորհուրդ են տնում ե վեում են, զոր Խորհրդավոր վարդապետը անպատեա մի կախարդ է զոր կա, ու Երաշտից դեպք ե յերի իր գործիքները — Թակը, սղոցը, ունեղիքը, գուրն ու չաղափը, մի խառնով անենը, ինչ զոր ունի:

Թնդեմ զոր վեում են, նեղեմ ել տնում են:

Խորհրդավոր վարդապետի գործիքները թերում են, թաղավորի նմաբանին կից աննյախում փակում: Փակում են, բռնալին տալիս թաղավորին: Թաղավորն էլ, աղանավթյան համար, բռնալին կախում ե իր գոտուց:

Մին ել կեղծիքներն ես փակած աննյախում մի աղմուկ: Թակը Թակում ե, Բլեխի հա Բլեխի, ունեղիքը քալում ե, լըխի հա լըխի, սղոցը սղոցում ե — խըռ հա խըռ, չաղափը ծակում ե

վըռ հա վըռ, աղա թե մխախն հչում են. — Կաց ենք ուզում, Կաց ենք ուզում...

Թաղավորը վազում ե, դուռը բաց ե տնում, տեսնում ե բարդ գործիքները հանդիսա իրենց անկներն ընկած են: Բայց դուռը փակում ե թե չե — Կարից սկսում ե լացն ու էրիջ:

— Կաց ենք ուզում, Կաց ենք ուզում...

Ես թաղավորն ամբողջ գրեկը չի կարողանում ալըը կոչել: Սերկորդը գրեկը — ալեկի Թուկո:

Խորհրդավորներն տնում են. — Թաղավորն աղալած կեն, քեր ուսեղիքները գնենք ել աննյախում, տեսնենք ինչ գուրս կգա: — Բերում են ուսեղիքներ են գնում ել աննյախում ու ել յեղ փակում:

Ախա՛ն են գնում:

Ախանները չրիկըլիկում են, զանախներն ու պատասխանները չրիկըլիկում, բամակները զըընգում: Մափ, միմաշ, էնի, աղմուկ: Հնան ել մինը, Թե՛ — Մզոց գա ինչ բախում հա:

Մյուսը, Թե՛

— Շաղափ, մաղերս մի քաշի:

Սերկորդը, Թե՛

— Դուր, ես ի՞նչ արիք, չորերիս վրա Թափեցիր...

Ես թաղավորն ու իր խորհրդականները զարմանքից թուռ են քարաքած:

Հրաշք ե զոր երաշք: Ել ի՞նչ խառն, զոր Խորհրդավոր վարդապետը կախարդ ե:

Թաղավորը երամաշում ե, զոր վարդապետն իր մտքը թերնու Բերում են: Առում ե:

— Վարդապետ, ես ի՞նչ բան ե, զոր քո գործիքներն ուտում են ու խոտում են: Ես ի՞նչ կնշանակի...

Վարդապետը պատասխանի փոխարեն բռնաթի յե քալում ու ուսերը վեր քալում: Յեղ վոլ մի խառն:

Թաղավորը կատաղում ե: Առում ե:

— Յեթե իսկույն ես զաղանիքը իմ առնե բաց յես անիլ — զուխից կթալի:

— Ի՞նչ զաղանիք, մերք մեծություն. իմ յերեխաներն են, անո բարդ զաղանիքը:

— Հապա ինչե քո յերեխաներն ես տեսնի սարսրիմակ կերպարանք են տակ, զոր իսկի նման չի մեր կերպարանքին:

— Նրա համար, զոր ինչ ուղեն, Կաց ալ խառնեք, աղբուսա անենք:

Քաղաքը Լափառում է վարդապետ խոսքին ու Լափառում է, վար վերադարձնեն զործիքները, Միայն թե կան էլ պատվիրում է.

— Ուրիշ զգուշ կոչ, վարդապետ, մյուս անգամ էլ չտես՝ իմ փորն էլ ենպես փոր է, ինչպես Քաղաքի փորը է կամ թե՛ իմ ախարժանն էլ ենպես ախարժան է, ինչպես Քաղաքի նրա, թե չէ կես չառ կզղջուի:

Վարդապետ գնում է, նորից սկսում է իր զորքը Ուրիշ կնազնուն Լափառողները պահառում են Մարդիկ վախենում են նրա կես զործ ունենալուց: Ինչպե՛ս է նա փաղոցները թափառում ու ամեն մի կինը ջուլի վրա կանչում:—Անա վարդապետ... վարդապետ չկա՞մ, ձեռք է չկենդու ըսե՛ն Լափառվոր... ո՛րն վաղ-դժառ...

Ոչ վաղե՛ց զործ չի ստիճա:

Ու ու են Լափառում են.

— Վարդապետ, կոմի վնջ ես ապրելու:

Վարդապետ պատասխանի փոխարեն ուսերը թափում է ու բռնաթի չի ջաղում:

Ու Քաղաքին ունենում է վնջ յերեխա. յերեք աղջիկ, յերեք աղա մինը մյուսից առաջ ու սիրում: Ու յերեխեքն իրար լսակից կիվաղառում են ու մեռնում:

Իմիջի, կեցի՛մ, դեպ, ճար—վա՛ղ մի բան չի պնդում: Իրար լսակից մեռնում են:

Մեծ աղջիկը մեռնում է ծանում են Քաղաքում: Մին էլ տեսնում են՝ Խորհրդավոր վարդապետ էլ են կազմից է գալի՝ ուսին մի գաղաղ:

— Եղ ձի է մեռել մեր սանը, վարդապետ:

— Ի՞մ Քալին է մեռել, ի՞մ Քալը... տանում եմ Քալին:

Մյուս անգամ Քաղաքի աղին են տանում Քաղաքի, զործյալ Լափառվում է վարդապետ՝ ուսին մի ուրիշ զաղաղ:

— Եղ ձի է մեռել, վարդապետ:

— Ի՞մ Դուրն է մեռել, տանում եմ Քալին, ծագե՛ս կարգով, ցանի Քաղաքի յերեխաներից մեկին տանում են Քաղաքի, վարդապետ էլ Քաղաքում է իր զործիքներից մեկն ու մեկը, Քաղաքի խորհրդավորը չառ խորամանկ ճաղ է լինում: Քաղաքին տանում է.

— Ձերը մեծաթյուն, սեռանում էք, վոր ամեն անգամ մեր յերեխաները Քաղաքի վարդապետ էլ իր զործիքներից մեկը կամ մյուսն է Քաղաքում: Մրա մե՛կ մի խորհուրդ կա Յե՛կ յեթե

չե՛ք ուզում, վոր մեր բոլոր յերեխաները մեռնեն,—կանչե՛ք Խորհրդավոր վարդապետն ու մի մեծ նրա սիրտը տանք:

Քաղաքին էլ մեռան մի աղջիկ է լինում Պաշտոն, ամենափաղաքը, են էլ վերջին շնչում է լինում:

Մարտապան կանչում է վարդապետ, աղալանք, պաշտառանք է անում:

— Վարդապետ, սառնու սիրուն, յերեքից սիրուն, ջո յերեխանց զերծվանի սիրուն, խնդրում եմ, աղաթիր աղջկանս:

Վարդապետ էլ, թե՛

— Ձերը մեծաթյուն, յեղբորս եմ աղառնեք իմ չաղաթին:

Քաղաքը, թե՛

— Ի՛նչպես աղառնեմ.

Վարդապետ, թե՛

— Դրա Լամար միայն մի ճար ու Լամարի կա. ամուսնացնել ես յերեխանի իրար կես:

Քաղաքին աղջկա սիրտը Լամարում է, ջալց մաղանա տանում է՝ թող մի ես փորձանքն ա՛նց կենա, յես կեսս սրան ցույց կառնեմ:

Մրա վրա Քաղաքի աղջիկը լավանում է Քաղաքը վարդապետն տանում է.

— Ի՛նչ է ջո Շաղափը, դե բեր պատկենք իմ աղջկա կես:

Վարդապետն տանում է.

— Քաղաքին աղառն կենա. իմ Շաղափը սառյ՛մ ջերկով Պաշտոն յե իսկական չաղափ է միայն զերեքներն է աղա զամառու, ինչպես վոր նախաամենավան է նրա Լամար:

— Եղ սառյ՛մ, իսկ կեսն:

— Կեսն էլ կեսս կտեսնենք, ինչ վոր սառյ՛մ զան կտեսնեն:

— Ուրեմն սառյ՛մ ամուսնաթյուն մառնի չի կարող խոսք լինել:

— Ձերը մեծաթյունը ինչպես վոր կկամենա: Ծագե՛ս մի ցանի տարի ա՛նց է կենում: Քաղաքը չառ է ուրախանում, վոր իր աղջկա ու Շաղափի ամուսնաթյունը միջոս կտանալովում է Յե՛կ սիրում է վարդապետն մե՛ք տանել:

— Լե՛, վնջ ես, ինամի վարդապետ. ախար քաջի չաղափից էլ զե՛կ զործիք չի Պաշտոն վնջ ես աշխատում, վնջ ես աղառն: Ինչը լավ աղառնաթիր սովոր, ամուսնանց փորց էլ նուսն փորն է ինչ վոր...

— Ի՛նչ աղառնա, Ի՛նչ աշխատանք, մերը մե-

ծախում։ ամբողջ որը հասած թղթի ներքաթ հեղ պատմում։ Հիմի ես եմ չինել իմ բան ու գործը։ Յերեկ ել մի շատ լավը պատմեցի։ Արդյոք ներ մեծութիւնը ներքաթ չի սիրում, չի կամենա մի լավը պատմեմ—խոսի։

Ինչու չե. համեցեք, պատմիր, կրեմ։

— Ներք մեծութիւն ժախճ-ժամանակով յեղել ե չի յեղել, յեղել ե նեղ նման մի Թաղաժոր, ունեցել ե յերկու վորդի, մինը բարի էրաւը չար։ Բարին յեղել ե ժեմը ու գանի ժառանգը ե նոր ժախճ նմա նա պիտի նշաւեր Թաղաժոր։ Ես բանը գուր չի գալի չար յեղորդը...

Թաղաժորն ետեղ ժալլում ե ու վարդաթի խոսքը կարում ե։

— Վարդաթ, քո նեղաթը եմ գուր չի գալի։

Դեռ յեղեց, ներք մեծութիւն։ ամենանաւաքըցումն ժալը կիմի կակովի։ Հնա, են ե յի տաւ։ չար յեղորդ գուր չի գալի, վոր նոր ժախճ նմա բարին պիտի Թաղաժորի։ Իր մեղը վնաս ե գործը չուա առ նեղեա, ինչպեա ինքն ե ուղում։ Ու մի որ յեղարն տաւ ե։—Արի գնանք վորսի։ Դեմ եմ։ Անտաթի խորքում Թիկնապանները յեա են ձեռն։ Վոր Թիկնապանները յեա են ձեռն՝ առ ուրը կանում ե, խրում բարի յեղորդ Թիկնաքը։

Թաղաժորն ետեղ ավելի յի տալն ու վրա լինում ու վարդաթի վրա դառում ե։

— Յեա աթ, վոր քո նեղաթը ինչ գուր չի գալի, վարդաթ...

(1913)

— Մի ջիլ ել յեղեց, կիմի ամենանաւաքըցումն տեղը կգա, ներք մեծութիւն, մի ջիլ ել յեղեց։ Զար յեղալը վոր գար կում ե, կարծում ե, քն բարի յեղարն աղանց, խոտով-խոտով ծածկում ե ու գնում։ Դեմ եմ տանը նորն տաւ։ Քն յեղարն անտառում զաղանները կերան...

Ատեղ Թաղաժորը տեղիցը վեր ե Թալում, աղաղակում։

— Ուրեմն դա իմ յեղալն ե... ներքը, ներքի ինչ, յեղալը...

Աղաղակում ե ու զաղաղալով ընկնում Թաղաժոր վարդաթի վանները։ Ատմ ե։

— Ինչ մի պատմե, յեղալը, ինչ մի պատմի... Անա քո Թաղը, առ, հասիր մեր նոր գալին ու Թաղաժորի։

— Վալ յեա պեաց ե Թաղաժորեմ, վալ դա, —պատախանում ե Թաղաժոր վարդաթը։

— Իմ Եղալը կլինի Թաղաժոր, քո ալիկը Թաղալի։ Մեր ժամանակն անց ե կոցել, ալմ Նրանց ե ժամանակը, ու Նրանց պիտի Թաղաժորեն։

Բերում են վարդաթին կազմում են առաժ-վա իշխանական զգեստները ու գնում են Եղալի յետից։ Բայց Եղալին ել շաղափ չի արգելն. կերպարանախախտել, գարնել եր մի սիրուն պատանի։

Ետեղ յերկու յեղալը գրկում են իրար, իրար ներում ու սիրում, իսկ Եղալին ու Թաղաժորի զեղեցկուի ալլիկը անուանանում են ու Թաղաժորում ուրախ ու բախտաժոր։

ՎՈՐՈՏ ԹԱԳԱՎՈՐԸ

(ԳԻՍԼԱՆ)

Ժամանակով մի Թաղաժոր ե լինում, նեղան ումեղ, նեղան բարբը նեն ե ունենում, վոր կազար վերսաթի վրա լավում ե։ Մեկի նեա, նեց նեղեա, գրայց անելի՜մ նեմից կարծում են, քն վորտան ե Թեղում։ Դրա կամար ել անունը գնում են Վորոտ Թաղաժոր։

Գալատապաններն ու Նախարարները, վորոնք ամեն որ խոսելիս են լինում Թաղաժորի նեա, կարն ժամանակում ամենքն ել խրանում են։ Յեղ կատարյալ պատիժ ու պատուհան ե գաւառում յերկրի կամար։ Ժաղաժորը ամեն կող-

մից գալիս ե արդարադատութիւն գտնելու, գալիս են ինչկները նեղան կանչում, նեղան դուռեմ, վոր ումից ընկնում են, բայց իսկ պալատականներն ու Նախարարները չեն լաւ։ Ներութիւն միջ գործերն առաջ չեն գնում։ Մարդիկ արանջում են, ե վալմեց չի կամար-նակվում Թաղաժորին աթի։

— Ներք մեծութիւն, դուք խոսքեղ եք բար Նախարարներին։

Թաղաժորին Թվում եր, քն ինքն ել նեղեա ե խոսում, ինչպեա մյուսները։ Յեղ յեղ իսկ-

ցած նախաբարենքը մինչև անգամ իրեն ձենն էլ չեն չառն, բարկանում է, ցածով ու բռնացրով նեղեն և դուրս ցլում պալատից, վոր դուրսիցնմի առլով ասկուսիքներից դարձում են:

Նախաբարենքը ցածի վոր նոր են լինում, առաջին օրերը գործերը լավ են գնում: Միայն թագավորը նկատում է, վոր իր խոսելու ժամանակ նրանք ձեռքերով իրենց ականջները փակում են:

— Ի՞նչ էջ անում,— նարցնում է նեղացած.

— իս գլխի պես էս լիճ գտնում:

— Ո՞ր, վիշ, ձեռք մեծության,— պատասխանում են վախեցած նախաբարենքը:— Ականջներին... յառեն ուռել է:

Յե՛վ բայր նոր նախաբարենքի ականջների յառեն ուռած է լինում: Թագավորն էլ առանձնապես անհանգիստ չի լինում: գիտնում է, վոր էջ սովորականն ու անվատանց կիվանդության է: Միայն վերջը հրամայում է, վոր ամեն միքը, ով պատրաստվում է նախաբար գտնալու, առաջուց իր ականջի ուսուցքը բռնի:

Նեղները բռնվում են պաշտաական բռնիչների մաս, ամեն տեսակ զեղ ու դարձուն գնում են իրենց առողջ ականջներին ու, համախի խեղզված, առնում ամեն ցավ ու ասունք:

Թագավորն էլ մին-մին գալիս է նրանց անսովոր, իրրև կիվանդների, և առողջությունները նարցնելիս կարծելով, վոր ականջի ուսուցքից լավ չեն լսի, ձենը ավելի չե բարձրացնում:

— Հէ՛լ, վիշ Ե՛ջ... վիշց...

Ձենից պատերն ու սեղսքը զոգում են:

— Լավ ենք, ձեռք մեծության, շատ լավ ենք:

Թագավորը յերկամայում է, վոր իր թագավորության մե՛ջ գործերը կիմուսի յեն գնում: Վաղից նրան չի ներկայանում, վաղից մասը գանգատի չի գալիս, ամենքն էլ խլիմայուց վախենում են և մի կերպ նամբերում են:

Բայց մի անգամ մի գլուխացի չե գալիս պալատը ու ներկայանում թագավորին: Թագավորը տեսնում է սրա յերկու ականջն էլ յցան և կոխած—զարմանում է:

— Ե՛ղ քի՛չ կիվանակի, ինչե՛ւ յես ականջերդ յցան կոխել,— նարցնում է պալապան:

— Ի՞նչ անեմ, Թագավորն սպրած կենա, — պատասխանում է գլուխացին. — գաւ նեղեն

բարձր ձեն ունեւ, վոր խոսելիս ցո ձենիցը մարդիկ խլանում են: Ամպի նման վորտում էս, նրա նամար էլ անունը դրել են Վորտա Թագավոր:

Թագավորն սկզբում աստիկ վրդովում է և նավատալը չի գալիս, քն ինքը կարող էր էջ տեսակ գարտաբի ձեն ունենալ: Բայց յերբ ամեն բան պարզվում է իր նամար ու նամարվում է, բարկանում է իր նախաբարենքի վրա, հրամայում է նրանց ամենքի ձենն ու վտան էլ կազուսել ու բանաբարել, իսկ գլուխացուն չինում է իր գլխավոր ու միակ խորհրդատուն: Միայն իրավունք է առլիս, վոր ականջները յցանով փակի:

Յու մի ասի՛՜լ Թագավորը վաղուց ցանկություն է ունեցել ամուսնանալ ու շատ էլ ինսմախոսներ է գրկել էս ու են Թագավորի աղկանն ուղկուս, բայց ամենքն էլ մերժել են: Հիմի նոր է գլխի ընկնում, քն Բնուս յեն մերժել իրեն,—վախեցել են, քն խլանում:

Վնում է նայաբարի իր տերության մե՛ջ, քն էլ վ կարող իրեն բռնի, և տեղն ու տեղը ինչքան ձենումը ձեն կա, գտնում է:

— Հէ՛լ, մի վ կարող ինձ բռնի, ով բռնի՛՜լ իր ցալովը մին վտակի կտամ:

Ձենը վորտառլով ու դրձդըրձբալով գնում է նամում ամեն կողմի վրա նազար վերսու: Եւ գլղղղից ամպերը մած են գալի, ասակն ու վրա յեն լինում, և յերկու շարաթ շարունակ ամրող տերության վրա անմըն և գալի: Աննանեամավոր անկյուններում էլ յմանում են Թագավորի ալտաբարությանը, բայց ամբներ են անց կենում, ու վա՛ղ մի բռնի, վա՛ղ մի նեցիմ չի յերկում:

Ձե՛ղ Թագավորն սկսում է նուսանաղկել, նե՛ղ է՛լ միջոցին նեուս ալխաբարցից նայանուվում է մի կախարդ, ներկայանում է Թագավորին, ասում է.

— Թագավորն սպրած կենա, մի կախարդական մազ ունեւ գլխիդ, են կախարդական մազն է ցո կիվանդության պատճառը:

Թագավորն ուրախանում, ալխաբարցով մին է լինում, շի՛նչ մեծ բան է, ասում է իր մաքումը, գլուխ վեր կանեմ պրճանք գնաց: Եւ լավ էր էս նեցիմն էլ մի բան կտամ կզնա: Ել ինչե՛ւ յեմ իրեն ցալովը մին վտակի ասլի, մի բան վոր առաջուց ցավիս գազանիքը նայանեցն էնեց կասեղ նեցիմն ավելացնում է:

— Միայն մի պայման կա, վեր պետք է իմանաս, թագավոր Գեառն է միանգամից գտնել ու պահել նա կախարչական մաշկը: Անքն մին սխալվեցիք—հրանից յետևել էլ հար ու հար չի լինի ջո ցավին: Յե՛մ միակ մաշկը, վեր կարգել է եղ անել—անշիզուս աղջկին ե:

— Իսկ նա վերանց է,—հարցնում է թագավորը:

— Նա ապրում է Անուհ Գաւուհների աշխարհում: Նրան տուած են անշիզուս, վարդենուկ հյմարիտ ել—իզուս չուհի: Ան սրվան սրից ուղիղ մի տարի, մի ամիս ու մի օր անց՝ դու նրան կանանեւ ետեղ, յնքն գու ջո աման խաղը կառարես, իմ ցառվը մին վաղի անա լին, ջո խորհրդականին ել, իրքի գնաղան, լին նեա միասին ուզարկես Անշիզուս աղջկա մաս:

Թագավորը թնկ իր մեջ զատ է ցավում, բայց թնլ աներ. հար չուհի, անծանոթ նշխին ցառվը մին վաղի չե տալիս ու իր խորհրդականին նեա միասին համապարհ է դնում զեղի: Անուհ Գաւուհների յերկիրը—Անշիզուս աղջկա մաս:

Ան զեղիցից մի ցանի ամիս անց է կենում. թագավորը մին ել ահաւում է իր խորհրդականը յետ լիկավ:—Հապա կախարչ Ներիմն ու անշիզուս աղջկին հար են:—Թե՛ կախարչ Ներիմը վտառվ-գլիտվ անհետացավ, կորավ: Իսկ Անշիզուս աղջկանից անշիզուսը չուհի չուհեմ: Անուհ են՝ գնացել է իրեն համար արևեստահան լիզուս չիկել սա, մար, մեմ մաս կամ ցանի մամանակով, վաղվ լիկախ: Միայն կախարչը անհետախալիս հաղես վառնչից:

— Վարենցեք—կգանք: Սրա մեջն է թագավորի բարտաւորությունը:

— Կով, մեք ել կվարենցեք,—տաւում է թագավորը:

Յե՛մ տաւանց գործը յետ պցիլու գարս է գալիս իր պարտախ պատգամներն ու նորից բարեք գտաւում:

— Լէ՛ր, մի կարա գանի Անշիզուս աղջկանը: Ով գանի, իր ցառվը մին վաղի կամեմ:

Կարեն թն կիշու վար անց է վարաւում, Յե՛նը միշնկ վարանց հաւաւում է՝ ամեն անց էլ արաթնիքով աներև է գալի:

Սրանից յետ էլ մի ցանի ամիս անց է

կենում—գարնայլ անշիզուս աղջկանից վալ մի յար:

Թագավորն սկսում է հաւատաւովել: Յե՛մ փոխանակ շուս իրեն համար նախելու, ամաղլ որը ամոլի նման վարաւում է ու վարաւում, Հղատակների մի մասի տկանինքը անհաւաւում են, մյուս մասը բարբոթին յաւում է: Յե՛մ վարդենուկ վառնց վաւ են շոււմ, վառնց բարբոթին չեն շոււմ, հապար ու մի թյուրի-մաշություններ են առաջ գալիս, իսկ թյուրի-մաշություններից զանազան տար ու զմիացներ են պատաւում: Վտախկանությունը մի-անգամայն գրախը կորցնում է, հայ զես է վաղում, հայ զես է վաղում: Յե՛մ վարդենուկ, թագավորին մաս լինելով, անհաթյան մեջ ամենախալ մարդկին ել վտախկաններն ելին, հյմարաւությունը չեն կարողանում լսել: միշտ մեղավորների կոկն են պաւում ու արգարեններն բռնում, բռնաւորն են լլնում:

Թագավորը ցանի գտաւում է՝

— Աղարաւաւ լիկել: արգաւաւաւ լիկել:—ենքան տկնի ու տկնի յն նրանք յարումում ու տկնի մեծ անիրաւություններ են անում. Մի անգամ թագավորի պարտախ տկն կանց է անում մի լուսել անծանոթ ու գտաւում է:—Յենի զեղ եմ մախում, Յենի զեղ եմ մախում: Ով ճեն ունի—կկարի, ով չուհի—կը-գանի: Այ՛ ճենի զեղ, ալ լավ ճենի զեղ...

Վարսա թագավորը շոււմ է, կարծում է, թն իրեն մարում են, հրամայում է բռնեն մաքը լիկեն են լլրին:

Յերբ բռնում են, ներս են լիկում պարտալ՝ բարկացած վարաւում է:

— Ել թնլ ելիր գտաւում դու իմ պարտախ տկն: Ի՛նչ ճենի զեղ եւ մախում... Յե՛նց տար հապա՝ անհեմ վերն է ջո ճենի զեղը...

— Ան իմ ճենի զեղը, թագավորն աղբան կենաւ: Համեցեք փորկիք, անե՛ հյմարիտ եմ տաւում թն չե:

Անում է անծանոթն ու իր արկիցից մի տե-սակ մանք հարեք է հաւում, գնում թագավորի սեղանի վրա:

Թագավորը նայում է սրան, վտախ-գլուխ լափում: Երբեքին է նայում—ապ չե, բայց զեմքը, շարժումքը, ճենն ու ցնցությունը միանգամայն կանայի լին:

— Անանց թնլ ե:

— Անուհ Անշիզուս յե իմարկե, անհաւում

ես, Թագավոր, վոր մի քիչ սխալ տեսն են ափէն ինձ Գուցն ափնի պատշաճ եր, վոր ինչ-կոր լեզվանի կոչեմքն, բայց յերանջ լեզան ե...

Ուրի տանայ քաջելու, վոր ինչը դաժնում է վոր թե փաղցում, այլ Թագավորի պաշտում, սկսում է կոտորվում մին պատու։

— Այ, ձերի զեղ, լավ ձերի զեղ. ով ունի — կհարի, ով չունի — կգանի...

Թագավորի նիւտը պրծնում ե։
— Հապա, ստում ե, ել քո ձերի զեղը բեր, մի փորձեմ տեսնել։

Ասում ե մինը կուչ է առնի, ե եզ զարմանք։ ձերի կոր կորում ե Սրանից լեւը թե կարող ես, դե բանի Վորտա Թագավորին։ Վոնց վոր սոված հազի կուտին վրա ընկին, վրա յիւ ընկնում ես հարեքին ու կուչ է առնի իրար խախից։ Կուչ է առնի վերջացնում։ Յնա ե դաժնում վոր մի բան առի, չորս կողմի կանգնանքը ձերի լին լսում, երանք կարած ե լինում։ Ձեր կարողանում լսել, մինչև ակունքները բերին լին ժառանգում։

Թագավորը ուրախութունից կամայում ե, վոր իր ամբողջ տերութան մեջ առն կատարին, խաղեր ու հրամանաթյաններ արքան ուստիցներ ու գինի բաժանեն ժողովրդին։

— Ինչ դու թե՛ ես ուզում, հրաշխի անծառք։ — գինում ե Թագավորը իրեն թշկոյ յեթառաքելն։ — Ինչ վոր ուզես, պղծ ե ստառա, թեկուզ Թագավորութան կեր։

Յնա են եմ ուզում, վոր քո պաշտում մի սենյակ առա ինձ ե հաց ու խոր, վոր աղքատ վաճով ինձ ժառ լսանի, նույնիսկ. դու, Թագավոր։ Անա իմ բար արածը։

— Սղանք, — զարմանում ե Թագավորը։ — Եսա քիչ ե Բայց թաղ եղպես լինի, ինչպես ուզում ես։

Սրանից հետո յիւ Թագավորի ձերը երան ե նվազում, վոր պարտաւորները լին կարողանում լսել, ժառանգանց վոր խալ են լինում։ Հնազանդ նորայն ակունքներն ել բռնում են, ե ամենքն ել սկսում են խառն կեղծես, ինչպես Թագավորն ե խառն — հազիվ լսելի լլլլ չուկով, ե կարճ միջոցում ես տերութան մեջ շշուկը գտնում ե խառնու ընդունված ձեր։

Մեծակ Թագավորի պաշտում աղբուղ անծառքն եր, վոր կեղս եր լսում Թագավորին ու մեծակ նա լիւր, վոր լիւր լինում, լիւր

իջնում իր կեղսն ձերը խառնու ժառանգ, ում կես ել լինել։

Ժողովուրդն սկսում ե հետաքրքրվել թե արդյոք նրա լեզուն ել իրենց լեզվի նման լեզու չի, թե չի ես հետաքրքրությանը մեծանում ե ժառանգանց մի զեղքից հետո, չորս մինը կատակով անծառքին խնդում ե, թե՛

— Հապա մի քո լեզուն ցույց առք, տես նենց ընկից ե լինում։

Ես ստեղն ե լինում։ Անծառքը բարկանում ե, լաց ե լինում, փախում ե ու ժառանքը սենյակը, փակվում ե ու հայտնում, թե ել լիւրքից դուրս չի գալ, վոր մյուս անգամ ել տան, թե՛ լեզուց ցույց առք։

Ես զեղքի մասին տեղեկացնում են նախարարին։ Նախարարը գնում ե անծառքին ժառ, տալով ե։

— Ինչեւ յիւ բարկանում, ինչեւ յիւ եղպես տնում։ Ուզում են լեզուց տեսնեն, դու լիւր կանք ցույց առք. անե եղպես։

Ու լեզուն կանում ե։

Անծառքը ակամայից կրկնում ե նույն բանը. կանկարծ լեզուն ինքանից վեր ե ընկնում, կատար-կատար լինում, շարզվում, վոնց վոր կալից լինել լինում։

Նախարարը զարմանքից մի աստիճանակ ձում ե սեղը քար կարած։ Աղա ուշքի գալով մեղմով զարկում ե հակառին ու գլխապատուս վազում ե Թագավորի մաս։

— Թագավորն աղքատ կենա, քո լլլա ստիւ, վոր Անիկու աղբիկը հայտնվել ե։ Հենց եսը լլլանում ե մի տարին, մի ամիս ու մի որը, վոր գուշակից կախարդ ենքիմը, նա հայտնվել ե։

Գալառը տակն ու վրա չի լինում։ Մարդիկ խոնկում են Անիկու աղբիկ սենյակի գտն աղի, ուզում են անպատեհա ներս մտնեն ու տեսնեն իրենց աչքով։ Ջուր ե Թագավորը կանչում։

— Ձի կարելի մտնել նրա մաս։ Մինչև անգամ յիւ ել լիւր կարող, խոսք եմ ափել...

Բայց նրա ել մի եր կարողանում լսել Թագավորի ձերը։ Տեսնում են՝ վոնց ե չթառնքները շարժում, ձեռքն-վոտին անում, իսկ թե ինչ ե տալով, լին իմանում։

Ստեղ կանկարծ դանքը բացվում են։ ու ամենքը ձում են հրաշաւ։ Մենչուկի մեկտեղը, ժառաղապարհար ու գնաղաղաղը գլխառով երկ մազերն արնակ, վախու զեղի վրա կան։

դիտւոյ թիւնը տփան մի ջանել զգեցնուին, նովորը մեռնի իրեն նով և անուամ:

Վախու զգեց Նախ մեծութեան, ինչ վոր թազավորը տփել եր կախարդ ներմիքն:

Թազավորն ընկնում և զգեցնուում զառնե-
րը ու դուրսը խնարում մեկներին: Գեղեց-
կունին Թազավորի գլխից նսնում և կախար-
դական ժաղը, վոր նսնելու պէս երվում և
ժառանգի մեջ:

— Շնորհակալ եմ, անուշ աղջիկ: Շնորհ-
ակալ եմ, իմ Թազավոր,— կանչում և Թազավորը
մի են անասել զարեկան մեծով, վոր միջին
են որ վոյով չեք լսած կանչում:

— Յես էլ եմ շնորհակալ, Վարսա Թազավոր,
իմ մեղքն ամուսին,— պատասխանում և աղ-
ջիկը:

Յեզ ձեռք վոր Թազավորը բռնկվում և, Նախ
բողբիլն ընկնում և և են կախարդանքը, վոր
զգեցնել աղջկանը զրկել եր ինչվից: Յեզ
ամեն բան կատարվում և ննդեա, Բնդեա
զուլակած և լինում Անդգու աղջկանը ար-
կեստական լեզու տփով կախարդը:

(1913)

ԳԵՂԵՑԿՈՒՇԻ ՎԱՍԻԼՍՈՒՐ

(ՈՌՈՍԱՆԱՆ)

Կնում և չի լինում մի վառաստան, ասա-
նեքիտ տարվա պատկված և լինում, ունե-
նում և միայն մի աղջիկ, անուշը Գեղեցկու-
նի Լախիլա: Վախիլա չի ասարին լըս-
ցած—մերը մեռնում և Մեռնելիս աղջկանը
կանչում և, ասում և:

— Լոբր, Վախիլա, Միայ պարիք ու կա-
տարիք իմ վերջին խոսքը: Անու ինչ մեռնում
եմ ու իմ ժառանգան որևույն լեռն ևս
տփնիքն եմ թողնում զեզ: Միշտ ժաղ ու
նկայ կպանես ես տփնիքը, վոր վորք ցույց
չես ասը, իսկ մի ցով կամ վիշտ ունեցած
ժամանակը կերակուր կտաս իրեն, կկերակուրես
ու խորհուրդ կտաքեմ: Կուսի ու զեզ կուսի
թե ինչ նար ու նար ունես քո ցովիք:

Ասում և, աղջկանը կամբարում ու մեռնում:

Կու՛ր ժաղիկ նկայ, ինչպես ստորութեան և,
վառաստանը սուշ և պառնում, նկայ սկսում և
ժառանգ, վոր նարից ամուսնանա: Ու ամուս-
նանում և մի աղջիկ կու՛ր նկայ ծն աղբին ել

ծնակ մեջ և մանում Թազավորի խորհուր-
դան— յերբեմնից դուրսացին Ասում և:

— Անու ես եր ներ մոկատաղիքը: Դուք
պեռք և ամուսիններ դառնալիք ու տիրով
կաղվելիք: Այժմ ժամանակ և, վոր յես եսա-
նում...

— Զե... ինչու... ինչու... — կանչում և Թա-
զավորը:

Բայց չնայելով Թազավորի կանչելուն, խոր
նըրգանքը դառնում և մի պատիկ կատա-
թակ, Թազում ընկնում և զուկու զեզի մեջ
ու աննստանում:

Ուրախ ու զան Վարսա Թազավորն ու զե-
զեցիկ աղջիկը մեծ նարանիք են ասքում,
ամուսնանում են իրար նկայ: Թազավորը նե-
րում և իր նախարարներին ու վերապահում
և իրենց նախկին պաշտոնները:

Ամենքն ել ուղարկանում են, մանավանդ ել
խառնալու վառով չկար: Թեև մարդիկ չէին
եկին:

— Մի վախենաք, նրանք միշտ ել խույ
կենան:

Կաղբենք, կանաններ:

Ինքը նստակն ասած կին և լինում, կամարյա
թե Վախիլա չի նստակից ել յերկու աղ-
ջիկ և ունենում:

Վախիլան իրենց տեղի առաջին զգեցնու-
նին և լինում: Խորթ մերն ու իր աղջիկները
նախանում են նրա զգեցնութեան վրա ու
լսած բանի զննելով նարում են, վոր ախա-
տանից ներսի, աչիցն ու ցամաք սևանա:
Մի խոսքով որ չեն ասել:

Վախիլան ես ամենը ասում և ամբարում
ու, ընդհակառակը, որն որի վրա լցվում, լա-
վանում և, ախիք խորթ մերն ու իր աղջիկ-
ները իրենց ներսի շարութեանից նայում են,
մայրում ու ներսում, թեև նորաջ ուրը նե-
ները նարը, աղջիկ-պարաների նման ասնը
նստած են լինում:

Վոր վոր ել չի իմանում որս գաղանիքը:
Չեն իմանում, թե ես բոլորը Վախիլայի մոր
Թազած տփնիքն և անում:

Բաժին կառային, Վախիլան ամենալավ պա-

առաջ կզաներ իր արկնիկի նստար։ Իրկիւնը յերբ ամենքը կզատկենք ցնելու, նա իր նշ-կազում կփակվեր ու արկնիկի նեւ կիստեր

— Տիկնիկ չուն, ծա, անուշ արա,
Իմ սե զարդին ականջ արա:
Հորս սխալումը աղբում եմ յես
Միշտ անկեղում ու լուս կապես:
Իմ խորթ մերը խաթում-խանում—
Ինձ աշխարհից զարս ե անում:
Ասա՛, կոպա, ես ցավի զեմ
Յես քնչ անեմ, յես վնց անեմ:

Տիկնիկը կուտեր, խորհուրդներ կտար, կը միխթարեր, առաքումն էլ նրա բուն ու գործն էլ ինքը կաներ։ Վասիլիսան իրեն նստար զինջ ու նակոխա կնտեր ծառերի շվաքնե-րում, ծաղիկ կցաղեր, ու մին էլ են կոտաներ, վոր իր մարգերը ցաղանում են, բաշխարեղե-նը յբան, յուրը բերան, կրակն արան։

Աղպես մի ցանի տարի անց ե կենում։ Վա-սիլիսան մեծանում է, նստում, գառնում նարանգու։ Ամեն կողմից փնտցաները խնամ-խաներ են զրկում նրան ուղելու, իսկ խորթ մոր աղջիկներին նարցնող չկա։ Չար կինը ավելի չե կստաղում ու բոլոր յնկողներին մի բերան են ե պատասխանում, թե մեծերից առաջ փոքրին չեմ կարող մարդու տալ։ Ենու-խաներին կապես նստում յե գնում ու բանում Վասիլիսային ծնեում, շարգում, լիզըը նրա-նից ե նստում։

Մի անգամ էլ ես վաճառականը առևտրա-կան գործերով ուրիշ աշխարհ ե գնում։ Խորթ մերն արիւշ առն ե փախում։

Իսկ ես նոր տան կողքին մի մութ անտառ ե լինում, են անտառում էլ բնակվելիս ե լի-նում մի նախարդ պառավ, վոր վոյ վոքի մաս չի թողնում, մարգկանց նկպես ե ուտում, վոնց վոր նախի էտտեր։ Խորթ մերը ամեն մի գառաբի բանի նստար շարունակ անտառն ե զրկում իր աշխի փուլ։ Վասիլիսային, թե ինչ է՝ նախարդի նստին ընկնի։ Բայց արկնիկը Վասիլիսային՝ նստ փա յե սովորեցնում, չի թողնում նախարդի վորջին մասնան, ու ամեն անգամ էլ Վասիլիսան վոյլ առաջ վերադառ-նում ե առն։

Աղպետը նստում են աշունքը։ Մի աշուն-քում իրկիւնն մերը յերեք աղջկա մեռն էլ գործ ե տալի—են էլ զաւ։ Մի՛նք պետք ե

մանակ գործեր, մյուսը զուլպա աներ, Վա-սիլիսան էլ պետք ե մաներ։ Ու նախարդը առն բոլոր նրաղները նակցնում է, մենակ մի մոմ ե թաղում վառան ու ինչը պառկում ե ցնի։

Աղջիկները բանում են։ Բանելու մամանակ վոր մամի պատրույզն երվում է, խորթ մոր աղջիկներից մինը մաղաչն առնում ե իրրե թե մամի զիթը կարի, ուղղի։ Աղպելու փա-խարեն, իրրե թե նակարծ, բոլոր նակցնում է։ Դու մի տալի՛ մերն ե սովորեցրել, վոր եղ-պես անի։

— Լիմի քնչ անեմք,—ասում են աղջիկնե-րը։—Լույս չկա, գառներս էլ կիսառ են։

— Ի՛նչ պետք ե անեմք, պետք ե մինս ու մինս գնանք նախարդ պառավից կրակ բերեմք։ — Ինձ իմ մեռի տեղներն էլ են լույս տա-լիս։ կրակն քնչ եմ անում։ Ինչ ուզում ե լի-նի, յես չեմ գնալ,—ասում ե մանակ գործող աղջիկն ու տեղը պինդ նստում։

— Յես էլ չեմ գնալ,—են կողմից վրա յե բերում մյուս ցուլըը, վոր զուլպա յեր գոր-ծում։—Ինձ իմ միխթի լուսն էլ ե բաժական։

— Դե վեր կաց զու գնա,—միմանն կա-նում են յերկուսն էլ ու զարս են հրում Վա-սիլիսային։ Դեմ նախարդ պառավից կրակ առ բեր։

Վասիլիսան վեր ե կենում գնում իր նկուղը, պառն ընթրիքը գնում ե արկնիկի տակը ու տառն։

— Տիկնիկ չուն, ծա, անուշ արա,

Իմ սե զարդին ականջ արա:

Ինձ զրկում են կրակ բերեմ լար պառավից,
Չար պառավը կուտի ես ինձ...

Ասա, կոպա, ես ցավի զեմ

Յես քնչ անեմ, յես վնց անեմ:

Տիկնիկը վոր ուտում ե պրծնում, աշգրըը չուխս մամի պես վառվում են, ասում ե.

— Մի վախենալ, Վասիլիսա. ուր վոր զըր-կում են—գնա, միմանն թե ինձ նետը պառի։ Ես վոր նետը լինեմ, պառավը քեզ բան չի անի։

Վասիլիսան վեր ե կենում, արկնիկը զրպանն ե գնում ու նստում ընկնում զնկի մութն անտառը։ Դնում է, բայց վոյ մեռն ե, վոյ կենդանի. նետը գնում է, նետը զոգում։ Մին էլ են ե տեսնում մի աշխատի միավոր ցույց

ու անցավ. ինքը ապրտակ, նազինը ապրտակ, միտ ուրբը ապրտակ, ու սկսեց ձեռքերը

Մի քիչ էլ գնում է, տեսնում՝ հիմի էլ մի կարմիր միտնոր անցավ, ինքը կարմիր, նազինը կարմիր, սակինը կարմիր. հասեց էլ արևը բացվեց...

Որ ու գիշեր գնում է Վարդիստան, մին էլ մյուս որով իրենիցները դուրս է գալիս են բացառը, վերակց կանգնած է լինում Կախարդ պառավի խրճիթը. Խրճիթի չորս կողմի ցանկապատը մարդկային վաղորեններից է հասեց — հնակց վրան ցեց հանած մարդկային գանդեր, Դարպաս ու յառանգի փոխարեն մարդկային վառներ, — փակիլի սեղը — մեռներ, կոպերի տեղակ — սառնակները վրան նստաներ:

Սարսափից մարում է Վարդիստան ու տեղն ու տեղը ցարանում Թուռ. Թեմ ահա զարկալ մի միտնոր, ինքը սև, նազինը սև, սակինը սև. Բլան գալիս է ու Կախարդի պատը չըցվում, տեղն ու տեղը անհետանում: Ու վրա չի հասնում գիշերը: Բայց ցանկապատի վրա ցեց հանած գանդերի աչքերը լույս են առնում միտն, ու բացառն ախպես է լուսավորվում վաղ վոր թե ցերեկ լիներ: Վարդիստան անից ու սարսափից դառում է, բայց չի իմանում վոր կողմը փախիլ, Թուռ է մեկնում:

Հանկարծ անտառից մի զարնուրիլի ազնուկ է տարածվում, ծառերը ճանաչում են, խաչաքի խլիլում է. դա մի ախիլ Կախարդ պառավ է, անտառից դուրս է գալիս:

Դալիս է անդի մեկ մասն, Թակով Թակելով, Դարբելով ու հարածելով, ավելով նաքը արքելով: Դալիս է դառնը կանգնում, չորս կողմի վրա հասնում ու իրեն- իրեն վրալում.

— Թուռ, Թուռ, Թուռ, մարդ — մարդանում է գալիս... մի կա հասեց...

Վարդիստան են կազմից ահ ու զոգով մտանում է, խորը դուրս է առնիս ու առում.

— Ահա եմ, նանի շան, իմ խորթ մոր աչքիցներն ինձ զրկել են քեզ մաս կրակի:

— Լով, լով, — առում է կախարդը, — հանալում եմ ինչ պատվերներ են Դե ինձ մաս կալի ու աշխատի: Վոր ինձ մաս կենա ու աշխատես, կրակ կառն առնես նրանց համար, թե չե — քեզ՝ էլ կուտես:

Հետո գառնում է իր զարպասին ու ճնում.

— Ինչ բացվեցեք, ամուր փակեր, լուս գնացեք, լեն զարպասներ...

Դաները խելույն բացվում են: Կախարդը սուրկով ներս է մտնում, Վարդիստան էլ յանվից, ու բոլորը նորից փակվում են:

Ներս են մտնում թե չե, Կախարդ պառավը իր Թախտի վրա նվում է ու Վարդիստանին առնում.

— Հապա մի հասեց քեզ կրակի կոպերն ինչ վոր կա, սպանե եմ, ուզում եմ նայ տեսնե:

Վարդիստան ցանկապատի վրայի գանդերից մարիւղ վառում է ու իրոր յանից բերում ուսանիլները պառավի առաջը շարում: Ուսանիլն էլ ենթան է լինում, վոր առաջ կոպ ուսանիլն — ներք կաներ: Ներքնառանից էլ գիշեր-արոյն է բերում, ու պառավը նստում է ընթերցելի: Բայցն ուսում է լուծում, Վարդիստանին թերմացիից մի քիչ բան է Թուգնում ու վրալով պառավում է քնի: Բանուց առաջ դուրսը վեր է քաշում Վարդիստանին առնում.

— Լով մարկի արա նա, առավոտը վոր լուս կերթում — դուրս կարես, խրճիթը կավես, հալը կեփես, լվացքը կանես, նետ կերթաս կարից մի Թալար ցարեն կանես, կընտրես, սև աքիլը կչկես: Միայն թե ահա, ամեն բան արած լինի նայես, ինչպես առում եմ, թե չե — քեզ կուտես:

Գառվիրում է ու քնում: Վարդիստան պառավի թերմացիքը առնում գնում է իր տիկնիկի առջև, նետն արատառց է Թափում, նետը առնում.

— Կեր ափկիլի շան, անուշ արա, իմ սև զարպին անանջ արա: Զար պառավն իմ ունից վեր Տվել է ինձ մանր զարներ. Անեմ — ենթան էլ ում չունեմ, Զանեմ — կուտի, լուս թե՛ անեմ...

Տիկնիկը պառատախնում է.

— Մի վախենար, սիրուն Վարդիստան: Հայ կեր, ապօրիք ու քնի: Լուսը կգա բարին կեսը:

Առավոտը մեքեն զարթնում է Վարդիստան, տեսնում է պառավն արգեն վեր է կացել, լուսամուտից դուրս է նայում, ու գանդերի աչքերը նկատեսեմ մարում են: Ահա ցոլաց է աշխատի միավորն ու լուսը բացվեց: Գառավը դուրս յերով, սուրից. հարածիցներն անդը, Թակն ու վառնվելը, ցոլաց կարմիր միտնորը — արևը ծագեց: Ու պառավը մտավ անդի

մէջ, թափ գնաց, թափով թափելով, չարգելով, փչելովով ու զնչովով վտանգովով նեղը որդիով ու աղբիով:

Վարդիսան էլ չեա Յում և ձեռնով Ման և գալիս պատափ տունը, այց և անում անեն անկումն ու Յում և զարմացած անեն բանի լիութան վրա Ազա սկսում է միաց անել, թե ինչպես անի, վոր պատափի պատկերը կատարի: Մին էլ տեսնում է անեն բան կատարած, պատրաստ, ու տիկնիկը ցորնի միջի վերջին տերթափաներն է լրկում:

— Քեզ միայն են և Յում, վոր կերպուրն լիմեն, Վարդիսան,—ասում է. տիկնիկն ու ձեռնով գրգռելով:

Իրիկնայեմին Վարդիսան սեղանը բաց է անում ու ապաստում է պատափին: Սկսում է միջոտուել: Դարպասի առջև սկսել է տալիս սև միավորն ու անկախիք մաթը կտրում է գետնից: Միայն գանգերի աչքերն են, վոր վտանգ են խաղալում:

Ազա անտանն սկսում է եռանալ ու խաղալը խլիլալ.—պատափը գալիս է Վարդիսան գալիս է գալի զննել:

— Հը՞, անեն բան պատրաստ է, թե չի:

— Պատրաստ է Դանի լան, արի քո աչքովը տես,—պատասխանում է Վարդիսան:

Գառափը ներս է մտնում տեսնում է անեն բան պատրաստ ու կատարում է, վոր բարկանալու բան չկա: Ասում է.

— Դե՞ լավ,—ու ճշում է,—իմ ընկերներ, իմ աչ՛ ձեռներ, յիկեք, տարեք իմ ազունն աչքեր:

Եւ ձեռնի վրա լերեք լուխա մեղքեր են հաշտելով, ցորենն անում են տանում:

Գառափը ուտում է կշտանում, սկսում է պտակել: ու Վարդիսային նոր հրամաններ է տալիս ասում է.

— Եղաց էլ են կանես, ինչ վոր հար արել էիր, ու բացի դրան հորիցը մի թաղար խաչալի սերմը կհանես ու հողը կշոկես հատիկ հատիկ: Ձեռ իմանում, թե ձգ է հողն ու խաչալան իբար խառնել:

Ասում է, լերեք պատին անում ու խառն փառնում:

Վարդիսան գնում է զարկալ տիկնիկին ուտեցնում ու հարցնում:

— Աղաթիբ ու ճնիր, Վարդիսա,—պատաս-

խանում է տիկնիկը.—չու կզա՞ քարն նեղը: Ամեն բան պատրաստ էլինի վաղը:

Առավոտն էլ չեա իր սանդն և մանում պատափ ու գնում, իսկ Վարդիսան իր տիկնիկին հետ անեն բան անում են վերջացնում: Գառափը իրիկուրը վերադառնում է, մաթիկ է տալիս ու կանչում:

— Իմ աչ՛ ձեռներ, իմ ընկերներ, յիկեք, տարեք, խաչալից լուր հանեցեք իմ համար: Իսկույն հաշտելով են յերեք լուխա մեղքեր, խաչալան անում են տանում:

Ազա պատափը ընթերցի չե նստում, իսկ Վարդիսան լուս կանգնած է առաջին:

— Ինչու չես խոսում,—հարցնում է Կախարդը, հնչվա լուս ու մանի կանգնել ես, կարենա թե յերանումը լիզու չկա:

— Ձեռ համարակվում խոսել, Դանի լան,—պատասխանում է Վարդիսան.—իսկ յիկե զու հրաման ես տալի խոսելու, մի բան կարցանեմ:

— Հարցրու միայն թե իմացած լիզիր—լավ չի, վոր անեն բան իմանա. շատ իմանա—չուս կպատահես:

— Ոես են երի աղամ ճեղ հարցնեմ, Դանի լան, ինչ վոր աչքով տեսել եմ, Ծանեղ գալիս հավիքն մի միավոր ընկավ աչքով—ինքը ապիտակ, հագինը ապիտակ, տակինը ապիտակ են ձգ է են միավորը, Դանի լան:

— Են իմ պալմառ որն է,—պատասխանում է Կախարդը:

— Հնուս սեսա մի ուրիշ միավոր, ինքը կարմիր, հագինը կարմիր, տակինը կարմիր են ձգ է:

— Են էլ իմ կարմիր արեն ե:

— Իսկ են սև միավորն ձգ է, վոր քո գարպասի գանալը վրա հասավ: Ինքը սև, հագինը սև, տակինը սև:

— Են էլ իմ մաթը դրեղն է: Սերեքն էլ իմ հավաարթիմ Ծառաներն են:

Վարդիսան հետեղ կիլում է յերեք լուխա մեղքերն ու լուսում:

— Ել ինչու չես բան հարցնում:

— Եւ էլ ներքե եր, Դանի լան: Զո գու ինքը տալի՞ թե վոր շատ իմանում, շատ կպատահեմ:

— Լավ ես անում վոր են ես հարցնում ինչ վոր գալիս ես տեսել, են չես հարցնում,

ինչ վոր ներսն ես տեսի: Սեա չեմ սիրում, վոր իմ տան աղբն ու կեղտը դուրս են հանում, ու շատ նստաքրքրներն ուտում են: Դե կոյ, կի՛նի ել յես ցեղ հաքմանց անեմ: Դու եղ քնդպեա ես կարգանում անի ու հաքման հաշան գործը, վոր յես ցեղ հանձնարարում եմ:

— Ի՞նչ մօր սրնանցն ի՞նչ պնում ե, նանի չան, — պատասխանում է Վասիլխան:

— Վեց քե... դու սրնան ես եմ... Դե ետեղից դուրս գնա կորի դու, սրնվում աղլիկ: Սրնվածներն ի՞նչ պնաց չեն ետեղ:

Ասում է ու խրճիթից դուրս քաշում, դարպասից դուրս կրում, ցանկապատի վրա վառվող ալեքերով գանգիցի մինն ել մի եղի ենք և անց կացնում ձեռք տալի, քե՛

— Ես ել ցեղ կրավ՝ քո խորթ մօր ու իր աղլիկների համար: Զ՞ վոր նրանց ցեղ կրակի յեն գրկել ի՞նչ մօտ, վոր իրանց համար կրակ տանես:

Ու վազում է Վասիլխան, վազում է գնդի տուն: Զնադի գանգը համփին շուռ է տալի մինչև ձեցը ու ձեցին հանգչում: Մյուս սրն խրճիկումը վերջապես տան է հանում: Վոր հանում են, ուղում է ձեռքի գանգը գնն գցի, մաքառն ուտում է՝ մինչև կի՛նի թրթի. արզեն կրակի կի՛նին արան: Ես մաքի մեջ՝ մինն ել հանկարծ գանգից մի խուլ ձեն է դալի. բինն գնն մի գցի, ասը քո խորթ մօր մօտ...:

Նանն ել մօթի է տալիս, տեսնում է մօթը, կրակ չի լերում, գանգը հեռը ներս է տանում:

Խորթ մերն ու աղլիկները Վասիլխանին վոր տեսնում են՝ սկզբումը ուրախ հանդիպում են, պատմում են, քե են սրվանից, ինչ դու գնացել ես՝ մօր տանը կրակ չի վառվել: Մինչ չենք կարգացել կրակ անենք, կարաններից ել ինչքան թրթի ենք, տան ենք հաքել: Քե չե՛ հանգել ե:

— Կի՛նի քո կրակը վառ կեա, — ասում է խորթ մերը:

Գանգը ներս են տանում քե չե՛ ալեքն ետեա են նարում խորթ մօրն ու իր աղլիկներին, վոր երում են, կրակում: Ուղում են Թաքլին, բայց ուր վոր Թաքլում են, ալեքը ավեն տեղ նստում ու նայում են նրանց, երում, կրակում են նրանց:

Ու լուսադեմին խորթ մերն ու իր աղլիկներն

արզեն երկի, տեսել ենին կարել միայն Վասիլխանին եր, վոր վաղին չի լեղել:

Ասավառը Վասիլխան գանգը հողումը Թաքլում է, տան դուռն ամուր կողպում, ինքը գնում է քաղաք: մի անդրի պատվի խընդրում է, վոր մառը կենա, մինչև իր են ենք ստարաթյանից՝ դու Գառավը սիրով ընդունում է իր աղլիկ նման, Վասիլխան ել նրան սիրում պատվում է իր մօր պես, մառը ապրում է ու ապաստում: Գարպուսթյանից վոր եղնում է, մի որ ել պատավին ասում է:

— Ետեա պարապ-սարապ նստեալ հողում եմ, նանի չան, ինչ կի՛նի գնա վառ տանա թրթիս՝ մանան անեմ: Գառավը գնում է, վառ է անում թրթում, Վասիլխան նրա տուն է մանան անում, ենքան բարակ ու նուրբ, վանց վոր մալ: Մանան անում է պրծնում, կի՛նի պնաց է գործի: Բայց են տեսակ ասը չի գանձում, վոր են մանանին դու, վառվել ել չի կարգանում չինի: Վասիլխան ել յես իր աղլիկին է խնդրում:

Յի՛նիկն ասում է:

— Գնա ինչ համար մի կին ասը բեր ու մի մաքառ, մինն ել մի ցի՛ն միու հար, յես ցեղ համար ավեն բան չինեմ:

Վասիլխան գնում է գտնում ինչ վոր հարկավոր է, տալիս է աղլիկին, ինքը քնում: Ասավառը վոր է կենում, տեսնում՝ աղլիկից մի կի՛նալի ասը է չինել:

Վասիլխան կառավը կենում է, նստում գործում ու ձեռավաղերը արզեն պատրաստ է լինում: Մի կառավ, վոր տեսի ծակի՛ն անց կի՛նալ: Գարունը կառավը երբեմնացնում են, ու Վասիլխան պատվին ասում է:

— Նանի չան, ասը ես կառավը ծակի, փողը բեր՝ ցեղ չինի:

Գառավը կառավին մօթի է անում՝ Թում է թրթունք բաց: Ասում է:

— Աղլիկ չան, ես կառավը Թաքավորին վաղի կառավ է: Արի տանեմ պարառ՝ տեսեմ:

Ես կառավն անում է պատվը, գնում Թաքավորի պարտի մտեղը պատվում: Թաքավորը նկատում է, վոր մի պատվով իր պարտի մտեղը պատվում է, ասում է:

— Խո՛ւ ես ուղում, ա՛յ նանի:

Գառավը, քե՛ Թաքավորն ասըան կենալ

յն ջեղ վայել մի են տեսակ աղբանջ եմ
բերել, վոր ուզում եմ դու տեսնես:

Քաղաքը հրամայում է պառավին ներս
բերեն: Գառավին վոր ներս են բերում, Քա-
ղաքը հառվել տեսնում է՝ հասկի էլ սրա բե-
րանն է թուռ բաց: Ասում է.

— Ի՞նչ է սրա դինը, մի նանի: Քե.— սրան
գին չունի, Քաղաքը աղբան կենա, ջեղ
նվեր եմ բերել:

Քաղաքը ընդհանրաթյուն է անում,
ինչն էլ իր կողմից պառավին է նվերներ առ-
թառալանում:

Ուզում են ես կառվել Քաղաքի համար
չաղիկ կարեն, բերում են ձեռք, բայց են-
պես կարող չեն գտնում, վոր կարել Ման են
գալիս ման, վերջը Քաղաքը էլ յնա են
պառավին է կանչում, Քե՝

— Ա՛յ նանի, վոնց վոր ես կառվել գործել
ես, ենպես էլ պետք է կարես, Քե չե ուրիշ
կարող չկա:

Գառավն ասում է.— Քաղաքը աղբան կե-
նա, վոչ յնա եմ մանել ու գործել ես կառվի
վոչ էլ յնա կարող եմ կարել: Մի վորդեպրուդ
ունեմ տանը, ես նրա մեծի գործն ե:

— Կա՛, վորդեպրուդի լինի: Եսր ասը նրան
թե՛ յնա կարի:

Գառվել վերադառնում է ասուն, Վասիլի-
սային պատմում ինչ վոր պատահել էր:

— Յես էլ գիտեի, վոր ես գործը վերջը
ինչ եր հասնելու, — ասում է Վասիլիսան:
Փակվում է իր սենյակում ու սկսում է կարել:
Դիմել-ցերեկ է անում, կարում պարտատու,

[1918]

ասին է պառավին, Քե՝ զե ասը ասը Քաղա-
քորին:

Գառվել չաղիկը ասում ասում է պալա-
տը, ասին Քաղաքորին, իսկ Վասիլիսան լե-
րեսը լվանում է, գլուխը անելում, հագնե-
լում, զուգվում, նստում յուսամուտի առաջն
ու աղատում: Սպասում է Քե տեսի ինչ
պետք է լինի:

Մին էլ են է տեսնում, վոր Քաղաքորի
մարդիկ գալիս են զեղի պառավի տանը: Գա-
լիս են ներս են մանում ու հայտնում, Քե ով
է կարել Քաղաքի չաղիկը, Քաղաքը ու-
զում է նրան տեսնի ու ինչք իր ձեռով վար-
կալի:

Վասիլիսան վեր է կենում գնում, Քաղա-
քորի ասալին կանգնում: Քաղաքորի տեսնելն
ու սիրահարելը մին է լինում:

— Յես էլ ջեղանից մեզ քաղաք չեմ,
սիրուն Վասիլիսա, — ասում է Քաղաքը:—
Եսրվանից դու ի՞նչ ես, յնա էլ քեզ, եսր-
վանից իմ կյանքի շնչերն ու իմ աշխարհի
թաղունքն ես դու...

Ասում է, մեծից բռնում, բարեբանում,
նստեցնում է իր կողքին, ու սկսում է եսր-
անիցը: Վասիլիսայի ներն էլ վրա չե հաս-
նում, աղլիս բախտավորությունը վոր տես-
նում է՝ ուրախանում, աշխարհքվել մին է
լինում, ու են թալն է, վոր թուռ է աղ-
լիս մաս: Իր մաշկաքի պառավին էլ չի մո-
ռանում Վասիլիսան, բերում է պալատ, պա-
լում է իրեն մաս, իսկ սիվնիկից չի բաժան-
վում մինչև մահը ու միշտ, ամեն անգ պալում
է իր զրգանում:

ԿԱՐՄԻՐ ԾԱՂԵԿԸ

(ՈՐՈՇԱՆԱԼ)

Լինում է չի լինում, մի հարուստ վաճառ-
կան: Առնանում է լերեք աղլիկ, մինը մյուսից
գեղեցիկ, բայց ամենից գեղեցիկը լինում է
փոքրը: Ինչն էլ վոչ կնիկ է ունենում, վոչ
ուրիշ մարդ մարդ. վոչ կյանքն ու կայուն-
քը, վոչ ասրաթն ու վառիկն աշխին չեն գա-
լիս, իր ամբողջ սերը ասալիս է աղլիկներին:
Յերեքին էլ սիրում է, բայց ամենից շատ սի-
րում է փոքրին: Մի անգամ ես վաճառ-

կանը վեր է կենում Քե գնա նուս աշխարհ-
ներ առատաբեր: Յերեք աղլիկն էլ կանչում
է, ասում է. «Ի՛նչ եք ուզում, վոր մեզ հա-
մար բերեմ: Մեծ աղլիկն ասում է՝ «Եես մի
անգին քարեղով զարգրան՝ Վասիլիսա աղբան
եմ աղում: Միջինն ասում է. «Ի՛նչ հա-
մար մի մաշտը ու անրի՞ն բարեկից չի՞նա՞մ
կարել բեր: Փոքրն էլ, Քե՝ «Ի՛նչ համար
են կարժիք ծաղիկը բեր, վորից գեղեցիկ էլ

այնպիսիքումը զնչ կա, զնչ կհարկին: Փոքր աղջկա խոսքի վրա վաճառականը մաքի առանձն է ընկնում, սառն է. Շուտ ցույքերիցը աղկի գծար բան ուղեղի, աղջկի շուն Քառ ուղան կարծիքը մաղիքը գանելը նկատ բան չի, և յն ինչ խոստում նրանից գնդեցիկը այնպիսիքումը էլ կա թե չկա:

Վեր է կենում գնում այնպիսիքից այնպիսիք, երկրից յերկիր անց է կենում, առուսուր է, անում, շատ գանն ու հարստության է վաճառական, բնանք կապում, համբու գնում գնդի առանձն Մեծ աղջկա ուղան անդին ցարերով զարգարան ապարդն էլ է գանում, վոր գիշերը ցերեկի նման լուս է առիս, միշտն աղջկա ուղան բյուրեղյա հալիս էլ է գանում, վորի մեկ յերանում էյին այնպիսիքի քուրը գնդեցիկությաննը, մեկը նայողի գնդեցիկությանը յերեքս լիք թառումում ու սրեցոր աղկանում եր:

Բայց փոքր աղջկա ուղան կարծիքը մաղիքը, վորից գնդեցիկն այնպիսիքում չկենք՝ զնչ մի անց չի գանում: Դեղեցիկ մաղիքները պատանում ենին, բայց մի կարող եր առն, թե նրանից գնդեցիկները էլ չկային այնպիսիքում:

Վերագարին, մի խոր անտառով անց կենալու մանանկ, աղկանիները կարճակում են եւ վաճառականի վրա, ունեցան-չունեցան գաննն ու հարստությանը կողպում են ինքը փախչում է, ընկնում անտառի խորքերն ապաստում: Գնում է, գնում, զնչ ձեն, զն ծղատ. լուսն կենդանի չկա Դիշերը վրա չի առնում, ենքան մալը գիշեր, վոր մառը մարդի ալըը կոխելի՝ լիք անանիլ, բայց մեր վաճառականի վառի սանը նկատ լուս է լինում, զնց վոր որը ցերեկով: Քանի գնում է, ենքան լուսանում է, քանի գնում է, ենքան լուսանում է, վերջը զուրս է գալիս մի բացատ, բացատում առնում է արծաթից, վաճառքը ու անդին ցարերից չկան մի պարտ, վոր կրակի նման երգում է, արևի նման լուս է առիս, իսկ ներքից լուսում են յերաժայտության ներքայնակ դրախտական մանիք:

Բա՛ն է մանում, բակից անցնում է մրանում պարտու Տեսնում է արծաթով, վաճով, անդին ցարերով լիք: Երբան վեր ցաղան, ամեն բան սարքին-կարգին, բայց մեկը մարդ չկա Մի սենյակ է մանում մարդ չկա, մյուսն

է մանում մարդ չկա, յերբորդն է մանում մարդ չկա: Վոչ սեր կա մեկը, զնչ տիբակուն, զնչ ծառ կա, զնչ ծառալը, միտն յերանը: Խույթանն է, վոր իրեն-իրեն Նշում է ու Նշում: Լավ անց է, բայց աղկի լավ կլինի, իթն մի ուսերս բան էլ լինի, անց է կենում վաճառականի մաղիքը Մաղիքն անց կենալն է լինում: Մին էլ են է առնում՝ առաջը մի սեղան բացվից, մի սեղան, վոր առնում ամեն բարին մեկը լիքն է և լուսում է, ուսում, խմում, կշտանում, սեղիցը վեր կենում: Վեր է կենում թե չի, սեղանն էլ եւ նորից աննախանում է վաճառականը գործանում: Եւ Մի սենյակից մյուսն է անց կենում, նայում ու կրանում: Յերբ վոր բար սենյակները ման է գալիս, հոգնում է, ցուրդ առնում է, ուղում է ջնի, առաջը մի նստանակ սպիտակ, մաքուր, փափուկ անկողին է փռում, վոր մեկը մանինն ու ալըը կոչանելը մեկ է լինում:

Առա՛վան: Ելըց լուս է անում, առնում է՝ յորերը գարան, պարտապան, բյուրեղյա սմաններով վկա լիքը: յերեք լվանալու կամար առաջը դրան Յերեք լվանում է, լուսմառայի ներքի նայում պալատի յորս կողմը երաշխի աղկիներ, աղկիների մեկ վաղեղան պատկերն են կանում, լանկան գնդեցիկ մաղիքներ են մաղում, ու սիրան ուղում է զրանին են աղկիներում: Մարմարն ու զրուխան սպիտակներից ներքի է իջնում, մանում է կանաչ աղկիները: Զենում է ու կրանում, կառն պալատները կարկիվել են ծառերից, յերկերանց մաղիքները փարթում մաղում ու անմահական կա են բուրում, զարմանալու աղկերը յորս կողմը թրթում ու դրախտական յերգեր են յերգում, շառը-վանները զմարթ կարկաշով վերն են ցալում իրենց վկա լիքը, ու խոսելում են բյուրեղյանման աղբյուրները: Ման է գալիս մեր վաճառականը, զմալում: Մին էլ կանկարտ առնում է՝ մի թմբի վրա մի կարծիք մաղիկ է մաղում, մի մաղիկ, վոր մարդ իր արուճ զնչ առնել է, զնչ լսեր Մտնում է, ձենն ու վառը զոչ են ընկնում, սառն է. շենն ենց էլ է լինելու են կարծիք մաղիքը, վորից գնդեցիկը էլ այնպիսիքումը զնչ կա, զնչ կհարկին: Լենց էւ մաղիկն է լինելու, վոր ուղան եր իմ փոքր աղջկից:

Մտածում եմ, ինչպիսիք դպիմուհի հայուհիներ
 են լինում, փայլապետ փայլատաղանդներ, կայծակն
 զարթույթներ, լինելիքներ զարթույթ, ու, վերջ
 քան դեպքեր տակիցը դուրս գալ, մինչև զարթ
 քան իմ փառասանների առաջին կանգնումը — զար
 քան առաջ — զարթույթ լինում, իմարդ առաջ — իմարդ լինում
 իմ քրդաբնակ, զարթույթներ լինում, ու մեծանում
 են կայծապետներ։

— Եւ ինչ արիւր զու ինչպիսի ամառաւոր-
վիցիւր՝ պոկեցիւր իմ այգաւ իմ սիրտ, իմ
նոյթաւման ծաղիկս։ Մնա քեզ հրովորած թաղի
հուրի նման իմ պաշտան ընդունեցի, տանդ-
րի, խնցքի, քնցքի, ինչ զու իմ ամուլթյան
փոխարեն եղպնա եւ լեռ վնարում։ Դե նիմի
իմացած լիցիւր, ժոր վերջը հասնի եւ Թա ման
նայ պոկաւ եւ ստաւ քեզ, ժոր քո այգով տեւ-
նու։

Հանապետնը զմեից առամ-առամ դո-
ղացնում է: Մտիկ է անում, զոր չարս կողմից
ամեն մի ծառ ու թփի արանցից, ջրի միջից,
զետեի տակից զուրս են լինել ու սողում են
զեղյի իրեն անթիվ ու անհամար այլանդակ
ու զարդիկ արարածներ: Յնքեսի վրա ընկնում
է բրդբրդոտ հրեշի առջև, խզանի ուղղա-
նում:

— Այ՛ն տեսաւք տեր, ի՞նչ տեսայաւ հոգի, ի՞նչ մի սպանիք իմ ազգիսուն մեղքի ճամբար։ Վարդապետքսն արաւ, հրաման տար խոց մտնել — Այ՛ն պատում եմ իր ազգիկներէն ու իր խոտաւոր ժառանգ Ազաւ անունը եւ աղբիւրը, զոր հրեշն իրեն ընտրել հարմիր ճաղիկը իր փառքի՛կ ազգիկները տանելու ճամբար։ Փոխարինը խոտաւորում եւ զտնէ՛ր ասո՛ւ վարքան կուղի՛ Քաւ՝ քաւ՛ խնդում եւ զարեւարեկի հրեշը, անտառ տնորը Անում եւ։

— Ինչ եմ անում. քո գանձն ու վաղկին, իմ ունեցանքն էլ չգիտեմ վարակել պահեմ։ Պես անձնաս կթողնեմ, վոր քո տանը դնաս, անհաշիվ էլ գանձ կտամ, կարծիք ծագվին էլ կտամ, միայն թե խառց տաս, վոր քո պալլին հենքից անելն ու ծեփեն ինձ ժուռ կապարկանու Վճճի վրա բան չեմ անել։ Երան, չեմ վշտացնել, չեմ վերավարել, իմ պայառում կարգի ենդան, ինչպես դու ապրեցիր։ Ձանձբացել եմ ծննդավաթյունից, ուզում եմ մի ընկեր ունենալ։

Վաճառականը եւ վաճառքում ե, շատ ե աշխարհում, նախան ե անասունի հրեշի վրա, հիշում

ե քր աղջիկներին ու բաց է լինում: Ասում է.
— Օնա զմեջ ա՛նեմ, յիթի իմ աղջիկները
չաղանան ցիւղ ժառ գան: Հս չեմ կարող յիս
նորան ձեռն ու լուրը կապեմ ու գտողը զբխեմ:
Սեղ զկերպուես, Բնչ իմանա՛մ, Բնչ նամբող
կարող են նաան՛կ ցիւղ ժառ: Օնա յերկու տա-
րումը նազիվ եմ կարգապեղի նստեղ նաան՛կ:
ենե՛ հչ Բնչ տեղերով, Բնչ նամբե՛ցով—յիս հչ
չեմ իմանում...

— Յես սարսուկ չեմ ուզում, — պատասխանում
է անաստիկ Լիւնը: — Բա աշխիւհները կամեմ
կամեմ թե կզան, թեզ գան. թե չնո ցայ, եւ
մտաւորակ զաւ պիտի լիս գաս, վոր չեզ պատ-
ժան չարաշար ժաւով: Իսկ թե ինչպիս պիտե
է գաւ ինձ ժաւ, զրա կամար զաւ հոգա մի
անիլ: անա իմ մասի մասանին. աւ. ով եւ
մասանին գնի իր ալ հկույթը, Լննց Զաւն
վարկաւին զարա կզա ենաւ, վարաւ ուղի-
ւան: Դե գնա, չեզ խրեզ որ խրեզ գիւնիս ժա-
մանաւ...

Ինչ դեպք է անի ինչև Վառապանը, Մամուռ է, Մամուռ, խոսք է ապրի ու Մամուռն առում: Մամուռն ալ վկայքն է զնում քն չէ՝ զարս և զալս իրեն սահ առալը: Տեսնում է իբ զանկերով ու քանկադին աղբիւրներով բռնում ջարժումներն ել զար- զարայի նոր են նոր մտնում, ու մըին իրենց առականից ավել են բերում:

Այլիկները գնմ են գալիս, զգու՞ են ընկ
նում, համբուրում են, գրկում, գուրգուրում
են, բայց ամենում են, զոր իրենց հերը չառ
ե արևուր, սիրաբը չի բացվում, ամենամեղը չեա
չի գնում: Ահում են ամենքը մի կողմից
հարցում, թե ինչու բե արևուր, կարողութունն
ե կորցրել: ԹՄ առողջությունը: Թնչ ե պա
սանել:

— Առողջութիւնս չեմ կորցրել,— պատաս-
խանում է վաճառականը.— վաղ էլ կարողու-
թիւնս, դեռ մեկին չընթեցւորս ել լալիստեւ իմ
նմ ցովը ուրիշ ցով է, հասլ համբերեցե՛ք,
կորց կպանտիմ՝ կիմանալ: Պատկերում է,
սեղանիցը Ներս հն ընթում, համում է մեծ
աղկէա ուլած անցին քարերով չինած վաւկի
ապարայը իրեն է առլիս: Մի՛նկե՛կ աղկէա ու-
լած հայրլին էլ իրեն է առլիս: Փոքր աղկէա ու-
կարբիք ծաղկին էլ վաւկի ծաղկամանով՝ իրեն
է առլիս:

Առաջագործ վեր ընթանում է, մեծ ազդեցությամբ

կանչում է, ինչ վոր իրեն նեղ պատահել էր, պատճառ է ու նարցում, թե կեամբք՝ դեռ ապրի անաստի տիրոջ՝ անձուտի իրելի մաս ու իրեն ազատի շարաշար մտելի: Մեծ ազդիկը հրամարվում ու առում է. «Յես ինչեւ լիմ գնում, ում համար Կարմիր ծաղիկը թերեւ էս, թէ՛ չո գնաւ: Միջինի աղկանն է կանչում, նա էլ է հրամարվում: Փաք աղկանն է կանչում, ամեն բան պատճառ: Փաք ազդիկը նոր առաջը ծանկի չե գալիս, առում է. «Յես կգնամ, հայրիկ, որնեք ու համապարտ դիր ինձ. յես կգնամ կապրեմ անաստի տիրոջ՝ անձուտի իրելի նեղ: Դեպք վոր դու ինձ համար Կարմիր ծաղիկը, թերեւ էս ու ընկել փորձանքի մեջ, ենպես էլ յես պետք է ազատեմ զեզ եզ փորձանքից:»

Եւ որն էլ է անջ կենում, մյուս որն էլ, վրա լինեց զինքը վաճառականը պետք է բաժանեցի աղկանից: Իրելի ժառանգին հանում է, զերում աղկան մկույթը գնում թե չե, ազդիկն իսկույն իր ունեցած-չունեցածն էլ կեւր՝ անձեռանում է:

Անձեռանում է, մին էլ աչքը անաստի իրելի շքեզ ապարանքում է բաց անում, մի վաւի ժամկետի վրա, փափակ ժառանգն անկողնում: Դրախը վեր է զաշում, տեսնում է Կարմիր ծաղիկն էլ վաւե ծաղկամանի մեջ՝ դրած կողքին: Միտն աչքում է պարտաք ման գա, վեր է կենում գնում բոլոր անեղանքը ման գալիս, բոլոր հրաշալիքները տեսնում, կրանում: Լեռն իր սիրած Կարմիր ծաղիկն առնում է, իջնում աչքին: Աչքին է մտնում թե չե, թոշանները յերգում են իրենց զեզմական յերգերը, ծառերը, ծաղիկներն ու թփերը զեզուրեն լուսերով իրենց դլուխները խաւարում են առաջին: Ու գնում է աղկանի, դրանիցս գտնում է նենց նե թուփը, վորի վրից իր ներք Կարմիր ծաղիկը պոկել էր: Ուզում է նորից անկի իր տեղը, բայց ինքը ծաղիկը ձեռքից թալում է, կաշում իր ընկն ու բացվում առաջվանից ափի վեզիցիկ: Եւ հրաշքի վրա աղկանը շատ է զարմանում, շատ է ուրախանում ու յես է գալիս պարտաք:

Գնում է, պարտաք անելովներում ման է գալիս, տեսնում է՝ մեկում էլ մի տեղան է բաց արած, առեւու ամեն բաղին վրին: Մըռցունն առում է. «Անաստի իրելը յերելի՛նձ վրա շարացած չի, բարի աչքով մտիկ կտնի, տեք

ու տիրական կլինի:» Եւ ժառանգը ժամանակ մին էլ են է տեսնում՝ ժարձարն ներմակ պատի վրա իրելին տասներով յերեսցին էս խոսքերը. «Յես տեք չեմ զեզ համար, յես քո նազանց ծառն եմ: Դու իմ տիրականն էս, ինչ վոր քո սիրան ուղի, կհասարեմ ամենայն սիրով:» Եւ խոսքերը կարգում է թե չե՝ անգանց լցվում է ամեն տեսակի ցուցցաղկներով, շաքարեղեններով ու անուշ խմիչքներով, ու բոլորը մաքուր վաւեղեն ամանների մեջ: Ուրախ-ուրախ նստում է՝ առում, խմում զովանում, յերամշտութեամբ զվարեանում, հաշիւաց նկատ էլ յես գնում կանաչ աչքիներում նեմին, հազար ու մի հրաշալիքների վրա գմայլելու:

Նազեա աչքում է աղկին անաստի տիրոջ պարտաք: Ամեն որ կարած-պարտաք նորան էն տեսակ հոխ ու զարգարան զգեսաներ է տեսնում, վոր վոյ լեզվով պատմել կլինի, վոյ դրով նկարագրել: Կամայ-կամայ սկսում է ձեռագործով պարապել, վաւով, արծաթով ու ժարգարաով տեղեկագործել: Իր ձեռագործներից զրկում է նորը նվիր, իսկ ամենալավը պարտաքում է անաստի տիրոջ՝ համար, բայց չի խմանում ինչպես նվիրի:

Նազեա քամական ժամանակ անց է կենում: Զանկ աղկիկը ընտելանում է իր կյանքին, վոյ մի բանի վրա զարմանում է, վոյ էլ մի բանից վախենում: Մտաւայում են անտեսանելի ծառաներ, առիւս են, . տեսնում են, իր քոլը հրամանները՝ կատարում են: Ու աղկիկը սկսում է որեցոր ափի է ու ափին սիրել իր տիրոջը: Իմանում է, վոր նա էլ իրեն է սիրում է նա ափին չե սիրում իրեն, քան թե ինքը նրան, ու շատ է ուզում մի անգամ ձեռք լսի, կեւրը զրույց անի: Լեռագնեմ սկսում է ինչպիսի, աղաչել, բայց անաստի տիրոջ չի անում, վախենում է իր ձեռովը նրան վախեցնի:

Մի անգամ էլ աղկիկը աղչել է իջնում, գնում է իր սիրած տեղը նստում, չորս կողմից տեղեններով ու ծաղիկներով չլրացուցած: Նստում է ու զիմում անքրտույթ անաստի տիրոջը:

— Իմ անուշ, իմ բարի տեք,—ասում է,—մի վախենաք, թե ինձ քո ձեռով կվախեցնես: Եւ քան բարութեանից կեւս յես զազանի մաշնչանից էլ չեմ վախենալ, մի վախենաք խո-

սիր ինձ նետ...—Մին էլ հանկարծ լսում է, զոր մինը առես թե հառաչեց թփերի լեռերից, ապա թե լսում է սարափնի, վայրենի, խուռ իսկապես ձենը, և են իրեն թե չնշում եւ Աղլիկը մին ցնցվում է, մին էլ իրեն տիրում է, ցույց չի տալիս թե վախեց, ու համաք-համաք հանույքով լսում է նրա անուշ, փառաշուք խոսքերը, խոր ու խելացի մտքերը, ու սիրտը բացվում է, լցվում է անհուն ուրախությամբ։

Նե սրվանից կանաչ աչքում լինելին, մութն անառառում թե պայտառում, ամեն որ զրույց է ինչ անում իրար նետ Աղլիկը նենց հարցնում է.

— Ծառիկ ես արզլոց, իմ սիրելի տեր։

— Եսեղ եմ, իմ անձան տիրուհի, յես, քո հուս, ծառան, քո հավատարիմ ընկերը,— պատասխանում է անառախ տերը, անհոռի հեծել։

Ու աղլիկը էլ չի վախենում նրա վայրենի, սարափնի ձենից, ու զրույց են անում, զրույց են անում անվերջ, անվերջ...

Եստ ժամանակ է անց կենում եղբես թե քն՝ աղլիկը սրտով ցանկանում է մի անգամ էլ իր աչքով տեսնի անառախ տիրոջը, անհոռի հեծելին, ու սկսում է խնդրել, աղաչել, վոր իրեն յերևա։

— Զե, իմ անձան գեղեցկուհի, եղ մի խնդրի ինձանից, վոր յես քեզ յերևում ու իմ զգլիկի զենքը, իմ աշխարհիկ մարմինը քեզ ցույց առնի։ Ինձ աչքով տեսնես թե չե՝ կասես, աչքից կզգես, քեզանից նետ կզդես, իսկ յես, վոր քեզանից նետում, կարտից կանձանեմ։

Ծագես է պատասխանում անառախ տերը, անհոռի հեծել, ու չի կամենում յերևա։ Բայց աղլիկը համառում է իր առաքի վրա, յերգվում է, թե աշխարհում վաղ մի հեծելից իսկի էլ չի վախենում, և վոր նրան, իր բարի տիրոջը, չի առի յերբեք։

— Դե լավ,—ասում է հեծել,— վոր եղբես է, կհատարիմ քո ցանկությամբ, թեև հառառ զիտեմ, վոր զրանով պեսք է իմ յերջանկությամբ խորապակեմ ու անմուրաց մեռնեմ։ Իրկիկս աղլանուղլին, յիրք արեւ կմանի անառախ յեանը, արի աչքին ու ինձ կանչիր, առաւ,— հայտնվի ինձ, իմ հավատարիմ ընկեր։ — Յեղ թեթե կտեսնես, վոր էլ չես կարող ինձ

մտա Թաւ, յես էլ չեմ ուզիլ քեզ զերուքան մեջ պահեմ. քո նշխարանում բարեիդ առիկն է իմ վառիկ մատանին. դիր ալ նկույթդ, խուզույի զուրա կգաս քո նոր տանը, ու յերբեք էլ վաղ մի բան յես յալի ինձանից։

Իրկիկս աղլանուղլին, արեւ անառախ յեանը ծանկում է թե չե, աղլիկը կանչում է. հեռանվիր ինձ, իմ հավատարիմ ընկեր։ Ու նեղում յերևում է անառախ տերը, անհոռի հեծել, մամփի կիսով անց է կենում ու կարչում է խիտ թփուտի մեջ։

Աղլիկը տեսնում է թե չե, անց էլում է ու համփի մեջտեղը ուշաթափ վեր ընկնում։ Սաղալի տեսք ունի անառախ անհոռիին, նեաները ծուռ-ծուռ, մատները հանկերով, վառները ձիւռ. ամբակներ, աղլիկ ու յեանի կողմից ուղարկ ապագաներ, վառից զուրա ընդդու, բերանի յերկու կողմերից զուրա անկված յերկու վարաղի ծանիք, գրիք կես, ուրուրի կտուցի նման, իսկ աչքերը վառ վոր բուր աչքեր...

Աղլիկը մին էլ նեանց է ուղբի գալիս, վոր մինը կողքին լաց է լինում ու մղկտում.— Ինձ ապանցքի, իմ անձան տիրուհի, էլ քո սիրուն յերեւը յես չեմ տեսնելու... Դու էլ յես լսում ինձ... Աղլիկ լավ է նենց եղբես անմուրաց մեռնեմ ու պրծնեմ.—Աղլիկը վոր լսում է, յուզահարվում է, անուշում է վոր իր բարի, իր սիրելի ընկերից ենքան վախեցավ։ Ասում է. ՄԵ՛ վախենաւ, իմ բարի, իմ անու տեր, էլ քեզանից յես չեմ նետանալ, էլ քո լավությունը յես չեմ մոռանալ, այժմ նորից յերևա...

Նորից է յերևում անառախ տերը, անհոռի, հեծելը, միայն թե՛ Բնջան աղլիկը կանչում է, չի համարակվում մտանալ։ Ու զրանում է մինչև կես զրիւր, առաջիկա նման անուշ, իմաստուն զրույցներ են անում ու աղլիկն արգեն վաղ մի ալ ու յերկույց չի զչում։

Մյուս որը նորից է տեսնում, բայց ես անգամ արևի լուսով,—ու թեև մի քնի վախենում էլ բայց ցույց չի տալիս, մի քանի ուրից նետ եղ վախն էլ է անցնում բարբալիս։

Ու սկսում է առաջվանից աղլիկ քաղցր զրույցներ, աղլիկն ու աղլիկ յեն մտանում իրար, սկսում են միասին նստել սեղանի, միասին զրանել աչքիներում ու թափառել մթին անտառներում։

Շագին եւ բաժանեալ ժամանակ է անց կե-
նում: Մի անգամ եւ ալլիկը յերգում տես-
նում է, վոր իր ներք նիմանց պառնած է,
բաց է լինում, դարզ տեսւմ: Անտառի տերը,
անեռների երեքը ալլիկա տրտաւորաբար վոր
տեսնում է, նարցնում է, թէ ինչու նամար
է արտասուք թափում ու դարզ տեսում: Ալ-
լիկը իր յերգաց պատմում է ու ինչդրում,
վոր իրա՞վուց աս' զնա իր հորն ու իր ցույ-
րերին տեսնի:

— Եւ իրա՞վուց ասլը վերն է,—ասում է
երեքը, իմ վռակի մատանին ցեղ մաս է: Գիր
ալ նկույթը ու նույն վայրկյանին դուրս կգա
քո նարանց տանը: Բայց իմացած չեղիր, յոթն
յոթնք որնն վրա լնա լնեար, ել ինձ լնա տեսնիր:
Կենանն, վորտրնանն ցեղ ինձանից ալին լնա
սիրում ու ասունց ցեղ աղբիւ լնա կարդ:

Ալլիկը խոսք է ասլին, վոր յերեք որից մի
ժամ են ասլը կզերպանում, հրածեղն է աս-
լին, մատանին ալ նկույթը գնում ու մին ել
ալքը նարանց ասունն է բաց տեսում: Նարանց
տանը պատմում է, թէ ինչ կյանք ու աղ-
բուստ ունի անտառի տիրոջ, անեռների երեքի
Թագաժորոթյան մեջ: Թագաժոր վոր իմանում
են, թէ իրենց փոքր ցուլը ինչ անուանաւն
ու կարգաւթյուն ունի է թէ ինչ Թագուհու
իրա՞վուց է բանեցնում իր տիրոջ վրա' նա-
խանում են: Առաջին որն ննդեա է անց կե-
ում, վոնց վոր մի ժամ, յերկրորդ որը' վոնց
վոր մի վայրկյան, յերրորդ որն ել մտնում
է իր վերջին:

Եւ ցուլերը մի շար բան են մտնում:
Մտնում են' ննդեա տնեն, վոր իրենց փոքր
ցուլը խոստացած ժամից ուշանա, անտառի
տերը բարկանա վրեն: Անրում են ցնի գեղ
են ասլին: որս վրա ծանր մրտի է գալին
ու թում է ցնաւ: Նշանակված ժամը վոր
զարկում է, տիրոջ նմում է, մի կերպ ալքը
բաց է տեսւմ, տեսնում է խոստացած ժամից
մի վայրկյան անց է կացել: Վաղի մատանին
նկույթն է գնում ու իսկույն դուրս է գալին
անտառի տիրոջ ապարանքում:

Վոյ վոց չի գալին գնել, վոյվոցի չի նա-
ղիպում:

Կուսթյուն ու մոսկուսթյուն: Վոյ աղբինե-
րում Թուլաններն են յերգում իրենց դարա-
տակն յերգիր: Վոյ չարսովաներն են զվարթ
վեր ցարանով իրենց չեքը, վոյ աղբարներն

են խորխում, վոյ ել յերսածառաթյունն է
ննջում մարմար պարաններում: Միտը մի
վառ բան է գուշակում: Վաղեմալ պատում է
ամբողջ պարանն ու աղբին, կանւում է իր
տիրիկ ընկերին, վոյ մի կողմից վոյ նեն է
գալին, վոյ պատասխան: Վաղում է գեղի են
թումբը, ուր բուսել են ծաղկում եր իր հար-
միք ծաղկին: Ի՞նչ է տեսնում: Անտառի տերը,
անեռների երեքը յերկու թաթերով հարմիր ծա-
ղիկը դինց գրկած ու ընկած թրքի վրա:

Անում է' յերիկ ինձ ապանել է ապանել ու
ցունք տարին, խորը ցնել: Մկում է զգույ
զարթեցնել, տեսնում է' չի բում, ժամ չի
գալին: Վերցնում է զբզառ Թաթը, տեսնում
է' տեսունը, մեռած ընկած է: Ալքերը մեթ-
նում են, մնկները սակին ծաղկում են, տեղն
ու տեղը չարում է, յերկու ննջում անեռների
երեքի ալանգակ գլուխը գրկում ու բարեւ
ննջով լաց լնում, նլում:

— Վեր կեց, զարթնի՛ր, իմ արտակից ըն-
կեր, լնա սիրում եմ ցեղ, իմ սրտով սիրանն
ես դաւ...

Եւ խոսքերն ասում է թէ լն, նանկարծ կալ
ծաղի ճաթում է, յերկիրը շարժվում է կն-
ջից: Երեքն շտաղ զարկում է թրքին, ու
ալլիկը ուշաթափ ընկնում է, թում տեղն
ու տեղը ընկած:

Մաս է թում թէ ցնի, ել ել չի իմանում,
միայն վոր ալքը բաց է տեսւմ, տեսնում է'
ինքը մի պալատում, անդին շարժով զար-
գարած վաղի գալի վրա նստած է, մի ջանել,
գեղեցիկ յերիտասարդ ել ննջ' բռնած կո-
ցին կանգնած: Անրիտասարդի գլին Թագա-
վորական Թագ, նազին վաղինուռ զգեստ
Առաջին կանգնած են ներն ու ցուլերը, իսկ
չորս կողմը ծանկի յեկած պալատական թիկ-
նապանները, բոլորը նազած ու զուգված վառ
կեղծ է արծաթապոծ կերպոս զգեստներով:

Ան յերիտասարդը դառնում է գեղի իրեն:

— Իմ աննանն տիրուհի, վոնց վոր իմ բա-
րսթյան նամար դա տիրիկը ինձ երեքն ան-
եռների կերպարանքում, ալմ ել տիրիկ մարդ-
կային կերպարանքում, յեղիր իմ սրտով սի-
րած նարանցուն: Չար կախարդ իմ նա-
ղույցալ Թագաժոր: Կոք վրա բարկացած, ինձ
զողացել եր ճարակ ժամանակից, դարձել եր
անեռների երեքն ու կողապոծ եր գրել վրեա, վոր
են սակալի ու ալանգակ կերպարանքով:

ամենքին ու ամեն արարածի առելի թամ, մինչև զոր մի զեզեցիկ աշխի՛ զանձի, զոր ինձ սիրի ու ցանկանա իմ կինը լինելու, եւն ժամանակ պետք է ցանցվեք կտխարդական կողանքը: Սերտան աւրի յես թաղի ետպն կտխարդված, լերտուն աւրվա մեջ առանա-մնկ աշխի՛ բերի իմ ամբողջ, իսկ զու լեզար տառերկտեղը: Երանցից զոյ մինը ինձ չսիրեց զոյ մի փողպաշունքների, զոյ մի սիրտ, զոյ էլ բարության համար: Միայն զու լեզար,

[1910]

ԱՆԳԻՆ ՔԱՐԷ

(ԱՄԱՐԱՆԱԼ)

Մի ամառում չոյ որ եր. բայց չնայած ան-տանելի չոյին ու թե՛ արեին, Բաղդադի փո-ղաները լինե՛ն եյին ժողովրդով, Լարան Ալ Թաշիք Թաղաբորը փառաբոր Կաթությանից Կեսա պետք է զերպառանոր իր ժալաբաղաբը: Ազգառ ժողովուրդը Լափազին եր Թափառ անելու: Մարդիկ անեամեր պատում ու զո-վում էյին Թաղաբորին. փառաբորում էյին երա ցալությանը, խելը, մեծաեղությանը, իմաստությանը, արգարադատությանը և շատ ուրիշ բարձր առաքինությանները:

Եւ ժամանակ բազմության միջից զարս լեկով Սալիկ անանով մի ազգառ ու սկսեց ամենախիստ խառնել Լափազին Թաղաբորին:

Ամբոխը առափնի զրգովից. չորս կողմից զրա զառան, զոր զանառակ տուն Սալիկին, լերը մեջ ժառվ մի անեամի:

— Կանգնեցե՛ք,—ասով.— ձե՛ աշխի՛ ժա-րդիկ, ու մեր ուշադրության ականջները մի առեամանակ կախ արեք իմ ձաքի երկզերին:

Ամբոխը կանգ առավ:

— Ինչ լավ է խառում, է,—մե՛ն ամեց մինը.

— Խառիք, խառիք, լավն ենք:

— Դուք ուզում եք սրան ձեռքը,—հարց-րեց անեամիբը:

— Լն, անպատեա պետք է ձեռնե՛ք:

— Բայց պետք է խելք ձեռնե՛ք:

— Ինչպես թե խելք ձեռնե՛ք... էլ խելք ձեռնել զմե՛ն է... կոչե՛րը կոչե՛րն—պժամվ զնայ:

— Ձե՛, եղպես չի. սպասե՛ք ու ինձ ակնել

զոր իմ սիրտ զե՛մ սեր ցույց՝ ավեր ինձ, զրա համար էլ զու պետք է լինե՛ն իմ պաշտելի Թաղաբորին:

Սալիկ էլ աշխի՛ կերն ու նախանձառ ցու-րերը, պաշտառականները, ծառաները, ամենքը, ամենքը ամեն կողմից առավ են զալիս, չորս-համբարում են նորաբարի ու նորափեսի բախ-տավորությանն, ու սկսվում է ուրախ հարա-նիքի նանդերը:

արե՛ք: Դուք ուզում եք որս կոչե՛րը փերեք Եսա լավ: Առե՛ք թե անելն է ու արգարացի: Բայց կարող է պատանել, զոր Լափաբոր է որս յերկու կողքը փերել, իսկ զուք միայն մի կողքը կփերե՛ք: Եղպետվ էլ կկորվե՛ք և անարգար, և անխելք:

— Լավ ես ասում, յես իմ ասովածը,—մե՛ն ավին ամեն կողմից.—Լազա Բ՛նձ անե՛ք. ՆԲ-րենք են զիբաղորանքը, զոր սա Կապե՛ր-մեր ամենախիստառն, ամենազերպու յես, ամե՛ նանեաստես, ամենաարատես Թաղաբորին, ալ-խարհի կենարանին, ասածու ասվորին, ասա-զերի ասաղին, արեգակների արեգակին...

— Ձե՛, յես և՛ չե՛մ ասում՝ ներենք, յես ա-սում եմ՝ մի Լաքցենե՛ք ու լսե՛ք: Թե Բ՛նձ է ասում ես ձաղը, Բ՛նձպես է արգարանում:

— Յես արգարանալու բան չունե՛ս,—խոսեց Սալիկը.—Մեղավորներն են արգարանում. իսկ յես զոյ՛ մի մեղք չե՛մ արել: Յես միայն են պետք է ասե՛մ, ինչ զոր ինձ են արել: Յե՛մ ասե՛մ թե չե՛, զուք մեռե՛րով կմե՛կե՛ք մեր լերտաները, բայց էլ էլ չե՛ք կարող անել, վո-րովհետե՛ մեր լերտաների ամսից ու բարկու-թյան ասքությանից մեր մեռե՛րը կերվեն:

— Զն, ես Բ՛նձ է պատանել: Ինչպես յերս-վում է, շատ Կառքըքըքական բան պետք է լինի: Գառիք, պատմիք,—զոռացին ամեն կողմից:

— Զոյ թե Կառքըքըքական, ալ մի ցավա-լի ու անխի՛ր զորս,—պատասխանեց Սա-լիկը.—Ա՛խն՛ արե՛ք, պատմե՛մ անե՛ք:

«Յես մի զեղեցիկ, խելոց ու աշխատանք կէն ունէի ու յերկու կարճաթիկի, ստաղլ, աշխատ յերկուս: Ինչ կամար յերկուսիկ ապրում էիք, ու իսկի ճարգարեցի խոստացած գրութան ել չեր պնդաւ...»

— Տեսե՛ք, տեսե՛ք՝ ինչեր է կալում: Այ լիբբ կալուցիկ... չենց զրա կամար ել եղ բախտին ես արժանացեր...— ընդհատեց մեկը:

— Բախտը վոր կա՝ նմանիս է գրվում ճարգաւ կամաւին. նրանից պրծնում չկա, — մեկ ժառով մի ուրիշը:

— Նե լավ, խելցնեցիկ զրա մի տաք, Թեղ պատմի:

Ու Սոյիկը շարունակեց.

«Քանի տարի ետպես աղբիցիքը, ամեն մի տարին, ամեն մի ամիսը, շաբաթը, օրը, ժամն ու վայելանք անցան լիցը յերկուսիկս: Բայց շար նախանեք, վոր աշխարհում կործանում է ամեն բան, վերջը իմ յերկուսիկս: Ես ել կործանեցի. իմ կողքին ապրում եր մեր ցաղացի գառավոր Իբրանի՛քը: Նախանեց իմ բախտին, կնիս ու յերկուսներս խելոց ինձանից: Կնիս իրեն կորն առավ, երկուսն էրին արուկ աղից ուրիշներին: Ու ետպես նրանք շնկան կրկնակի գերութան մեկ: Դերի մար սիրալ իր յերկուսների ճառ եր ու նրանց կես ել կրկնակի գերի. յերկուսների ուլջն ու միւլջն ել իրենց մար ճառ եր ու նրա կես կրկնակի գերի...»

— Այ եղ լավ եր: Ի՞նչ սիրուն տախ—կըրկնակի գերի...

«Սոպես Յաջի մենակ, ու կյանքը ժուրից ել աղին անտանելի դարձավ ինձ կամար:

«Յե՛վ աւա տեսնում եք, տեսուն, տեսեր Թափառում եմ ու չեմ խմանում՝ աշխարհում ել ինչ է Յու՛ւմ ինձ կամար:

Ամենքի սիրալ շարժվեց:

— Ել յերկուս ու բարակ ճառեկաւ: Բ՛նջ կա ետեղ: Երես Թաղավորը գալիս է, զնա գանգաւս արա, ելի՛ք, — խորհուրդ աղից աղքատներից միւլը:

— Դանգաւս արա... լավ ես տաւ: Բայց Թաղավորը չլիտպատված կլինի իրեն ճառիկների ու մեծամեծների են տեսել բազմաթիւնով, վոր արի ու ճառեցի: Կա, կմտնան ու կարուստները, Բայց յնա Բ՛նջիկ ճառնում: Դուք տաւ եք՝ Դա մեղ կամար արեղակ է, Բայց արեղակի նման ել կնուս յե մեղանից:

— Կախի՛ մի, — սիրա տվին մյուս աղքատները. — մենք կմտնանք, Ինչն ել նեղես ընտելութուն չունի, ամենքին մաս է Թաղավոր: Վոյ մի աղքատ զնա նրա չեմքից յնա չի գտակ տաւց բարեխաղիլաւ:

Ես խոսեցաւ ելին, վոր ամբողջ տակնուվրա յեղավ, ախի՛ռմեց, ամեն ճարգ տեղ բունց, ու ամենքի ալջերը դարձան զեղի ցաղացի գաղաւթները տանդ զլիտվոր փաղցը: Վերջոպես յերկուս արքայական Թափորը: Անա է կարուն Այ Թաղիկ ինցը իր ետի ու փայլուն չեղիւմբով: Թափորը կանց առավ զլիտվոր շրապարակում, պարտի աղին Թաղավորը նիւլց իկով, բազմից մեծամեծներով չլիտպատված ամպնակներու տակ գրտ գալին սիրականց աղից, վոր ցանկացողները ներկայանան իրեն: Առաջ յեկան Նշանավոր Կարուստները — Թանկապին նմիւններ աղին: Առաջ յեկան վանապանները — ծանրապին չալեր, մետաքսի ու կերպարի կարներ աղին: Առաջ յեկան արկաւորները — սքանչելի տարբարակմանքեր ու մետաքսներ աղին: Թաղավորն ուրախ ու զոն ընդունեց ամենքին ու ամեն մեկին մի վորեն ցաղց խոց առավ: Մին ել կանկարծ ամբողջ միջից մի գառաւառված, կանկարծ աղքատ դուրս չեղավ, զլիսին մի անպին ճար, ու ճառեցավ Թաղավորին:

— Թաղավորն ապրած կենա, աւա ես ել իմ նիկըր:

Թաղավորը զարմացավ, միմեց ու խոսութեամբ խոցեց.

— Ես Բ՛նջ կնշանակի... Ես Բ՛նջ ես աղիս զոն ինձ...

— Թաղավորն ապրած կենա, — գառաւառնեց աղքատը, — Թաղավորին նմիւն ամբողջ պնդ է վոր սրտեցը տա... իմ սրտանն ել ես ցարն է ծանրացած, յնա ել ես եմ զեղ նմիւն:

Թաղավորը ծղաւց, ապա թե ճաքի տունն ընկավ:

— Ետեղ Բ՛նջ է:

— Յերբ զնա յերկուս ելի՛ք՝ Երես ու մերս ինձ տաւ: Ելին Ջան Սոյիկ: Յերբ կառակ տաւ, Կարաններս՝ տաւ: Ելին Ալիսառանք Սոյիկ: Յերբ ամուսնացաւ, կնիս տաւ: Եր Լով Սոյիկ. Ծանոթներս ու բարեկամներս տաւ: Ելին Ալիսիկ Սոյիկ. իսկ այժմ տաւ եմ — խելց, անբախտ, Աղքատ Սոյիկ:

— Վերանց ես ապրում:

— Մտաղ, զորանց թույլաններն են թույլում,
զորանց քամին է սուրում:

— Դե, լավ,—խոսեց Լարուն Ալ Ռաշիկ Թա-
զափորը:— Իմ տերության մեջ զոչ մի չար
զորն չի խառափել իմ հայացքից՝ զոր ան-
ղճնում հուզի թաշնդի: Կնա աղաթիբը ասա-
նուն: Ի՞նչ գիտի, գուցե մի որ ել գա, զոր քնդ
սանն Բախտավոր Սալիկ:

Սալիկը զնաց:

Ու գեղեցի զրա մի քանի որ անց կացավ
Լարուն Ալ Ռաշիկը մանրամասն իմացավ
Սալիկի պատմությունը, ևամպից ելմարտու-
թյանը ու կամեցավ գտանել աղաթին ու մե-
ղափորը:

Մի որ ել խելուցի Նրափից, ևամպից
իր բուրբ մեծամեծներին: Մեծամեծներն յե-
կան ևամպիցիցին մարտը ավազաններով ու
չտարվաններով լիքն ալիները, ծաղիկների
մեջ ծառերի սակիկն խալիլաների զրա քաղ-
մային, սկսեցին զավան քաշել, ուսնել, խմել,
քիժի ու զրույց անել:

Բնիկ թույլ մամուկը Թազափորը Կա-
մալից Կրափիթն իր Լեջաթախտին, զոր
Կալանի լեր իր լիսակ ու անկեղծ բնավորու-
թյամբ: Լեջաթախտն լիկավ, բարև ավել,
բարև ասավ, նստեց, սկսեց զավան ձիւն ու
պատմութիւն անել:

— Ալեխարեցում շատ գանձեր կան,—ասավ
նա,—բայց սաննաթանց գանձը լավ անունն ո՛ւ
լավ անունով մարդը միտմամտակ ապրու
ե Կապար ու մի տեղ, Կապար ու մի մարդու
սրտուն: Լավ անունով մարդը Կնախ տեղեր
ե Կանուն, զոր չի կարող Կանուն զոչ միով,
զոչ ուղտով ե զոչ ուրիշ միջոցով: Լավ անու-
նով մարդը չի մեռնում: Նա մահից Կեստ ել
անտեսանելի ապրում ե մեր միջում, ինչպես
կուզի: Միշտ մեր միան ե գալիս, մեր սիրան ե
Կեստ իր գեղեցիկ Կապութիւնները: Լավ
բան ե լավ անունը:

«Մի գանձ ել կա Կարաուսթյանն ե»

«Կարաուսթյանով մարդ Կապար Լեւոն ե ու-
նենում, Կապար զուր, Կապար լիզու ե Կապար
Լեւո կարող ե Կապար լավ զորն Կապարի:
Լավ բան ե Կարաուսթյանը:

«Մի գանձ ել կա—եղ ել խելին ե»

«Եկելը մարդը զերմարդ ե դանում: Եկելը՝
ախարն ունեղ ե, աղքատը—Կարաուս, զախ-
կուր անուն: Նրանքն ե, զոր անցնիլ չենլու-
նով ասան խաղը զորտում ե ու անցնում

ալեխարեի մի ծերից մյուս ծերը: Լավ բան ե
խելը:

«Բայց մի գանձ ել կա, զոր լավ անունից
ել, Կարաուսթյանից ել, խելից ել զիր ե:
Աստեց Նրան ես բուրբ Կամարա թե Կա-
պութիլ ե կորեռանաբար կիկնիկն մարդու
Կամար: Աստեց Նրան ալեխարեղ կիկնումեղ
ու Կամարանար: Ու գանձը—խղճմունցն ե:

«Ու գանձը աղքեն մեծ մարդիկ են ունե-
նում, ե սրտ Կամար ել Նրանց, ինչ ել զոր
ունենում, լերխանիկ չեն լինում: Ինչքան Կա-
րաուսթյան մաշտիկ կանցնի, սուր Նրանց,
զոր Նրանց բամանն մարդկանց ու քարեա-
րեն, զարեյալ քիչ ե Նրանց Կամար: Իսկ յեւ
Կանունով ելի մի աղքատի, զոր յերեք գանձ
ունել ե իրեն Կամարում եր լերխանիկ ու շա-
րունակ փառաբարում եր ասանուն: Յեզ Լե-
զարաուսթյանը մասով նրա սիրա, թե ինչն
եր Լեւոք լերիւն են լերխանիկությանը ու զու-
լոց ել յեր կարող խիլ իր Լեւոցից: Ու բանն
իմացավ չար զուգին ու Կապարի ասանուն:
Աստեծ անիկեց չար զուգին ու իրենից յեւ
մոցի՝ զրեց ել լերխանիկ մարդու ապրան քա-
ղաքի գառավորի սիրա: Դատափորը Կանիթ
զգաց, զոր իր Կերուլ մի նոր, անծանոթ ու
Թանավոր բան ե չարվում: Սրտի միջ սկսեց
լիսալ մի շարաթյուն, ու միաքը միմեց խա-
փար մուշից: Ինչն ել լավ լինացավ, թե ինչ
մեր պատանել իրեն, զիր կացավ զուր լիկով
զոր Լոյկն սա իրեն, ու լերխանիկ աղքատի,
սան մասից անցնելիս սկսեց Նրան նախա-
նել: Բայց Բիչ եր աղքատի ունեցած-չունեցած
գանձն ու լերխանիկությանը: Մի Լիւր, լեր-
կու արժամկենի ծառ: Զրուրից սառը Լուր եր
լիւում, իսկ լերկու արժամկենին անբող սա-
րին Նրան քաղցը պատուլ ելին տալիս ու Լավ
սովեր: Սառը Լուրը խում եր, քաղցը պատուլն
ուսում ու չվաքում նստում, փառաբանում
ասանուն: Դատափորին շատ Բիւցին ես գան-
նեղը աղքատի Կամար, վնեց Նրանից խիլ, ու
խելց: Ու արժանից աղքատը Թախտում ե
Կանից դուր: Նրա Կառաւանցից խափարում
են սաղաթը, նրա Թախտ արաւաւանցիցից
Կարիներն են մեղում ու ալեխարեղ լլուծում:

Անկեցի սիրան ել խորը չարվեց ես պատ-
մությանից, ամենքն ել զաղքացան անիթով
գառավորի զրա, ամենքն ել գտան, զոր նա
արժանի չե խիտ պատմի:

— Իսկ զեւ ինչ եւ ստում, Իբրանիմ,—հարցոյց Հարուն Ալ Ռաշիկ Քազաժորը իր մեծածնեանցից մեկին, Քազաժոր գտաւորին: Ի՞նչ պէտք է տնէն խաբարդող գտաւորին:

— Քազաժորն աղբան կենա,—պատասխանեց Իբրանիմը,—եղ մի են տեսնել վաճիկ եւ, վարին արժանի պատիւ յետ զտնէն չեմ կորուզանում:

— Իբրանիմ,—զոյնց Քազաժորը,—եղ վաճառորդը զու յետ: Դու յետ աղետա Սալիկից խել նրա կինը, եղ յերջանկության աղբալորը մեր կյանքում: Դու յետ խել նրա զամենեւորը, վոր ժարգանց կյանքի քաղցր պտուղներ են ու իրենց մեղուներին չէտք են տնում մերսիյան արերում:

Իբրանիմը խորտակվեց, զեւին ընկաւ ու խնդրեց, վոր իրեն ների Քազաժորը:

— Յետ չեմ քո գտաւորը,—խոսեց Հարուն Ալ Ռաշիկը.—քո գտաւորն արժե նա յետ, ում վոր Քազաժորն եւ զու:

Ու հրամայեց ներս կանչեն Սալիկին:

— Սալիկ,—ասով,—սեւ քո ձեռքն եմ տալիս քո Քենաման:

— Քազաժորն աղբան կենա, իմ ձեռքն եւ տալիս, յետ թիչ տնէն,—պատասխանեց Սալիկը:

— Հապա թիչ եւ ուզում:

— Յետ զրանից քան չեմ ուզում: Թե՛ղ իմ կնոջն ու յերբխաներին վերադարձնել, յետ առաջվա նման յերջանիկ կյանքով:

Սա մեծանշանքութեան շարժեց Քազաժորին, նրա աչքերը լցվեցին արտասուքով: Բոլոր մեծածնեաներն եւ սկսեցին արտասուել:

— Լա՛վ, եղ քո գտաւասանը,—գարձով Քա-

[1914]

զաժորը Սալիկին.—այժմ իմ գտաւասանը լսիր: Դու, Իբրանիմ, քո կազմանքների շարքանից յերեք քամիքը կտաս Սալիկին, զրա կես ել են քաղը, վոր Սալիկն ինձ պարգև յերեց, եւ քարի քաղով մին վաճիկ:

Քազաժորի վերջը վերս եր: Ինչ վոր վեանց՝ Իբրանիմը ամեց Սալիկին: Ու Սալիկը իր կնոջն ու յերբխաներին կես միասին տալով տնակին ԽարաուՍթյան: Բայց ԽարաուՍթյանից լզառողացով Սալիկը: Դարձեալ առաջվա նման Լամեսա կյանք եր վարում ու աշխատում եր տաւոյանց միջին իրիկուն: Յերբ ընկերները Խաղնում ելին, թե՛ ինչու յետ ուզում քո ԽարաուՍթյանից ու փարթում աղբում, ստում եր՝ ԽարաուՍթյանը փչացնում է ժարգու սիրտը, խնդալեցներն ու Լոկ Լաշիկը Լազնեցում, ժաղում են ժարգու զգայմունքները, իսկ յետ ուզում եմ Յամ միտ Քաթմ ու քարի:

Ու իր անբաղձ կարգութեանը Սալիկը ապականց, զոյց քարի զարների վրա Ուսումնաբաններ քայ արամ, կիմանգանքներ լինեց, իրերներ փորել ամեց անխոր անապատներում ու ամեն մի իրերի քարի վրա արտաշարել ամեց: ՔՄՊ ժարգ, խմիր ու կիլիք նրանց, վորանց ծարալից առաջվում են աշխարհում:

Հարուն Ալ Ռաշիկ Քազաժորը Սալիկի նմիքում քաղը Անգին քար տնականց ու ամեն տնակում, գտաւասան տնակին, զնում եր սեղանին, իր առջին, ենդին եր գտաւասան տնակում: Ամանգութեանն տնակ եւ, թե նրա նման ելին վարձում նրա Խալիզները՝ արտաշարն մյուս Քազաժորները:

ՎԱԽԱՐԴԻ ՔՍԱՎԸ

(ՈՒՍԱՆԱՆՈՒՄ)

Լինում են, չեն լինում, լինում են մի պատով ժարգ ու կնիկ, ունենում են յերեք աղջիկ: Որիցից մի որ ժարգը մեծանում է, արեւ ձեց է քարելում, Յամ եւ կնիկը: Սա կնիկը զնունում է, վոր իր ժարգը վաճով ու արտաթով լիքը մի մեծ քանկ է Քալիլ, ու ժարգուը միթիթարում է, ստում է Էներները մեծով, զանն աղջիկներս քաղցած չեն Յարս: Բայց

խնդին կարգն ու արեւնքն է՝ մեծելը զեւ Խազաժորում, Քազաժ չեն լինում, վոր աղբաթի կերպ ժառե մի կախաղց զալիս եւ, իբրեւ թե վաղորձութեան եւ խնդում, աշխույցնում է՝ քանիք մեծը՝ ե պցում ու միկում ենդին, վոր չեն կարգանում իմանան, թե վոր կազմից յնկաւ ու վոր կազմը չքաղով:

Սաղին խելը կինը յերեք վորը աղխանով

ազգաստեանս եւ ու, ետքը կարեւոր, որ ու գիշեր
եւ տեսմ, աշխատեմ, զոր կարողանա իր լի-
բեխտեցը պահի, մեծացնի:

Փամանակ եւ տնայնական, եւ աղջիկները մե-
ծանում են, ու մի որ ել մեծ աղջիկն աւանդ ե-

— Այ մեր, յետ եւ եւ մեծացել, մեծ աղջիկ
եւ գարնել, ամսք եւ ինձ համար ետպես տնայն
ու անդրեք տանը նստեմ: Մի բազարչ թիթի,
տար ինձ, զնամ աշխարհքն աշխարհք ժամ գամ,
իմ բախար գանեմ:

Մերը բերում եւ մի բազարչ եւ թիթի ու
աղջիկները հարցնում, թե ինչպես եւ ուզում. կես
բազարչն եւ ուզում՝ մար արեւմտեցը կտա, թե
ամբողջն եւ ուզում՝ առանց մար արեւմտեցի:
Աղջիկը ամբողջ բազարչն եւ ուզում՝ առանց
մար արեւմտեցի:

Բազարչն ամանում եւ համբա ընկնում: Ասում
եւ. «Մի տարուց ու մի որից յետք թե յեկա—
յեկա, թե եւ չեկա, իմացեք, զոր զոյլ ու առաջ
եւ ու իմ բախար գանեմ եմ:

Գնում եւ, զնամ եւ, դուրս եւ գալիս մի տն-
նախք յերկիր: Մի համբի զրա մի տնակ եւ
լինում:

Սա տնակին մտնելում եւ, տեսնում եւ չեմ-
քումը նստած մի պատուհ-պատու հախարչ կնիկ,
եւ հախարչը հարցնում եւ. թե՛ մեր եւ զնամ:—
Թե՛ զնամ եւմ բախար գանելու:

— Ինձ ել լինեց եղպես մի ծառայող եւ հար-
կա՞մար, արի ինձ ժառ ինձ, — առաջարկում եւ
հախարչը:

— Զոր քեզ ժառ ինձ: Բնչ պետք եւ անեմ:

— Պետք եւ ձեռք խոր անեմ, արեւ, յորերս
հարցնեմ, ամէն, զառարան զանա, բայց զախ
յեկել եւ քեզ տարել, յիմն ծխելու, յիմն
նայել եւ:

Աղջիկն տասն եւ համանախ եւմ:

Առաջարչը հախարչը զոր զոր եւ կենում, եւ
աղջիկը ձեռքն խոր եւ տնում, յորերը հարցնում,
հախարչի դուրս գնալուց կեսն ել զառարանը
սրբում եւ, բայց արեւիս ժառքն անց եւ կենում,
թե՛ ինչ պետք եւ լինի, մի մեծ բան եւ չի լի-
նելու, յիմն մի աչքի պոյով ծխելու, յիմն
նայել, խորում եւ, Բնչ եւ տեսնում, տեսնում եւ
իւ մարից զառարան զանկով ու արեւմով լիքը
քառիչ չորս ծխելու, յիմն հախարչը արեւ, Ի-
կույն համում եւ, ուրը գնում ու թալում զեղի
տնում:

Ճամբին մի ձի յե պատանում, առաջը կը-
բում եւ ու ինչորում, տասն եւ:

— Այլի խան, աղջի, Բնչ կնիկ ինձ քոքեւ.
եւ սխառ տարի յե՛ զոյլով ինձ քոքել չի:

Աղջիկը ձեռք փնամ ձեռն տալիս եւ, համ-
փնցը զննեւ եւ տեսում ու անց կենում զնամ.
Առաջն եւ գալիս մի զոյլաբար: Ասում եւ.

— Այլի խան, աղջի, Բնչ կնիկ ինձ խաղեւ.
եւ սխառ տարի յե՛ զոյլով ինձ խաղել չի:

Աղջիկը սրան ել եւ զարկում, համփնցը զննեւ
տեսում ու անց կենում:

Մի քիչ ել զնամ եւ, տեսնում եւ մի որիցան
եւմ: Սա որիցան եւմ աղալում եւ, տասն եւ.

— Այլի խան, աղջի, Բնչ կնիկ ինձ տե-
ղախի տեսեւ: Սա սխառ տարի յե՛ ինձ տեղա-
խի լինեւ արել:

Աղջիկն ինի զրա քար եւ չորտում ու իր համ-
փն շարունակում:

Գնում եւ պատանում մի խափան խաղացի: Սա
խափան խաղացը ինչորում եւ, տասն եւ.

— Այլի խան, աղջի, Բնչ կնիկ բան զքեւ
ինձ, եւ սխառ տարի յե խափան եւմ, զոյլով ինձ
բան չի զգում:

Աղջիկը սրան ել չի լուս, ներս եւ ժառում,
զանա յնակը եղպում զնամ:

Կախարչը զնաղապանում եւ տն, տեսնում
եւ՝ աղջիկը փախել եւ: Ակն եւ առի ծխելու, յիմն,
տեսնում եւ նկատել ել քառիչ չի: Կատարում եւ,
ընկնում եւ աղկա յետից:

Ճամբին պատանում եւ ձեռն:

— Այլ ձի, — տասն եւ, — զանկով ու արեւմով
լիքը քառիչ ձեռն իմ աղախինն արդյոք չի
տեսել:

— Զննեց նոր ետեղից փախած անց կացամ, —
պատասխանում եւ ձի:

Կախարչը զառում եւ պատանում եւ զոյլաբար:

— Այ զոյլաբար, — տասն եւ, — զանկով ու ար-
եւմով լիքը քառիչ ձեռն իմ աղախինն ար-
դյոք չի տեսել:

— Տեսել եւմ, — պատասխանում եւ զոյլաբար:—
Մի քիչ առաջ զնոր զառելով անց կացամ:

Գնում եւ պատանում եւ ձի:

— Այ ձի, — տասն եւ, — զանկով ու արեւմով
լիքը քառիչ ձեռն իմ աղախինն արդյոք չի
տեսել:

— Ինչպես չի, տեսել եւմ, — պատասխանում
եւմ: — Զննեց նոր զնոր անգիցամ, զեղի են
խափան խաղացը:

Գնում եւ խափան խաղացի ժառ:

— Այ խափան խաղաց, զանկով ու արեւմով

լիքը զսակը մեղքին իմ ազախներն արդար չմտանք:

— Խնչպե՞ս չեմ տեսել: Ներս արի, հրեա իմ դասն յետը քնած է,— պատասխանում է խափան Չապարը:

Կախարդը նրա է մտնում, տեսնում է՝ աղջիկը հրեա՝ զսակը գլխի տակին՝ դասն յետը քնած: Ձեռքի կախարդական զավազանով զարկում է քնած աղջկանը, զարթնում է զար, իբր զուով ու արծաթով լիքը զսակը առնում, յետ դնում իր տանը:

Սրա վրա մի տարին ու մի արեւ անց է կենում միջնակ աղջիկը տեսնում է, վոր զուրքը յետ չեկով մտնւ առում է:

— Խնչպե՞ս յերևում է, զուրքս բախտավորվել է ու լավ է աղբում, ամաք չի, վոր նենց յետ տանը՝ նստեմ պարտադարձաւ: Մի բազարի թիթիք տար ինձ, գնում աղխարեն աղխարե՛ ման գամ, իմ բախտը զանեմ:

Մերը հարցնում է, թե՛ վերն ես ուզում, բազարին կենն ես ուզում իմ արձանների նկատ, թե՛ ամբողջ բազարին ես ուզում առանց իմ արձանների:

— Ամբողջ բազարին եմ ուզում՝ առանց զարձանների,— պատասխանում է աղջիկը, ամբողջ բազարին առնում է ու համբա ընկնում, առում է:

— Մի տարուց ու մի արից յետը թե յեկա—յեկա, թե ես չեկա, յետացը, վոր վողջ ու առողջ եմ ու իմ բախտը զանե եմ:

Գնում եւ Սա յեւ մեծ քրոջ նման է վարձում ու նրա բախտին է արձանանում:

Մի տարի ու մի արեւ անց է կենում— յետ չի գալիս Փոքր աղջիկն առում է:

— Ի՞նչ զուրքերն արդեն՝ հասան իրենց մուրադին: միքն նենց յետ պղծաք է մնում եղբաւ անբաւն ու անզարթ նստած, անպետք ինձ համար ել, ուրիշների համար ել: Մի բազարի թիթիք, մաշիթի, յետ ել գնում իմ բախտի յետեկն ման գամ:

Մերը հարցնում է, թե՛ վերն ես ուզում, կես բազարին ես ուզում իմ արձանների նկատ, թե՛ ամբողջ բազարին՝ առանց իմ արձանների:

Փոքր աղջիկը, թե՛ կես բազարին եմ ուզում, զո արձանքը նկատ:

Մերը կես բազարը առլիս է իրեն, արձնում ու համապարհ գնում:

Իբր զուրքերի նման առ ել յերկար գետ ու

գննե՛ թափանկաց յետը գալիս է համեմա՛ կախարդի կաշարանին ու ազախներն է մտնում նրա մաս: Ու նենց նրանց պետ առ ել մի որ մշխանլու յոյ մէջ նկատում է վտով ու արծաթով լիքը զսակը, առնում է ու զուրքս պրծնում գետի իրենց տանը:

Ճամփին պատահում է միտնե՛ Ձրն աղաւում է:

— Աղլի նուն, մաղի, Բնջ կլինի ինձ քորես, որտեղ տարի յի՛ ինձ քորել չեն:

— Չմի, խեղճ մի,— առում է աղջիկը, զսակը մի կողմ է գնում ու քորիլով քորում է միտն:

Մի քիչ անց է կենում, վալխարն է խնդրում:

— Աղլի նուն, մաղի, Բնջ կլինի ինձ խաղես, ես որտեղ տարի յի՛ ինձ խաղել չեն:

— Չմի, խեղճ վալխար,— առում է աղջիկը, համում է մկրտանն ու խաղում է վալխարին:

Մի քիչ ել գնում է, արիգտ ենն է կանչում:

— Աղլի նուն, մաղի, Բնջ կլինի տեղափոխ անես ինձ, ես որտեղ տարի յի՛ մի տեղ որիգտ եմ, վալջով ինձ տեղափոխ չի անում:

— Չմի, խեղճ եմ,— առում է աղջիկը ու տեղափոխ է անում սոված խեղճ:

Վերջը համում է խափան Չապարին:

— Աղլի նուն, մաղի, Բնջ կլինի քան պետ ինձ,— խնդում է խափան Չապարը.— ես որտեղ տարի յի՛ եղբաւ կանգնած եմ, վալջով քան չի պցում ինձ:

— Չմի, խեղճ Չապար,— կանչում է աղջիկը, խուրը քաց է թաղնում, ու Չապարը գտնում է Յեզ վորովեւեւ որը հասել էր, մաթի ընկնում էր, մշխում է Չապարն ու դասն յետը պտակում քնում:

Կախարդը վերադառնում է տան, տեսնում է՝ աղջիկը չկու: Միանլու յոյնն աղն է առլիս, տեսնում է՝ զսակն ել չկու: Կատարում, վերջը վերում է, ընկնում է աղլիս յետեկն:

Համում է միտն, միտն հարցնում է:

— Այ մի,— առում է,— վտով ու արծաթով լիքը զսակը՝ մեղքին իմ ազախներն չմտանք:

— Շուն ել նենց խմանում ես՝ յետ ել քան ու զորթ չունեմ— քան ու զորես ենն է, վոր զո ազախներն ենն, — պատասխանում է միտն: Յետ Բնջ գետեմ վերսեղ է զո ազախները, գնա, ճան արի, զարի:

Գնում է ներքով համում է վալխարին, խեղճ, նրանց ել նուրս պատասխանն են առլիս: Վերջը համում է Չապարին:

— Այ, խաղաց, առում ե, — ժողով ու արծաթով լիքը քսակը մեռին իմ աշակերտին լիս տեսիք:

— Ի՞նչ ես առում, ես գոռոցի մեջ լավ չեմ լում, — պատասխանում է խաղացը: — Ժողով արի, ակնմխումս առա:

Կախարդը մոտենում է խաղացին, վոր խաղացի ակնմխումն արի, խաղացը նրան բռնում է, պատում, կոտորում, սակավն անում, լինում աշուր-աղցան ու չորսում, ցրում զես ու զին:

Կախարդը վեր ընկնելիս մեռի գամազանը վեր պցած է լինում: Խաղացն աշխատն առում է, շնչ գամազանը վերցրեւ, դրանով զարկիք դռնն սակի լիքիւ, քարկնեւ: Աշխիկը կախար-

զական գամազանով զարկում է դռնն սակի լիքիւ, քարկն, մին էլ տեսնում է՝ առաջը կանգնեցին իր լիքիւ կրած քարկնը: Փաթաթվում են իրար, կամբարվում ու վտակով, արծաթով լիքը քսակն անում, համբա ընկնում զեղի տուն, իրենց պատով մոր մուս:

Տանը պատով մերը իր աշխիկներին կրած եր կամարում ու նստած սուգ անելիս է լինում, վոր կանկարք ներս են մտնում թերեքն էլ, վաղ ու առաջ, կաններն էլ վտակով ու արծաթով լիքը քսակը: ուղտախում, ախարհքով մին է լինում ու են սրվանից պարում են ուլախ ու ապարով:

[1916]

ԱՆԵՐԵՎՈՒՅՔ ՔԱՊԱԿՈՐՈՒՅՑՈՒՆԸ

(ԳԵՐՄԱՆԱՅԷ)

Դուրսից մի քիչ ծառը, սարաբունքին մի փոքրիկ անտառում իր մեր եր ևն ապրում եր խուկ ընթացը: Անտառն հողերն ուղիք ենքան եր, ինչքան վոր անկախոր եր անկարատ ապրելու կամար: Անց ասն հողքին սկզբում եր կողմնի ու կամարի ծառերի թով ու պատով անտառը, իսկ ասն առաջին ընկած եր մի կին կտարած խաղացաբուն ու կին կտարած խաղացաբուն նստողի աչքին սքանչելի տեսարան եր բացվում զեղի կովար, զեղի կովամով վազող զեռը ու սարերը, վոր քարկնում էին զեռի մյուս կողմը: Ընթացը, իր գործը դառնում վերջանելուց ևնա, իրիկունները սիրում եր նստել ես քարի վրա: արմունկները մեկներին սկսած ու գլուխը ևնա մեկներին՝ նա ծամերով նստում եր ու աննստառ եր լինում իր ցնորքներին:

Յեղ վորովհետև դուրսի գործերով էլ լսում չեր ևնա ցնորքներն ու գրեթե միշտ ժամ եր խաղաց, մեռել իր ծառերի մեջ խորանստոված, պտուղացի էլ, ևնչեղով, անուշը գրել էին Յերազող ընթացը: Նա էլ իսկի չեր նկատում սրանից:

Բանի մեռնում եր՝ ենքան անանմանում եր ու գտնում լուսկաց, իսկ լիքը կերն էլ մեռավ ու կին կաշնեւ սակ թաղից, նրանից ևնա եւ էլ մեկ չեր կանում: Այժմ առաջվա-

նից ավելի կանախ եր նստում կին կտարա խաղացաբուն ու նստում եր ներքե, կովին, վորանից իրիկուն միշտ քարկնում ու մեղմիկ սպում եր արն ի վեր: ևնաում եր ևնախնեւ ցած իշնոց մուրին, մազող լուսնին ու իրար լուսնից ցալացող աստղերին: Նրան ենգես եր թվում, թե զեռի աշխիկները լիքվում էին, սկզբում մեղմ ու կամացուկ, ապա թե պարզ ու լսելի: Յերզում էին են սարերից, վորանից սկիզբ էին անում, լիքվում էին են ծովերից, վորանց մեղմ էին կտում, ու իրենց լիքում ապրող կամբարաններին: Սրանից ևնա անտառն եր սկսում ազմել, միայն թե ուրիշ տեսակ, քան թե սովորաբար ազմում են անտառները, ու լսում զարմանալի պատմություններ եր անում:

Մյուսներից լսում պատմություն զեռեր մառախով ծառերից մերը, են պատով կաշնին, վորի սակ թաղվում եր իր կերը: Աստղերն էլ եւ, վոր ցայցում էին լիքվեցում, ասես թե լլվում էին ներքե թավելու տատիկ տեսնով, ուղում էին թավելն ցած են կանաչ ու են կապուտակ զեռը, ու ենգես էին վազվում ու թռվում, կարծես թե էլ չեին կարողանում զիմանա ներքե կապուտակներին: Բայց կեռախները, վորանից ամեն մերը կանգնած եր իր աստղի հողքին, շարունակ

զազում եր նրանց։ Մնացորդներ, այս առաջիններ, եղբայր խնամքներ մի անհոգ, այս առաջիններ, իսկ յերկուսն էլ լիք, վար եղբայր զմեռյալներն եղ անուամբ, ցանկ-ցանկի նախարար յն ապրում եղ արեգնաբերում։ Ավելի լավ է խաղաղ ու անպարտ ձեր տեղը մնալ։»

Այն, հրապարակ յեր են նախարար։ Միայն թե ես ամենք տեսնում ու լսում եր մենակ Սերգեյ Ռեզզը։ Իսկ զազում ապրող մնացած մարդիկ ապրումն ձարդիկ էին, մարդնորդը ես տեսնեի լսաներ իսկի անց էլ չէին կայնում։ Ժամանակն առ ժամանակ նրանց կարած էին անտառի նկատ ձառնիքի մեկն ու մեկը, սպառում, շարքում, ձգան անում ու կրակին վրա ապրում առում։ Ընդ, այս իմի նորից կարող ենք տար լինել խնդր։ Ինչի մեջ իրանց լիպան էին անում, վոր լսում մեծ կարծախոսություն եր նրանց նախարար։ Առաջինի նայելն էլ յեր վոր տեսնում էին լսում են զայնուս ցուրտ, առում էին։ Ընդ գիշեր թափալ ցուրտ է լինում, մեր կարծախոսը ցուրտաւոր լինելու։ Ինչին էլ յիսն նկատում եր նրանց բացառիկ, թե բանն ինչու է, նկատում էին վրան։

Մի անգամ էլ, յեր Ռեզզը իր ապրումքում էին լուսալուսարի վրա նստած միայն եր անում, թե ինչը ինչպես է մենակ բովանդակ աշխարհում, ցուրտ ապրում ու անկատելի ցնց։ Սերգեյում տեսում, իրեն թե յերկուսն արծաթ լիթաներով յերկնիցի մի վանի նստ եր իմում ներքին։ Ամեն մի լիթանի մերը ամբողջում եր մի աստից, իսկ ետևում նստած եր մի զեղեցիկ աշխիկ ու նպաստ բարձր եր ետևում, վոր մին յերկնիցի գետին եր նստում, մի էլ գետինի յերկնից եր թափում։ Ամեն անգամ, նկց վոր ետև յերկնիցի յերկնին եր ձառնում, աշխիկը արտախոսությունից ձառն եր առնում ու մի վարդ եր զգում Ռեզզին։ Բայց նախարար արտաքին լիթաները կորցրին ու ետև աշխիկն ետ յերկուն էլ յերկնից թափ, գետին վրե, վրե, մինչև վոր աշխից բարձրվին լուսան։

Ռեզզը ցնց վրե թափ, լսում կողմը նայել, տեսավ ցարի վրա կողմին մի վարդի փառ։ Մյուս արդ նորից ցնց նկատ, նորից նայել յերդը տեսավ, ու յեր վոր զարմանց, զարմալ կողմին վարդի էին թափում։

Սպաս շարունակ մի ամբողջ շաբաթ, Ռեզզը վանց, վոր ես յերդը յիսն նպաստ նախարար կրկնում է, կնախարար արա մեջ մի

կնախարար բան կա։ Վանց, տան զուր փակել բանալին զազումը զրեց ու գնաց են աշխարհը վորանելու։

Գնաց, գնաց, յերկուսն թափում, լսում ման լինում, վերջապես մի յերկուսն տեսավ, նկատ, ուր ամբողջ նստում էին մինչև գետին։ Այստեղ, արտա տառ վնաց ու մի ջիլ ժամանակ նկատ ընկավ մի մեծ անտառ։ Նախարար ետևից մի նախարարի մեկ ընկավ անկողնու։ Վաղից են կողմ, վորանելից լավում եր նկց։ տեսավ արեխան մարդով մի պատկանելի մեքանիկ գետին ընկած, յերկուսն մերկանցած արանգակ մարդ էլ վրեն լուցած ուղում են խեղդան։ Ռեզզը լսում կողմ նայել, տեսնի ինչով կարող է պետության նախարար, մի մեծ կողմ պոկից, վոր պոկելուսն պետ զարմած մանք առաջարկ։ Ընդ առաջարկ նկատ ուղիս նախարարից լուսալուսարի վրա, վոր նրանց ապրումքում կան լինում մերկանց թափում ու փառան։ Ռեզզը վրե ցուցից մերկանց, ուղից, վոր կարգի գա, ու լարցրից, թե ինչու էին են տեղը ամալ զակները խեղդում իրեն, թե էին ուղում։

Սեզ մերկանցի պատմից, թե յիս Սերգեյների աշխարհի թափումն են, պատմումով մի ջիլ նկատել էին իմ տեսության ամենաներից, ընկել էին իմ ամենաներից թափում։ — Իրականության թափումն տեսությանը։ Ընդ բանը նկատել եր Իրականության թափումը, իր ձառաներից յերկունին զրկել եր իմ գեմ, նրանց էլ զարան մանկով բանել էին իմ ուղում էին խեղդելին...

— Դու Իրականության թափումն թե զառախոսում ես արել, վոր... — լարցրից Ռեզզը։

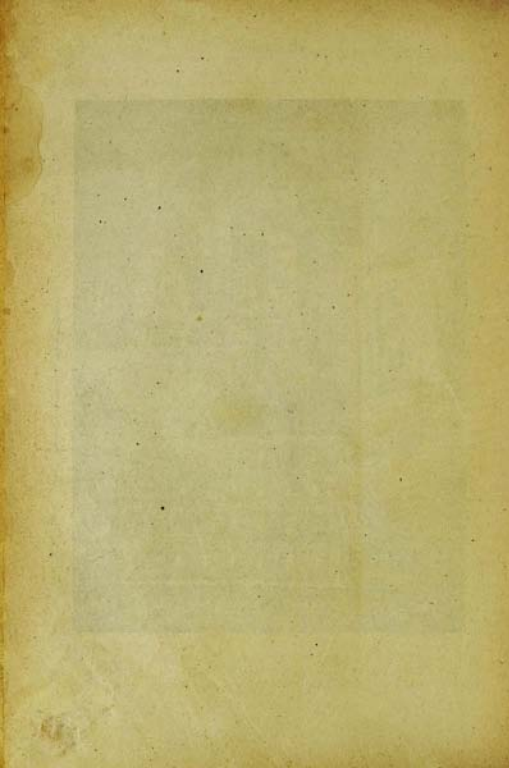
— Վոյ մի զառախոսում, — պատմականից մերկանց, — բայց ամառարակ նա լսում տեսարից թափումն ունի։ իսկ իմ ամենով առում ես

— Բայց են մարդիկ, վորանց նա զրկել եր քո գեմ, տեղը էին։

— Ընդ, — պատմականից Սերգեյների թափումը, — նրանց մարդ տեղը են։ Եղբայր ե Իրականության աշխարհի մարդ։ Մնաց մենք, նախարար իրենց թափումը տեղը են ման զայն ու իսկի յիլ լին տեսում զարմից։ Զարմանքի խալի են։ Բայց զու վոր իմ կյանքը փրկելից, ուղում եմ յերկունանառաջ լինել զեղ ու ցուց առ իմ աշխարհը։ Սերգեյների

Einige der in der Ausstellung gezeigten Gegenstände

այնպէս չէր ամենաշատնէն այնպէս չէր, իսկ յերազմէն — իմ նպատակներն են:

Ասով Սերապիւնի թագաւորն ուսում գնաց. Թերզը նստեց նրան:

Յերբ հասան նստեց, վորտեղ ուղեքը դառնին են աւանում, թագաւորը մի թիւաւում հանգում դուռը ցույց տուց. վոր՝ ով վոր չի մտար, անկարելի բան էր, չէր գտներ ու բաց աներ:

Թագաւորը դուռը բաց արեւ, իր ուղեկցին տարով նկեց նարյուր տաքեան ներքե՛ մի պահում, լուսավորում շարանում, վոր ձեզովում էր յերկար, շատ ու շատ մղաններ: Ջարմանայի գեղեցիկ էր են շարանում: Այ ինչ տեսնում վոր չիար նստեց. Մեծ ընդի մէջ, կրկններէ վրա, կանգնած պալատներ կային, ու կղզիները նախաւ լողում էին վերա յերաւում: Այ ուղիք են պալատներէն մնին ու մնին մեծ մանի, պետք է տփին կանգներ ու կանգներ:

«Գաւառ, պաւառ, լողն գնաց ինձ,

Վոր նկատ մանեմ յետ քո զընկերքս:

Այ պաւառն յրեն-իրեն կղզուր գեղի տփերը: Կային է ուրիշ գլխակներ, վոր նախաւ տարովում էին տեղերի վրա: Պետք էր միայն տեսն.

«Եղբայն, գլխակ, իմքը գնաց ինձ,

Վոր հիւանդ յետ քո տեսցիքս:

Այ գլխակը նախաւ տփի գետին կի՛ններ: Պարտեղներ են կային, վորտեղ մաղիներն ունէին, վոր ցերեկները բարում էին տնուաւում, իսկ գիշերները լույս էին տալիս: Ամենախրթին բանը գաւառնով վաւաղ նախքն կային, վոր ներքալներ էին պատում, է ուրիշ շատ ու շատ զարմանալու: Բաներ: Սերապիւն Թերզը զարմանցից ու ինչպիսիանից չէր իմանում վորին նայի, վորը թալին:

— Արի հիմի ցեղ իմ նպատակները — յերազմերը ցույց տամ, — ասով թագաւորը: — Սերից տեսն յերազմեր ունեմ, լավ յերազմեր — քարի ճարգանք նամար, վառ յերազմեր — չարերի նամար, է, արանցից բացի, ունեմ նաև յիշդիլի յերազմեր: Սրանով էլ զանազան խաղեր եմ ներկում: 28 վոր յերթն յերթն թագաւորներն էլ են ուղում զգարանան:

Ստանից թագաւորը Թերզին տարավ մի աչի, ուր ծառայիները արծաթից էին, տնակները զուգուց, իսկ մաղիները անգին շարերից: Ստեղծ գրանցում էին լավ յերազմերը:

Առաջին Թերզի աչքին ընկավ մի գաւառիկ նարաթի նաւէ կին, նկարին խաղալիքներով լիքը մի արկիկ:

— Սա եմ ե:

— Այ կինը տնին իրկում գնում է մի հիմանց յերթի մաս, վորի մերը նարեա է մուռ, — ասով Սերապիւնի թագաւորը: — Սերից վոր յերթեան միջոց նամ է մանակ, իսկ գիշերները աս գնում է նկար խաղում ու ճարը նամ մնին լուս: Սակայն, յից, մի քիչ էլ գնանք զննու:

Պետքին: Մասն մի ուրիշ աչի՛ լիքը բարի յերազմերով: Քարի յերազմերը՝ պարմարեղանց ու կանանց, յերթի ու յերթաների կարգաբանքներով, բայտն էլ բարի. ճալաւն զննելով, ամենազգեցիկ զգեստներով: Շատերը նկարներն բանած ունէին տնին տեսն լավ բաներ, ինչ վոր միայն կարող է ուղիք մարդու սիրաւ: Բայց Թերզը նախաւ կանգ ասով ու նկարն բարեւ նայ, վոր բայտ յերազմերը իսկ զատան գեղի նա:

— Ինչ պատանց, — նարցից թագաւորը:

— Ան տեսն է իմ ծանոթ աղջիկը, վոր ինձ յերթում էր ննջան նախաւիկ ու վարդեր էր բերում ինձ նամար:

— Մարին, իւրին տեսն է, — պատախանց թագաւորը: — Լնեց նա ինքն է, վոր կու ճշմարտն է, չէ վոր ցեղ լավ յերազմ էի գրկում: Դրեմի ամենալավ յերազմը:—

Այ Թերզը վաղց գեղի իր ծանոթ աղջիկը, վոր ինչպես միջոց, իր վտակն նստում նստում էր: Նա էլ, ննջ արան տեսն թն չէ, ներքն թում ու վաղց գիշերն ընկավ: Իբրեւ նկարն բանած նստելին ծառայում վտակն արտին ու ներմանցով անկիւղ կրկնում էին, թն թն լավ յիշում, վոր նարից իբրեւ պատանցին: Դրկնում էին ու կրկնում, է կարեւն միջոց նոր էին տեսն:

— Դժ, յերթեց, ներթ է Բո տանը նստու չէ, Թերզ, յիբր պետք է նստան: Ստեղծ ցեղ լիմ կարող թալին, մեք ցեղ նամար տեղաւոր լուսնեց: Դու գիտես, վոր յերազմերը լնե գնում, այլ գիշերները գնում են վեր: — ճարգանց մաս: Դու էլ, աղջիկ, պարտաւոր, ծամանակն է, վոր նամաղարն ընկնու: Վտակն գրաթ կաղեր քո վարդաւուրն զգեստները ու լնի, յետ ցեղ կանեմ, թն ում ես յերթաւու ես գիշեր ու լնի ես աներու:

Յերազդ Ինքզը եւ Վոր լսեց, նկոխ մի ազգաբնակչութեան ընկալ զրեն, Վոր բնով չէր ունեցած: Վեր կացավ ու նստաւստան լինով հայտն կանչեց:

— Լնդ, արեւս, — յետ ել չեմ բռնանկերս, իմ յերազդը — իմ Բագուուսը: Կամ ինձ պետք է Բագնեք, Վոր Թամ հասնի, կամ արան պետք է Բագնեք, Վոր մեր աշխարհըզը դա ինձ նկու: Թամը արան ել չեմ կարող աղբիլ, նեղան եմ սիրում...

Ու աչքերը ցփեցին խորը արցունքներով:

— Բայց, Ինքզ, — խոսեց յերազդների ԲագաՎորը, — պետք է իմանաւ, Վոր սա իմ ամենալավ յերազդն է: Սակայն դու իմ կյանքը փրկել ես, Ինքզ, քնդ նկոխ լինի, ինչպիսի դու յետ կամենաւ: Աս զո յերազդ ու զնա մեր աշխարհըզը: Բայց վերջ գնաց քե չե՛ արա զլինի արեւմե հողը պետք է վերցնեն ու զանից զչեւ ներքե — զնոյի ինձ: Ան ժամանակ զո յերազդ — զո Բագուսին ել միտ ու արշուն կանտի, կզաւառ խեղճան կին, քե չե՛ արեւմ նա անձարմեն յերազդ է միայն...

Ինքզը ԲագաՎորին սրտանց շնորհակալութեան արով ու սասով:

— Միտնի ԲագաՎոր, քանի Վոր դու եղան բարի յետ, կամարեակովս եմ մի խնդրեցով ել անհանգստացնել զնոյ: Տեսնում ես՝ արդեն Բագուսն ունեւ, բայց ԲագաՎորութեան չունեւ: Ինչպիսի կլինի՞ Բագուսն ստանց ԲագաՎորութեան: Ձեռ կարող արդարեւ մի ԲագաՎորութեան ել առա: Ինչքան ուզում է փոքրիկ լինի, միայն քե ԲագաՎորութեան լինի:

— Դիտես ինչ կու, Ինքզ, — դառաւսխոսեց Յերազդների ԲագաՎորը, — քե տեսնելի ԲագաՎորութեաններ ես ուզում, յետ չունեւ, բայց տեսելույս ԲագաՎորութեաններ — ունեւ, ե նրանցից մինը զնդ եմ նմիրում, են ել ամենամեծերից ու ամենախաղաղներից մինը:

Ինքզը նկատեցրեց իմանա, քե ինչ տեսակ բանը են ել աներուսիք սասով ԲագաՎորութեանները: Բայց ԲագաՎորը նրան պարզեց, քե ամեն բան ինքզը ժամանակին կրկանու է շատ կարճանա, յորք կանտի, քե ինչ լավ է ու ինչքան կարճար ել տեսակ աներուսիք ԲագաՎորութեան ունենալը:

— Սովորական, տեսնելի ԲագաՎորութեանները շատ անգամ շատ եղանք ու անսիրտութեաններ են ունենում, — բացատրեց ԲագաՎորը:

— Որինանի կամար, տանց քե դու ԲագաՎոր ես, զնա անկողնուս ես: Մին ել տեսար՝ տեսա՞րք Վոր նախարարը ժամեցավ անկողնիդ ու սասով է:

Վերջ մեծութեան, տերութեան կարիքների կամար ինձ էլ կարող ուրախ յե պետքու: Դանաւարանը բաց են անում, տեսնում ես՝ մեք կողմի չկու: Ինչ անեա: Դեռ նայա են ել կարող է պատանել, Վոր զնդ պատերազմ նայանեն, կազմեն, ու են ԲագաՎորը, Վոր զնդ կազմիլ է, պատկիլ նեց զո Բագուուս նկա, իսկ զնդ մի աշտարակով փակիլ Իսկ աներուսիք ԲագաՎորութեան մեք անկողնի յետ, Վոր ել տեսակ բաներ պատանեն:

— Բայց յոքն ել ԲագաՎորութեանը տեսնելույս է ու մեք չենք տեսնելու: Գրանից ինչ գուրա կու, — արցրեց Ինքզը:

— Այ տնիկեց ժողո, — բացահայեց ԲագաՎորը, — ախր չ՞մ Վոր ելց կամար տեսնելույս չի լինի, դու ու զո Բագուսին կտեսնեն: Դուք պարզ կանանք մեր ԲագաՎորութեանը է պատանեք իրենց պարտեղներով, ե՛ ժարարիտները, ե՛ անտանները: Նրանց մեք կարեք, կրտսենք, կանեք, ինչ Վոր զմեքից կու: Միտն արիքների կամար կլինի աներուսիք, արիքները չեն տեսնիլ մեր ԲագաՎորութեանը:

Ինքզը սրտ վրա շատ ուրախացավ, Վոր իրենց դուրացիք Վոյ կանեն, Վոր ինքզ Բագուսն ու ԲագաՎորութեան ունի, Վոյ ել նախանից իսկ կնարեն: Շնորհակալութեաներով կրծեւս ավեց Յերազդների ԲագաՎորին, իր Բագուուս նկա կինը Լարչուր տասնեան վերի բարեբաղով, նրա զլինից վեր սասով արեւմի հողը ու զչեց ներքե: Անու ուղեք ստորերից ժողոքի գուրը յետ զնի, բայց եղանակ մանր եր, Վոր չկարողացավ պանի, անիցը գուրա պրծավ ու մի են տեսակ ուղալին Բնչյան կանեց, կարեն միանգամից բազմութիվ Բնչյանները վերադառնին, ու Ինքզը նուսկարն ուղաժամ յեղավ: Մին ել ուղեք լիկով, տեսով ինքզ իրենց դուսն կին Լուսցաճարի վրա նստած, կողքին կանգնած իր Բագուսին, միայն Վոյ քե յերազդ այլ ժարմեն տան, ամբարական կին:

Իր մեքեքը բնած նա փաշաճում եր իրեն ու խոսում: Ա՛լ, դու իմ աղնիլ, իմ բարի, իմ հիմար: Ինքզ, ուրեմն եղանակ ժամանակ սիրում

էյրէ ինձ ու սքրտ չնչոր տեսւմ առեալ... վա-
խնում էյրէ ինձանից...»

Հոսիւնը յետոյ ու յաւաքողից զեղը, ալիք-
ները հնչումն եմբարձ զարկում էին տփերին,
անտառը խալ աղմկում էր, նրանք զեռ նրա-
տան խառն էին ու խառնւմ, Հանկարծ յաւնի
վրա մի սև ամպի պատառ յնկաւ. եւ միջո-
ցին նրանց վտանքի տակ մեծ թաղկնակի
պէս մի քան ընկաւ. ու նորից յալինն սկսեց
փայլել տառի՛ւտ պէս պայծառ նրանք թա-
ղկնակը վեր տանն, ուղեցին քայ ահնն, քայ
տեսնւմ, վոր շատ և քարակ ու անթիվ անգամ
ծարձ, հնպես վոր յերկար տեց, մինչև քո-
լոր ծաղիքը քայ արին:

Յեռ քայ արին՝ ինչ տեսնեն. ալիքաւա-
զրակն քարակի նման մի քան: Մեջտեղից
մի գետ և հասւմ, գետի յերկու կողմը քաղաք-
ներ, անտառներ ու լճեր: Իսկույն զին ընկան,
վոր եւ են թաղմորութունն է, վոր քարի
Յերազներ թաղմորն իրենց համար ցած և
զցում յերկնից: Յեզ յերբ յեռ նախցին իրենց
փոքրիկ տնակին, տեսն գարնէ և հալակալ
պալատ, բյուրեղյա տափհաններով, ժարմարե
թանձանի պատկերով ու քարէր աշտարակ-
ներով, փիրուզ տանիքներով: Ձեռ-ձեռի տված

[1816]

Գ Ր Ի Մ Մ Յ Ե Ղ Բ Ա Ս Ե Ր Ն Ե Ր

ԱՆՏԱՌԻ ՏՆԱԿԸ

Մի խոր անտառի ընդանում մի խրելթ և
լինում: Մե խրելթում կնկու ու յերեք աղլիկ-
ների նեռ աղլիկն և լինում մի աղքատ փաշ-
տանաւ:

Մի տառվա, զորի գնալիս, կնկանն տաւմ
է.—Այ կնիկ, հասր քանն մինչև կեար չեմ
վերջացնի: մեր մեծ աղլիկն կեռ ինձ համար
հաշ կուարկեռ անտառը: Յեռ էլ կեռս մի
աղաքակ կրեկ կվերցնեմ, չալ տալով կեր-
թում, վոր են նշանովը զա ու ճամփեն չկոր-
ցնի:

Հաշ և գումում թե չե, մեծ աղլիկը կերա-
կարն տնում է, ճամփա ընկնում: Բայց
ծառը, աղառանքը, արեկներն ու զոգնա-
նիկները չալ տված կարկն արգեն վեր քա-
ղած են լինում, ու աղլիկը չի կարգանում

ներս ժառն ու կարն ծաղկներէ մեջ, անա-
շտեռ քարժառնքների, յերաժառթյան, ու-
րախության ու ամեն քանի վտարան մեջ:

Մյուս որը ամբողջ գուղը զըրժարում էր. թե
Յերազը ինքը վերապարնէ և ու կին և քերէ
իրեն համար:

— Իրեն նման մի քան կլինի, էլի՛ս.— տաւմ
էլին չորս կողմից:

— Նոր տառվա անտառ էյի գնում, տես
չեմ ցումը կանգնած էր,— մեջ ժառմ մի գյու-
ղացի: Բանի նման չի, կա էլի.—մի լլար, պու-
նար աղլիկ ու Հաղինն ու վրինն էլ եւ ենպես...

— Բա թնչ էր լինելու: Մա քան չունի, նա
էլ որս նման,—նկատեց մի ուրիշը:

Նպաստ էյին խառնմ են արմար ծաղկի,
ու չնչին տեսնում, վոր տառվանքը կանգնածը
թաղունի յեր: Հաշ էլ Են էյին նկատում, վոր
նրանց տակը չքեղ պալատ և զարկեր Յեզ
լճակն պեռք և տեսնին: Ինքի համար ամ-
պերից ընկած թաղմորությանը աներևոյթ
թաղմորության էր: Ինքը ինքն էլ շատ չեր
հալում, թե ինչ են ժառնում իր ժառն կար-
նալիս արմար ծաղկի, ու իրեն համար աղ-
քում էր իր թաղմորության մեջ իր թաղունու
նեռ ուրախ ու բախտաւոր:

Նոր կեռը գանի: Գնում է, գնում, մինչ
արեւ մեր և ժառնում ու ժաթը վրա յե հա-
նում անտառում: Մտաքը զըրժում են խալա-
րում, քուրքը կանչում, կանչում, ու աղլիկը
սկսում և վախենալ:

Մին էլ տեսնում է՝ կեռվում, ծառերի արա-
քից մի կրակ և փայլաւոր:

— Մտալի յերկի ծաղկի են աղբում, գնում
նրանց ժառ Յեռ եւ զիւրի,—ժառնում և
աղլիկն ու գնում են կրակի վրա:

Գնում և հառնում մի տնակի, զուրը ձեռնում
է:

— Ո՛վ ես, ներս արի,—կանչում և ներսից մի
հայն:

Աղլիկը ներս և ժառնում. տեսնում է՝ նրեռ
նստած մի արար.—մարդ, զըսիք կախ արած,

ադիտակ միտքաց ախտակն իջնում է մինչև գետնին։ Իսկ նե կողմը մի շալ կողմ մի կամ ու մի աջուր։

Աղյիկը պատում է մերկն, թե ինչպես է ինքը ճարտվել անասուն, ու խնդում է, որ տեղ առ գիշերը Պալաւ։

Մերուհին գիտում է իր կենդանիներին.

— Միտան կամիկ, իմ լավիկ,

Չալ ու նախշուն իմ կամիկ,

Յեզ գու, աջուր փախկան,

Ինչ էք սառն դուք սքրան։

Կենդանիները միտան պատասխանում են.—
Լավ։— Նե ժամանակ մերուհին աղկանն ա-
սում է.

— Լամեցիք, մեր աչքի վրա, սիրուն աղ-
յիկ, մեր դուռը բաց է, առնջ լիքը։ Լամե-
ցիք, ժառանգի ողջին, կերակուր չիկի մեզ
կամար էլ, ցեզ կամար էլ։

Աղյիկը ժամում է խառնաց է, նիշա վոր
սանն բան գտնում է անասունաւոր Մի լավ
ընթրիք է պատրաստում, թերում է մերուհու
սառլ լիքը սեղան է բաց անում, ինքն էլ
նրա կես նստում, ուտում, խմում, կշտանում
Վոր կշտանում է պրծնում.— բա յեւ նշան
եմ,—ասում է,—կիմի վճարեզ ցնեմ, ծառեզ
կովը, կամ ու աջուրը պատասխանում են.

— Վաղ գրա կես դու կերար

Ու խեղցիկ, ինչ վոր կար,

Մշտիկ շարիք խելի մեզ.

Գշնա, քշնի ուր կուգես։

Նե ժամանակ մերուհին սասում է.

— Բարձրացի, անդախտի գլխին մի ա-
նյակ կա։ Նե անկախում յերկու տնկաղին կա.
անկաղինները պատրաստի, յեւ էլ կշամ, կշը-
նեցի։

Աղյիկը վերն է բարձրանում, անկաղինները
դցում ու էլ մերուհուն չի ապաստ, ինքը
պատկում է ցնում։ Մի քիչ կեսս մերուհին
զայիս է, ժամի լուսով նայում է աղկանը ու
զրուխը ժամ առնի։ Գիշերքա մի ժամանակ,
չոր տանում է խորը ցնած է, ժանկալի
սակին մի զազանի դուռն է լինում, բաց է
անում, աղկանը թաղում ցած ու կրկին փա-
կում։

Փայտաւոր իրիկուրդ առն է գալի, բար-
կանում է կնիս վրա, վոր իրեն ամբողջ սքր
սոված է թաղի։

— Յեւ թիւ անեմ,—պատասխանում է կնի-
կը.—հալը աղիւ եմ մեր մեծ աղկանը.—չըբ-
կել ինչպես յերկում է, կամփնն կորցրել է,
չի գտել, ինքն էլ յեւ չի յիկել գետ։

Փայտաւորը ճշուտ սքր էլ ստավորը վաղ
վեր է կննում ցնում անասունը։ Գառմիկում է,
վոր ես անցած միջինն աղյիկը տարի եալը։

— Նսար կեսս վաղ կկերցնեմ,—ասում է,—
վոր կամփնն շաղ սամ։ Վաղը կորկից խո-
շոր է, աղյիկս կեսս կտանի ու կամփնն չի
կորցնի։

Կեսարին միջինն աղյիկը ճաշն անում է
կամփա ընկնում։ Գնում է, ցնում, վոր մի
տեղ վաղ չի գտնում։ Դու մի տարի՝ դարձալ
թուլանները կերել են, մի կաս էլ չեն թաղել։

Աղյիկն անասունը թափառում է, թափա-
ռում, գիշերը ընկնում էլ նույն մերուհու ճաշ,
կայ ու ցննուտ տեղ է խնդում։ Մերուհին
գիտում է կամիկ, կամիկ, աջուրին.

— Միտան կամիկ, իմ լավիկ,

Չալ ու նախշուն իմ կամիկ,

Յեզ գու, աջուր փախկան,

Ինչ էք սառն դուք սքրան։

— Լավ,—պատասխանում են կենդանիները։
Միջինն ճաշին էլ, մեծ քրոջ նման, ընթրիք
է պատրաստում, մերկ կես ուտում, խմում.
կշտանում։ Կենդանիներն վրա ուշք էլ չի դարձ-
նում։ Սերը կարգում է, թե՛ յեւ վորակց գի-
տի ցնեմ, կենդանիները պատասխանում են.

— Վաղ գրա կես դու կերար

Ու խեղցիկ, ինչ վոր կար,

Մշտիկ շարիք խելի մեզ.

Գշնա, քշնի ուր կուգես։

Կնեց նա էլ ցնում է ցնում թե չե, յեւե-
կից ցնում է մերուհին, զրուխը թափառում
ու դարձալ թաղում է ներքեւ։

Սերբորդ ստավորը փայտաւորը կնկանն
ասում է.

— Նսար մեր փաշրիկ աղկա մեռածը դրիկ
եալը։ Նա բարի չե ու անկախ։ Նա կամփնն
կգտնի, իր քուլլիքի նման չի, վոր գետ ու
գետ ընկնի։

Մուրը չի ուզում յերբորդ աղկանն էլ ան-
ստաղ դրիկ, կայ է լինում, սասում է—աչքիս
սե ու աչքիսկը սա չե Պաղեղ, ինչու չե
ուզում սքան էլ կորցնեմք մեծերի նման։

— Դու կանգնաւ կայ,—ասում է փայտա-

հառը,—ապ կորչիլ չի, ապ մեզնիս խնայք և վարք... չես ել նկատ ասոր սխառ կատարեմ ճամփին զայ առաջ։ Միտեղ զոտղ ես չի, նրանով անպատեհութ ճամփին կզանի։

Բայց յերբ աղջիկը հաշի առած անասուն և ժանտ, թալաններն արդեն սխառը կերած են լինում։ Աղջիկը թուռ և տարակուսած չի խմանում վոր կողմը գնա։ Մտածում և, դարզ և անում, թե երբի հալը կովի, մալը շոյ կլինի...

Ման և գալի ման, հարը չի գտնում։ Սերը մտաքն ընկնում և, նովից անհետում և անասունի անակի լուսն ու գնում և են լուսի վրա։ Մշտնում և ներս, անկ և խնդրում, ու արևներ ծնորանին գարեկալ զմեռում և իր կենդանիներին։

— Մերուն հովիկ, իմ լավիկ,
Չալ ու Նախշուն իմ կովիկ,
Յեզ գու, աքլոր փախկան,
Խնշ եք առած զուգ սըրան։

— Լավ...—պատասխանում են կենդանիները։
Են ճամանակ աղջիկը մտնում և, դարզաբուն հովին ու աքլորին, կովի հակառը ճորում։ Մերի պատկերով ընթրիք և պատրաստում, գնում անգանին ու առած։

— Խնշ, չես պետք և ուտեմ, ես բարի կենդանիները ճաղցած Նախն։

Գնում և, կուտ թերում անում հովի ու աքլորի առին, կովի համար ել մի խորով խառ։

— Ներեք,—ասում և,— իմ սիրելիք, այ երբի չուր ել կերեմ։ Գնում և մի դույլ չուր ել թերում գնում առաջները։

Ամենքին կտացնում և, նոր ինքն և Նստում ուտում, ինչ վոր թաղել եր ծերունին։ Իսկ յերբ շնչելու ժամանակը գալիս և, առած և,— փառանակը չի արդյոք, վոր ամենքս ել հանգտանանք...

Մերուն հովիկ, իմ լավիկ,
Չալ ու Նախշուն իմ կովիկ,
Յեզ գու, աքլոր-փախկան,
Խնշ եք առած զուգ սըրան։

— Լավ,—պատասխանում են կենդանիները։

— Մեզ նեա կերար գու միտաքն
Ու հազաքիք մեր մտաքն,
Բարի գիշեր քեզ բարի,
Մուրազը առաված կտաքի։

Ծանեղ աղջիկը բարեբանում և գիր, անկողին

Ներք պատրաստում։ Մերունին գալիս և գնում։ Խնշն ել մշտն մանակալին և պատկում ու լուսն ժանտ հանգիստ։

Գիրեքով մի ժամանակ տանը հանկարծ զգալում և, կարծես ջանդում ու տակու վրա չի լինում։ Աղջիկը վախեցած զարթնում և, բայց ազմակն անցնում և, ինքն ել գնում և նորից։

Առավոտը ալը բայ և անում—Խնշ և անանում։ Ցնում և պաղված մի մեծ, չքեղ զարդարած ու կամեմարած զանկում, չարիք թափել ու փակել, հարավալին փաթմում բույսեր ու ծաղիկներ ալովում վառում են առավոտյան արևի ճառագայթների տակ։ Ցնում և, բայց ալըներին չի հավատում, առած և՛ յիբարդի մեջ եմ յերևի։ Ծաղիս մառանիս ներս են ժանտ յերեք հոխ հաղված ծառաներ, խանար զլախ են առել ու հարցնում։

— Խնշ կերամարեք, սիրունի։

— Լավ, լավ, գնացեք,—պատասխանում և ջնաթաթախ աղջիկը,— Երբի վեր կկենամ, ծնունաւ համար կերակուր կպատրաստեմ, կովին, հովին ու աքլորին կը հոգանա։

Կարծում և, թե ծերունին ել արդեն վեր և կացի։ Ելում և նրա անկողինին, անանում և՛ ծերունին չկա, անըղ պաղված և մի ոտար չափն ու զեղեցիկ յերիտասարդ...

Յեզ ախ յերիտասարդը ալըները բայ և, անում ու հաղիս խառած զարեցած աղկա նեա։

— Լեթ, սիրուն աղջիկ։ Յեա ես յերկրի թագավորի վորդին եմ։ Չար վուկը կախարդել եր ինձ ու զառապարտել վոր յես մերի կերպարանքով աղբյի մոտատում, վոր վոք ել լիներ ինձ նեա, բացի իմ յերեք ծառաները, նրանք ել կովի, հովի ու աքլորի կերպարանքով, և եղպիս պետք և թալանք, մինչև հայաճգիք են բարի աղջիկը, են քնքալ սիրալ, վոր վոլ միայն մարդկանց, ալիս կենդանիներին լիներ սիրալ ու կարելիք...

Են աղջիկը գու յեղար։

Թաւ ընթերվում եր գիրը—կաղիկներին, մենք ամենքս աղավաղեցինք կախարդանքից ու իմ պալատը, վոր զարեւել եր անասունի մի կնի անակ, նորից դարձավ առաջվան պալատը։

Ու կանչում և թագավորազն իր ծառաներին, վոր գնան աղկա ծնողներին թերեւ հարանիքին։

— Բայց վարակ եմ իմ գույքերը, — Կարգ-
նում ե աշխիւն:

— Նրանց յետ փակել եմ ներքնատարիւմ,
— պատասխանում ե յերթաստարգը: — Օգտոյ

կողարկեմ տնտաւը, ետեղ տնտարարի մաս
նտարին ու ենքան Պան, մինչև վեր կպա-
նան աշխի բարի ու կտոբորեն մասնել կեն-
գանդները մտարի:

[1808]

ԼՈՒՍԵՐԵՍՆ ՈՒ ՎԱՐԴԵՐԵՍԸ

Լինում ե չի լինում մի աղքատ վարդաւորի
կին, Աղբիւրիս ե լինում մի փաղրիկ տնակում:
Ճառիկ աշխի մի պարտեղ ե ունենում, պար-
տեղի մէջ յերկու վարդի թուփ, մինչ աշխիւմ
վարդի, մտաւ կարմիր: Են վարդի թփերի
նման ել յերկու փաղրիկ աշխիկ ե ունենում:
Ճեկի տնակը Լուսերես, մշտնը՝ Վարդերես
Յերկուսն ել ենքան ելին լալն ու բարի, են-
քան սրտով մաշուր ու աշխատանք, վար կար-
ենա թե կենց են յերկուսն ելին ենպես, վար
կային բովանդակ աշխարհում: Միայն թե
Լուսերեսն աշխի նանդես եր ու ցնցուց, իսկ
Վարդերեսն աշխի կայտաւ ու աշխում:

Վարդերեսը շատ եր սիրում նանդերում ու
մարդերում թալկուտի, ծաղիկ ծաղիկ ու թալու
բանի, իսկ Լուսերեսը նստում եր տանը, աշխ-
տանաթան մէջ աշխում եր մորը, կամ թե չե,
թեք գործ չկար, նրա նամար զիրք եր կար-
գում: Յերկու ցուլերն ել ենքան ելին իրար
սիրում, վար կենց թե թեկի տված ելին ման
զալի, ու յերբ Լուսերեսն ստում եր:

— Մենք յերբեք չպեղեք ե բաժանվենք իրա-
րից, — Վարդերեսը պատասխանում եր:

— Յերբեք, ցանի կենդանի լենք: — Իսկ մերն
աշխուցնում եր:

— Մեկը ինչ վար կունենա՞ր պեղեք ե կենց
մշտն կնու:

Յերկուսով նամալ գնում փաղկում ելին
տնտաներում ու պտուղ ելին ցուլում, ու
վալ մի կենդանի Քոս չեր տալիս, ունենց
փառս զալիս մտնեում ելին նրանց: Նապաս-
տակը կենց նրանց կենցից տնում վարում
եր կապարի թեքթիկները, յեղինկն սրտում
եր նրանց կողքին, յեղինքուն տնակ ու զվարթ
անցնում եր նրանց մտալի: Իսկ թալանները
նանդես ունենորն թառած յերգում ելին, ինչ-
պես կարող ելին յերգել ե ինչ վար զխոսին
Յեթն բան ե ուղեւում ելին տնտաւում ու
զերեքը վրա յեր նամում, միայն պաղկում

ելին մամուրի վրա ու ցնում մինչև լուսարաց:
Իրենց մերն ել զխոսեր ու տնտակցիս չեր
լինում:

Մի անգամ ել, յերբ տնտաւում զերկում
են ու լուսարացին զարթնում են, տնտում են
կողքներին կանգնած ներմակ ու փայլուն չա-
րերով մի սիրուն յերկես: Են յերկեսն վեր ե
կենում, մզաւարժ նրանց նայում տանց մի
խոց տեղա, նստում, մամում տնտաւի
խորքն, տնտանում: Ետեղ յերկեկցը մտիկ
են տալիս չորս կողմերը, տնտում են, վար
իրկիւնը մթնով յեկել են ցնել մի անգուցի
յեղերքի ու յերն մթնով մի յերկու ցալ: Ել
սրած լինելին, պեղեք ե անգուցը լինելին
զարգան: Դալիս են իրենց մորը պատմում:
Մերն ստում ե:

— Են անգուցանա պաղկուտն երեւումն ին-
քն ե յեղի վար միտ պաղկումում ե բարի
յերկեսնց:

Լուսերեսն ու Վարդերեսն իրենց մոր տնակն
ենպես իտակ ու մաշուր ելին պաղկում, վար
մտիկ տնիս մարզու զար եր զալիս:

Ստալ զլիսմորապես Վարդերեսն եր տան
բանը լինում ու տնն տալիս, մոր զարթ-
նելուց առաջ, տնկողին կողքին մի փունջ ծա-
ղիկ եր գնում, փնիկ մէջ ել յերկու վարդ, մինչ
աշխուտ, մշտն կարմիր: Ստալ Լուսերեսն
եր կրակ տնում ու պղինձը գնում կրակին:
Գլինն ել ենպես մաշուր սրած եր լինում,
վար վալիս նման պաղկում եր իրկիւններն
ել, յերբ զարեղ կուտը փաթիլ-փաթիլ բրգում
եր, մերն ստում եր: — Լուսիկ լում, գնա զտան
փակը դիր: — Նմա նստում ելին բախարա
աշխի Մորը զիրք եր կարգում աշխիկներ
նամար, իսկ աշխիկները լում ելին ու մամում
կողքներին պաղկած եր լինում իրենց զառը,
յառնները թառի վրա ցնած աշխուտ աշա-
լին, զլուսը կոխած թեկ տակը:

Մի իրկիւն ել, յերբ ետեղ նստած են լի-

նում, մինչ զուր ձեռնում է՝ Մերն ստում է.
— Վարդու խն, չուս վեր կայ զուր բաց
արտ. անթիան խափարդ կլինի — զուր ձե-
ռում է:

Վարդերու զնում է զուս փակը յես զցում
համարում, վոր զուր ձեռնը մի խեղճ մարդ
պիտի լինի: մին էլ ինչ տեսնի — զուս յեսը
կանգնած է մի տաղին արլ, վոր զուր բաց-
վելուն պես ներս է կտրում իր նստս զուրի:
Վարդերու վախից նլում է ու յես թղում,
զանս սկսում է ժախի, ապափին թևերն է թա-
փալարում, իսկ Լուսերու մահում է մոր
մահաճախի յեսը: Արինը արլը լիզու
թ լինում ու խառում: Ասում է. — Ինչու յեք
վախենում, ինչանից մի վախենաք, յես նեղ
թառ չեմ տալ: Գիշ եր թում զբախի սառնչի,
իկն մի քիչ տաքանում:

— Վայ, խեղճ իմ արլ տխուր, — բացախն-
չում է մալը: — Դե արի, արի կրակից մա-
տիկ պատկիր, միայն թե զուր կայ, բարդ
լվարի... Աղկերք, Վարդու խն, Լուսիկ խն,
զուրս յեկն, յեկն հասկ, արլ տխուրը նեղ
նեղ չի տալ, արլ տխուրը բարի յի:

Աղկերքը զուրն են զալիս, կամայ-կամայ
մահում են արլին, զուս էլ, ապափին էլ,
ու չուսով ամեն ալ ու յերկույզ վերանում է
մեղանդից: Արին էլ ստում է.

— Յերեխե խն, թե կարոք՝ ես իմ բրդի
էլունը մի թափ տվեք:

Աղկերքը վազում են ափից բերում՝ արլի
բարդը մաքրում արում են, ու արլը բաժա-
կանաթյունից մանչալով մեկնվում է կրակի
աղին: Աղկերքը նեղաց ընտելանում են իրենց
տնտեսի էլուրին ու սկսում են նեղը նեղաց-
նել տնել: Բրդի նեղ են խաղում, տխմիմ-
բից են շարում, միջին են կանգնում, նստա-
կին գես ու զին են զարում, նրպտով խփում
են, իսկ յեթե սկսում է վրչալ՝ միմաղից թա-
լանում են: Արլի իրեն քեֆն էլ է զալիս: Բայց
յերբ շատ են նեղացնում՝ վրչում է.

— Մի տանջեք ինձ, մի սպանեք, ալ աղ-
կերք:

Այ Լուսերես, այ Վարդերես,
Յեր տիբիլի փեսան եմ յես:

Թեպե մահանալը վոր զալիս է ու աղկե-
րքը զնում են քնն, մերն արլին ստում է.

— Դե գու էլ սխախ սառնը պատկիր, արլ

տխուր, նամ տաք կլինի տեղը, նամ ջամու
պատապար:

Որը բացվում է թե չե, արլը էլ յես նեղ
մի շարը զարզ զնում է զեղի անասաթ խորքը:
Մե սրվանից ես արլը սովորաթյուն է չինում,
ամեն իրիկուն մինուխ մամին զալիս է սրանց
մաս: Գառնում է սխախ աղին ու թղում
է նեղը խաղան, ինչքան կուզեն: Մրանց էլ
նեղես են սովորում, վոր իրիկունները, մինչ
արլը տուն չի գալիս, զուր փակում չեն:

Ձմեռն անց է կենում. զարունքն ընկնում
է, յերկիրը զալարում, ու մի որ էլ արլը Լու-
սերեսին ստում է.

— Դե հիմի արզեն մամանակն է, վոր նե-
ղանից նեղանում: ամբողջ ամառը էլ ինձ չեք
տեսնի:

— Որ ես զնում, արլ տխուր, — նարցնում
է Լուսերեսը:

— Գեոք է անտառը զնում, իմ գաններն ու
նարատաթյունները չար թղուկներից պաշա-
ղանիմ: Ձմեռը զնանիստած մամանալը նրանց
տնտեսանում են իրենց միջին այրերում, բայց
արևը յերկիրը տաքացնում է թե չե՝ եղ զոչ
անպիտանները յուս այրաբնց են զուրս զա-
լիս ու՝ ինչ վոր այնները տեսնում է՝ էլ տի-
րալն սպաս չի անում, զոպանում են տանում:

Արլից բամանկելու նամար շատ է տերում
Լուսերեսից, իսկ յերբ զուս ասալին բաց է
անում, վոր զնա, Լանկարե արլն ընկնում է
զուս փակին, բրդիցը մի փունջ թում է փակի
վրեն ու բրդի տակիցը վազու պես մի բան է
պաղպում: Յերեխ ալքիս թվաց, մտածում է
աղկին ու մաքիցը նամում է ես բանը: Արլն
էլ շտապում է զեղի անտառ ու անկտանում
է նստերի յեսը:

Մի որ էլ մերն աղկերքին անտառն է զըր-
կում, վոր զնան ցախ ու մախ նավաքնն բե-
րեն: Գնում են աղկերքը, ման են զալիս
ման, մին էլ տեսնում են անտառում ընկած
մի նառ, ու ես նախ վրա, խոտերի միջին մի
բան ես կուզեմ է թղում, են կուզեմ է թղում,
բայց ինչ բան է — զլիք չեն ընկնում: Մտե-
նում են, տեսնում են մի թղուկ, զնեղը պա-
ռավկտած, միբունց էլ սպիտակ ու յերկուր,
յերկուր: Մե վոր ստում են՝ ինչք թիզ ու կն,
միբունց զոչ ու կն, նեղ են ինչն է, վոր
կու: Միբրի մեր թույնը է նախ նեղացում, զն
ու զեն է ընկնում ու չի իմանում, թե վանց

Լանի Աղլիկներացը զոր տեսնում է, արնոտ աչքերը վրաները լուսւմ է ու գոտում.

— Ի՞նչ էք անվիճել եղանկ, ՉԹ կարող ժող դալ ու արձնել:

— Աղլիկն է պատանհն, գանձ ջնտի,— Լարցնում է Կարգերեցը:

— Աղուշ, տեսանեմ, Լարցնում է՝ թնլ է պատանհն... Ի՞նչ պետք է պատանհն. ուզում էյի ծառը հզւմ, ծառը տաշկոնք տնկմ մեր խառնացի Լամար, թե չե մեծ փետրից երկում են մեր կերակուրները. մենք Նո Լնքան շատ չենք ուտում, ինչքան գաւ, եղ կողքու ու անկշտում խալիլը.— սեղը զարկեցի, Լանկարծ զուրա Բառվ, ծառի ճեղքն էլ ենպես արագ փակվեց, զոր վրա չնացրի միջքին մերը միջիցը Լանեմ: Միջքին մերը Լնայ ծառի ճեղքի մէջն, ու անու հոգին չարչարում եմ, չեմ կարում Լանեմ, խկ զուգ կանգնել էք, ընդանները թաց էք արել ու հրում եք: աղուշներ, լղտաթններ... Թեւ, զուրեւ ինչպես է գնում...

Աղլիկները վրա յն գալի, ում են անում, ջալում են, ջալում են, չն կարգանում Բզուկի միջուցը ծառի ճեղքիցը Լանեմ:

— Կացե՛ք, յն գնում մարդիկ կանչեմ,— ասում է Կարգերեցը:

— Լիմարի զուրի,— վրա յն պրծնում Բզուկը.— Թնլ եմ անում մարդիկ: Դուք՝ Լերիք չԹ. զոր զուրեւ գնա, գնա ուրիշներին էլ կանչեցե՛ք: Կարող թք — մի ուրիշ բան էլ չնարեցե՛ք...

Լուսերնեւ ասում է.

— Մի թիլ Լամբերիք, յն Լարը գտա:— Ասում է, զրգանից մկրտւ Լանում ու Բզուկի միջքի մերիցը կարում: Բզուկը ապառժում է թե չե, խեղույն շալակն է պցում իր փակով լիճը առաքուկը, զոր ծառի փակոււմը պահել էր, ու գնում է ճթի տակին փռնթփռնթալով:

— Այ թեղ անտառ խալի... լեկան եւ փառավոր միջքին մերը կարեցին Բզուկի Դնտինը մանեց զուգ: գնաինք...

Նայեա մրթմրթալով առաքուկը շալակում է, առանց յնա մտիկ առալու գնում:

Եւ գեղցի վրա մի ջոնի մամանակ անց է կենում, մի որ էլ աղլիկները գնում են Լուկը բռնելու: Դնտափին մամանում են, տեսնում են մարդի նման մի բան հասեղ յնա ու ասալ է

Բոչկասում ու թիլ է Լուսմ Լուրն ընկնի: Մասնէ վալում, տեսնում են իրենց ծանթ Բզուկը:

— Աղ թնլ եւ անում Լուկեղ, գանձ ջնտի,— Լարցնում է Կարգերեցը:

— Աղուշներ, չԹ տեսնում թնլ եմ անում...

ՉԹ տեսնում անթեմ լուկն ինմ ուղում է Լուրը ջալի...

Դու մի ասի՝ Բզուկը գնառփին նստած՝ կարթով Լուկը բռնելիս է լիւում, Լանկարծ ջալին փչում է ու միջուցը փաթաթում կարթի Թելին: Լնայ եղ խառնված մամանակը մի մեծ Լուկն է ընկնում կարթի մէջն ու Բզուկին զոռ է անում, ջալում է գեղի ներս: Մա գնառփի Բփերից ու խոտերից է կոչում, բայց բան չի գտնում, Լուկը ասում է: Աղլիկները մամանակին վրա յն Լանում, իրեն պինդ բռնում են ու աշխատում են միջուցը Թելից բաժանեն, չն կարգանում, ենպես խեղճ է լիւում իրար: Այ ուրիշ Լար չի Լուսմ: միջուցը Լանում են զարթալ միջքից կարում, իրեն աշխատում: Աղապում է, անում է միջքիցը եյի կարել են՝ սկսում է վրան՝ ուրը հզկուր:

— Այ զուգ անասուններ, եւ մթթի կարգ է, Լը՞, Դուք Լամբերակիցը իմ յերնեւ Լուկն աշխաղակի... Լերիք չեք են որը միջքին մերը կարեցիք, Լիմի էլ աննալով մարդ տարաք, Լը՞... Ան Լիմի Թելուկն մերոց յերնեւ... Այ գնաինք մանե՛ք զուգ, գնաինք...

Վարցնում է իր մարգարտով լիճը առաքուկը, զոր Բազցրէլ էր յեղեղնուտում, ուսալն է պցում ու աննալում ծառի ջալի յոնեւ:

Մրանից մի ջոնի որ Լնա մեր իր աղլիկներին մատակա ջաղաքն է աշարկում՝ Թեւ, ասեղ, մատնայ է ուրիշ եւ տեսակ մանրաց աննայու: Մի ջարջարառ զալում անց կենանալիս եւ աղլիկները նկատում են, զոր մի մեծ Թուլուն ողում պտուտ յիկով, պտուտ յիկով ու ննտի նման ներքն ուղալով, զարկեց մի ջալի տակի: Թուլունի զարկելուն պես մի սրտանկիկ աշաղակ է բարեբանում, ու եւ Լանի վրա աղլիկները վալում են, տեսնում են իրենց Լին ծանթ Բզուկը. արծիվը Լանկել է, ուղում է ասնի: Բարեխրա աղլիկները, խեղույն բռնում են Բզուկից ու կտի ընկնում, ու Լնքան են արծիվ Լնա եւ կոչն են կոչն ընկնում, Լնքան են կտի առալի, մինչև զոր արծիվը վարը Բոչկում է, Բոչկում գնում: Առալին աշաղակն անց է կենում թե չե, եւ

Քաւիչը նորից իր հեղան անալիզ աղիքներին վրա չէ պրնում:

— Եւ թէ՛ արիք, չեմք կարող ավելի ջընջուլ ժամ գալ, ի՞նչ... բարակ շորերս պատահողիցք թաղիք... անհատի անպատանեմք...

Ճիշդում է, անգին ցարերով լիջը ասպրակը ուր զցում ու անցնում ցարերի լնանը, կորչում գնում իր ցարանեմով: Աղիքներն արդեն ասիւր են լինում նրա ապերախտությանը, չարանեմում են իրենց ամսին, ցարացում իրենց՝ աստուաւուն անում են ու յետ փրկապատում: Վերագարին գալիս են դարձել պատահում անցում մի անկ նստած Քաւիչին: Տեսնում են մի խառն անկ իր ասպրակը շուռ եւ ավել, թափել: Կիտել անգին ցարերը, ժառանկով, թե նկատու ու չէ անց կենաց ու անհոգ չի լինի: Վերջուտի շագերն ընկել են փայլուն ցարերի վրա, ու զուգարու զարերն նկատ են վառվում, չղջողում, նարնաբառին առի, վոր աղիքները անցները մարում են Պում Կալիլ-մալի կարած՝ մալի անկին:

— Ի՞նչ էք թերաններդ քայ արել կանգնել, — գոռում է Քաւիչը, ու նրա գորշ գեղը փախում է ճիւղերի գուլին, Ուղում է, ինչպան վոր կարող եր, մի նարնայի, մին ել նահան մի մանչոց է լսում, ու անառիք մի արջ է գուրս վառում, նարնակում վրէն: Սարափաւոր Քաւիչը անցից վեր է ցատկում, բայց մինչև վրա կուսցներ մանի իր խորը՝ արջը բռնում եւ Զարնուրած սկսում է աղաղիլ:

— Իմ սիրելի, իմ սեր արջուկ, առ, առ քեզ լինել իմ բարդ գանձերը, միայն թե խնայիք ինձ: Մալիկ ասուր, մի տես, թե ինչ չքեզ անգին ցարեր են հասել թափվում: Ինձ բաշխիք իմ կյանքը: Ի՞նչ պատահաւ ասանելու,

[1914]

թե՛ն ապանեա ինձ, եսպես մի փառքի, վախարարանի: Ասամից տակին խելի չեմ ել լեղի վալ: Ա՛յ, թե ուղում ես ուսես՝ ես անարեն աղիքներին կեր, նախանում եմ, բարի պես դեր ու թիւիլ — անուշ պատաս եմ... սրանց կեր, քեզ անուշ լինի...

Արջը տկանջ էլ չի գնում, թե ինչ է ասում Քաւիչը, ծանր թաթը յետ է ասում ու վոր մի զարկ է նստցնում, է Քաւիչ տեղն ու տեղը նահալում է, աղիքները լեզապատաս սկսում են փախել: Արջը յանձնորից կանչում է:

— Լուսիկ, Կարգուլ, մի վախենաք, ապանք, յետ ել եմ անկ նստալու:

Աղիքները նահալում են, վոր ես իրենց սիրելի արջի անն է, կանգնում են: Արջը մտնում է նրանց, ու նահալար մորթին վրիցն ընկնում է, տակիցը գուրս է գալիս մի գեղեցիկ պատանի՝ վառից դուրս վառու մեջ կուրած:

— Յեւ թագավորի ազալիմ, — ասում է նա: — Ես անսիրտ Քաւիչը ինձ գազան եր չինել ու նախապիլ իմ բարդ գանձերը: Յեմ յետ զատապարտված էյի անառններում թափանելու, մինչև սրտ մուր: Անա վերջապես աս ասով իրեն արժանի պատիժը, իսկ յետ՝ իմ ասով զատալները:

Շատիցից գնում՝ անում են անուն գանձերը, վոր դիպել եր Քաւիչը իր մթին ցարանեմում: Ապա թե թագավորի անն անառնում է Լուսիքիս նստ, իսկ լեղաբայը՝ Վարդերես: Հեաներն անում են է աղիքներին պատով մորը, գնում յետ իրենց ալիաբըջը, ապրում են ուրախ ու յերջանիկ: Ու սրանից մեկի լուսամուտի ասկ ապրիտակ վարդի թուփն է ծաղկում, մյուսի լուսամուտի ասկ՝ կարմիր վարդի թուփը:

ՍԱԳԱՐԱՍ ԱՂՋԻԿԸ

Հիմում է չի լինում մի պատով, շատ պատով կին: Ես պատալի իր ապերիկ նստալու լինիս է լինում անառնարանի լնաների մեջ՝ մի փառքի անալիզ: Բնակատեղն ել չորս կողմից չլիսպատված է լինում անառնով, ու պատալի ամեն որ իր ննապիտը վերցնում

է, ննապիտին ննկում ամբարտալով գնում անառնու: Գնում է ասցերի նստալ խոտ է անում, պատու է ցարում, նախալում է՝ ինչի վոր ննալը նստում է, շարակում է թերում ասուն Տնանդն ասում է՝ կիմի վորանց վոր է, ինչից պատալի իր յեսան տակին կընկի, բայց

միտ եւ նախագիտ առնեալ նամակին եւ, բան եւ, յիմեմ ճարգ եւ պատահում, որպիսի որպիսի բարեւում եւ.

— Բարի որ, տեղեղի շան, Տեսնում ես հար յոգնանք ինչ լավ եւ չէ՞, լինի՞ քեզ գարմանում ես, վոր պատով տեղովս եղան շարժել տանում եմ, ի՞նչ անենք, ամեն ճարգ պետք ե իրեն բնու կրի.

Սակայն ճարգիկ լինի ուղում նրան պատահելու Գառնեկին եւ համբաները ճանաչելին, կեովից անց կենում, Իսկ յիմեմ ներ ու վորդի միտին կողքում անց կենալիս ելին լինում կերը վորդուն համայն գրաւորում եւ, Տեսնում ես որան՝ որանից կենու կայ չեմ, առ կախարչ եւ...:

Մի առաւմտ եւ ես անասաւ մի գնդիցիկ յերիտասարդ եւ լինում անց կենալիս Արեւ վտա ու պայծառ շուտվորում եւ, թալանները ձլլում, յերցում են, զով նախ զընդունում եւ, պղծում եւ տերեւներում. Առ անցում ե յերիտասարդն որպիսի, զվորքի ճամփին ինա-լին, ճարգ ին պատահում, Մին եւ տեսնում ե մի պատով, ճանաչել տակին լոքան, ճանաչաւ խոս ե անում, Դոցնացը լիջը խոսն ու յերկու զարմարուն եւ կողքին դրած:

— Եղ վիշ ես եղանակ տանելու, նման, — կարգում ե յերիտասարդը:

— Աղան-լուգեմ՝ պետք ե տանեմ, վորդի շան, թնչ անեմ, կարուսանքն, իրարին, կարգ են եղան բան լանեն, բայց դառաջու կամար տալում ե.

Ե՛կեմ մի նայիլ նոր,

Մեկըզ վաղ ե կոր...:

Առ, յերբ տեսնում ե յերիտասարդը Մայն կողքին կանգնած, ստում ե.

— Ը՛հ,՝ գուցե կհամենա ինմ ողնել: Մեկըզ գետ ուղիք ե, ճիւղները տողի, քեզ կամար մի մեծ բան ին սա: Իմ անունն եւ ետեղից եղանակն ունի. Եւ ես սարի յանիւ կամում ե, Տեսաք կհամենք:

Յերիտասարդը մեղքանում ե պատովին:

— Բնե, — ստում ե, — իմ կերը գրաւորել ին, կարուսա ինքանի վորդի լեմ, բայց ցո շարժել կվերցնեմ, վոր ցույց տամ, թե մեծակ գրաւորելն ին ընդունակ ճանք բնու կրելու:

— Դե սարի վեր կայ, անց աղբու: Յեղան-լեղանը մի ժամուս կանաղարն ե, քեզ կամար

գառարի բան ե, Ը՛հ, լեռանաւ, ես ինեղն ու տանեն եւ կնայ:

Յերիտասարդ ինքանը տի ժամուս կանաղարին անունը վոր լում ե, սկսում ե տատանվել, բայց պատովն անիջը բայց ին թողնում, Ետեմ կողքիցը շարժել ե տալի, տանմ ու ինեղնի գառարիցներն եւ կնայ:

— Տեսնում ես՝ ինչ թեքն ե:

— Վերանցից ե թեքն, — անցում ե յերիտասարդը: — Գառաղ կնայն ճանք ե, վոր կարծես թե ցոր լինի մեկը լցած, իսկ տանմ ու ինեղնի գառարիցները տրեկի նման կաներս պղծում են... Ետեւս կարում ե...

Աղում ե վեր գլի՝ պատովը ին թողնում կեղնում ե, ստում ե.

— Տեսեք, տեսեք, յես իմ պատով տեղովը միտ մեծակ տանում եմ, առ լանել ճարգ ե, ին կարգանում... Եղան ե, բունը վոր յեղիլի գա — կարել եք, իսկ գործի գալիս — յես-յես եք գնում, ել թնչ ես կանգնել, Կտանեք ժամ սար՝ գնանք: Միկունն ե, եղ բնե եւ վաղով ցո կնայն տանելու ին:

Բանի գետ կարել կամով են գնում, ելի վաղից բայց վոր գնեմ են ընկնում արքերին, ցարերն եւ վաղիս անիջը դարս են պրծնում՝ իրար յանից ներքե թալում, տեսնում ե վոր ես արդեն ուժիցը վեր ե Քրտիցը կակաղը կոխում ե, ու, մին սաղը, մին տաք՝ մեկըից կտում:

Աղանում ե, ստում ե.

— Կանի, ել լեմ կարգանում գնում, — պետք ե մի գիշ շուշ տանեմ:

— Վաղից, — պատասխանում ե պատովը, — յերբ վոր տեղ կտանեն — կհանդատանա: Աղ գետի կարելն յե մի որ որանից քեզ կամար մի լավ բան ե դարս գալիս... Դես...

— Դու իսկի իջնանցը յես ունեցել, մի պատով, — քարկանում ե յերիտասարդը ե ուղում ե շարժել մեկըից գլի, բայց վերանցից կաղան ենկտե ե մեկըին կպել, վորց վոր թե կնայ ճիւղն լինի: Դես ե շուտ գալիս, գնե ե պատովում, իրեն Քափանում, ին լինում, ին պատովում, Իսկ պատովը վրեն իմացում ե ու, իր կնա կնախախտը կնայն, ես կողմ, են կողմ ե թալանում:

— Ինչու յես եղան քարկանում, պա շան. անց կարմրել ես, կտես եղան կով լինու:

հանդիսաբան տար, մի առն հանդիս, յիս
գրեմ՝ քեզ ինչպես կ'արարեմք:

Ինչ պետք է աներ ինչը յերիտասարդը:
Ուղեր-չուղեր պետք է հասցանդներ իր հա-
կասարկին ու զարդ զար պատմի յետերի:

Գառառն էլ զանի գնում են՝ հնգան ժրա-
նում է ու արագանում, իսկ իր բնու ալիկի
ու ալիկի հանքանում: Վերջը մի տեղ էլ հան-
կարծ ես պատմը թաղում է կապույտի վրա ու
պիկն նստում յերիտասարդի շալակին: Ինչն
էլ թեև չոր լոփի նման, բայց մի հաստ ու կո-
պիտ գլուխը կնգանից ալիկի ծանր է լինում:
Յերիտասարդի մեկները զգում են, բայց չեն
կանգնում է թե չե՞ պատմը միգրում կամ
ինչինչներով սկսում է վտանգները զարկել ու
զարկել: Այն ու սխալ, թառանջ զարկով միշտ
սարն է բարձրանում, հնազանց էլ հասնում
պատմի ստույգ, քիչ է թույլ տեղն ու տեղն
ընկեր, նային սառ:

Սագիւր վոր պատմիկն տեսնում են, թե՛րը
թափառանքով, չինչները յերիտասարդ, ու-
րախ-ուրախ ապկերով վազում են դեմը, իսկ
սագիւր յետերից երգողը ձեռնի մի պատմ
կին է գալիս, ինչը պնդակով ու բարձրա-
նաակ, բայց սառակ ալլանդակ ու անհունի,

Գառն է ու—Մայրիկ,—սառն է, —քեզ
պատանից քեզ, վոր ետքան ուշացար:

—Վոյնի, ալլիկի,—պատասխանում է պա-
տմը,—ինձ վոյ մի գառ բան չի պատանի,
Նայնակառնը, անտառում պատանից ես յե-
րիտասարդ պարանին, վոր իմ տեղակ իմ քեզ
շալակից բերից: Եղ ներքի չի, յերբոր յիս
նայնակ, ինձ էլ զուով շալակն առափ մամ-
փն էլ հնգան կարճ թույլ, վոր չիմացանք
ինչպես յիկանք: Ետրանակ էրիտառն էլինք
ու իրար նուս հանգանք էլինք անում:

Վերջապես պատմն ես աղի շալակից իջնում
է, մեկից կապույտն առնում, մեկիցից զան-
բյուրները ու փաղազույթ վրեն նայելով առնում:

—Դե կիմ նախի հասեղ չեմքում, հան-
գրանցիկ: Դու քո ալլանդակով պարանի ար-
մանաքն ու եղ պարանք յիս քեզ կամու:

Հնաս գառնում է սագարած ալլիկանը:

—Դու գնա սառն, ալլիկի, լուսն աղի մաս
կանգնել ես, լավ չի: Կրակի վրա լույզ չեն
սնի: Գարնը հանկարծ վրեժ կ'երթանք:

Գարնը ես վոր լուսն է, չի իմանում ինչ
անի, լաց լինի թե էրիտառն: Մաքուսն առն է:

—Այ քեզ գնեցեղանի,—ու թե՛րուց յեր-
տան տարով էլ լուսնառն, զարկալ չի կարող
իմ սիրտը շանել, ուր թույլ կիմ:

Այնինչ պատմը փայլում, փայլալում եր իր
սագիւրին, վոյն վոր թե իր յերիտառն լինի, ին-
ու հնաս ալլիկն հնա մանում են անալը:

Հոգնած յերիտասարդը ձգում է վայրի
իններանում սակի նստարանի վրա: Ողջ լիւր
ու բուրգանում: Զորս կողմը տարածվում է ըն-
դարանի զարար մարգագետինը՝ լիքն կապույտ
ու զեղին ծաղիկներով: Մարգագետնի միջով,
սակի սակ արժանի պես պողպատով, վազում
է վեհա տաճարը, մեջը գնում են գալիս հեր-
մակ սագիւրն ու ճղգիւրն, լուսնան:

—Ինչ լավ տեղ է,—բացահայտում է յեր-
տասարդը:—Բայց հնգան նայնել եմ, վոր աշ-
քես կուլ են գնում: Գառնիմ աշքս մի քիչ
կոչնեմ: Են էլ լլլիկի թե քեզ տեղս զամին
վտանգն առնի: Ենպես ուժից ընկել են, կար-
ենա բարձրակից լինեն:

Մի քիչ գնում է, պատմը գալիս է, հրում
զարթեցնում: Առն է:

—Վեր կաչ իմ կարելի վոր զու հասեղ թառ:
ձեռքիս է, յիս քեզ բաժանան շարժանքի,
բայց չու եր կաս ու կնեղանի յիս: Կիմ քեզ
կ'արարեմք: Ենթե փոչ առն քեզ կամ մի
ուրիշ գառն, վոյ փողի կարիք ունեւ, վոյ ուրիշ
գառնի: Կրա համար էլ քեզ մի բան կամ,
վոր փողից էլ է թանկ, գանկից էլ:

Առն է ու ձեռը սալիս մի փողիկ արկը՝
սարսոյքը զմարտից:

—Առ, պարիք քո աշքի լուսն պես, է սա
քեզ յերիտառնիս: Կերի:

Յերիտասարդ իշխանը հանկարծ իրեն ուժեղ
ու կայտառ ու գրում: Ենպիսի վոր է կնեում,
նզինն առնում, Նորակառնիս: Կրա ու անում
պատմիկն ու հանապարհ է ընկնում առանց
մարկ տարւ: Կատմի ալլիկն վրա: Ժանապար-
կից բաժանան կարելի եր, զեռ յետերից լավում
եր սագիւրի ուրախ երգողը:

Ենթե որ ամառայինն մեկ մարդած թա-
փանդուց հնաս յերիտասարդը զուրս է գալիս
մի մեծ ջաղաք: Ինչը ջաղաքին անմանթ,
ջաղաքն իրեն Անմանթ արկիկն առնում են
առնում եղ ջաղաքի թաղամարի պողառը:
Գառնած յերիտասարդը մեկի յե գալիս, յեր-
կըրպապարանում է անում թաղամարին, սագ
զրապապարանում է պատմի ալլան զմարտի-

այս արկղիկն ու զնում է Քաղաւնու զոտների տակ: Քաղաւնին հրամայում է վեր կենա՝ իր նկողմը առ Բանկալային նվերը: Քաղաւնին բաց է տնում արկղիկը, մեջը նայում, նայելն ու ուշաթափ գնումովը դիպչելը մին է լինում: Գայտապաններն իսկույն վրա յեն Բափում յերեսասարկին բռնում են, վոր բռնողը տանեն, Քաղաւնին այնք բաց է տնում, ուշցի յե գալիս, հրամայում է ազատ Բազմեն ու իրենք թողողը զուրս զնան, վոր ինքը ուզում է նրա կես մեծակ խորի:

Մենակ է մնում Բե չե, Քաղաւնին սկսում է լաց լինել ու լաց լինելով հապես է խոսում յերեսասարկի կես:

— Ինչիս կամար են ես փառքն ու փալը, յերբ ամեն անապա վեր եմ կենում արտառաջով ու ամեն իրիկունդ պատկում եմ արտառաջով: Յես յերեք աղջիկ ունեյի: Փաք աղջիկս ենքան եր սիրում, վոր տնանոցն ասում եր՝ աղջիկ չի ա — հրաչք եւ Զյունի ենթմակն ու խնամի ծաղիկ կարգիր իրար է յին խանդը: Վան նրա աշտերին, իսկ մաղբը փայլում էլին արևի հառապալքների նման: Արտապնիկս աչքերից արտառաքի տեղակ սկն ու մարգարիտ եր Բափում: Տանուկինդ տարին վոր լրացավ ենք յերեք աղջկանն էլ կանչեց իրեն մառ, Տնանելու բուն եր, Բե ինչպես ամենքն էլ հրացմունքից աչքերը չուցին, յերբ ներս մտավ փաք աղջիկս: Հենց խնամա յերկնքից արև զուրս չեկավ:

— Զավակներս, — ասով Քաղաւորը, — չեմ խնամում, Բե յերբ կամ ինչ մամանակ կնանի իմ վերջին սրը, զրա կամար էլ ուզում եմ ենք ետրվանից վորտել: Բե ինչ բաժին եք ստանալու: ամեն մեկը իմ մախի կնու: Դիտեմ, վոր ամենքը էլ սիրում եք ինձ, բայց նկատեց վորն ալիկ չառ է սիրում, նա էլ ամենից մեծ բաժինը կտանա: Անպեք տնանեմ, ամեն մեկը ինչպան եք սիրում ինձ, վոր ներ խոսքերով կարգանում ներ սերը չափել: Մենն ասով:

— Յես զեզ սիրում եմ ամենազապր չափի չափ:

Միջենին ասով:

— Յես զեզ սիրում եմ իմ ամենալավ զգեստի չափ:

Փաքը լուռ եր:

Քաղաւորը հարցրեց:

— Իսկ դու, իմ ամենաթերի աղջիկս, զե, ինչպան ես սիրում ինձ:

— Զիտեմ հարցիկ, — պատասխանեց աղջիկը: — Վոչ մի բանի, կես չեմ կարգանում համեմատել իմ սերը:

Բայց ենքն սաղից, վոր նա մի բան ասին մամանակ աղջիկն ասով:

— Ամենալավ կերակուրն էլ ինձ կամար կամ չունի ասանց աղի: յես զեզ սիրում եմ աղի չափ:

Քաղաւորն եւ վոր բեք՝ կատաղությունը բռնեց ու զոռաց:

— Նպղես... յի՛քի դու ինձ աղի չափ ես սիրում, քո սիրը վարկաբարձյունն էլ կլինի աղ:

Իր Քաղաւորությունը բաժանեց յերկու մեծ աղջիկների մեջ, իսկ փաքի մեջքին հրամայեց մի ապալակ աչ կապեն ու ալից յերկու ծառայի, վոր տանեն բաց Բազմեն մի վաղրենի խոր տնառում: Ամենքս նրա կամար խնդրեցին, աղաչեցին, պաղատեցին, բայց չեղավ, չկարողացանք մեղմել Քաղաւորի ցասումը:

Ա՛խ, յի՛քի տնանիւթը, Բե ինչպես եր լաց լինում մեղանից բաժանվելիս: Ամբողջ կատաղալը չաղ եր անցած են մարգարիտներով, վոր արջուկների տեղակ Բափում էլին նրա աչքերին: Սրանից կեսու շատով Քաղաւորը զղաց իր խառաբության վրա, բարկությունն անցավ, փոխից զաթի ու խղճահալության: հրամայեց ամեն տեղ վորտեն, զրտեն ներ գժախա յերեխային, բայց վաղվ չկարողացավ գտնի: Ամեն անգամ յերբ ժողովա անց է կենում, Բե նրան կերած կլինեն վաղրենի զագանները, ցավից ու վախից տեղս կորցնում եմ, չեմ խնամում, Բե վորտեղ եմ, Շառ անգամ էլ ինձ միթաբարում եմ են կուսով, Բե նա կենդանի չի զեռ է Բազմովի է մի վորեն ճորանմանում կամ ապաստան է գտնի գժախա մարդկանց մաս: Հիմի բայց եմ տնում ներ տվան գժախա այս արկղիկն ու հանկարծ տնանում եմ մեջը են մարգարիտները, վոր արջուկների տեղակ Բափում էլին իմ աղջիկս աչքերից...

Չուց պեռն է ինձ պատմեք — ես մարգարիտը վորտեղից է ընկել ներ նկողմը:

Յերիտառաղը պատմում է, Բե ես մարգարիտն ասացել եմ մի ես տնակ պատովից, վոր տնույնս կախալը պիտի լիներ, ու ինձ էլ չառ

լարերեց, բայց եղպոս մի աղջիկ վաղ տեսել է, վաղ էլ դուր մտաին մի վարեն բան եմ լսած:

Շատեղ Քաղաքսն ու Քաղաքսն գնում են՝ ինչ ուզում է լինի՝ գանձն պտտավորն Ասում է՝ վարակ եւ մարդարիւղ գտնվել է: Նման էլ կարելի չի մի տեղեկութեան խնամել իրենց աղջկանից:

Սրանց Քաղաքն իրենց համբնն գնան, մենք դառնանք պտտավորն ու իր աղջկանը:

Գտաւ իր անակի լուսթյան մեջ ինչի եր ծանում: Մտքն ընկել էր, ոչտի կողքին երկող մարիւղ մարիւղ վրա յեր հանկարծ գործող ազմուկ բարեբաղամբ. ապաքը հանգից տան էլին վերադառնում, ու հեռվից լսում էր նրանց խալ՝ լոգնուցը: Մի քիչ անց՝ ներս մտավ պտտավոր աղջիկը: Մերը մի քիչ քիչ զը՝ խով արած: Աղջիկը մեր կողքին նստեց, ինչին տալով ու սկսեց թել մանել, նկատ աշխատ, ինչպես մի նանկ աղջիկ: Շատ լուս մի յեր-կու մամ նստեցին՝ տանց մինչ կամ մյուսը յիշան պտուհիովը տարա՝ վերջապետ լուստ-մաւից մի լըլըլում լսեց ու մերից ներս նս-յեցին մի զույգ կրակաւ աշխար: Մի պտտավ րու յեր, վոր յերեք անգամ կանչեց, բու-րեւ, բու-րեւ, բու-րեւ, ու կորավ:

Գտաւը դուրը մի փոքր բարեբաղամբն ու տալով զժամն յիշավ, աղջիկու, գնա արա ինչ վոր անելու յես:

Աղջիկը լուս վեր կացավ դուրս գնաց: Գնաց, գնաց, դուրս յիշավ մի նովիտ ու հասավ մի ջրհորի: Վորի կողքին յերեք կողմի ծառ ելին կանգնած:

Հրացան տեսցին լուսինն էլ դուրս յիշավ տարերի գլխին ու հեղա լուս արավ, վոր տեսել լինեք կորած, մարդ կնկատեք: Լուսին լուսի՝ տակ աղջիկը հանեց իր հագի խորիւր, ջրհորի վրա կուցավ ու սկսեց լոգնել: Հնուտ խորիւր լուսը քաղեց ու փակց, վոր աղբտակի լուսին լուսի տակ: Յեղ միտնալով, Բնչպես փոխեց են աշխարհակ աղջիկը: Դուրս յիշավ կանգնեց մի անտառ-անտառ գնացելու, վոր վաղ ուտեա, վաղ խեւ, կանգնեա ու Քամայա անեա: Ճերմակ մաքրը գլխին ընկան թե չե՝ նրան տակից եւի գանկ մաքրը նկատ գն-ընից ներքե Քաղաքին, վանց վոր խրճով արեի լոգնուր Քաղաքն, ու մարմնը պտու-գին: Մտքերի տակից աշխարհ փայլում էին

Լուսա տաղի նման ու աշխարհ վառվում էին կարմիր խնձորի ծաղիկ պես:

Բայց ինչը տեսնու-տեսու: Գնաին ընկավ ու սկսեց աղ-աղի լաց լինել: Անքրից ար-տառա-ցնեքն իրար յիսնեց Քաղաքում էլին զնաին: Շատեղ նստած լաց եր լինում, ու յեր-կար կնար: Կս դրաթյան մեջ, յիսն հանկարծ մտակա մառեցից մի խնչուց լսվեք ու հեւն էլ մի լըլուցը: Հրացանի մեկ լսած յիշեցին նման տեղից: Ճյուղը յիշավ ինչպես մտավ իր էին խորի մեջ ու մի անկարգութեւ լըլացավ, տեղն ու տեղը հանգավ, վանց վոր նրալին փչեա՝ հանգին: Ճերմի նման զոգալով հասավ իրենց անակը: Ճեսով մերը չեղնում կանգնած տպտուս է: Ուղից պտտի, պտտովը մեղմորեն տալով:

— Լավ, լավ, աղջիկու, յես անեն բան դի-տեմ:— Ասավ, ներս տարավ, մարիւղ վտակ ու մանաւը Քաղաք՝ աղբին տալով: սկսեց անակն աղբի:

— Ամեն բան խտակ ու մաքուր պետց է լինի:

— Նանի, ես գիշերվա կիսին ինչու յես տունը վեր քաղում: Մարդ պետց է դա, ինչ է:

— Գնա՛ն վոր մալն է, աղջիկու, — Խաբրեց պտտովը:

— Գնա գիշերվա կեսը լիւս, բայց մտակ է:

— Իսկ մաքուր լանցմով, վոր սրտնից յերեք տարի տալ մին էլ հարց ես յիշել դու ինչ մաս: Հիմի ես գիշեր մամանակը լրացավ, ու մենք էլ միասին աղբն յինչ կարող:

Աղջիկը դառնալով խաբրեց:

— Նանի լուս, մի քիչ ուզում ես ինչ դուրս անեա քո անից: Ո՛ր գնամ յես: Դու բարեկամ անեմ, վաղ տեղ, եւ մաս գնամ: Ինչ տաւ ես՝ անում եմ, դու էլ զոն ես ինչանից, էլ ինչու յես դուրս անում...:

Գտաւը լըր ուղում անեն բան պարզի, թե ինչ եր պատահելու աղջկա հետ: ու խոսքը փոխեց:

— Ել ես խրեկթում լիւս աղբու, ուղում եմ հեւանում ու հեւանալիս մաքուր Քաղաք: Քոց սրբան: Քեզ համար էլ զարդ մի անի, էլ յես կգանեա քո կորակաւ ոչտիւր ու զոն կլինեա են վարձով, վոր յես կտամ:

— Բայց, նանի, ինչ է պատահելու ինչ հետ, — կրկին խաբրեց աղջիկը:

— Միւն էլ եմ տաւ: Ինչ մի խանգարի:

Բայ որքան Ամստ Գեա քո սենյակը, խորից
հանքի ու հազիք քո են մասաքս զգեստը,
ժող հազիք էր, յերբ առաջին տեղում յեկար
ինն ժառ հազիք ու սպասիք քո սենյակում,
մինչև կհանձնեմ

Հինի Քաղաքից ու Քաղաքից առջև տե-
ղելու թշուառ

Քաղաքին ու Քաղաքին յերիտասարդ իշ-
խանին նստեցը առնում են ու համապարհ են
ընկնում, Գեա ու հաղափն զաննն

Յերիտասարդը մի անտառում նրանցից յառ
է Մուռ ու պետք է համապարհը մննակ շա-
րունակին Մյուս որը նրան թվում է, թե առ-
ջից համապարհ է զուրս յեկել Մուռ է, Գեա ու
է, մի տեղ ժառք զրա յի համառում, բարձրա-
նում է մի ծառի, ուղում է ծառի վրա գիշերի,
առափաղը վեր կենա էլ յառ իր համբան շա-
րունակին Գիշերվա մի ժամին լրացած լառ-
նյակը վեր զուրս է գալի, նկատում է, վեր
մի պառավ լուսնից իջնում է ցած նկատում
է, վեր հեղաղը նստին չի, բայց ես են հաղա-
րած աղջկին է, վեր տեսել էր պառավի տնա-
կում

— Ու,— բացակայում է ինքն իրեն,— առ
մինչ յեկավ Ու մինչ վեր նկա ընկավ, են
մյուսն էլ չի պրծնի ինձանից

Բայց Բնչան է զարմանում, յերբ աղյան-
գակ կինը ժառնում է ջրհորին, խորից հա-
նում է լվացվում, վաղից ժառից Քաղաքում են
ուսերին, ու առջից հանձնում է մի գիշերկուսին,
վեր իր սրունը վաղ տեսել էր, վաղ տես Շանչն
իրեն պատմե՞ զուրսը էլ յաղիքի արանքից հա-
նում է ու աչքիցը հառած նայում է աղջկանը
Շառն է լինում զեղից առաջ հակված թե ինչ,
ծառի մի նյաղը կտորում է. վեր կտորում է՝
աղջկին յեկավ են յառ ժառում է իր խորից
ու յեղինիկ նման Քաղաք, կորչում

Աղջկից նստանում է թե չե, յերիտասարդն
էլ ծառից իջնում է, ընկնում յառից. Շառն է
Գեա ու թե չի, մին էլ տեսնում է՝ մի տեղ
առաջին յերկուս, առից են Քաղաքում, Շառ մի
տի՛ Քաղաքին ու Քաղաքին են շնորհից
պառավի ծառի լույսը նշմարել են, են լուսի
վրա Գեա ու Յերիտասարդը պառավում է
նրանց ջրհորի ժառ իր աչքով տեսած նրանցը,
ու էլ վաղ մի հակված չի Մուռ, վեր են աղ-
ջկի ինչից կորչում աղջկին պիտի լինի Յեր-
իտարը գտնում են յերեք ու Գեա ու Մուռ են

Գեա ու, համառ են պառավի տեսելին Շառ-
նում են աղբիցը պառավի տեսելի շար կողմը
ընծա, զուրիցիցը թեկի տակ կտեսնե՞ Գեա
են Վաղ մինչ վաղ շարվում է, վաղ ենն է հա-
նում, Լուսամուտիցը նրան նայում, տեսնում
են նրան պառավը նստած իրեն համար ինչի է
ժառնում Շառն էլ ենքան ժառար որքան, վեր
ջաղած, ենք իտանա մեջը հարի-փերիցից
էլին աղբում, վեր չգիտեն աղբն ու փոշին
ինչ քան են Ու առնել տեսնում են, բայց
իրենց աղջկանը չեն տեսնում Չկա Մի առ
ժամանակ հաղից ծառի են տեսնում, վերջը սիրա-
նիցը պնդաղնում են, լուսամուտը կամոց նե-
նում են Գառավը կարծես թե ենք սրանց
պառավին լինի, տեղիցը վեր է կենում ու
ջաղից ենն առի

— Յեկից, ներս յեկից, յառ ենք հանալում են
Ներս են ժառնում թե չե՝ առում է

— Քաղաքին աղբում կենա, զուց ես հար
տեղվում յեկից լինի կարան յերկար համա-
պարհ կարեկուս, յեթ յերեք տարի առաջ ենք
սիրուն ու բարի աղջկանը, չգիտեմ ինչի հա-
մար, ենքան տեղիցը կերպով զուրս շանչից
ենն տեսին, Ու էլ են աղջկանը, վեր ենքան
սիրում էր ենք Անեցը զարմեց նրան վաղ մի
Շառն չկատում Ու յերեք տարին, էլ ծառից է,
նա առք էր արածեցնում, բայց վաղ մի վառ
քան չի տեղիցը ու իր ժառար սիրաղ պանել
է անաղառս Բայց զուց ենք արժանի պատիժն
առաջ ենք ենն ու զուգով, վերջը աղբում
էլին ես յերեք տարին

Աղա ժառնում է կողքի գտնն ու կանչում

— Շուրս արի, աղջկին շառ

Շուրս յառ է բացվում, մասաքս զգեստը
հաղին հայտնում է Քաղաքի աղջկին, գտնի
ժառից արձակ Քաղաքն տեսին ու թեկնա-
ցին, աչքիցը ջուրն առաղիք ու ինքն արդյո՞
կարծես թե նշմարել էր, վեր յերկից իջավ

Շուրս է գալիս, փաղում է ընկնում նրան ու
ժող զգա՞ն ու սկսում է համարիցը Ներս ու
մերը արաթությունից լայ են լինում, իսկ
յերիտասարդ իշխանը Մուռն է աղաղ հանգնած
նրանց կողքին Աղջկին նրան նկատում է թե
չե, ինչն էլ չի իմանում ինչու, կարճում է,
կարճից վարդ է կարում Քաղաքին առում է

— Աղջկին շառ, իմ Քաղաքիցը յառնը արդեն
ըստանել են, կինի թե՛ առն չեղ

— Սրան վաղ մի քան չի հարկավոր,— աղջկին

սեղանի պատասխանում է պատասխանում։— Սեյ անց
եմ նվիրում որտեղ արտասուցները, զոր Թա-
փեյ է անց համար. որտեղ մաշուր մաշա-
րիներ են, ափեյի մաշուր ու Թանդ, ցան են
մաշապիները, զոր համար են ծովերից, է
ափեյի արևին, ցան են ամբողջ Թազմորու-
թյանը։ Իսկ իրեն, ինչ որտեղ ծառայության
համար, նվիրում եմ իմ անակը։

Գառափի ես առնեմ ու անհետանալը մին է
լինում։ Մին էլ են անհետում՝ անակի պատերը
հանապիսի։ Նայում են՝ անակը դարձել է մի
չգիտ պաշտոն։ Թազմորումս չի սեղանները
բաց արած, բազմաթիվ ծառաները վազում են
գետ ու գետ, ու հերթափոխվում իրենց աշխի-
ները չընդադառել են իրենց։

Դուրս է գալիս, զոր պատասխանում է թե մի լար

(1914)

ԶԱՐԲԱՆԱԼԻ ԱՇՈՒՂԸ

Մի աղալ է լինում։ Որտեղ մի որ ես աղալը
մեծանի վեր է կենում գնում անասուն։ Անաս-
նում գետ է մտնում, գետ է մտնում, մինչև
զոր մտնելու. քանի հասնում է Վեր մտ-
նելու. քանի հասնում է՝ ՎՊ. ասում է, ԲՆ
չերկար ու ծանրալի չի ժամանակը հասել
Պետք է մի լավ ընկեր գտնեմ ինձ համար...

Ասում է, Նուրալի ուրիշ վեր է բերում ու
նվազում։ Զուրալի ձեռք չի լինում է անասունում
նա ձեռքի վրա անասունի խորքից վազեցող գուր
է գալիս մի գետ։

— Ա՛խ, գիշը... — հասարակ է աղալը։ — Բայ
չես որտեղ չեյի ուզում... Սեյ գիշի նեմ ԲՆ
անեմ...

Իսկ գիշը մտն է գալիս ու սկսում է խոսել։

— Նո ԲՆ լավ ես նվազում, վարդուտ ԲՆ
կլինի ինձ էլ սովորեցնեմ։

— Սրա սովորեցնելն ինչ ցան է վեր։ — պա-
տասխանում է աղալը։ — Կազմերեցնեմ, միայն
թե ինչ վեր առեմ, պետք է լինի։

— Այդիս վրա... խոսք է առի, գիշը։ — Սեյ

պետ լին, ինչպես աշխարհը վարդուտն կլինի
— Դե վեր եղպես ե. իտեղիցս արի։

Գնում են Գնում են, գնում են, անհետում են
համապարհին մի պատասխանում կապել, մեկը փուչ
իմաց հալում։

— Դե հիմի լավ, տես ինչ եմ ասում, —

կախարհ է լինել։ այլ քարի վրիչ։ Նա չի ափել
Թազմորի աշխիսն են չնարհը, զոր արտա-
սուցները մաշապիս գտնան, ու նա չի նրան
պահել զմախարհիս արերում։ Նա չի պա-
հել է են քուր. կախարհում ու զմախարհում
աշխիսներին, զոր դարձել է ինչ սպիտակ, այլ
նորից ասան իրենց մաշապիս կերպարանը։
Վերջապես նա չի առնալարից քարի չերիտա-
սարք իշխանին գետի Թազմորի անակը հա-
լածված աշխից։

Նա քուրից նեմ անհետանում են նրանց,
մտնում են իրենց անակացրած մարդ արերը
է աղալում են ուրախ ու չերիտից, քարի վրիչ
պարզեմ են գետից զարառում, զոր առաջ
մի աղալիս անակ էր։

գտնում է աղալը գիշին։ — Սեյն հիմարիս
որտեղ ուզում ես նվազել սովոր, անհիշ
ասալ պետք է աշխի Թափերը ես ծառի են-
քում գտնեմ...

Գնել լուսն է վարդուտն, աշխի Թափերը
գնում է ծառի մեջքում։ Վարդուտը նեմ
կապել։ մեծ, քարը վերցնում է նրա ուսով
զարկում աշակերտի խոսք Թափերին ու նե-
պես խորը միտում ծառի մեջքի մեջ, զոր խեղդ
սեղն ու սեղը նստում է ու Սեյ է գետի են
ծառին։

— Ստեղծ կայ, մինչև մին էլ չես կգամ, —
ասում է վարդուտն ու գնում։ Մի գիշ վեր գնում
է, դարձյալ սկսում է ինչ իրեն նեմ խոսել։

— Ո՛հ, ԲՆ չերկար ու ծանրալի չի ժա-
մանակն հասել... Պետք է մի լավ ընկեր գտ-
նեմ ինձ համար...

Ասում է, Նուրալի ուրիշ վեր է բերում ու
նվազում։ Մին էլ անհետում է՝ ծառերի արան-
քից դուրս չեղավ աղալը։

— Հիմի էլ աղալը... քայքայ չես արած էլ չեմ
ուզում... Աղալիս նեմ ԲՆ անեմ... հասարակ
է աղալը. իսկ աղալը գալիս է առաջը կտրում։

— Նո ԲՆ լավ ես նվազում, վարդուտ ԲՆ
կլինի ինձ էլ սովորեցնեմ։

— Ինչու չե, կազմերեցնեմ, — պատասխանում

և աշուղը... միայն թե ինչ վոր ասեմ, պետք է լսես:

— Աչքիս վրա, խոսք է ասլիս ազգեւոր—
Մեղեւ լսեմ, ինչպեւ աշխերտը վարդապետն
կլորի:

— Դե վոր եղպեւ է, յետեիցս արի:

Ազգեւոր աշխարհաբար ընկնում է վարդապետի
յետեից ու գնում են: Գնում են: Գնում են,
մտնում են մի նեղ կանոն, յերկու կողմից բարձր
թիկեր վարդապետն ետեւ կանց կանոնում, ետեւի
մի կողմից մի փառքիկ ընկողի մասի են: Ե
կոստում է զպիտ գետն ու վտար գնում վրէն,
մյուս կողմից մի արիք մաս ու կանչում է
ազգեւոր:

— Հապա զե յեկ, սիրելիս, յեկն ուզում ես
բան ազգեւոր՝ զից ընդ աշխի ձախ թափը:

Ազգեւոր լսում է, թափը մեկնում է վարդապետը
բանում է կազմում ձախ մասի կառարարին:

— Դե կիմի էլ աշխ ընդ:

Այն էլ կազմում է աշ կազմի մասի կառարարին:
Հետո մտնի է անում՝ ամուր են կազմում
թե չի, ու բաց է թողնում: Դասերի կառարար-
ներն: Մասերը յետ են գնում, վրէն են թողնում
ազգեւորն ու սկսում են ետեւի պի մեկ:

— Ետեւ կաց, միշն մին էլ յետ կազմ,—
ասում է վարդապետն ու շարունակում իր ետեւին:

Մի քիչ վոր անց է կենում, նորից սկսում է
ինքն իրեն խոսել:— Ո՛հ, ի՞նչ յերկար ու ճանդ-
բաշի յե մասնաւորն ետեւ... Գնաց է մի լավ
ընկեր գտնեմ ինձ նման... Ասում է, իւր-
թանն ուսից վեր ընթում ու նվազում: Կո-
ստատիվ ասալն է յիշում մի նապաստակ:

— Համեցեք, կիմի էլ նապաստակը... բայց
յետ արան էլ չեմ ուզում... Սեւ նապաստակն
ենա թնձ անեմ,—կոտակում է աշուղը, իսկ նա-
պաստակը մաս է գալի:

— Այ թնձ լավ ես նվազում, վարդապետ: Ի՞նչ
կլինի ինձ էլ ազգեւորեցնես:

— Դեպի չի, կարելի չի, ե նեւս էլ կառարարն:
Միայն թե ինչ վոր ասեմ, պետք է լսես:

— Աչքիս վրա... խոսք է ասլիս նապաստակը—
Մեղեւ լսեմ, ինչպեւ աշխերտը վարդա-
պետն կլորի:

— Դե վոր եղպեւ է՝ յետեիցս արի:

Գնում են: Գնում են, գնում են, գնում են
գալիս անտառի մէջ մի բացատ: Բացատի մեջ-
տեղ կանգնում է լինում մի բարդի վարդապետը
մի թույլ է նսնում, թույլի մի ենքը մասից է

կազմում, մյուս ենքը նապաստակի վրէն ու կան-
չում է:

— Հապա, իմ խոսքիկ, զե մի քան անգամ
ես մասի բարձրագոյն պատու արի, անեմ զո
նապաստակը:

Նապաստակը լսում է քան անգամ պատու
է գալի մասի բարձրագոյն: Թույլ փաթաթվում է
մասին, խեղճը Թում է մասին կազմ ու քանի
նից է ասլիս, քաշում, քաշքշում, ենքան Թույլ
վրէն կարում է:

— Ետեւ կաց, միշն մին էլ յետ կազմ,—
ասում է վարդապետն ու իր ետեւին շարունա-
կում:

Վարդապետն զնարաց յետք զես է նից աշխի,
զեն է նից աշխի զիւլը, քարն է կրճում, մասն
է կրճում, ենքան անում է: միշն Թափերը
կանում է կազմու մեղքից: Կանում է ու, թե
չորս վտան անեմ, չորսն էլ փոխ է անում,
կասաղած, զաղաղած ընկնում է վարդապետի յե-
տեից, վոր ետեւի պատու-պատու անի: Ազում
եւեւից ազգեւոր նեւից ազում զիւլն անում
է թե չի՝ սկսում է լաց լինել ու աղաղակել:

— Դե աշխեր, զե աշխեր, Կաթի պիտի
ինձ, են վարդապետ ինձ խոսել:

Դեպ Կանում է Ետեւի կապնում, Թափերը
կրճում, կարասում, ազգեւորն ապաստում ու
յերկուսով միասին ընկնում են վարդապետի յե-
տեից, վոր իրենց վրեժը հանեն:

Գնում են, գնում են, ետեւին պատուում
են մասին փաթաթված նապաստակին: Ասում
էլ ետեւի են պատում ու յերկուսով միասին
լարվում են ընդհանուր թշնամու:— վարդապետի
յետեից:

Վարդապետը շարունակում է իր ետեւադրեն
անտառում: Մի անգամ էլ նվազում է, ու ես
անգամ բարձրաբ բանում եւ Զուլթանի ենքը լսում
է մի ազգաւ փայտաւոր, զորեք թաղում է,
կաշիքը գնում է կոնաստակին՝ գալիս է կանգնում
յերգը լսելու:

— Վերջապեւ յեկա՛մ իմ ընկերը,—բացական-
չում է վարդապետը: Սեւ մարց էլի վարձում,
վոյ թե վարձենի զաղաները:— Ու սկսում է
նվազել: Ենքան արտասույ, ենքան կրաշալի,
վոր փայտաւոր զմալում է, սիրտը կրճում
արախաթյանից խոսք է լինում: Ընդ ես մա-
մանակ վրա յեն ետեւում զիւլը, ազգեւորն ու
նապաստակը: Փայտաւորը նվազում է, վոր
նրանց մարցում չար բան կա վարդապետի զեմ,

խելոյն առաջ է անցնում, բարեբաղնում իբրև սուր կոչքնն ու առում։— Ով որս գրա գա, խնայած կենա, վոր ինչ կես է գործ ունենալու։

Գազանները եւ վոր անձնում են՝ սաղստում են ու պեղի, յետ են փախչում գետի անտառի խորքերը։ Վարդեազ փայտաւտարն շարահայտութիւն անելու համար մի յերջ էլ նպաստում է ու գնում։ Գնում է համարում է իբրև սուղը։ Զուժակը պատին կախում ու պատկուտի միջոցը գալիս է. ուզում է քնի, քանը չի ստանում։ Ետքումս գնիլը, ապխտն ու նապաստակն են մարի միջին։ Մին էլ հանկարծ գիշերփա մի ժամանակը կնք լուսամուտի սակին գնի ու ապփար սկսում են ձեն ձենի սուլ ու գոռնալ, իսկ նապաստակը նրանց յետից փոքր-փոքր է.

— Ըճ'ը, Վճ'ը, քաջ վարդեա,
Նա քնի արիբ դա մեզ կես.
Մեզ սանջոյ իբր ուզում գան,
Տանջիլիբ կմի գե զարթուն.

Միշն լուրը մենք եպես
Հանդիսա քան չենք տալու քեզ...
Ճճ'ը, Վճ'ը, քաջ վարդեա,
Նա քնի արիբ դա մեզ կես...

Սերգուս են, յերգում են անասունները։ Զուժակն էլ պատի վրէջն է սկսում իրեն-իրեն նվազիլ նստնլ կես, ու երգես աղկատու, երգես վարդալի. վոր խելը վարդեազ չի իմանում որ կորչի են յերգի ու յերաժշտութեան ձենից։ Ամբողջ գիշերը չի կարողանում աչքը կղցնի, սանջիւմ է ու սանջիւմ։

Մերերն առում են, իբրեք թե վարդեազ են սրժանից յետը ինչքան աղքատ աշխարհում՝ ամեն գիշեր նրա լուսամուտի սակ կնքում եր եւ տխուր, սրտանմիլի յերգը.

Ըճճ'ը, Վճճ'ը, քաջ վարդեա,
Նա քնի արիբ դա մեզ կես...

Ու Զուժակը վարդում եր կեսը։ Ամեն գիշեր, ամեն գիշեր միշն լուրը, միշն իբր մալը.

[1914]

Գ Ո Ր Տ Ը

Ժամանակով մի թաղավոր է լինում։ Նա թաղավորը մի քանի աղիկ է անենում՝ մի-նը միւսից գնդեցիկ. բայց ամենից գնդեցիկը լինում է փոքրը. ենքան սիրուն, ենքան շարժալ, վոր էլ լուսես, չիտես, կանգնես ու մարի անես.

Թաղավորի պաշտի կողքին մի անասն է լինում. անասնում, մի կին յարենա սակ մի լրերու։ Նա սիրուն աղիկը սովորութեան է անենում՝ ամեն որ գնում է են կով անգը, լրերի մաս խալ է անում, իբր վտակի գնդակը վերն պցում ու բռնում։ Մի որ էլ խաղալիս շատ բարեք է պցում, չի կարողանում բռնի, ու գնդակն ընկնում է լրերու։ Վերից մարիկ է անում.— լրերու աչքին թվում է անասնի Սկսում է աշի-աշի լաց լինել։ Նա լացի ժամանակ հանկարծ մինը ձեն է տալիս.

— Խնչ է պատանել, Թաղավորի աղիկի. ինչք համար եւ երգես աշի-աշի լաց լինում։

Մարի առ աղիկն ինչ տեսնի. մի անգլին գործը լրերի պատանելի նստած՝ մարդու նման խոսում է։ Զարմանում էւ Ասում է.

— Քաղալիս գնդակն լրերը պցնի, դարս տիպիլ, նրա համար եմ լաց լինում։

— Խնչ,— ինչպիսի է դարսը,— եր քնն քան է, վոր դար համար լաց եւ լինում։ Խնչ կասա, վոր քո գնդակը հանեմ։

— Ամեն, ամեն քան կասա,— սկսում է աղալի աղիկը.— իմ բարբ դարդերը կասա, իմ անգլին քարերը կասա, իմ վտակն թաղը կասա, միայն թե իմ սիրուն գնդակը հանես.

Դարսը, թե.— Խնչքա են պեսք քո դարդերը, քո անգլին քարերը, մարդարեաներն ու վտակն թաղը։ Չեմ ուզում։ Այ, ուրիշ քան է՝ ինքն ինչ սիրելիք, ու երգես սիրելիք, վոր ամեն բանում քո անբաժան ընկերը լինելի, քեզ կես միայն սեղան նստելիք, մի ամանով ուտելիք, մի բաժակով խմելիք ու մի անկողնում քնելիք։ Այ, ինքն եւ խոստամարիք են ժամանակ կցատակելի լրերն ու հասակից կանելի քո վտակն գնդակը։

— Կով. լով. ինչ վոր ուզում եւ եր ամենը խոստաման եմ, միայն թե՝ իմ գնդակը բռնես,— խոսք է տալիս Թաղավորի աղիկն ու

Անն էլ մտքումը առնւ է. — Մըսն ժողի
աւար Ե, ախար կահան, մի տես ինչէր է
ուզում։ Դեռ չըտրում կեցիկի ու կըսէր
քրտու։ Գո թնչ բանն է մարգուն ընկեր գա-
նաւ... »

Դարաւ ննչ ժող եւ խոստումը յաւն է՝
աւելում է իրի առիւ, գնդակը պցում է կա-
նաչ խաթի մէջ։ Աղիկը ժող յի Բալում պը-
գակը կախումով, ուրախ-ուրախ, Բալիտա-
լով վազում գնդի առն։ Դարաւ կանչում է.

— Կնչ, կնչ, ինն էլ աւար կնազ... ախար
յես ջնդ պես վազել չիմ կարազ...

Աղիկը յես էլ չի նայում, վազում է ընդ-
նում եւր պալտան ու գորաւ ժողից կանում։
Դարաւ յանից նայում է նայում ու էլ յես
մանում է իրորը։

Մյուս որը ննչ ժող Բազմորի աղիկին իր
կոչ ու պալտապանների կես միասին սեզան
է բազմում ու սկսում է ուսել իր վանի ան-
նով։ Եւրի, Եւրի, մինը մարաւոր սանդակը-
նեւով բարձրանում է, զուրկ կանկաւում ու
կանչում։

— Բազմորի փոքրիկ աղիկ, բաց արաւ...

Բազմորի աղիկը վազելով գնում է տես-
նի՝ ով է կանչում իրեն։ Դուրս բաց է անում,
տեսնում՝ առաջին կանչածն զորաւ։ Իսկույն
զուրկ յես է գործում ու վախճան զալիս է
իր սեղը նստում։

— Եղ թնչ էր, աղիկա, ինչից եղպես վա-
խճիր։ Զինք թե զե կա կանչածն զուրկ յե-
սեղ, ուզում է ջնդ փախցի, — Խաչում է
Բազմորը։

— Այն, Խաչիկ, զե չի, մի անձանի գորա եւ

— Դորան թնչ է ուզում ջնդից։

— Գիտե՞ս, Խաչիկ... Յերկն անտառում իր-
ւորի մաս խաչ ելի անում, կանխար իմ վա-
կն գնդակն ընկավ իրորը... Ան լաց ելի լի-
նում... Դարաւ կանչ ինն ալից իմ վանի
գնդակը... Յեզ վորպէսեւ նա գրա փախարն
ուզում էր, ժող յես անդամաւ իր խաչընկե-
րը գաւառի, յես էլ խոստացաւ... Բայց իսկի
մարգուն չի անցնում, թե՛ ճիշտ ժող, նա
կկարենար իր իրորը Բաչիկը... Ան կիմի
յիկի է, կանչում ենանդ զան լեակը, ուզում
է գո ինն մաս։

Ախիկը գորաւ կանկաւում է զուրկ ու կան-
չում։

— Բազմորի փոքր աղիկ,
Յեզ զուրկ բաց զու կարգին,
Միայ է յերկն ինչ խաչ ալիք
Գալ իրորի յեղերին...
Բազմորի փոքր աղիկ,
Յեզ զուրկ բաց զու կարգին։

Բազմորի աղիկանն առնւ է.

— Խաչ եւ ալիկ, պնաչ է կատարես։ Դեռ
զուրկ բաց արաւ։

Աղիկը գնում է զուրկ բաց է անում։ Դար-
աւ յանից ներս է ցատկում, Լոպ, Լոպ, ցա-
կելով կանում է աթոռին ու կանչում է.

— Դե ինն բարձրացրաւ դիւ ջնդ մաս։

Աղիկը իր մէջ շատ է նեղանում, առտա-
սում է, բայց Բազմորը պատվիրում է, ժող
զորան ինչ առնւ է՝ լսի։ Աղիկը զորան
բարձրացնում է գնում իր աթոռին։ Աթոռին
է գնում թե՛ չի՝ կիմի էլ ուզում է սեղանը
բարձրանալ։ Դեռն են սեղանին։ Լիմի էլ ա-
սում է՝ մաս ցալիք զո վանի անձը, ժող
միասին ուսնեց։ Թնչ անի իսկի աղիկը,
Ես մի կանչն էլ է կատարում։ Ուսում է
պըննում, կիմի էլ թե՛ կտացաւ, ցուսն առնում
է, ինն աւար զո սեղանը, մնացած անկողինը
լինի, ժող ջնդ կես միասին ջննչը։ Յուրկ
արգին աղիկին սկսում է բաց լինի։ Մասն ու
պըննւն զորան գնդակը էլ չգնում էր ու
զարգանում, կիմի պնաչ է աննիք իր գնդ-
ակի ու մալար անկողնում իր կես ջննչին։
Զի ուզում, բայց ներք առաջվանից ալիք յի
զարաւանում։ Առում է՝ ալիք լպնաչ է արեւ-
մարես նրան, ով ժող փորձանքի մամանկ
Բանդ էր ջնդ կանար։ Ինչ ժող խոստացի
ես—պնաչ է կատարես։

Ճարակաւում աղիկը յերկն մասով զոր-
աի մեղքից բանում է, ամառն իր ննխարանն
ու գնում անկյունում։ Բայց արի տես, ժող
զորաւ սրանից էլ չի իրաւում։ Աղիկը ննչ
անկողին է մանում թե՛ չի՝ ցատկելով մասե-
նում է, կատակին կանչում ու ճըլաւալով խո-
սում է—Լը՛ւ էլ թնչ է... յես էլ եմ կոչում...
յես էլ եմ ուզում ջննչ... ինն էլ պատկերաւ
ջնդ կես... »

Նույն է առում, ժող եւ աղիկն սիրաւ
բարձրում է, մպաւով վերցնում է գնում իր
անկողին ժող։ Դեռն է իր անկողին ժող թե՛
չի, մին էլ են է տեսնում՝ եւ զորաի կալին
արագիւ, ու միջից զուրկ յեզով մի գնդակի

լիբրատուրայ, կոչքին նստեց, կոչքին նստում է ու պատմում զարմացած աղջկանը, թե ինքը մի թագավորի աղա չի լինի, չար կախարհը գործերի է գորա, աթմ աղխիլը իրեն նստեց իշխոյից ու վերադարձեց իր մարգկաթին կերպարանը:

Նստեցին ուրախ-ուրախ վեր են կենում գնում թագավորի մաս, պատմում են ամեն բան: Նկոյն էլ զուգ ուրախանալ, ինչպես վոր թագավորն ուրախանում է մեծ նարստնից և սարքում ու նրանց պատկում իրար նետ:

Հարսանիքից նետո նորագույնները պիտի գնային թագավորի աղի նարանիքը: Աստվադ զուգ գալիս է գնանը կանգնում աթ մանրի կողքը, միանալը սպիտակ խալամի աղի-տակ բարեք փնտուրները գլխներին, զուգ սարքերը զուկնեցն, իսկ կողքի լուսնը կանգնում թագավորի աղի կնի մասան՝ Հաժաա-րիմ Ուանը: Ու նույն իր Հաժաաարիմ Ուանը թիկունքին, խանել կնի կոչքին, թագավորի աղին սրանում է գնուի նայրենիք:

Շուտ է գնում թե քիչ, մին էլ նանկարե նանապարին ախանջովը մի ձեն է ընկնում. թվում է, թե կողքի լուսնը մի բան կտարեց, Սետ է գառնում կանչում:

— Ի՞նչ էր, Ուան, կանգը կտարեց:

[1814]

ԻՆԵՂԵԼՆ ՈՒ ԳՐԵՏԵԼԸ

Մի մեծ անասար թերանում ապրում էին մի աղաա փայտաւառ ու իր կնիք: Յերկու յերեմա ունեյին, աղի անուանը ձնեղն էր, աղի-կանը՝ Գրեմու:

Առանց են էլ պահաաթյան մեկ են լինում, թանգում-յանն է, վոր ընկնում է են կոչմե-րում, իրենց սրիս նաւն էլ չեն կարգանում նարեն: Մի սր էլ, անգումը պատկած, փայտաւառը գետ է մասնում, գետն է մասնում, գարդից մի կոչքից մյուս կոչքի վրա չի շուտ ու մուտ գալիս, վերից կուլիս պտում է:

— Ես ի՞նչպես պետք է անենք, մայ կնիկ, ի-կի բան չունենք, ինչով պիտի պահենք ես լիբ-խաներին:

— Գրեմու, մայ մարդ.—պատասխանում է կնիք.—սորի առավառը մեքին յերեմաներին տանենք անասար խորքը, կրակ անենք, մի-մի կտար նայ տանք մեաներն ու ննանց թողնենք,

— Վե՛յ, վե՛յ, ի՞մ տեր, կտաք չեք ես. ես ի՞մ սրտի կողմն եմ լիբխաթ, Վոր տանում եմ ինձ անընդաա են սրվանից, ինչ գու նարում Ապրում էլիք գորտի սրում:

Գնում են: Ճանապարհին մի յերկու անգամ էլ եղ անուկ մայներ են ընկնում թագավորի աղի ախանջովը ու ամեն անգամ էլ նույնն է թվում, թե կտաքը կտարեց, բայց իսկապես Ուանի սրտի մանր յերկաթի կապանքներն էին խորտակվում ու ընկնում: Են սրվանից, ինչ վոր իր տերը գորտ եր գորենի՝ Հաժաա-րիմ Ուանը առատիկ տիտեյ եր ու յերեց պատ յերկաթի կապով կապել էր իր սիրաը, վոր տիրությանից չպատաներ: Աթմ եղ կտաքը յե-կն էր, վոր էր լիբխաաարը տիրելը նայրե-նից տանի: Հաժաաարիմ Ուանը յերկուսին էլ նստեցրիլ եր կողքի մեկը՝ ինքը կակզնել նրանց թիկունքին, և անանջով իր յերխա-աարը տիրելը կախարգանից ապառախ ու բախաաոր, ուրախությանից սիրաը սիրաը զուգ բայց եր յիկել, ու իրար լուսնից խորտակվում ընկնում էին սրտի մանր կապանք-ները:

մեք յետ գտեք մեր գործին: Ճամփեն չեն գտել, վոր յետ գտն առն, ու մեք էլ կա-լաւմենք:

— Ձե, մայ կնիկ.—պատասխանում է փայտաւառը, յետ եղպես բան չեմ անի, իմ սիրաը չի տանի, վոր յետ իմ մեղքով իմ յերե-խաներին տանեմ մենակ թողնեմ անասարում, վերջապես գապանները կտարակվեն ու կպա-տասանեն նրանց:

— Ը՛հ, կնիք,—ասում է կնիք.—նույնն թե նույնն չորս էլ սովման կորչելու յեք, են: ժամանակ գնա ու գաղաղների կամար տախ-տակ տալիս: Ու նույնիսա չի տալի մարդուն, մինն է վոր չի հասնաւ-թվում իրեն նետ:

— Բայց էլի մեզքս գալիս է յիկել յերխա-աների վրա,—ասում է փայտաւառը կուլ նետ համաւաւ-թիկելուց նետո: Իսկ յերեմաների յունը սովից չի տանու, յուսմ են ամեն բան, ինչ վոր խորթ մեքը տաւա է իրենց նորը:

Աղի-աղի լաց է լինում Գրետիլը ու գտնում Հենզելին։

— Մենք կտանք։ Հենզել՝

— Սուս կաց, Գրետիլ յան,—ասում է Հենզելը,—գարջ մի անիլ, յես սրա ճարք գտնեմ։ Յեղ անա մեծերը քնում են թե չե, Հենզելը վեր է կենում, իր չորերը հանում, գտառ լաց է անում ու ձիվում փախչոյ։ Լուսինը պայծառ լուսավորում էր ու իրենց տան առջևը ցրված աղիտակ լավուկները արծաթի փայլ նման չալլազում էլին։ Հենզելը կտանում է, ու գրգռան ինչքան ասում է, եղ քարերով լցնում ե։ Հետո վերադառնում է տանն Գրետիլին ասում է։

— Հանգիստ կաց, ջուլբիլի խնո Քեքեր, ասում է մեղ չի կորցնիլը—Ու նորից պոսկում է իր անկողնում։

Աստվառը մեղում է թե չե, արեամաղից ասալ, խորթ մերը գալիս է յերեխաներին գարթնցնում։

— Դե, չուս արեք, վեր կացեք, ծուլբեր, պատարասվեցեք գնանք անտառը փնտրելու։—Հետո ասեն մեկին մի-մի կտոր կաց է առալիս ու պատվիրում։

— Անս ես մեղ առալի եմ հաշի համար, տեսեք, մինչև հալը չլուսեց, թե չե, մինչևս ե, հետո ել գոյնիլ չեք ասանալու։

Գրետիլը հալը գնում է գրգռանը, վարդիտեմ Հենզելի գրգռաները բերնն բերան լինն էլին քարերով, Հետո վեր են կենում ու համապարկ են ընկնում գեղի անտառը։

Մի չիլ վոր անց է կենում, Հենզելը կանգ է անում ու նայում է յես՝ գեղի իրենց խորհիլը, ու շարունակ եղպես յես է թուռն Հերն ասում է։

— Հենզել, թնչ ես զու շարունակ յես մոխի առալիս ու յես թուռն, Կարանիլու ժամանակ չի, վտանքը ժամ առալ։

— Հայրենի յես մի սխալում կատվին եմ մոխի առալիս, մի, ետեղ կտեղը նստում է, կարծես թե մեղ վերելն շնաս քարափն է ասում։—Խորթ մերը հասող խորը կտրում է։—Ապուշ, իսկի յե չե մեր կտանն չի, եր կտառի մի սխալում միանելու չի, վոր փայլում է արեի ապուշ Հենզելը կտառի վրա նայելու մասին իսկի չի ել մտածում, նա յես ընկնելով իր գրգռի սխալում քարերն էր ցանում համփին։

Հենց վոր հասնում են անտառի խորքը՝ Երն ասում է։

— Դե, յերեխեք, փնտ հավաքեցեք, մեղ համար կրակ անեմ, վոր յերեք։ Ձեռաց Հենզելն ու Գրետիլը խաբ են հավաքում, բերում էլի ասում։ Ջուլը գտնում են, բոլը վեր է բարձրանում։ Խորթ մերը ասում է։

— Դե, յերեխեք, կրակի կողբին պոսկեցեք ու հանգաացեք, իսկ մենք գնանք մի ջիլ հետո փնտ անենք։ պրծնենք թե չե, կպանք մեղ կվերցնենք, միասին կգնանք ասում։

Հենզելն ու Գրետիլը կրակի կողբին նստում են, հաշիլու ժամանակն էլ վոր գալիս է, անհրաժեշտ իրենց հաշի կտարն ասում են։ Յեղ վարդիտեմ հաշին ձեն էլին լուռ, համարացած էլին, վոր իրենց Երը մոսիլ մի վորիլի անց է Ռայց վոր թրեխացնում էր, եր կայելը չի, մի կեղ էր, վոր փայտանալը կայել էր մի չոր մոսի. ցամաք գնում եր գալիս, զարկում էր մոսի բնին ու թրեխացնում։ Ու հապա, յերեխեք յերեք-յերեք նստում են, ալջենից հոգնամաթիւնից փակվում են իրանց իրանց, ու խորը քնում են։

Մին ել վեր են կենում, տեսնում են՝ արդեն մոսի գիլեր է։

— Հիմք պետք է ես անտառից դուրս գանք, Հենզել։

Հենզելը սիրտ է առալ։

— Մի ջիլ կաց, Կրե լուսնյակը դուրս կգա, համապարկը կպանենք։

Հենց վոր լուսինը դուրս է գալիս, Հենզելը ջրով մեղը բռնում է ու գնում իր ցանած քարերով, վորենց արծաթի փայլերի նման պոպում էլին ու ջուլց առալիս համապարկ։

Արթուր գիլերը հապա մինչև լույս գնում են ու լուսաբացին հասնում են իրենց ասուղը։ Դուռը ձեռնում են. խորթ մերը լաց է անում, ու թեև շատ է զարմանում, վոր տեսնում է Հենզելն ու Գրետիլն են, լայց ասում է։

— Այ զուց չոր յերեխեք, եղան ժամանակ թնչ եղ անտառում քնել ու թուցել, մենք ել կարծում էլինք՝ ել չեք ուզում մեղ մոս վերադառնալ։

Իսկ Երն ուրախանում է, վորովհետև նրա սիրտը ցավում էր, վոր իր յերեխաներին մոսի անտառում էր թալել։

Մի ջիլ ժամանակ անց կենալուց յոնք նորից ամ է ընկնում ամեն անց, ու նորից

յերբխանքը լսում են, թե ինչպես իրենց խորթ մեքը գիշերը նորն առում է.

— Եյ յես ինչ ունեյինք. չունեյինք, կերանք: Մենակ մի կես ւայց և Պացել, են ել վոր կերանք՝ մեր բանը պրծած եւ Պացել և ես յերբխանքը նուայենք: Տանենք անասան, ես անգամ ավելի խորը, վոր ել չկարողանան նամփա դանեն ու յես գան, թե չե ել մեզ փրկություն չկա:

Ես բանը քարի նման նշում և նոր սիրաք, ու միաց և աւում:

— Ավելի լավ և են Պացած վերջին պատան ևլ բամանի իր յերբխանքի նկա:

Բայց ինչ վոր առում և, կինը վոչ մի բան չի ուզում լսի՝ ինչ մի գրախ նախալում և ու նախաստան: Դե ով վոր ալքն ասել և, թենն ել պեաց և տախ: Փայտանան ել, վոր մի անգամ արգելն կնոջ նկա նամանայնել եր, յերկրորդ անգամ ել պեաց՝ և նամանայնել:

Իսկ յերբխանքը դա մի տախ գնած չեն ու ես բարըք լսում են: Մեծերը քնում են թի չե, Հենգելը տեղեյ վեր և կննում, ուզում և առաջվա նման ելի դուրս գնա ու պաշարի նամար գրգանը լափակներով լցնի, խորթ մերը դուռը փակած և լինում, չի կարողանում դուրս գնա, բայց ելի քրոջն ամեն կերպ սիրա և առլիս:

— Լաց մի լինի, Գրեանը լան, դու նամդիս քնիք քեզ նամար: Առգնած վորդրած ե, մեզ չի կորցնի:

Առաջուր մեքին խորթ մեքը գալիս և տեղներինք վեր կացնում: Ամեն մեկին մի կտոր ւայց և առլիս, ւայցի կտորն ել առաջվա ավանդին ել ավելի փաքս: Յեվ ան անասող գնալիս նամփին Հենգելը գրգանում շարունակ մանրում և իր ւայցի կտորը, շուտաւ յես Պաց ևլ ցանում յես նամանայնելից, Հենն առում և:

— Հենգել, դու քանի կանգնես ու յորս կազմի վրա նորանջես. նամփեղ գնա ելի:

— Լայքիկ յես իմ ներսով ապաքնուն եմ մտիկ առլիս, վոր էրեն նմ մեր տանիքին նասան՝ կարեն թե ինձ քարն և գրկում:

— Հիմար, — կանչում և մեքը, — են իսկի յեյ քա ապաքնին չի, են սիպտակ միանելույն և արեւն ասկ սիպտակին առլի:

Իսկ Հենգելն ել մամանակ ւայցի փրանքները ինչ պցում և ու պցում իրենց նամփին:

Յերբխանքին առում են անասող, ենգես մի խորը տեղ, վոր իրենց որում չեյին յեղած. ենտեղ ել կրակ են առում, ու խորթ մեքն առում և:

— Յերբխեք, դուք ետեղ նստեցեք, ու թե ցաններդ կաննի, քնեցեք. իսկ մենք մի քիչ ավելի խորը գնանք, փես նամփենք, նկա իրկիւնը, յերբ վոր դարձներս կվերջանենք. կցանք մեզ ել կանենք ու կերթանք առն:

Քաշի մամանակը վոր նամում և, Գրեանը իր ւայցի կտորը բամանում և Հենգելի նկա, վորովնեան Հենգելն իր ւայցը նամապարին փռելի եր: Լնաո ննչում են: Իրկիւնն ել վրա չե նամում, բայց վոյվոջ չի գալիս յերբխանքի յանիք: Զարթնում են կեպիւնքին: Հենգելը սկսում և սիրա առլ իր քրոջը:

— Գրեանը լան, ապախի մինչ լուսինը դուրս գա, են մամանակ կերեսան ւայցի փռլանքները, վոր յես նամփին շաղ եւ ավել: Նրանցով կգանենք մեր նամփին ու կցանք առն:

Լուսինը դուրս և գալիս թե չե, յերբխեքը նամփա չեն ընկնում յես զեպի առն, բայց վոչ մի փռլանք չեն գնան, վորովնեան գալտեքի ու անասողին նապարգոր թղլանները վեր և յին քաղեր: Իսկ Հենգելը շարունակ Գրեանիին առում և:

— Ինչպես վոր լինի, մենք կգանենք նամապարը...

Բայց նամապարը գանել չեն կարողանում: Թափառում են գիշերը մինչև լուս, նկա ամբողջ ողջ առաքուսից մինչև իրկիւն, վոչ մի կերպ չեն կարողանում անասուսից դուրս գան: Լնաո ել սովում են, վորովնեան ասուսիս վոչ մի բան չեն ունենում, բայցի մի քանի մարին, վոր ետեղ-նեանից կարմրին ելին առլիս խտերում: Վերջապեն, յերբոր ենքան նոցնում են, վոր յերկուսի վտանքն ել թմրում են, մի ծառի տակի պտուկում են, քնում: Բացվում և յերբորդ որվա առաքուսը, ինչ վոր յերբխեքը թաղել են իրենց նորական առնը: Նորից նամապար են ընկնում զեպի առն, բայց ամեն մի քաղափախով միտն անտառի խորքն են մամում ավելի ու ավելի խորը, և լեթե լուսով պլումբյուն չնաներ, անպատեա պեաց և կորչելին:

Նկարին տեսնում են մի ծառի էլուզին մի սիպտակ սիրուն թալուն: Ես սիպտակ սիրուն

Քաջուհը ննդեա լաճ է յերգում, վոր յերեխեան
պատմարից ժարում են տեղներն ու տղանք նն
գնում նրանք խում է թե չն, թիկն է անում,
յերեխանց կողքին Քաջուհ-նստում մյուս նս-
տին, յերեխաներն էլ նրա յետեից կապեա գնում
են, գնում են, մընչև վոր կանում են մի անու-
կի: Եւ անուկի տանիքին Քաջուհը իջնում է:
Յերեխեքը տանիքին մտնում են, տնւում
են՝ իրքը տանը ամբողջովին կացիք է յիման,
կտարը գաթից, իսկ յուսամուտները Քափա-
նիկ շաքարէր:

Ան, կենք սրանից էլ կոկանց.—տասն
է Հնդկուհը մի լաճ ցոփ աններն Յնա տանի-
քից մի կտոր կուտեմ, դու ինչ յուսամուտից
կեր, Գրեան, ոճ գիտի քնչ անուշ է, չի:

Ու Հնդկուհը ևզվում է զնոյ գերն, տանիքից
մի փայտիկ կտոր է կտրում, Գրեանն էլ
կտրում է, սկսում է յուսամուտի ապակին
ուտել: Հնդկ հա մամանակ ներսից մի քարակ
անն է գալիս:

— Կ'է՛սն, կ'է՛սն, կ'է՛սն, Ե՛՛՛, Ե՛՛՛, Ե՛՛՛:
Ես ձո՛ք է կրում տանըս:

Յերեխեքը պատասխանում են.

Եւ քամին է անում խիտ,
Ջարակներն անկանգնում:

Ու ասանց սրանից չորթվելու շարունակում
են ուտել: Հնդկուհին տանիքն ենքան զուր եր
յիկել, վոր մեծ կտոր կարեց, իսկ Գրեանը
յուսամուտից հանեց մի ամբողջ ապակի, տեղն
ու տեղը նստեց ու անուշ-անուշ ուտում եր:

Մին էլ կանկարծ դռները լիտ են բացվում,
ու իր գազապանին կենդան զուրս է գալիս մի
պտտով-պտտով կին: Հնդկին ու Գրեանը նն-
ջան են վախենում, ենքան են վախենում, վոր
պտտաները ննաներիցը վեր են պցում: Իսկ
պտտուհը զյուրից շարժելով առաջ է գալիս:

— Կէ՛ս, յերեխեք, ինձ, եղ ձո՛ք բերեց անդ
կտակ: Ներս յիկեց, յիկեց ինձ մա կացեց,
մի վախենաց, վոչ սեկից Շնա չեմ սար:

Ասում է, Քափանիքը բռնում ու ներս տա-
նում: Տանում է լաճախանաչ է առլիս: Ելկաթ,
շաքարուտ, էլ խնձոր, էլ ընկուղ: Հնուս
յերխի տեղ է պցում մաքուր, ենքանի: Հնդկին
ու Գրեանը վոր պոսկում են, ննդեա է թզում,
թե դրախտն ընկան:

Դու մի ասի՛ր պտտուհը կապեա բարի փաշա-
ցուշ է ննանում, բայց իսկապես մի շար կա-

խորդ է չեկել, ամեն կերպ ննանում է յերե-
խաներին: Ե դիմա՛մք էլ ասե՛ք կացիք է չի-
նել, վոր նրանց նրա գրափի զնոյի իրեն: Ոճ
հանին է ընկնում, պոսնում է, յեխում, լա-
փում, եղ նրա կտար մի ուրախություն ե:

Կախարդների աշխերը սովորաբար կարմիր
են լինում ու կուտ չեն տնւում, բայց զար-
մանայի սուր կատառնայում են ունենում,
երբս գիտարչ գազարների պես: Անց կենդ
մարդու հուրը կեովից են իմանում: Յերբ վոր
Հնդկին ու Գրեանը նրա տնակի մտերքը
Քափառնիքն են լինում, նա կեովից արդեն
նրանց համ տանում է, շարախնդաց ծիծա-
ղում ու վոչում:

— Ե՛, սրանց արդեն հանկուտ են... սրանց
էլ ինձանից չեն պրծնիլ...

Ասափաղ լեզին, յերեխաներից առաջ, շար
կախարդը մի շառավ տեղիցը վեր է Քաջուհ
ու յերբ տնւում է նրանց ննդեա խաղաղ
քնած, յիջը, վարդապուշ թշերով, իրեն-իրեն
մրմնում է:

— Ութով, ինչ անուշ պատասներ են...

Հնդկուհին բռնում է իր վանկրտ ննաներով,
քարչ է առլիս, տանում կամանոցը պցում,
վանդակավոր զուրք փակում ու թաղում են-
տեղ գտա: Ինչքան սիրա՛ր կալի: Ինչքան էլ
զոտա՛ էլ թնչ պիտք է անի: Հնուս գնում է
Գրեանի յետից, կրում է ու եղնում:

— Ճե՛, չեմ, վեր կաց, մեզ լալիկ: Գնա
լուր ընդ ինչորոշ կամար մի վորեն կամով
բան յեփիլ: Լընն կամանոցում փակել եմ,
պիտք է նրան կերակրել, վոր մի լաճ չապանա
ինձ կամար... Գնաց է չապանա, վոր ուտեմ...

Գրեանն ուղում է լաց լինի, բայց եղ բո-
լորը զուր էլին: Ասում է սուս ու փուս պա-
ռովի կրամանները կատարել: Ու սկսում է
Հնդկին կամար կամով կերակուրներ յեփել,
իսկ իրեն Գրեանին բացի չոր վանդաներից
բան չիւր առլիս:

Ամեն առափառ պտտուհը գնում է կամանոցի
զուրը կարում ու կանւում:

— Հնդկին մասոց զեւր մեկնիլ, տնւեմ
չաղաթիլ ես թե չն:

Հնդկուհը մասի տեղակ միւս մի վոնոր է
զուրս մեկնում, պտտուհը էլ վոր լաճ չի տնա-
նում, չի կարգանում լուկի, մտնում է, վոր
ես Հնդկին մասն է, ու զարմանում է, թե
ինչպես է, վոր Հնդկին խելի չի չաղանում:

Նապեա չորս շաքաթը անց է կենում, Հն-

նախ և թվում, ու, վերջապես, նկատում են իրենց նորակառն առնել: Եստեղ սխալում են վաղել ինչքան վառներումը ուժ ունեյին, ներս են թափվում ու ընկնում են իրենց նոր վաղել:

Հերներն էլ մի նաեղիսմ ժամ չեր ունեցել են սրվանքից: Ինչ լերկիանցը թաղել էր առաւում, իսկ խորթ մերը արդեն մեռել էր:

Գրեհուլը իր գոցնոցը բաց է թաղում ու

[1914]

ԿԱՐՄԱՐԻԿԵ

Լինում է չի լինում, մի փառքիկ սիրուն աղջիկ է լինում: Ով մի աղագն առնում է, սիրում է եւ աղվանը, բայց առնելից շատ իր առան է սիրում: Ել չի իմանում ինչ առնի, վոր թուան սիրաբ շահած պահի:

Մի աղագն էլ մի կարմիր գլխարկ է նվիրում: Եւ կարմիր գլխարկն ենքան է աղ գալիս եւ աղվանը, վոր էլ չի ուղում գլխին ուրիշ գլխարկ գնի բացի կարմիրից: Կարմիր չորեր էլ նազնում են, վասից մինչև գլուխ կարմրում են, դրս նամար էլ առնուը դնում են կարմրիկ:

Մի աղագն էլ մերը կարմրիկին տաււ է:

— Աւ եւ գաթնն ու եւ գինին առ տար առախի: Կիմանցացի է, թուլացի է, թուլ ուտի: Խմի, մի քիչ ուտի գաւ: Դե, քանի որը չոր չի, գնա, միայն կարգին, կամաց գնա, նամից էլ չնովես, թե չի վոր կշնկնես չիլը կշարցես, էլ առախ կամար բուն չի մալ: Տառի մաս էլ վոր մանես, չեռանաւ՝ առախի բարեկա: Եւստեղ էլ նաեղիսմ կաց, գնա ու գնն չվաղվես:

— Հա, մալքիկ, ինչպես տաււ եւ, ենպես կանեմ, — խոսք է առիս կարմրիկն ու գնում:

Տառն աղբիկիս է լինում գլուխից մի կնա ժամ կնու: Եւստառի մեի կարմրիկը կենց առաւում է մտնում թե չի, գնեը դուրս է գալիս մի գիւ: Բայց կարմրիկը չի իմանում, թե գինն ինչ առաւափիկ կենպոսի չի, ու խելի չի չի վաղնում:

— Բարով, կարմրիկ, — տաււ է գնել:

— Բարով, Դե, սիրաբ:

— Եստեղ վաղ-վաղ մար եւ գնում, կարմրիկ:

— Գնում եմ առախ մաս:

— Եղ թնչ եւ տանում գաղնոցում:

միջի լեպեղը նոր առախի շատ առիս, ենպես վոր մարգարիանը ու աղբին քարեղը չաղ են աղնում առովը մին, իսկ մյուս կողմից էլ կենպոսն է բառնն բառը նամում ու թափում իր գրգռելից:

Եստեղ էլ առնն ցավ ու եղա վերջանում են ու աղբում են միասին սրախն ու առնաղ...

— Գաթն ու գինի չեմ առնում: Մենք չեռնի գաթն թեղիկն՝ առախի կիմանցացի է, թուլացի է, տանում եմ, վոր գաթնն ուտի գինին էլ խմի՝ ուտի գաւ:

— Գաւ առաւ վարանց է աղբում:

— Առաւում, մի քառաղ ժամի նամիս չի կա մինչև ենաղ: Եւստեղ, չեռնի կաղնի մաս կա, են մասերի առիկն է նրա առնուը, մի են, վոր չորս կաղն էլ աղբին ցանկապատ ուտի: Կիմի կարեկի չի կշնա:

Կարմրիկն աղագն խոսում է, իսկ գինն իրան-իրան միաց է առնում:

— Եւ փառքիկ, քնքուլ աղջիկը թնչ առնուլ պատաւ... առ աղիկ նամով կլինի, քան թե պատաւը: Աղա, քիչ տեսեմ, մեր աղա, բանն ենպես խելցով քանի, վոր չուխան էլ կանկղ պցես:

Մի քիչ կարմրիկն կնա գնում է ու տաււ:

— Մի գնա մախի արա Ե, կարմրիկ, առն թնչ կիմանի մաղիկներ են փախած մեր չորս կողմը: Մի չիս կանգնում ու չիս կիմանում սրբանցով: Մի չիք, տես թուլաններն թնչ առախ չեռում են: Կենց աղիկը գլուխ, տես ու փուս գնում եւ, կարմես թե ուտումարան եւ գնում: Մի տես թնչ ուրախութուն է առաւում...

Եստեղ գլուխը վոր է քալում կարմրիկը, չորս կաղն աղբ առնում, տեսնում է մասերի տերկները արանքից ետեղ-ենաղը ներս են թափանցում ու խաղում են արևի չաղերը: Իսկ կանաչ խոտի մեջ ցրիվ բարձրանում են գալիկներն առնամար մաղիկները: Մաքուլն տաււ է՝

— Տառի կամար վոր մի փախել մաղիկ էլ

տանեմ, եւ շատ կուրախանամ: Նա ժամանակ էլ կա, կտանեմ...

Ասում ե, համբից դուրս ե գալիս անտառն ընկնում ու սկսում ծաղիկ ցածել: Մինչդեռ պոկում ե, տեսնում ե նրա կողքին ալիւնի գեղեցիկն ե ծաղկում, հիմի լիկ են կողմն ե վազում. հապիտով էլ ալիւնի ու ալիւնի կեսու, անտառի խորքն ե ծածուկ:

Իսկ ես ժամանակ զնչը կարն համբով տառի տանն ե հասնում ու զուրը ձեռնում:

— Եղ ձե՛կ ե:

— Կարմրիկն եմ, քեզ համար գինի ու զաքս չեմ քերել, զուրը բաց արա:

— Դասն փակելին հուզ տուր, կրացվի, — ներսից ձեն ե տալիս տառը: — Յես թալլ եմ, չեմ կարող վեր կենալ:

Դնլը դասն փակին հուզ ե տալիս, զուրը լիս ե բացվում: Լուս հարձակվում ե անկողնի վրա ու պտտվին վաղ-վաղ կուլ տալիս կեսու նրա շրտքը հաղնում ե, նրա զլիտկալիլը կապում, անկողնում պտտում ու վերժուկը ցատկով վերն:

Իսկ Կարմրիկն եկանց մի ծաղիկից մյուս ծաղիկն ե վազում, ու յերբ վոր ենքան շատ լիս ծաղիկ ե ցածում, վոր տեսնում ե էլ չի կարող տանի, նոր տառը միան ե ընկնում: Գարնալը ընկնում ե համբին, վազում զեղի տառի տանը:

Վոր հասնում ե տառի տանը, զարմանում ե, թե զուտն ի՞նչու չե կրնիկ վրա բաց:

Ներս ե ծածուկ, սիրար մի վախ ե ընկնում: Ասում ե, շէք տառվան, միշտ իմ տառի ժամ հնդկս լավ եր, եսոր ինչու չեմ հաղես վախենում... Մտառն հաղես ե տառն: ու ձեն ե տալիս:

— Բարի լիս, տառի լուս:

Գառախանն չկու: Մտանում ե տառի անկողնին, վերժուկը լիս ե ցածում: Տեսնում ե տառը պտտվան ե, բայց չի իմանում ինչու: — զլիտկալիլը ներսն ե ցածել ու հնդկս տառիկնակ ե նայում, վոր...

— Վեր, — ասում ե, — տառի ել քնչ անգին անգիններ ունես...

— Ես նրա համար ե, վոր քեզ լավ լսեմ, քեզիկս...

— Վա՛յ տառի, ել քնչ անգինն անցեր ունես...

— Ես նրա համար ե, վոր քեզ լավ տեսնեմ, քեզիկս...

— Վեր տառի, ել քնչ անգինն անցեր ունես...

— Ես նրա համար ե, վոր քեզ ալիւնի լավ գրիկն, քեզիկս...

— Բայց, տառի, ել քնչ անգիններն ձեն քեզան ունես...

— Իսկ ես նրա համար ե, վոր քեզ չուտով ունեմ...

Ասում ե զենն ու տեղից ներքն թռչում, ձեռաց կուլ ե տալիս խեղը Կարմրիկին:

Միան էլ կուլ ե տալիս, կշտանում ե ու նորից անկողնում պտտում, խաժառանգով ցնում: Ղենց ես ժամանակ, դու մի ախի, մի վորսկան ել պտտվի տան ժամից անց ե կեսնում: Ասում ե,

— Ե՛մ պտառն ինչու չե հաղես խաժառանգում, մի տեսնեմ, չի՞նի թե հեղը մի բան ե պտառանել...

Ներս ե ծածուկ, ժամանակին ժամանում, տեսնում ե պտառի տեղը պտակած զնչը:

— Է՛ր, վերջապես հանկս ընկար, անիկվան, վաղուց էլի քեզ ժամ գալիս:

Ասում ե վորսկանն ու մին ուզում ե նրա ցանով զարկի, մին էլ ծածուկն ե, թե կարելի չե պտառվին կուլ ե ալիւն ու կարելի չե նրան փրկել: Այլ կարգանով չի գարկում, գտնակը տանում ե ու սկսում ե փորը հղել: Մի քիչ հղում ե թե չե, մի կարմիր զլիտակ ե լերնում, մի քիչ էլ հղում ե: — Կարմրիկը կենդանի-կենդանի դուրս ե թռչում ու կանչում:

— Վա՛յ, քնչանն վախեցա... քնչ մաթ եր զենի փորումը...

Նրա լիսից էլ տառն ե զուրս գալիս, նա էլ եր զեն կենդանին, բայց զժվար եր չու՛նջ ցածում:

Եսակ Կարմրիկը շատով մեծ-մեծ ցարեր ե համարում, են ցարերով քերում են զելի փորը լցնում: Դնլը զարթնում ե, ուզում ե տեղիցը թռչի, զուրս փակելի, բայց ցարերից ենքան ծանրացել եր, վոր տեսն ե տեղը վեր ե ընկնում, գետնով զիպնում, ստակում:

Ամենքն էլ հնդկս ուրախանում են, հնդկս ուրախանում են, վոր էլ լիզվով տան չի լինի: Վորսկանը զելի մորթին պոկում ե, վեր կուլում գնում, պտառը նստում ե, սկսում ե Կարմրիկի քերած գոթնն տանել, զերնն խնել ու քիչ-քիչ ուժի գալ, իսկ Կարմրիկը ծածուկն ե:

— Տե՛ս, ես մինչ քաղաքն եմ, եւսրից զուրս չեմ գալ ու մեռակ անտառն շնկնել, լիբրժոր մալթիկը չի քաշում։

Ասում են սրանից յետը մի անգամ ել Կարմրիկը յերբ վոր իր սասի եւսր թիւմնց է յեղել ասանկիս, սի ուրիշ գնլ է ուղեցել Նրան եւսրից, վոր եւսրիցը զուրս գաւ Բայց Կարմրիկը զգո չացել է ու իր եւսրին է գնացել։ Յերբ վոր սասի մաս է եւսրի պատմել, է, թե եւսրի՝ եւսրի մի գնլ պատանկն ինձ եւսրին, բարեկ քայց եւսրի չար աչքով եր նայում, վոր եւսրին մեջ չիմեցինք, եւսրիս, թե ինձ ուսեր... Տասն տակ է։

— Հմլ Կարմրիկ չան, կայ զուրս փակնց վոր չիմի թե ել գնլ զա եւսրիս։

Մի գնլ կանում են, անտառ են գնլ զուրս ձեռում է ու մեռ է սալիս։

— Տասն, զուրս քայց սրտ, ին Կարմրիկն եմ, քեզ եւսր գաթա յեմ քերել...

Տասն ու Կարմրիկը վոր պատասխան են տալիս, վոր զուրս քայց են անում։ Սրանից յետը գնլ մի քանի անգամ ել տան չար կող-

[1815]

մովը պատյան է տալիս ու քարեքանում կը տուրը։ Մտեց պատյան է, թե լիբր զուրս է իրիկունը Կարմրիկը զուրս գա իրենց տունը զնայու, վոր քանի ուսի։ Տասը զլիբ յե շնկ-նում Նրա մալթիկը։

Նստեց, կնկ տան պատի տակին մեծ կոթ է լինում չրով։ Կարմրիկին տաւ է։

— Կարմրիկ չան, եւսրի մի խաչու կա, վեր կու ես խաչուն, սար սեւ կոթի մեջ։

Կարմրիկը մի խաչուն տանում է անում զուրս մեծ կոթի մեջ, եւսրի, վոր կոթը պը-պըպը-պըպը լցում է։

Ես խաչի եւսր վեր է քարեքանում շնկ-նում գնլի քիթը։ Դնլ փնկացնում է, վերից սկսում է իրիկունը, թաքուն նայել գնլի ներ-քով։ Վիզը նկում է, նկում է, եւսրի նկում է, վոր ել չի Կարմրիկն իրան պատի, թը՛մի, շնկնում է ուղիղ կոթի մեջ՝ խեղդում։ Կարմրիկն ել ուրախ-ուրախ վեր է կանում գնում իրենց տունը, են է լինում են, ել եւսրին վոր վաջ մեղց չի տալիս Նրան։

ՍՈՒՐՈՏ

Մի եւսրիս մալթու կին կրկնապանում են Տեսնում է մալթ մալթում է, կանում է իր միմուսար աղիկունը, տաւ է։

— Զավա՛ն, յեղիբ լալի ու քարի, են մա-մանակ սասիվ միջոց քեզ կուի, ին ել յեր-կընդից մալի կանեմ քեզ ու անքաման քեզ կես կլինեմ։

Ասում է ու արեւը ապրողներին քալում։ Տեսնում։ Աղիկին անեն որ գնում է մար գե-րեղմանի վրա լաց լինում է Մուս է միջոց լալի ու քարի։

Ձեռքը գալիս է, ձյունը սիպտակ սալումով մանկում է մար գերեղմանը, իսկ գարնան արեւը չաղումն պես կեր յեւսրիկին է ուղում, աղի-կա եւսր խորթ մեր է քերում։ Խորթ մերն էլ իրեն կես լիբու աղիկն է քերում, զորից սիրուն ու սիպտակ, ներքից չար ու անուղի։ Եւ խորթ աղիկա եւսր սկսում են ան արե-րը՝

— Միթե ես կուսուլուն էլ մեղ կես միասին պեղց է ասնը պարպ-պարպ նայի։ Այ ու-

զում է եւսր ուսի, պեղց է ալիսալի։ Ասում են խորթ քուլիսին ու տանիցը զուրս են անում, ջրում խուսանցը։ Կով չարերն ու կուլիկները եւսրից եւսր են, կին զուրից ու փետ վաւանմաններ են եւսրում։ Ժափ են տալիս՝ վրեն իրեղում։ — Ա՛յ ես իշխանուհու մը-տիկ արեւ Կ, անեղձ՝ վեց է զուգիկ, զար-գալիկ։...

Եւսր աղիկին տալիսից մինչ իրիկուն պեղց է խուսանցում չարալից։ Ասումը մեղին պեղց է վեր կնար լուր կրի, կրակ անը, կարի, կարկանդ, լիբի, թափի։ Խորթ քուլիսին ել չարանակ Նրան վաւանում էին ու վրապարում, մալթում էին, շարան վաղն ու սիպտակ չաղ էին տալիս, միթե՛րն էին անում, ու Նա խորթ պեղց է նստեր եւ-տիկ-եւտիկ եւսրից։

Իրիկուններն էլ յերբ վոր քանը վերջացնում էր, անկողին չանը, կրակի տալիս՝ միթե՛ր վրա յեր պատկում։ Նրանից էլ միջոց միթե՛ր

եր քննում ու զրտ համարել ջաղջերն աղել
անուշը գրին Մախրատ:

Մի անգամ եւ Մախրատի ներք, ուրիշ տեղ
գնալու, խորթ աղջկաներին հարցնում է, թե՛
թնջ եք ուզում, զոր ձեզ համար բերեմ: Մինն
ասում է — «Բնն համար սիրուն չորեր բերա:
Մյուսն էլ, թե — «Բնն համար մարգարան մա-
նրակ բերա:

— Իսկ դու, Մախրատ ֆուն, դեռ ինչ կուզես,
զոր ձեզ համար բերեմ:

Մախրատն էլ ասում է. — Հնարիկ, ես ծառի
հյուղը, զոր վերադարձից կդիպիլ քո զգեստ-
կին, ես հյուղը կարել ու բեր ինն համար:

Հերը գնում է խորթ աղջկաների համար լավ
չորեր է առնում, մարգարան մանյակ ու թան-
կագին քարեր է առնում ու համփա ընկնում
դեպի տուն: Վերադարձին մի նմանով անց
կենտրոն մի ընկուզենու հյուղ դիպնում է գըլ-
խորտին, զգեստիկ վեր պցում: Մե հյուղն էլ
կարում է հնար վերցնում, զոր Մախրատին տա:
Տուն է հասնում, խորթ աղջկաների ուզածն
իրենց է առնում, ընկուզենու հյուղն էլ առնում
է Մախրատին: Մախրատը շնորհակալ է լինում
երրից, ասում է եւ ընկուզենու հյուղը մոր
գերեզմանի վրա անկում ու լաց է քնում: Մե-
քուն լաց քնում, ենքուն լաց է քնում, զոր
սրտատուքով են անկած ընկուզենու հյուղը
լքում եւ Ու ընկուզենու հյուղը դուրս է գա-
լիս, մեծանում, մեծ ծառ է դառնում:

Մախրատը որը լերեց անգամ գնում է եւ
ծառի տակ լաց է քնում ու աղ-թք անում:
Ամեն անգամ էլ մի երեմակ թուլուն գալիս է
եւ ծառին վեր գալիս ու, Մախրատն ինչ զոր
սրտով ուզում է, եւ սրտով ուզածը վերելից
պցում է ներքե:

Մի անգամ էլ թագավորը մի անգին է ուր-
ցում, զոր չերեց որ լերեց դիշեր պետք է քա-
լեր: Իր անբուժյան բույր գեղեցիկ աղջկանե-
րին հրավիրում, համաքում է եւ անդեմին,
զոր իր աղն նրանց միջիցը իրեն համար
հարմարացու ընտրել: Խորթ զույգերը զոր իմա-
նում են իրենց էլ եւ հրավիրված, ուրախա-
նում, աղյաւհըով մին եւ քնում, Մախրատին
անն են առնում. — «Արի, Մախրատ, արի, մեր
մաղբիլը սանրի, մեր կուլինները սրբի, մեր կո-
նակները մեր պցի, գնում ենք թագավորի պա-
լատը խնդալիք:

Ինչ զոր ասում են, ամեն բան Մախրատը

կատարում է, քաջ սիրալ ուզում է, զոր
ինքն էլ պար գա: Ինքն էլ ուրախանա: Խորթ
մորը խնդրում է, զոր իրեն էլ նստները տանն
պալատը:

— Ը՛հ, եղեմ դու խոյ. — հնում է խորթ մե-
րը — անա՛ւ մախա՛ւ եղ, մախրատ անդով
հնց դու, էկիր պահա թագավորի պալատում:
Վո՛չ եղիդ հաղուստ աճես, վո՛չ վտաիդ վառ-
նաման, դու էլ ես ուզում պալատումը պար
գնա, առ Մախրատ:

Դեռ եղ պա խնդիրըը մերժում է, զերջն
ասում է.

— Դե լավ, մի աման վտալ եմ անել մախրըը
յերկու մամումը թե կլուկե, կաններս ձեզ էլ
կառնենք: Թե չե՛ս չե՛ս չենք տանիլ:

Մախրատն ես լսում է թե չե, յետեի զոնիցը
զուրս է թուլում պարտեղը ու կանչում.

«Ե՛մ ընկերներ, աղանակներ,
Յերկնքի տակ թուլող հովեր,
Թա՛ք լիկեք ամեն կողմից,
Վեր քաղցեց զտալը մախրից,
Հա՛ն՝ ամանը, վառը՛ ձեզ կեր,
Ի՛մ ընկերներ, թուլուն հովեր:

Սա տակն է քնում: Մին էլ եւն է անում
խառնացի լուսամուտից յերկու երեմակ աղա-
նի ներս ընկան, նրանց յետեից տատարվները,
տատարվների յետեից էլ Թագած թուլանները:
Մըլըլըլով իջնում են ուղիղ մախրի վրա ու,
կշաւհաւ, կառնցներով սկսում են վտալ շմախ-
րից վեր քաղել, վտանքն ուտել, լավերն
անել ամանի մեջ: Մի՛ մամ էլ չի քալում՝ քո-
լոր վտալը ինկում, համաքում են, յեռ թուլում
գնում: Մախրատը ամանն անում է, ուրախ-
աբախ ասումն առնում խորթ մորը, ասում է՝
հի՛մի ինն էլ կնար կառնի: Խորթ մերն ասում
է. — «ՃԵ, յե՛մ ամանի, վո՛չ հաղիդ հաղուստ
աճես, վո՛չ վտաիդ վառնաման: Թնդես պետք
է պալատում պար գա: Դու խոյք ու խա-
տառակ կլինես, մե՛նք էլ ձեզ կես:

Մախրատը լաց է քնում: Մե մամանակ խորթ
մերն ասում է.

— Դե լավ, յերկու աման վտալը մի մամում
թե մախրիցը ինկնիլ, կաններս կառնենք: Թե
չե՛ս չե՛ս Թագու՛ն էլ ասում է՝ չես չե ինկի
չի կարող անիլ:

Յերկու աման վտալն անում է մախրըը, ինչ
Մախրատը յետեի զանից պարտեղն է վաղում:

ւիճ ընկերներ, պաշտակներ,
Յերմիայի ապ Քաղաք հազար
Քաճի յիճից ամեն կողմից
Վեր քաղեցեք վաղը մերից-
նա՞ն՝ ամուսն, գառը, ձեզ կեր,
Իմ ընկերներ, Քաղաք հազար:

Կանչում և թե չե, խառնուցի լուսամուտից
Քաղաքալույ յերկու ճեղքակ ապառի յեն ներս
ընկնում, որանց յանից աստղաբերը, աստ-
ղաբերի յանից էլ աստղ Քաղաքները: Մըը
վերջով իջնում են մերից վրա ու, կը տ-կը՝ ու,
կառնցներով սկսում են վաղը մերից վեր
քաղել, վառերն ուտել, լավերն ամեն ամանի
մեջ, Մի ժամ էլ չի քաղում, քայր վաղը չու-
կում, հազարում են, յես Քաղաք գնում: Մի-
բայր ամեն ամուսն է, ուրախ-ուրախ ամուսն
է ասլիս խորթ մորը, ասում է՝ կեք անպա-
նա ինձ էլ կաննի կնալ: Խորթ մերն ասում
է. — Բնե՛ ուղում ես որա, մի՛ն է, քեզ կաննիս
չենք ամուսնու, վոչ կալից կապուս անես,
վոչ գառից վառնումս, թնչդես պետք է պա-
լաւում պար դաւ: Դու խաղց ու խաթառակ
կընես, մենք էլ քեզ կուս: Ասում է, յերեսը
չուս ասլիս իր յերկու գառալ աղլիկներին աս-
նում գնում:

Միբայր ասնը Թում և մեծ-մեծակ Վեր
է կննում գնում մոր գերեզմանի վրա, ընկու-
ղենու ասլիկն կանգնում ու կանչում.

«Ժամ յեկ, իմ ծնո, ձեզիք գառ-վառ
Վաղի-արծաթ չոր ինձ կամար»:

Կանչում և թե չե՝ ներսակ Քաղաքը ձախ
վրիցը վաղիկար ու արծաթակար մի ձեռք
չոր ու վառնամաններ և զգում ներքե: Մի-
բայր իսկույն կանչում է ու շառաւում պալա-
տը: Արծաթակար ու վաղիկար զգեստը կալին՝
ենքան զեղեցիկ և լինում, վոր խորթ մերն ու
քայրերը չեն կանչում: Ասում են՝ ով գիտի
ինչ Քաղաքի աղլիկն և Միբայրն իսկի
մաշներնա՞ն անց էլ չի կննում, ասում են՝ կի-
մա Դա ասնը Դասած, կեպուս-կեպուս, մի-
բիցը վաղն և չուում:

Քաղաքի աղն վոր աննում է, իսկույն
զեմն է գալիս, ձեռքը բռնում է, նաը պար
է գալիս, ու էլ նեղ ձեռքը բաց չի Քաղաք:
Շաղիս միջին իրիկուն պար է գալիս, իրի-
կունն էր, վոր ուղում է ասն գնա, Քաղաք-
րի աղն ասում է.

— Յես քեզ կանապար կընեմ:

Շատ և ուղում ինանա, թե մի է են զեղե-
ցիկին, թե՛ ասնից է, ձեմ աղլիկն է: Բայ-
նակին Միբայրն կանապար Քաղաք է, մը-
նում է իր նոր աղաթը, կորչում: Քաղաք-
րի աղն աղաւում է, միջին վոր Միբայրի
նորը գալիս է: Ասում է՝ են աննանք զեղե-
ցիկին ցո աղաթը մաւո:

Միբայրն միայն է անում. — Չիքի թե մեր
Միբայրն է ես զեղեցիկին...

Աղաթը քանչում են, ասին ու վրա
չեն անում, վոչ Միբայր կա, վոչ ուրիշ ուղին:
Դու մի ասի՛ Միբայրը մի կողմից աղա-
նացի դուին և քարերացի: Մյուս կողմից ներքե
Քաղաքի մի ասլիկարքում ընկուղենու ասլի
կանգնել: Մնակ իր նախ զգեստները կանն
և զրե՛ մոր գերեզմանի վրա ու Քաղաքը յես
է ասլիկ, իսկ ինքը վաղել է խառնուց՝ նորից
մերից վրա պալիկ: Խորթ մերն ու աղլիկ-
ներն էլ գալիս են աննում՝ ինչպես վոր Քա-
ղաք են, նեղուս է՛ Միբայրը՝ գառիկը կալին՝
մերից վրա պալիկ, կողքին էլ ձեքի նրալը
միայն է:

Մյուս որը կանգնել էլ յես նորագում է,
կեր, խորթ մերն ու քայրերը գործալ նոր
չորեր են կանում ու գնում, իսկ Միբայրը
չապում և իր ընկուղենու ասլի ու կանչում է.

«Ժամ յեկ, իմ ծնո, ձեզիք գառ-վառ
Վաղի-արծաթ չոր ինձ կամար»:

Ներսակ Քաղաքը աստվածից աղիկ զեղե-
ցիկ մի ձեռք չոր և զգում ներքե: Նա չորերը
կալին Միբայրը վոր չի կալանում ինչու-
քեմ շաղալը պարտի պատերա՞ն և ասլիս,
կանգնակները Թում են բերանները բաց:
Դու մի ասի՛ Քաղաքի աղի աղն էլ նեղ
կանգնել է լինում, Տեմում և թե չե՝ զեմն
է վաղում, ձեռքը բռնում է ամուսն ու միայն
նրա կես և պարում շարունակ: Ուրիշ պարե-
կներ էլ վոր մտնում են, ասում է՝ չե, իմ պա-
րիկները սա յե, միայն որա կես պետք է յես
պար դաւ:

Նի յես մայր վոր ընկնում է, աղլիկն ու-
ղում է գնա իրեց ասնը: Քաղաքի աղն
լիակից գնում է, վոր աչք պալի, աննի թե
ում ամեն և մանում: Միբայրը վաղում է
ընկնում իրեց ասն յանի պարտեր: Պար-
տեղում մի ամաններ յե լինում, լիցը կասած,

հրաշալի տանկերով: Սկսում է ման-նարդիկ են ծառն և բարձրանում աւելի-երի արանցում ենդեն և հորչում, վոր թաղավորի աղեն չի չի կարողանում նկատի, թե վորտեղ թաղեն-վեց: Սղաւում է, մինչև Մախրատի ներք գալիս և Աւում է:

— Են տնտեսիք աղիկը եւ յետ աչքիցս թաղ աւ, կարծես թե՛ ես ներ տանկենում բարձրացաւ:—

Ներք միտք է տնում. — ԵՅիկնի թե ես մեր Մախրատն եւս:

Հրամայում է, կայինը բերում են, տանկենի կարում են՝ վրեն վալիզ չկա: Մանում են խոտանցը, տնում են, ինչպես միշտ, զարկալ մտերի վրա պտակտ եւ Դու մի տալ՝ ծառի մի կողմից բարձրացել եւ, մյուս կողմից իկել, լավ չարերը տարել և աղիլ թաղանկին, կեն գաւորը կազել աւ եւ յետ լիկել մտերի վրա պտակել:

Սերբորդ անգառն են տանըցիք գնում խել-լույր: Մախրատն եւ չերբորդ անգամ վազում է մար գերեզմանի վրա, իր ընկալնեա տակ կանգնում և աւ կանչում:

— Ժամ չեկ, իմ ծնուն, ձեզիք զուս-վաւ
Վաղի-արծաթ չոր թե՛ կամար:

Ես անգամ մերժակ թաղանկը մի են տեսել էսի աւ չեղի գլխաւ և հցում ներքե, վոր աշխարհում կազկեն մարդը վալ տնեցել է, վալ կուենեա. իսկ վաւանմաները՝ զուս գաւորաց:

Ես գլխաւը կազին. զուսգամ-զարգարված վոր կանգնեի մեջ դուրս և գալիս՝ տնեցեն եւ արանցից աւ զարմանցից թլվում, վերանում են: Իսկ թաղավորի աղեն տնում և նաւր պարի, չարանակ պարել, ով վոր եւ ժամնում է, տաւում է:

— Ե՛ մենակ չես պիտք և պարեմ որս կես...:

Ո՛ր չետ վոր մաթն ընկնում է, Մախրատն ուղում է գնա, թաղավորի աղեն եւ ուղում է ուղեկցի: Եւսը կնպես նկատք տնում և աւ չարանում, վոր աղեն չի չի կարողանում յետ-վիցը կանել: Միտքն թե թաղավորի աղեն ես անգամ խաղամանկութուն եր բանեցրի: Հը-րամաշիւ եր, վոր պարտի սանգալեցնիքը ձրթնեւ: Սանգալեցնիքը ձրթնեւ են լինում աւ, յուսը իկնելու մամանակ, աղիկա էսի վաւանդը կղում և տնգալեցին: Թաւ:

Թաղավորի աղեն վաւանմանը վերցնում է

աւ վրեն զարմանում, թե ինչպես է փոքրիկ աւ ինչպես է սիրուն, են եւ զուս մաջուր վաւանց:

Մյուս որը վեր և կենում, վաւանմանն աւանում, գնում Մախրատի նոր մաս: Աւում է՝ կա թե չկա, ես պիտք է լինի իմ կինը, ում վաւանի ես վաւանմանը կգա:

Որքի ջուրերը ուրախանում են: Իցենց եւ փոքրիկ, սիրուն վաւանի են տնեցում: Մեծ ջուրն իսկույն խնկմընդայով իր սենյակն է վազում: Մերք կայքին կանգնում է, ինչք վաւանմանը վաւան վրա վերում են Գորում են, յայց փոքր և գալիս, ինչ տնում և չի տնում, մեծ մաւր վալ մի կերպ ներս չի գնում: Մերք զանակը կանում և իրեն և աւալիս, տաւում է:

— Աւ, մեծ պենդ կադի, վաւանի մի, վոր թաղակի զաւանս՝ վաւան իւ չկա ման զաւաւ: Աղիկը զանակն տնում է, մեծ պենդը կըտարում, վաւը կոխում և վաւանմանի մեջ աւ, մի կերպ ցավին կաղթելով, զուրս և գալիս թաղավորի աղի մաս:

Թաղավորի աղեն տաւում է՝ իմ կարանցուն աւ չի, վոր կա: Ես աղիկանը զաւակն և տնում, մին զլում: Եւսը կամեին են գերեղ. մանի մաթի անց կենալիս ընկալնեա վրից լիկել, ենթակ աղաթի կանչում են:

Ղեւ, ղեւ, աղեւ, չկա ճակատում,

Վանց և վաւանց արլուն կաթում:

Փաքր և վաւան վաւանմանը,

Թաւ կարանցուն ճընաց տանը:

Եստեղ թաղավորի աղեն մտիկ է տնում, տնեցում է՝ աղիկա վաւանմանից արլունը մարելով գնում է: Ձիւս զաւանց լիւս և շուտ աւալիս, ես աղիկանը լիւս և տնում, տաւում է՝ աւ իմ կարանցուն չի, թալ մյուս ջուրը փոքրի՝ տնեցնը:

Սերբորդ ջուրն և վազում իր սենյակը, վոր վաւանմանը վաւան փոքրի: Գնկները լավ են գնում, յայց որս լի կրակնի և մեծ դուրս զաւալ: Մերք զանակը կանում և իրեն աւալիս, տաւում է:

— Աւ, կրնկից մի թիլ կարի, վաւանի մի, վոր թաղակի զաւանս, վաւան իւ չկա ման զաւալ:

Աղիկը կրնկից մի թիլ կարում է վաւը մի կերպ վաւանմանի մեջ և կոխում աւ, ցավին զանակ, զուրս և գալիս թաղավորի աղի մաս:

Քաղաքորի աղեն առած է՝ կի՛մի արդեն գտաւ, առ յի իմ հարնայուն, զոր կաւ Ջին նստած է, աղջկանը զա՛մկն է առնում ու ջլում:

Գնդվանի կողքից անց կենտիս ընկուղի նա զրկի յերկու աղանակներն էլ յիս կանչում են:

— Ահ, դե, ագ՛, չի՛ս նրկառում,

Վնց է գտից արշուն կաթում:

Փոքր է գտին վառնամանը,

Քու հարնայուն ժընայ տանը:

Քաղաքորի աղեն մտիկ է անում, տեսնում արշունը գուրս է ծարում աղջկա սոխառակ գուր-
պաների առկից ու վառնամանից կաթկթում: Ջիւս գուրսը յետ է շուռ տնելս, կեզն հարն-
այունին էլ յետ բերում իրենց տանը: Առում է.

— Սա յիչ չի իմ խելական հարնայուն: Եւզ էլ ուրիշ աղջիկ չունի...

Հերն առում է. — «Չէ, էլ ուրիշ աղջիկ չունենք: Ելնարիտ է, իմ առաջիկա կնիկ մանից կեսս մի փոքրիկ աղջիկ Քաց, զոր մենք Մոխրատ ենք առում, բայց դե նա ձեզ վաշէ հարնայուն էլ փոքուկից փրակց...

Քաղաքորի աղեն ուզում է անգառաւա Մոխրատին տեսնի:

— Չէ, ամեն, — առում է խորթ մերը. — նա ձեպես կնգառս է, զոր վրեն մտիկ անել չի լինի:

Բայց Քաղաքորի աղեն կանգնում է, քի՛ ինչ ուզում է լինի, պեսք է տեսնեմ, — առ ձեն է տալիս, Մոխրատին կանչում:

Մոխրատը, յերեսն ու ձեաները յարմար լվացած, գուրս է գալիս, գլուխ տալիս Քաղաքորի աղեն: Սա յիչ վասի վառնամանը նրան է տալիս, զոր վասին չարի:

Տեղն ու անդը նստարանի վրա նստում է,

[1015]

փետն կողիս վառնամանները նսնում, վաշէ վառնամանը կանգնում: Ենպես է գտին գալիս, վնց զոր հալած-թալած: Վոր վասի չի կանգնում ու մղալով Քաղաքորի աղի աշերի մէջ նստւմ, Քաղաքորի աղեն կանգնած կանայում է, տեսնում է՝ առ ձենց են վեղելուին է, վորի կես ինքը պարում էր ու վորին ման է գալիս:

— Ահ, — առում է, — վերջապես գտաւ իմ խելական հարնայուն:

Քորթ մերն ու իր աղջիկները վաշից վեր են թռչում, նախանից ու ցավից են ցաթանի պես զանաղում: Քաղաքորի աղեն իր ձին կաննում է, Մոխրատին զա՛մկն անում ու թռչում գեղի իր պալատը: Մոխրատի մոր գերիզմանի մասից անցնելիս՝ ընկուղի նա զրկի են յերկու ձերմակ աղանակները Քչում են:

— Ահ, դե, ագ՛, չի՛ս նրկառում,

Ել արշուն չի գտից կաթում:

Վառնամանը վասինն է քան,

Բարով տանես քու հարնայուն:

Շապիս Քչում են, կեսս ցած են թռչում, մինը Մոխրատի ալ ուրին է քաղում, մյուսը մախ տալիս: Աս կպկա էլ Քում են:

Հարսանիքի ժամանակ Մոխրատի խորթ ցուլ-
րերն էլ են գալիս, զոր իրենց վրա յիչ կաթի նրա քաթաթիցը, ու իրեն քն ուրախանում են: Գտնի գնալիս մեծը Մոխրատի ալ կողքն է կանգնում, փոքրը մախ կողքը, ու աղանակները տե՛ծի ալ աշեն են նսնում, փոքրի մախ աշը: Գտնից յետ գալիս մեծը մախ կողքն է անցնում, փոքրն ալ կողքը: Ես անգամ էլ աղա-
նակները մե՛ծի մախ աշն են նսնում, փոքրի ալ աշը, ու թողնում: Աս հապիս, յերկունն էլ իրենց շարաթառից կարսնում են, ու ամբողջ իրենց կարսնում էլ Քում են կուլը:

ՃԵՐՄԱԿ ՈՋԸ

Մեղանից շատ առաջ մի իմաստուն Քաղաքոր է լինում: Վաղ մի քաւ չի Քում նրանից ծածուկ. ամենապաշտի քաների մասին էլ կարենա քն ցամին նրան տեղեկութունն է տալիս: Ես Քաղաքորը մի տարբերակ ստորաթթյուն է ունենում. ամեն

աղի, յերբ տեղանը վեր են ցաղում, ծառան մի ծածկան աման է ներս բերում, ու Քաղաքորը ամանը քաջ չի անում, մինչև զոր ծառան էլ չի գնում ու ինքը չի Քում մանկու:

Շապիս ցաղում է քա՛մական ժամանակ: Մի

անգամ էլ ես տանող ծառային մի կեսացրցաւթլում ես տիրում, վոր էլ չի կարողանում իրեն իրեն դիմադրել, ամենը տանում ես տանում ես իրեն անհաղել: Մենայնի դուռն զգուշ գնում ես, ամանի խափը յետ ցարում: Տեսնում ե՞մք ինչն մի ընկած ճեղքակ ու: Ել չի կարելիում իրեն պահել, մի կտոր կտրում ես գնում բերանը: Ազգին ես առիւթ քն չեմ—անկարծ պատուանի տակից մի զգալի գլծվածը ես լայնում: Անանջ ես գնում, տեսնում ես ճեղքակներն են, դուռը են անում, զանազան պատմութիւններ են պատմում անասանից ու զաշտից:

Դու մի առի՛լ ես մեր ծառան ունի միւսն ուսնելուն պէս կենդանիների լեզուն հաւաքում: Զնորհ ես ասացել:

Մնայն ես պատահում, վոր ենց ել ծածուկ թաղուտ: Կրայալի մասանին կորչում ես, ու կապանն ընկնում ես ես նախ հաճառքիմ ծառայի վրա, վոր ամեն անգ պատ յի ու ծառք ունի: Ասում են՝ կա չկա, սա չե զոգացել ծառանին:

Թաղալորը ծառային կանչում ես իր ծառ, պատմում, վոր լեթն մինչն ճյուռ որը զողի անունը չէ սա, դուրսը կթալի: Ես ծառան ինչքան յարգում-կարգն ես ընկնում, քն ինքն աննկ է, բան չի գաւնում: Ես պէս պատմութիւնով էլ բաց ես թաղում ու մինչն ճյուռ որը ծածուկ ես առիւթ:

Ան ու զողով խեղճ քանի ես իջնում, միայն ես անում, քն ինչ տնի, վոր պրծնի ես փրկանքից:

Պատմ են տեսնում քաղերը քանում իշտափն հաճախում իրար կողք կտրած հաճառաւում են: Ծափակ կապաներով մացրում են փետուրներն ու մի կեսացրցաւթան զրույց են անում: Գտնում են, քն հար վորը վորտեղ ես վորտեղ տալաւոր ու ինչ հաճով կեր ես գտել իր հաճառ: Մինչ վեր ես կարծում, քն՝

— Իսկ յետ ապանի նման կուլ ափ թաղուտ: Ծառանին, վոր պատուանի տակ ընկած էր, զրանից տառաքու մի տեսակ ծանր ես, ճշում ես...

Մասան անկն ու անցը վրա չե թշում ես րույ քաղի վրէջը բռնում, վաղում խաւանց: Խորաբարն տեսն ես:

— Լապա մի ես քաղը մարթի: քաղական զեղաքել ես...

— Լեւ, ճիշտ ես տեսնում,—պատասխանում ես խաւարը, ձեռքին ծանր ու քնքն աննկով, ասելու համար քաղական նկարագրում ես անկն իրեն: Խորա՛նք անկն ծածուկն ես:

Ասում ես ու վրէջ թաղում: Փորն խաւանիւթն, ընէ: զորս ես գալիս թաղուտ ծառանին: Խորին սրանով էլ պարզվում ես հաճառքիմ ծառայի աննկարագրել: Բաց վորովն ան թաղալորն էլ ուղում եր իր մեղքը մի տեսակ զալի, տալաւորվում ես նրան մի բան ինչորի, ինչ վոր սիրաւ կուլի: Խաւանում ե՛ պատասխան ինչ պատան էլ ուղի՛ տա:

Մասան հրաժարվում ես ամեն պատմից ու պատմից, միայն ինչորում ես, վոր իրեն մի էր տա, մի քիչ ծախի փոք ես ապաստանում, վոր գնա ծառայաւորի աշխարհը տեսնի:

Թաղալորը հաճախվում ես, մի լիլ ես առիւթ, հաճախ ծախս էլ: ու մեր ծառան հաճառքիմ ես ընկնում գնում:

Պատմ ես, գնում, շատ ես գնում քն քիչ, ել էլ տալում գիտի: մի լիլ ափից անց կենալիս տեսնում ես լեթն լալի, վանց ես լեթն, ընկն են ափի ծանծաղուտը: լեթնուտի միջ թըր-պըրտում են ու անխոր տանջվում: Թեկուց ես տեսն ես ծախսու լալի, տալալի մեր կերտը պարզ լում ես, քն իրեն տեսնելուն պէս ինչ պէս են խոսում են մինչն ու զանազան իրենց գառը վախանի վրա:

Ես վոր լում ես, մեղքը դալիս ես: Ձիւց իշտում ես, սրանց վեր տանում լիտ անում լիւրը: Խեղճ կենդանիները ուրախ-ուրախ տալում են իրի տակը, ապա դիմկենցը դուրս են հանում ու կանչում: Ե՛մենց ջոււ արած լայնութիւնը լեթն ծառանայ, աղիւթ ապա: ինչր ես ինչ մի որ էլ ձեռք զող պեղալը կըրնայ:

Յերիտաւորը հասկնից վեր ես կենում զընում: Մի քիչ գնում ես, միւս էլ թվում ես, քն ենց իրեն վառնելի տակից մի բարակ, նիւզ ձեռն ես գալիս: Լեթն ես նայում, տեսնում եմք լայնանի մի քաղական լիլ եւ զրծվում գիտնի վրա, քնանջ ես գնում, վոր խեղճը սարափում լաց են լինում ու ենդու խոսում:

— Ա՛խ, ինչ կլինի, վոր ես մարդիկ ու կուլիս կենդանիները մեղքից կուտ ծան գալիս: Լիլի ես կիմար մին, տառնց ափսոսալ, իր ծանր սմարկելով կկիւլիլիլ իմ մարդկանց ու մեր սրահարանները:

Յերիտաւորի մեղքն լիկով: Ձիւս զուլից

ծանց զեղի կոչեի շափելը. իսկ մըջլուներէ թաղափըը յանկէն. Շնորհակալ եմարարի նոյն. Թե ապա՛մե կտա, զո պարտքի ապէ չննջ Յալ մննքս:

Եւ չնչ շափելն ել, վոր բռնում է աղեն, զեղի ածառն եր տանում: Անառն է մշտնում, տեսնում է՝ չերկու պտտով աղամ իրենց եւանդրէն բնրից ներքե եւ թափում ու կը ապում են:

— Կննց միտ եւ մննց յննց ննց կերակրելու: Գնացեք ննց եամար կեր եարեցեք. աղբեցեք:

Քշտառ եւանդը խոտերէ մէջ թափում, թե՛ վերին եւ տնում ու խնայի եկնում:

— Մննց խնչ եւանդ, փաքցիկ նայեր,

Ուրաից զաննց ննց աղ ու կը,

Վոյ թե աւննց, վոյ բուն ուննց,

Մննց եւր զաննց, մննց թնչ աւննց...

Յերիասարդի մեղքը զալիս է տառնց յերկար ու քարակ մասնելու տննցած-յուննցած նայը եւնում է, ալիս աղամի եւանդրին, վոր ուննու Շնորհակալ ենց, — կանչում են աղամի եւանդը: Թե արած շափաթընը մի որ լիս կկտրեննց:

Ու վոր է կննում յերիասարդը, եւանդից համփա ընկնում գնում է: Գնում, եւանում է մի մեծ քաղաք: Տեսնում է՝ եւ քաղաքում ժողովարն իրարով է ունցել, լլվիլ փաղցունը՝ մի առասելի-անպատկելի աղմուկ-աղաղակ, եւրաւ-երայ: Մինն էլ մի նառն՝ փաղցուն-փաղց աղն է կննում ու կանչում:

— Թաղափորի աղիկը իրեն եամար փեսացու չե ըմարում: Ով աղում է նրա փեսան գտնաւ — մի զմար զարմ պետք է կատարի. թե կատարեց — լավ, թե չե եւ՝ զլուխը կթոյի:

Եւանդն ելին փաղնի Թաղափորի աղկիս առաջարկը կատարելու, միայն իրենց կյանքն ելին զուր խորտակել: Բայց մեր յերիասարդը ննց Թաղափորի աղկիսն տեսնում է թե չե, նայեւ է խնչը կոքնում նրա զեղեցկութունից. վոր տնն փորեանց ու տնն փտանց մարջեք եւնում է, զլիւիցը ննց է քալում, ներկայանում Թաղափորին, թե՛ զո աղիկը աղում եմ:

Եւանդից Թաղափորի երամանով աղին տանում են ծովի ափը ու մի վտակ մասանի զընում ծովի մէջ, Թաղափորն տեսն է:

— Եւ մասանին պետք է ծովի անդունդից եւննու թե եւանդից, եւ իմ աղիկը գտն ե, թե չե տառն մասանի յուս ալիարնց զուր յեկար, նորից կզգեն ծովը, մինչև վոր կամ եւննու կամ խեղզիկա:

Ամենքը ախտում են զեղեցիկ յերիասարդին, վոր մննակ կանչում եր ծովի ափին: Ու ծովափին կանչում՝ նա միտք է տնում, թե՛ ինչ տնն, տեր առա՛մա: Կննց եւ ժամանակ տեսնում է ալիքների մէջ յերեք եւանդը լողում են զեղ իրեն եւ յերեք եւանդ, վորոնց կյանքը ինքը փրկել եր մի ժամանակ: Մեղադի եւանդը բերանում բռնած մի խեցի չե բերում, բերում է, բերում, գնում յերիասարդի առաջին: Յերիասարդը վերցնում է, տեսնում է՝ վտակ մասանին մէջը: Ուրախ-ուրախ մասանին տանում է, տեսնում ալիս Թաղափորին, են եւտով, թե խոտացած պարզիւր պիտի տեսնա: Բայց զոռոջ Թաղափորի աղիկը ննց վոր խմանում է թե յերիասարդը ծաղումով իրեն հա՛ճատըը չի, յերեւը չուս է ալիս ու մի նոր խեցիք առաջարկում: Ի՛նչում է աղիկն ու ինքն իր մեղքով տառը աղաղակ կորեկ չաղ տալիս, տեսն է:

— Մինչև եպուց առա՛մա՝ արնի ծաղումը՝ պետք է եւ կորեկը հա՛ճաքս, նայեւ, վոր վոյ մինը չկորի: Թե հա՛ճաքցիք, եւ լավ, թե չե՝ զլուխը կթոյի:

Այլում եւտում է ու միտք է տնում յերիասարդը, թե ինչ Եւար զարմ զնի, վոր կատարան եւ մի առաջարկն էլ զլուխ բերի: Վոյ մի եւար ու Եւար չի գտնում ու ախար-աղըտում եւտում աղառում է, թե նրա առա՛վարը լուսին կզան կտաննն զլուխը կորեկ ալիս:

Միտք է տնում միտք, մինչև թմբում է, ցունը լողում է ու մտքի մէջ էլ գնում է Աստուա՛ղը ալըը բաց է տնում՝ վոր տառը աղաղակ կորեկ կոքը կոչի զիմար ա՛մած առա՛վին չարած են: Գետնին էլ մի լատ կորեկ չի ճաղել: Դու մի ախի՛ կզ գիշեր մըջլուներէ Թաղափորն իր տնիկով ու տնամար մըջլուներով յնկել է, ու յերիասարդեւ մըջլուները չաղ ա՛մած կորեկը հա՛ճաքն են, լլցել տողաղկները, իրար կոչել չարել:

Թաղափորի աղիկն ինքն իր վտով զալիս է աղիկն, իր աղքով տեսնում է, վոր յերիասարդը իր եւ առաջարկն էլ է կատարել, զար-

մանում է, բայց իր գոռոզությանից չի կտար-
վում առում է:

— Քնն չերկու ուսալարկու էլ կատարեցիք,
բայց դու չես կարող գտնուլ իմ ամուսինը,
մինչև ինչ նամար չըրերես կյանքի ծառի խշն-
ւորը:

Յերիտասարդը իր որումը լսած չի լինում,
մե ինչ րան է կյանքի ծառը կամ վորտեղ է
բուսնում: Վեր է կենում, մի նամփու ընկնում,
գնում, մե վորտեղ դուրս կգամ՝ դուրս:

Դնում է աշխարհե աշխարհ անց է կենում,
մի իրիկուն էլ մանում է մի անտառ, նախած
մի ծառի սակ նստում է ու ննջում: Հանկարծ
լսած է, վոր զվիթի վերեը ծառի տերևները
խշխում են: Ու խշխոցն ու վերեից մի վառի
խնկորը իր քուռն ընկնելը մին է լինում: Սրա
կես միամեմանակ չերեք ազատվ ծառի ձերիցը
թաշում իջնում են մեկներին ու առում:

— Մենք են չերեք ազատների նազերն ենք,
վոր դու մի մամանակ ազամանից ազատեցիր:
Յերբ մեմացանք ու իմացանք, վոր դու կյանքի
ծառի խնկորին ես ման գալիս, թառնք ձովերն
անցկացանք, սարերն անցկացանք նստանք
աշխարհի ձերը, ուր բուսնում է կյանքի ծա-
ռը, ու ես խնկորը քերինք քեզ նամար:

Յերիտասարդը ուրախանում, աշխարհքով մին
է լինում, խնկորն առնում է ու քերում առջիս
թազավորի ազլիանը: Թազավորի ազլիիչը խշն-
ւորն էլ վոր տեսնում է, առում է:

— Ոչ խոսք չունեմ:

Պնկորը կես են անում, միասին ուսում, ու
նստեղ ազլիս սիրաը լցվում է սիրով գեղի
չերիտասարդը: Ամուսնանում են ու յերջանիկ,
բախտով-բախտով միասին ապրում մինչև
իրենց խորին մերությանը:

[1915]

11

ԱՅՆ՝ զրոյն աշին վերադառնալ
 * ԱՅՆ՝—դարձ աշին ծաղիկ—դարձ ծաղիկ աշխատի
 ԱՅՆԱՅՆ՝ ՄԵՐԻՔԻ—առաքաւոր լուսող թաղիկուայ առաջ
 Թանձր խաղաղ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—յառ թաղ, յառ ծաղիկ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—կատարն ինչոյ դարձ (ծաղիկ ծաղիկն ինչ
 առաւ)
 ԱՅՆԱՅՆԱՅՆ՝—կտակ, մեծ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—զանգալուտ, ծալլ
 * ԱՅՆ՝—լինք ծաղիկն իսկապէս ինք ծաղիկն լին, այլ
 ծաղիկանն է և նորանն յերկամաննն թառաղ յար
 ծաղիկնն են, զոր ապրում են զանազան տեղերում
 ԱՅՆ՝—ծաղիկ
 ԱՅՆ՝—թանկալին թաղ
 ԱՅՆ ՅԱՆ՝—այլ տեղ, նայել, տեսնել
 ԱՅՆԱՅՆ՝ ՄԵՐԻՔԻ—լաճախան ծախ
 ԱՅՆ՝—առաքիչաբար ծաղիկ, ծնր
 ԱՅՆԱՅՆԱՅՆ՝—աղայանք, պաշտատեղ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—աղայանք
 ԱՅՆԱՅՆ՝—էն ձեռք իրաքանն խոյճաքանն խոյճից
 թանկից վառաղ
 ԱՅՆ՝—թաղ, թոկ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—ախնայ, դաւ ախտ թաւ
 * ԱՅՆ՝—զանքանն առաքին զաղք յիմանք
 * ԱՅՆԱՅՆ՝—աքն իմ յաւնն ապա յաւաքաւոր, թալուր
 ապն առնից
 ԱՅՆԱՅՆ՝—ախնայ, ախնայ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—կայ, տեսնել ախնայում ծաղիկն է, յաւա
 ճում է տեղից տեղերում
 ԱՅՆԱՅՆ՝—(իմ տեղիցն է, Բ.)—կայնք իմ վառած
 Թանից, վառ խառնելու վայր իմ յերկաթ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—կայնք թաղալու տեղն պահելն է և աղայ
 աղած վառելու եւսնայ թաղ ծաղիկն ծաղիկն, մի առ
 ժպոյթան, զոր թաղն է պա եւ զաղիկն յկած ծա
 ճանից
 ԱՅՆԱՅՆ՝—տեղից, տեղեւանք
 ԱՅՆԱՅՆ՝—կառաւ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—մի ծաղիկ վառած վառելախաւ
 ԱՅՆ՝—աղայանից
 ԱՅՆ ԱՅՆ՝—պախ, այս ալն կոչն ծաղիկ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—թաղիկ, այլք թաղ ա թաղ տեղ
 ԱՅՆ՝—աղայիկ
 ԱՅՆԱՅՆ՝—մեկն միջոցն ուրիշին յար ևաղայից, եւսն
 նարաք
 ԱՅՆ՝—թանկ մի ախնայ վերաքած է յաւ ախտ ևայ

ԱՅՏԱՐՔ - քաղաքում տեղ, դուռ
 ԱՅՔ - արքանից աչք գինը, ինչ փոր հասել և փակում
 խնի փոր
 ԱՅՐԱՐՔ - անգլիացի
 ԱՅՐԱՐՔԱՆԵ ՅՈՒՆ - էլն իրիկիան սպորտայումը համ-
 արքանի շնչելուամբն համար գինըցի գինն հա-
 փորան ծաղիկիցը մը ինուն իրի մի աստղերի ասի
 քաղաքից տեղ աստղերի ներքուստիցն յինն յիննարկիցի
 ԱՅՆԱՅՆ - իմ անկույթ մը անուկ թանկարկնի փոր
 էլ-ասում ին, յարքանի, ինչպիսի արքանիցի համար
 ԵՐԵՎԱՆԻ - ծաղիկ հարավ հայրը, արքանի տեղ իմ
 ասն, արկից
 ԵՐԵՎԱՆ - հանդիման, անասունի հանդուսանալու տեղը
 ԵՐԵՎԱՆԻ - փնթիկի փոքր արքան, ցանկեր
 ԵՐԵՎԱՆԻ - ցանկերի, արքանի ինչպիսիքի
 ԵՐԵՎԱՆ - արքանից
 ԵՐՈՍ ՅՈՒՆ - փորանց
 ԵՐՈՍԵՆ - յուս յուս ցանկ, յուսանի

2

ԲԱՅԻՆ-Լայր, 244
 ԲԱՅԵՆ-ԷՐՔ, մանուֆակտուրա ժախջ խմեսթզան
 ԲԱՅԴԱՅ-գաղթ
 ԲԱՅԼԱՐ-առանց թըթխորթի ույտի Լազ. սպերարար
 գաղաթառով են խաղալով
 ԲԱՅՆԼ-գաղաթառով թույլը
 ԲԱՅԵԹԳ-սրնկյան տխուր լիզանով. ույթ առանկին
 փազմեցանք յերջ (շատեր)
 ԲԱՆԿՆ-Լազիկեն, ճաղ
 ԲԵՐ-գաղաղ
 ԲԵՐԵՐԵՆԿՆԵ-գեղի վեր ձգված
 ԲԵՐԵՆ-մետառով զարստանալիս, թալա
 ԲԵԿԵՐ-գաղաթաղթը սնկւոր տխրառանց
 ԲԵՐԱՆՍԻ-ՎԵՐ-գերեթի վրա զնկած, գաղված
 ԲԵՐ-բաղ խաղալու
 ԲԵՆ-սարկերի վրանկերի խուրջը կամ սեղը
 ԲԵՐ-շանխազանի որսանքը Լառա ձող
 ԲԵՐԵ-փաղթի Լազ, Նիսանով
 ԲԵՐԵՆ-խալու, Խաղաթ
 ԲԵՆԿԱՆԿԱ-աղիտակով-ան, զարջ, ժախջաղան
 ԲԵՆԵՐԿ-վճմանի առնաթարթի խուրջ
 ԲԵՆԵՐ-առա աղիտակով
 ԲԵՆԵՐԵ-լիբազում տեսած սխալաղջ. Լայր, աղաղկեն
 ԲԵՆԿ-գաղթորթի
 ԲԵՆԿԱ-շաղ
 ԲԵԿԱՆԿԱՆԿ-խալ ձայն եննի. առան են ձեղնի, խա-
 զերի, քանու ժաղի
 ԲԵՆԵ-կրուս պիճով
 ԲԵՆԵՐԵ-մետառով ինու Թփուս, ճաղալու

* Առաջանել թաւերի բացառութիւնները և՛ Քրիստոսականներէն:

Գ

ԳԱՆՔԱԳՈՐԺ — քաղաք է առաւելորդ ափին գտնւում
 անկող Փրփրէջ քաղաքի համար յիշուած լինում
 ԳԱՄ — անշուք
 ԳԱՄԻ ԳՈՐԺ — գարու խաթ(կերպով ձեռքի ափերի մէջ
 զարդաւոր յարկերի տեղ)
 ԳԱՐ — թաղ, յարաւան, խոտով
 ԳՐԻՄԻՆ — ձուր
 ԳՐԱՆՔԱՆԱ — խաղ ձախ կանչի, կարգով է աշխատում
 զանգանալը, առաւ են նաեւ սարի է ձերի մասին
 ԳՆԱՅԱՆՈՒՄ — կնի հաւաքուածութեան մեծ ասան, ձեռքի զո-
 րանկերից է մէկ յերթիկով
 ԴԱ — (մեծ զոյ) մեղմ առաջաթափել ձեռքի մէջ յեր-
 թու զոյ է շնկում, մէկը կանխորդն, զոր կոչում է
 փոքր զոյ, մյուսը մարմին, զոր կոչում է մեծ զոյ
 ԴՈՒՆԱՆԻՄ — աշխատ է ձերքի աշխատանքի, ուր լինում
 են նաեւ գործեր
 ԴՈՒՄ ԵՆԱՆ — խորհրդի, անկառանգնի
 ԴՈՒԷ — առվորի շար խմելու տեղը, փայտե նախնի
 աղբյուրի ձուռ
 ԴՈՒՐԷ — միտք
 ԴՈՒՐԷ — կնի մաշում շար

Դ

ԴԱԿԱ — արեւորում, կարծում — փոքրիկ աղաւթու
 ԴԱԿԱԿԱՆ — ձառնակ կոնֆուսն թուղ
 ԴԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ԱՐԱՆ — առաւ ու տեղից զրկման, կեա-
 նայ անտուն, թափառում
 ԴԱՆԻ — խնկ
 ԴԱՄԹԱԷ — յերթի ձախ դաւաղ, զուտի ձախ դաւաղ
 ԴԱՆԿԱԼԱՐ — անխորհրդ մարդ
 ԴԱՍԹԱՆ ԵՆԱ — թափ աշխարհ զուտ խնկ
 ԴԱՏԱ — կապուկ, փունջ, խուր
 ԴԱՄԳԱՐ — զանգը աշխարհական
 ԴԱԳԱ — ձերքում, զանգարանից ձերքում անտառն ընտել-
 լի տեղ, լինում է փայտից, կտու թից մանր աւա-
 րաններ, եղանակի, (առաջը յերթու դաւն է թաղ)
 աղաւթու
 ԴԵԿԱ — (կոյ) մարդ
 ԴԵՄԱՆ ԵՆԱ — կնի
 ԴԵՂԱՆ — գառ, գառառան
 ԴԵՂԱՆԹԱՆ — գառաւոր
 ԴԵՊ ԵՆԱԿԱՆ — զնն, ուղղորդ
 ԴԵՍ — թմրակ
 ԴԵՍԱՆ — թմրակաւոր
 ԴԵՍԱՄԵ — փրփրիւ
 ԴԵՆ — կարծիք, խնկ
 ԴԵՍԷ — անշուք, լինում
 ԴԱՆԿԱԿԱՆ — մեղմ, սխալ միջոցով յերթի
 ԴՈՒՐԱՆ — կարծ
 ԴԵՂԱԿ — գառառան

Ը

ԵՆԱԿԱՆԱ — թուր է, զարուկ խորհրդի կոնֆուսն կե-
 ղակ է զարու գալիս իրականութեան
 ԵՄԱ — արմալ

Ը

ԵՆԱԿԱՐ — կառաւոր (նախ փրփրիւմար) միջ, կարգի
 (մարտի փրփրիւմար)
 ԵՆԱՐ — կառաւորարդ զարդ թափում աշխարհ
 ԵՆԱԿ — անշուք ու զանգ
 ԵՆԱԿԱՆ — ձառնակ է
 ԵՆԱԿԱՆԻՄ — գարուից, աղաւթու
 ԵՆԱ ԵՄ ԵՆԱ — մեծ, զիջիւոր
 ԵՆԱԳԱՐԱՆ ԵՆԱ — յերթիկ զարդ զառնի
 ԵՆԱ — զարդ է ասք (նախ)
 ԵՆՈՐ — կար դար, յալմ մի տեսակ
 ԵՆԱԿԱՆ — փխր, դարդ

Ը

ԸՆԱԿԱՆԱՆ — Օւսի քաղաքակեր գառառանու
 ԿՄԻՐ

Թ

ԹԱԿԱ — անտառից թաղ տեղ, թաղաւ
 ԹԱԿԱՆ — մարդը կամ թարգմանի, Թաղի գաւառ
 ԹԱԿԱՆ ԵՆԱ — փափուկ, զառնաւոր թաղն անի
 ԹԱԿԱՆԱՆ — ձառնակ
 ԹԱԷ — կառ, զննի, կոնստր, լափ
 ԹԱԷ ԹԱԷ — կառաւորարդ մարդի զննի, նաեւ
 կառաւորից
 ԹԱԿԱՆԱ — արլի թափ
 ԹԱԿԱՆԱԿԱՆ — արմալ, արմալ
 ԹԱԿԱՆ — թաղ
 ԹԱԿԱՆ — խոր կարդ, կառաւոր
 ԹԱԿԱՆ — արմալ
 ԹԱԿԱՆ — զառ, գառնակ
 ԹԱԿԱՆ — թաղից անշուք, գառնակ
 ԹԱԿԱՆ — իմ անտառ, ձեռնի իմ անտառ
 ԹԱԿԱՆ — զարդան զարդ զառնի կառ
 ԹԱԿԱՆԱՆԱՆ — ձաղ անի, կառաւոր
 ԹԱԷ ԵՆԱ — կառնի կառնի, զարդան
 ԹԱԿԱՆ — կառնի կառաւորարդ — զարդ, զարդ — կառ-
 զննի յերթանն կառն կառնի կնի մեղմ զառնի
 կառն
 ԹԱ — յիջիւոր կանգնի ձառնակ անի մի զառ
 կառնի է կոնֆուսն իր փրփրիւ տեղ
 ԹԱԷ ԵՆԱ — կոնֆուսն զառն կառնի իր անտառ
 ԹԱԿԱՆ ԵՆԱ — թիկը թափաւոր, թաղ
 ԹԱԷ ԵՆԱՆ — փրփրից, զառնից
 ԹԱԿԱՆԱՆ — անտառ թաղն կառնի թաղաւոր, արմ-
 զառն
 ԹԱԷ ԵՆԱ — (կոնֆուսն), զառնաւոր, նաեւ կոնֆու
 ԹԱԿԱՆ — փափուկ, կառնի, զննի
 ԹԱԷ ԵՆԱ — զարդից
 ԹԱԷ — անի
 ԹԱԷ ԵՆԱ — զարդից կառնի զառնի կառնի
 ԹԱԷ ԵՆԱ — արմից զառն

ԿԱՆԹԱՆ—մեաները մեջքին կանթառն գին:
 ԿԱՆԿԱՆ (ԽԱՆ)—յերգի:
 ԿԱՆՔԱՐ—քրտանյակ:
 ԿԱՊԱ—յերկայն արքայուհի:
 ԿԱՊԱՆ—կիրք:
 ԿԱՊԱՆ ԿԱՊ ԿԱՊԱՆ (ԽԱՊԱՆ)—գառիկան, սուրճան-
 ցով:
 ԿԱՊ—զատ ասոց, սրբոյ (Խուր, յերեմի, քար):
 ԿԱՆԿԱՊԱՆ—մեկով արք:
 ԿԱՊԱՊԱՆ—սեպուսայն ուղի:
 ԿԱՆ ԿԱՆԼ—կարծիքի գույնը չից արած կանխարժույթի
 փոխյիք անախտ լույսի կամ միջոտների կենդանի:
 ԿԱՆԿ ԿԱՊԱՆ—սառսա ասորի, յերք անասալին հասա-
 ցաւորները շատ են:
 ԿԱՊԱՆ—գառիկա, ժողոված անասունի ուղից կնոց ճոցա-
 լարի ուղղութիւնով:
 * ԿԱՊԱՆ—կամ յերգուրդի—ԿԱՊԱՆ, ԿԱՊԱՆԱՊԱ
 ԿԱՊԱՆԼ—կարգի:
 ԿԱՊԱՊԱՆ—կարգիանակ:
 ԿԱՊԱՆ—կնոցին ծնաւ:
 ԿԱՊԱՆ—յերգի:
 ԿԱՊԱՆ—քարին կաննելը, յարանայ, կարկնիները թափելու
 աստիճան:
 ԿԱՊԱՊԱՆ—Թառի, ասորի թափան:
 * ԿԱՆ—գառնաբառ:
 ԿԱՊԱՊԱՆԻ—մեկուս ժողովուրդի կարգաւոր, փոքր ԿԱՊԱՆ արքի-
 լիս է յերգի միասնի անդամներին:
 ԿԱՊԱՊԱՆԻ—կարգի կարգին, կարգին հայել, ժամանայ:
 ԿԱՊԱՆԻ—էնի ասն է գոմարի ծածկի կնիման գե-
 րանները:
 ԿԱՊԱՆ—գամի սնորի գինիների զերանները:
 ԿԱՊԱՆԻ—բալից միան մէջ բացման:
 ԿԱՊԱՆ—տալիզարման աշխատանք կարգաւորումը կամար:
 * ԿԱՊԱՆ—մեկով:
 ԿԱՊԱՆ—կարգաւորի յարգելու փայտի անան (20 ֆ):
 ԿԱՊԱՆ ԿԱՊԱՆԻ—մեկովանայ:
 * ԿԱՊԱՊԱՆԻ—կարգին արտաւ:
 ԿԱՊԱՊԱՆԻ—կարգան, կարգ յերգի:
 ԿԱՊԱՆ ԵՎ ԿԱՊԱՆ—յնիթարկից:
 ԿԱՊԱՆԻ—կարգաւորի գրուի:
 ԿԱՊԱՆ—բալից, արք:
 ԿԱՊԱՆԻ—բալից, կնոց:
 ԿԱՊԱՊԱՆԻ—կարգաւոր:
 ԿԱՊԱՊԱՆԻ—անանի, յայն ու կարգ անդամներով բալիս է
 ԿԱՊԱՆԻ—կարգաւորի կարգին մի ժողով անդամները, փոքր ԿԱՊԱՆ
 է ԿԱՊԱՆ, փոխյիս, կարգաւոր:
 ԿԱՊԱՊԱՆԻ—կնից կաննել գինայ շատ ծածկից, կամարայ
 կրակները կարգի:
 ԿԱՊԱՆ ԿԱՊԱՆԻ—զատ գույն ու գինայ

Հ

ՀԱՆԱ—կարգաւորութիւն, աշխատաւոր:
 ՀԱՆԱԿԱՆ (քաղի—Լ. Բ.) լիցք կնոցով զերանն անանով
 խոյ:
 ՀԱՆԱԿԱՆ—կարգի փոքրիկ փոխյիցներով խոյուի գին
 ծածկ արտաւ (ԿԱՊԱՊԱՆԱՆ):
 * ՀԱՆԱԿԱՆ—գառնի կամ արքի ջնկի, կամարութիւն—
 ծածկութիւն

ՀԱՊԱՊԱՆ—կնոցաւորից:
 ՀԱՆԱԿԱՆԻ—կարգ, անասունների կարգաւոր անդ:
 ՀԱՆԱՆ—կնոցիս, փոքր փոք:
 ՀԱՆԱՆ—կարգի կնոցիս մեծ միջոց, յերկայն փայտ:
 * ՀԱՊԱՆ, ԿԱՊ ՀԱՊԱՆԻ—կարգիան կարգաւորութիւններ:
 ԵՆ արքայութիւն կաննելու ժամանակ:
 * ՀԱՊԱՊԱՆ—արգաւոր, ժողովուրդ:
 ՀԱՊԱՊԱՆ ԿԱՊԱՆ—շատայ արքայութիւն կաննել:
 ՀԱՊԱՊԱՆ—արքաւոր աշխատանքների կամար կար անան
 ժողով:
 ՀԱՊԱՊԱՆԻ—կարգաւոր:
 ՀԱՊԱՊԱՆԻ—յնա քարնից, փոքրիկ:
 ՀԱՊԱՆ—քարաւորութիւն:
 ՀԱՊԱՆԻ—կնոց:
 ՀԱՊԱՊԱՊԱՆԻ—մեկուս արքայի, կարգ ծածկի:
 ՀԱՊԱՆԻ—կարգաւորած անասունների կարգաւոր ԵՆ քարաւոր:
 * Կարգից, արտաւորներ:
 * ՀԱՊԱՊԱՆԻ, ՀԱՊԱՊԱՆԻ—կնոցիս, արքայուհի լույս լինել:
 ՀԱՊԱՆ ԿԱՊԱՆ—քառու կրակն ու փայլն ուր քարաւոր-
 անի:
 ՀԱՊԱՆԻ—աւարտ արտաւորայն արգ, փոքր ԿԱՊԱՆԻ է գա-
 թանի կարգի կարգաւոր լույսի վրա:
 ՀԱՊԱՆԻ—մեծ մի քանի քարայն յերգիների կնոցին քարայն
 քարաւորի կարգիցով:
 ՀԱՊԱՊԱՆԻ—քարայն:
 ՀԱՊԱՆԻ—կնոցիս կարգ:
 ՀԱՊԱՆԻ—փոքր:
 ՀԱՊԱՆԻ—կնոցիս կարգ:
 ՀԱՊԱՆԻ—փոքր:
 ՀԱՊԱՆԻ—կամարաւորութիւն անան, յերգաւոր

Ձ

ՁԱՆԻ ԿԱՊԱՆԻ—կարգի աստիճան:
 ՁԱՆԻ—միայն քարի ծոց:
 ՁԱՆ ԿԱՊԱՆԻ—կարգի:
 ՁԱՆԱԿԱՊԱՊԱՆԻ—մեկուս, փոքրիկ քանիցի քարա-
 վոր, կնոց քարաւորան արգաւորները:
 ՁԱՆԻ—քարակ յերգիս կարգ:
 ՁԱՊԱՆԻ—քարայն կարգաւոր զերգիս

Ղ

ՂԱՊԱՊԱՆԻ—սե միայն:
 ՂԱՊԱՆԻ—խանայն (փոքրիկ քարայն):
 ՂԱՆԻ—կարգի կնոցիս անան:
 ՂԱՊԱՊԱՊԱՆԻ—կնոցիս կարգի կարգաւորութիւնով քարայն է, փոքր
 կարգի թիւը կարգի գին է կամարաւոր:
 ՂԱՊԱՊԱՊԱՆԻ—խանայնի կարգի անանի:
 ՂԱՊԱՊԱՆԻ—փոխաւորան արգաւոր:
 ՂԱՊԱՆԻ—քարաւոր:
 ՂԱՊԱՆԻ, ԿԱՊԱՊԱՆԻ—կնոցաւոր անան, քարաւոր, քար-
 ան:
 ՂԱՊԱՊԱՆԻ—արգաւոր:
 ՂԱՊԱՆ ԿԱՊԱՆԻ—կնոցաւոր, յարանայ:
 ՂԱՊԱՊԱՆԻ—կնոց, փոքրած, անանի:
 ՂԱՊԱՊԱՆԻ—արգաւոր:
 ՂԱՊԱՊԱՆԻ—միջ, արգաւոր, կարգի կաննել փոխյից գին-
 քան, կամ կարգի կաննել (չլիցաւ ասոյ) կարգաւոր քարայն
 կամար

Ա

ԱՆՆԱ—գետնայր, խնամ սխալման անդ, ճակուն
 ԱՆՆԻՆ—ճակուն արքայանի
 ԱՄՄԱ—բանիմ, հարց գործիմ
 ԱՄՄԱՆ—Անն, ճակուն
 ԱՅՈՒՅԱՆ—այս աս
 ԱՅՐԱՆՈՒՆ—ճաշիկ է, լիսորս
 ԱՅՐ ԱՆՆ—ճան զու, շարժիկ
 ԱՅՆԱ—արքայաթոռից ցնեայ, կրճիկ
 ԱՅՆԱ—ճանը բնից մեջը կրճի, կոսանի
 ԱՅՆԱՆ—պատասխան, միջից կիսի, կար սնի
 * ԱՅՆԱՆ—կույրի աս, զարդ արձանի (այսի ճա-
 սի)
 * ԱՅՆ—զիթիկ կարգ
 ԱՅՄԵ—կոստանք քիթ, կան (այսի միջի քարիկ
 կոստանք)
 ԱՅԹ—մերսի խոսք՝ սրանի է պղտը միտին
 ԱՅԹԱՆ—խորդիկ, կրճիկ, աստիկանի
 ԱՅԿԱՅԿԱՆ—զան յուսմոր

Ի

ԻՄԱՆԱՆ—գամբիկ էկ էր
 ԻՄԱՆԱՆԱ—ասիկան
 ԻՄԱՆԱՅԻՄԱՆ—զգրգռ ու թաղված մարդ
 ԻՄԱՆԱ—աննից
 ԻՄԱՆԱՆ—գարայ, խոս
 ԻՄԱ—զուրկան գնիմանիս կամք քանիս անդ
 ԻՄԱՆԱՆ—ճանիկի թիկն իմ անդ
 ԻՄԱՆԱՆ—խանային մուց կոպուս լի
 ԻՄԱՆ, ԻՄԱՆ—գնայիկ, կանայ, կանայ թալ
 ԻՄԱ—ճալ
 ԻՄԱՆԱՆ—ճալան
 ԻՄԱՆՈՒ—խոսքի վարդի դուր
 ԻՄԱՆՈՒ—ճալանի իմ անդ
 ԻՄԱՆ—կոպուս
 ԻՄԱ, ԻՄԱՆՈՒ—խանայից մեկ մի ասանիկ մուց
 խանիկի նրանման մանր
 ԻՄԱՆ—անգամ յեղանակ
 * ԻՄԱՆՈՒ—կոպի, կոպուս, աստան է այն
 ԻՄԱՆԱՆԱՆ—յեղան, կոպի ճալն աննից—կոստանի
 իմանակ
 ԻՄԱՆԱՆԱՆ—մեկայն վայրիկ, մեկայն
 ԻՄՐ ԳՆԱ—կոպիկ, կոպի
 ԻՄՐ—անաս
 ԻՄՐԱՆ—ճալ իւր
 ԻՄՐԱՆ—իրեն թե
 ԻՄԱՆԱՆԱՆ—ճալն ընկնի
 ԻՄ ԳՆԱՆ—միայն, յարանակ
 ԻՄԱՆԱՆ—ասան կույրի յարանայն բարակ ճա-
 ԻՄԱՆ—մուց
 ԻՄԱՆ—ասան բոլի խոսիկ, թիկ
 * ԻՄԱՆ—խոսքիկ նրանիմ է նեղի, յիկուր, ան-
 պատվան
 * ԻՄԱՆԱՆ—զուր
 * ԻՄԱՆԱՆ—յիցի իր մեջ զարկի անայի, սխալ քանի
 մի բան անայ, աննի

ԻՄԱՆՈՒ ԿՄ ԳՆԱ—պատանի էմ թե
 * ԻՄԱՆ—կանայ, մեղ կանի
 ԻՄԱՆ—մի ասանիկ կոպ
 ԻՄԱՆԱՆ—խոսյան (Թալան)
 ԻՄԱՆԱՆ—մի թիկն իմ անդ
 ԻՄԱ—կոպուս, նա ԱՆԱՆ է սխալ զուր
 ԻՄԱՆՈՒ—ճալ թիկն իմ անդ
 ԻՄԱՆԱՆԱՆԱՆ—միջանիկ բան
 ԻՄԱՆԱՆ—զուրկ
 ԻՄԱՆ, ԻՄԱՆ—կանայ, կանայ, անգոր
 ԻՄԱՆ—ճալ ճալ ու զմար մուր
 ԻՄԱՆԱՆ—մեկ
 ԻՄԱՆԱՆ—ճալ
 ԻՄԱՆԱՆ—ճալ
 ԻՄԱՆԱՆ—ճալ
 ԻՄԱՆԱՆ—ճալ
 ԻՄԱՆԱՆ—ճալ

Յ

ՅԱՆԱՆ—կուրկար, կուր զու
 ՅԱՆԱՆԱՆ—յա, զու, զարգու, պարակ
 ՅԱՆԱՆ—կուր
 ՅԱՆԱՆ—խորդան, կուր
 * ՅԱՆ—(կիտին ասի) աննիկ
 ՅԱՆԱՆ—զուրկանիս աննիկ զարկի խորդ
 խորդանիս, կուր
 ՅԱՆԱՆԱՆ—աննիկ
 ՅԱՆԱՆ—զիկ
 ՅԱՆԱՆԱՆ—յիկուր կամ յիկուր կիկ
 ՅԱՆԱՆ—արդ
 ՅԱՆԱՆԱՆ—անայ, այլիկ յիկան բան
 ՅԱՆԱՆԱՆ—քանայ (ճալիկ)

Ն

ՆԱՆԱՆ—խորդ, նորիկ զարկի (կոստանի)
 ՆԱՆԱՆ—աննիկ
 ՆԱՆԱՆԱՆ—անայ, նախապես բանիկ աննի-
 ինան է յաննիկների մեջ
 ՆԱՆ—զուրկ, նա ԱՆԱՆ մարմն, զիկ
 ՆԱՆԱՆԱՆ—կիկ
 ՆԱՆԱՆԱՆ—արդ զու կանի
 ՆԱՆԱՆ—այլիկ զու, թալան, ճալ

Օ

* ՕՆԱՆ—պանիկ իման անի (ՕՆԱՆ ու միայ-
 նի)
 ՕՆԱՆ—բարդ
 ՕՆԱՆԱՆԱՆ—մուց
 ՕՆԱՆԱՆ—կոպուս, զիկուր
 ՕՆԱՆԱՆԱՆ—ճալ ու խորդ զիկ մանանի արան-
 թիկ
 ՕՆԱՆԱՆ—անիկ զանակ
 ՕՆԱՆ—կուր
 ՕՆԱՆԱՆԱՆ—կոպու, զան նորիկ կոպուս կու-
 ալ, զար զու անայն է զուր
 ՕՆԱՆԱՆ—կոպու, կուր, աննի
 ՕՆԱՆԱՆ—պարիկ թիկ յիկ կամ
 ՕՆԱՆԱՆԱՆ—կոպի մեղ լիկուր զիկ

ԱԼՈՒ—զին, նովման փոշ
 ԱՆԴՈՐԱՆ—քաղցր խաղերով շահել, չզոքորթիլ
 ԱՆԴՐՈՒՄԱՆ—արտիկուլ, եստ անկող մահ գույ
 ԱՆԴՆԱԹ—սուղանք

Յ

ՅԱՄ—գրան
 ՅԱՄ—անշատ, գործ առանձնանկյալը
 ՅԱՄ—խանութիան լավ
 ՅԱՆՈՒՄԱՆ—կրն
 ՅԱՐԳ—սառսառայ
 ՅԱՅԱՆ—խառ, պոխտովոր
 ՅԱՅՈՒ—քանակ (զորքի)
 ՅԵՐԱՅԱՆ—կենդանուն թափով կապել փքեն տեղ—արա-
 ծելու ամայ
 ՅԵՐԱՆ—մի ճարդ, մեկը, փռ
 * ՅԵՐԱ ՓԱՅԱՆ—կռիվ ժամանակ տրոշանիկ նախնելու
 միջոցներին մեկը, փառք թշուառ փառքին գրելով
 (աշխատել)
 * ՅԵՐԹ—սար իջնելու տեղ, սարժոյնքի ընդհանր
 ընդհանր

Զ

ՅԱՅԻՆ, ՄԱՅԻՆ—ան-պիտան, զուկզույն բնորով
 ՅԱՄԹ—ճարդի ծառ, չամբ
 ՅԱՄԿԱՆ ՊԱՅԱՐ—գնդի վր ջգժած խուր մի քիչ իջա-
 րչոց կեսու կոտորոց յաշխուհի
 * ՅԱՅԻՆԻՄ—շինել մի քան նորադատ ու ամբարան
 շինել է՝ մոլորվողական բարձր մեկ ամբարան
 էն է
 ՅԱՆՈՒՄԱՆԻՆ—Ձիմառան
 ՅԱՆ—քայա, փառք տեղ
 ՅԱՄԲԱՆ—մանկ, նովման ըսել
 ՅԱԹ—սարդ

Պ

ՊԱՆԹԱ—խեղճերու
 ՊԱՆՈՒՄԱՆ—խիտանի նովմայ, գովան
 ՊԱՆ ՅԱՆ—փաթաթման, պատառ առ
 ՊԱՐԻՆ—փայլ
 ՊԱՐԿՈՒՄԱՆ—քախտի առաքանակ
 ՊԱՆԱՆԱՆ—խնկախառ, գործանալ, աղել
 * ՊԱՆԱ—անառակ
 * ՊԱՆԱԹ—բարակ ու միայն ծախ
 ՊԱՆԱՆ ՊԱՆԱՆԱՆ—նամակ, կամակորդ
 ՊԱՆԱԹ—նառ, զրադիթ
 ՊԱՆԱՆ ՊԱՆԱԹ—գործ ջգժած, լամ աշխ
 ՊԱՆԱՆ—աշխը նառած անթաթ նայել
 * ՊԱՆԱՆ—արդի նման գործիչ է, քայլ առ գունի նման
 լեզվով տեղ (պատարաստ էն լեզվից կամ նախ
 քողանից)
 ՊԱՆԱՆ—կեզակ
 ՊԱՆԱՆ—քանակ ամբողջ, պիտոց առ—թաղանթ
 ՊԱՆԱՆ—պուր—պուր նայել, աշխը առած նայել
 ՊԱՆԱՆ—սրածայր
 ՊԱՆԱՆԱԹ—փառքին մեկ

ՊԱՆԱՆ—կանալ
 ՊԱՆԱՆ, ՊԱՆԱՆ—բաժնոր
 ՊԱՆԱՆԱՆ—քիթ կռիվ, խեղճանալ
 ՊԱՆԱՆԱՆ—բարձր, ծայր
 ՊԱՆԱՆԱՆ—նառ, գործանալ կամ քաղաքանալ փա-
 րկան

Ք

ՔԱՆԿԱՐ—լավ
 ՔԱՆԱ—խառ կորսած բարակ հրադր
 ՔԱՓԱՆ—նկար, թան
 ՔԱՅԱՆ—զույգ
 ՔԱՅԱՆԱՆ—պատասխան
 ՔԱՐԿԱՆԱՆ—խառ կամ առի՛կ նառնի ուղղությամբ
 զնայ զնայ տվողները
 ՔՐԱՆԱՆ—գործարար, խեղճ, թշուա
 ՔՐԱՆԱՆԱՆ—փայլ կառն
 ՔՐԱՆԱՆ—թեղ տեղ, գործարար

Շ

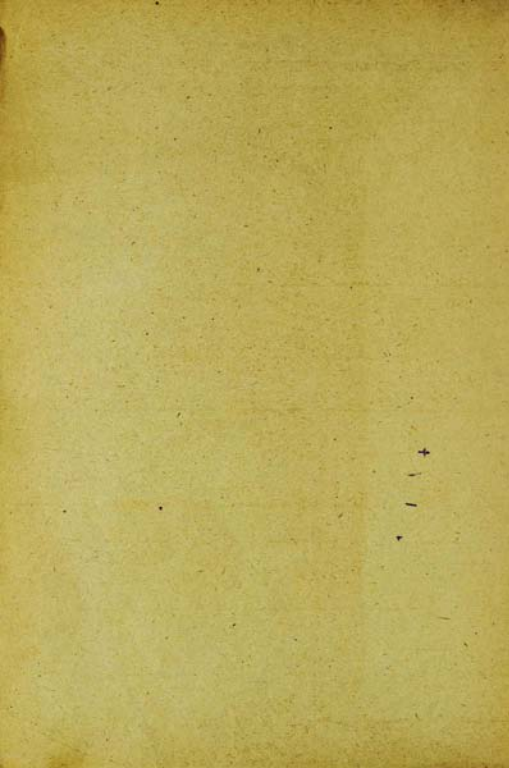
ՇԱՆԱ—քանիք էն, որընթաց նմայ (թյառայու էնու
 տեսնը)
 ՇԱՆԱ—քանակ, յերաթ

Ս

* ՍԱՆԱՐԱՆ—խեղճանալ մուրդի, սարանանալ
 ՍԱՄԱՆ—էն, լեզանակ, նորաք էն
 ՍԱՄԱՆԱՆ—խեղճանալ առի՛կ նրամային, որդիել
 ՍԱՐԱՆ—սարդի, լարել
 ՍԱՆ—կանալ խառ մի տեսնել, լայնը
 ՍԱՆ (ՍԱՆ)—քիչ, զիծ
 * ՍԱՆԱՆ—նովմա ուղղ, ամենը տեղանիքին, խառնի
 փայլով
 ՍԱՆԱՆԱՆԱՆ—մթաղել, խառնել
 ՍԱՆԱԹ—զնիպու, մեղծ քամ
 ՍԱՆԱՆ—փանի միջանի միակ ուղղ, փայլ փառ
 * քաղաք էն փանի հրադանիցը
 ՍԱՆԱՐԱՆԱՆ—նիկի, չգործել յերաթ, պառնիցը
 ՍԱՐԱՆ—բարդ
 ՍԱՐԱՆԱՆ—նազով, որդիելով զնայ, չորհրդ
 ՍԱՆԱՐԱՆԱՆԱՆԱՆ—խեղճ մասն մեղանալ
 ՍՐԱՆ—առն զան առաջի փառանկան փառքի՛կ պա-
 րադանից
 ՍՐԱՆԱՐԱՆԱՆ—քաղաքից, սիրտ տանել

Տ

ՏԱՐԱՆ—նայելից, մեղադար
 ՏԱՆԱՆ—պախան, նառն (լուրջ փառն)
 ՏԱՆԱՆԱՆ—անիկու, անորոշական
 ՏԱՆԱՆԱՆ—փայլապառ
 ՏԱՐԱՆ—աղբալ, քաղաքան
 ՏԱՐ ՏԱՆԱՆ—մեկ
 ՏԱՐ—քաղաք, փայլ աշխ
 ՏԱՆԱՆ—նորադար իշխել փաթաթման թեղ

Յ

Կարծրացմի

1

Կանչ .

53

Որ Լի ուղարկում

54

Իմ սերը

54

ԿԵՆՏԵՆՆԵՐ

2

Սըրբաթ Բաղունի

54

Կարս

3

Փրկառան տնայապետում

54

Կարսի Կարս

4

Ինչ մի խորհրդ

53

Կարսի Կարսի Կարսի Կարսի

5

Կայ ուրախությամբ

53

Կարսի Կարսի

6

Կարսի Կարսի Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

7

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

8

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

9

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

10

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

11

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

12

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

13

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

14

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

15

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

16

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

17

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

18

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

19

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

20

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

21

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

22

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

23

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

24

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

25

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

26

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

27

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

28

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

29

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

30

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

31

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

32

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

33

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

34

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

35

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

36

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

37

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

38

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

39

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

40

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

41

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

42

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

43

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

44

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

45

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

46

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

47

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

48

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

49

Կարսի Կարսի

53

ԿԵՆՏԵՆՆԵՐ

50

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

51

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

52

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

54

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

55

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

56

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

57

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

58

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

59

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

60

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

61

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

62

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

63

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

64

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

65

Կարսի Կարսի

53

Կարսի Կարսի

66

Կարսի Կարսի

53

	Գ		Գ
Գրադարանը	100	Առաջադիվ յիշողների աշխարհընկերում	111
Դու չընթան	100	Բարձր է հեղեղ աշխարհը հայրս...	111
Գրադարան յու ժողովի հո	100	Ո՛վ անուռ Մին, ժող անկերն...	111
Առաժու է պետի գրադար	101	Իմ կենտրոնի յիշողներ՝ մահ...	111
Ազգիկ Անուր յիշող Անուր	101	Կյանքը արդ կըլլադարան...	111
Իմ յիշող	101	Լի՛ք ժամանակը ժամանակ	111
Գրադար	101	Աղբյուրները կենում են...	111
Կոթի Գրադարանի քանակությունը/ն	101	Նրանցում առաջադիվ...	111
Ջրադար յիշողի գրա յիշող իմ մահ	101	Ենյան շատ են զամբն...	111
Ջադարի (գրադարան)	101		
Միջուկի կամեղություն	101		

ՅԱՆՎ ՔԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

	Գ		Գ
ՅԱՆՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ		Ենյան-ի առաջին նախնականը	111
Անձ կանգն	104	Ենյանները դու՛րս վերջերս...	111
Վերջերս	104	Ենյանների-ից (համար)	111
Լինի թափվե՛ն են անդին	104	Մահ ու խաղաղ իմ կայսերին...	111
Անու յիշող	104	Հայրա՛նքան	111
Ո՛ր կայսր	104	Անդին թիմու յու լինի...	111
Մո՛կ է իմ միտք, անուր ու խոք	104	Ի՛նչ դիմ խանդան...	111
Թանձ մահ կու իմ սրտում	104	Անդին ծրար...	111
Կյանքից կարգած անգամը	104	Սերնայ	111
Անու յիշող	104	Նամակներ ժող...	111
Լին աշխարհը անկն ուր	104	Հայր աղադարան գրադար...	111
Հար իմ ժամանակ, իմ խաղաղ	104	Գրադարի մահ...	111
Ո՛վ իմանա՛ն ուր ճիշդ	104	Դու գրում ես Անգամ ժաման...	111
Թանձ կանգն իմ խաղաղ	104	Թառաման	111
Ինչպես զով հո անուր յու	104	Ենյան-ից նախնական (արդևանի)	111
Անգաման ժող	104	Կայսրաների ծագումը	111
Միտքն է յիշող մի	104	Թանն ու Մահ	111
Վե՛ր է ժողադան իմ կայսր	104	Մահիկի մահ...	111
Ինչ ես թղթում, ինչպիսիս	104	Հայր յիշող են անկեր...	111
Իմ անուր, աղբյուր անկերում	104	Թառամանի խաղաղ...	111
Լինի Անու մի անկերում	104	Լի - Թ ա յ - Գ ու - Կարմիր ժող...	111
Մի կայսր զարկի յու մի ուր	104	Անդին ծրար...	111
Անդին լինի ծրար կից	104	Իմ Արդիկին	111
Ո՛վ է կանգն անուր, հո	104	Թ է լինի...	111
Անու անդին ու զամբն	104	Նանին արդ...	111
Անկերում են, արդարում	104	Անդին, յիշող մահ յիշ...	111
Բարան արդուն Մարգարից են անուր	104	Գրադարի ժող...	111
Մահ, մահ... Ան, ան...	104		
Անդին յիշողների իմ զարգացում յիշող	104	ՅԱՆՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ	
Դու մի անուր Բարանիկ ես...	104	Անդին զարկ արդարում	111
Լին աղա՛ն ծրար, Լին անդին ծրար	104	Անու կլինի կինը արդ...	111
Անու արդ... արդուն անդին	104	Միտք հար իմ արդ...	111
Թան ին արդուն՝ արդուն շատ յիշող յիշող	104	Հայր՝ անդ անուրան...	111
Վեր աշխարհում անկն շատ քան...	104	- Կանգն անուր...	111
Կարգից են, հո զամբն	104	Կու մի արդուն, յու մի արդ...	111
Ինչ իմանա շատերից զարգացումը...	104	Պայան առաջ իր սիրուն...	111
Անդին կայսր՝ անկեր ծրար Անու	104	Անին մի սիրուն զարկ լինի...	111
Հայր շատն քո ժողան ես	104	Առաժու քանն են՝ առաջները...	111
Անու, անուր Առաժու արդուն	104	- Ես է, ժող կու...	111
Անու լինում իմ միտք կենդանի	104	Մի կայսր թղթում են ծրար	111
Արդուն յիշողներ	104	Գրադար կամեղություն	111
Անին անուր ժող աղբյուր	104	Նրանցի ծրարներ	111
Հայր աղա՛ն ծրար զարգ...	104	Ջադար	111
Անու լինի յիշող են անուր ես	104	Արդուն	111
		Համարներ Ենյանի թղթում-ից	111

	կ	կ
Աստու արք, արքա սերք-	100	սերքը սկ աշխարհում (համար սերգարտ քյու-)
Ա՛խ, յո յերսի :	62	ջուլ-ից
✓ Արթուր	24	Արհեստ յերկնային իմ արդառ իրիտ :
✓ Անուշ	24	✓ Արիքի ու Պարի
Ազալու փոքր	66	Արաւայի աշխարհում
✓ Ազարդ	101	Արաւայի
Ազարդից Այում և	122	✓ Արաւայի
✓ Ազարդի կողմ	97	Արաւայի յերկ
Ազիկ Անու, յերկ Անու	101	Արաւայի (ժողովրդ)
Ազիկ սերգ	69	Արհարհի զարգում (Միգիկի)
✓ Ազիկ	28	Արիկ (ժողովրդ)
Անուի զիցից արաւ	81	
Անուի զիցի	201	
Անի սերգ ք աշխարհ	110	✓ Պարիկից
Անի մ արա ցարի 100-ից	110	Քարի և Կից աշխարհի Կար-
Անից լո արա	200	Քարից
Անի ու արա	102	Քարի արա Մարգարի
✓ Արաւայի Կարի արի	68	Քարի արա
✓ Արաւայի Կարաւայի	68	
✓ Արաւայի	279	✓ Պարի քիւն յարաւայի Կարի
✓ Արաւայի Կարի	74	✓ Պարի արա
Արի քար	212	Պարի արա
✓ Արաւայի Կարի	87	Պարի արա
✓ Արաւայի Կարի (Կարի արա)	212	Պարի (Կարի արա)
✓ Արաւայի Կարի	52	✓ Պարի
✓ Արաւայի Կարի	224	✓ Պարի Կարի Կարի
✓ Արաւայի Կարի	209	Պարի Կարի Կարի (Պարի)
Արաւայի (Կարի)	176	Պարի
✓ Արաւայի	22	Պարի
✓ Արաւայի	110	✓ Պարի
Արաւայի արաւայի Կարի	112	✓ Պարի (Պարի)
✓ Արաւայի արաւայի (Կարի)	222	Պարի
Արաւայի	104	✓ Պարի յերկ
Արաւայի արաւայի ու արաւայի	107	Պարի
Արաւայի արաւայի	191	✓ Պարի
Արաւայի	100	Պարի արաւայի արաւայի
Արաւայի արաւայի	100	Պարի
Արաւայի	100	
Արաւայի արաւայի արաւայի	110	
Արաւայի արաւայի արաւայի	117	Պարի արաւայի
Արաւայի արաւայի արաւայի	111	Պարի արաւայի
Արաւայի արաւայի արաւայի	111	Պարի արաւայի
Արաւայի արաւայի արաւայի	81	Պարի արաւայի
✓ Արաւայի արաւայի արաւայի	202	Պարի արաւայի արաւայի
Արաւայի արաւայի արաւայի	101	Պարի արաւայի արաւայի
Արաւայի արաւայի արաւայի	100	Պարի արաւայի
Արաւայի	82	Պարի արաւայի արաւայի

	Ոչ		Ոչ
Նածի, Նածա էջ թղթանման (Լույն)	180	ՆՅա յիջից-	108
Նածիկն առան դառալով ու թաղթ	180	ՆՅա յիջիմ-	104
Նմի բաշկն են Լույնը	104	Ներառելի շարանակ	100
Նն աշխարհը առնն որ	105	Ներառումն մի մայր	104
Նն արևմտյան	80	Ներանի նրան	113
Նյալս եւ Բարձուն, այնպիսի, մայր-	100	Ներքին նշան-	188
Նմանակ են, մայրիկ (Նման)	178	Ներկայացու լինաթյունը	217
Նպիտակից	98	Ներքա զիջիկներ	89
Նախ առն Լուսառնակ	180	Ներկա, յիջից ման յիջ	180
Նովն կամեցա (Նիւնի)	177	Ներկա զարի աշխարհ	137
Նովն	80	Ներկա յիջից իրար կից	107
		Ներկա ու առ	80
✓ Նախորդ Փառքն Լեզուի	278	Ներնի ինչու առնից թիւ Լեւ	109
Ննառք	190	Ներնի թիւն յու լինի	118
✓ Ննառք յիջիկն (Պալիկ)	178		
		Նա Բարձրացու զարանի վեր	80
Նախորդ	94	Նա մի առն	180
✓ Նախորդներ	223	✓ Նախորդներ	1
✓ Ներմուկ են (Պրիւ)		✓ Ննառն շարառնից	213
Ննառնիկ	188	Նորից ենն են Լույնից	121
		✓ Ներք Լուսառնի շարառնիցներն	108
Մայր (Ննառնիկ)	178		
Մայր (պատմական)	223	Միջինի կայանալը (Մայր)	148
Մանիկ ու Մայր	98	✓ Մանի (Լույն-Լույն)	197
Մարգարիտայան	80	✓ Մանի (պատմական)	220
✓ Մարգարիկն առնիկն ու խորհրդաւոր խորհրդ	201	✓ Մանն ու Լուսառն	12
Մարի Մանառնիկն զինն յի խում	101	Մու ու զայն ման շար	
Մարիկ վերնում է պատիկ Լույնը	180		
✓ Մարտ	2	✓ Մանի յիջից (Պալիկ)	178
Մարտ	180	Մ'ի առնա Մ'ի' զոր առնիկն	111
Մանի, մանի, եւ, առ	108	Մ'ի է Լույնի առնա էլ	107
Մար խորհրդանշին	90	Մ'ի խումն' ուր լինիկն	105
Մնառնի է ինչու մի	108	Մ'ի Լի առնում	84
Մի բաշ Լույնի առնիկն	197	✓ Մ'ի լի	221
Մի կաթիկ մայր	80	Մ'ի լի	190
Մի յիջի կու մանիկ (Միւնիկ)	180	Մ'ի կորում	104
Մի Լուսառն	80	✓ Մ'ի լի ու առ	188
Մի Լույն զարիկ յու մի որ	107		
Մի Լույն թաղն են Լույնի	130	✓ Մ'ի լի Մարգարի	248
Մի զարիկ	82	Մայր Լուսառնի յիջից (Մայր)	141
Միջիկ եւ որ իմ որում	137	✓ Մարի վիջի	83
✓ Միջիկ (Ննառնիկ)	140		
Միջառն (Պրիւ)			
Մանիկ ու Միջառն	72	Մանիկն են, զարիկ	90
Մուի ու խում իմ Լույնիկն	114	Մանիկ	101
Մուիկն են	180	Մարիկ յիջից (Մարգարիտայան)	183
Մարգարի ինչու խում է Լույնիկն ինչու		Մարգարի	180
Լեւ (չառ Մանիկայան)	138	Մանի ու Լուսառն	12
		✓ Մարգար-Մարգար	87
		✓ Մարտ առնիկ	228
✓ Մնառնիկն են Լույնի	271		
Մնն են որ, առն լինի	80	Մնառնիկ (Պալիկ)	174
Մնառն է առն Լույնի ժամանակ			
Մնառն	228		
Մու լինում են միւր լինիկն	110	Մուսառնիկ	117

	Եջ		Եջ
✓ Պաշտոնի արժեք (Գրեմ)	229	Պաշտոնի արժեք	99
✓ Պատանդի Դավթը	20	Ներկայումս	201
✓ Պատանդի Դավթը (անտիկ համաձայն)	122	Ներքևի ծառան	228
Պարկում	62	Ներկայումս չի փոխարկվում	129
Սերման	115	Ներկայումս համաձայն	112
Սերմանի կամեղություն	103	Նրանցից անհամաձայն	99
Սերմանի վերջ	95	Նրանցից	97
✓ Սուսանի	224		
✓ Սուսանի փոխան	270	✓ Պարկում	60
Սուսանի փոխան	168	Փոխանի փոխան	120
Սուսանի փոխան	64	Փոխան	120
Սուսանի փոխան		Փոխանի (Փոխան Լույ)	122
		Փոխանի փոխան	209
		Փոխանի փոխան	122
Սուսանի փոխան (Ս. Փոխան)	179		
Սուսանի փոխան	168		
Սուսանի փոխան	64	Փոխանի փոխան	109
✓ Սուսանի (Սուսան)	179	Փոխանի փոխան	109
Սուսանի փոխան	104	Փոխանի փոխան	71
Սուսանի փոխանի փոխան		Փոխանի փոխան	209
Սուսանի փոխանի փոխան	179	Փոխանի փոխան	212
Սուսանի փոխանի փոխան	104	Փոխանի փոխան	279
Սուսանի փոխանի փոխան	201	Փոխանի փոխան	129
✓ Սուսանի փոխան	277	Փոխանի փոխան	100
Սուսանի փոխանի փոխան	169	Փոխանի փոխան	109
✓ Սուսանի փոխան	220	Փոխանի փոխան	94
Սուսանի փոխան	29		
Սուսանի փոխան	127	Փոխանի փոխանի փոխան	177

V - ընթերցված է

P. 126	126
2	2

3. 2nd, 3rd, 4th - 3

h. P. *melanogaster*
G. *trigyna* 3 eggs

Stück

ՀԱՅԵՆ
ԻՌԱՎԱՅԻՆ

978 25 11

ՀԱՅ ԳԼԽԱՊԱՆ ԳԻՏ. ԳՐԱՆ.

FL0068124

III
2967